STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02138

YIDN FUN A GANTS YOR

Iehoshua Perle

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

יהושע פערלע

יידן פון אַ גאַנץ יאָר

פארלאַג ח. בזשאַזא, 1936

K

Printed in Poland

J. Perle

Judn fun a gancjor

Wydawnictwo Ch. Brzoza

Druk. „Pośpiech“ Ś-to Jerska 32

~~1272899~~ Yi 533 C.1

א בוך פון א פארגאנגען לעבן

קאַפּיטל איינס

אַ געוויין פון קעץ הינטערן פענסטער פון אונזער שטוב האָט מיך אויפגעריסן פון שלאָף. כ'בין געלעגן מיטן פנים צום טאַטנס פלייצע און איינגעאָטעמט אין זיך דעם זויערן ריח פון זיין האָריק. שווער לייב. דער טאַטע האָט הויך געשנאָרכט, פאַרגאַנגען זיך מיט אַ געדריידלט כאָרכלען, אַזוי ווי ער וואָלט געגאָרגלט אין האַלז אַ שטיק לייכעך. כ'האָב אונטערגעהויבן אַביסל ס'פנים און אַריבער־געקוקט איבערן טאַטנס אַן אויסגעשפּיצטן אַקסל. אויף דער קאָמאָדע, וואָס האָט זיך געטונקלט צווישן טאַטע־מאַמעס בעטן, האָט געקאָפּ־טשעט אַ קליין נאַפט־לעמפּל. דאָס גלעזל האָט אויפן נידריק־געזעצטן בעליק אויסגעקיילעכדיקט אַ רויטלעך רעדל, וואָס האָט שאָטנדיק געציטערט צווישן צעריסענע שטיקער טונקלקייט.

די צוויי מעשענע וואַגעס פון זייגער זענען, זעט אויס, שטיין געבליבן אינמיטן דער נאַכט. איין וואַגע האָט דערגרייכט ביז צו דער קאָמאָדע אַראָפּ און דאָרטן זיך אָנגעשפּאַרט. די צווייטע איז געבליבן הענגען אינמיטן, אַזוי ווי אַן אָפּגעזעגטער פוס.

לויטן קריי פון האָן, וואָס האָט זיך ווייט און ליידיק אַריינ־געשניטן אין געוויין פון די קעץ, האָט מען זיך געקענט משער זיין, אַז אינדרויסן פאַרנעמט זיך אויף טאָג־ווערן.

כ'האָב קלאָר געזען, אַז דאָס צווייטע בעט, וואו די מאַמע האָט איצט געזאָלט שלאָפן, איז געשטאַנען אויפגעבעט. אין דער סאַמע מיט פון בעט איז געלעגן צעשפּרייט אַ גרויסער שוואַרצער פלעק — אַ רמז אויף אַ מלבוש, וואָס מ'האָט אויף דער גיך אַוועק־געוואָרפן.

זעט אויס, אַז די מאַמע איז נאָך אַלץ נישט צוריקגעקומען פון שפּיטאָל.

זי איז היינט אַוועק אַהין באַלד נאָך דעם, ווי דער טאַטע האָט אָפּגעגעסן וועטשערע. ער איז געזעסן אַ מידער און געבענטשט אונטער דער נאָז. איך בין נאָר־וואָס געהאַט געקומען פון חדר — אַ פאַרבאַבלטער, אַ קיילעכדיקער — האָט שוין די מאַמע אַוועקגעשטעלט פאַר מיר די וועטשערע און אַליין האָט זי זיך איינגעוויקלט אין דער גרויער וואָלענער דערע און געלאָפן צו משהן אין שפּיטאָל אַריין, צו איר יונגסטן, גערויטעטנעם זון פון ערשטן מאַן.

ער איז טאַקע געווען אַ געראָטענער, דער משה. יודן פון טעכטער האָבן געקוקט אויף אים מיט זייטיקע אויגן און אונטערגעשיקט שדכנים. ער אַליין האָט געהאַט אַ קיילעכדיק פּנים מיט חן־גריבעלעך, אַזוי ווי אַ פולע לבנה, רויטע, אויסגעקנייפּטע בעקלעך, און אַ שיינע, געצייקלטע האַנטשריפט. משה איז שוין אַלט געווען גאַנצע אַכצן יאָר. ער איז געשטאַנען אין געשעפט ביי ישראל איינבינדער און געוויקלט דאָרט פאַר קונים לאַנגע פּאַסן פּאַפּיר, אויסגעמאָלטע מיט פייגל און מיט בלומען.

אונזער נידריקע, לאַנגע שטוב מיטן פיר־שויבנדיקן פענסטער האָט משה געזאָלט אויסקלעבן מיט די אייגענע אויסגעמאָלטע פּאַפּירענע פייגל און בלומען.

איז ער אָבער געגאַנגען שפּאַצירן מיט מיידלעך, משה. געגאַנגען אין אַ מלבוש, אונטערגעשלאָגן מיט ווינט. אַהיימגעקומען איז ער שפּעט, גאָר שפּעט ביינאַכט. יוזשע דעם בעדנערס, וואָס האָט זיך אויפגעהאַלטן ביי אונז אין קיך און דערפאַר געהאָלפן. דער מאַמען אין באַלעבאַטישקייט, האָט משהן געעפנט די טיר

ווער זאָל וויסן? וועמען האָט עס געקענט איינפאַלן?

נאָר איינדערפרי האָט זיך משה נישט געקאָנט אויפהייבן. ער האָט שטיל געקרעכצט און געזאָגט, אַז עס שטעכט אים עפּעס דאָרט אין אַ זייט.

האָבן אין אונזער נידריקער, לאַנגער שטוב אָנגעהויבן קומען פרעמדע מענטשן מיט ברילן. יוזשע דעם בעדנערס האָט יעדן

אַנדערן טאָג געוואַשן די פּאָדלאָגע און געהאָלפן די פרעמדע מענטשן אויסטון און צוריק אָנטון די מלבושים.

די פרעמדע מענטשן האָבן משהן געהייסן טיף אָטעמען. זיי האָבן אים געקלאַפּט איבער די ריפּן, איבערגעלאָזט פאַרשריבענע פּאַפּירלעך, מיט וועלכע מען איז געלאָפן אין אַפּטייק אַריין און געברענגט פלעשלעך מיט משונהדיק־קאָלירטע וואַסערן.

אויף די שויבן זענען געווען אויסגעהאַפּטן ווייסע נאָדל־ביימלעך. אַמאָל איז פון די נאָדל־ביימלעך געוואָרן אַ רמז פון אַ שיף אויפן ים; אַמאָל — אַן אַלט יודעלע אין אַ קאָלפּאַק מיט אַ שפּיציק בערדל.

משה האָט געקוקט מיט פאַרגאָסענע אַפּלען אין די דאָזיקע שויבן אַריין. ער האָט געקריגן אַן אויסגעצויגן, גרינלעך פּנים, ברוינלעכע ווינקלען אַרום די אויגן.

אין שטוב האָט זיך אָפּגעזעצט אַן ענגער, זיס־זויערלעכער ריח פון משהס רפואות און פון משהס שווייס. די מאַמע האָט פאַרגעסן צוצוקעמען דאָס שייטל. דורך דער צייט, וואָס משה האָט אַזוי געקוקט אין די פאַרפרוירענע שויבן אַריין, האָט די מאַמע געקריגן אַ שפּיציקע גאָמבע און אַ סך אויפגעלאָפענע אָדערן אויף די הענט. יוזשע דעם בעדנערס האָט אַרומגעטשאַפּעט אַ באָרוויסע מיט אַ צעשויבערטן, שוואַרצן קאָפּ האָר און כסדר „געמאָדליעט" זיך ביי איר אייזערן בעטל אין קיך.

דער טאַטע, אַהיימקומענדיק ביי נאַכט, האָט אַ קוק געטון מיט האַלב־דרימלדיקע אויגן און געפרעגט, מער מיט דער נאָז, ווי מיטן מויל:

— נו, וואָס מאַכט ער, משה?

אָבער משה האָט אין שטוב גאָרנישט געקאַנט מאַכן. מען האָט אים געמוזט כאַפּן אין שפּיטאָל אַריין.

אָט אַזוי, אין אַ מיטן מיטוואָך, צווישן אַ יאָ מיט אַ ניין, האָט מען אים געכאַפּט.

דער טאַטע האָט געדאַוונט מנחה אין אַ ווינקל, אַרומגענומען מיט שאָטן. אויף די פיר פאַרפרוירענע שייבלעך האָט זיך אָפּגע־

זעצט אַ קאַלטע בלויקייט, אַ ווייטע, וואָס דערמאָנט אָן אונטער־געגאַנגענע שיפן.

משהן האָט מען אַרומגעשטעקט מיט אַ קישן, איינגעהילט אים אין דער מאַמעס וואָלענער דערע, אַרויפגעצויגן אויף אים דעם אייגענעם פּאַלטן, אין וועלכן ער האָט זיך פאַרקילט.

אַ פרעמדער גוי אין אַ געלן „קאָזשוך" האָט צוזאַמען מיט דער מאַמען און מיט יוזשען אַרויסגעפירט משהן פון שטוב. מען האָט אים געטרוקט פּאַמעלעך, טריט ביי טריט, אַזוי ווי מען רוקט אַמאָל אַרויס אַ שאַנק.

אינדרויסן איז געווען בלוי: דער שניי, די הייזער, די דעכער.

משהן האָט מען אויסגעצויגן אויף אַ ברייטן, נידריקן שליטן. ער איז געלעגן גלייך, אַזוי ווי אַ שמאָלער, טויטער פיש, פאַרריסן דאָס פאַרוויקלטע פנים אַרויף צום הימל.

די מאַמע האָט זיך אַוועקגעזעצט צופיסנס מיטן פנים אויס־געדרייט צו משהס קאָפּ, די פיס אַראָפּגעהאָנגען אין שניי אַריין.

עטלעכע ווייבער, מיט געפרוירענע נעז, האָבן נאָכגעקרעכצט:

— אַ רפואה שלימה...

און דער שליטן האָט זיך גענומען גליטשן אויפן ווייכן, בלויען שניי, איבערלאָזנדיק נאָך זיך צוויי ברייטע „קאָליעס", אַזוי ווי צוויי שניטן אין אַ לעבעדיק לייב. וואָס ווייטער איז דער שליטן געוואָרן קלענער, דער אויפדערנאַכט — בלויער.

אין שטוב איז נאָך משהן געבליבן אַ צעוואָרפן אייזערן בעטל מיט צעקנייטשט, אויסגעוואַרעמט בעטגעוואַנט. אויף דער ערד האָבן זיך געפּלאָנטערט פייכטע פּאַסמעס שטרוי. די רפואה־פלעש־לעך אויפן פענסטער האָבן זיך אַזוי ווי צוזאַמענגערוקט, ברידער־לעך צוגעבויגן איינס צו ס'אַנדערע די העלזלעך; און משהס אַ ספּינקע, אַ פערלמוטערנע, האָט אַפערגעקוקט פון אונטערן טיש, אַזוי ווי אַ ווייס, טויט אויג.

אין שפּיטאָל האָט מען משהן געצאַפּט וואַסער פון אַ זייט. מען האָט אים פון דער אייגענער זייט אויסגעזעגט צוויי לעבע־

דיקע ריפּן. ער האָט געהאַט אין שפּיטאָל אַ באַזונדער שטיבל מיט צוויי לאַנגע, ווייסע פענסטער. אַ בוים מיט פאַרדרייטע צווייגן אַרויף, אַן אויסגעטוועגער, אַזוי ווי די מאַמע האָט אים געהאַט, האָט אַריינגעקוקט אין שטיבל אַריין דורך די בלוילעך-קלאָרע שויבן.

אין יענעם שפּיטאָל אַריין איז דאָס די מאַמע נאַכט-ביינאַכט געגאַנגען נעכטיקן.

אין שטוב האָט יוזשע דעם בעדנערס שוין פריער צעהאַקט אַ פּאָר שייטלעך האָלץ, געבלאָזן מיט צוויי אָנגעדראָלענע באַקן אין די אָפענע פייערקעס אַריין. אויף די ווענט איז נאָך געשטאַנען אַ שטייפע, טונקעלע קעלט. דער טאַטע האָטביים קליינעם פלעמל פון נאַפט-לעמפּל געזאָגט תהלים — דעמאָלט איז די מאַמע צוריק-געקומען פון שפּיטאָל. געקומען שווייגנדיק, מיט רויטע, נישט-אויסגעשלאָפענע אויגן. זי האָט גלייך פאַרשטעקט דעם קאָפּ אונטערן בלעכענעם דעכל, וואָס איז געהאָנגען איבער דער קאָך-קיך, אַזוי ווי אַ פויערישער קאַפּעלוש. דאָרט האָט זי געקאָכט אָנבייסן פאַרן טאַטן און דאָרט האָט זי, באַהאַלטענערהייט, אַריינגעוויינט אין די שוואַרצע טעפּ אַריין, וואָס זענען געבליבן פון נעכטן נישט דערוואַשענע.

דער טאַטע, טונקנדיק אַ כזית ברויט אין זאַלץ, האָט פון טיש אַוועק געפרעגט:

— נו, פרימעט?...

האָט די מאַמע אַריינגעקניישט דעם קאָפּ צווישן די אַקסלען און געענטפערט אין די אָפּגעשפּרונגענע טעפּ אַריין:

— ער דאַרף האָבן רחמים!

היינטיקס מאָל איז די מאַמע אונטערן בלעכענעם דעכל פון דער קאָך-קיך נישט געשטאַנען. די קעץ הינטערן פענסטער זענען, זעט אויס, מיד געוואָרן פון וויינען. ערגעץ, אין דער ליידיקער טונקלקייט פון שטוב, האָט זיך געהערט אַ שאַרף, איינגעגעסן גראַבלען פון אַ מייזל. דאָס בעטל אין קיך, וואו יוזשע דעם בעדנערס איז געשלאָפן, האָט געקרעכצט. אָבער דאָס מייזל האָט נישט אויפגעהערט. דאַמאָלס

האָט יוזשע, מוז זיין, געכאַפּט עפּעס און געוואָרפן אין דער הוילער טונקלקייט אַריין.

ס'האָט זיך דערהערט אַ קנאַק פון אַ ליימענעם טאָפּ. איך האָב איינגעצויגן די פיס און נענטער זיך צוגערוקט צום טאַטנס אויסגעשוויצטער פּלייצע.

אָבער דאָ האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ בהלהדיק קלאַפּן ביי דער טיר. יוזשע איז דאָרט אַראָפּגעלאָפן עפּענען. און מיט איין מאָל, אַזוי ווי אַן אַרויסגעזעצטער צאַפּן פון אַ פאַס, האָט זיך אין שטוב אַריינגעריסן אַ צעזונגען, אויסגעצויגענע פאַרקייכטקייט:

— לייזערשי, לייזער־קרוין!...

דאָס געדריידעלטע שנאָרכן פון טאַטן איז אַזוי ווי פאַרשטאָפּט געוואָרן אינמיטן. איך האָב מיך געגעבן ראַפּטום אַ זעץ אויף און דערזען, ווי די מאַמע איז שטיין געבליבן אינמיטן שטוב, צעוויגט זיך אין דער ברייט, געכאַפּט ביידע הענט צום קאָפּ, באַלד זיי צוריק אַראָפּגעלאָזט מיד און שווער, אַזוי ווי פון אַ ווייטאָג, וואָס מען האָט זיך נישט פון איר וואו אויסצובאַהאַלטן:

— אַזאַ יונגער בוים, אַזאַ מלכותדיקער מענטש... — האָט די מאַמע צעוויגטערהייט געצויגן.

ערשט איצט האָט זיך אויך דער טאַטע ראַפּטום געגעבן אַ זעץ אויף אין בעט.

— הע, וואָס אי? — האָט זיין פאַרשלאָפן, הייזעריקלעך קול טויב אָפּגעקלונגען אין שטוב.

— ער איז פאַרביי! — האָט די מאַמע צעריסן די הענט אַזוי ווי אויף אַ צלם — לייזער־קרוין, ער איז מיר פאַרביי...

לעבן דער מאַמען איז געשטאַנען יוזשע אין אַ לאַנג, אויסגעשניטן העמד, אַ צעשויבערטע, אַזוי ווי אַ שוואַרצער שעפּס. ביידע הענט האָט זי געהאַלטן איינגעקניפּט אין די באַקן. נישט אַנדערש, נאָר זי וויל פון אירע אייגענע באַקן אויסרייסן לעבעדיקע שטיקער.

זי האָט אַרויסגעדרייט ס'לעמפּל. אויפן בעליק האָט זיך דאָס ציטערדיקע, רויטע רעדל פאַרברייטערט, אויסגעזען, ווי אַ משונה־דיק־אויפגעריסן אויג. אין שטוב איז אַרומגעלאָפן אַ ווינט. איך בין אַרויס פון בעט און גענומען זיך גיך אָנטון. דער טאַטע האָט

אַראָפּגעשטעלט אַ פּאָר בלויע פּיס אין דער קאַלטער שטוב אַריין און געזוכט די „אָניצעס".

אויף די פיר קליינע שייבלעך האָט געבלויט. אין דער בלויקייט האָבן זיך מיטאַמאָל באַוויזן פרעמדע פּנימער. אָן איבערגעבויגענע יודענע אין אַ רויט, פאַרפּעדערט שלאָף־קופּקעלע האָט זיך פּאַמעלעך און ווייך צוגעשאַרט צו דער מאַמען און מיט אַ פאַרבויגן קעפּל, אַזוי ווי אַ הינדל בעתן דרימל, — האָט זי דער מאַמען אַריינגעקוקט אין פּנים. אַ שכנטע, פון ערשטן שטאָק, אַ יודענע אַ שרייעריך, איז אַראָפּגעקומען צו לויפן אין אַ פּאָר אָפענע שיך — מיט די לעצלעך אין דרויסן.

דערנאָך איז געקומען דער געלער פּייוול מיט זיין צעקנייטשטער, בלעכענער קאַן. דער אייגענער פּייוול, וואָס האָט אונז אַלע אינדערפרי אָנגעגאָסן אַ קוואָרט מילך גלייך פון דער קו. היינט איז אים קיינער נישט אַקעגנגעגאַנגען מיטן טעפּל. צוזאַמען מיט אים האָבן זיך אַריינגעשאַרט נאָך צוויי ווייבער, אינגאַנצן פרעמדע. איינע, מיט אַ הויכער פּלייצע, האָט זיך אַרומגעקוקט איבער אונזער שטוב, אַזוי ווי זי וואָלט דאָ עמעצן פאַרלוירן. די צווייטע, אין אַ פּאָר בלעכענע ברילן, פאַרנומען הינטער די אויערן מיט צוויי ווייסע בענדלעך, אַזוי ווי אַ רביצין פון מיידלעך, האָט געטשאַפּעט איבער דעם שטוב, ווי אַן אַלטע תושבטע. אירע שמאָלע, איינגעפאַלענע ליפּעלעך האָבן עפּעס געפּרעפּלט צום טאַטן.

דעם טאַטנס דרימלדיקע אויגן האָבן געקוקט אויף דער יודענע פון אַ זייט. די גרויסע, שוואַרצע באָרד זיינע האָט זיך פּאַמעלעך געהויבן:

—יאָ, יאָ — האָט די באָרד געזאָגט — פרימעטס זון, משה. זיין שטיף־זון.

אין שטוב איז שוין געווען גוט ליכטיק. דאָס לעמפּל אויף דער קאָמאָדע האָט קיינער נישט אויסגעלאָשן. די פרעמדע יודענע מיט די ברילן האָט אַ זאָג געטון, ווייזנדיק מיט אַ פינגער, וואו דער זייגער איז געהאָנגען:

— שטיין געבליבן, דער זייגער...

אין יענער רגע האָט זיך די טיר געגעבן אַ פּראַל אויף און

ס׳איז אַריינגעפאַלן די מומע מרים. דאָס מויל צוזאַמענגענומען אין דינע קנייטשעלעך, אַזוי ווי מיט טיפע אָדערלעך, דאָס שמאָלע נעזל — פאַרשפּיצט און רויטלעך.

מיר איז געווען חידושלעך: די מומע מרים האָט אַ גאַנץ לעבן גערעדט שטיל, מער אויפן וואונק, ווי מיטן מויל. זי האָט געהאַלטן, אַז הויך רעדן איז אַ מנהג פון גויים. יודישע קינדער — האָט זי געזאָגט — דאַרפן רעדן שטיל און זיין געלאַסן. אַ סימן האָט זי, אַז די מוטער רחל איז אויך געווען אַ געלאַסענע און, מן-הסתם, האָט זי אויך נישט גערעדט הויך.

איצט איז די אייגענע מומע אַריינגעפאַלן צו אונז אין שטוב מיט אַ צעטראָגן, בהלהדיק פנים. דאָס געשריי, וואָס האָט באַלד געזאָלט קומען, איז געלעגן אין אירע קיילעכדיק-אויפגעריסענע אַפּלען.

די מאַמע, וואָס איז געזעסן אויפן בענקל אַ צוזאַמענגעבראָכענע, דעם קאָפּ פאַרגראָבן אין ביידע הענט, האָט דערפילט, אַז עמעצער פון אירע נאָגטע געפינט זיך אין שטוב. זי האָט נאָך די מומע מריס רעכט נישט געזען — האָט זי זיך שוין אויפגעריסן פון אָרט און מיט אַ פּאָר צעגומענע, שטייף-אויסגעצויגענע הענט האָט זי פאַרוואָרפן דעם קאָפּ אַרונטער און צעקלאָגט זיך:

— שוועסטער-לעב, ראַטעווע מיר מיין קינד!

אין יענער מינוט, אַזוי ווי זי וואָלט נאָר געוואַרט אויף דער מאַמעס רוף, האָט עס פון דער מומע מרים אַ שפּאַר אַרויס געגעבן מיט אַן אויפגעפלאַצט געיאָמער, וואָס איז פאַרגאַנגען ביז אין דער זיבעטער ריפּ אַריין.

דער טאַטע האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיטן פנים אין פענסטער אַריין. דאָס געוויין פון דער מאַמען איז שוין אַצינד געגאַנגען נישט פון האַלז, נאָר פון די שווערע, אָנגעפרוירענע מלבושים אירע. פּלוצלינג איז זי שטיין געבליבן אַ ווײַלע אינמיטן שטוב- אַזוי ווי אַ פאַרטויבטע. ס׳איז שטיל געוואָרן. זי האָט זיך אַרומגעקוקט מיט אַ פּאָר פאַרגאָסענע, הייסע אויגן.

— פרימעט, פרימעט! — איז די מומע מרים אין איין צאַפּלעניש צוגעלאָפן צו איר שוועסטער.

אָבער די מאַמע האָט, זעט אויס, נישט גוט געהערט. זי איז מיטאַמאָל געוואָרן גרויס, הויך. נישט געווען צו דערקענען, אַז דאָס איז די אייגענע מאַמע, וואָס איז פריער געזעסן אַזאַ צוזאַמענגעבראָכענע.

עולם מענטשן האָט זיך צוזאַמענגעפּרעסט. איבער די קעפּ איז געגאַנגען אַ שטילער שוידער, אַן איינגעהאַלטענער.

דאַמאָלס האָט זיך די מאַמע געגעבן אַ ריס אָפּ פון אָרט, אַ פאַל צו צו דער שאַנק פון מלבושים און אויפגעפּראַלטביידע טירלעך, אַזוי ווי מען פּראַלט אויף, להבדיל, אַן אָרון־קודש. ערשט דאָ האָט זי זיך צעוויינט אויפסניי.

— און צו וואָס טויג מיר דאָס אַלץ, אַז מיין קינד איז מיר פאַרביי!... נעהמטס, האַרצעדיקע מענטשן! — האָט זי אָנגעהויבן אַרויסוואַרפן פון שאַנק משהס איבערגעבליבענע מלבושים — בעטס פאַר מיין אָרעם קינד! זאָל דער רבונו של עולם צערייסן דעם פינסטערן גזר־דין!...

דער טאַטע האָט נאָך מער צוגעבויגן דאָס פּנים צום פאַרפרוירענעם פענסטער. די „האַרצעדיקע" מענטשן האָבן גענומען. די שאַנק איז שוין באַלד געווען אויסגעליידיקט. דאַמאָלס איז די מאַמע מיט צוויי אונטערגעהויבענע הענט פאָרויס, אַזוי ווי זי וואָלט געטראָגן אַ קינד צום יודישן, אַרויסגעפאַלן פון שטוב.

פון דער אָפענער שאַנק האָט געיאָגט מיט אַן אויסגעלעערטער שוואַרצקייט. דער טאַטע איז אָפּגעטרעטן פון פענסטער און אַריינגעצויגן ס'פּלעמל. יושע דעם בעדנערס איז פּלוצלינג צוגעקומען צו מיר, אַרומגענומען מיך מיט גרויסע, וואַרעמע הענט און שטיל אַריינגערעדט מיר אין פּנים:

— ביעדני, ביעדני כלאָפּאַטשקו!...

די פרעמדע מענטשן האָבן זיך איינציקווייז אַרויסגעשאַרט. אין שטוב האָט זיך געשפּירט אַ ריח פון ניכטערנע מאָגנס. דער טאַטע האָט זיך, אַזוי ווי אַלע אינדערפרי, אַוועקגעזעצט זאָגן תהלים.

נישט מער — היינט האָט ער זיך צעשאָקלט גיך מיטן גאַנצן קאָפּ. היינט האָט ער איבערגעחזרט עטלעכע מאָל אַ וואָרט געזשומעט ווי אַ פליג אויף אַ שויב. אויפן נידריקן בעליק האָט זיך דעם טאַטנס קאָפּ געוואָרפן אַראָפּ און אַרויף, אַזוי ווי אַ צעשמירטער, גרויסער פלעק פון אַן אויסטערליש באַשעפעניש.

אָבער דעם פינסטערן גזר־דין האָט דער רבונו של עולם נישט צעריסן. משה איז, נישט דאָ געדאַכט, געשטאָרבן.

אַז כ׳בין געקומען צו לויפן צום שפּיטאָל, איז דאָס שוואַרצע טויער געווען פאַרשלאָסן. צוויי לאַנגע יודן מיט געדיכטע בערד האָבן איינגעטענהט מיט אַ גוי. עטלעכע ווייבער האָבן געטופעט מיט די פיס אויפן שניי. אַ הונט, אַ קודלאַטער, אַן אויסגעקראָכענער האָט געשמעקט צו די פּאָלעס פון די צוויי יודן.

אין אַ ווײַלע אַרום איז אָנגעקומען פעטער שמואל —דער מאַן פון דער מומע מרים. ער איז געקומען מיט צוויי צעוואָרפענע הענט. ער איז אַרויף אויף די צוויי לאַנגע יודן און אַ זאָג געטון מיט זיין צעשפּרייט, זולל־וסובאדיק קול:

— געשטאָרבן!... ננע... ביסט א מבין!...

די צוויי יודן האָבן אויסגעדרייט די בערד און אָנגעקוקט דעם פעטער שמואל מיט פרעמדע, פאַרחידושטע אויגן. איך האָב געוואָלט אַ קאָפּע טון דעם קודלאַטן, אויסגעקראָכענעם הונט. פעטער שמואל האָט אַ סמאָטשקע געטון מיט די דיקלעכע, וואַסערדיקע ליפּן און פון דער העלער הויט דערזען מיך:

— און דו ביסט אויך דאָ? ווער האָט נאָך דיר געשיקט, ווער?

און ווער האָט נאָך אים געשיקט? צו וואָס האָט מען אים דאָ באַדאַרפט איינגאַנצן מיט זיין זולל־וסובאדיק קול? אַז געלאָפן איז ער הין און צוריק הינטערן שוואַרצן טויער, געשפּיגן אין שניי אַריין, אָפּגעשטעלט פאַרביי־פאָרנדיקע פויערישע פירלעך, געטאַפּט זעק מיט תבואה, געפרעגט מקחים, כאָטש ער האָט קיינמאָל מיט קיין תבואה נישט געהאַנדלט און קיינמאָל נישט געוואוסט, צי וואַקסט תבואה אויפן פעלד, צי גאָר אויף ביימער אין וואַלד.

דערווייל איז אָנגעקומען דער טאַטע, אַ פּאַמעלעכער, אַ שווערער. באַלד נאָך אים זענען פאַרפאָרן מיט אַ דראָזשקע די מומע נעמי מיטן פעטער בן-ציון. פעטער בן-ציון, — אַ קליינער, אַ קיילעכדיקער, אַזוי ווי אַן אויסגעשטופּטע איינשיט, — האָט נישט געקאָנט אַרויסקריכן פון דער דראָזשקע. האָט די מומע נעמי, אַ יודענע מיט איידעלע ליפּן און מיט אַן אָנשטעל אויף לומדות, אים אונטערגעשטעלט אַן אַקסל. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט, דער פעטער בן-ציון, און אַזוי אַרום איז ער ערשט אַראָפּגעקראָכן.

ער איז שטיין געבליבן אַ ווײַלע, געפּרייכט מיטן אויסגעשטופּטן בויך, אַרומגעקוקט זיך און צום סוף אויסגעבלאָזן פון די רויטע, זאַטע ליפּן אַראָפּ:

— קאַלט... ביסט אַ מבין אויף די פראָסט! וויפיל גראַד קאָן דאָס היינט זיין?

מען האָט אים נישט געענטפערט. דער אויסגעקראָכענער קודלאַטער הונט האָט אַראָפּגעלאָזט די מאָרדע צום פעטער בן-ציונס קאַלאָשן. פעטער בן-ציון האָט זיך אָפּגערוקט הינטערווײַלעכטס:

— אַ פודזשעס!

דער הונט האָט הכנעהדיק אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און צוגעבלאָנקעט זיך צו מיר. ער האָט אָנגעשטעלט אַ פּאָר וואַרעמע, פייכטע אויגן, געדרייט טרויעריק מיטן ווײַדל און, מן-הסתם, ווען ער וואָלט געקענט רעדן, וואָלט ער געפרעגט:

— דיין ברודער איז טאַקע געשטאָרבן. טאָ וואָס איז אַזוי דעם פעטער בן-ציון דיינעם קאַלט?

מען האָט נישט געזען, ווי אַזוי די נאַכט האָט אָנגעהויבן צופאַלן. אַ טשאַטע וואָראָנעס האָט זיך געלאָזט ערגעץ לויפן אין די וואָלקנס אַריין. פון ביידע זייטן שאָסיי איז דער שניי געלעגן אַ צעשניטענער אין פּאַסן, וואו — שוואַרץ, וואו — בלוי און וואו — רויט-ווייס. אַקעגנאיבערן שפּיטאָל, אויפן גאַניקל פון דער קרעטשמע, האָבן זיך אַוועקגעשטעלט צוויי מיידן, ברייטע, אָנגעפּעלצטע און גערעדט הויך מיט צוויי איבערגעבויגענע שאָטנס פון מאַנסלייט.

ערשט דאַמאָלס האָט זיך דאָס שוואַרצע טויער פון שפּיטאָל

געעפנט. צוויי מידע, שאָקלענדיקע פערדס-קעפּ האָבן אַרויסגעשטעלט צוויי פּאָר שוואַרצע אויערן. נאָך זייערע לאַנגע, פאַרוואָרלאָזטע ווײַדלען האָט זיך געשאָקלט אַ שמאָלע, שוואַרצע עגלה, אַרומגענומען מיט מיין טאַטנס גרויסע הענט. ס'האָט זיך מיטאַמאָל אַ וויג געטון אַן עולם מאַנסלייט — שוואַרצע, גיכע מיט צעפּלאָשעטע קאַפּאָטעס, אַזוי ווי פייגל, וואָס מען האָט אויפגעוועקט פון דרימל. ווייבער זענען געלאָפן צוואַרפן, געשטופּט זיך און כסדר געהויבן די דערעס אויף די אַקסלען אַרויף. די מאַמע מיט דער מומע מרים — הארט נאָך די מאַנסלייט. ביידע מיט פאַרוואָרפענע קעפּ, ווי געשאָכטענע, ביידע מיט אויפגעריסענע מיילער. דער פעטער בן-ציון מיט דער מומע נעמי זענען געפאָרן אויף אַ דראָזשקע צום סאַמע סוף.

דער הונט איז געגאַנגען לעבן מיר. ער האָט געקוקט אויף זיינע אייגענע טריט. פון מאָל צו מאָל האָט ער פון די פייכטע נאָזלעכער אַרויסגעלאָזט אַ מין בייז פאַרסקעריי.

אַ פרעמדע יודענע האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו מיר און מיט אַ גוט קול געזאָגט, אַז יונגלעך, וואָס האָבן טאַטע-מאַמע, ביז הונדערט און צוואָנציק יאָר, טאָרן נישט גיין אויפן בית-עולם.

בין איך מיטגעגאַנגען נישט מער, ווי ביז צו די „דריי ביימער"°

ס'איז געווען האַלב-וועג. די עגלה מיטן עולם, צוזאַמענגעגאָסן אין איין גרויס שטיק שוואַרצקייט, האָט זיך געוויגט ווייטער אַרויף אויפן שאָסיי צום גוטן-אָרט צו.

קיינער איז נישט מיטגעגאַנגען מיט מיר אַהיים. בלויז דער פרעמדער, קודלאַטער הונט האָט זיך געוויגט ביי מיינע פיס און געפּאַרסקעט צו די טריט זיינע.

ביי אונזער טיר האָט ער זיך אָפּגעשטעלט פריער פאַר מיר. האָט ער געוואוסט, אַז איך וואוין דאָ, וואָס האָט ער אַזוי אויפגעשטעלט די אויערן?

איך האָב מיך אויך אָפּגעשטעלט. און אין הונטס אויפגעשטעלטע אויערן אַריין האָב איך אַריינגעשריגן:

— ווי הייסטו? בורעק?

דער הונט האָט אַ וואָרף געטון מיטן קאָפּ אין ביידע זייטן.

ס'האָט אויסגעזען, אַזוי ווי ער וואָלט זיך אָפּגעשאָקלט פון אַזאַ פּראָסטן נאָמען, ווי „בורעק".
האָב איך אָנגערופן נאָך הינטישע נעמען: „לאַפּאַ", „בוקעט"...
— ניין... — ער שאָקלט אַלץ מיטן קאָפּ אין דער ברייט.
מיר איז געוואָרן קאַלט. דער שווערער פּאַלטן האָט אַראָפּגע-צויגן די אַקסלען. האָב איך צום לעצטן מאָל אַריינגעשריגן דעם הונט אין אויער אַריין:
— אַ גוטע נאַכט, הונט!
ער האָט זיך צעפּאַרסקעט צו די טריט זיינע און אַוועקגע-לייגט זיך אויפן שניי מיט צוויי אויסגעצויגענע לאַפּעס צו דער טיר פון אונזער שטוב.

אַז כ'בין אַריין אין שטוב, איז יוזשע דעם בעדנערס געזעסן איינע אַליין אין קיך. אויפן קליינעם טישל, וואו ס'איז געשטאַנען דאָס נאַפט-לעמפּל, האָט זי אַריינגעשפּאַרט די גאָמבע איןביידע אויפגעשטעלטע הענט און מיט פאַרטרויערטע אויגן געקוקט אין רויט-בלויליכן פלעמל אַריין.
ביי מיין אַריינקומען זענען די הענט אירע געגעבן אַ פאַל אַפּער פון אונטער דער גאָמבע און די גאַנצע יוזשע האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט.
— שוין נאָך דער לויה?
— ניין. נאָך נישט.
— ביסט נישט מיטגעגאַנגען?
— נאָר ביז צו די „דריי ביימער".
— און ביסט הונגעריק, יאָ?
— ניין, כ'בין נישט הונגעריק.
— און קאַלט איז דיר, יאָ? קום אַהער דאָ, זעץ דיך אַנידער.
זי האָט מיך גענומען, אַזוי ווי מען נעמט אַ זעקל וואַטע אָדער פעדערן, און אַוועקגעזעצט האַרט לעבן זיך. זי האָט מיך אַרומגענומען מיט אַ פּאָר גרויסע, אויסגעוואַרעמטע הענט און גערעדט מיר גלייך אין מויל אַריין:

— וואַרעם דיך אָן. גוט וואַרעם דיך אָן!

מיט איר אָטעם האָט זי געבלאָזן אין מיינע פאַרשטייפטע פינגער אַריין, גענומען זיי אין מויל אַריין, געריבן צווישן אירע הענט.

— וועסט דיך אפשר לייגן, יאָ?

כ׳ווייס נישט, צי כ׳האָב איר געענטפערט, נאָר זי האָט מיך געלאָזט זיצן ביים טישל און אַליין איז זי אַריין אין דער אַנדערער שטוב בעטן דעם טאַטנס בעט. דערנאָך האָט זי אַליין מיך אויסגעטון, אַריינגעפירט מיך אין דער גרויסער שטוב און אַרומגעדעקט איבערן האַלז מיטן איבערבעט. זי האָט זיך אַוועקגעזעצט ביי מיר צופיסנס, אַזוי ווי אַמאָל די מאַמע, ווען כ׳בין געלעגן אויף שאַרלעך.

— זיי וועלן באַלד קומען, ווייסט נישט? — האָט יוזשע מיך פלוצלינג געפרעגט.

— נאָך דער לויה וועלן זיי, מן־הסתם, קומען.

— ווען וועט זיין נאָך דער לויה?

— כ׳ווייס נישט.

יוזשע איז אַריין אויף אַ ווײַלע אין קיך.

איך האָב געהערט, ווי זי גראַבלט דאָרט ביים שלאָס פון דער טיר.

אין שטוב איז איצט געווען גוט טונקל. נישט מער, וואָס פון דער קיך האָט זיך געצויגן אַ שמאָל פאַסיקל ליכטיקייט און איבערגעבראָכן זיך אין דער מיט.

יוזשע איז צוריקגעקומען פון דער קיך און אַוועקגעזעצט זיך ביי מיר אויפן בעט. אָבער שוין נישט צופיסנס. פון איר איז געגאַנגען אַ שווייסיקע פאַרנעקייט, אַ זיסלעכע אויפן גומען און אין דער נאָז. אַזאַ ריח פון אַ מענטש האָב איך נאָך קיינמאָל נישט געשפירט.

— ס׳איז דיר שוין וואַרעם? — האָט זי צוגעבויגן צו מיר איר גרויס פנים.

— אַביסל. — האָב איך געענטפערט און געפילט, ווי יוזשעס

ריח גייט מיר אין האַלז אַריין און פון דאָרט — ערגעץ טיף אין די געדערים אַריין.

— באַלד... ס'וועט דיר באַלד אינגאַנצן וואַרעם ווערן.

איך האָב געהערט, ווי אויף דער פּאָדלאָגע האָבן אָפּגעקלונגען צוויי טויבע קלעפּ. דאָס האָט יוזשע, זעט אויס, אַראָפּגעוואָרפן פון די פיס צוערשט איין שוך, דערנאָך דעם צווייטן.

— באַלד, באַלד...— האָט איר אָטעם הייזעריקלעך און אָפּ-געהאַקט געציטערט.

מיט האַלב-דרימלדיגע אויגן, פאַרפרוירענע און מידע, האָב איך געזען, ווי יוזשע נעמט אַראָפּ פון זיך דעם רויטן קאַפּטאַן, ווי זי שנורעוועט-אויף די באַרכאַנקע. מוז זיין, אַז די בענדלעך אַרום דער באַרכאַנקע האָבן זיך ערגעץ-וואו פאַרקנופּט. מחמת יוזשעס אָטעם איז געוואָרן סאַפּנדיק, און אַזוי סאַפּנדיקערהייט האָט זי גע-וואָרפן אין טונקעלן חלל אַריין:

— פּשיאַקרעוו, כאָלערע...

אָבער דאָס האָט נישט לאַנג געדויערט. דאָס איבערבעט איבער מיר האָט זיך פּלוצלינג געגעבן אַ הויב אונטער און באַלד האָב איך דערפילט לעבן מיר יוזשעס גרויס, אויסגעוואַרעמט לייב.

ס'איז מיר געוואָרן ענג אין דער קעל. מוז זיין פאַר שרעק, צי פאַר איבעררעשונג, האָב איך מיך געגעבן אַ שאַר צו צו דער וואַנט.

— קום אַהער דאָ, נענטער... — האָט יוזשע מיך צוריקצוגע-צויגן צו זיך — אָט דאָ וועט דיר זיין וואַרעם. גיב אַהער די הענט. נו, וואַרעם?

— וואַרעם...

— בויג צו דעם קאָפּ, אָט דאָ... נו, וואַרעם?

— וואַרעם...

— האָסט אַזאַ קאַלט מויל, בחורל מיינס. אָפּגעפרוירן ס'מויל, געבעך.

כ'האָב איינגעצויגן די פיס. אין בעט איז געוואָרן ענג. כ'האָב נישט פאַרשטאַנען די סיבה. שלאָף איך דאָך שטענדיק מיטן טאַטן. פאַרוואָס איז מיר מיט אים קיינמאָל נישט ענג? פאַרוואָס

בריט נישט אַזוי דעם טאַטנס לייב? און פאַרוואָס בין איך אַזוי אַנדערש געוואָרן? זאָל עס זיין דערפאַר, וואָס די ליפּן אירע הערן נישט אויף צו דערוואַרעמען מיין אָפּגעפרוירן מויל?

ווי אַזוי איך בין אַנטשלאָפן געוואָרן, ווייס איך נישט. כ'האָב נישט געהערט יוזשעס אַוועקגיין. כ'האָב אויך נישט געהערט, ווען טאַטע־מאַמע זענען געקומען.

ווען כ'האָב צוריק געעפנט די אויגן איז שוין דער טאַטע געזעסן אויפן בעט מיט די פיס אויף דער שטוב אַרויס און אַרויפ־געצויגן אויף זיי די שטיוול. די מאַמע, אַרומגענומען דעם קאָפּ מיט אַ דערעלע, האָט זיך איינגעקנייטשט אין אַ קליין בענקעלע אַריין, אַזוי ווי אַ קינד. דאָרט האָט זי זיך געוויגט אין דער ברייט. אין דער קיך האָט יוזשע צעהאַקט אַ פּאָר שייטלעך האָלץ. די קלעפּ זענען געווען טרוקענע, גיכע, אַזוי ווי יוזשע וואָלט דאָרט צו עמעצן אויסגעלאָזט איר כּעס.

יאָ, יוזשע. וואָס איז דאָס געווען מיט יוזשע? ווי קומט זי דאָס שוין צו האַקן האָלץ? ווי לאַנג איז גאָר, אַז זי האָט דערוואַרעמט מיין מויל? זיצט גאָר דער טאַטע ביי מיר אויפן בעט מיט אויסגעדרייטע פּלייצעס. די מאַמע וויגט זיך אויפן קינדישן בענקע־לע. און יוזשע איז גאָר אין קיך. שוין טאָג. אויף די גרויע, שוין לאַנג נישט־געקאַלכטע ווענט זעצט זיך אָפּ אַ גרינע, פאַרשלאָפענע ליכטיקייט.

פון אַ דיק, געפינגערט גלאָז אויפן פענסטער ציט זיך אַ קליין, בלוי אייל־פלעמל.

דער טאַטע האָט שוין געהאַט אַרויפגעצויגן ביידע שטיוול. דער גרויסער, געלער טלית־קטן האָט זיך געקנייטשט אויף זיינע פּלייצעס, ווי אַן אַלט שטיק „שמות". ער האָט אויסגעדרייט די באָרד צו מיר אין בעט אַריין:

— הייב דיך אויף! —האָט ער געזאָגט — מ'עט זיך באַלד שטעלן דאַווענען.

אַליין האָט ער אַריינגעשטעלט די הענט אין די אַרבל פון אַלטן צייגענעם כאַלאַט און איז אַרויס פון שטוב.

ער האָט זיך נישט לאַנג געזוימט. באַלד איז ער צוריקגע־

קומען צוזאמען מיט צוויי קליינע יודלעך, וואס האבן זיך פרעמד און פארחידושט ארומגעקוקט איבער דער שטוב. דער טאטע האט זיי געלאזט שטיין און איז ווידער ארויס אין דרויסן. אזוי עטלעכע מאל — ביז אונזער שטוב איז פארנומען געווארן מיט פרעמדע נישט-צעקעמטע בערד און וואכעדיקע, קאלטע קאפאטעס.

פון פענסטער צו דער וואנט, און פון וואנט צום פענסטער האט זיך געטראגן א גיך, ניכטערן געברומעריי. אויף דער קאמאָדע, אויף דער שאנק האבן זיך געבראכן צעפלאטשטע שטיקער שאטנס, ארויפגערוקט זיך ביז אויפן בעליק, אזוי ווי די שטוב אליין וואלט זיי צו ענג געווען.

די מאמע מיט איר נידריק בענקעלע האט זיך אוועקגערוקט צום אויוון. יושע איז פון צייט צו צייט שטיין געבליבן אין דער אפענער טיר מיט א שייט האלץ אין דער האנט. איך האב מיך איינגעקנייטשט צווישן די קאלטע קאפאטעס פון די פרעמדע יודן און מורא געהאט צו קוקן אהין, וואו יושע איז געשטאנען. ציצית פון טליתים האבן זיך נאכגעשלעפט אויף דער פאדלאגע, אזוי ווי ווייסע ווערים. א יוד מיט א הונגעריק קול האט זיך אין דער בדייט געשאקלט איבערן טיש און הויך געשלונגען די ווערטער.

דער טאטע, וואס איז געשטאנען מיר צוקאפנס, האט ארויפגעלייגט אלע פינף פינגער אויף מיינס אן אקסל און מיטן פנים געוויזן מיר אין סידורל אריין:

— נו, א...

נאכן דאווענען האבן זיך די יודן גענומען ארויסשארן. שווערע, פארבאקענע שטיוול האבן נישט-ניחאדיק געטשאפעט איבער דער פאדלאגע. מען איז פארבייגעגאנגען פאר דער מאמעס נידריקן בענקעלע און מען האט דארט עפעס אריינגעברומט.

אין שטוב איז געבליבן הענגען א דעמפיקער ריח פון אלטע וואטע און פון אפגענוצטע מלבושים. אויפן טיש האבן זיך געוואלגערט צוויי צעווארפענע טליתים מיט פארגעלטע ציצית. דער טאטע האט געלאסן אפגעוויקעלט די הארטע, אויסגעפעצטע רצועות פון דער בלויער, קאלטער האנט אראפ.

האט עס אזוי געדויערט א גאנצע וואך פון שבעה-זיצן. די

מאַמע האָט זיך כמעט ווי נישט אויפגעהויבן פון איר פיסנבענקעלע. יוזשע דעם בעדנערס, אַז זי האָט שוין געהאַט צעהאַקט אַביסל האָלץ, און אונטער די פייערקעס איז שוין אָפּגעגאַנגען דאָס פייער — האָט זי זיך אויך אַוועקגעזעצט אויף אַ פיסנבענקעלע, און פונקט ווי די מאַמע, אויך געוויגט זיך אין דער ברייט.

די מומעס, וואָס זענען געקומען אין די אויפדערנאַכטן מנחם־אבל זיין, האָבן מיטגעברענגט דאָס שווייגן פון דרויסנדיקן שניי. זיי זענען געזעסן ביי אונז אַזוי ווי אויף דערווייל, האַלב־דרימלדיק, אָרעם. מען האָט נישט אַראָפּגענומען פון זיך די מלבושים, נישט אָנגערופן זיך צו קיינעם מיט קיין וואָרט. אָפּגעזעסן, נישט געזעגנט זיך, אַ צי געטון מיט די אַקסלען און אַרויס אין זייערע היימען אַריין, וואו ס'איז קיינער נישט געשטאָרבן און וואו מען איז נישט געזעסן קיין שבעה.

בלויז צוויי פעטערס האָבן יאָ געלאָזט פון זיך הערן. איינער — דער פעטער שמואל מיט די לויפנדיקע הענט, האָט נישט געקענט מוחל זיין משהן, וואָס יענער איז געשטאָרבן; דער צווייטער — פעטער בן־ציון האָט זיך כסדר געריבן די פולכנע הענטלעך און כסדר געהאַט טענות צום רבונו של עולם:

— ביסט אַ מבין, וואָס פאַר אַ ווינטער ס'האָט זיך געשטעלט.. אַז קוילן זענען צוגלייך מיט גאָלד! זאָג איך צו מיין ווייב...

אָבער דאָ האָט די מומע נעמי האַלב צוגעמאַכט אירע שטילע אויגן און אַביסל אונטער דער נאָז, אַביסל מיט אַ נגידיש־פאַרצויגן ניגונדל, האָט זי געגעבן אָנצוגעהערן:

— בן־ציון, מ'ע'מיר שוין אפשר גיין? הע, בן־ציון?

קאַפּיטל צוויי

צו אונז אין שטוב אַריין זענען שוין מער קיין מנחם-אבל-געסט נישט געקומען. איבער דער קאָמאָדע האָט זיך באַוויזן משהס פאָטאָגראַפיע, וואָס די מאַמע האָט געלאָזט איינרעמען. דאָ, אויף דער פאָטאָגראַפיע, האָט משה נישט געהאַט קיין קיילעכדיק פּנים און נישט קיין אויסגעקנייפּטע בעקלעך. אויפן טויטן פּאַפּיר איז געשטאַנען אַ דאַרער בחור מיט אַ בלאַס, דערשראָקן פּנים, איין האַנט אַ ווייסע, די צווייטע — אַ שוואַרצע, אַזוי ווי אין אַ גומענער הענטשקע. ער האָט געקוקט אויף אַ זייט, פרעמד, שטייפלעך, אַזוי ווי ער וואָלט דאָ אין שטוב קיינעם נישט דערקענט.

אין יענע טעג איז צו אונז אין שטוב אַריין אָנגעקומען נאָך אַ פאָטאָגראַפיע. געקומען איז זי אַזש פון קאַטערינאָסלאַוו, וואו לייבקע, דעם טאַטנס זון פון ערשטן ווייב, האָט געדינט ביי פּאָניע.

גאָר אַן אַנדערער מענטש פון משהן. מיט אַן אַנדער אויסזען און מיט אַן אַנדער געשטעל. אַ הויכער מיט שפּיציק-צוגעשניטענע וואָנסעלעך, אין אַ קיילעכדיק היטל אָן אַ דאַשיק, מיט שליפעס און מיט קנעפּ — האָט זיך לייבקע אויסגעצויגן ביי אַ טישל. אָנגעשטעלט אַ פאַרביסן פּנים און געקוקט מיט אַזעלכע ביסטרע-אויפגעריסענע אויגן, אַזוי ווי ער וואָלט פונדערווייטנס דערזען אָנקומען דעם שונא מיט ביקסן און מיט שווערדן.

דער טאַטע האָט נעענטער צוגערוקט דאָס נאַפט-לעמפּל און גענומען זיך געניי צוקוקן צו לייבקעס פאָטאָגראַפיע. בשעת מעשה האָט זיך דעם טאַטנס גרויסע, שוואַרצע באָרד צעשניטן אויף צוויי חלקים, אויף אַ ליכטיק און אויף אַ טונקל חלק. צווישן דער ליכט

און טונקלקייט האָט זיך פון איין ווינקל מויל צום צווייטן פּאַמעלעך איבערגעלייגט אַ שפּיץ צונג, וואָס דער טאַטע האָט אין גרויס פאַרנומענקייט אַרויסגעשטעקט.

— וואָס זאָגסטו עפּעס צו מיין לייבקע ? — האָט ער גערעדט אין דער פאָטאָגראַפיע אַריין, אָפּגערוקט זי אַביסל פונדערווייטנס, דערנאָך ווידער זי צוגענומען נענטער:

— אַ גאַנצער אָפיציער איז ער דאָרט געוואָרן ביי פּאָניען.

געמיינט האָט דער טאַטע — די ווערטער זאָלן דערגיין צו דער מאַמען, זי זאָל זיך מיט עפּעס אָפּרופן און מסכּים זיין, אַז פון לייבקען איז טאַקע געוואָרן אַ גרויס לייט. אָבער די מאַמע האָט שוין די פאָטאָגראַפיע געהאַט געזען בייטאָג. זי האָט זיך שוין געהאַט גוט אויסגעוויינט, קוקנדיק אויף איר זונס פּאָרטרעט, גוט אויסגעשנייצט און גוט אָפּגעזיפצט:

— און מיין משה ליגט, נעבעך, אין דער ערד...

איצט, אַז דער טאַטע האָט געפרעגט, האָט זיך איר קאָפּ פאַרבוינן אויף אַ זייט. די נאָז האָט אַליין פון זיך אַ זופּ געטון. אָבער קיין תּשובה האָט זי דעם טאַטן נישט געגעבן.

דער טאַטע אַליין איז קיין גרויסער רעדער נישט געווען. אין זיינע האַלב-דרימלדיקע אויגן איז אייביק געלעגן אַ פאַרטויבטע שטילקייט. ער האָט געקוקט אויף אַ מענטש נישט אין די אויגן אַריין, נאָר אויפן מויל, אַזוי ווי ער וואָלט נישט געהאַט קיין איבעריקן צוטרוי צו יענעמס רייד. די מאַמע, האָט אים טאַקע גע־האַלטן פאַר אַ טויבלעכן און גערעדט צו אים העכער, ווי געוויינלעך. דער טאַטע האָט ליב געהאַט אַרומצודרייען זיך איבער דער שטוב אין אַ וואַרעמען, געשטעפּטן שפּאַנצער, פאַרריכטן אַ בענקל, אָנציִען דעם זייגער, שניידן אשר-יצר-פּאַפּירלעך. איז, אַז די מאַמע האָט גערעדט צו אים העכער, ווי געוויינלעך, האָט ער זיך אָפּגע־שטעלט אינמיטן גיין, אויפגעהויבן דאָס גרויסע, שוואַרץ-באַוואַקסענע פּנים און אָנגעשטעלט אויף דער מאַמען דעם האַלב-דרימלדיקן בליק זיינעם:

— וואָס שרייסטו עפּעס צו מיר? כ'בין דען טויב ?

— וואָס דען ביסטו, הערעוודיק ? — האָט די מאַמע אָפּגע־

פסקנט איינמאָל פאַר אַלע מאָל און בשום אופן נישט געוואָלט נאָכגעבן, אַז דער טאַטע איז נישט טויב.

איצט, ביי לייבקעס פאָטאָגראַפיע, האָט דער טאַטע אויסגעדרייט ס'פנים פון טיש אַוועק צום בעט, וואו די מאַמע איז געזעסן. אין בליק זיינעם איז געלעגן יענע נישט-זיכערקייט, ווען מען באַגעגנט אַ מענטש און מען ווייסט נישט, צי מען קען אים יאָ, צי מען קען אים נישט.

רעדסט עפעס היינט אַזוי שטיל — האָט ער זיך אָנגערופן.

— כ'רעד גאָרנישט. ווער זאָגט דען, אַז איך רעד.

— וואָס-זשע דען האָסטו געזאָגט?

— כ'האָב גאָרנישט געזאָגט. לאָז מיך צורו.

דער טאַטע האָט געקוקט אויף דער מאַמעס מויל. די טויבלעכע שטילקייט אין די אויגן האָט זיך פאַרשאָטנט. די מאַמע האָט איצט אויסגעזען אַ פרעמדע, נישט קיין היגע. האָט דער טאַטע אָנגעשטעלט זיין איינגעהערט מויל אויף מיר און פאַרשאַרצט איין זייט שטערן:

— מ'דאַרף אים אָנשרייבן אַ בריוול, לייבקען. קיין קאַטערינאָסלאַוו דאַרף מען שרייבן.

געמיינט האָט ער דערמיט צו זאָגן, אַז ווען ער אַליין וואָלט געקאָנט, וואָלט ער נאָך היינט אָנגעשריבן אַ בריוול קיין קאַטערינאָסלאַוו. נאָר אַזוי ווי מיטן שרייבן מוז ער אָנקומען צו דער מאַמען — האָט ער נישט קיין אַנדערע ברירה, ווי צו וואַרטן, ביז די מאַמע וועט זיין אויפגעלייגט.

דערווייל האָט ער אַוועקגעלייגט לייבקעם פאָטאָגראַפיע אין אַ שופלאָד פון דער קאָמאָדע, צווישן דער קלאָרער וועש. פון צייט צו צייט, ס'רוב שבת-צונאַכטס נאָך דער הבדלה, האָט ער אַרויסגערוקט די שופלאָד, גענומען די פאָטאָגראַפיע, אויפסניי זיך צוגעקוקט צו איר און אויפסניי דערמאָנט, אַז מען דאַרף אים שרייבן אַ בריוול קיין קאַטערינאָסלאַוו. אָבער די מאַמע איז נאָך אַלץ נישט געווען אויפגעלייגט און נאָך אַלץ נישט געהאַט נ'קאָפּ, נישט צו אים און נישט צו זיין זון לייבקע.

דער ווינטער אין יענעם יאָר איז געשטאַנען אַ לאַנגער, אַ

שאַרפֿער. די פלומפ אויפֿן הויף איז געווען באַהאַנגען מיט אָנגע־שוואָלענע צאַפּנס אייז, אַזוי ווי מיט שווערע שטיקער געגאָסן גלאָז. אין די רינשטאָקן זענען איבער־נאַכט פֿאַרגליווערט געוואָרן אַרויס־געגאָסענע פּאָמישאַפן מיט אומריינקייט. דאָס שלאָס פֿון דער טיר האָט זיך גליטשיק און ווייס געזילבערט אויף דער שטוב צו אַרויס. די ווענט פֿון דער קיך, וואו יהושע איז געשלאָפֿן, האָבן אויף דער נאַכט געגלאַנצט מיט אַ בלוילעך־גרינער פייכטקייט. די אייגענע פייכטקייט האָט זיך אויך אָפּגעזעצט אויף דער וואַנט, וואו ס׳איז געשטאַנען דעם טאַטנס בעט. ס׳האָט נישט געהאָלפֿן דאָס אייזערנע אײַוועלע אײַנמיטן שטוב מיט די פֿאַרצויגענע, האַלב־פֿאַרזשאַווערטע בלעכענע רערן אונטערן נידריקן בעליק. ס׳האָט נישט געהאָלפֿן דאָס ליים, מיט וועלכן מען האָט פֿאַרקלעבט די שפּאַרעס ביים פֿענסטער און ס׳האָט אַפֿילו נישט געהאָלפֿן די וואַטע, וואָס איז אָפּגעלעגן אַ גאַנצן ווינטער צווישן די טאָפּלטע פֿענסטער און גע־וויקעט זיך אין אייז.

דעם טאַטן האָט עס אָבער נישט געאַרט. ער איז געשלאָפֿן שווער, מיד. נאָר אַז ס׳איז געקומען אַרום פֿיר אַזייגער פֿאַרטאָג, האָט ער זיך שוין גענומען רודערן און איז גרייט געווען אויפֿצו־שטיין.

אויפֿגעשטאַנען אַזוי פֿרי איז ער מחמת דעם, וואָס אין יענעם ווינטער האָט ער געמאַכט שותּפֿות מיט איינעם אַ ייִד, וואָס זיין נאָמען איז געווען מאָטל שטרוי. אַ הויכער איז ער געווען דער דאָזיקער מאָטל, אַן אויסגעצויגענער מיט אַ לויפֿנדיקן קנאָפּ אין האַלדז, מיט אַ שפּיציק, שיטער בערדל און מיט לאַנגע, דינע הענט, וואָס האָבן זיך אין ערגעץ קיין אָרט נישט געקענט געפֿינען.

אַלע זיינע יאָרן האָט זיך מאָטל שטרוי געדרייט צווישן פּויערישע פֿירלעך, געטאַפּט פֿרעמדע זעק מיט תּבֿואה, געקייעט אַ שטרוי צווישן די ציין, אַריינגעלאָפֿן פֿון צייט צו צייט צו מרדכי׳ גאָרקיכער כאַפּן אַ נעכטיק פּערטל גענזנס — און בינו לבינו — געלייגט די באַנק־צעטלען אין אַ לאַנגן, לעדערנעם בייטל אַריין. אַזוי לאַנג געלייגט, ביז ער איז געקומען צום טאַטן — יענער זאָל מאַכן מיט אים שותּפֿות.

— ס'טרעפט זיך – האָט ער געזאָגט — צו קויפן אַ גרויסע קראָם היי, גוט היי. ווען מאָטל אַריינלייגן געלט, און דער טאַטע – מבינות.

מער, ווי מבינות, האָט דער טאַטע מיינער נישט פאַרמאָגט. אין „נייעם מילכל", אין יענעם דאָרף, פונוואַנען דער טאַטע איז געקומען אין שטאָט אַריין, זענען געלעגן גרויסע, צעוואַרעמטע שטחים פעלד, אַרומגענומען מיט בלויע, פאַרטונקלטע וועלדער. די הייזלעך אין „נייעם מילכל" זענען געשטאַנען הילצערנע, פּראָסטע, נישט געהובלעוועטע, מיט שטרויענע דעכלעך און ליימענע פּאָדלאָגעס. געגעסן האָט מען דאָרט זויערמילך פון גרויסע ערדענע „זישקעס", געבאַקן פלאַטשיקע לאַבנס ברויט. זומער-צייט האָט מען זיך געבאָדן אין טייך, געשלאָפן הינטער סטויגעס היי און געקוקט אויף די ווייטע שטחים פעלד. מוז זיין, אַז פון דאָרטן האָט דער טאַטע מיטגעבראַכט אין שטאָט אַריין זיין מבינות אויף היי.

האָט זיך נאָך משהס טויט אָנגעהויבן ביי אונז אין שטוב אַ לעבן אויף אַ נייעם שטייגער.

די נאַכט איז נאָך געלעגן אַ פאַרשלאָפענע אויף די פאַרפרוירענע שויבן, האָט זיך שוין דער טאַטע געוועקט. אין דער קאַלטער, שוואַרצער שטוב אַריין האָט זיך פון מאָל צו מאָל איינגעשניטן זיינס אַ לאַנגער, ניכטערער געניץ. איך האָב מיך אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער בלוילעך-פינקלדיקער וואַנט און געוואַרט מיט אומגעדולד, דער טאַטע זאָל שוין אַראָפּשטעלן אַ פוס – כ'זאָל אַליין קאָנען ירשענען דאָס גאַנצע בעט. דער טאַטע האָט אָבער געוואַרט אויף אַ צייכן, אויף אַ סיגנאַל, וואָס זאָל אים אַרויסנעמען פון אונטערן אויסגעוואַרעמטן איבערבעט.

דער סיגנאַל איז געקומען. אַלע פאַרטאָג, כמעט אין דער אייגענער צייט, האָט זיך אין די שויבן אַריין דערהערט אַ קלאַפּן פון פינגער און אַ נאַקעט קול, אַ געפרוירענס, האָט גערופן:

— פאַניע קופּיעץ! פאַניע קופּיעץ!

געוועזן איז עס דער אַלטער מאַטשעי — דער פויער מיטן

פערד־און־וועגעלע, מיט וועלכן דער טאַטע איז געפֿאָרן איבער די דערפֿער איינקויפֿן היי בײַ די פּריצים.

דער טאַטע האָט זיך שווערלעך צעקרעכצט און אַרויסגעשטעלט די פּיס אין דער אויסגעקילטער שטוב אַרײַן. ער האָט אַרויסגע־דרייט דאָס לעמפּל, בײַם רויטלעכן אָפּשײַן פֿון פֿלעמל, וואָס האָט געמרוגעט, ווי אַן אויפגעוועקט אויג, האָט דער טאַטע זיך געעסקט מיט איינעם פֿון זײַנע פּיס, וואָס האָט פֿון כמה יאָרן געאייטערט אויפֿן שי־ביין. געהאַט אַ בלויען, רויטלעך־איבערגעברענטן פֿלעק אַרום אַן אָפֿן, קליין ראַנקעלע, צו וועלכן דער טאַטע האָט גענוצט גרינע ציבעלע־בלעטער, וואָס זענען געוואַקסן בײַ אונז אויפֿן פֿענסטער אין אַן ער דענעם טאָפּ.

אָפּגעפּאַרטיקט מיטן פֿוס, אָפּגעקרעכצט און אָפּגעגעניצט — האָט ער זיך דערמאָנט, אַז אין דרויסן וואַרט דער אַלטער מאַטשעי — האָט ער אים געעפֿנט די טיר און אַרײַנגעלאָזט.

איז ער אַרײַן, דער פּויער. אַ בלויער, אַ הויכער, אין אַ געלן, שטינקנדיקן „קאָזשוך” מיט דער בײַטש אין דער האַנט און אַזוי אַרום, פּונקט ווי אַ סטראַשידלע אויף פֿייגל, אַוועקגעשטעלט זיך וואַרטן, ביז דער „פּאַן קופּיעץ” וועט פֿאַרטיק ווערן.

דער פּאַן קופּיעץ האָט זיך הויך געוואַשן אין פּאָמישאַף אַרײַן, נאָך העכער געדאַוונט פֿון פֿאָרנט.

די מאַמע האָט זיך געדרייט אין בעט ווי אַ וואָרעם, גע־קרעכצט אין די קישנס אַרײַן:

— אַ וויסטע פּרנסה דאָס איז. מען זאָל נישט לאָזן צוטון קיין אויג.

אָבער דער טאַטע האָט נישט געהערט.

יוזשע דעם בעדנערס האָט אַרויסגעשטעקט איר שוואַרצן, שעפּסענעם קאָפּ פֿון אונטער דער קאָלדרע, אַרויסגעלייגט די נאַ־קעטע הענט און געפֿרעגט מיט אַ פּויל, אויסגערוט קול:

— טאַטעלע, האָסטו אַ זון?

— אודאי האָב איך — האָט זיך דער פּויער אויסגעדרייט צו יוזשעס בעט.

— אַ יונגער איז ער, דער זון דײַנער?

— אַ יונגער, אַודאי אַ יונגער.
— טאַ שיק אים אַהער, טאַטעלע, שיק אים אַהער.
— ער האָט שוין אַ ווייב, ער דאַרף נישט קיין פרעמדע.
— האָט ער, איז וואָס? כ'קאָן אויך זיין אַ ווייב.

דער טאַטע איז געגאַנגען איבער דער שטוב און הויך געזאָגט. דער שמועס פון יוזשען מיטן פויער האָט זיך פאַרוויקלט אין זיין דאַווענען אַריין. די מאַמעס בעט האָט האַסטיק גענומען סקריפען.

— לייזער! — האָט זי גערופן — לייזער, אפשר אַביסעלע שטילער?

אָבער אויך דאָס האָט דער טאַטע נישט געהערט. ביז ער האָט פאַרמאַכט די טיר, האָט זיך די מאַמע געהאַט עטלעכע מאָל איבערגעדרייט און עטלעכע מאָל דערמאָנט איר ערשטן מאַן, זאָל זיין אָפגעשיידט, ביי וועמען זי האָט געהאַט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

נאָכן טאַטנס אַוועקגיין איז אין שטוב געבליבן אַ מנוחהדיקע שטילקייט, אַזוי ווי נאָכן פאַרבייפאָרן פון אַ פור אויף שפיציקע שטיינער. דאָס לעמפל איז געבליבן ברענען. די מאַמע האָט צום לעצטן מאָל אָפגעקרעכצט מיט דערלייכטערונג; און איך, אין מיין האַלבן דרימל, האָב נאָך אַלץ געהערט:

— אַ יונגער? ברענגט אים אַהער, טאַטעלע...

כ'האָב שוין גוט פאַרשטאַנען, וואָס יוזשע האָט געמיינט. ס'האָט זיך מיר באַלד דערמאָנט יענער אויפדערנאַכט. ווען יוזשע האָט מיך גענומען דערוואַרעמען. פון יענעם אויפדערנאַכט אָן איז שוין אַריבער אַ שפּאַר שטיקל צייט. ס'האָט אויסגעזען, אַזוי ווי יוזשע וואָלט איינגאַנצן פאַרגעסן אָן מיר. כ'בין אַ סך מאָל אַהיימגעקומען אַ דערפרוירענער, אַ שטייפער. כ'האָב אַ סך מאָל נישט געטראָפן אין שטוב נישט דעם טאַטן און נישט די מאַמע. יוזשע איז געזעסן איינע אַליין ביי אַ קאַנט פון קיך-טיש און מיט שטייענדיקע אויגן געקוקט אויפן ציטערדיקן פלעמל, וואָס איז זיך פאַר-

גאַנגען בײַ די זײַטן מיט אַ בלױ שנירעלע. כ׳האָב מיך אַלײן גע־מוזט אַרױסנעמען פון גרױען, זעלנערישן באַשליק. כ׳האָב אַלײן געמוזט זוכן אױף די פּײַערקעס עפּעס צום עסן און כ׳האָב מיר אַפילו אַלײן געמוזט גלײַכמאַכן ס׳בעט. יוזשע האָט מיך נישט געזען.

אײנמאָל נאָר, צום לעצטן מאָל טאַקע, האָט מיך יוזשע יאָ צוגערופן צו זיך.

— קום נאָר, קלײנער — האָט זי אָװעקגענומען די שטײַענ־דיקע אױגן פון לעמפּל און אַװעקגעשטעלט מיך צװישן די פאַלדן פון איר באַרכאַנקע. זי האָט צוגעבױגן איר פּנים צו מײַנעם, אַ װיש געטון איר נאָז בײַ מײַן נאָז און מיט אַ הײזעריק קול גע־פרעגט:

— האָסט דערצײלט דער מאַמען?

מיר איז געװאָרן קאַלט.

— נײן — האָב איך גיך געזאָגט — כ׳האָב נישט דער־צײלט.

— פעװנע (זיכער)?

— פעװנע.

— שװער דיך!

— כ׳זאָל אַזױ לעבן!

מײַן פּנים האָט זיך געפונען אין אירע בײדע הענט.

— װילסט אַ קוש, יאָ?

כ׳האָב נישט געקענט ענטפערן. ס׳איז מיר װידער ענג גע־װאָרן.

— װילסט אַזױ װי דאַמאָלס? יאָ?

זי האָט נישט געװאַרט, ביז כ׳װעל ענטפערן, נאָר פּלוצלינג געגעבן אַ דרײ אַראָפּ ס׳לעמפּל. אין דער טונקלקײט האָט יוזשע גיך אַראָפּגעשלעפּט פון מיר די מלבושים. איך האָב פאַרשטאַנען, אַז מען דאַרף זײַן שטיל.

— דאָ בײַ מיר — איז יוזשעס קול געװאָרן נאָך הײזע־ריקער און די הענט — װאַרעמער.

— קום אַהער, קליינער. היינט צום לעצטן מאָל. איך צי דאָך מיך אַרויס פונדאַנען. האָסט נישט דערציילט?

— ניין... — האָב איך געשטיקט מיין קול אין יוזשעס לייב אַריין.

— די מאַמע דיינע הייסט מיך אַרויסציען. האָסט פּעוונע נישט דערציילט?

— פּעוונע.

— טאָ פאַרוואָס הייסט מיך די מאַמע דיינע אַרויסציען?

— כ'ווייס נישט.

מער האָב איך נישט געקאָנט רעדן. מיין לייב האָט געגליט. מיר איז געגאַנגען אַ ווייטאָג פון קאָפּ ביז די שפּיץ פינגער פון די פיס.

— בייס נישט — האָט יוזשע מיט אַן אָפּגעהאַקט געלעכטערל געאָטעמט מיר אין פּנים אַריין — כע-כע... ביסט שוין אַ גרויסער, גאָר אַ גרויסער...

איך האָב מיר נישט געקאָנט אָפּגעבן קיין חשבון, וואָס דאָס איז אַזוינס. נאָר געוואָלט האָב איך, דער ווייטאָג זאָל גע-דויערן וואָס לענגער.

אָבער מיטאַמאָל איז אַרום מיר געוואָרן ליידיק, הויל. ס'האָט זיך עפּעס אָפּגעטון פון מיר, אַוועקגעקומען. אויפן האַרץ האָט געברענט. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז מען האָט מיר אויסגע-שניטן פון לייב אַ שטיק לעבעדיק פלייש.

— וואָס וויינסטו, נאַריש קאַלב? — האָט זיך יוזשעס קול געקנוילט אין דער פינסטער — אַזאַ גרויסער יונג וויינט שוין נישט. נו, קום אַהער... דו הונט, דו!

אָבער איך האָב פאַרהאַקט מיט די ציין, אַרויסגעריסן זיך פון אירע הענט, אַראָפּגעקוילערט זיך פון בעט און דאָרט, אויף דער פּאָדלאָגע, האָב איך מיך ערשט צעוויינט אויף אַ קול.

יוזשע האָט אויף דער גיך צוריק אַרויסגעדרייט ס'לעמפּל. איר שעפּסן-קאָפּ איז געווען צוויי מאָל גרעסער, ווי תמיד. צע-שויבערט, קיילעכדיק און צענומען איז זי געשטאַנען איבער מיר,

געצויגן די באַרכאַנקע, געבונדן בענדלעך און געוואָרפן אין טונ־קעלן חלל אַריין:

— מער שפּיל איך מיך נישט מיט דיר. ביסט אַ נאַר, אַ ראָצער... קום נאָר... — האָט זי מיך פלוצלינג געגעבן אַ שטעל אויף — טאָמער דערציילסטו ?!... — און זי האָט שטייף געוואָרנט מיט אַ פויסט מיר פאַר דער נאָז.

כ'האָב צאַפּלדיק געהעשעט און געשאָקלט מיטן קאָפּ, אַז כ'וועל נישט דערציילן.

די מאַמע איז אַהיימגעקומען שפּעט. כ'האָב קיין וועטשערע נישט געקאָנט עסן. די מאַמע, זעט אויס, האָט געהאַט מיט זיך צו טון. זי האָט נישט געפרעגט, פאַרוואָס איך עס נישט. זי האָט מיך אַזוי ווי נישט געזען. די פייערקעס אויפן קוימען זענען געשטאַנען קאַלטע, ליידיקע, שוואַרצע.

דער טאַטע איז געקומען נאָך שפּעטער. אין די פאָלעס פון ווייבע מלבושים האָט ער מיטגעבראַכט אַ בייסנדיקע קעלט. ער האָט לאַנג אַראָפּגעצויגן די שטיוול און אויסקרימענדיק דאָס מויל, האָט ער טיף געקרעכצט. ביי מיר אויפן האַרץ איז נאָך אַלץ געלעגן אַ נישט־אָפּגעהעשעט געוויין. די מאַמע, מוז זיין, האָט פאָרט עפּעס דערקענט. זי האָט זיך צוגעזעצט צו מיר אויפן בעט. אין האַלב דרימל, וואָס האָט שוין געשניטן מיינע אויגן־לעפלעך, האָב איך געהערט, ווי זי זאָגט צום טאַטן:

— דאַכט זיך, אַז מענדל האָט אַביסל היץ.

— היץ? — האָט דער טאַטע טויבלעך איבערגעפרעגט און געעסקט זיך ביי זיין פוס — אַז ס'היצט, שוועגשעט עס. ווייז מיר נאָר אַהער די ציבעלעס.

מער האָב איך נישט געהערט. נאָר ווען דער טאַטע איז אַריינגעקומען אין בעט, האָב איך מיך איבערגעוועקט און אויס־געדרייט זיך מיטן פנים צו דער וואַנט, אַזוי ווי איך וואָלט מורא געהאַט, ער זאָל נישט דערשפּירן די ענדערונג, וואָס איז פאָרגע־קומען אין מיין צעגליט לייב.

קאַפּיטל דריי

דאָס, וואָס די מאַמע האָט אין יענעם אויפדערנאַכט גאָרנישט דערזען אין מיר און דאָס, וואָס זי האָט מיך אַפילו נישט געפרעגט, פאַרוואָס איך גיי נישט עסן, האָט, זעט אויס, געהאַט אַ סיבה. לויט ווי איך האָב מיך שפּעטער משער געווען, איז די מאַמע געווען פאַרטאָן מיט אירס אַן אייגענעם ענין. מען האָט עס שוין דערקענט אין איר פאַרמאַכט מויל און אין די אויגן, וואָס האָבן אויף אַלץ און אויף אַלעמען געקוקט מיט אומרואיקער נישט־זיכערקייט.

כ׳האָב מיך טאַקע נישט אָפּגענאַרט. מיט אַ וואָך שפּעטער איז דער מאַמעס ענין אַרויסגעשוואומען, ווי בוימל אויפן וואַסער.

אין דרויסן האָט געשנייעט. דער טאַטע איז אין יענעם אויפדערנאַכט אַהיימגעקומען פריער. ער איז אַריין אין שטוב אַ ווייס־באַוואַקסענער, אַ פּולכנער, אַזוי ווי אַן איבערבעט. אויף דער באָרד, אויף די וואָנסעס, אין די קנייטשן פון פּליושענעם היטל, אויף ביידע אַקסלען זענען געלעגן שטיקער שניי.

די מאַמע איז אין שטוב נישט געווען. זינט משה איז געשטאָרבן, האָט עס די מאַמע געיאָגט פון שטוב אַרויס. די טעג מיט די אויפדערנאַכטן איז זי אָפּגעזעסן ביי שכנים, אָדער ביי דער מומע מרים און דערציילט די וואונדער פון איר זון משה.

איז אָט אין יענעם אויפדערנאַכט, ווען דער טאַטע איז אַזוי אָנגעקומען און געטראָפן אַ קאַלטן, אויפגערוימטן קוימען מיט ליידיקע טעפּ, און מיך — אַ פאַרוויקלטן אין זעלנערישן באַשליק, אויך נאָר־וואָס אַ געקומענער פון חדר, האָט ער אַ פיר געטון

זײַנע מידע, דרימלדיקע אויגן איבער די פּייכטע, טונקעלע װענט, איבער יוזשע דעם בעדנערס, װאָס האָט געקנײט בײַ אַן אָפן קופערטל, און מיט אַ פאַרטריקנט, ניכטערן קול האָט ער געפרעגט:

— װאו איז עפּעס מײַן װײַב?

— נישטאָ די פּאַני פרימעט — האָט יוזשע געענטפערט אין קופערטל אַרײַן.

— אַז זי איז נישטאָ, זע איך דאָך. װאו איז זי אָבער געגאַנגען?

— זי האָט מיר נישט געזאָגט.

— אפשר איז זי אין דרינען?

— ניין, זי איז אַװעק נאָך אינדערפרי.

— אינדערפרי גאָר? װאו האָט זי דאָס געקענט גיין?

— אַז איך װײס נישט — האָט זיך יוזשע עפּעס אַזוי װי געבײזערט.

— ננע! — האָט דער טאַטע אַ דרײ געטון מיטן קאָפּ און גענומען שװער צאַפּציען פון זיך ס׳מלבוש.

— און דו, מענדל, קומסט ערשט פון חדר?

— יאָ.

— האָסט שוין עפּעס געגעסן?

— ניין, נאָך נישט.

— ביסט הונגעריק?

— נישט איבעריק.

— און װאו איז די מאַמע, װאו?

— מוז זײַן בײַ דער מומע מרים

— װאָלסט אפשר אַריבערגעלאָפן?

פאָלג מיך אַ גאַנג. די מומע מרים האָט געװאױנט אין צװײטן עק שטאָט, בײַ די כשרע יאַטקעס. מען האָט באַדאַרפט אַדורכגיין דעם קײַלעכדיקן מאַרק, דאָס שוסטער-געסל, די גאַנצע װאַרשעװער גאַס און ערשט בײַם גױאישן שפּיטאָל האָט מען געטראָפן צו דער מומע מרים. אָבער צו דער דאָזיקער מומע בין איך תמיד געגאַנגען גערן.

זי האָט געװאױנט אין אַ באַזונדער, הילצערן הײַזל, אַרומ־

געגומען פון אַלע פיר זייטן מיט ווינט און מיט הימל. דאָרט, אין דער מומע מרימס הייזל, איז די פּאָדלאָגע געלעגן אַ געלע פון וואַשן זי דריי מאָל אין דער וואָך. פון די ווענט אַראָפּ האָבן געפינקלט קופּערנע בראָטפּאַנען מיט שפּיגלדיקע הינטנס; דאָס ווייסע שויבן-שענקל איז תּמיד געווען פול מיט פיר-פּונטיקע ברויטלעך, מיט געטריקנטע פערפל, מיט צאַלטן בינטשעווער קעז — אָפּן פאַר אַלע, וואָס זענען אַהין אַרייַנגעקומען.

איז אַ וואונדער — וואָס כ'האָב צוריק פאַרבונדן דעם זעלנערישן באַשליק, און בין אַרויס צו דער מומע מרים אויפזוכן די מאַמע?

דער שניי איז געלעגן אַ טיפער, אַ ווייכער. מען איז געגאַנגען שטיל, אַזוי ווי מען וואָלט מורא געהאַט אויפצוּוועקן אַ שווער-קראַנקן.

איך האָב באַדאַרפט גיין דורכן שוסטער-געסל. אָבער אין דאָזיקן געסל האָט זיך דער טראָטואַר געדרייט שמאָל און קרימלעך אויף איין זייט — נידעריקע דעכלעך איבער צעהויקערטע, אָפּגעריסענע הייזלעך, אויף דער צווייטער זייט — אַן אָפּגעשיילטע מויער מיט אויסגעפּרעסענע שטיקער וואַפּנע.

אין דער דאָזיקער מויער, אין אַ שטיבל מיט אַ רויטער טיר, האָט געוואוינט איינע, דאָברעלע, וואָס איז צוריקגעקומען פון בוענאָס-איירעס מיט אַ כּשר, מילכיק פּנים און אין אַ ברייט-רונדיקן, שוואַרצן קאַפּעלוש. וועגן דאָברעלען האָט מען דערציילט, אַז זי איז צוריקגעקומען אַ פרומע. זי וואַשט די הענט און מאַכט אַ ברכה איבער אַ דונער. פּריצים פאַרפאָרן דאָ צו איר מיט קאָטשן און בשעת זי שלאָפט מיט זיי, מיט די פּריצים, לייענט זי הויך קריאת-שמע. דאָברעלע האָט אָבער געוואָרפן אַן אויג אויף חדר-יונגלעך. אַז עס קומט אויפדערנאַכט און קיין פּריצישע קאָטשן פאַרפאָרן נישט, גייט דאָברעלע אַרויס פאַר דער טיר, אינגאַנצן אַ רויטע, און כאַפּט אַרייַן חדר-יונגלעך, מיט וועלכע זי לייענט קריאת-שמע.

איז שוין גלייכער געווען פאַר מיר אויסצומיידן דאָס שוסטער-געסל און צו פאַרנעמען זיך אין דער שפּאַציר-גאַס אַרייַן.

דאָ איז דער שנײ געפאַלן שטילער, בלויער, ווי אין קײלעכדיקן מאַרק. בײם שמאָלן, הויך־געשניטענעם דײטשישן קלויסטער, וואָס האָט זיך אַוועקגעשטעלט דוקא דאָ, צווישן סעדלעך און גערטנער, האָט איצט געקניט אַן איבערגעבויגן געשטאַלט, געפאַלן מיטן פּנים אין פוכיקן שנײ אַרײַן און געצלמט זיך.

אָבער צו דער מומע מרים איז נאָך ווײט. אָט וואַקסט אויס דאָס קרימינאַל מיטן הויך־געמויערטן, געלן פּאַרקאַן, מיטן ברײטן פוטערנעם זעלנער, וואָס דרײט זיך הין און צוריק מיט דער ביקס אויפן אַקסל. נאָנט פאַר אים טאָר מען נישט פאַרבײגײן. מוז מען אַריבערגײן אויף דער אַנדערער זײט. פון דאָרט — אין קרימינאַלגעסל אַרײַן, דערנאָך ערשט — אויף דער וואַרשעווער גאַס אַרויס.

איך גײ גוט, דער וועג צו דער מומע מרים איז מיר באַקאַנט, ווי מײַנע צען פינגער. אָט איז שמשון־שלמהס שענק. ווײַטער אַרויף — די ברײטע, רוסישע צערקווע. דאָרט דאַרף זײַן אַ רויטע, הילצערנע בודקע, וואו עס וואַרעמען די סטראַזשניקעס זײערע אָפּגעפרוירענע פינגער.

נאָר די הילצערנע בודקע זע איך עפּעס נישט. זאָל עס זײַן דערפאַר, וואָס דער שנײ שמײסט איצט אַזוי פון בײדע זײטן פּנים? אָט אַ שטײגער זע איך, ווי גלײַך אויף מיר אַרויף גײט עפּעס אַ הויכס, אַ צעוואַקסנס און זינגט. איז עס דאָך חידושלעך: ווי אַזוי זינגט מען עס. ווען דער שנײ פּאַטשט אַזוי איבערן פּנים? ווײַזט זיך אַרויס, אַז קײנער גײט נישט און זינגט נישט. איך שטײ גאָר בײַ אַ מויער, בײַ אַ לאַנגער, אָפּגעריסענער מויער. נישט אַנדערש, נאָר איך בין אַרײַן אין שוסטער־געסל און שאַר מיך אַזוי בײַ דער מויער, וואו עס וואוינט דאָברעלע מיטן כשרן, מילכיקן פּנים.

זע איך אָבער, אַז ס'איז נישט יענע מויער. ס'איז גאָר דער פּאַרקאַן פון גויאישן שפּיטאָל. דאַרף דאָך שוין דאָ נישט ווײַט וואוינען די מומע מרים. דאַכט זיך, אין יענעם געביידעלע. אָט טאַקע — די צווײ ליכטיקע פענסטער. איך געפין נאָר נישט דאָס הילצערנע פאָדערהײזל, וואָס שטײט צוגעקלעבט צום געבײדעלע, ווי אַ קינד צו אַ מאַמעס אַ פאַרטוך. איך זע אויך נישט די נידעריקע, קײלעכדיקע פּלומפּ.

Free Public Library, Newark, N. J.

איך הער קלינגען אַ גלעקל, פאַר מיין פנים גיט אַ שווים פאַרביי אַ שליטן.

— יונגעלע, יונגעלע, וואו גייסטו? יונגעלע, יונגעלע, וואו שטייסטו?

ווייס איך נישט פונוואַנען מען האָט דאָס אַזוי גערופן. צי פון פאַרבייגעלאָפענעם שליטן, צי פון דער מומע מרימס געביידעלע. ס'קען גאָר זיין, אַז ס'האָט זיך מיר דערמאָנט דער משוגענער מרדכי „האָקע". ער האָט טאַקע אַ טבע צו דרייען ביי אַן אויער און אַריינצוזינגען:

— יונגעלע, יונגעלע, וואו גייסטו? יונגעלע, יונגעלע, וואו שטייסטו?

כ'שטיי טאַקע... ניין, מוז זיין, אַז איך ליג גאָר... ס'איז ווייך וואַרעם, ס'קיצלט אין דער נאָז, די אויגן זענען שווער. יאָ, כ'ליג מיטן פנים צום טאַטנס פלייצע. איך שפיר גאָרנישט אַצינד דעם ריח פון זיין האָריק לייב. אַן אַנדערער ריח גייט. פרייטאָג שפירט מען אַזאַ ריח ביי די כשרע יאַטקעס. איז דאָך היינט אָבער נישט פרייטאָג. איך געדענק דאָך גוט. נו, יאָ, כ'ווייס: דעם טאַטן הונגערט... איז עס מיר טאַקע אַ וואונדער אויפן טאַטן: ער שלאָפט דאָך שוין, וואָס-זשע הונגערט אים עפעס אינמיטן שלאָף?

דעם טוף האָב איך שוין נישט געקענט דערטראַכטן. אַרום מיר איז געווען בלוי און הייס. כ'בין געלעגן פאַרשטיקט אויף אַ הויך געלעגער, אַרומגענומען מיט אַן איבערבעט און מיט קישנס. אין שטוב איז געשטאַנען אַן אָפּגעזענגטער ריח פון פרעס-אייזנס. איבער מיר האָט זיך אַראָפּגעבויגן אַן אַלט איינגעפאַלן פנים אין אַ רויט נאַכט-קופּקעלע.

— נעם איין — האָט דאָס קופּקעלע געזאָגט און געשטופּט מיר אין מויל אַריין אַ גרויסן, הילצערנעם לעפל — נעם איין מענדלשי... ס'איז מאַגנעזיע מיט מאַנדל-מילך. ס'וועט דיר לעשן די היץ.

צופיסנס דעם בעט האָט זיך, אַזוי ווי אַ צלם, געצייכנט אַ

לאַנגער שמאָלער, יוד מיט אַ קליין, ווייס בערדל, ער איז געשטאַנען אין אַ צעקנעפּלט וועסטל מיט אָפּגעלאָזענע שנאָלן. אין מויל האָט דער יוד געהאַלטן אַ ווייסן דרים פּאָדים, אַזוי ווי אַ דין, לעבעדיק ווערעמל. פון אַן אַקסל איז אים אַראָפּגעהאָנגען אַ שניידערישע מאָס, אַ גרינלעכע מיט שוואַרצע פּינטעלעך. נישט אַנדערש, נאָר אַ שלאַנג איז אים אַרויסגעקראָכן פון יענער זייט אַרבל. ער האָט געגרוקט צווישן די ליפּן דעם דרים פּאָדים, געצופּט פון אים מיט די ציין פּיצלעך, אויסגעשפּיגן און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ.

— נעם איין, נעם איין! נגע... ביסט אַ מבין... אין אַזאַ זאַוויערוכע שיקט מען אַרויס אַ קינד!

בין איך גאָר אַריינגעפאַלן נישט צו דער מומע מרים, נאָר צו באָבע־זיידע. דאָס אַלטע, איינגעפאַלענע פּנים, וואָס שטופּט מיר דעם הילצערנעם לעפל אין מויל אַריין, איז טאַקע די באָבע ראַכל אַליין. די אייגענע באָבע, וואָס האָט כּסדר געזאָגט תּוכחה מיין מאַמען, אַז זי, די מאַמע, האָט נישט קיין עול פון אירע אייגענע קינדער. אָט די באָבע ראַכל, וואָס איז יום־ולילה געזעסן אויף אַ הילצערן קופּערטל, געקוקט דורך דראָטענע ברילן מיט איין גלעזל און געניייט פון ווייסן, האַרטן מושלין קופּקעלעך פאַר אַלטע, פרומע ווייבער. דער יוד דאָרט, דער לאַנגער, וואָס איז געשטאַנען צופוסנס פון בעט, איז טאַקע געוועזן דער זיידע — דוד פּרויקע דער שניידער. אַ יוד, וואָס האָט געטראָגן אַ לאַנגע, שוואַרצע פּעלערינע, אַ האַרטן, געלן קאַפּעלוש, ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן און אַלע שבת־צונאַכטס אַריבערגעגאַנגען אַביסל צו זיינס אַ „גוטן ברודער“ כאַפּן אַ קערטל ביזן ווייסן טאָג אַריין.

נו, מילא, אָבער אַ זיידע איז ער געווען אַ גוטער, און אַריינצוקומען צו אים איז געווען אַ גרויס פאַרגעניגן. ער איז טאַקע געווען אַ שניידער, אָבער אַנדערש ווי אַלע שניידערס. ער האָט נישט אַנגענומען צו נייען — נישט קיין קאַפּאָטעס, נישט קיין רעק, נישט קיין הויזן, נאָר בלויז מלבושימלעך פאַר די תּלמידים פון דער רוסישער גימנאַזיע. קורצע אַזעלכע, גראַנאַטענע מונדירלעך, מיט אַ געהאַקטן שפּאַלט פון הינטן, מיט ווייסע

זילבערנע קנעפּ, וואָס יעדן איינציקן באַזונדער האָט דער זיידע מיט זיינע צען פינגער געמוזט אַליין צונייען.

ער האָט געצויגן די דרימען פּאָדים דורך געלע, צעאָדערטע שטיקער וואַקס, געזעסן אויף אַ הויך בענקל אָן אַן אָנלען. געהאַלטן פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס, געוואָרפן גיך מיטן נאָדעלע אַראָפּ און אַרויף און צוגעזונגען:

„אין דער סאָכע, ליגט די מזל־ברכה,
ס'וואָרע גליק פון לע־ע־ע־בן".

אַז די „סאָכע" איז אים פאַרמיאוסט געוואָרן, האָט ער אַראָפּגענומען דעם רעכטן פוס פון לינקן, איינגעפעדימט אַ פרישן דרים, אַ שניט געטון אין וואַקס אַריין און צעזונגען זיך אויף אַן אַנדערן נוסח און מיט אַנדערע רייד:

„שיין ביסטו, מיין טייער לעבן, אַזוי ווי לויטער גאָלד,
וועמען כ'האָב אַוועקגעוואָרפן, דיך האָב איך געוואָלט..."

האָט די באָבע ראַכל פון איר קופּערטל אויפגעהויבן דאָס קליינע, איינגעכאַלעטע פנים, אַ קוק אַריבער געטון איבער די בלעכענע ברילן און מיט אַ בייזלעך, נישט־ניחאדיק קול אַריינגעוואָרפן:

— אפשר וואָלסטו שוין אויפגעהערט מיט דיינע לידלעך, אפשר?
— וואָס איז דאָס מיין כשר ווייבל אַזוי „פּעפּערזיכטיק"?
— נו, הער שוין אויף, בהמה!

האָט אָבער דער זיידע נישט אויפגעהערט. ער האָט זיך נאָך צעשאָקלט, גענומען שטופּן דאָס נאָדעלע וואָס אַמאָל גיכער און פאַרנאַנגען זיך מיט אַ ניגון פון דער גמרא:

— מה דאָך — האָט ער געוויגט מיטן קאָפּ אין דער ברייט — אַז איך בין אַ בהמה, טאָ וואָס פאַר אַ פערד דאַרף שוין זיין אַזאַ יודענע, ווי דו ביסט!

און כדי די באָבע זאָל אַזוי גיך נישט קאָנען ענטפערן — האָט ער זיך נאָך שטאַרקער צעשאָקלט, פאַרקנייטשט דאָס גאַנצע פנים און צעשריגן זיך מיט אַ חזנישער יעלה:

— ונתנה תוקף קדושת היום — — —

איצט איז אין באָבע-זיידעס שטיבל געווען ווייס און שטיל. צווישן די צוויי פאַרהעמערטע פענסטער זענען געלעגן שטיקער טונקעלע וואַטע, אַזוי ווי ברודיקער פוך. פון איבערן שמאָלן וואַר-שטאַטל האָט אַראָפּגעקוקט גלייך צו מיר אין בעט אַריין קייזער אַלעקסאַנדער דער דריטער — אַ גוי מיט אַ גרויסער, געלער באָרד, באַשפּרינקלט מיט פליגן-פינטעלעך.

דער זיידע אַליין איז געזעסן אויף זיין הויך בענקל אָן איבערגעבויגענער, ניט געזונגען און ניט געמאַכט קיין הלצה-לעך. פאַרעקשנט האָט ער היינט געגייט די זילבערנע קנעפּ און פון צייט צו צייט אַריינגעוואָרפן מן הצד:

— און אפשר וואָלט מען פאָרט גענומען פאָמפער דאָקטאָר!

— וואָס וועט פאָמפער דאָקטאָר העלפן?

— כ׳ווייס, מ׳זאָגט, אַז ער איז אַ מומחה.

— און לאָז מיך שוין געמאַך מיט דיינע מומחהס. כ׳האָב אַראָפּגעשיקט נאָך חזיר-פעטס און נאָך „זשולקעס״. ס׳וועט אים מיט גאָטס הילף בעסער ווערן.

נאָר, וויזט אויס, אַז ניט דאָס חזיר-פעטס, וואָס די באָבע האָט מיר צוגעלייגט צום בויך און ניט די ביטערע „זשולקעס״, וואָס מען האָט אין מיר אַריינגעגאָסן, האָבן עפּעס געהאָלפן. פאָמפער דאָקטאָר האָט געמוזט קומען.

ער האָט געקלאַפּט מיט אַ שטעקן, דער דאָקטאָר, און געשריגן אויף דער באָבען. מיר האָט מען געריבן דאָס לייב מיט קאָכעדיק וואַסער, געצאַפּט בלוט פון הינטער די אויערן און פון די פלייצעס, מען האָט אַריינגעגאָסן אין מיר רפואות — ביטערע, זיסע, געזאַל-צענע — ביז ס׳איז געקומען די ישועה און כ׳האָב צום ערשטן מאָל קלאָר געעפנט די אויגן. כ׳האָב געזען, ווי די קנייטשן אויף דער באָבעס פנים האָבן זיך אויסגעגלייכט, און ווי דעם זיידנס ווייס בערדל האָט זיך געשאָקלט.

די מאַמע אָבער איז ניט געווען. אין יענעם אויפדערנאַכט, ווען כ׳בין געגאַנגען זי זוכן צו דער מומע מרים, בין איך אַנטשלאָפן געוואָרן אין שניי. אזוי האָט די באָבע דערציילט. דער סטרוזש פון גויאישן שפיטאָל האָט דערזען, אַז עס ליגט עפּעס אַ פּאַר-

שנייעט פעקל. האָט ער געמאַכט אַ געוואַלט. איז געוואָרן אַ געלויף. בינו לבינו האָט אַ יודענע, וואָס נייט זיך קופּקעלעך ביי דער באָבע, מיך דערקענט. האָט זי געזאָגט, מען זאָל מיך אַרויספירן צו דער באָבע ראַכל. וואו-זשע דען האָט זי מיך געזאָלט הייסן פירן? אַז די מאַמע איז נישט געווען — נישט אין דער היים און נישט ביי דער מומע מרים.

זי איז גאָר אַוועקגעפאָרן. און נישט ערגעץ אַנדערש, נאָר גלייך קיין וואַרשע.

זי האָט געמוזט פאָרן. מען האָט זי אַרויסגערופן מיט אַ טעלעגראַמע. די טאָכטער אירע פון ערשטן מאַן, די איינציקע טאָכ־טער, וואָס די מאַמע האָט געהאַט, ציפּעלע, איז אין וואַרשע געגאַנגען תנאים שרייבן.

אַ סך יאָרן האָט די מאַמע געשיקט דער דאָזיקער ציפּעלע גרויסע, געלע באַרנעס, אַזוי ווי גלאָקן, טעווועלעך שאָקאָלאַדע, גע־פלאָכטענע און געדריידלטע פוטערקוכנס, פון צייט צו צייט — פּאַפּירענע איינצלנע רובלעס. פון די אַלע זאַכן האָט ציפּעלע גע־קריגן אויסגעקנייפּטע, רויטע בעקלעך, אַ שיינעם געשטעל און אַ חתן אָן אַ גראָשן נדן. האָט די מאַמע נישט געזאָלט פאָרן? אַי, זי האָט זיך מיט קיינעם נישט געזעגנט? וואו האָט זי צייט געהאַט?

טאָ וואָס איז עס אַזוי דער מער געווען מיטן טאַטן, וואָס ער האָט געטראָגן אַזאַ האַס אויף דער מאַמען, אויף דער באָבע ראַכל און אפילו אויף מיר?

ער האָט דאָך געוואוסט, אַז כ'ליג קראַנק ביי דער באָבען, איז ער אַפילו נישט אַרויפגעקומען. ער האָט נאָר געשיקט אַ יונגל געוואר ווערן, וואָס איך מאַך.

די באָבע איז אַזוי בייז געוואָרן, אַז זי האָט אויסגעהאַקט מיטן יונגל די טיר:

— וואָס מיינט ער, וואָס? — האָט זי נאָכגעשריגן דעם יונגל — אַז דער זון זיינער איז אַ ממזר? און אַליין אַרויפקומען קען ער נישט? ס'פּאַסט אים נישט?

דער זיידע האָט פאַרקנייטשט דעם קאָפּ אין די אַקסלען

אַריין און מיט אַ הויך קול אַריינגעברומט אין די מוינדירלעך, אַז דער טאַטע מיינער איז גערעכט. מען נעמט ניִשט און מען פּאָרט ניִשט אַוועק אָן אַ „זיי געזונט“.

— און אַז יענע גייט תּנאָים שרייבן?

— לייגט מען אָפּ די תּנאָים! — האָט דער זיידע אָפּגעפּסקנט.

— ביסט אַ בהמה!

— און דו ביסט אַ פערד!

קאַפּיטל פיר

אַזוי צו אַזוי — נאָך די מאַמע האָט זיך אין וואַרשע געזוימט. די פּרעסט האָבן געהאַלטן. דאָס הויכע, ווייכע בעט פון דער באָבען, אין וועלכן פּאַמפּער דאָקטאָר האָט מיר אַלע פּאָר טאָג געקלאַפּט אין די פּלייצעס אַריין, איז שוין איצט געשטאַנען צוגעבעט.

איך האָב שוין אַרומגעטשאַפּעט איבער דער שטוב. אַ קליינער, אַן איינגעפאַלענער מיט אַן אויסגעצויגן, גרינלעך פּנים, האָב איך געטרונקען קאָזע-מילך, וואָס די באָבע האָט צוויי מאָל אין טאָג געברענגט אַזש פון דער „מאַריאַצקע“.

דער זיידע איז דורך דער צייט פון מיין קראַנק-זיין געוואָרן ווייסער. ער האָט געקריגן רויטע, איבערגעברענטע בעקלעך און אַ פאַרשפּיצט נעזל. ער האָט זיך געפּירט, דער זיידע, אַז איינדערפרי, ווען איך האָב געטרונקען קאָזע-מילך, האָט ער געצויגן פון אַ קליין פלעשעלע, וואָס איז געווען פאַרשטעקט אין אַ פינסטער ווינקל. ער האָט פאַרוואָרפן דעם קאָפּ אַרונטער, מעשה גוי, אויפ-

געעפנט דאָס מויל קיילעכדיק און אויסגעצאָרגלט דאָס פלעשעלע ביז צו דער דנאָ.

מיך האָט געאַרט, וואָס דער זיידע ציט אַזוי גלייך פון פלעשל. נאָך וואָס שטייען געפינגערטע גלעזעלעך אויפן שענקל?

האָט אָבער דער זיידע געגעבן צו פאַרשטיין, אַז פון פלע־שעלע אַרויס איז פונקט אַזוי, ווי מען גייט אין אַ גרויסער היץ אין אַ פעלד און מען טרעפט פלוצלינג אָן אויף קוואַל־וואַסער. וואו וועט מען דאָס גיין זוכן דאַמאָלס אַ קוואָרט? מען פאַלט צו גלייך מיטן מויל און מען טרינקט זיך אָן, ווי אַ באָק. אַדרבא — האָט דער זיידע געזאָגט — ווייז מיר וועלכעס גרעזל, און וועלכעס בלימל, צי גאָר וועלכעס חיהלע דאַרף האָבן אַ קוואָרט צום טרינ־קען? און וואָס מיינסטו, זאָגט ער, איז דער מענטש — נישט קיין חיהלע?

נו, יאָ. אַביסל איז ער גערעכט געווען, דער זיידע. ס'איז טאַקע גוט צו טרינקען גלייך פון קוואַל. אָבער איינס איז מיר פונדעסט־וועגן שווער געווען צו פאַרשטיין. דער זיידע האָט געזאָגט, אַז נאָך אַזאַ אויסגעצאָרגלט פלעשעלע, ווערט אים קלאָר אין קאָפּ. ס'אַרבעט זיך אים אינגאַנצן אַנדערש. ער האָט אַ סימן: ווען משה רבינו וואָלט נישט ליב געהאַט קיין לייטישן טרונק בראָנפן, וואָלט ער די יודן נישט געקאָנט אַרויספירן פון מצרים.

דעם אייגענעם שכל האָט ער אויך געגעבן צו פאַרשטיין דעם רבין מיינעם, סימע־יוספן, וואָס איז געקומען מיך מבקר־חולה זיין.

סימע־יוסף, אַ יוד אַ נידריק־געזעצטער, מיט אַ גרויס, באַוואַקסן פנים און מיט שרויפנדיקע, שוואַרצע אייגעלעך, האָט זיך אַביסל פאַרקרימט. דעם זיידנס משה רבינו איז אים נישט איבעריק געפעלן. ער האָט אויפגעוויזן, דער רבי מיינער, אַז דאַ־מאָלס, אין משה רבינוס צייטן, איז נאָך אינגאַנצן קיין בראָנפן נישט געווען אויף דער וועלט.

— וואָס הייסט, ס'איז נישט געווען? — האָט דער זיידע פאַרריסן ס'בערדל — ווי געשיקט זיך עס? און ווי אַזוי זענען דאָס די יודן טאַקע אַרויסגעגאַנגען פון מצרים אָן אַ טרונק בראָנפן?

— מען זאָגט דאָך אייך, ר׳ דוד, אַז ס׳איז נישט געווען! — האָט סימע-יוסף אָפּגעפּסקנט.

— וואָס-זשע דען איז געווען?

— כ׳ווייס, ווײַן, קען זײַן, איז יאָ געווען.

— און ווײַן איז נישט קיין משקה? — האָט זיך דער זיידע דערפרייט — אַזאַ יאָר אויף מיר און אויף מײַן ווייב, ראַכל, ווי גוט ס׳איז אַ גלעזל ווײַן.

— נו, הער שוין אויף צו נאַבלען — האָט זיך די באָבע אַרײַנגעמישט פון איר קופּערטל — האָסט געמוזט היינט אײַננעמען פלוידער-וואַסער.

— אסור, ראַכלשי, ווי כ׳בין אַ יוד, אַז נישט... איר ווייסט — האָט ער אויסגעדרייט דאָס קליינע, ווייסע בערדל צום רבינס באַוואַקסענעם פּנים — זי, מײַן ראַכל זאָל לעבן, האָט אויך ליב צו „דערלובען“ (דערהאַלטן) זיך ס׳האַרץ מיט אַ גלעזעלע ליקער.

— לאָזן שוין דײַנע שונאים רעדן! זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָס היינט אַביסל צערעדט! הערט אים נישט, ר׳ סימע-יוסף. ער איז דאָך אַ משוגענער.

— נאָר זי טוט עס שטיליטשקע... — האָט זיך דער זיידע נישט געמאַכט הערן — זי איז זיך מכבד אינמיטן דער נאַכט. מילא, ס׳איז נישט קיין עולה. אַן אַלט מענטש. פאַרוואָס נישט?

איז אָט דער דאָזיקער זיידע מײַנער אַ נייער מענטש געוואָרן, זינט איך בין אַראָפּ פון הויכן, וואַרעמען בעט, און זינט פּאָמפּער דאָקטאָר האָט אויפגעהערט צו קלאַפּן מיר איבער די פּלייצעס.

אַ גאַנצן טאָג איז דאָס ווייסע, אויפגערוימטע שטיבל פול געווען מיט געפּלוידעריי און מיט געזאַנג.

די באָבע האָט געגייט די מושלינענע קופּקעלעך, אַרײַנגע-שטעקט פון צייט צו צייט דאָס פּנים אין די קליינע טעפּעלעך, וואָס האָבן היימלעך געקלעקעטשעט אויף די פּייערקעס. דער זיידע האָט זיך בײַ יעדן שטאָך פון נאָדעלע אַ וויג געטון אין דער ברייט און אַ נעם געגעבן אויף זײַן מוח-שטימעלע:

„און אַז מיך וועט גאָט דערפרייען.
וועל איך אויך מיטן טאַכעס דרייען...“

האָט די באָבע אָוועקגענומען די בלעכענע ברילן פון מוש-לינענעם קופּקעלע און ביטולדיק געשאָקלט מיטן קאָפּ:

— אַן אַלטער יוד, ווי דאָס שעמט זיך נישט!

אָבער דעם זיידן האָט דער ווייבערשער ביטול נישט געאַרט. ער האָט אויסגעזונגען דאָס לידל ביזן סוף און באַלד אָנגעהויבן אַ צווייטס מיט אַ וואַרעם, וויינענדיק קרעכצעלע:

„כ'האָב דיר ליב, דו מעגסט מיר זיכער גלייבן,
אַז לעבן אָן דיר קאָן איך קיין מינוט. —
טייער ביסטו בײַ מיר, ווי מיין ל-ע-עבן...
נאָר חתונה האָבן קאָן איך מיט דיר ניט“.

— אַוודאי!... האָט די באָבע צוגעשאָקלט אין די קופּקעלעך אַריין — ליב האָט ער זי, נאָר חתונה האָבן קאָן ער נישט. גיי אין אַלדי שוואַרצע יאָר! ווער דאַרף דיך, זאָלסט מיך ליב האָבן?

— נאַרישע ראַכל! — האָט דער זיידע אָנגעשפּאַרט איין זייט בערדל אויף אַ קלאַפּע — ס'איז דאָך נאָר אַ ליד, אַ משל אַזעלכער.

— מען ווייסט שוין דיינע משלים...

אַ סך מאָל האָט זיך דער זיידע אַוועקגעשטעלט ביים גרויסן טיש, וואָס איז געשטאַנען אינמיטן שטוב אָן אָפּגעדעקטער מיט שוואַרץ-ברוינע פלעקן פון פּרעס-אייזן און גענומען צושניידן אַ מונדירל. דאַמאָלס איז אין שטוב צוגעפאַלן אַ גרויסע שטילקייט. מען האָט קלאָר געהערט דאָס קלעקעטשען (קאָכן) פון די טעפּלעך און דאָס הייזעריקע וויגן זיך פון אומרו.

דער זיידע איז געשטאַנען אין אויפגעקנעפּלטן וועסטל, פאַר-וואָרפן די מאָס איבערביידע אַקסלען. ער האָט געקוקט אויפן שטיק געוואַנט, וואָס האָט פאַרדעקט דעם גאַנצן טיש, געצויגן דאָס דאָזיקע געוואַנט, אַ שמיר געטון מיטן קרייד, אויסגעפּאַטשט דעם קרייד-צייכן, ווידער אַ שמיר אויף אַ צווייט אָרט און שטילערהייט, פון גאָר אַן אַנדער אָרט אַרויס, האָט ער גענומען ברומען אונטער

דער נאָז גלאַט אַזוי אַ מין ברומעכטס, וואָס האָט זיך געצויגן פּאַמעלעך און טרויעריק. ביסלעכווייז איז דאָס ברומעכטס געוואָרן אָפּענער. ס'האָט אָנגעהויבן שטייגן העכער, ביז דאָס ווייסע שניי־דערל, וואָס איז געווען מיין זיידע, האָט זיך צעקרעכצט:

— אוי, אוי, אוי... הנני...

אַ וואָרף מיטן קאָפּ. דאָס בערדל האָט זיך פאַרשפּיצט. דאָס שטיק קרייד האָט אַזוי ווי פון זיך אַליין געגעבן אַ לאַנגן שמיר איבערן געוואַנט. דער קרעכץ איז זיך פאַרגאַנגען מיט אַן אויבערשט, פאַרטרערט טאָנדל:

— העני ממעש... אוי, אוי, טאַטע אין הימל... — האָט דער זיידע גענומען איבערזעצן אויף יודיש — איך, אָרימער מענטש, וואָס בוק מיך צום שטויב פון דיינע פיס, בין געקומען בעטן פאַר דיין אָרעם פאָלק ישראל...

די באָבע האָט פאַרבויגן ס'קעפּל, אַזוי ווי אַ הון. דאָס ווייסע שטיק מושלין איז געבליבן הענגען צווישן די פינגער — טויט. די נאָדל האָט זיך אָפּגערוט. דאַכט זיך, אַז דאָס קלעקעטשען פון די טעפּלעך איז אויך שטילער געוואָרן. דער אומרו האָט זיך אַזוי ווי פאַרגאַפיעט. נישט ער וויגט זיך, נאָר דער קאָפּ פון דער באָבען וויגט זיך אַזוי. די נאָז גיט אַליין פון זיך אַ זופּ און פון האַרץ אַרויס פאַלט אַ שוואַך, ווייבעריש קרעכצל:

— אוי, האַרצעדיקער פאָטער אין הימל, האָב רחמנות אויף דיינע יתומים, נעבעך...

ווער מען די באָבע ראַכל האָט פאַררעכנט צו די יתומים, נע־בעך, איז מיר נישט קלאָר געווען. נאָר ווען דער זיידע איז זיך אַזוי פאַרגאַנגען מיט זיין „הנני”, האָט די באָבע אָנגעהויבן אַ מעשה פון דער מיט:

— איז די מאַמע, זאָל זיין אָפּגעשיידט, געגאַנגען צום קינד מיט רבקהן, האָט אין שטוב פאַרפעלט וואַסער. נעמט דער טאַטע, עליו השלום, די קאַן...

— כ'האָב שוין געהערט די מעשה אפשר טויזנט מאָל — האָט דער זיידע פלוצלינג איבערגעריסן און אַ שניט געטון מיט דער שער אין לעבעדיקן געוואַנט אַריין.

— זע נאָר, ווי ער לאָזט דאָס נישט אַ וואָרט אויסרעדן, דער המן!

— וויפיל מאָל איז דאָס דיין מאַמע געגאַנגען צום קינד מיט רבקהן?

— לאָז דיר ס׳מויל שטיין פון הינטן!

— טראַ־לאַ־לאַ, טרי־לי־לי־לי... — האָט זיך דער זיידע צע־זונגען מיט אַ נייעם ניגון.]

די באָבע האָט זיך נישט געקאָנט שענקען, וואָס דער זיידע לאָזט זי נישט אויסדערציילן די מעשה ביזן סוף. זי האָט געזוכט אַ געלעגנהייט, ווי אַזוי זיך נוקם צו זיין אין אים. און די גע־לעגנהייט האָט זיך געפונען. וואָרום דער זיידע האָט געהאַט אַ שוואַכקייט אייַנצוטעגהן מיטן נאַרישן וולאַדעק, וואָס איז געווען אין זיידנס שטוב נישט נאָר אַן אייגענער, נאָר טאַקע אַ גאַנצער ביישלעפער.

אויפדערנאַכט, אַזוי אַרום ניין אַ זייגער, ווען דער זיידע האָט שוין באַלד געהאַלטןביים אַוועקלייגן די אַרבעט, האָט זיך די טיר זייער שטיל געעפנט און ס׳האָט זיך אַריינגעפּאַקט איינער, אַ קורצער, אַ באַוואַקסענער מיט אַ צעשויבעטער, געלער באָרד און מיט אַ פּאָר מעלה־גרהדיקע, אויפגעדראָלענע ליפּן — וולאַדעק.

די פּיס אַרומגעוויקלט מיט אַלטע שטיקער זעק, אַ קורטקע — אַ געלעכערטע מיט ברודיקע צויטן וואַטע, אַרומגענומען מיט אַ שטריק — האָט וולאַדעק אַרויסגעגעבן פון זיך אַ ריח פון נאַפט און פון הינערישן אָפּפאַל. איבער דער קורטקע, אויף איין אַקסל, האָט וולאַדעק געהאַט פאַרוואָרפן אַ לאַנגע טאָרבע, אַ שווערע — ענלעך צו יענע טאָרבעס, וואָס הענגען ביי די זייטן פון מדינה־גייערס.

ער איז תמיד אַריין, אַ שטילער, אַ ווייכער, אַראָפּגענומען פון זיך די מדינה־טאָרבע, אַוועקגעלייגט זי זייער פּאָרזיכטיק אין אַ ווינקל אַריין, דערנאָך אַראָפּגעגאַנגען מיט די צוויי לײדיקע קאַ־נען צום „בערנאַרדינער“ קלויסטער און געברענגט וייך וואַסער. אויסגעגאָסן די צוויי קאַנען, איז ער אויפסניי מיט זיי אַראָפּגע־

גאַנגען, ביז די באָבעס פעסל איז פול געוואָרן מיט וואַסער איבערן אויג.

ערשט דאַמאָלס האָט דער זיידע, גישט אויסדרייענדיק זיך פון זיין וואַרשטאַטל, געפרעגט:

— שוין דאָ וולאַדעק?

— מהו, מהו — האָט וולאַדעק אַ ברום געטון און צוגע־שאָקלט מיטן קאָפּ, אַזוי ווי אַ פערד, וואָס גייט אין געשפּאַן צווישן צוויי דישלעס.

— איז וואָס־זשע הערט זיך עפּעס, וולאַדעק? עפּעס אַ סך וואַסער אָנגעגאָסן אין די נגידישע פעסער אַריין?

וולאַדעק האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף דער פּאָדלאָגע, נישט ווייט פון וואַרעמען קעכל, אַרונטערגענומען די פיס, אַזוי ווי אַ טערק, אויפגעעפנט די מדינה־טאָרבע און פון פינסטערן לאָך אַרויס. גענומען ליגן אין מויל אַריין האַלב־רונדיקע מוציאָס ברויט, אויס־געהוילטע פון ווייכן טייג, אַזוי ווי פּאָדקאָוועס. צום ברויט־צו האָט ער געסמאָטשקעט גרויסע, אויסגעקרימטע ביינער, וואָס האָבן נאָך דאָ און דאָרט געהאַט אויף זיך רעשטלעך פון אָפּגעריזשעט פלייש. טיילמאָל האָט וולאַדעק פאַרביסן זיין וועטשערע מיט אַן איבערגע־וואַקסענער ציבעלע, מיט אַ האַלבן עפּל און מיט אַ ווייכע, איבערגעזוי־ערטע אוגערקע. ער האָט געגעסן פּאַמעלעך און לאַנג, אַזויווי אַ קו.

די באָבע האָט שוין געקענט וולאַדעקס טבע. זי האָט גע־וואוסט, אַז כּל־זמן וולאַדעק וועט נישט האָבן אויסגעליידיקט די גאַנצע טאָרבע, קאָן מען צו אים רעדן פון היינט ביז מאָרגן.

האָט זי געוואַרט, ביז די טאָרבע איז געבליבן ליגן אַ פלאַ־טשיקע און ביז וולאַדעק אַליין האָט אָפּגעאָטעמט. ערשט דאַמאָלס האָט די באָבע געפרעגט:

— ווילסט טרינקען טיי, וולאַדעק?

— מהו... מהו... — האָט ער אויף זיין אופן אַ ברום געטון מיט אַ פול מויל עסנוואַרג.

די באָבע האָט אים דערלאַנגט טיי אין אַ פינסטער טעפּל. ער האָט עס געהאַלטן צווישן ביידע הענט און געזופּט הויך. אויף די

וואָנסעס האָבן זיך אָפּגעזעצט טראָפּנס. וולאַדעק האָט זיי אָפּגעלעקט מיט דער צונג און די רעשט צעשמירט איבער דער באָרד.

— איז וואָס-זשע הערט זיך פּאָרט אויף דער וועלט, וולאַדעק? — האָט זיך דער זיידע ווידער אַמאָל אָפּגערופן — עפּעס אַ סך וואַסער האָבן זיי אויסגעכלאָיעט, די פּאַרכעוואַטע גבירים?

— אָהאָ, אָהאָ — האָט שוין וולאַדעק גאָר אַנדערש אָנגעהויבן ברומען — פֿאַן „קראַוויעץ" מאַכט וויצן... דעם פּאַן „קראַוויעץ" איז גוט צו לאַכן...

— אַז איך לאַך גאָר נישט. אסור, כ'בין גלאַט נייגעריק צו וויסן, וויפיל וואַסער דו האָסט עס היינט אָנגעגאָסן אין די רייכע פעסלעך אַריין.

— אָהאָ, אַ סך וואַסער, פּאַניע קראַוויעץ. גאָר אַ סך וואַסער.

— מוזטו דאָך האָבן אַ בייטל מיט געלט?

— פונוואַנען זאָל איך האָבן, אַז מען צאָלט אַ צווייער פאַר אַ גאַנץ פאַס.

— נישט מער, ווי אַ צווייער?

— אַוודאי נישט מער. און ביי די דאַנציגעראָווע איז אַ גרויס פעסל — אַזאַ פעסל!

ער האָט אַ וווּיז געטון אויפן ברייטן, ברוינעם אַלמער, וואָס איז געשטאַנען צווישן באָבע-זיידעס בעטן.

— אָוואַ!... און וואָס הערט זיך מכוח נאָך זאַכן?

— ביי דער דאַנציגעראָווע איז אַ גרויס פעסל — אַזאַ פעסל! — האָט וולאַדעק נישט געהערט דעם זיידנס צווייטע קשיא.

— ווייס איך דאָך, אַז זי האָט אַ גרויס פעסל.

— אַזאַ גרויס פעסל!

דאָס „פעסל" ביי דער דאַנציגעראָווע איז געווען וולאַדעקס אַן אָנגעווייטאָגט אָרט. דאָס דאָזיקע פעסל האָט אים נישט געלאָזט רואיק שלאָפן. אַפילו, ווען ער איז אַנדרימלט געוואָרן נאָך דער וועטשערע, האָט ער נישט אויפגעהערט צו ברומען:

— אַ דאַנציגעראָווע! בעצקאַ! בעצקאַ דוזאַ...

האַלבן טאָג האָט ער אַריינגעגאָסן דערין צענער קאַנען

וואַסער, געגאַנגען אויף די שטיגן אַראָפּ און אַרויף. און פאַר די אַלע קאַנען מיטן גיין אויף די שטיגן, האָט ער געקריגן נישט מער, ווי אַ קופּערנעם צוויייער.

— זיי מעגן ברענען, די גבירים, נישט אמת, וולאַדעק? — האָט דער זיידע אַ זעץ געטון מיטן פּרעס-אייזן איבער אַ פּאָלע פון אַ מונדירל.

— מהו, מהו...

— האָב נישט קיין מורא, וולאַדעק, ס'וועט קומען אויף זיי אַ צייט. זיי וועלן נאָך גיסן וואַסער אין דיינע פּעסלעך אַריין

— אָהאָ, אָהאָ...

— זאָלסט דיר אָנגרייטן אַ גרויס פּעסל, נאָך גרעסער, ווי ביי דער דאַנציגעראָווע.

דאָ איז די באָבע אַרויס מיט איר לשון: אַצינד איז געקומען די צייט נקמה צו נעמען אין זיידן.

— און אפשר וואָלסטו שוין אויפגעהערט איינצוטענהן מיטן גוי, אפשר?

— וואָס איז, אַ גוי איז קיין מענטש נישט?

— אַ גוי איז טאַקע אויך אַ מענטש, נאָר דו מיט דיינע הכמות ביסט נאָך ערגער, ווי אַ גוי.

— און אַז דו דערציילסט מיר דיינע נאַרישע מעשהס?

— דערצייל איך. און ווען ס'געפעלט נישט, קאָן זיך פאַרשטופּן די אויערן.

וולאַדעק האָט נאָך אַלץ געמעלה-גרהט. ער האָט געקוקט דער באָבען גלייך אין מויל אַריין און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ:

— יאָ, יאָ. או דאַנציגעראָוועי בעצקאַ דוזאַ!...

— הער שוין אויף מיט דער דאַנציגעראָווע - האָט די באָבע אַראָפּגענומען די בלעכענע ברילן פון דער שפּיץ נאָז. — גיי, לייג דיך שוין, נאַרישער גוי, וואָס דו ביסט.

— יאָג אים נישט. וואָס אַרט דיך, אַז מען שמועסט אַביסל.

— זע נאָר, מיט וועמען ער האָט זיך דאָ אַוועקגעזעצט שמועסן.

— אַז מען האָט אַ ווייב אַ בהמה, מוז מען שמועסן מיט וולאַדעקן.

די באָבע האָט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: „אַ פאַרפאַלענער מענטש!“, און דער זיידע איז אַנטשוויגן געוואָרן.

אין שטוב איז געוואָרן שטיל. די באָבע האָט ווייך אַרומ־געטשאַפּעט ביי די בעטן, אַראָפּגענומען די קישנס און אַוועקגעלייגט זיי אויף בענקלעך. אונטער דער קיך האָט געגרילט אַ גריל.

— זאָג מיר נאָר, וולאַדעקשי — האָט דער זיידע לאַנג נישט געקאָנט שוייגן — וואָס איז עפּעס דער מער מיט דיר? וואָס ווילסטו עפּעס פון די מיידן, וואָס?

וולאַדעק, וואָס האָט זיך מיט אַ רגע פריער געהאַט ברייט און הויך צעגענעצט, האָט אַ מרוגע געטון מיט די אויגן און אָנ־געשטעלט זיי אויפן זיידן, אַזוי ווי אַ קעלבל.

— איז עס טאַקע אמת. מען זאָגט דאָך, אַז דו הויבסט אויף די קליידער ביי די מיידן אין גאַס?

אַ שמאָל שנירעלע גאַוועכטס האָט זיך גענומען ציען פון וולאַדעקס רעכטן מויל־ווינקל.

— ס'איז גוט, פּאַניע קראַוויעץ — האָט ער זיך הויליק צעבור־טשעט.

— אַזוי גוט איז עס?

— פּאַניע קראַוויעץ — האָט דאָס באַוואַקסענע גוישע פּנים נעקריגן קרימלעכע קאַנטן — זיי, די מיידן...

— הער אויף צו נאַבלען— האָט זיך די באָבע געגעבן אַ האַסטיקן דריי אויס פון בעט — כ'וואַרף דיך אַראָפּ פון אַלע שטיגן צוזאַמען מיטן נאַרישן מאַן מיינעם.

— פּאַני רוכלינאַ, וואָס זאָל איך טון, אַז... זיי, די מיידן...

— אַזוי, די מיידן... — האָט דער זיידע אַוועקגענומען דאָס פּנים פון שניידערישן טיש — און דיר געפעלט עס אַזוי?... אָווא...

— יאָ, פּאַניע קראַוויעץ, ס'געפעלט מיר. מיט די מיידן איז גוט צו שלאָפן.

— הערסט אויף ?! — איז די באָבע ראַכל געגעבן אַ שפּרונג צו מיט אַן אויפגעהויבן, קליין פויסטל — שוין זאָלסטו דיך אָפּטראָגן

פונדאַנען, דו מנובל איינער! און דו, שניידערולעק — האָט זי צאָרניק געקוקט צום זיידן — זאָלסט אויפהערן...

וולאַדעק האָט זיך שווער און קרום אויפגעשטעלט פון דער פּאָדלאָגע. ער האָט גענומען די ליידיקע טאָרבע און ברומענדיק אונטער דער נאָז, איז ער אַריינגעגאַנגען אין אַ קעמערל, וואו ער איז שוין געבליבן אַ גאַנצע נאַכט.

— צערעדט זיך אַביסל! — האָט די באָבע דערנאָך בייז געקלאַפּט אין די קישנס אַריין.

— כ'האָב נאָר געוואָלט וויסן, צי ס'איז טאַקע אמת — האָט דער זיידע אַזוי ווי פאַרשולדיקט געזאָגט.

— נאָר דאָס ליגט דיר אין זינען. ביסט דען בעסער פון אים? און דו לאָזט יאָ אַדורך אַ מויד אין גאַס?

— אַז מען האָט אַזאַ ווייב...

— ס'געפעלט דיר נישט? קענסטו דיר לאָזן צוריקשפּילן.

דער זיידע האָט שוין נישט געענטפערט. די באָבע האָט נאָך בייז געברומט, אַז ווען נישט דאָס, וואָס ס'איז ווינטער, וואָלט זי אַנטלאָפן פונדאַנען, וואו די אויגן טראָגן, און ווען נישט דאָס, וואָס דער נאַרישער וולאַדעק ברענגט איר אַרויף אַביסל וואַסער פון בערנאַרדינער קלויסטער — וואָלט זי אים אַראָפּגעזאַרגעט (אַראָפּגעוואָרפן) פון אַלע שטיגן.

דאָס קעמערל, וואו וולאַדעק איז איצט אַריינגעגאַנגען, איז געווען פאַרמאַכט. איך האָב נישט אַראָפּגעלאָזט קיין אויג פון געל-געפאַרבטן, נידריקן טירל, וואָס האָט איצט געהאַלטן אין זיך עפּעס אַ גרויסע פאַרשלאָסנקייט. כ'האָב שטאַרק חשק געהאַט אַריינצוגיין אַהין און פרעגן וולאַדעקן, צי האָט ער אויך אויפגעדעקט דאָס קלייד ביי יוזשע דעם בעדנערס

קאפיטל פינף

הינטערן פענסטער פון באָבע-זיידעס שטוב, אַרומגענומען מיט שוואַרצע, אייזערנע שטאַכעטן, איז געשטאַנען דער בערנאַרדינער קלויסטער. אַ רויטער איז ער געווען מיט לאַנגע, טונקעלע פענסטער און הויכע, פאַרשפּיצטע טירן. אַרום די הויכע קלויסטער-מויערן האָבן זיך אָנגעשפּאַרט ברייט-צעצווייגטע קאַשטאַן-בוימער, וואָס האָבן מיט זייער קילער שטילקייט געהיטן דאָס טונקעלע פּנים פון דער הייליקער מאַמען מיטן קינד.

איצט, ווינטער, זענען די קאַשטאַן-צווייגן געווען באַשיט מיט שניי, אַזוי ווי מיט צעשטויבט זאַלץ. די מויערן זענען איצט געשטאַנען אָפענע, קאַלטע. דאָס טונקעלע פּנים פון דער הייליקער מאַמען האָט זיך אַראָפּגעלאָזט צו איר האַלב-אָפענער ברוסט, אַזוי ווי פון בושה פאַר דער אַרומיקער, אָפענער ליידיקייט.

בין איך אַזוי געזעסן איינמאָל אין אַ פאַרנאַכט ביים פענסטער און געקוקט אין דרויסן אַרויס. די זון איז פאַרגאַנגען אויף יענעם זייט צלם. אַ גרויסע האָט זי זיך געזעגנט, די זון, גאָר אַ גרויסע, אַזוי ווי אַ פלאַכער, גאָלדענער טעלער. איבערן דאַך, און איבערן צלם האָט אַ העליש פייער שפּיזלדיק געציטערט אויף שויבן פון קעגנאיבערדיקע הייזער.

אין שטוב, וואו כ'בין געזעסן, האָט נאָך קיין לאָמפּ נישט געברענט. פון גרויס שטילקייט איז די באָבע, זעט אויס, אַנדרימלט געוואָרן אויף איר קופּערטל. דער זיידע איז געהאַט אַוועקגעגאַנגען אין בית-המדרש אַריין קדיש-זאָגן. האָב איך מיר אַזוי געקוקט אויפן ברענענדיקן צלם און געטראַכט, אַז מאָרגן דאַרף איך שוין אויפ-

סניי אָנהויבן גיין אין חדר אַריין. איז שווער געוואָרן ס׳געמיט. ס׳האָט זיך מיר פאַרגעשטעלט די נידריק-אַראָפּגעלאָזטע שטוב פון סימע-יוספס חדר.

אַ גרויסע איז זי, יענע שטוב, אַ צעפּאָרענע, דער בעליק ליגט אַזוי ווי אויף די אַקסלען. די ווענט זענען דאָרט טונקל-גרינע, אַלטע, מיט פלעקן פון אַוועקגערוקטע שענק און אַראָפּגענומענע זייגערס. אַרום די ווענט — לאַנגע, אויסגעכּעצטע בענק, שאָקלדיקע, מיט אונטערגעשפּאַרטע פיסלעך. איך, צוזאַמען מיט נאָך חברים, שרייען דאָרט אָפּ אַ גאַנצן טאָג, שנייצן די נעז אין די פינגער אַריין און ווישן דערנאָך אָפּ די פינגער ביי די קלאַפּעס פון די כאַלאַטלעך.

סימע-יוסף אַליין איז אַ יוד, וואָס וויל אָנגיין פאַר נישט קיין בייזן רבין. נישט ער שרייט, און נישט ער שלאָגט. אַז ער וויל שרייען — פאַרהוסט ער זיך און ס׳קומט אים אָן אַ פול מויל מיט פלעגמע. וויל ער שלאָגן — האָט ער אַזאַ אויסטערליש ברייט געזעס, וואָס ציט אים אַראָפּ און לאָזט אים נישט צעוואַרפן די הענט איבער די יונגלשע קעפּ. נישט מער — ער איז דאָך פאָרט אַ רבי, ליגן ביי אים אויפן טיש: אַ געשפּרינקלטע, רויטע פאַטשיילע, אַ האָרן-שקעטעלע מיט טאַבאַק און אַ באַוואַקסן שעפּסן-פיסל מיט איבערגעשפּאָלטענע קלאָען. נאָכן דאָזיקן שעפּסענעם פיסל ציען זיך לעדערנע רימענדלעך, קיילעכדיקע, פליישיקע, וואָס זאָגן עדות, אַז פון זיי קענען אַמאָל אַראָפּפאַלן שמיץ איבער הענט און קעפּ און איבער נאַקעטע געזעסלעך, וואָס מען מוז מיט די אייגענע צען פינגער אויפקנעפּלען.

אַזאַ שטראָף טרעפט אָבער גישט אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג. סימע-יוסף האָט אַן אַנדערע טבע. ער האָט ליב אַריינצוזופן אַ פולע נאָז טאַבאַק, אַ רוף צו טון, אַזוי זיך, אַ תּלמיד פון ערגעץ אַ ווינקל און מכבד זיין יענעם מיט אַ קניפּ אין אונטערשטן חלק אַריין. ער האָט אויך אַ טבע, דער רבי סימע-יוסף, אויפצועפענען בשעת-מעשה ס׳מויל, צעשפּרייטן די נאָז-לעכער און ארויסצולאָזן אַ טיפן אָטעם:

— א-א-א-א...

איז אָט דאַרף איך דאָס שוין מאָרגן צוריק אַהינגיין אין יענער שטוב אַריין. די רביצין, די לאַנגע סימע-יוספטע, וועט, מן-הסתם, ווי אַלע מאָל זיצן ביי דער טיר, דאָרטן, וואו עס שטייט דאָס פולע פאָמישאַף מיטן אויסגעקראָכענעם בעזעם; זי וועט, מן-הסתם, האַלטן צווישן די פיס די אָפּגעשפּרונגענע, בלעכענע שיסל, ביך-גיך אַריינשיילן די קאַרטאָפל און רופן:

— סימע-יוסף! סימע-יוסף!

וועט דער רבי אַ צאַפּל טון און כאַפּן זיך צו דער רויט-געשפּרינקלטער פאַטשיילע:

— האַ, זאָגסט עפּעס?

— כ'זאָג, אַז אַנטשלאָפן ווערן זאָלסטו שוין אויף אייביק, סימע-יוסף לעבן!

אַז איך וועל אַריינקומען, וועט זי אַראָפּלאָזן אַן אָפּגעשיילטע קאַרטאָפל אויף דער פאָדלאָגע און אַ זאָג טון מיט איר לאַנג, שפּיציק קול:

— זע נאָר, ר'איז דאָך שוין דאָ, דער תכשיט! סקאַציל קומט...

זי וועט מיך נישט שוין לאָזן אויסטון דאָס פאַלטנדל, נישט אָפּוויקלען דעם באַשליק, נאָר אַזוי ווי איך גיי און שטיי, וועל איך מוזן אַרויס צו דער פּלומפּ און אַריינברענגען אַ צוויי, דריי קענדלעך וואַסער.

דאָס אַלץ וועט אָבער זיין ערשט מאָרגן. ביז מאָרגן איז נאָך אַ סך שעהן. מען זאָל וועלן איבערציילן, איז עס גאָר אָן אַ שיעור שעהן.

ערווייל זיץ איך מיר ביי באָבע-זיידעס פענסטער. דער קלויסטער טונקלט זיך וואָס אַמאָל טיפער און בלויער. אַרום דעם צלם איז נאָך אַלץ דער הימל רויט. נישט אַנדערש, נאָר דאָ טאַקע, אויף דעם אָרט, בראָט מען און מען ברענט די רשעים.

איז אָט, ווי כ'זיץ אַזוי, דאַכט זיך מיר אויס, אַז איך הער דעם זיידנס קול. נאָר עפּעס איז עס אַזוי ווי פאַרטויבט. ס'קומט אויס, ווי ס'וואָלט געגאַנגען פון יענער זייט טיר. אין אַ מינוט אַרום פראַלט זיך טאַקע אויף די טיר און ס'פאַלט אַריין אַ קול, אַ פרעמדס, נישט קיין היגס:

— וואָס עפּעס אַזוי פינסטער?

איך רייס מיך אָפּ פון פענסטער. כ'וואָלט געשוואוירן, אַז ס'איז דאָס קול פון מיין מאַמען.

— קומסט טאַקע איצט צו פאָרן? — הער איך אין דער טונקלקייט דעם זיידנס שטים, וואָס איז, דאַכט זיך, אין דער איצטיקער מינוט אויך טונקל געוואָרן.

— נאָר־וואָס אַראָפּ פון אָמניבוס. אָבער וואָס איז דאָ אַזוי פינסטער?

די באָבע האָט זיך אויפגעכאַפּט פון דרימל.

— פרימעט, דאַכט זיך, הע? — פרעגט זי מיט אַן אויסגע־וואַרעמטער פאַרשלאָפנקייט.

— יאָ, פרימעט טאַקע — ענטפערט דער זיידע — אָבער צינד עפּעס אָן. מען קאָן זיך דאָך אַן אויג אַרויסנעמען.

— און וואו איז ערגעץ מיין מענדל? — פרעגט די מאַמע.

— דאָ בין איך, מאַמעשי! — שפּרינג איך ערשט איצט אַראָפּ פון זיידנס וואַרשטאַטל און לויף גלייך אַהין צו דער טיר, וואו עס שטייט דאָס פאַרשאָטנטע געשטאַלט פון מיין געקומענער מאַמע.

פון אירע מלבושים גייט אַ געפרוירענער ריח, אַזוי ווי פון שטאָל.

— מענדלשי? — זוכט זי מיט אַ קאַלטער האַנט איבער מיין פּנים — ווייז דיך נאָר. קום אַהער נענטער.

איך ציִ אַרויף צו איר דאָס פּנים. זי בויגט אַראָפּ אירס. צווישן אונז שטייט די פינסטערניש. די באָבע גראַבלט דאָרט ביים לעמפּל, וואָס וויל זיך אַזוי גיך נישט אָנצינדן. פונדעסטוועגן דערפילט די מאַמע אין דער פינסטער, ווי אַזוי איך זע אויס.

— אָרעם קינד מיינס! ביסט, געבעך, אַזוי אויסגעדאַרט גע־וואָרן, און ווי איז מיר!

— דאַנק גאָט דערפאַר! — רופט זיך אָן די באָבע.

— פאַרוואָס האָסטו מיר נישט געשריבן, אַז ער איז, נעבעך, אַזוי קראַנק? — האָט די מאַמע טענות צו דער באָבן.

— ערשטנס האָב איך דיר יאָ געשריבן.

— אַז ער איז אַביסל נישט געזונט.

— וואָס נאָך האָסטו געוואָלט?

— כ׳וואָלט דאָך געקומען צו לויפן.

— וואָלסטו אים געזונט געמאַכט? נישקשה, די באָבע האָט אויך געוואוסט, וואָס זי האָט צו טון. הע, מענדל?

אויף דער שטוב ליגט שוין די וואַרעמע, רויטלעכע ליכטיקייט פון אָנגעצונדענעם לעמפּל. דער זיידע הענגט־אויף אויף דער טיר זיין ווינטערדיק מלבוש מיטן שפּאַלט פון הינטן און מיט די צוויי קנעפּ ביי די זייטן. די באָבע רופט דאָס דאָזיקע מלבוש — די גויאישע יופּיצע. זי האָט עס נישט ליב. דער זיידע אָבער גיט אַ פיר מיט דער האַנט איבער דער געלבלעך־אויסגעקראָכענער שעפּסן־פעל, אַזוי ווי ער וואָלט געגלעט אַ טייער קעפּל פון אַן אייניקל און גיט גדלותדיק אָנצוגעהערן:

— נישט קיין גויאישע יופּיצע איז עס, נאָר אַ זשופּאַן.

— אַ זשופּאַן, אַ דופּאַן... — שפּעט די באָבע — אַ ייִד זאָל דיר ליב האָבן צו גיין נאָר אין גויאישע מלבושים.

די מאַמע שטייט אַזוי ווי אַ פרעמדע. זי איז געקומען פון וואַרשע אין אַ לאַנגן, שוואַרצן פּאַלטן מיט נאָך אַ שוואַרצערן פוטערנעם קאָלנער. די לענג, צי גאָר די שוואַרצקייט פון פּאַלטן, מאַכט די מאַמע גרעסער, ווי זי איז געווען, איידער זי איז אַוועקגעפאָרן.

זי האָט מיך שוין אויסגעקושט פון אַלע זייטן. איצט, ביי דער רויטלעכער ליכטיקייט, נעמט זי מיך נאָכאַמאָל אַרום:

— אָרעם קינד מיינס! אַזוי קראַנק ביסטו, נעבעך, געווען?

— קראַנק, שמאַנק... — רופט זיך אָן דער זיידע, וואָס גרייט זיך שוין אַוועקצוזעצן צום וואַרשטאַטל — טו דיך אויס. וואָס שטייסטו, וואָס?

די מאַמע בינדט אָפּ דאָס דערעלע פון קאָפּ, ציט אַראָפּ פון זיך דעם לאַנגן, שוואַרצן פּאַלטן און וואַרפט אים אַרויף אויפן בעט. די באָבע נעמט פּאַמעלעך אַראָפּ דעם פּאַלטן און הענגט אים אויף אין שכנות מיטן זיידנס גויאישן זשופּאַן.

— אַ נייעם פּאַלטן האָסטו דיר געמאַכט? — גיט די באָבע אַ גלעט דעם שוואַרצן קאָלנער.

— גיטל-האָדעס האָט אים מיר געשענקט.

— אַזוי! המ... און וואָס הערט זיך דאָרט בײַ זיי?

— קיין עין-הרע! אונז געזאָגט, אָן זייער שאָדן.

— און הירש-וואָלף, וואָס מאַכט?

— אַזוי ווי ער.

— און די האַנט זיינע? ער קאָן שוין רירן מיט דער האַנט?

— יאָ, געלויבט דער אויבערשטער.

איך קוק מיך ערשט גוט איין אין דער מאַמען. אָן פאַלטן זעט זי שוין אויס אַזוי ווי דאַמאָלס, ווען זי איז אַוועקגעפאָרן. נישט מער, אויפן קאָפּ זיצט אַן אַנדער שייטל. זייער אַ שוואַרץ, גלאַנצנדיק שייטל מיט אַ גראָבן' פאַרדרייטן פלעכט פון פאָרנט, אַזוי ווי אַ פויגל.

מוז זיין, אַז צוליב דעם דאָזיקן שייטל זעט דאָס פּנים אויס פולער, אויסגעגלייכטער און אפשר יונגער אויך.

— און וואָס מאַכן דאָרט גיטל-האָדעסעס קינדער. זאָלן גע-זונט זיין? — פרעגט אויפסניי די באָבע.

— אַלדאָס גוטס. פיניעק אַרבעט שוין אין אַן אַפּטייק.

— און פאָלע?

— זי האָט שוין „געסקינטשעט".

— און שליאַמעקל?

— ער גייט מיט מזל אַ חתן ווערן.

איך ווייס, אַז דאָס דערציילט איצט די מאַמע פון איר ריי-בער שוועסטער אין וואַרשע, פון דער מומע גיטל-האָדעס, וואָס וווינט דאָרט אין אַ סך שטובן מיט באַלקאָנען און וואָס איר'ע קינדער הייסן: נישט מענדל, נאָר פיניעק און פאָלע. ס'דאַרף דאָרט זיין אַב'עדזשע אויך און אַ קליין יונגל, וואָס האָט אינגאַנצן נישט קיין נאָמען, נאָר מען רופט אים „מאַלי". איך האָב די אַלע קינדער נאָך קיינמאָל נישט געזען. איך ווייס נאָר, אַז פון צייט צו צייט טראָג איך קורצע הייזלעך, מיט מעשענע קנעפּלעך בײַ די זייטן, וואָס שטאַמען פון דעם אייגענעם „מאַלי".

— און וואָס מאַכט „מאַלי"? — האָב איך גיך אַ פרעג געטון.

— אַ — האָט זיך די מאַמע צעשמייכלט — ער איז שוין נישט היינט קיין „מאַלי״. קיין עין־הרע אויסגעוואַקסן. ער גייט אין גימנאַזיע אַריין, גייט ער.

דער זיידע, וואָס איז שוין געזעסן ביי זיין וואַרשטאַטל מיט די פּלייצעס אויף דער שטוב אַרויס, האָט זיך איצט אויסגע־דרייט.

— הע, וואָס זאָגסטו? — איז זיין קליין, וויס בערדל גע־שטאַנען אויפגעשפּיצט.

— ר'איז שוין אין דער דריטער קלאַס.

— אין דער גימנאַזיע טאַקע?

— יאָ, אין דער גימנאַזיע.

— און ער טראָגט אַ מונדירל?

— אודאי. אַזאַ מונדירל, ווי דו ווייסט, טאַטע.

— אָוואַ! — האָט זיך דער זיידע נישט געקאָנט אָפּוואונ־דערן — אַ שאָד, וואָס דו האָסט נישט מיטגעבערענגט עפּעס אַן אַלט מונדירל פון אים.

— צו וואָס דאַרפסטו עס?

— אָט גלאַט, אַ קוק טון. ווי אַזוי מען נייט מונדירלעך אין וואַרשע.

— נישט בעסער פון דיר, טאַטע.

— אויך גראַנאַטענע, מיט זילבערנע קנעפּ?

— יאָ. פּונקט אַזוי ווי דאָ.

— המ... אומעטום איין וועלט.

דעם זיידן האָט, זעט אויס, שטאַרק הנאה געטון, וואָס אין וואַרשע נייט מען פּונקט אַזעלכע מונדירלעך, ווי ער. ער האָט אַוועק־געלייגט דאָס שטיקל אַרבעט און געגרייט זיך אויף נייע ידיעות פון וואַרשע.

— און ווער נייט אים די מונדירלעך?

— ווער זאָל אים נייען? אַ שניידער.

— איז אין וואַרשע, הייסט עס, אויך דאָ אַ דוד־פּרויקע?

— ער מיינט, אַז ער איז איין זכר אין מאָסקווע...— האָט זיך שוין די באָבע אַריינגעמישט.

— הער אויף, יודענע. מ'רעדט דאָך עפּעס.

איך בין געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן דער מאַמעס אַ קני. זי האָט נישט אויפגעהערט מיך צו גלעטן, אַרומצונעמען מיין פּנים און שטילערהייט צו זיפצן.

— און וואָס הערט זיך נאָך? — האָט די באָבע איבערגע־ריסן די שטילקייט — האָסט טאַקע תנאים געשריבן מיט ציפּעלען?

— יאָ, מאַמע. ס'קומט מיר אַ מזל־טוב.

— זאָל טאַקע זיין מיט מזל. עפּעס אַ ליטישער מענטש?

— אַ באַרשטן־מאַכער.

— אַ באַרשטן־מאַכער? —האָט דער זיידע איינגעקנייטשט דעם שטערן— וואָס עפּעס אַ באַרשטן־מאַכער? פאַרוואָס נישט קיין שניידער?

— מיט וואָס איז דאָס אַ שניידער מער יחסן, ווי אַ באַרשטן־מאַכער?

— אַ שניידער איז אַ מענטש. און אַ באַרשטן־מאַכער איז נישט מער, ווי אַ באַרשטן־מאַכער.

— ס'שטייט דיר נישט אָן? — האָט די באָבע אויפגעשטעלט אירע בלעכענע ברילן.

— אַוודאי שטייט מיר נישט אָן.

— טאָמער קענסטו וויסן... דוד־פרויקען שטייט נישט אָן דער יחוס.

— ער האָט זי גענומען אָן אַ גראָשן געלט — האָט די מאַ־מע שטיל אַריינגעוואָרפן.

— אַ טובה טוט ער מיר. נאָך געלט גיב אים.

— הער נישט, וואָס דער נאַר רעדט — האָט די באָבע ברוגזלעך אויסגעשטעלט דאָס פּנים — און וואו זענען געווען די תנאים?

— ביי אברהם־אייזיקן.

— פאַרוואָס נישט ביי גיטל־האָדעסן?

— כ'ווייס... גבירים? ס'האָט זיי אפשר נישט געפּאַסט.

— אודאי. גיי לאָז אַריין אַ באַרשטן־מאַכער... — האָט דער זיידע גענומען נקמה.

די באָבע האָט שטיל אַראָפּגעלאָזט ס׳פּנים. דער זיידע איז גיך געלאָפן מיטן נאָדעלע.

— אברהם-אייזיק, נעבעך, האָט אַלץ נישט קיין פּרנסה, העז

— ער קאָפּעט זיך, פאַרשוּלדיקט.

— און סימע-לאה?

— שיין, ווי גאָלד.

— פאַרוואָס טוט מען נישט מיט איר קיין שידוך?

— ס׳טרעפט זיך נישט.

די באָבע האָט טיף אָפּגעצויגן דעם אָטעם. אין שטוב איז לאַנג שטיל געווען.

דריי מענטשן זענען געזעסן מיט געזונקענע קעפּ און אַזוי ווי געדרימלט.

ס׳איז טרויעריק. מיטן פעטער אברהם-אייזיק איז טרויעריק.

אַליין איז ער אַ לייבלעכער ברודער פון מיין מאַמע, פון דער מומע מרים און פון דער רייכער גיטל-האָדעס אין וואַרשע.

כ׳קען אים, דעם פעטער אברהם-אייזיק.

פאַראַיאָרן, ראש-השנה, איז ער געווען דאָ ביי אונז. ער האָט געהאַט אַ גרויסע, בלאָנדע באָרד, אַ שיטערע. געקוקט האָט ער דורך ברילן און געטראָגן אַן אויפגעשטעלט, אַכט-קאַנטיק היטל, וואָס קיינער האָט קיינמאָל נישט געטראָגן און וועט נישט טראָגן. גערעדט האָט פעטער אברהם-אייזיק מיט אַ צעשפּרייטער שטים, זינגענדיק. און ראש-השנה-יום-כפור האָט ער טאַקע דאָ ביי אונז אין שטאָט געדאַוונט מוסף אין שניידערישן שולכל.

מען האָט געזאָגט, אַז זיין דאַווענען איז צו קושן יעדעס וואָרט. וואָס קומט אָבער אַרויס, אַז ער האָט, נעבעך, נישט קיין פּרנסה, און סימע-לאה, די שיינע טאָכטער זיינע, דאַרף שוין אַ כלה ווערן. און דער זון פון לאָנדאָן האָט געזאָלט שיקן נדן — שיקט ער נישט.

איז טרויעריק ביים פעטער אַברהם-אייזיק.

אַזוי האָט די מאַמע דערציילט, און בשעת-מעשה אויפגעבונדן דאָס פּעקל, וואָס מומע גיטל-האָדעס האָט איר מיטגעגעבן. ס׳איז געגעבן אַ פאַל אַרויס אַ פּאָר שיך מיט שנורעוואַדלעס, אַ

מאַרינאַרקע מיט צו לאַנגע אַרבל. אַ היטל מיט אַ גויאישן דאַשיק, הויזן, וועסטלען. אַן אוצר אַ גאַנצער.

אָבער דאָס אַלץ האָט מיך דאָס מאָל נישט געפרייט. איבער־הויפּט האָט מיך געאַרט דאָס היטל מיטן גויאישן דאַשיק.

— כ׳על עס נישט אָנטון! — האָב איך געזאָגט און נישט געוואָלט זיך צורירן דערצו.

— פאַרוואָס? ס׳איז דאָך אַזאַ שיין היטעלע.

— ביי אונז אין חדר גייט מען נישט אין אַזעלכע היטעלעך.

— וועסט דו יאָ גיין.

— ניין, כ׳וועל נישט גיין.

דער זייגער האָט הייזעריק געקלונגען. איך האָב אָפּגעציילט. גאַנצע צען קלעפּ. אין אמתן אָבער האָבן די ווייזערס געוויזן נישט מער, ווי ניין.

— האָסט דיך שוין געזען מיט לייזערן? — האָט זיך פּלוצלינג אָנגערופן דער זיידע.

— ניין — האָט די מאַמע נישט־ניחאדיק געענטפערט.

— כ׳האָב מיך טאַקע געוואונדערט, פאַרוואָס דו ביסט נישט פאַרפאָרן גלייך אַהיים.

— כ׳על שוין דאָרטן קיינמאָל נישט פאַרפאָרן.

צוויי שטומע פּנימער פון באָבע־זיידע, פאַרשאַרצטע, האָבן זיך גלייכצייטיק אויפגעהויבן אויף דער מאַמען. איך האָב אויך נישט פאַרשטאַנען, וואָס די מאַמע האָט דאָ געזאָגט.

— אַ היים צו דיר וועסטו נישט פאָרן?

— ניין. כ׳האָב אים שוין גענוג געהאַט, דעם געשפּאַן מיינעם.

די אַלטע צוויי פּנימער זעען אויס, ווי טויבלעך.

— וואָס איז שוין ווידער, פרימעט?

— וואָס זאָל זיין? ס׳איז גאָרנישט. נאָר די טויטע קללות, וואָס ער ווינשט מיר, זאָלן אַריין...

— שאַ, שאַ, שעלט נישט! — האָט זיך די באָבע גיך אויפגעשטעלט פון איר קופּערטל.

— אַ יוד זאָל זיך נישט שעמען. אַ גוי שעלט דאָך נישט אַזוי אַ ווייב, ווי ער האָט מיך געשאָלטן.

— ווען האָט ער דיך דאָס צייט געהאַט צו שעלטן? ביסט דאָך נישט געווען הי.

— דורך אַ בריוו האָט ער מיך אַזוי געשאָלטן. איז וואָס, אַז כ׳בין אַוועקגעפאָרן? כ׳האָב אַן איינציקע טאָכטער, האָב איך נישט געזאָלט פאָרן אויף איר שמחה?

— זאָגט מען כאָטש, אַז מען פאָרט — מישט זיך אַריין דער זיידע.

— וועמען האָב איך געזאָלט זאָגן? כ׳האָב אים דען אַמאָל אין דער היים?

— וואָס האָסטו געוואָלט, ער זאָל זיצן אין שטוב און „טשאַטשקען״ (שפּילן) זיך מיט דיר?

— ווער רעדט פון „טשאַטשקען״ זיך? אָבער ער קאָן דאָך מיר נישט פאַרווערן צו פאָרן אויף מיין קינדס תנאים?

— אַז ס׳האָט קיין שום לעבעדיק נפש נישט געוואוסט, וואו דו ביסט אַהינגעקומען. ווי האָט מען דאָס אַ „יאַדעס״ (יהדות), איבערצולאָזן אַ מאַן מיט אַ קינד אויף הפקר?

— אָוואַ!... טאָמער קענסטו וויסן, ער האָט נישט געהאַט ווער עס זאָל אים אָפּקאָכן די „מיכע״ (געקעכטס)?

— וואָס-זשע האָסטו געוואָלט? ער זאָל זיך אַליין קאָכן?

— לאָז ער יאָ קאָכן, לאָז ער נישט קאָכן. איך האָב אים שוין גענוג!

— האָסט שוין אַן אַנדערן אויף זיין אָרט? — האָט דער זיידע פאַרמאַכט איין אויג — וואָס מיינסטו, ביסט אַ יונג ווייבעלע?...

— נו, הער שוין אויף, אַלטער נאַר! — האָט זיך די באָבע איינגאַנצן געשאָקלט — און דו, פרימעט, מאַך נישט קיין לייטיש געלעכטער און גיי אַהיים.

— וואַרפסט מיך אַרויס, מאַמע?

— כ׳וואַרף דיך נישט אַרויס, חלילה. נאָר אַ ווייב דאַרף אַהיימגיין צום מאַן.

— כ׳וויל אים מער נישט קענען. וואָס האָב איך געהאַט ביי אים? אָפּגעפינסטערט, נעבעך, מיינע יונגע, שיינע יאָרן! ער האָט מיר איינגערעדט, אַז ער איז אַ גוט-באַזיצער, אַז ער האָט

אַ פאָלוואַרק... אַז אָך און וויי איז צום פאָלוואַרק זיינעם!

די מאַמע האָט איצט געקריגן רויטע, קליינע אויגן. נישט קיין שיינע. די נאָז איז אויך געוואָרן רויטלעך, פאַרשפּיצט.

— נו, שוין, גענוג. — האָט די באָבע געוואָלט פאַרגלעטן דעם טאַטנס חטאים — מיינסט, ער האָט זיך נישט נאָכגעפרעגט אויף דיר?

— האָט ער מיר אַ טובה געטון!

— עטלעכע מאָל אין טאָג פלעגט ער דאָ קומען אויפן הויף.

— אויפן הויף... און אַרויפקומען אַהער איז אים נישט אָנגעשטאַנען?...

— ווייסט דאָך — האָט די באָבע אַזוי ווי איינגערוימט אַ סוד — אַז מיר ביידע לעבן נישט שוה בשוה.

— מיט וועמען לעבט ער יאָ שוה בשוה?

— מילא, נו. ר'איז נאָך נישט פון די ערגסטע... אַצינד איז טאַקע שפּעט, אָבער מאָרגן, מערטשעם, וועסטו אַהיימגיין.

— ניין, מאַמע. כ'זאָל אַפילו וויסן צו וואָשן פאָדלאָגעס, וועל איך מיט אים מער נישט גיין וואוינען.

— וואָס איז עפּעס געוואָרן מיט דיר אין וואַרשע? — האָט שוין דער זיידע נישט געקאָנט מער איינזיצן.

— אין וואַרשע לעבט מען, ווי מענטשן. גיטל-האָדעס איז אַ מאַדאַם אַ גאַנצע, אַ דייטשישע פרוי. און וואָס איז פון מיר געוואָרן? ביי בערלען, זאָל זיין אָפּגעשיידט, האָב איך דאָך געוואוינט אין „פּאָקאָיעס". כ'האָב דאָך געהאַט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

— מאַ, ביי בערלען! — האָט די באָבע אָפּגעזיפצט — ס'איז דען אַזוי, ווי אַ מענטש נעמט זיך פאָר?

אַזוי האָט מען זיך איבערגעוואָרטלט ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אַריין. אָן מיר האָט מען אינגאַנצן פאַרגעסן.

איך האָב אַלץ אויסגעהערט און בשום אופן נישט געקאָנט פאַרשטיין, פאַרוואָס די מאַמע איז צוריקגעקומען פון וואַרשע אַ ברוגזע אויפן טאַטן. פאַרקערט — מיר האָט זיך געלייגט אויפן שכל, אַז דער טאַטע גאָר דאַרף זיין ברוגז אויף דער מאַמען. איז זי דאָך

דאָך פאָרט נעלם געוואָרן און אַפילו נישט אָנגעזאָגט — וואוהין.

איך בין אויף דער מאַמען, וואָס אַן אמת, נישט בייז געווען. ס׳האָט מיך נאָך געאַרט, פאַרוואָס זי דערמאָנט איצט איר ערשטן מאַן, ביי וועמען זי האָט געהאַט „פּאָקאָיעס״ און מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

וואָס איז דאָס פאַר אַ פאַרגלייך? איר ערשטער מאַן איז געווען אַ רופא און קאָנסקעוואָליע, און מיין טאַטע האַנדלט גאָר מיט היי. ווי קומען דאָ אַהער „פּאָקאָיעס״ מיט מעשענע קליאַמקעס?

קאַפּיטל זעקס

צומאָרגנס האָב איך מיך געפעדערט צו גיין אין חדר אַריין. כ׳בין אויפגעשטאַנען פריער. כ׳האָב מיך אַרומגעוואַשן פון אַלע זייטן, אָנגעטון אַ פּאָר פרעמדע הויזן, וואָס די מאַמע האָט געברענגט פון וואַרשע, און געהאַלטן שוין גרייט די צוויי בייגל, וואָס די באָבע האָט מיר אָנגעשמירט מיט פּוטער.

ס׳האָט מיך נישט געגלוסט אַוועקצוגיין פון דער וואַרעמער שטוב, פון זיידנס לידלעך, פון דער געקומענער מאַמען. ביז די מאַמע אַליין האָט עס, זעט אויס, דערפילט, און בשעת כ׳האָב שוין אַרויפגעצויגן אויף מיר ס׳פּאַלטנדל, האָט זי זיך אָנגערופן פון בעט אַרויס:

— זאָל ער נאָך היינט נישט גיין. ער וועט נישט פאַרשפעטיקן די תורה.

כ׳האָב אַ קוק געטון אין פענסטער אַריין מיט פרישע אויגן. ס׳איז געווען בלוי און ליכטיק. דער זיידע, ווייזט אויס,

האָט זיך שוין געהאַט אונטערגעלעגט ס'האַרץ מיט אַביסל אָקעוויט. ער איז איצט אַרומגעגאַנגען איבער דער שטוב אַ האָפערדיקער און געלאָזט זיך הערן מיט זיינע וואָכעדיקע און יומטובדיקע ני־גונים.

די באָבע, אין רויטן נאַכט־קופּקעלע, אַ קליינע, אַן איינגע־בויגענע אַזוי ווי אַן אויסגעקרימטער קושאַק, האָט שטיל אַרומגע־טשאַפּעט איבער דער שטוב, געמאַכט פייער און געגרייט אָנבייסן.

די מאַמע איז אויפגעשטאַנען די לעצטע. איצט, ביי דער בלוי־ווייסער ליכטיקייט אויף די שויבן, איז דער מאַמעס פּנים גע־ווען לויטער און יונג. דאַכט זיך, אַז ביז היינט אינדערפרי האָב איך נישט געזען, די מאַמע זאָל האָבן אַזאַ וואַרעם, ווייך גוידערל און אַזעלכע אויסגעוואַשענע, בלויע אויגן.

זי האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שטוב אין אַ שוואַר־צער, דינער ספּודניצע מיט שפּיצן ביים זוים, וואָס האָבן בשעתן גיין געראַשט, אַזוי ווי שאַרסטקע זייד.

— האָסט עס געקויפט? — האָט זיך די באָבע אַראָפּגעבויגן און אַ טאַפּ געטון די ספּודניצע.

— ווי קום איך צו אַזעלכע זאַכן — האָט די מאַמע געענט־פערט מיט אַ שטילער פאַרביטערטקייט, וואָס האָט גאָרנישט גע־קליידט צו איר לויטער פּנים — גיטל־האָדעס האָט עס מיר געשענקט.

— זייד?

— וואָס דען, באַרכאַן?

די באָבע האָט מיט צוויי פינגער אָפּגעווישט די ווינקלען פון מויל. דער זיידע האָט אַ קוק געטון פון אַ זייט און סתם אַזוי געפרעגט:

— וויפיל, אַ שטייגער, קאָן אַזאַ ספּודניצע ווערט זיין?

קיינער האָט אים נישט געענטפערט.

די מאַמע האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט די פּלייצעס אויף דער שטוב אַרויס און גענומען צעקעמען איר שייטל.

איך ווייס נישט פאַרוואָס, נאָר די שוואַרצע, זיידענע ספּוד־ניצע פון דער וואַרשעווער מומע גיטל־האָדעס איז מיר נישט גע־פעלן. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז אין דער דאָזיקער ספּודניצע

איז די מאַמע אַן אַנדערע. נישט יענע מאַמע, וואָס איז אַריינגע־פאַלן אַמאָל אין אַ באַגינען מיט רחמימדיק־צענומענע הענט:

— משה איז פאַרביי!

ביי אונז אין שטוב האָב איך די מאַמע קיינמאָל אַזוי נישט געזען. די הענט אירע זענען קיינמאָל נישט געווען אַזוי נאַקעט, ווי איצט.

דאָרט האָט זי זיך נישט געוואַשן מיט קיין שמעקנדיקן זייף, נישט געשטאַנען אין שפּיגל און נישט געפּוצט זיך, אַזוי ווי דאָ.

— וואָס געדויערט עס אַזוי לאַנג, פרימעט? — האָט זיך די באָבע אָנגערופן פון אַ זייט—ס'אָנבייסן שטייט דאָך שוין אויפן טיש.

— ס'שאַדט נישט... — האָט די מאַמע אַ גלעט געטון אַ לעקעלע פון שייטל — אין וואַרשע פירט מען זיך אַזוי.

— דאָ איז דאָך נישט וואַרשע.

ס'האָט גענוג לאַנג געדויערט, ביז די מאַמע איז פאַרטיק געוואָרן און צוגעקומען צום טיש. זי איז געגאַנגען אַביסל שטייפ־לעך, אָנגעבלאָזן, אַזוי ווי אַ פּאַווע.

ביים טיש זענען געזעסן אַלע. די מאַמע — אַקעגנאיבער מיר. איר וואַרעם, קליין גוידערל האָט זיך לייכט געשאָקלט. איך האָב ערשט אַצינד דערזען, אַז די מאַמע האָט געברענגט פון וואַרשע צוויי חן־גריבעלעך אויף ביידע זייטן פּנים. זי האָט געמאַכט קליי־נע ביסנס, געטרונקען די קאַווע אַזוי ווי מיט אַ האַלב מויל און אינמיטן דרינען אָנגערופן זיך צו מיר:

— מענדלשי, ווי אַזוי עסטו עפּעס?

— ווי אַזוי זאָל ער עסן? — האָט זיך דער זיידע אַריינגעמישט.

— אין וואַרשע עסט מען אַנדערש.

— און לאָז מיך שוין געמאַך מיט דיין וואַרשע! זע נאָר, ס'געפעלט איר נישט, ווי ער עסט. און איך עס בעסער?

— דו עסט אויך נישט שיין, טאַטע.

— ראָכל, הער נאָר, וואָס דיין טאָכטער זאָגט! אָפּגעלעבט צוויי און זעכציג יאָר און גאָרנישט געוואוסט, אַז איך עס נישט שיין! אָוואַ!... ווי אַזוי עסט מען דאָס שיין?

— מען כאַפּט נישט. מען בייסט אָפּ קליינע שטיקלעך.

— אַ וואַזשנע תורה..

די מאַמע האָט נישט געענטפערט. איך האָב מיך באַמיט אָפּצובייסן קליינע שטיקלעך און נישט צו כאַפּן. אָבער אין האַלז איז מיר געוואָרן ענג, די אויגן זענען מיר איבערגעגאַנגען. האָט די באָבע פלוצלינג געגעבן אַ שטעל אַוועק איר טעפּל קאַווע און אָנגערופן זיך מיט אַ צו-הויך קול:

— מענדל, דו וויינסט?

דאָ האָט די מאַמע אויך געגעבן אַ שטעל אַוועק ס׳טעפּל קאַווע. ס׳גוידערל אירס האָט זיך אַביסל פאַרקרימט.

— נו, שאַ, מענדלשי, וויין נישט — האָט זי מיך גענומען גלעטן — כ׳האָב מיר געמאַכט אַ געלעכטער... נו, הער שוין אויף.. דו עסט גאַנץ שיין.

דער זיידע האָט בייז געברומט:

— וואַרשע גאָר! טאָמער קענסטו וויסן?.. נגע!...

די מאַמע האָט מיך, סוף כל סוף, איינגענומען. אָבער מיר איז נאָך אַלץ געווען שווער אויפן האַרץ.

— אַזאַ שיינער טאָג אין דרויסן! — האָט זיך דער זיידע אָנגערופן, זיצנדיק שוין צוריק ביי זיין וואַרשטאַטל — אפשר וואָלט מענדל אַביסל אַראָפּגעגאַנגען? זאָל ער זיך צוגעוואוינען צו דער לופט.

— כ׳ווייס, כ׳האָב נאָך מורא! — האָט זיך די מאַמע גע-קווענקלט.

— ס׳שאַדט נישט. זאָל ער טאַקע גיין — האָט זיך אַריינגע-מישט די באָבע — ווי לאַנג די זון איז דאָ.

מען האָט מיך אַרומגעהילט און אַרומגעבאַבלט. איך בין אַרויס אין גאַס אַריין, אַזוי ווי איינער, וואָס קומט קאַפּויער פון אונטערן וואַסער.

— גיב דאָרט אַכטונג אויף די שליטעלעך — האָט מיר די באָבע נאָכגעשריגן — און זוים דיך נישט לאַנג. הערסט, מענדל?

— כ׳הער, באָבעשי, כ׳הער.

אויף דער גאַס איז געווען אַזוי ווייס און שטיל, אַז כ׳האָב

געמוזט אַ ווײַלע האַלטן די אויגן צוגעמאַכט. ס'האָט זיך מיר אויס־געוויזן, אַז כ'בין אַרײַנגעפאַלן אין אַ פרעמדער שטאָט. אַלע זעען אויס אַזוי ווי טויבע, און אַלע גייען מיט טויבלעכע טריט.

דער שנײ ליגט צווישן די אײַזערנע קראַטן אַרום דעם קלוי־סטער, אויף די געזימסן איבער די פענסטער. אינמיטן וועג איז ער הויך, ווייך. אַ שליטעלע גיט זיך גדלותדיק אַ שנייד פאַרבײַ מיט אַ דין געקלינגערײַ. פון דער גימנאַזיע גייען שוין צוריק די סטודענטלעך. מען וואַרפט זיך מיט קוילן שנײ. מען לויפט, מען שרײַט.

ווי אַנדערש די שטאָט איז געוואָרן, זינט איך האָב מיך געמוזט לייגן אין בעט אַרײַן. אויף דער לובלינער גאַס שטייען אויסגעשטעלט הויכע, פאַרשנייטע סלופּעס, אונטערגעשפּאַרט מיט קלענערע סלופּקעלעך, אַזוי ווי מיט צענומענע פיס. די גאַס אַליין גייט איצט באַרג־אַרויף. זי איז לאַנג און פאַרברייטערט געוואָרן. בײַ דער „צעלבודע" שטייט שוין נישט מער דער פּוילישער סטראַזש־ניק מיט דער בלויער נאָז. אויף דער וואַרשעווער גאַס, דאָרט וואו מאָטל שטרויס ווייב האָט אַ געוועלב, האָט מען שוין נישט אויסגעשטעלט נישט די שטיקער באַרכאַן, נישט די שטרויענע קוישן. ס'איז דאָרט ווייס און טויב.

אויף דער שפּאַציר־גאַס האָב איך מיך פאַרקוקט אויפן פאַר־שנייטן צלם פון דײַטשישן קלויסטער. כ'האָב מיך דערמאָנט, אַז דאָ אַרום בין איך געגאַנגען זוכן די מאַמע צו דער מומע מרים. אַצינד איז דאָ זייער שטיל. מען זעט נישט קיין לעבעדיקן מענטש. אָבער פּלוצלינג וואַקסט אויס אַ ייִד אין אַ הויך פּליושן היטל.

— מענדל, וואו גייסטו דאָס? — דערהער איך אַ באַקאַנט, וואַרעם קול.

— טאַטע! — האָב איך מיך אין דער ערשטער מינוט דערשראָקן, און אין האַלדז איז מיר עפּעס פאַרשטעלט געוואָרן.

— וואוהין גייסטו דאָס? ביסט שוין געזונט, הע?

— יאָ, טאַטע, כ'בין שוין געזונט.

דער ייִד אין הויכן פּליושענעם היטל איז טאַקע מײַן טאַטע, ער איז גרויז געוואָרן.. די אויגן קוקן דרימלדיקער, שטילער.

— כ׳בין געווען היינט ביי דיין רבין געוואר ווערן — זאָגט ער.

— כ׳האָב שוין היינט געזאָלט גיין אין חדר אַריין.

— אַזוי. נו, פאַרוואָס ביסטו נישט געגאַנגען?

— די מאַמע איז געקומען.

— הע? — פאַרשאַרצט דער טאַטע אַ האַלב פּנים און די דרימלדיקע אויגן ווערן צוגעמרוזשעטער — די מאַמע, זאָגסטו?

— יאָ, די מאַמע איז געקומען.

— ווען איז זי דאָס געקומען?

— נעכטן ביינאַכט.

— נעכטן נאָך? פאַרוואָס-זשע זעט מען זי נישט?

— זי איז אין דער הויך, ביי דער באָבען.

— אַזוי, ביי דער באָבען...

עס ווערט צווישן אונז שטיל. דעם טאַטנס אויגן עפענען זיך. ער האָט איצט אַזעלכע גרויסע, גרין-געלבלעכע וואָנסעס, דער טאַטע.

— כ׳בין נישט אַרויפגעקומען — רעדט ער נישט צו מיר, נאָר צום דייטשישן קלויסטער — ווייל כ׳האָב זי נישט ליב, די באָבע דיינע. אָבער מיין נישט... כ׳האָב געוואוסט... וועגן דיר האָב איך אַלץ געוואוסט. ווער, מיינסטו, האָט געשיקט פאָמפער דאָקטאָר?

זיין קול ווערט פון מינוט צו מינוט שטילער, אָפּגעהאַקטער.

— איז זי געקומען! — דערמאָנט ער זיך אויפסניי און זיפצט אָפּ — פאַרפאָרן גאָר צו זיי... און ווי זעט זי אויס, די מאַמע?

— גוט. גאַנץ גוט.

שטיל. מיר גייען צוזאַמען. עס קומט אונז אַקעגן דער זעלנער מיט דער ביקס, וואָס היט דאָס קרימינאַל.

— האָסט שוין עפּעס געגעסן? — רייסט דער טאַטע איבער די שטילקייט.

— יאָ, כ׳האָב שוין געגעסן.

— ס׳איז דיר אפשר קאַלט? קום אַריין צו מרדכין אין דער גאָרקיך. וועסט דיך אַביסל דערוואַרעמען.

— ניין, טאַטע, דאָ איז גאַנץ גוט.

— וואָס טוסטו דאָ אין גאַס?

— כ׳בין אַרויס אַביסל אויף דער לופט.

— אַזוי. גוּ, קום, וועל איך דיר צופירן.

ער נעמט מיך אָן ביי דער האַנט. כ׳בין נאָך אַזוי מיטן טאַטן קיינמאָל נישט געגאַנגען. כ׳ווייס נישט, צי זאָל איך מיך שעמען, צי זאָל איך מיך פרייען. כ׳ווייס נאָר, אז ס׳איז מיר גוט אַצינד.

— כ׳בין געווען היינט ביי דיין רבין — הייבט ער אָן אויפסניי — זאָגט ער מיר, דער רבי דיינער...

ער האַקט אָפּ אינמיטן, פאַרקלערט זיך און קוקט ערגעץ אין חלל אַריין. זיין גרויסע, פליישיגע נאָז זעט אויס, ווי זי וואָלט זיך אָפּגעטיילט פון פנים. פּאַמעלעך נעמט ער אויפקנעפלען זיין אַלטן, ווינטערדיקן פּאַלטן, לאָזט אַראָפּ אַ האַנט אין איינער פון די גאָר-טיפע הויזן-קעשענעס, נעמט אַרויס פון דאָרט אַ ווייכן איינגעפּאַלענעם, לעדערנעם בייטל און דערלאַנגט מיר עפּעס אין האַנט אַריין.

— נאַ — זאָגט ער — דאָ האָסטו, וועסטו דיר עפּעס קויפן.

צום ערשטן מאָל גיט מיר דער טאַטע געלט. וואָס טויג עס מיר? וואָס קויפט מען פאַר אַזויפיל געלט?

— קויף עפּעס פאַר דער מאַמען — גיט ער צו גאָר שטיל און פירט מיך צו צום הויז, וואו עס וואוינען באָבע-זיידע. — גוּ, גיי שוין, וועסט דיך נאָך, חלילה, פאַרקילן.

איך וויל דעם טאַטן געבן אַ קוש אין האַנט אַריין. דאַכט זיך, אַז אויך צום ערשטן מאָל. נאָר ער כאַפּט אַוועק די האַנט און נעמט שטאַמלען:

— גוּ, שוין, פּטור... גיי, גיי...

אינמיטן וועג רופט ער מיך צוריק.

— מענדל? איז וואָס האָב איך דאָס געוואָלט זאָגן? יאָ... דערציי̆ל דאָרט נישט. כ׳האָב נישט ליב די באָבע דיינע, האָב איך נישט ליב.

דעם אייגענעם אויפדערנאַכט איז וואָלאַדעק, דער משוגענער גוי, אַהיימגעקומען פריער, ווי אַלע מאָל. ער איז געווען אינגאַנצן רויט. די געלע באָרד — צעקנוידערט, פייכט.

— וואָס האָסטו דיך היינט עפּעס אַזוי צוגעאיילט, וואָלאַדעק?

דער גוי ברומט אין דער צעקנוילטער באָרד אַריין מיט אַ פול, מעלה-גרהדיק מויל:

— אַז אַ כאָלערע זאָל זי טרעפן, די מאַגדע. אַז פּגרן זאָל זי די הייגטיקע נאַכט, די פאַרשאָלטענע מויד!

— ווער איז דאָס די מאַגדע? פאַרוואָס שעלטסטו זי אַזוי?

— פאַרוואָס זאָל ער זי נישט שעלטן? זי האָט דאָך אים געפּאַטשט מיט אַ פיש אין פנים אַריין.

דער זיידע שיסט אויס מיט אַ הויך, צעשפּרייט געלעכטער. די באָבע נעמט אַוועק די ברילן פון אירע קופּקעלעך.

— אַ שיינע, ריינע כפרה אויף דיר! — שאָקלט זי מיטן קליינעם קעפּל — ווער הייסט דיך טשעפּען מיט מיידן, ווער?

— כ׳האָב זי דען געטשעפּעט? אַ נכפה אויף איר!

— מען ווייסט שוין, מען ווייסט שוין... — כאַפּט די באָבע שלינגענדיק די ווערטער, און דער זיידע הערט נישט אויף צו קייכן:

— מיט אַ פיש, זאָגסטו? אוי, כ׳האָב דאָך שוין נישט קיין זייטן פון לאַכן... נו, דערציייל, ווי אַזוי איז דאָס געווען?

— מוחל, מוחל! — מישט זיך אַריין די באָבע — דאָס נייעס, וואָס ער וויל דאָ הערן!...

וואָלאַדעק אַליין זעט אויס בייז צו זיין. ער קייעט מיט אַ פאַרמאַכט מויל. די מאַמע מיינע מישט זיך אינגאַנצן נישט אַריין אין שמועס. זי זיצט ביים זיידנס וואַרשטאַטל מיט אַ פּאָר גאָלדענע ברילן אויף דער נאָז און קוקט פון אויבן אַראָפּ אין אַ ביכל אַריין.

וואָלאַדעק זעצט זיך אַוועק אויף זיין שטענדיק אָרט, ביי דער קיך. ער ציט אַראָפּ די שיך מיט אַ קרעכצל, וויקלט אָפּ די אָנוצעס און פון דער טאַרבע אַרויס. אין ווענכער, ער האַלט תמיד זיין צדה-לדרך, נעמט ער שלעפּן גרויסע גאָרשטשן שטרוי.

אין שטוב איז איצט שטיל. אַלע זענען פאַרטון. דאָס לעמפל, וואָס ברענט אויפן זיידנס וואַרשטאַטל, באַלויכט יענץ ווינקל, וואו ער נייט און וואו די מאַמע לייענט. די רעשט שטוב איז אַרומגענומען מיט אַ גרויסן שאָטן.

דער זיידע איילט זיך אַרויסצופאַרטיקן אַ שטיקל אַרבעט. ער גיט פון צייט צו צייט אַ ציטער מיט די אַקסלען, אַזוי ווי עס וואָלט אים געפייניקט אַ שלוקעכץ. מען גיט נישט אַכטונג, וואָס וולאַדעק טוט דאָרט אַצינד אין ווינקל ביי דער קיך. מען ווייסט דאָך: ער זשאַמזשעט די שטיקער ברויט, וואָס ער האָט אָנגעשלעפּט אין אַלע הייזער.

אין אמתן אָבער האָט וולאַדעק היינט נישט געזשאַמזשעט. ער האָט אָנגעלייגט ביי זיינע פיס אַ שפּאָרע קופּע שטרוי.

אָט נעמט ער גראַבלען ביי זיך אין די קעשענעס. גראַבלט אַזוי לאַנג, ביז עס באַווייזט זיך אויף דער ליכטיקער שיין אַ פּעקל מיט שוועבעלעך. איך זע, וואָס וולאַדעק טוט. מיין איך, אַז ער וויל פאַררויכערן די ליולקע. ניין. וולאַדעק פאַררויכערט נישט. ער רייבט טאַקע אָן אַ שוועבעלע און שטעלט צו דאָס קליינע, צאַפּלדיקע פלעמל צו דער קופּע שטרוי, וואָס ער האָט אָנגעלייגט אַרום זיך.

עס נעמט זיך דושען אַ קליין רויכל. וולאַדעק ציט אויס די פיס צום רויכל. נישט אַנדערש — דער גוי גייט זיך פאַרברענען. איך קאָן נישט מער רואיק צוקוקן און גיב אַ רוף אויס:

— באָבע! זע נאַר, וואָס וולאַדעק טוט!

אַלעמענס קעפּ גיבן זיך אַ ריס אָפּ פון זייער אַרבעט. דער זיידע דרייט אויס נישט מער ווי איין אַקסל. ער פאַרזשמורעט די אויגן. די מאַמע כאַפּט אַוועק די גאָלדענע ברילן פון ביכל, און די באָבע גיט די ערשטע אַ שפּרונג אויף:

— און ווי איז מיר נישט געשען! וואָס האָסטו געטון, משוגענער גוי?! — שרייט זי און נעמט זיך דרייען אויף איין אָרט, אַזוי ווי אַ מילכל

דאָס אונטערגעצונדענע שטרוי פלאַקערט.

— דוד — וואַרפט די באָבע מיט די הענט — מען וועט

דאָך אַוועקגיין מיטן רויך! זע נאָר, וואָס דאָ טוט זיך! גוואַלט, מענטשן!...

דער זיידע גיט אַ וואַרף אַוועק דאָס שטיקל אַרבעט. די ברילן האָבן זיך אים אַראָפּגערוקט אויפן מויל. דער דאַשיק פון היטל שפּאַרט אַזש אָן ביזן אויער. ער שטופּט גיך די נאָדל אין אַ קלאַפּע אַריין און קאָן בשום אופן נישט אַרייגטרעפן. שליידערט ער אַוועק נאָדל־פאָדים אויפן וואַרשטאַטל, גיט אַ שפּרונג אַרויף אויפן אונטערגעצונדענעם שטרוי און נעמט דערויף טאַנצן. דער זיידע, זעט אויס, איז משוגע געוואָרן. און די באָבע אויך. וואָרום, וואָס כאַפּט זי עפּעס אַ קישן פון בעט אַראָפּ און שליידערט עס צום זיידנס טאַנצנדיקע פיס?

— משוגענע, וואָס טוסטו? — שרייט דער זיידע מיט אַ צעשאָקלט פנים, און קאַפּט אַוועק דאָס קישן צוריק אין שטוב אַריין.

די מאַמע כאַפּט אויף דער גיך דער באָבעס דערע און לויפט צו דער טיר.

בלויז וולאַדעק זיצט אויף זיין פריערדיק אָרט מיט אַ פּאָר רויטע, געפרוירענע פּיענטעס. ער קייעט און שאָקלט צו מיט דער גאָמבע און מיט דער נאָז.

— פערדישער קאָפּ! וואָס האָסטו געטון? — הערט נישט אויף דער זיידע צו טאַנצן אויפן שטרוי.

— וואָס האָב איך דאָ געטון? — שנאָפּלט וולאַדעק מיט אַ פולער נאָז — וואָס שרייט אַזוי דער פּאַן קראַוויעץ? ס'איז דאָך ווינטער! כ'האָב מיר געוואָלט אָנוואַרעמען די פיס. אַז אַ נכפה זאָל אויף איר קומען, אויף דער מאגדע! פאַרוואָס האָט זי מיך נישט אַריינגעלאָזט אין בעט אַריין, פאַרוואָס?

— ווער ראָד־געבראָכן צוזאַמען מיט מאַגדען! — בענטשט אים די באָבע מיט ביידע הענט — וואָס ביסטו געקומען מיך אונטערצינדן?

— כ'האָב נישט געוואָלט אונטערצינדן. וואָס רעדט עפּעס די פּאַני קראַווצאָווע!

— אַז רעדן זאָלסטו שוין פון היץ, גולם איינער! אַזוי וואַרעמט מען זיך פּיס?

דער זיידע האָט טאַקע פאַרטאַנצט די שרפה. אָבער געסאַ־פּעט האָט ער, אַזוי ווי אַ שווינדזיכטיקער.

מען עפנט דאָס פענסטער. דער רויך ציט זיך אַרויס מיט אַ בלוי, קוים־אָנזעעוודיק וואָלקנדל. די מאַמע וויקלט זיך אַרום אין אַ פאַטשיילע און פאַרשטעלט מיך פון אָפענעם פענסטער. די באָבע הילט זיך איין אין דער מאַמעס אַ טיכל. בלויז דער זיידע שטייט אין וועסטל און טאַפּט זיך ביי די קלאַפּעס:

— וואו האָב איך דאָס אַהינגעטון די נאָדל, וואו?!

אין יענער מינוט, ווען אַלע זענען נאָך געווען אַזוי צעחושט, האָט זיך פּאַמעלעך אָפּגעלענט די טיר און אויף דער שוועל איז פּלוצלינג שטיין געבליבן. דער טאַטע מיינער.

— דער טאַטע איז דאָ! — האָב איך אים דער ערשטער דערזען, און געמאַכט אַ טריט צו דער טיר.

— גוט נ'אָוונט! — האָט זיך דער טאַטע פאַרחידושט אַרומ־געקוקט איבער דער צערודערטער שטוב.

— גוט־נ'אָוונט, גוט־יאָר! — איז אים דער זיידע אַקעגנגע־געגאַנגען — שלום עליכם! וואָס מאכסטו עפּעס?

די באָבע האָט גיך פאַרמאַכט ס'פענסטער. דער מאַמען זע־נען די גאָלדענעברילן אַראָפּגעפאַלן אויף דער ערד.

— טראָג מיר שוין אַרויס דאָס מיסט פונדאַנען! — האָט זיך די באָבע אַראָפּגעבויגן איבער וואָלאַדעקן — הערסט? שוין זאָלסטו דיך „ווינאָשען" פונדאַנען, דו היצעל איינער!

וואָלאַדעק האָט זיך שווער און שווייגנדיק אויפגעשטעלט. צו־זאַמענגענומען דעם האַלב־אָפּגעברענטן פּאַק שטרוי און קרעכצנדיק אַרויסגעטראָגן.

— וואָס שטייסטו, וואָס? זעץ דיך! — האָט דער זיידע פאַר־בעטן דעם טאַטן.

— וואָס איז דאָ געשען? — האָט ערשט איצט דער טאַטע געפרעגט און געקוקט אַהין, וואו די מאַמע האָט פון זיך אַראָפּגע־נומען די וואָלענע דערע.

— גאָרנישט. אַ בהמה אַ גוי... ס'האָט זיך אים פאַרגלוסט צו וואַרעמען די פיס ביי אַן אָנגעצונדענעם בונט שטרוי.

— ווער האַלט עס אַזאַ גוי אין שטוב?

— כ'ווייס, ער ברענגט אַמאָל אַ קענדל וואַסער, שיט אַראָפּ ס'מיסט...

די מאַמע האָט געפונען די ברילן. אין יענעם ווינקל, וואו־הין דער טאַטע האָט געקוקט, איז איר, ווייזט אויס, פינסטער גע־וואָרן. האָט זי זיך אַוועקגעזעצט ביי דער צווייטער זייט פון זיידנס וואַרשטאַטל און אויפסניי גענומען קוקן אין ביכל אַריין פון אויבן אַראָפּ.

האָט זי גאָרנישט באַמערקט, ווי דער טאַטע פירט זיינע טויבלעך־דרימלדיקע אויגן צום זיידנס וואַרשטאַטל צו?

זי איז געזעסן דעם קאָפּ אַביסל פאַרריסן, מעשה נגידיתטע. איר שיין פנים איז געוואָרן צוזאַמענגעצויגן. דאָס וואַרעמע, ווייכע גוידערל האָט זיך לייכט געשאָקלט.

— וואַרשע, זעט אויס, פאַשעט נישקשה... — האָבן זיך דעם טאַטנס וואָנסעס קוים־קוים צעשמייכלט.

ס'האָט אים קיינער נישט געענטפערט. די באָבע האָט גיך געשטאָכן די נאָדל אין ווייסן מושלין אַריין. דער זיידע האָט געצויגן דרימען צווישן די ליפּן.

איך בין געשטאַנען אָנגעשפּאַרט ביים טאַטן און געקוקט אים גלייך אין פנים אַריין.

— איז דיר שוין בעסער, מענדל?

— יאָ, כ'בין שוין געזונט.

— און ווען גייסטו אין חדר אַריין?

— מאָרגן מערטשעם.

די שטילקייט אין שטוב אין געהאָנגען אַ געדיכטע. דער טאַטע האָט פאַמעלעך געבאַמקעט מיט צוויי פינגער אין טיש אַריין. מיר איז געוואָרן ענג אין האַלז, ענג אין די מלבושימלעך. די גאָלדענע ברילן אויף דער מאַמעס נאָז האָבן פונדערווייטנס געגלאַנצט מיט אַזאַ שטייפן אָנשטעל, אַז ס'האָט מיר אַזש געשטאָכן אין די אויגן. דאָס גאַנצע פנים פון דער מאַמען האָט אַזוי געגלאַנצט.

— איז וואָס-זשע מאַכסטו עפּעס, לייזער? — האָט דער זיידע איבערגעריסן די שווערע שטילקייט.

— געלויבט השם יתברך!

— און וואָס הערט זיך מכּח פּרנסה?

— נישקשה.. נישט צו פאַרזינדיקן.

ווידער שטיל. אונטער דער קיך האָט פּאַרעקשנט און בייז גענומען זעגן אַ גריל.

וולאַדעק האָט שוין געהאַט אַרויסגעוואָרפן ס׳גאַנצע אָפּגע-ברענטע ביסל שטרוי. איצט איז ער געזעסן מנוחהדיק אויף זיין פריערדיק אָרט און געפּיפּקעט די ליולקע.

— פרייסט דיך גאָרנישט מיטן ווייב דיינעם? — האָט דער זיידע ווידער געפּרוּווט רעדן.

— העז? — האָט דער טאַטע איבערגעפרעגט און געקוקט גלייך אויפן זיידנס מויל.

— ס׳ווייב דיינס... פרייסט דיך גאָרנישט?

— יאָ... אָבער זי זעט דאָך מיך נישט.

די מאַמע האָט אין דער דאָזיקער מינוט אויפגעהויבן ס׳ביכל העכער איבערן פּנים. די גאָלדענע ברילן האָבן אויפגעהערט צו גלאַנצן.

— פּרימעט!... — האָט דער זיידע אַוועקגעלייגט ס׳שטיקל אַרבעט פון דער האַנט — פּרימעט, לייזער איז דאָך דאָ.

— איז ער דאָ!

— הער אויף צו לייענען די ביכלעך, הער אויף! — איז דעם זיידנס קול געוואָרן אַביסל הייזעריקער — אין דיינע יאָרן לייענט מען שוין נישט קיין ביכלעך.

— אַזוי אַלט בין איך שוין? אין וואַרשע לייענען עלטערע פון מיר.

— אַלץ אין וואַרשע... דו וואוינסט דאָך נישט אין וואַרשע. דאָ האָסטו אַ מאַן, אַ קינד...

— אַ שיינער מאַן איז דאָס! אַ געשפּאַן איז עס, נישט קיין מאַן!...

מיר זענען געקומען טרערן אין די אויגן אַריין. דער טאַטע

איז געזעסן מיט אַ פאַרמאַכט פּנים. די פינגער, מיט וועלכע ער האָט פריער געבאָמקעט אין טיש אַריין, זענען איצט געשטאַנען האַלב-אויפגעשטעלט, טויט.

— וואָס האָב איך איר די ריבן פון פעלד אַראָפּגענומען? — האָט ער זיך ענדלעך אָנגערופן.

— און די טויטע קללות, וואָס ער האָט מיר געשיקט קיין וואַרשע, זענען אַ הונט? — האָט שוין די מאַמע אַוועקגענומען דאָס ביכל פון פּנים — וואָס איז? כ'האָב נישט געטאָרט פאָרן אויף מיין קינדס שמחה? וויפיל טעכטער האָב איך דאָס איינגאַנצן?

— נו, שוין, האָט ער זיך באַנאַרישט. אָבער ווי לאַנג איז דער שיעור ברוגז צו זיין?

— כ'בין דען ברוגז?

— וואָס דען ביסטו, חבר? אַוועקגעזעצט זיך לייענען... וואָס וועסטו האָבן פון לייענען, וואָס?

— און וואָס וועל איך האָבן פון אים?

— וואָס הייסט, וואָס דו וועסט האָבן? ער איז דיין מאַן, צי ער איז נישט דיין מאַן?

— ניין, ער איז נישט מיין מאַן.

— נו, הער שוין אויף, בהמה!

— טאַטע, וואָס ווילסטו פון מיר?

— כ'וויל, זאָלסט דיך נישט מאַכן צו-נאַר. האָסט אַ היים אַ הויז... איז דען דאָ אַ לעבן פאַר דיר?

— האָב נישט קיין מורא, טאַטע. כ'וועל נישט פאַלן דיר אויפן קאַרק. מיין שטיקל ברויט וועל איך מיר נאָך שטענדיק פאַר-דינען.

— וואָס אַזעלכעס וועט זי טון? — האָט זיך דער טאַטע אַריינגעמישט.

— זאָל אים דער קאָפּ נישט דאַרן.

— וואָס וועסטו טאַקע טון? — האָט דער זיידע אויפגעשפּיצט דאָס בערדל.

— כ'על שוין טון. נישקשה. כ'קען האַלטן אַ פעדער אין

דער האַנט, כ׳קען לייענען, שרייבן. אַפילו כ׳זאָל וועלן געבן לעק-ציעס, וועל איך מיר אויך מיין שטיקל ברויט פאַרדינען.

— ווילסטו ווערן אַ רביצין פון מיידלעך?

— און אַז אַ רביצין פון מיידלעך איז וואָס?

דאָ האָט זיך די באָבע, וואָס האָט אַ גאַנצע צייט געשוויגן, אויפגעשטעלט פון איר קופערטל.

— כ׳האָב מיך נישט געוואָלט אַריינמישן — האָט זי אָנגעהויבן — נאָר, אַז דו הויבסט שוין טאַקע אָן צו רעדן נאַרישקייטן, מוז איך דיר זאָגן, פרימעט, אַז דו ביסט נישט גערעכט.

— די באָבע האָט דאָס מאָל גערעדט שטיל. דאָס קליינע קעפל האָט זיך געשאָקלט.

דער טאַטע, זעט אויס, האָט דערהערט די באָבעס רייד לויטן שאָקלען זיך פון איר קעפל.

ס׳האָט אים צוגעגעבן וואַרעמקייט.

— אין שטוב איז איינגעהייצט... — האָט ער געזאָגט, אַזוי ווי אין טיש אַריין — כ׳האָב געהייס זאַנגרייטן מילך, קעז, פוטער...

— אַ שיינעם דאַנק אים, זע נאָר, ווי ער האָט זיך דאָס גע-לאָזט וואוילגיין! און אַז איך וויל אַמאָל נאָך אַ גילדן אויף פּר-נסה — איז הימל עפן זיך!...

— ס׳גייט דיר וועגן גילדן? — האָט דער טאַטע פאַרקנייטשט מיט אַן אַקסל.

— ס׳גייט מיר וועגן אַלעמען. ס׳גייט מיר, ער זאָל מיך גוט באַהאַנדלען. ביי בערלען, זאָל זיין אָפגעשיידט, האָב איך גע-האַט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן. און דאָ וואָס האָב איך?

— אַז מיר וועט גאָט העלפן, וועל איך אויך לאָזן מאַכן מע-שענע קליאַמקעס.

— און בראש האָט ער אויסגעזוכט אַ דירה! — האָט די מאַמע גערעדט, אַזוי ווי צו וולאַדעקן — פינסטער, קאַלט...

— ווער איז שולדיק? האָסט דאָך אַליין געוואָלט די דירה!

— איך גאָר האָב געוואָלט? ווי אַזוי האָב איך געקענט ווע-לען, אַז משה, נעבעך, איז דאָרט קראַנק געוואָרן.

— מן הסתם איז עס געווען מן השמים. נאָר אויב ס׳זאָל דיר גיין

אין דער דירה, ווּעסטוּ, אם ירצה השם, אויף פסח דינגען אַן אַני דערע דירה.

— פאָלג מיך אַ גאַנג. טשעקאַי באַבקא לאַטקא...

— ווי לאַנג איז צו פסח ? — האָט זיך דער זיידע אַריינגע־מישט - זעסט דאָך, פרימעט, אַז ער איז דיך געקומען איבערבעטן וואָס נאָך ווילסטו, וואָס ?

— שיין בעט ער מיך איבער.

— ס׳זאָל דיר גיין אין דעם — האָט דער טאַטע הילפלאָז גערדרייט מיט אַ האַנט – ווילסט דוקא, כ׳זאָל דיך איבערבעטן ? מילא, בעט איך דיך איבער.

ס׳איז אויפסנייע צוגעפאַלן אַ שטילקייט. וולאַדעק האָט דרימל־דיק געאָטעמט מיט דער פייקע אין מויל. דער זיידע האָט אויפגע־הויבן די נאָדל צום לעמפל און שנעל איינגעפעדימט.

— ווער האָט דאָרט איינגעהייצט ? — האָט די מאַמע אָפּ־בערגעריסן די שטילקייט.

— כ׳האָב געהייסן איינהייצן. ס׳איז דאָ מילך, פוטער... קיין פלייש האָב איך נישט געוואָלט אָנגרייטן. כ׳ווייס...

— און ס׳בעטגעוואַנט איז כאָטש איבערגעצויגן ?

— יאָ, כ׳האָב געהייסן. ס׳איז וואַרעם, ריין...

דעם טאַטנס קויל איז אויך געווען וואַרעם און ריין. ער האָט זיך אויפגעשטעלט פון טיש און צוגעגאַנגען נעענטער צום זיידנס וואַרשטאַטל, וואו די מאַמע איז געזעסן.

— האָסט עפּעס זאַכן ? — האָט ער געפרעגט — וועל איך נעמען אַ דראָזשקע.

— וואו וועט מען איצט קריגן אַ דראָזשקע

— מ׳עט שוין קריגן.

די מאַמע האָט אָוועקגעלייגט דאָס ביכל. כ׳ווייס נישט, צי זי האָט אָנגעוויזן, וואו עס ליגן אירע זאַכן, נאָר דער טאַטע איז גלייך צוגעגאַנגען צום וואַרשעווער פעקל און אויפגעהויבן עס.

אפשר אַ טרונק בראָנפן, לייזער ? — האָט דער זיידע אַוועק־

געלייגט ס׳שטיקל אַרבעט און שוין גענישטערט אין קיך־שענקל, וואו ער האָט געהאַלטן דעם טייערן טראָפּן.

דעם טאַטנס געלבלעך־גרויע וואָנסעס זענען גרעסער און געדיכטער געוואָרן פונם שמייכל, וואָס האָט זיך אים צעלייגט איבער דער באָרד.

— לחיים!

— לחיים טובים ולשלום! מען זאָל טרינקען אויף שמחות! נגע!

וולאַדעק האָט זיך אויפגעוועקט פון דרימל. ער האָט אַרויסגעלאָזט די פּייקע פון מויל און אויפגעשטעלט זיך. ער האָט געשמייכלט צום זיידנס פּלעשעלע, אונטערגעטענצלט און צוגעשאָקלט מיט דער צעקנוידערטער באָרד

— האַים, האַים, פּאַניע קראַוויעץ!

— ׳עסט מאַכן אַ שנאַפּס, וולאַדעק?

— מהו, מהו.

— נאַ, דאָ האָסטו! — האָט דער זיידע אים דערלאַנגט אַ האַלב גלעזל — און טרינק פאַרן געזונט פון מאַגדע, וואָס האָט דיך געפּאַטשט מיט אַ פּיש.

— ניין, אַ נכפה אויף איר, אויף דער מויד. פאַרן פּאַן קראַוויעצס געזונט. האַים, האַים!

די מאַמע האָט אויך טועם געווען פון גלעזל. איך אַליין וואָלט אַצינד אויסגעטרונקען אַ גאַנץ פלעשל.

— נו, עס ווערט שפּעט.

— אַ גוטע נאַכט.

— אַ גוטע נאַכט, אַ גוט יאָר. אין אַ מזלדיקער שעה:

דער טאַטע איז געגאַנגען פאָרויס, פאַרנומען ביידע הענט מיט דער מאַמעס פּעקלעך. איך מיט דער מאמען פון הינטן. וולאַדעק האָט אונטערגעטענצלט. באָבע־זיידע זענען געשטאַנען אין דער אָפענער טיר. די באָבע מיטן נאַפט־לעמפּל אויפגעהויבן איבערן קאָפּ, דער זיידע — מיט אַ דרים פּאָדים אויף די ליפּן, צו זינגענדיק:

לאָמיר זיך איבערבעטן, איבערבעטן,
קויף מיר פּאָמעראַנצן,

קאַפּיטל זיבן

געווען ביי אונז אין שטאָט אַ מנהג, צי אַ דין אַזעלכער, אַז איבערציִען זיך פון איין דירה אין דער צווייטער אַריין האָט מען נאָר געקענט אין גויאישן „שוויענטי יאַן", וואָס פאַלט אויס די וואָך פון שבת-נחמו. אין יענע טעג האָט זיך אין די גאַסן גע-וואַלגערט שטרוי פון אויפגעטרענטע שעניקעס, גראָכאָווינעס פון בעטן, וואו מען איז אויף קיין שטרוי נישט געשלאָפן. טירן מיט פענסטער זענען געשטאַנען הפקר אויפגעפראַלט, יונגלעך זענען אַריין און אַרויס, הינט זענען געקראָכן אויף פריש-אויסגעשיטע מיסטן און יודן, באַלעבאַטישע, בכבודיקע יודן זענען אין אַ מיטן מיטוואָך געגאַנגען ביי געלאַדעוועטע פורן מיטווירטשאַפט.

מיין מאַמע האָט אָבער אַזוי לאַנג נישט געוואָלט וואַרטן. אויף דער אַלטער דירה האָט זי מער נישט געקאָנט קוקן. ס'האָט געיאָגט דאָרט פון יעדן ווינקל. האָט זי באַלד, ווי נאָר מען איז אַוועק פון באָבע-זיידעס שטוב, גענומען זוכן, נאָכפרעגן, ביז זי האָט געדינגען אַ דירה איינע אין שטאָדט. אַ פּאַלאַץ — נישט קיין דירה.

האָט מען איבערגעוואַרט שבת, און דינסטאָג, אַזוי ווי ס'איז אַ מזלדיקער טאָג, האָבן מיר זיך איבערגעצויגן.

דער גוי, וואָס איז אַלע אינדערפרי געקומען וועקן דעם טאַטן, האָט נישט געוואוסט דערפון. ער האָט זיך אויך דאָס מאָל אַוועקגעשטעלט באַגינען הינטערן פענסטער און געקלאַפּט אין די שויבן אַריין:

— פּאַניע קופּיעץ! פּאַניע קופּיעץ!

אָבער דער „פאַן קופּיעץ״, ס׳הייסט מיין טאַטע, איז שוין היינט געשטאַנען אַן אָנגעטוּענער. ער האָט גלייך אַריינגעלאָזט דעם גוי און געזאָגט אים, אַז היינט פאָרט מען נישט אין דאָרף אַריין. היינט ציט מען זיך איבער אין אַ נייער דירה אַריין. זאָל ער דאָ בלייבען, דער גוי, וועט ער אונז העלפן איבערפירן די זאַכן.

איך בין אין יענעם טאָג אין חדר אַריין נישט געגאַנגען. מען האָט פריער אָפּגעדאַווענט. מען האָט געכאַפּט דאָס הייסע אָני-בייסן אויף איין פוס און גלייך ווי דער טאַטע האָט אָפּגעבענשט, האָט מען זיך גענומען צו דער אַרבעט.

דער טאַטע, צוזאַמען מיטן פויער, האָבן קרעכצנדיק אַוועק-גערוקט די שאַנק פון דער וואַנט, וואו ס׳איז געבליבן אַ גרויסער, טונקעלער פלעק פון שפּינוועבס מיט שטויב. איבער דער נישט-אויפגערוימטער קאַלטער שטוב האָבן זיך געוואַלגערט קאָרקעס פון פּאַפּיראָסן, אויסגעבויגענע ציינענע לעפל, אַ הילצערנער פאָרם אויף צו גיסן חנוכּה-דריידלעך, און דעם געשטאָרבענעם משהס אַ פּאָר שטייפע, ברודיקע מאַנקעטן.

אַז מען האָט אַראָפּגענומען דעם שפּיגל פון איבער דער קאָ-מאָדע, האָט אַ גרויסע, פאַרוועבטע שפּין גענומען בהלהדיק לויפן. זי איז אַרויף אויף דער וואַנט פון דאָרט — אויפן בעליק און ערשט אין סאַמע מיטן בעליק האָט זי זיך אָפּגעשטעלט און אַראָפּ-געקוקט אויפן חורבן, וואָס מען האָט דאָ אָנגעמאַכט.

די בעטן האָט דער טאַטע אַליין צענומען. דער פויער האָט אים געוואָלט צוהעלפן, האָט אָבער דער טאַטע פאַרשאַרצט די ליפּן, געוויזן צוויי שורות ווייסע, געזונטע ציין און געזאָגט אויף יודיש:

— ניטע, כ׳על שוין אַליין.

די בעטן זענען געווען דעם טאַטנס שוואַכקייט פון תמיד אָן. ער האָט געהאַלטן, אַז אַ בעט איז אַזוי ווי אַ ווייב: טאָמער רירט זיך צו אַ פרעמדער, מאַכט ער עס קאַליע...

די מאַמע, אַ פאַרוויקלטע, אַ פאַרפּעדערטע, שוין גאָרנישט מיטן וואַרשעווער אויסזען, האָט געגאָסן קאָכעדיקע טעפּ וואַסער אין די צענומענע בעטן אריין.

מען האָט געטרעטן אויף פייכט, האַלב-פאַרפוילט שטרוי, וואָס האָט זיך פאַרעקשנט נאָכגעשלעפּט נאָך די פיס. עס איז געשטאַנען אַ ריח פון נישט-געלופטערט בעטגעוואַנט, פון שמאַטעס, וואָס זענען געלעגן קופּעסווייז אונטער יעדן בעדנערס בעטל. פון אונטער דער אַוועקגענומענער קאָמאָדע האָבן אַפּערגעקוקט עטלעכע צעקנייטשטע פּודעלעך פון סערדין, וואָס קיינער האָט נישט געוואוסט, ווי אַזוי זיי זענען דאָ אַהערגעקומען.

דאָס אַלץ איז געבליבן. ס'איז אויך געבליבן דאָס ווידערקול, וואָס איז געלאָפן פון ווינקל צו ווינקל און יענע טונקעלע עלנטקייט, וואָס בלייבט אין יעדער שטוב, ווען עס ציען זיך פון איר אַרויס לעבעדיקע מענטשן.

אויפן שליטן זענען די זאַכן געלעגן אויסגעמישט, אָן אַ סדר.

די פיר געפלאָכטענע פיס פון גרויסן טיש האָבן זיך פאַרריסן אין הימל אַריין, אַזוי ווי ביי אַ געבונדן קעלבל.

דאָס אָפּגעצויגענע רויטע בעטגעוואַנט — אַריינגעקנוידערט אין איבערגעדרייטן טיש אַריין. דאָס פאָמישאַף, צוזאַמען מיט די שוואַרצע, אָפּגעשפּרונגענע טעפּ — אין אַ שופלאָד פון דער קאָמאָדע.

דאָס אַלץ האָט זיך קרעכצנדיק געגליטשט איבערן ווייכן, הויך-אָנגעפאַלענעם שניי.

פון איין זייט איז געגאַנגען דער טאַטע מיטן וואַנד-זייגער אויף דער האַנט, אַזוי ווי, להבדיל, מיט אַ ספר-תורה צו הקפות; פון דער צווייטער זייט — די מאַמע מיטן שטיי-לאָמפּ, וואָס האָט אין דער אַלטער דירה געברענט פון איין יום-טוב צום אַנדערן.

איך בין געזעסן אויפן שליטן פון הינטן מיטן פנים אין גאַס אַריין. די הענט פאַרנומען מיט די מעשענע, פאַרגרינטע לייכטערס. מיר צופיסנס איז געשטאַנען דער מערזשער און דאָס אַלטע פרעס-אייזן, וואָס דער זיידע האָט אונז געשענקט צוליב מיין געזונט-ווערן.

אַזוי אַרום זענען מיר אָנגעקומען אין דער נייער דירה אַריין.

אויף דער גאַס האָט זיך פון אַ גלייכער שורה הילצערנע הייזלעך, אַרויסגערוקט איין הייזל, אַ געלס, אַ געמויערטס, מיט אַ בלעכענעם שיפּן דאַך.

אַ ווייסע קאַץ, נאָך ווייסער ווי דער שניי, האָט אַראָפּגעקוקט צו אונז פון דאַך. זי האָט געציטערט מיט די וואָנסעס, אויסגעצויגן ס׳קעפּל. און פאַר גרויס חידוש, מוז זיין, האָט זי פּלוצלינג אויפגעעפנט די וואָנסעס און צעגענעצט זיך.

דער שליטן מיט אונזערע זאַכן האָט געמוזט בלייבן שטיין אויף דער גאַס. דאָס טויער איז געווען אַ שמאָלס. דאָס הויפל — נאָך שמעלער. קיין פלומפ האָט מען נישט געזען. ס׳האָט געשמעקט מיט חזיר און מיט אַלטע, פייכטע קעמערלעך, וואָס זענען געווען אויפגעהאָנגען אויף אַ הילצערנעם גאַניק.

אונטער דעם דאָזיקן גאַניק טאַקע האָט זיך געפונען אונזער נייע דירה. זי איז געווען קלענער, ווי די אַלטע. די קיך — אַ בלויע מיט אַן אויסגעקרימטן בעליק און מיט שיטערע, קרישלדיקע ווענט. די שטוב אַליין — אַ פיר-עקעכדיקע מיט צוויי פענסטער אין שמאָלן הויפל אַריין. ליכטיק איז נישט געווען. פאַר דאָס אָבער האָט די נייע דירה געהאַט אַ פּאָדלאָגע, געשמירט אויף רויט. דאָס, קאָן זיין, איז געווען די איינציקע סיבה, צוליב וועלכער די מאַמע האָט געדונגען די דאָזיקע דירה.

— אין וואַרשע — האָט זי געזאָגט — זענען די פּאָדלאָגעס אומעטום געשמירט אויף רויט.

דער טאַטע האָט פאַרקרימט מיט דער נאָז.

— עפּעס אַזוי פינסטער! — האָט ער געפירט מיט די אויגן איבער די ווענט.

— ס׳איז דאָך ווינטער! — האָט זיך די מאַמע פאַרענטפערט — זומער, מערטשעם, וועט זיין ליכטיקער.

מיר איז די נייע דירה יאָ געפעלן. ס׳איז דאָ ליידיק און ריין. נישטאָ קיין פלעקן אויף די ווענט. ס׳וואַלגערט זיך נישט קיין פייכט שטרוי, ס׳וועלן נישט זיין קיין מייז. אַז אַ פּאָדלאָגע איז רויט געפאַרבט, האַלטן זיך נישט קיין מייז. דאָ וועט שוין קיין משה נישט שטאַרבן און ס׳וועט נישט זיין קיין יוזשע דעם בעדנערס, וואָס זאָל זיך מיר נישט אויפהערן צו חלומען.

פון דרויסן קוקט אַריין אַ גרויער, רויכיקער פאַרנאַכט. אויפן גאַניקל, וואו די קעמערלעך געפינען זיך, לויפט עמעצער.

דאָס לויפן קלאַפּט אונטערן בעליק, אַזוי ווי מען וואָלט געוואָרפן מיט שייטן האָלץ.

אין שטוב איז איצט וואַרעם און ליכטיק. די מאַמע האָט אָנגעצונדן די גרויסע לאָמפּ, די יום־טובדיקע.

דער טאַטע אין געשטעפּטן שפּאַנצער, שטעלט צונויף די שאַנק.

ער פאַרשאַרצט דאָס מויל אין רעכטן ווינקל אַריין, ווייזט זיינע ווייסע, שיינע ציין, קרעכצט אַביסל אונטער. איך לויכט אים צו מיטן קליינעם נאַפט־לעמפּל, און ביי יעדן מאָל, וואָס דער טאַטע גיט אַ קרעכצל — קרעכצל איך מיט.

ס'איז גאָר, גאָר אַנדערש, ווי אין דער אַלטער דירה. אונטער דער קיך ברענט שוין אַ פייער. די שוואַרצע, אָפּגעשפּרונגענע טעפּ מיט די ליידיקע, אָפענע מיילער, זיצן שוין איצט אין די פייער־קעס. עס קלעקעטשעט און זידט, אַזוי ווי ביי דער באָבען אויפן קוימען. די מאַמעס פּנים איז אויף איין זייט פאַררויטלט, די אַרבל פון דער בלוזקע — פאַרדרייט אַרויף ביז צו די עלנבויגנס, אַזוי ווי ביי'גל.

אַלע פּאָר מינוט באַווייזט זי זיך אויף דער שוועל פון שטוב און מיט אַן אויסגעוואַרעמט, זאָרגפעליק קול דערמאָנט זי:

— לייזער, אפשר וואָלסטו דיך שוין געגאַנגען וואַשן, לייזער? ס'עסן ווערט דאָך איבערגעשטאַנען.

אָבער דער טאַטע איז נאָך אַלץ אַריינגעטון אין דער שאַנק. ער האָלט ביים אַרויפזעצן דעם געזימס. ער שפּאַרט אונטער אַ אַ שפּיץ אַקסל, בויגט אַביסל אָפּ דעם קאָפּ. זיין הויכע, ברייט־פּלייצעדיקע פיגור שטייט אַראָפּגעזעצט, צעשפּרייט. פּלוצלינג לאָזט ער אָפּ דעם שפּיץ אַקסל, בויגט זיך איין, און דער געזימס גיט ווייך אַ גיי אַריין אין די שפּונטן.

אין קיך האָט שוין די מאַמע געגרייט צום טיש.

פון די שיסעלעך מיט גריץ גייט אויף אַ הייסע, ווייסע פּאַרע. ס'ליגט אַ גרויס געבייטלט ברויט, באַשיט מיט קאָפּער. די מאַמע שניידט גרויסע פּעניצן, פון וועלכע דער טאַטע מאַכט קליינע בויתן, טינקט זיי אין זאַלץ און ערשט אַזוי עסט ער זיי.

עטלעכע פליגן שפּרינגען אַראָפּ פון ברויט און זעצן זיך אויס אויף די קאַנטן פון די שיסעלעך גריץ.

דער טאַטע שטעלט שטעלט אַלע ווײַלע אָפּ דעם לעפל. ער פאַרשט מיט לאַנגע, פאַמעלעכע בליקן, וואו די פליגן האָבן זיך בדעה נאָך ווײַטער אָפּצושטעלן. די מאַמע טרײַבט זיי מיטן לעפל, מיט דער האַנט און בשעת-מעשה אײַלט זי צו דעם טאַטן.

— נו, עס שוין — זאָגט זי — ס'ווערט דאָך איבערגעשטאַנען.

איך ווייס, פאַרוואָס זי אײַלט אַזוי.

נישט געווען בײַ אונז אין שטוב קיין גרעסער עגמת-נפש, ווי ווען דער טאַטע האָט, חלילה, געפונען אַ פליג אין עסן. האָט שוין דאָס מאכל געמעגט זײַן פון קאָפּ-הענער און האָט דער טאַ-טע געמעגט זײַן ווי הונגעריק, האָט ער שוין דאָס עסן מער נישט טועם געווען.

דאָסמאָל זענען אָבער די פליגן מיד געוואָרן. איינע האָט די מאַמע דערהרגעט מיטן האַנטוך. די איבעריקע האָבן זיך צוגע-קלעפּט צום בעליק און פון דאָרט אַראָפּגעקוקט, ווי די שיסעלעך גריץ ווערן ליידיק און ווי מען רוימט אַראָפּ דאָס ברויט פון טיש.

אין דער נײַער דירה האָט די מאַמע אײַנגעפירט, אַז אויסער שבת און יום-טוב זאָל מען אַ גאַנצע וואָך עסן אין קיך. די שטוב אַליין האָט די מאַמע שיין אויפגערוימט. דעם טיש האָט זי אַוועק-געשטעלט אינמיטן שטוב אַרײַן, נישט בײַם פענסטער, ווי אויף דער אַלטער דירה. אויפן טיש איז תמיד געלעגן אַ קאָלירט טיש-טוך מיט קעסטעלעך, מיט פייגל אָן קעפּלעך און מיט גרויסע, אויסגעהאָפטענע בלומען.

איבער דער קאָמאָדע, אַרום דעם גרינלעכן שפּיגל האָט די מאַמע אויסגעהאָנגען די פאָטאָגראַפיעס פון אירע זין און פון דער איינציקער טאָכטער ציפּעלע, וואָס האָט תנאים געשריבן אין וואַרשע.

אויף דער קאָמאָדע האָט די מאַמע אויך אויסגעשפּרייט אַ טישטוך, אַ געשטריקטס פון גרויען, דיקן באַוול, מיט פראַנזן און מיט געקײַטלטע לעכלעך. ס'איז צוגעקומען אַ גלעזערנע, געשלי-פענע קלאָש, אַזוי ווי אַ קליין שיפעלע. דאָ האָט מען געקאָנט

אַריינוואַרפן פּערלמוטערנע קנעפּלעך, פינגערהוטן, שפּילקעס, און דער עיקר — דאָ איז געלעגן דער ווייסער זשאַבאָט, וואָס די מאַמע האָט געטראָגן אונטערן גוידערל אַלע שבת, זינט זי איז געקומען פון וואַרשע.

קיין שום זאַך אָבער האָט נישט באַשיינט אַזוי די קאָמאָדע, ווי די צוויי שטייענדיקע ווינשקאַרטן, וואָס די מאַמע האָט דערהאַלטן פון אירע זין אין דער פרעמד.ביידע ווינש-קאַרטן האָבן אַראָפּגעשיינט אין שטוב אַריין מיט גאָלד און מיט זילבער. ביידע האָבן זיי פאַרמאָגט קיילעכדיקע טויערלעך מיט גאָלד-פינקלדיקע דייטשע אותיות:

„הערצליכע גליקווינשע צום נייען יאַהרע".

און ביי ביידע טויערלעך זענען, אַזוי ווי שומרים אין גן-עדן אַריין, געשטאַנען צוויי ווייסע טייבעלעך מיט פאַרמאַכטע בריוועלעך אין דזשוביקלעך (שנאָבעלעך).

דער טאַטע האָט אינגאַנצן נישט געוואוסט פון דער דאָזיקער נייער באַשיינונג. אין דער אַלטער דירה האָט ער די ווינש-קאַרטן קיינמאָל נישט געזען. איצט, אַז זיי האָבן זיך אַזוי מיטאַמאָל באַוויזן אויף דער קאָמאָדע, האָט זיך דער טאַטע צוערשט אַוועקגעשטעלט קוקן פונדערווייטנס, געשאַרצט דעם שטערן; דערנאָך, אַזוי ווי מען נעמט אַן איידעלע, גלעזערנע זאַך, האָט ער אויך די ווינש-קאַרטן גענומען אין זיינע גרויסע, אויסגעפּרווירענע הענט אַריין.

— וואָס זאָל עס זיין?

— ווינשקאַרטן — האָט די מאַמע געענטפערט.

— ווינש-קאַרטן? פון וועמען?

— פון יונהן און פון אַברמקען.

דעם טאַטנס באָרד האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויף די קלאַפּעס. מיט איין האַנט האָט ער אַרויסגעצויגן די ברילן פון הינטער די אויערן: מיט דער צווייטער — צוריק אַוועקגעשטעלט די ווינש-קאַרטן אויף דער קאָמאָדע. ער האָט שוין מער נישט געקוקט אויף זיי. די טויבלעך-דרימלדיקע אויגן זיינע האָבן עפּעס געזוכט אַרום שפּיגל, וואו עס זענען געהאָנגען די פאָטאָגראַפיעס פון דער מאַמעס קינדער.

דער טאַטע, זעט אויס, האָט געזוכט די פאָטאָגראַפיע פון זיין זון ליבקע, וואָס דינט אין קאַטערינאָסלאַוו. ער האָט זי גע-פונען אויך, אָבער זי איז געהאָנגען אין אַ זייט, אין שכנות מיט עפּעס אַ ווייבעריש געשטאַלט — אַ לאַנגס, אַן אויסגעצויגנס, וואָס קיינער אין שטוב האָט נישט געוואוסט, ווער דאָס איז.

דער טאַטע האָט נישט געהאַט קיין טענות, פאַרוואָס זיין ליבקע הענגט אַזוי מן הצד. נאָר שפּעטער, ווען מען איז געזעסן אין קיך ביי דער וועטשערע, האָט ער אַ קוק געטון אויף מיר מיט אַ פּאָר בלויע, גרויסע, ווייסלעכטסער און אָנגערופן זיך:

— ער שרייבט גאָרנישט, ליבקע.

קיינער האָט אים נישט געענטפערט. פּאַמעלעך האָט ער געשניטן די קליינע פּזיתלעך ברויט, נאָכגעזופּט מיטן לעפל און אויפסניי זיך אָנגערופן:

— צווישן גוים... קאַטערינאָסלאַוו... דאָרטן קריגט מען גאָר נישט אַזעלכע ווינש-קאַרטן !...

דאָ אין דער נייער דירה, איז דער סדר פון אונזער לעבן געגאַנגען מיטן אייגענעם דרך, וואָס אין דער אַלטער. יעדן פאַר-טאָג איז ווידער געקומען דער פויער און ווידער גערופן אין די שויבן אַריין:

— פּאַניע קופּיעץ ! פּאַניע קופּיעץ !

פאַרן אַוועקגיין האָט דער טאַטע איבערגעלאָזט אויף דער קאָמאָדע, אונטערן געשטריקטן טישטוך, אויף פּרנסה פאַר דער מאַמען. די מאַמע האָט זיך געדונגען, געזאָגט, אַז זי וועט נישט אָנגרייטן קיין אָנבייסן. אָבער געגעסן האָט מען פּאָרט צו דער צייט. אין שטוב איז געווען וואַרעם, אויפגערוימט.

און דאָך, ביים גילדענעם גוטן, איז אויף דער נייער דירה געלעגן אַ טרויער. אפשר האָט עס זיך גענומען דערפון, וואָס ס'איז געווען צופיל צוגערוימט ? אפשר גאָר צוליב דעם, וואָס איבער די פענסטער איז געהאָנגען דאָס הילצערנע גאַניקל און נישט צו-געלאָזט די זון ? און אפשר איז עס גלאַט געווען אַ טרויעריקע דירה ?

די ערשטע האָט דעם טרויער דערפילט די מאַמע. זי איז געווען אַזוי ווי די שוואַלב, וואָס דערפילט גלייך ביים ערשטן רעגנדל, אַז דער זומער גייט אַוועק, זי איז געוואָרן אומרואיק, די מאַמע. פון טאָג צו טאָג האָט זי ווייניקער מדקדק געווען אויף דער אויפגערוימטקייט פון שטוב. פון טאָג צו טאָג האָט זי פאַרגעסן צוצושטעלן דאָס יאַיכל צו דער צייט.

מ׳האָט אָבער אויף דער מאַמען קיין פאַריבל נישט געקאָנט האָבן. וואָס האָט זי געזאָלט טון? אַז קיין שכנים זענען כמעט ווי נישט געווען. אַז איך בין אַ גאַנצן טאָג געזעסן ביי סימע־יוספן אין חדר, און דער טאַטע איז אַרומגעפאָרן איבער די דערפער קויפן היי האָט זי איבערגעלאָזט די שטוב אויף גאָטס־באַראָט. אַריבערגעכאַפּט זיך צו דער מומע מרים, פאַרזעסן זיך אַמאָל ביי דער באָבע ראָכל. די טעפּ אויפן קוימען האָבן ווידער אָנגעהויבן קוקן אויף דער שטוב אַרויס מיט לידיקע, פינסטערע מיילער.

אַז דער טאַטע איז אַהיימגעקומען, האָט די מאַמע ערשט גענומען קנעטן, צוגרייטן די וועטשערע. דער הונגעריקער טאַטע האָט זיך געבייזערט, געוואָרפן טיילמאָל אַ קללה, טיילמאָל געגאַנגען שלאָפן אָן וועטשערע. איז טרויעריק געווען אין שטוב, זייער טרויעריק.

ביז איינמאָל, ווינטער, האָט זיך די טיר אויפגעפּראַלט מיט אַ ירגזון און ס׳האָט זיך אַריינגעשטופּט אַן אָפּגעריסן פּנים פון אַ הויכן יונג אין אַן אויסגעשטעפּטן שפּאַנצער. אויף אַן אַקסל האָט דער יונג געטראָגן אַ צוזאַמענגעלייגט אייזערן בעטל, אין האַנט, — אַ פּאַק מיט בעטגעוואַנט.

— וואו שטעלן? - האָט ער אַ ברום געטון מיט אַ רוי קול.

— דאָ, זייט מוחל — האָט די מאַמע אים אָנגעוויזן צווישן שענקל פון געפעס און צווישן פעסל וואַסער.

ער האָט די זאַכן אָפּגעלייגט, אָפּגעסאַפּעט. אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט ער ווידער אויפגעפּראַלט די טיר און איז אַריינגעפאָרן מיט אַ גרויסן, בלוי־געפאַרבטן קופערט אויף רעדלעך, אַ באַשלאָגענעם מיט אייזערנע רייפן, אַ פאַרמאַכטן אויף צוויי אָנגעהאָנגענע שלעסער.

— און וואו איז ערגעץ האָדל? — האָט די מאַמע אָנגעקוקט דעם יונג.

— זי גייט שוין.

דער יונג האָט זיך טועה געווען. האָדל איז נישט געגאַנגען, נאָר זי האָט געהאָפּסלט. זי איז טאַקע אַזוי אַריינגעקומען מיט אַ טענצעלע, אַ קיילעכדיק-אויסגעבעטע און הויך אַ זאָג געטון:

— גוט-נ'אָוונט, פרימעט!

— גוט-נ'אָוונט, גוט-יאָר! וואָס עפּעס אַזוי שפּעט, האָדלשי?

— וואָס האָב איך דאָ פאַרשפּעטיקט? — האָט זיך האָדל, אין אַ ברוינער שובע מיט אַן אויסגעקראָכענעם פוטערנעם קאָלנער, נייגעריק אַרומגעקוקט איבער אונזער קיך, אַוועקגעשטעלט אַ מאַנס-בילשן פאַראַסאָל ביי דער טיר און טיף אָפּגעצויגן דעם אָטעם.

— ננע! ביסט אַ מבין? אַ שטיקל וועגס אַביסל...

— ווי ווייט איז עס דען?

— ס'איז ווייט - האָט האָדל גענומען אָפּוויקלען פון קאָפּ דאָס דערעלע, בשעת-מעשה געפּרייכט און אויפגעהויבן צום הויכן יונג אַ פאַרנאַשט, גלאַנצנדיק גאָמבעלע:

— וויפיל קומט דיר, הע?

— צוויי גילדן, מומעשי — האָט דער יונג א וויש געטון מיטן אַרבל דעם שטערן.

— וואָס פאַר אַ מומעשי בין איך דיר? — האָט האָדל פאַר-קרימט דאָס קליינע אויפגעשאַרצטע נעזל, וואָס האָט איינגאַנצן דערמאָנט אָן אַ שטיוועלע — און וואָס עפּעס צוויי גילדן, וואָס? כ'האָב משוה געווען אַ פערציקער.

— אַזאַ מהלך וועגס אַ פערציקער?

— ווילסט נישט? קאָנסטו מיך „פּאָזווען" אין „סאָנד" אַריין.

— מומעשי, מאַכט אייך נישט פאַר קיין יאַ טעביע דאָס אין באַשלמט!

— וואָס פאַראַ מומעשי בין איך דיר, דו פויערן-יונג, דו?

— וואָס'אי? ס'שטייט אייך נישט אָן?

— אַודאי שטייט מיר נישט אָן.

— מילא... אַז עס שטייט אייך נישט אָן, קאָנט איר מיר אַ טובה טון...

— קריגסטו אַ „ליאַפּ" אין די פּיסקעס אַריין, וועסטו זען די עלטער-באָבע! — איז האָדל געגעבן אַ שפּרונג צו צום יונג.

— אַדרבא, לאָמיר זען, וואָס אַזאַ יודענע קען!

האָדל איז געווען אַ יודענע אַ שרייערין, אַן אַמביטנע. ווען עס מישט זיך נישט אַריין מיין מאַמע, וואָס פלעגט קריגן ציטער-ניש אין די הענט, ווען מענטשן האָבן זיך געקריגט, און גלייכט נישט אויס דאָס דינגעניש מיט נאָך אַ צענערל — וואָלט צווישן האָדלען מיטן יונג געקומען צו אַ געשלעג.

דער יונג איז אַרויס מיט אַ כאָלערע. האָדל האָט אים מיט געגעבן פון איר זייט די צווייטע כאָלערע. דערנאָך, אַ בייזע, האָט זי גענומען אויפקנעפּלען די ענגע ברוינע שובע, וואָס האָט איר געגרייכט ביז איבער די קנעכל.

— העלף מיר אַראָפּנעמען ס'מלבוש, פרימעט — האָט זי זיך מיט אַ קרעכצעלע אָנגערופן.

די מאַמע האָט די שובע אַרויפגעלייגט אויף אַ בענקל. האָט אָבער האָדל פאַרקרימט מיט די ליפּן:

— וואָס עפּעס אויף אַ בענקל? פאַרוואָס נישט צו דיר אין שאַנק אַריין, פאַרוואָס?

— ס' יז אַביסל ענגלעך אין שאַנק — האָט זיך די מאַמע אַזוי ווי פאַרענטפערט.

— אַז ס'איז ענג אין אַ שאַנק, נעמט מען נישט אַריין קיין לאָקאַטאָרן. וואָס איז? מיין שובע איז קיין מלבוש נישט?

— ווער זאָגט דען? חלילה... צווייטנס, כ'על אַ קון טון אפשר יאָ.

— נישט אפשר. נאָר די שובע זאָל מיר הענגען אין שאַנק.

די שובע איז געבליבן הענגען אין אונזער שאַנק.

האָדל האָט נאָך אַראָפּגעשלעפּט פון זיך אַ געשטריקטן קאַפּ-טאַן, אַ וואַטן לייבל. און אַז זי איז געבליבן נישט מער, ווי אין אַ באַרכאַנער בלוזקע, האָט זי זיך ערשט אויפסניי גענומען אַרומ-קוקן איבער דער קיך.

— דאָ וועט עס זיין?

— דאָ, האָדלשי.

— ס׳איז טאַקע אַזוי וואַרעם, ווי דו האָסט געזאָגט?
— וואַרעם, ווי אין אַן אויוון.
— און וואו איז דאָ ערגעץ ס׳בית-הכסא?
— אין דרויסן. צוויי טריט פון דער טיר.

די מאַמע האָט צו האָדלען גערעדט הכנעהדיק, מיט אַ פאַר-לעגן שמייכעלע, אַזוי ווי זי וואָלט האָדלען עפּעס שולדיק געווען.

— און וואו איז ערגעץ דער מאַן דיינער?
— ער קומט, מן-הסתם, באַלד צוגיין.
— ווער וועט מיר אויפשטעלן ס׳בעטל, ווער?
— מ׳עט שוין אויפשטעלן.
— און אַ נאַכט-כלי האָסטו?
— ווי שיקט זיך עס, נישט צו האָבן קיין נאַכט-כלי?
— און דאָס איז דיין יונג? — האָט האָדל פלוצלינג אָנגע-שטעלט אויף מיר אירע גרויסע, קעצישע אויגן און בשעת-מעשה האָט זיך דאָס ברייטע מויל אירס פייכט צעשמייכלט.
— יאָ, דאָס איז מיין מענדל. ס׳יונגסטע, זאָל געזונט זיין.
— האָסט נישט געהאַט מער מיטן מאַן דיינעם?
— נאָך אַ מיידעלע, אים צו לאַנגע יאָר — האָט די מאַמע טרויעריק פאַרבויגן מיטן קאָפּ.
— קיין עין-הרע... אַ יונג ווי אַ ליכט. קום נאָר אַהער, דו... — האָט זי מיך אַ רוף געטון מיטן קאָפּ.

כ׳בין נישט צוגעגאַנגען. די פרעמדע יודענע איז מיר נישט נעפעלן.

— ביי וועמען לערנסטו?
— ביי סימע-יוספן — האָט די מאַמע געענטפערט פאַר מיר.
— און מיט אַ שוימל פישסטו שוין?

כ׳האָב געזען, ווי די מאַמעס פנים באַגיסט זיך מיט אַ פלאַם.

האָדלס מויל האָט זיך צעגומען ביז צו די אויערן צו. איך אַליין האָב נישט געוואוסט, וואו מען טוט זיך אַהין. די יודענע האָט זיך דאָ אַריינגעריסן, ווי אַ פאַרקילונג. ס׳האָט זי נישט גע-אַרט מיין צעטומלטקייט, נישט דער מאַמעס פאַרפלאַמט פנים. זי האָט מיר געשמייכלט גלייך אין די אויגן אַריין, געזופט מיט דער

נאָז, געשלעפּט צוקערלעך פון אַ באַרכאַנקע אַרויס און זשאַמושענדיק מיטן מויל, האָט זי אויפסנייַ געפרעגט:

— און ווען שטייט אויף דער מאַן דייַנער, הע, פּרימעט?

— באַגינען.

— וועט ער דאָך מיך נישט לאָזן צוטון קיין אויג?...

— חלילה, אַז ער וועקט מ י ך נישט אויף, וואָס איך האָב אַ שלאָף, ווי אַ הון.

פון גאַנצן שמועס האָב איך מיך משער געווען, אַז האָדל האָט זיך אַריינגעצויגן צו אונז אין קיך אַריין. ס׳וועט שוין דער מאַמען נישט זייַן טרויעריק: נאָך אַ מענטש וועט וואוינען. אָט אַזוי, ווי ס׳האָט געוואוינט אין דער אַלטער דירה יוזשע דעם בעדנערס.

פונדעסטוועגן בין איך אין יענער נאַכט שפּעט אַנטשלאָפן געוואָרן. אונטער די פאַרמאַכטע אויגן האָב איך געזען אַרומגיין איבער דער שטוב די פרעמדע יודענע — אַ קיילעכדיקע, אַ ווייכע, אַזוי ווי אַן איבערבעט. כ׳האָב כסדר געהערט דאָס סקריפּן פון האָדלס אייזערן בעטל, דאָס זופן אירס מיט דער נאָז, דאָס זשאַמושען מיטן מויל, און עטלעכע מאָל האָב איך אַפילו געהערט משתין זייַן אין אַ בלעכענע כלי אַריין.

ק א פּ י ט ל א כ ט

האָדל האָט געקאָנט אַלט זייַן אַ יאָר פערציק. זי אַליין האָט געהאַלטן, אַז עס גייט איר ערשט, ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר, דאָס דרייסיקסטע. נישט מער, דאָס ביטערע לעבן און די ווייסטע פּרנסה, נעבעך, האָבן זי גרוי און אַלט געמאַכט.

אַמאָל האָט האָדל געהאַט אַ מאַן, אַ יוד אַ לאָ־יצלח, מיט אַ פאַרעלטערט מיחוש. האָט האָדל געשלאָגן מיט אים די כפרה און חתונה געהאַט מיט אַ צווייטן מאַן. פון ביידע מענער האָט האָדל געוואָלט האָבן קינדער. געפאָרן צו גוטע־יודן, אויסגעווען וואו נאָר אַ דאָקטאָר, געטרונקען קרייטעכצער. נאָר זיי, די מענער, אַזוי דער ערשטער, ווי דער צווייטער, זענען געווען אַביסל טויבלעך. זיי האָבן נישט גוט געהערט, וואָס האָדל וויל פון זיי.

זענען אויפן גרויסן הויף, הינטער דער שול, וואו האָדל האָט געוואוינט, געשטאַנען ווייבער מיט מיידן און מיט גרויס נייגעריקייט איינגעהערט זיך אין די וויסטע קללות, וואָס האָדל האָט געשיט אויף די קעפ פון אירע מענער. זי אַליין — האָט זי געשריגן — איז דאָך געזונט ווי אַ נוס. אַלע דאָקטוירים מיט אַלע גוטע־יודן פון קרוין־פוילן האָבן עס איר מבטיח געווען, נישט מער, די מאַגען — אַז אַ צאָרן פון הימל זאָל זיי טרעפן.

האָדלס אַנדערער מאַן איז געווען אַ יוד אַ בכבודיקער, אַ שטילער. ער האָט געקענט אַריינקוקן אין אַ פרק משניות, זאָגן אַמאָל אַ גלייכווערטל, באַשיינען אַ שמחה. האָט אָבער האָדל אַזוי לאַנג אים געפייניקט, ביז דעם יוד האָט זיך עפעס אָפגעריסן אין די געדערים. ער האָט זיך אַוועקגעלייגט, אָפגעקרעכצט אַ שטיקל צייט, און מער פון בעט נישט אויפגעשטאַנען.

א דריט מאָל חתונה האָבן האָט שוין האָדל נישט געוואָלט. אַז אַלע מאַנען זענען ווערט דעם טויט, וואָס וועט זי דאָ גיין איינשטעלן איר לעבן?! איז זי צו עטלעכע און דרייסיק יאָר, אַ קיילעכדיקע, אַ רויטע, מיט אַ פאַרנאַשט פנים, געבליבן אַ וויסטע אלמנה, נעבעך, אויפן גאַנצן לעבן.

אַז מען בלייבט אַן אלמנה, איז טרויעריק צו לעבן אַליין אויף דער וועלט, אפילו פאַר אַזאַ האָדל. האָט זי זיך געצויגן צו פרעמדע מענטשן. אומעטום האָט זי מיטגעפירט דעם גרינעם, געקאָוועטן קופערט אויף רעדלעך, וואָס איז פון טאָג צו טאָג שווערער געוואָרן פון שבתדיקע לייכטערס, פון קישנס, פון

מלבושים, וואָס אָרעמע מענטשן האָבן ביי איר פאַרמשכונט און נישט געהאַט זיי דערנאָך פאַרוואָס אויסצוקויפן.

דאָס מאָל האָט זיך מיין מאַמע, זעט אויס, באַמת, אַז האָדל זאָל פאַרבלאָנדזשען מיט איר קופערט צו אונז אין קיך אריין.

ערשטנס — האָט די מאַמע געזאָגט — וועט זיין צו-שטייער אויף דירה-געלט, און צווייטנס — וועט טאַקע זיין היימלעכער אויך.

דער טאַטע איז פון דער נייער שכנטע נישט איבעריק צו-פרידן געווען. אין יענער צייט האָט דער טאַטע אַליין גע-קאָנט צאָלן דירה-געלט, און מכח היימלעכקייט האָט ער נישט פאַרשטאַנען, מיט וואָס ס'איז דער מאַמען אַזוי נישט היימלעך.

האָט ער אָנגעקוקט האָדלען מיט אַ פּאָר קרומע, פרעמ-דע אויגן. שווייגנדיק האָט ער באַטראַכט דעם געקאָוועטן קופערט, דערנאָך האָט ער איבערגעפירט די אויגן אויף דער מאַמען:

— צו וואָס האָט עס געטויגט, פרימעט? — האָבן בפירוש די אויגן זיינע געפרעגט.

האָדל האָט פאַרשטאַנען דעם טאַטנס קוקן. האָט זי צע-נומען דאָס אָנגעדראָלענע, פייכטע מויל און הויך געפרעגט:

— וואָס קוקט איר אַזוי, ר' לייזער?

— פאַרוואָס זאָל איך נישט קוקן? אויף אַ שיינע יודענע קוקט מען... — האָט זיך דער טאַטע געוויצלט.

— כע-כע-כע... — איז האָדלס פּנים געוואָרן קיילעכדיק-צעקנייטשט. - אָבער ס'וואָר, ר' לייזער, אַז כ'בין נאָך נישט צו פאַרזינדיקן?...

— נו, הער שוין אויף, האָדל — האָט זיך די מאַמע מיט אַ גיך קול אריינגעמישט.

— פאַרוואָס זאָל איך אויפהערן, פאַרוואָס? וואָס ביסטו אייפערזיכטיק?

— כ'בין נישט אייפערזיכטיק, נאָר כ'האָב נישט ליב אַזעלכע הלצהלעך.

— ער הערט דאָך סיי ווי סיי נישט, וואָס מ'רעדט צו

אים — האָט האָדל מבטל געמאַכט דעם גאַנצן שמועס.

דער טאַטע, קאָן זיין, האָט טאַקע נישט געהערט. איך אָבער האָב יאָ געהערט, און דוקא אַלץ, פון אָנהויב אָן.

ס'האָט מיר ווי געטון האָדלס חוזק-מאַכן פון טאַטנס טויבקייט.

איר הויך און פאַרשייט רעדן האָט מיך געשטאָכן אין די אברים. כ'האָב די דאָזיקע אויסגעפּאַשעטע יודענע פיינט געקריגן, ווי אַ שפּין.

זי האָט אַריינגעברענגט אין אונזער שטוב ענגשאַפט, געשריי. דער געקאָוועטער קופערט, וואָס איז עטלעכע טעג געשטאַנען אין קיך, איז אין אַ מיטן מיטוואָך אַריינגעפאָרן אין דער גרויסער שטוב אַריין. האָדל אַליין איז פון טאָג צו טאָג געוואָרן ברייטער, פון טאָג צו טאָג האָט זי מער געגלאַנצט.

די מאַמע האָט דורך דער דאָזיקער צייט געהאַט פאַרלוירן דאָס ווייכע, שיינע גוידערל פון וואַרשע. ס'פּנים אירס איז געוואָרן אויסגעצויגן, פאַרשפּיצט. אינדערפרי האָט זי שוין נישט געטראָגן דאָס שוואַרצע, זיידענע אונטערקלייד פון דער מומע גיטל-האָדעס, נאָר אַ פּראָסטע באַרכאַנקע אין פּאַסן. זי איז געוואָרן העכער, שמעלער.

האָדל אָבער האָט געוויגט מיט די באָקעס, אַזוי ווי אַ קו. זי האָט זיך אַרומגעדרייט איבער דער שטוב מיט נאַקעטע, אויסגעפּאָפּלטע הענט. זי האָט געקעמט איר בלאָנד שייטל מיט אַ געדיכט שמירעכטס, וואָס האָט געדרייט אין דער נאָז און אָפּגעזעצט זיך אויפן גומען. זי האָט נישט אויפגעהערט צו קייען שטיקער פלאָדן, צו נאַשן געלע, פעטע כאַלווע, צו באַלעקן זיך, אַזוי ווי וולאַדעק מיט זיינע אויסגעבעטלטע שטיקער ברויט.

געגעסן האָט האָדל אויסגעדרייט מיטן פּנים צו דער וואַנט. זי האָט קיינמאָל נישט מכבד געווען. אַז ס'האָט זיך ווער געטראָפן עסן, האָט זי גיך אָפּגעווישט די ליפּן און מיטן ביסן אין מויל, אַזוי ווי זי וואָלט איבעוויייניק געהאַלטן אַ גנבה— האָט זי געוואַרט, ביז יעגער וועט זיך אָפּטראָגן.

האָדל האָט מורא געהאַט פאַר אַן עין־הרע. אַלע מאָנ־טאָג און דאָנערשטאָג האָט די מאַמע געמוזט אָנגיסן אַ גלאָז וואַסער, אַריינלאָזן דאָרט אַ הייסע, הילצערנע קויל, טינ־קען די פינגער אין וואַסער, אַרומוואַשן האָדלס פּנים, עטלע־כע מאָל אויסשפּייען: „אויף אַלע ווילדע וועלדער, אויף אַלע פּוסטע פעלדער", און אַזוי אַרום אָפּשפּרעכן האָדלען די עין־הרע.

מיר איז אַ סך מאָל פאַרגאַנגען אונטער דער נאָז דער קיצל־דיקער ריח פון פּאָמעראַנצן, וואָס האָדל האָט גענאַשט, פון איינגע־מאַכטס, וואָס איז געשטאַנען אונטער האָדלס בעט. און כאָטש כ'האָב האָדלען נישט ליב געהאַט, האָב איך פונדעסטוועגן גע־כאַפּט פון צייט צו צייט אַ בליק אַהין, וואו זי האָט זיך באַלעקט.

איינמאָל האָט מיך האָדל צוגערופן, אַ קוק געטון מיר גלייך אין פּנים אַריין און דערלאַנגט מיר אַ שטיק פלאָדן:

— נאַ, יונגאַטש — האָט זי געזאָגט — דאָ האָסטו! אַז דו וועסט זיין אַ וואוילער יונג, וועסטו קריגן נאָך.

צי כ'בין געווען אַ וואוילער יונג, ווייס איך נישט. נאָר אין אַ פּאָר טעג אַרום, האָט זי מיך ווידער צוגערופן, אַרומגע־קוקט מיך פון אַלע זייטן און געגעבן אַ שטיק כאַלווע:

— עס, ברידערל, ביסט עס ווערט... — האָט זי וואויל־יונגעריש צוגעמאַכט אַן אויג און דערלאַנגט מיר אַ קניפּ אין דיקן פליש פון דער האַנט:

— ס'איז גוט, הע?

די כאַלווע איז טאַקע גוט געווען. אָבער פאַרוואָס קומט מיר צו קנייפּן אין דיקן פליש אַריין?

ס'האָט וויי געטון. אויף דער האַנט איז געבליבן שטיין אַ בלויער, אויפגעלאָפענער צייכן, וואָס איז מיט דער צייט גע־וואָרן שוואַרץ. כ'האָב מורא געהאַט, די מאַמע זאָל נישט דער־זען. כ'בין מוחל געווען האָדלען די כאַלווע מיטן פלאָדן, און זאָל זי מיך אויפהערן צו קנייפּן אין דער האַנט אַריין.

מאַכט זיך אַמאָל, אַ שבתדיקער אינדערפרי. אין שטוב איז נאָך נישט געווען אויפגערוימט. דאָס געלע, פייכטע זאַמד,

וואָס מען האָט נעכטן פֿאַרנאַכט אויסגעשײַט, איז איצט געלעגן ווײַס און טרוקן. אויפֿן פֿענסטער זענען געשטאַנען קאַלטע טעלערס מיט נאָך קעלטערע פֿיש. די מאַמע איז געהאַט אַוועקגעלאָפֿן צו דער מומע מרים. עפּעס האָט דאָרטן געזאָלט עמעצער אַוועקפֿאַלן. קיין טיי איז אין שטוב נישט געווען. די אַלטע פּאַוולאָווע, וואָס האָט שבת געהייצט בײַ אונז אונטער דער קיך, האָט זיך היינט פֿאַרשפּעטיקט. דער טאַטע האָט שוין געהאַט מעביר געווען די סדרה, געוואָלט אַ גלעזל וואַרעמע טיי. מוז זײַן, אַז פּאַר גרויס טרוקעניש אין מויל, האָט ער מיך אַלע פּאָר מינוט גענומען מינטערן, כ׳זאָל אויפֿשטיין:

— שוין צײַט צו גיין דאַווענען!

אונטערן איבערבעט איז געווען וואַרעם. אין שטוב איז אַרומגעלאָפֿן אַ קעלט. ווי אַזוי האָט זיך מיר געזאָלט גלוסטן אויפֿצושטיין? האָב איך געצעגערט.

— באַלד, טאַטע, נאָך אַ קליין ביסעלע.

דער טאַטע האָט זיך נישט געקאָנט דערוואַרטן, נישט אויף מיר און נישט אויף דער פּאַוולאָווע. האָט ער פֿאַרוואָרפֿן דעם טלית אויף דער קאַפּאָטע, אויפֿן טלית אַרויפֿגעצויגן דעם פּאַלטן און אָנזאָגנדיק, כ׳זאָל למען־השם גלײַך קומען אין בית־מדרש אַרײַן, איז ער אַוועקגעגאַנגען אַליין.

מיך האָט נאָך אַלץ נישט געגלוסט אויפֿצושטיין.

כ׳האָב גענומען ציילן ביז הונדערט און אָפּגעמאַכט בײַ מיר, אַז בײַ הונדערט און איינס שפּרינג איך גלײַך אַרויס פֿון בעט. האָב איך אָפּגעציילט ביז צוויי הונדערט און... בין אַלץ געלעגן.

איז אָט אַזוי ציילנדיק, האָב איך דערהערט, ווי אין קיך פֿאַרשליסט מען די טיר.

וואָס עפּעס אינמיטן דרינען פּאַר אַ פֿאַרשליסן די טיר? וואָס גייט דאָרט האָדל טון?

ס׳האָט גישט לאַנג געדויערט און איך האָב דערזען האָדלען שטיין אין שטוב. מוז זײַן, אַז זי האָט אַליין נישט געוואוסט, ווי אַזוי זי זעט אויס. קיין באַרכאַנקע האָט זי איצט

אינגאַנצן נישט געהאַט אויף זיך. זי איז גאָר געשטאַנען אין אַ פּאָר ווייסע, ברייטע הויזן מיט שפּיצן, אַ שטייגער, ווי די קונצנמאַכערס, וואָס ווייזן שוואַרץ-קינצלעריי ביי „טשאַפּעלע" אין דער „בודע". קיין שלאָף-קופּקע האָט האָדל אויך נישט געטראָגן. איצט ערשט האָב איך דערזען, אַז האָדל האָט אַ שיטערן קאָפּ האָר. גרוי זענען זיי אויך. וואָס איז דאָס מיט האָדלען? זי קוקט זיך גיך אַרום איבער דער שטוב. זי גייט צו און פאַררוקט די פאָרהענגלעך ביי די פענסטער.

איז עס מיר געווען אַ גרויס חידוש. וואָס אַרט זי, אַז די פאָרהענגלעך שטייען אויפגערוקט?

נאָר האָדל, זעט אויס, האָט געהאַט אירס אַ שטיקל חשבון. איידער כ'האָב נאָך צייט געהאַט צו דערטראַכטן מיין געדאַנק ביזן סוף, האָט זיך האָדל געגעבן אַ גליטש צו צו מיין בעט און אַוועקגעזעצט זיך.

ס'האָט מיך באַשלאָגן אַ שווייס מיט אַ היץ. ס'איז געווען פאַר מיר אַ גרויסע בושה, וואָס אַ פרעמדע יודענע האָט זיך אַוועקגעזעצט צו מיר אויפן בעט.

איך האָב נאָך נישט געוואוסט, וואָס האָדל איז אויסן. אָבער כ'האָב גלייך געגעבן אַ צי אַריבער דאָס איבערבעט איבערן קאָפּ און באַהאַלטן מיך אינגאַנצן אין דער שווייסיקער וואַרעמקייט אַריין.

— וואָס באַהאַלטסטו זיך אַזוי? — האָט האָדל אָפּגעדעקט דאָס איבערבעט. — נאַ, — האָט זי געזאָגט — נעם אַ צוקערל.

— איך וויל נישט קיין צוקערלעך! לאָזט מיך אויפהויבן!

— שריי נישט אַזוי. דו ווייסט, אַז איך האָב שוין אַמאָל דערשטיקט אַ יונגל, וואָס האָט אַזוי געשריגן — איז איר קול מיטאַמאָל געוואָרן הייזעריק.

מיר האָט זיך אין דער מינוט אויסגעדאַכט, אַז איך בין טאַקע דאָס יונגל און האָדל האָט מיך ש ו י ן דערשטיקט.

אַנדערש קאָן איך עס נישט פאַרשטיין. די צונג איז מיר געבליבן פאַרשטייפט. אין די פיס, סאַמע ביי די פינגער, איז

געוואָרן אַזוי קאַלט, אַז ס'האָט אַזש אָנגעהויבן שטעכן.

— בהמה, וואָס דו ביסט — האָט זיך האָדל אינגאַנצן אַריבערגעבויגן איבער מיר — כ'האָב פאַר דיר אָנגעגרייט פּאָ־מעראַנצן און ווייַנטרויבן און וועלשענע ניס. און וואָס, מייַנסטו, וויל איך פון דיר?

זי האָט נישט געזאָגט, וואָס זי וויל, נאָר אומגעריכט אַריינגעכאַפּט מייַן מויל צווישן אירע אָנגעדראָלענע, דיקע ליפּן.

כ'האָב פאַרלוירן דעם אָטעם. כ'האָב מיך געשטיקט, כ'האָב געריסן די ליפּן פון איר מויל אַרויס. אָבער האָדל איז געווען שטאַרקער פון מיר. מיט די הענט, אַזוי ווי מיט צוויי צוואַנגען, האָט זי מיר צוגעהאַלטן דעם קאָפּ. נאָך אַ מי־נוט און איך האָב דערפילט נעבן מיר האָדלס פערציק־יעריק אויסגעפּאַשעט לייב.

— טייערער — האָט זי שוין נישט גערעדט, נאָר גע־כאָרכלט — כ'וועל דיר געבן געלט... כ'האָב אַ סך געלט. און אַ זייגערל וועסטו אויך קריגן. דו ביסט דאָך שוין אַ דער־וואַקסענער בחור... מוזט דאָך האָבן אַ זייגערל!

איך דערמאָן מיך, אַזוי ווי אין היינט: יושע דעם בעד־נערס האָט אויך גערעדט אַזוי הייזעריק. אָבער יושע דעם בעדנערס האָט מיך איינגענומען, ווען מיר איז געווען קאַלט, ווען כ'בין געקומען פון אַ לויה. וואָס וויל האָדל פון מיר האָבן? אונטערן האַרץ־גריבל איז שלעכט. איך בין איצט אין האָדלס הענט, אַזוי ווי אַ שטויבל.

אָט גיט זי מיך אַ הויב אונטער. כ'קאָן מיך גאָרנישט ווערן.

— אַז איך וויל, מוזטו! — קריצט זי מיט די ציין און וויל מיך נעמען אויף זיך.

נאָר דאָ געשעט אַ נס. איך דערפיל מייַנע כחות. איך פאַל נישט דאָרט, וואו האָדל וויל, נאָר כ'גיב מיך אַ גליטש ווייטער אויפן קאַנט אַרויף און פון דאָרט מיט איין דריי בין איך אויף דער פּאָדלאָגע.

— מענטשן, ראַטעוועט! — צעסאַפּע איך מיך.

— וועסט אויפהערן צו שרייען? — גיט זיך האָדל אויך

אַ דריי אַרויס פון בעט, און אַזוי ווי איך שלעפּ מיך אויף אַלע פיר איבער דער פּאָדלאָגע, אַזוי שפּרינגט צו האָדל און שפּאַרט אָן איר שווערן טריט אויף מיין קאַרק.

נישט אַנדערש, נאָר האָדל גייט מיך דערשטיקן, אַזוי ווי זי האָט דערשטיקט יענץ יונגל.

כ'ווייס נישט, ווי אַזוי ס'איז געקומען צו מיר דער איינפאַל. גאָט אַליין, מוז זיין, האָט מיר געהאָלפן אויסדרייען דאָס פּנים און געבן זיך אַ ביס איין מיט די ציין אין האָדלס פוס.

— גנב! — האָט זיך די יודענע צעשפּרונגען מיט אַ שפּיציק קול — מערדער!

איך האָב אָפּגעלאָזט דעם פוס. האָדל שפּרינגט אויפן אַנדערן פוס, אַזוי ווי אַ געפּענטעטע גאַנז.

— אַז ברענען זאָלסטו, געמיינער הינטישער זון! — שרייט זי — וואַרט, איך וועל דיר שוין צושטעלן אַ בענקעלע אַזאַ קליינער ממזר און קריכט שוין צו ווייבער. אַ כאָלערע זאָל אויף דיר קומען.

זי כאַפּט פלוצלינג אַ לייכטער פון טיש אַראָפּ און גיט אים אַ שליידער אַהין, וואו איך בין שוין איצט געשטאַנען און מיט איילנדיקע הענט אַרויפגעצויגן די הויזן.

דער לייכטער איז געפאַלן אין ווייכן איבערבעט אַריין און דאָרט געבליבן ליגן, ווי אַ מת. האָדל האָט אַריינגעטאַנצט אין קיך אַריין אויף איין פוס. איך אַליין האָב אויך געמוזט אויסזען, ווי אַ מת.

כ'האָב מיך אָנגעטון אין איין אויגנבליק, דורך דער קיך האָב איך נישט געקאָנט דורכגיין. האָדל זיצט דאָרט. האָב איך אויפגעקייטלט ס'פענסטער און דורך די קאַלטע פּיש, איבער דער געגליווערטער פּיש-יויך, בין איך אַרויסגעשפּרונגען פון שטוב.

— אַז ברעכן זאָלסטו הענט און פיס מיט לייב און לעבן! — האָב איך געהערט האָדלס ברכה.

אין גאַס בין איך אַרויפגעפאַלן אויף מענטשן. כ'האָב, דאַכט זיך, געבלאָנדזשעט. ווי אַזוי גיי איך דאָס אין בית מדרש אַריין? כ'בין דאָך גאָר פאַרקראָכן צום אַלטן גאָרטן. און וויי איז מיר! וואָס וועט דער טאַטע זאָגן און וואָס וועל איך אים זאָגן?

ס׳האָט געדויערט לענגער, ווי אַלע מאָל, ביז איך בין געקומען אין בית־מדרש אַריין. מען האָט שוין געהאַלטן אינ־מיטן דאַווענען. דער טאַטע, אַרומגענומען מיטן טלית אויפן קאָפּ, האָט פון אַ זייט אַ קוק געטון אויף מיר מיט בייזע, שווערע אויגן. ער האָט גאָרנישט גערעדט. ער האָט נאָר אַרויפגעלייגט אַ גרויסע האַנט אויף מיין אַקסל און מיט אַ כמורנע קול אָנגעוויזן מיר אין סידורל אַריין:

— נו, אַ...

איך האָב מיך איינגעגראָבן מיט די אויגן אין די געלע, האַלב־צעריסענע בלעטלעך. אָבער קיין אותיות האָב איך נישט געזען. אויפן קאַרק האָט געברענט דעם טאַטנס שווערער בליק. צווישן די שורות איז געלעגן די גאַנצע האָדל. איך האָב נישט געוואוסט, צי דאַרף מען שוין איבערמישן, צי נישט. כ׳האָב נישט געהערט, וואו מאַשקע חזן האַלט. דער טאַטע האָט אַלע פּאָר מינוט אַרויסגעבויגן דאָס פּנים פון אונטערן טלית אַפּער און הויך געברומט:

— נו, אַ...

ער האָט נישט געטאָרט אויסרעדן. אָבער אין בלויזן ברום זיינעם, וואָס איז געגאַנגען מער פון דער נאָז, ווי פון מויל, האָב איך געהערט, ווי ער פרעגט מיט עקשנות:

— וואו ביסטו דאָס געווען אַזוי לאַנג? פאַרוואָס דאַווע־נסטו נישט, פאַרוואָס? און וואָס ביסטו מיר אַזוי צעחושט, וואָס?

אַ שווער אָפּקומעניש געווען דאָס דאַווענען, אַ פּיין, אַ גיהנום. כ׳האָב געבעטן גאָט — מען זאָל עס שוין איבערקומען, מ׳זאָל שוין אַהיימגיין. אָבער דאָס גיין אַהיים איז געווען נאָך שווערער.

— וואָס איז עפּעס דער מער מיט דיר, מענדל? — האָט מיר דעם טאַטנס קול געדלוביעט אין מוח, אַזוי ווי מיט אַן אָל.

— גאָרנישט. וואָס זאָל זיין?

— פאַרוואָס ביסטו נישט באַלד געקומען אין בית־מדרש אַריין?

— כ׳האָב נישט געהאַט קיין קלאָר העמד — האָב איך גלייך אויסגעטראַכט אַ ליגנט.

— וואָס הייסט, נישט געהאַט קיין קלאָר העמד? ס׳איז דאָך געלעגן אָנגעגרייט אויף דער שטול.

— כ׳האָב עס נישט געקאָנט געפינען.

— נגע... און די מאַמע איז נאָך נישט געהאַט צוריק־געקומען?

— ניין.

— ביסט מיר עפּעס אינגאַנצן צעחושט, מענדל, וואָס איז דיר? אפשר ביסטו נישט געזונט?

— דער קאָפּ טוט מיר אַביסל וויי.

כ׳האָב נישט געזאָגט קיין ליגנט. דער קאָפּ האָט מיר טאַקע וויי געטון. ס׳האָט מיר געהאַקט אין די שלייפן. אונטערן האַרץ־גריבל איז געלעגן אַ ניכטערנע נישט־גוטקייט.

דער טאַטע האָט לאַנג און פאַמעלעך אַראָפּגעקוקט צו מיר. שווער געווען צו וויסן, צי ער גלויבט מיר, צי נישט. אָבער מיט קיין קשיות האָט ער מיך שוין מער נישט פאַר־פייניקט.

מיר זענען געגאַנגען שווייגנדיק. דער שני האָט היימ־לעך געסקריפּעט אונטער די פיס. אַן אַנדערש מאָל, וואָלט איך שוין געכאַפּט אַ גליטש אין פאַרפרוירענעם רינשטאָק. כ׳וואָלט מיך אָוועקגעגנבעט פון טאַטנס שבתדיקע טריט און געהאָלפן חברה־יונגלעך מאַכן אַ מענטש פון שניי. היינט אָבער האָט די ווייסע, שבתדיקע גאַס אויסגעזען אין מיינע אויגן שוואַרץ. ס׳איז מיר געווען קאַלט. דער סקריפּנדיקער שניי האָט אויסגעשריגן מיין חטא. כ׳האָב מיך געשעמט צו גיין נאָענט ביים טאַטן, אַזוי ווי כ׳וואָלט מורא געהאַט נישט מטמא צו זיין דעם טאַטנס שבתדיקע קאַפּאָטע מיט מיין אומריינעם גוף.

אַז מיר זענען אַהיימגעקומען, זענען שוין די פייערקעס אויף דער קיך געווען ווייס פון היץ. די טעפּ זענען שוין גע־שטאַנען פאַרדעקט מיט שטערצלעך און געוואַרעמט זיך. ס׳האָט זיך געפילט אַ ריח פון געגנזס, פון זיס קרויט, פון איבערגע־ברענט האָלץ.

די מאַמע איז שוין געהאַט צוריקגעקומען פון דער מומע

מרים. זי האָט דערציילט, אַז פעטער שמואל האָט זיך נעכטן ביינאַכט איבערגעגעסן און איז, נישט דאָ געדאַכט, אַוועקגעפאַלן אויפן בויך. טוביה רופא האָט אים געשטעלט פּיאַווקעס. פּאַמעלעך האָט זיך די מאַמע אַצינד געשאַרט פון איין קאָפּשטיק צום צווייטן, גלייך געמאַכט די איבערבעטן, צוגעגלעט. אויף איין רגע האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ביים טאַטנס בעט האָט זי זיך לענגער אָפּגעשטעלט. ס׳האַרץ איז אין מיר אַנטפאַלן. דערקענט זי דאָרט עפּעס? האָט זי דאָרט עפּעס דערזען?

אָבער באַלד האָט די מאַמע איבערגעדרייט דאָס איבערבעט, איינגעלייגט אין צווייען און שטיל אַרומגעצערטלט עס פון אויבן.

האָדל איז געשטאַנען אין אונזער שטוב מיטן פּנים צום פענסטער. זי איז געווען אָנגעטון אין אַ שוואַרץ קלייד מיט אַ לאַנגער, גאָלדענער קייט אויפן האַלז. אַ ברייטע, אַן אויסגעבעטע, האָט זי זיך לייכט געשאָקלט אין די שויבן אַריין איבער אַ סידור.

כ׳האָב געקוקט אויף איר פון אַ זייט. כ׳בין געווען זיכער, אַז אָט וועט זי זיך געבן אַ דריי אויס און הויך, אויף אַ קול, אויסשרייען, פאַרוואָס איך האָב מיך היינט פאַרשפּעטיקט צום דאַווענען. כ׳האָב מיך געגרייט צום ענטפערן. איך האָב דאָך אויך געהאַט עפּעס צו זאָגן...

אָבער האָדל האָט נישט גערעדט. זי איז אַרומגעגאַנגען אַ ברוגזע, אַ כמורנע, נישט אויפגעהויבן דעם קאָפּ, נישט געקוקט קיינעם אין פּנים אַריין.

— האָדל — האָט די מאַמע געפּרואווט פרעגן — האָסט, חלילה, עפּעס עגמת־נפש, וואָס דו גייסט אַזוי אַרום?

האָדל האָט נישט געענטפערט. באַלד נאָכן עסן איז זי אַוועקגעגאַנגען, געזוימט זיך אַ גאַנצן שבתדיקן טאָג און ערשט שפּעט ביינאַכט, ווען דער טאַטע איז שוין געזעסן אויפן בעט און אַראָפּגעצויגן די שטיוול — איז האָדל צוריקגעקומען.

איך האָב אָפּגעמאַכט ביי מיר צו האַלטן זיך פון האָדלען, וואָס מער פונדערווייטנס. כ'האָב דאָך שוין געוואוסט, וואָס זי איז אויסן געווען מיט די שטיקער כאַלווע און מיטן פלאָדן. שבת בין איך שוין אין בעט קיינמאָל לענגער נישט געבליבן. פאַרקערט, כ'בין אַ סך מאָל אויפגעשטאַנען פריער פאַרן טאַטן.

האָדל אַליין האָט פון יענעם שבת אָן אויפגעהערט צו רעדן, נישט נאָר מיט מיר, נאָר מיט דער גאַנצער שטוב. שטאָק-ברוגז. נישט געקענט קיינעם און נישט געפרעגט באָך קיינעם. פראַנק און פריי איז זי ביזן גרויסן טאָג אַריין אַרומ-געגאַנגען איבער דער שטוב אין אַן אויסגעשניטן העמד, מיט נאַקעטע עלנבויגנס. זיבן מאָל אין טאָג האָט זי געשלאָסן דעם קופערט אירן, הויך פאַרקלאַפּט די דעק, געקאָכט אין דער מאַ-מעס טעפּלעך, צעהאַקט גלעזער. נישט אַנדערש, נאָר די יודענע איז משוגע געוואָרן. די מאַמע האָט געקוקט און געשוויגן.

דער טאַטע, וואָס פלעגט אוועקפאָרן באַגינען, האָט האָדלען אין אַזאַ מעמד קיינמאָל נישט געזען. ווען ער האָט פאַרמאַכט די טיר — האָט זי זיך איבערגעדרייט אויף דער אַנדערער זייט. ווען ער איז ביינאַכט צוריקגעקומען — איז זי שוין געווען מיד פון אַרומטראָגן אַ גאַנצן טאָג דעם ווייבערשן כּעס.

איינמאָל נאָר, ווען די מאַמע איז, נישט היינט געדאַכט, געלעגן צו בעט, און דער טאַטע איז צוליב דעם געבליבן אין שטוב, האָט ער האָדלען יאָ געזען.

זי האָט זיך געדרייט, אין אויסגעשניטענעם העמד, פון קיך און שטוב אַריין און פון שטוב אין קיך אַריין. זי האָט געהאַט אין יענעם טאָג אַ סך צו טון ביים קופערט אירן. זי האָט אַריינגעלייגט און אַרויסגענומען, אויפגעשלאָסן און פאַר-שלאָסן. דער טאַטע איז געשטאַנען אין טלית און תפילין און געדאַוונט. צי האָבן זיך זיינע אויגן לענגער פאַרהאַלטן אויף האָדלען איז שווער געווען צו וויסן. נאָר ער האָט עפּעס מיט-אַמאָל גענומען זאָגן הויך, גיך.

די מאַמע איז געלעגן שלאַף. זי האָט נישט געקאָנט רעדן. נאָר ווען זי איז, מיט גאָטס הילף, אויפגעשטאַנען פון בעט און

האָדל איז ווייטער אַרומגעגאַנגען אין אויסגעשניטענעם העמד, האָט זיך די מאַמע צו איר אָנגערופן:

— האָדל, ס׳איז דיר נישט קאַלט אַזוי?

האָדל האָט אַריינגעשטעקט איר גרויס פּנים אין אַ קליין טעפּעלע, וואָס האָט זיך געקאָכט אויף דער קיך און דאָרט אַריין צוריקגעפרעגט:

— פאַרוואָס זאָל מיר קאַלט זיין? ס׳ברענט דען נישט אונטער דער קיך?

— אָבער ווי גייט מען דאָס אַרום אַזוי אַ גאַנצן טאָג?

— ווי אַזוי גיי איך דאָס אַרום, ווי אַזוי?

— כ׳ווייס... וואָלסט אפשר גענומען עפּעס אויף דיר? ס׳איז נישט גלייך.

— זע נאַר, ס׳איז גאָר נישט גלייך... מיט וואָס האָב איך מיך דאָס צו שעמען? ס׳איז דען נישט מיינס?

— אָבער, האָדלשי, אין דיינע יאָרן... כ׳ווייס... ס׳דרייט זיך אַרום אַ יונגל אין שטוב...

— זע נאַר, ווי זי האָט דאָס אַביסל מורא פאַרן יונגל? — האָט האָדל געגעבן אַ שפּיץ אויס דאָס פּנים אויף דער שטוב אַרויס — נישקשה, ס׳יונגל דיינס, דאָס נעבעכל, ווייסט מער, ווי מיר ביידע.

אין מיר איז געזעצט געוואָרן דאָס בלוט. אָט — געקומען די מינוט. האָדל גייט דערציילן, האָדל גייט אויסשרייען. וואו טוט מען זיך אַהין? וואָס זאָגט מען?

— נו, שאַ, שאַ! — איז די מאַמע אַזוי ווי אָפּגעשפּרונגען און מיט ביידע הענט גענומען אַוועקטרייבן פון זיך האָדלס ביטערע רייד — זאָלן שוין דיינע שונאים בעסער רעדן.

— כ׳בעט דיך זייער, פרימעט — האָט זיך האָדל אַוועקגעשטעלט אינמיטן שטוב, פאַרלייגט די הענט אויף ביידע באַקעס — פון ווען אָן ביסטו דאָס געוואָרן אַזאַ פרומע גבאיטע?

דער מאַמעס פּנים האָט אין דער איצטיקער מינוט אויסגעזען צוויי מאָל אַזוי גרויס, ווי ס׳איז געווען. צעטומלט, אַראָפּגעפירט פון גלייכן וועג.

— כ'בין נישט געוואָרן קיין גבאיטע — האָט זי זיך גענומען פאַרענטפערן — נאָר אין אַ שטוב, וואו עס דרייען זיך אַרום מאַנסלייט...

— טאָמער קענסטו וויסן! מאַנסלייט... כ'זאָל שוין האָבן אַזאַ יאָר, ווי דיין לייזער האָט נישט פיינט דאָס, וואָס אַנדערע האָבן ליב... כע־כע...

די יודענע האָט עס געזאָגט מיט אַזאַ נצחונדיקער, פאַרסודעט שמייכעלע, מיט אַזאַ געמיינער פאַרריסנקייט, אַז די מאַמעס ליפּן האָבן זיך מיטאַמאָל פאַרמאַכט. ס'איז געווען צו דערקענען, אַז זי שלינגט איצט אַראָפּ נישט אַ פול מויל מיט אָטעם, נאָר אַ פול מויל מיט בלוט.

ביי מיר אין קאָפּ האָט עס געשטאָכן. כ'וואָלט שוין מוחל געווען מיין עוולה. אָבער דער מאַמעס צער האָט געריסן לעבעדיקע פּאַסן פון מיין לייב. ווען איך קען אַזוי צושפּרינגען און געבן האָדלען אַ קאָפּ אין בויך אַריין, וואָלט מיר צוגעקומען הונדערט יאָר לעבן.

מוז זיין, אַז די מאַמע האָט עפּעס דערקענט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף מיר אירע בלויע, לויטערע אויגן האַלב־דרימלדיק, פאַרטרויערט. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער דאָזיקער בליק אירער פאָדערט פון מיר דין־וחשבון: איך זאָל זאָגן.

יאָ, כ'וואָלט געזאָגט. כ'וואָלט אַלץ דערציילט. נאָר אפשר וועט דאָס נאָך ערגער מאַכן?

אַ סך טעג דערנאָך איז די מאַמע אַרומגעגאַנגען אַ שוויַיגנדיקע, אַ קליינע, אַזוי ווי האָדל וואָלט געוואָרפן אויף איר נישט מיט קיין רייד, נאָר מיט שטיינער.

עס זענען געקומען אויפדערנאַכטן טונקל־גרויע, אומהיימלעך־שווערע. די מאַמע האָט פאַרראָכטן, געצערעוועט, געלייגט לאַטעס. האָדל האָט ווייטער געקאָכט אירע טעפעלעך. זי האָט זיך ווייטער אויסגעדרייט צו דער וואַנט און דאָרט אַריין אויסגעכלעפּטשעט דאָס יאַיכל מיט די הינערישע פליגעלעך.

ביי אונז האָט מען, אין יענע טעג, קיין פלייש אינמיטן דער וואָך נישט אָנגעזען. אינדערפרי האָט די מאַמע געקאָכט

גריץ, אויפדערנאכט — בארשט מיט צוגעריישטע קארטאפל.

דער ריח פון האדלס הינערישע יאיכלעך האט זיך אפ־געזעצט אויפן גומען מיט א הונגעריקער זיסקייט. פארן שלאפן גיין האט האדל געקייעט מיט א פארמאכט מויל שטיקער פא־מעראנצן.

האט מען געקאנט אזא האדלען ליב האבן? שוין מוחל ראס, וואס בשעת מיר האבן זיך געלייגט מיט א פולן בויך קארטאפל, האט זי געגאשט פאמעראנצן. אבער וואס האט זי געוואלט פון מיר? און וואס האט זי געהאט צום טאטן מיי־נעם, וואס?

די מאמע האט א צייט געשוויגן. ס׳איז געווען זייער א לאנג און זייער א ווייטאגלעך שווייגעניש.

ביז איינמאל, שפעט אויפדערנאכט שוין, ווען דער טאטע האט מיטן לעפל געלאסן געשניטן די צריבענע קארטאפל, האט די מאמע, וואס האט געהאלטן אין לייגן א לאטע אויף א העמד, נענטער זיך צוגערוקט צום טאטן און געזאגט מיט א שטיל, איינגעהאלטן קול:

— לייזער!

די טיר אין קיך אריין איז געשטאנען צו. איך האב שוין געהאלטן ביים אנדרימלט ווערן. דורך די פארמאכטע אויגן, מיטן האלב־שלאפנדיקן געמיט, האב איך, ווייזט אויס, דערפילט, אז די מאמע גייט איצט רעדן מיטן טאטן אזעלכעס, וואס איך טאר נישט הערן.

אפשר איר היינטיק קול, אפשר די גאנצע צייט פון איר ביטער שוויגן האבן געמאכט, אז איך זאל אויפשטעלן מויל און אויערן און אונטערהערן טאטע־מאמע.

— לייזער — האט די מאמע נאכאמאל איבערגעחזרט און צוגעבויגן זיך גאר נאנט צום מאן אירן.

— הע? — איז דער טאטע שטיין געבליבן מיטן לעפל אין טעלער.

— זאג מיר דעם אמת, לייזער...

דער טאַטע האָט אויסגעדרייט די באָרד. זיין פּנים איז געווען פאַרנומען מיט אַ בלינדער נייגעריקייט.

— וואָס? — האָט ער געפרעגט.

— זעסט, לייזער — האָט די מאַמע זיך געשטיקט מיט יעדן וואָרט — האָדל...

— וואָס האָדל?

— האָדל זאָגט... ס'הייסט, זי זאָגט עס נישט אָפן...

די מאַמע האָט אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויפן טאַטנס אַקסל. דעם טאַטן, זעט אויס, האָט עס שוין גענומען אַרן. האָט ער אַוועקגערוקט דאָס עסן און מיט אַ האַלב־געעפנט מויל גע־קוקט דער מאַמען אין פּנים אַריין.

— כ'פאַרשטיי גאָרנישט, וואָס דו רעדסט, פרימעט! וואָס זאָגסטו?

— כ'זאָג... — איז דער מאַמעס קול געוואָרן נידעריק און טיף — ס'הייסט, איך פרעג דיך נאָר: זאָג מיר דעם אמת... די מיט האָדלען... הע?

— וואָס?

ביידע זענען געזעסן מיט די פּנימער צום בעט, וואו איך בין געלעגן. מ'האָט אַ ווײַלע געשוויגן. אָנגעקוקט זיך און געשוויגן. אין דער מאַמעס קול האָט געקלונגען אַ פאַר־ווײנט געבעט. דעם טאַטנס פּנים איז געוואָרן בלייך.

— פרימעט! — האָט ער איבערגעריסן די שטילקייט מיט אַן ענגער שטים — פונוואַנען פאַלסטו עס אויס?

— זי אַליין, האָדל...

— וואָס זי אַליין?

— זי האָט געזאָגט, אַז דו מיט איר...

ס'האָט געדויערט אַ קליינע רגע. אַ רגע פון באַשטימען, פון ישוב־הדעת. דער טאַטע האָט זיך פּלוצלינג אויפגעשטעלט, האַסטיק אַוועקגערוקט דאָס בענקל און געמאַכט אַ טריט צו דער פאַרמאַכטער טיר אין קיך אַריין.

— לייזער! — האָט זיך די מאַמע מיטאַמאָל אויפגע־שטעלט און פאַרשטעלט אים דעם וועג — וואָס גייסטו טון?

— לאָז מיך נאָר אַריין צו איר!

— לייזער!... — האָט די מאַמע פאַרוואָרפן ביידע הענט אויפן טאַטנס אַקסלען — כ'באַשווער דיך, הערסט, אַז נישט — זאָל איך נישט דערלעבן...

— שווער דיך נישט, הער־אויף, פרימעט! כ'מוז די דאָזיקע מכשפה איינמאָל פאַר אַלע מאָל אָנלערנען!

— ווערסט נישט אַריינגיין! — האָט זיך די מאַמע געקלאַמערט אַרום איר מאַנס האַלז — כ'גלויב דיר. אַז כ'וואָלט דיר נישט געגלויבט, וואָלט איך דאָ קיין איין מינוט נישט געבליבן. נו, הער אויף. קום אַהער, זעץ דיך צום טיש.

— ניין, פרימעט. שוין זאָל זי זיך „ווינאָשען" פונדאַנען! אַזאַ געמיין שטיק! אַזאַ נכפהניצע!

— לייזער, ווערסט נישט גיין! ניין, אַזאַ כבוד ווערסטו איר נישט אָנטון. נו, זעץ דיך שוין, איך בעט דיך.

זי האָט דעם טאַטן צוריק צוגעצויגן צום טיש. ער האָט זיך אַלע ווײַלע אומגעקוקט צו דער פאַרמאַכטער טיר. אָבער סוף כל סוף האָט די מאַמע אויסגעפירט אירס. געגעסן האָט ער שוין אָבער נישט.

אין מיר האָט זיך אַלץ געוואָרפן. צום ערשטן און צום לעצטן מאָל אין לעבן האָב איך געזען דער מאַמעס פאַרוואָרפענע הענט אויפן טאַטנס האַלז,

זיי האָבן נאָך אַ צייט גערעדט. זייערע רייד זענען אַרומגעקראָכן איבער דער שטוב, אַזוי ווי מידע, פאַרשיכורטע פליגן. דער שלאָף האָט מיר פאַרשטאָפט ס'געהער. כ'בין אַנטשלאָפן געוואָרן מיטן אָנבליק פון דער מאַמעס פאַרוואָרפענע הענט, וואָס האָבן אין מיין דמיון געפלאַטערט, אַזוי ווי צוויי ווייסע, ריינע פייגל.

אינמיטן דער נאַכט האָט מיך עפּעס אויפגעוועקט. כ'האָב געפילט אין מויל, אַזוי ווי מען וואָלט מיר דאָרט געגעבערט מיט אַן אָל. אין קאָפּ האָט עס געריסן. אַרום מיר, אין בעט איז געווען ליידיק. דער טאַטע, זעט אויס, איז שוין געהאַט אַוועק מיטן פויער אין דאָרף אַריין.

אָבער וואָס ציט מיך אַזוי? וואָס דרייט עס דאָרט און פייניקט? אַ צאָן זאָל עס זיין? ניין. נישט איין צאָן איז עס נאָר ס׳גאַנצע מויל ברענט. דער וויטאָג דרייט זיך פון מוח אין די פּלייצעס אַריין, פון דאָרט גייט ער אין די שפּיץ פינ־גער פון די פיס.

כ׳האָב מורא צו שרייען. כ׳וויל נישט אויפוועקן קיינעם. כ׳דריי מיך און קרעכץ. כ׳באַהאַלט דאָס פּנים אונטערן איבער־בעט אַרונטער. אָבער די מאַמע דערהערט פּאָרט, אַז איך שלאָף נישט.

— מענדלשי? — האָט זיך פלוצלינג דערטראָגן איר אויפ־געוועקטע שטים — וואָס קרעכצסטו אַזוי? ס׳איז דיר, חלילה, עפּעס?

— אוי!... — האָב איך שוין הויך אָפּגעזיפצט — די ציין, מאַמע!

— און ווי איז מיר! פונוואַנען קומט צו דיר צאָן־ווייטאָג?

זי איז אַרויס פון בעט. אין דער פינסטער האָט זי גע־שאַרעוועט מיט די הענט איבער טישן און איבער בענקלעך.

— וואו זענען ערגעץ די זאַפּאַלקעס, וואו?

די פינסטערניש אין שטוב איז היינט געווען שוואַרצער, ווי אַלע מאָל. שטיקער האָט מען געקאָנט פון איר שניידן.

צוזאַמען מיט דער פינסטערניש איז אויך געוואַקסן דער ווייטאָג. ער האָט געשטאָכן אין רוקן. ער איז געקראָכן טיף דאָרט ערגעץ אין לייב אַריין, אין די געהירן אַריין. אַז די מאַמע האָט שוין סוף כּל סוף געפונען די שוועבעלעך און אָנ־געצונדן ס׳לעמפּל, האָב איך מיך ערשט גענומען דרייען און קנוילן, אַזוי ווי אַ שלאַנג.

— ווייז נאָר אַהער, מענדלשי קרוין! — האָט זיך די מאַמע אַראָפּגעבויגן איבער מיר. — וואו איז עס, ווייז נאָר?

מיט אַ גרויסן, לאַנגן פינגער האָט זי געזוכט ביי מיר אין מויל. ס׳האָט מיך געשטיקט. כ׳האָב געגאַוועט איבער דער גאָמבע אַריבער. דאָ האָב איך מיך אויפגעזעצט און דאָ

געלייגט. כ׳האָב מיך געוויגט, גענורעט זיך, אָבער דער ווייטאָג איז געווען שטאַרקער פון מיר.

די מאַמע האָט געזוכט שפּירטעס, קנאָבל, פעפער. זי איז געלאָפן מאַכן אַ הייס ביסל זאַמד. די גאַנצע שטוב מיט דער שאַנק, מיט דער קאָמאָדע, מיטן זייגערל — אַלץ איז אויפגעשטאַנען, אַלץ איז געלאָפן. בלויז האָדל האָט געשנאָרכט הויך, הפקרדיק, ביז ס׳האָט זי, זעט אויס, אויך אויפגעוועקט.

— וואָס איז דאָרט? וואָס שרייט מען אַזוי? — האָט זיך פּלוצלינג דערטראָגן אַ בהלהדיק קול פון קיך אַרויס.

— אוי, האָדלשי — האָט די מאַמע פאַרגעסן, אַז זי איז ברוגז מיט דער מכשפה — אַ צאָן, נעבעך... שרעקלעכע יסורים! בראש ווייס איך גאָרנישט, צי ס׳איז דאָ אין שטוב אַביסל שפּירטעס. אפשר האָסטו, האָדל, אַביסל שפּירטעס?

— כ׳האָב נישט קיין שפּירטעס. פונוואַנען קומט צו מיר שפּירטעס?

— וואָס־זשע דען טוט מען? — איז די מאַמע געלאָפן איבער דער שטוב, ווי אַן איבערגעשראָקענער פויגל.

— וואָס מען טוט? — האָט האָדל אַריינגעשריגן מיט אַ שפּיציק קול — זע נאָר, ווי זי פרעגט זיך, מען דערשטיקט אים און פּטור!... אַ יונג זאָל דיר נישט לאָזן צוטון קיין אויג...

די מאַמע האָט שוין גאָרנישט געבעטן ביי האָדלען. זי האָט אַזוי לאַנג געזוכט, ביז זי האָט געפונען שפּירטעס. זי האָט מיר געגעבן צו האַלטן אויפן צאָן, געלייגט מיר קאָכעדיק זאַמד צו דער באַק, איינגענומען מיך מיט אירע ציטערדיקע, וואַרעמע הענט און אַזוי אַרום געלינדערט מיר אַביסל די יסורים.

אָבער האָדל איז שוין נישט געשלאָפן. איר קול האָט געגעסן, אַזוי ווי זשאַווער.

— קיין אויג לאָזט מען נישט צו טון, אַ האַלבע נאַכט געשושקעט זיך מיטן מאַן: „פּעטשע־מעטשע, מעטשע־פּעטשע״. אַז מען וויל זיך שושקען מיטן מאַן — נעמט מען נישט אַריין

קיין „קאַמאַרניצעס״ (סובלאָקאַטאָרינס). איצט — דער ממזר מיט די ציין זיינע. ווער האָט אים געהייסן האָבן ציין, ווער? אַז דערשטיקט וואָלט איך אים, ווי גרויס ער איז!...

— ווער אַליין דערשטיקט און דערוואָרגן, ליבער גאָט אין הימל! — האָט די מאַמע אַרויסגעזאָגט מיטן גאַנצן האַרץ און נאָך וואַרעמער, טיפער אַרומגענומען מיין צעוויינטן קאָפּ.

קאַפּיטל כ״ד

דער טאַטע האָט האָדלען מער נישט געוואָלט האַלטן, ער זאָל וויסן — האָט ער געזאָגט — צו וואוינען אויף דער גאַס, וועט ער מיט דער פאַרשאָלטענער יודענע אונטער איין דאַך נישט בלייבן.

האָדל האָט זיך נישט געלאָזט. זי האָט געשריגן, אַז זי איז אַן אלמנה, נעבעך, אַז מען וויל זי אומגליקלעך מאַכן, אַז מען האָט זיך אָנגעלייגט אויף איר און מען וויל זי אומברענגען פון דער וועלט. אָבער דער טאַטע האָט זיך איינגעשפּאַרט: ניין און ניין. ביז האָדל האָט זיך בחרפּתנו אַרויסגעצויגן.

די זון האָט אין יענעם טאָג געגלאַנצט מיט אַ זילבערנעם אָפּשיין אין רינשטאָקן, אויף פאַרשטויבטע שויבן, אויף פייכטע דעכער.

מיידן מיט צעשויבערטע קעפּ, אין אויפגעשאַרצטע אונטערקליידער, זענען געשטאַנען אין אויפגעפּראַלטע פענסטער, געריבן די וויטרינעס, געפּוצט די שויבן, געזונגען לידער פון ליבעס און פון יתומים.

פּסח איז געגאַנגען. דער שיינער יום־טוב, וואָס מיין מאַמע האָט געזונגען פון אים אַ ליד:

„פסח — יום-טוב, דער שענסטער יום-טוב,
עסן עסט מען צו דער זעט.
דאס ווייב איז א מלכה, דער מאן איז א מלך,
דער דלות טאנצט אויפן היסב-בעט".

ביי אונז, אויפן הויפל, וואו ס'האט א גאנצן ווינטער געשמעקט מיט חזיר און מיט פארזויערטע אוגערקעס, האבן זיך געוואלגערט קאפשטיקן פון בעטן, אפגעבראכענע פיסלעך פון שענק, צוזאמען מיט אויסגעריסענע בלעטער פון א צעשיטטייטש-חומש.

די מאמע, פארוויקלט דעם קאפ מיט א גרוי שטיק לייוונט, א פארשטויבטע, א פארריסטע, איז ארומגעקראכן מיט א פלעדערוויש איבער יענע ליידיקע ערטער, פונוואנען מען האט אוועקגערוקט די קאמאדע מיט די בעטן. זי האט געווישט דעם שטויב פון די ווענט, די שפינוועבס פון בעליק, די פיס-געזימסן ביי דער פאדלאגע.

אין אט, אין יענעם טאג, בשעת אלץ איז געווען פארטראגן, האט זיך ביי אונז אין שטוב באוויזן יענער הויכער יונג אין אויסגעשטעפטן שפאנצער, וואס האט האדלען געהאט צו אונז אריינגעצויגן. ער איז געקומען א צעשמייכלטער און מיט א הויל קול געפרעגט אין דער האלב-אויסגעליידיקטער שטוב אריין:

— מען ציט זיך שוין ווידער, האדלשי?

— נישט דיין עסק — האט אים האדל בייז צוגעווארפן — נעם די זאכן און פאר!

דער יונג האט א צי געטון דעם פאסיק פון די הויזן, צעשטעלט ביידע פיס, אזוי ווי א שער, און גענומען זיך צו האדלס קופערט מיט די געקאוועטע רייפן.

דורך דער צייט, וואס האדל האט געוואוינט ביי אונז, איז דער קופערט, זעט אויס, שווערער געווארן. דער יונג האט געשוויצט, ער האט פארדרייט ס'מויל אין א ווינקל אריין, ענגער פארצויגן דעם פאסיק ארום די הויזן און אנגעהויבן

רעדן צום קופערט, ווי מען רעדט צו אַ פֿאַרשטענדלעך, אָבער איינגעעקשנט באַשעפעניש:

— נו, געפֿאָרן! האָב דיר אַ שוואַרץ לעבן. זע נאָר, ווי דאָס האָט זיך אָנגעפּרעסן אַביסל... נו, יחסן מיינער, גיב דיך אונטער, אַ קלאָג אויף דיין קאָפּ!...

— צו וועמען רעדסטו דאָס אַזוי, משוגענער? — האָט האָדל פֿאַרחידושט געפֿרעגט.

— פֿאַרשטייט איר מיך, האָדלשי — האָט דער יונג פֿאַרמאַכט איין אייגל — דער קופערט איז, קיין עין־הרע, אַ שמאַלציקער... ער האָט, זע איך, געקריגן אַ נגידיש בייכל... מוז מען אַזאַ חזיר אַביסל אונטערשטופּן...

— שטופּ דיר אונטער דעם נאַרישן קאָפּ דיינעם, אָקס איינער! — האָט האָדל אויסגעבייטלט צו אים איר שווער האַרץ־נו, פֿאַר שוין אַרויס מיט אים, שטרויענער צעלייגער מיינער...

דער יונג איז מיטן קופערט סוף כּל סוף אַרויסגעפֿאָרן. ער האָט אים צוועקגעשטעלט אויף אַ האַנט־וועגעלע, אַרומגעבונדן מיט אַ שטריק, דערנאָך האָט ער געפּרוּווט אויפהויבן האָדלס פּאַק בעטגעוואַנט. אָבער אויך דעם בעטגעוואַנט, זעט אויס, איז מיט דער צייט צוגעקומען. דער יונג האָט אויך דאָ פֿאַרשאַרצט דאָס מויל אין אַ ווינקל אַריין און אָנגעשטרענגט, שווער געזאָגט;

— טראָגנדיק געוואָרן, צי וואָס?

— הער שוין אויף צו „נאָציען" (פּלוידערן), ליימענער גולם!

אַזוי אַרום, איבערוורטלענדיק זיך מיט האָדלען און מיט די זאַכן אירע, האָט דער יונג ביסלעכוויז אויסגעליידיקט אונזער שטוב פֿון האָדלס ביסל ווירטשאַפֿט.

האָדל אַליין האָט נישט געזאָגט קיין „גוטן טאָג". זי האָט אפֿילו נישט אויסגעדרייט ס׳פּנים אין שטוב אַריין. נאָר אַז זי איז שוין געשטאַנען אויף יענער זייט טיר און דער יונג האָט שוין געהאַט אַרויפֿגעלאָדעוועט אַלץ אויפֿן וועגעלע, איז זי געגעבן אַ לויף צו צום אָפֿענעם פֿענסטער און אַ שריי אַריין

— זאָלסט ברענען, ווי קין! דו מיט דיין מאַן, דעם נואף, און מיט דיין ממזרישן זון!

פון אינעווייניק, וואו די מאַמע האָט זיך געפּאָרעט, האָט האָדל קיין ענטפער נישט געקריגן. דאָס, זעט אויס, האָט זי נאָך מער צעיושעט. האָט זי זיך אַריינגעבויגן ביז אין דער העלפט אין שטוב אַריין און דאָרט גענומען שרייען אויף אַן אויבער-שטימעלע:

— ווער ס׳קען זי נישט, דאָס „צעווייקעכטס" (צדקת)!... מיינסט, כ׳ווייס נישט, אַז דו ביסט געלאָפן קיין וואַרשע צום „ליובאָוויטשיק"! ווערסט דיך נאָך אויסריכטן אַ שוואַרץ, פינסטער יאָר! מיין נישט, אַז דאָס וועט דיר זיין געשענקט... קוק זי נאָר אָן, די „טשאַטשקע"!...

דער מאַמעס הענט האָבן געציטערט. מיט צעטומלטע אויגן האָט זי אומרואיק עפּעס געזוכט אַרום זיך. דאָס גרויע שטיק לייוונט איז איר איצט געהאָנגען אויף יענער זייט קאָפּ, אַזוי ווי אַ געפּלאַצטער פּענכער. האָדל האָט כסדר אויסגעזוכט נייע קללות, נייע חטאים אויף דער מאַמען. ביז די מאַמע האָט געכאַפּט אַ קוואָרט וואַסער און מיטן גאַנצן אימפּעט געגעבן אַ גאָס אויס האָדלען אין צעשריגענעם פּנים אַריין.

די יודענע איז אָפּגעשפּרונגען. אין איין איילעניש האָט די מאַמע פאַרקייטלט ס׳פענסטער. דער יונג איז געשטאַנען ביים וועגעלע זאַכן און געלאַכט. פּלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געקלאַנג פון געפּלאַצט גלאָז. אַ שטיין האָט אַ שניט געטון אין דער שויב אַריין און געטראָפן אויף יענער וואַנט, וואו עס זענען געהאָנגען די פאָטאָגראַפיעס פון דער מאַמעס קינדער. ביי איינעם פון אירע זין, ביי אברמקען, איז געבליבן אַ שטיק בלאָטע אויף דער נאָז.

מער האָט מען האָדלען נישט געהערט. מיטן וואָרפן דעם שטיין האָט זי, זעט אויס, זיך געשטילט.

אין שטוב איז אויך שטיל געוואָרן. ביי דער מאַמען האָבן זיך די הענט געוואָרפן אַ גאַנצן טאָג. זי האָט זיי גע-טונקען אין קאַלט וואַסער, צוגעלייגט געריבענעם כריין צום

שטערן. דעם טאַטן האָט זי גאָרנישט דערציילט. אַז ער איז געקומען אויף דער נאַכט און דערזען די ליידיקע ערטער פון האָדלס בעט און פון האָדלס קופערט, האָט ער זיך צעשמייכלט:

— אַרויסגעצויגן זיך, די מכשפה?

— אַרויסגעצויגן זיך.

— ברוך שפטרנו!

אַ פּאָר טעג איז אונזער קיך געשטאַנען ליידיק. אַז מען האָט גערעדט הויך, האָט עס אָפּגעקלונגען איבער די ווענט הויל און פרעמד. ס'האָט עפּעס געפעלט. גלייכער אָבער ס'זאָל פעלן, איידער אָנצוקוקן האָדלס אויסגעשמאָלצט פּרצוף.

אויף פסח האָבן מיר געוואָלט בלייבן אָן אַ שכן אין דער קיך. דער טאַטע איז צופרידן געווען. וואו שטייט דאָס געשריבן, אַז מען מוז האָבן אַ ביישלעפער אין קיך? אויף דער מאַמען האָט מען די צופרידנקייט נישט דערקענט. נאָך האָדלס קללות איז זי כּסדר אַרומגעגאַנגען מיט געריבענעם כריין אויפן שטערן. זי האָט שטיל אונטערגעקרעכצט און געזאָגט, אַז יום-טוב, מערטשעם, וועט זי מוזן גיין צו אַ דאָקטאָר.

יום-טוב, מערטשעם, איז זי נישט געגאַנגען. זי האָט, מן-הסתם, פאַרגעסן. און גלאַט—אויף יום-טוב האָבן מיר געקריגן געסט, אומגעריכטע, אָבער אייגענע, אָנגעלייגטע געסט.

אָנשטאָט האָדלס בעט האָט מען, אויפן אייגענעם אָרט, אַוועקגעשטעלט אַן אַנדער בעטל, אויך אַן אייזערנס. אָנשטאָט האָדלס בעטגעוואַנט, וואָס איז קיינמאָל נישט געווען איבערגעצויגן, האָט מען דאָס נייע בעטל פאַרבעט מיט אַנדער בעטגעוואַנט. מיט פרישס, מיט קלאָרס, פון דער נאָדל אַוועק.

געבּרענגט האָט דאָס אַלץ צו אונז אין שטוב אַריין איטע, דעם טאַטנס יונגסטע טאָכטער פון ערשטן ווייב, זאָל זיין אָפּגעשיידט.

איטע איז געקומען פון וואַרשע. אַ שוואַרצע, אַן אויסגעבּוזימטע, מיט אַ פּאָר גרויסע, בלישטשנדיקע אויגן, האָט זיך איטע געהאַלטן אויף אַ נידריק-געזעצטן גוף מיט אַרויסגעשטאַרצטע באַקעס. זי איז פאַרפאָרן צו אונז מיט אַ פּאָר אויסגעאַר-

בעטע, געשפּאָלטענע הענט, וואָס האָבן בשום אופן נישט גע־קאָנט אַרויפציען אויף זיך די זאַמשענע הענטשקעס, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט פון ווארשע.

דאָרט, אין ווארשע, איז דעם טאַטנס יונגסטע טאָכטער אַ גאַנצן ווינטער געשטאַנען ביי רייכע קאַפלענע קיכן מיט גע־פוצטע, מעשענע רייפן. דאָרט האָט זי אין ווייסע טעפּ, אין קופערנע בראָטפאַנען, געקאָכט און געבאַקן פאַר בייכיקע, זיידן־קאַפּלדיקע יודן און פאַר איידעלע, גרויס־ברוסטיקע יודישע ווייבער.

— אין ווארשע — האָט איטע געזאָגט – זענען דאָ בלויז „הערן" מיט „מאַדאַמען". אַמאָל טרעפט אויך אַ „סטאַרשאַ פּאַ־ני", אָדער אַ „מלאָדי פּאַן". מער אָבער קיין מענטשן זענען אין ווארשע נישטאָ.

דאָרט, אין ווארשע, איז איטע אויך געשלאָפן אין אַ קיך. אָבער אין אַ גרויסער, אין אַ געראַומער. זי האָט געצאַפּט וואַ־סער פון אַ וואַנט, געהאַט דאָס בית־הכסא אין דער אייגענער געראַומער קיך, וואו זי איז געשלאָפן. זי האָט נישט געברענט קיין נאַפט־לעמפּלעך, נאָר אַזאַ גרין־בלוילעך פייער, וואָס מען רופט דאָרט גאַז.

איך האָב נישט געקאָנט פאַרשטיין, ווי אַזוי מען ברענט דאָס לעמפּלעך אָן נאַכט. איטע האָט מיר געגעבן צו פאַר־שטיין, אַז אין ווארשע איז דאָ אַזאַ פאַבריק, וואו מען ברענט מיט קוילן. טויזנטער קופּעס קוילן ווערן פאַרברענט. פון די קוילן גייט אַזאַ גאַז אונטער דער ערד דורך רערן אין אַלע שטובן אַריין, און דאָס ברענט אַזוי. די מאַמע האָט געזאָגט, אַז איטע דערציילט נישט קיין ליגנט. ביי דער מומע גיטל־האָדעס ברענט אויך דער אייגענער גאַז. אָבער מיר האָט עס זיך פאָרט נישט געלייגט אויפן שכל. און דער טאַטע האָט גע־זאָגט, אַז ס'מוז זיין אַביסל אַנדערש. ס'איז דאָך נישט אויס־געהאַלטן, אַז פון קוילן, וואָס מען ברענט דאָרט אין אַ פאַ־בריק, זאָל מען קאָנען ציען אַ באַלייכטונג אין אַלע שטובן אַריין.

פון קאָכן און באַקן ביי די הויכע קאַפלענע קיכן האָט

אטע געהאַט איר אייגן ביכל אין דער קאַסע. זי האָט גע־טראָגן געפּרעסטע העמדער מיט ווייס־געהאָפטענע שפּיצן. אַלע שבת־צונאַכטס איז זי געגאַנגען אין יודישן טעאַטער אַריין אויף „באָבע יאַכנע“, אויפן „טריפּהניאַק“ און אויף נאָך אַ סך מאָ־ראַלישע שטיקעס.

אַ סך ווינטערס מיט אַ סך זומערס איז איטע אָפּגעווען אין וואַרשע. אויף אַלע יום־טוב האָט זי זיך געוואָלט אַהיימ־כאַפּן צום טאַטן, אַ קוק טון, פרייען זיך. אין וואַרשע, זאָגט איטע, איז זי עלנט, ווי אַ שטיין. זי בענקט אַהער נאָך דער שטאָט, נאָך דער מומע פרימעט און נאָך מיר בענקט זי. זי האָט דאָך מיך שוין אַזוי לאַנג נישט געזען. זי קוקט טאַקע איצט אויף מיר מיט גרויסע, צעהיצטע אויגן. ס'גאַנצע פּנים ביי איר איז צעקנייטשט פון שמייכלען.

— פּיסט, קיין עין־הרע — זאָגט זי — אַזוי אויסגע־וואַקסן... כ'האָב דאָך דיך גאָר נישט דערקענט... נאַ — זאָגט זי — כ'האָב דיר דאָ געבראַכט אַ מעסערל. און דאָ האָסטו אַ סידורל, און דאָ — אַ פּאָר תפילין, וואַרשעווער תפילין. זאָלסט זיי געזונטערהייט „פּאָזשיען“, מערטשעם צו דער בר־מצוה!

אַזוי זאָגט מיין שוועסטער איטע, און באַלד צומאָרגנס, אַזוי ווי ס'איז נאָך דאָ אַ סך צו טון, נעמט זי העלפן דער מאַמען ריין־מאַכן אויף פּסח.

זי שטייט אין אָפּגעם פענסטער אַ ברייטע, אַזוי ווי אַ טיר. מיט פאַרשאַרצטע עלנבויגנס, אַ צעוויגטע, רייבט זי די ווינדרינעס, ווישט זי די שויבן מיט פייכט קרייד אַהין און צו־ריק. ס'טראָגט זיך פון איר אַ היציקער אימפּעט, אַ צעשווי־בערטער. אין שמאָלן הויפל אַריין, וואו עס שמעקט נאָך צאַלן מיט חזיר, ציט זיך אַ יודישער ניגון, אַ ליד אַזעלכעס, וואָס איטע האָט מיטגעבראַכט פון וואַרשע:

כ'האָב געליבט אַ יונגעלע, ער איז געווען פון ווי־ע־ען...
כ'האָב געליבט אַ יונגעלע, ער איז געווען פון ווי־ע־ען...
ער איז אַהיימגעפאָרן צו זיינע עלטערן, זען, וואָס זיי טי־ע־ען.
ער איז אַהיימגעפאָרן צו זיינע עלטערן, זען, וואָס זיי טי־ע־ען.

אינמיטן שטוב שטייט די מאַמע אַ פאַרקאָפּטשעטע מיט אַ פאַרריסן פּנים צו איטעס פאַרשאַרצטן אונטערקלייד און רעדט אַרויף:

— הע, איטע? גוט צו זיין אין וואַרשע!

— ווער מיר גוטס גינט — גיט איטע אַ שמיר איבער דער שויב, אַזוי ווי מיט שוים פון זייף. — נאָר, אַז מען האָט קיינעם נישט אין וואַרשע, בענקט מען אַהיים.

— נאָך וועמען האָסטו דאָ צו בענקען?

— וואָס הייסט, נאָך וועמען? מען בענקט...

איטע זאָגט נישט, נאָך וועמען זי בענקט. זי ציט זיך אויס מיט אַ זייט צו אַ ווייט ווינקל פון פענסטער, לאָזנדיק הענגען אַ פוס אין דער לופטן. דאָרטן אַריין זינגט זי אויפסניי:

„ער איז אַהיימגעפאָרן צו זיינע עלטערן
זען, וואָס זיי טיען...“

אפשר דערפאַר איז איטע אויך אַהיימגעפאָרן צו אירע עלטערן? זי האָט דאָך אָבער דאָ נישט מער, ווי אַ טאַטן? מיין מאַמע איז דאָך איטעס קוים אַ מומע?

אָבער איטע, צי זי ווישט די שויבן, צי זי וואַשט די פּאָדלאָגע, הערט זי נישט אויף צו זינגען דאָס לידל פון יונגעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן קיין ווין.

טיילמאָל פאַרקלערט זי זיך אינמיטן פון אַ נישט-פאַרענדיקטער שורה. דאָס יונגל בלייבט שטיין אויף אַ פאַרשמירטער שויב, אָדער אויף אַ האַלב-אָפּגעוואַשענער פּאָדלאָגע. אַז די מאַמע איז אין קיך, פרעגט מיך איטע, צי כ'קאָן שרייבן יודיש, און צי כ'וואָלט איר נישט געוואָלט אָנשרייבן אַ בריוול קיין וואַרשע.

— יאָ, כ'קען שרייבן יודיש, אַז איטע וועט מיר דיקטירן, וועל איך איר אָנשרייבן קיין וואַרשע.

אָבער איטע, זעט אויס, האָט פאַרגעסן, מיטאַמאָל פאַרגעסן, וי האָט אפילו אויפגעהערט צו זינגען דאָס ליד פון יונגעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן קיין ווין.

געווען איז עס ערב-פסח אינדערפרי. אויפן קעגנאיבערדיין דאָך האָבן זיך אָפּגעשטעלט צוויי טויבן. איינע אַ ווייסע,

מיט אַן אויסגעפּאַשעט, נגידיש גוידערל, די צווייטע — אַ בלויע מיט גאָלדענע אויגן. די בלויע האָט ביינלעך געוואָרקעט, די ווייסע — האָט זיך אָפּגערוקט.

איטע איז געשטאַנען מיט צענומענע רויטע פיס און גע־דרייט מיטן קיילעכדיקן פעסל פון וואַסער. די מאַמע האָט דאָרט פריער אַריינגעוואָרפן, פון אַ בלעך אַראָפּ, אַ גרויסן, אָנ־געגליטן שטיין און פאַרגאָסן אים מיט אַ טאָפּ קאָכעדיקן אוק־ראָפּ (וואַסער).

דאָס זידיקע וואַסער אויפן הייסן שטיין האָט געזאָטן, ס׳האָט געזעצט אַ ווייסע פּאַרע גלייך אין איטעס פאַרשוויצטן פּנים אַריין.

זי האָט געסאָפּעט, געווישט דעם שווייס פון די מויל־ווינקלען און אויף אַ ווײַלע געלאָזט שטיין דאָס פעסל. אַליין האָט זי זיך פאַרקוקט אויף די טויבן, אַרויפגעשמייכלט צום דאַך מיט אירע פולע, גרעבלעכע ליפּן און אָנגעוויזן מיט אַ פינגער.

— די בלויע—דאָס איז דער „ער״, די ווייסע—דאָס איז די „זי״. ער זאָגט איר: ליובעניו... און זי האַלט זיך דערונטער.

— איטע — האָט די מאַמע פאַרקרימט ביידע קינבאַקן — ס׳פּעסל וועט דאָך פאַרברענט ווערן!... האָסט שוין נישט פון וואָס צו רעדן, האָסטו שוין נישט?

איטעס פּנים איז רויט געוואָרן. ס׳האָט אין דער איצ־טיקער מינוט אויסגעזען ווייך, צעיוירן. אַ פאַרפלאָמטע האָט זי מיט מער אימפּעט גענומען קוילערן דעם אָנגעגליטן שטיין אויף דער דנאָ פון פעסל.

איך האָב נישט קיין צייט געהאַט לאַנג צו באַלעמוטשען. כ׳האָב אַפילו נישט געקאָנט כאַפּן קיין לייטישן קוק אויפן דאָך אַרויף צו די טויבן. ס׳איז דאָך עפּעס ערב־פּסח געווען. אַ גאַנצע נאַכט איז אויפן בלעכענעם דעכל, וואָס איבער דער קיך, געלעגן דער הילצערנער לעפל מיטן ביסל חמץ, וואָס דער טאַטע האָט מיט אַ געגזענע פעדער צונויפגעשאַרט פון אַלע ווינקלען. איצט האָב איך באַדאַרפט מיטן דאָזיקן פאַרבאַנדאַ־

זשירטן לעפל, וואָס האָט דערמאנט אָן אַן אַלטן לאָטש, לויפן אין בית־מדרש אַריין און פאַרברענען אים. כ׳האָב נאָך גע־מוזט באַווייזן צוריקצוקומען צום חמצדיקן אָנבייסן.

דעם ענין פון חמץ פאַרברענען האָב איך פון תמיד אָן נישט ליב געהאַט. ס׳איז געווען פאַר מיר אַ מלאכה בזויה.

כ׳ווייס נישט, צי האָב איך מיך געשעמט מיטן אָרעמען לעפל, צי איז מיר אַ שאָד געווען אָוועקצוגיין פון דער אויפ־געררוימטער שטוב. נאָר דאָס גאַנצע עסק איז געווען פאַר מיר אַ גרויס אָפּקומעניש, ממש אַ פּיין.

איך בין דערפאַר קיינמאָל נישט געגאַנגען אין בית־מדרש אַריין און דאָס חמץ האָב איך קיינמאָל נישט פאַרברענט.

דורך זייטיקע געסלעך בין איך געלאָפן אין קיילעכדיקן מאַרק אַריין, וואו עס שטייט פון איין זייט דער מאַגיסטראַט מיטן שטאָט־זייגער, און פון דער צווייטער זייט — דאָס פּוי־לישע שלאָס מיט די אַלט־מאָדישע, פאַררונדיקטע פענסטער.

דאָרט, אינמיטן מאַרק, צווישן מאַגיסטראַט און שלאָס, צע־לייגט זיך אַ קליין גערטנדל מיט מאָגער גראָז.

אין דעם גערטנדל וואַרפן יודן אַריין קערן פון פלוימען, דינסט־מיידן לאָזן דאָ ליגן אַלטע שיסלען, געלעכערטע טעפּ. דאָ נעבעכיקט אַמאָל איבער אַ פאַרבלאָנדזשעטער הונט.

אין וואָס וועט עס עמעצן אַרן, ווען מיין הילצערנער לעפל וועט אויך דאָ געפינען זיין מקום־מנוחה? אמת, מיט קיין גרינג האַרץ האָב איך עס נישט געטון. כ׳האָב געפילט, אַז איך זינדיק, מ׳טאָר נישט אַזוי. און דאָך האָב איך ס׳חמץ נישט פאַרברענט.

היינטיקן ערב־פסח בין איך געקומען צו לויפן פרי. דער זייגער אויפן ראַטהויז איז געשטאַנען אַ בלויער. אויף די אַלט־פרענקישער פאַררונדיקטע פענסטער פון פוילישן שלאָס איז די בלויקייט געלעגן אַ קילע. אַ נאַר־וואָס אויפגעשטאַנענער פויער איז אַריין אין קיילעכדיקן מאַרק מיט אַ פורל שטרוי, אויך אַ בלויעס.

איך האָב מיך אַרומגעקוקט אויף אַלע זייטן. ביים ראַט־

הויז שטייט אַ סטראַזשניק. ער זעט דאָך זיכער, וואָס אַזעלכעס איך גיי דאָ טון. מילא, דער סטראַזשניק — ווי דער סטראַזש-ניק. איך גיי דאָך נישט גנבענען. אָבער וואָס וועלן זאָגן די יודען מיט די ווייבער, וואָס לויפן שוין דאָ פון צייט צו צייט פאַרביי?

אָט גייט טאַקע דער וויסער בערל מיט דער געלער, גאַרישער באָרד. ער קוקט מיר גלייך אין פנים אַריין.

איך וואַרט מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ, ביז דער יוד וועט פאַרבייגיין, ביז דער סטראַזשניק וועט אויף אַ מינוט בלינד ווערן, ביז דער פויער מיטן פורל שטרוי וועלן ערגעץ-וואו איינ-געזונקען ווערן. אַז איך דערלעב שוין קיינעם נישט צו זען, גיב איך אַזוי אַ רוק אַרויס דעם לעפל פון אַרבל, דריי מיך אויס מיטן פנים צום מאַגיסטראַט, מכלומרשט אַ קוק צו טון אויפן שטאָט-זייגער, און הינטן אַרום — אַ וואָרף איבער די אייזערנע שטאַכעטן אין גערטנדל אַריין.

כ׳אַנטלויף נישט. כ׳גיי אַוועק, מיט פאַמעלעכע טריט, שטייף, אַזוי ווי כ׳וואָלט דעם אייגענעם לעפל אַראָפּגעשלונגען. ס׳איז ביי מיר קיין שום ספק נישט, אַז אָט-אָט וועט מיך עמעצער אָנכאַפּן פון הינטן ביים קאָלנער און אַ זאָג טון:

— שטיי נאָר, בחור מיינער, וועמענס ביסטו דאָס, האָ? און וואָס האָסטו דאָס אַוועקגעוואָרפן, וואָס?

אָבער גאָט איז אַ דערבאַרימדיקער. ביזן היינטיקן טאָג האָט מיך נאָך קיינער ביי דער האַנט נישט געכאַפּט. נישט מער, גאַנץ פסח דאַכט זיך מיר אויס, אַז ביי אונז אין שטוב איז אַלץ חמצדיק. כ׳שווייג, ס׳פּייניקט מיך. איך מאַך ביי מיר אָפּ, אַז איבעראַיאָר, מערטשעם, זאָל איך שוין דאָס חמץ יאָ פאַרברענען. אָבער, אַז עס קומט איבעראַיאָר מערטשעם בלייבט דאָס אָפּמאַכן אויף יענער זייט יאָר.

איך אייל מיך אַ היים. ווער ווייסט, צי כ׳וועל נאָך באַ-וויזן צו קומען צום חמצדיקן אָנבייסן. די מאַמע וועט האָבן טענות: מ׳זאָל נישט קאָנען מיט אַ יונגל פאַרריכטן פונדאַנען ביז אַהער. אַז דער טאַטע וועט זיין, וועט ער אַוועקלייגן זיין

שווערע האַנט אויף מיין אַקסל און וועט פרעגן מיט אַ כמור־נע קול:

— וואו ביסטו דאָס געווען אַזוי לאַנג, תכשיט מיינער?

איז אָט ווי כ׳קום אַזוי נאָנט צו אונזער שטוב און כ׳זוך אַ תירוץ פאַרן טאַטן, שטייט אַ יונגערמאַנטשיקל מיט אַ בלוי, אָפּגעגאָלט פנים און מיט אָן אָפּגעשליסן וואַליזקעלע אין דער האַנט. ער קוקט זיך אַרום איבער די הייזער, ווי אַ פרעמדער.

— זאָג נאָר, יונגל — רופט ער זיך אָן צו מיר — וואו וואוינט דאָ ערגעץ פרימעט דוד־פּרויקעס?

— צו וואָס דאַרפט איר פרימעט דוד־פּרויקעס? — פרעג איך צוריק און מעסט אים אָפּ פון קאָפּ ביז פיס.

— וואָס איז דיין עסק, צו וואָס איך דאַרף פרימעט דוד־פּרויקעס?

— ס׳איז מיין עסק דערפאַר — זאָג איך, — וואָס פרימעט דוד־פּרויקעס איז מיין מאַמע.

— אַזוי גאַר? — צעשמייכלט זיך דאָס געגאָלטע פנים פון יונגערמאַנטשיקל — בין איך דאָך דיינער אַ ברודער.

ער האָט געמוזט משוגע ווערן, דער יונגערמאַנטשיק.

— וואָס הייסט, ער איז מיינער אַ ברודער?

— יאָ, דיינער אַ ברודער. יונה פון לאָדזש. האָסט נישט געהערט?

— אוי ווי מיר! ס׳הייסט, כ׳האָב נישט געהערט? ביי אונז אויף דער קאָמאָדע שטייט דאָך זיין פאָטאָגראַפיע! זע נאָר, כ׳האָב אים דאָך נישט דערקענט!

— מאַמעשי! לאָז איך מיך לויפן אין הויז אריין און הער נישט, ווי יונה רופט מיך — מאַמעשי, יונה פון לאָדזש איז געקומען!

איך טרעף די מאַמע אויפן הויף. זי בלייבט אַ ווײַלע מבולבל. זי איז רויט געוואָרן, די מאַמע. זי מיינט, מן־הסתם, אַז איך בין משוגע געוואָרן, נישט אַנדערש. באַלד אָבער כאַפּט זי אַ שטשערקע, ווישט אָפּ אויף דער גיך די הענט. זי לאָזט אַראָפּ אין איין אייל׳עניש דאָס פאַרטוך, וואָס איז די גאַנצע

צייט געווען פארשטעקט אין גארטל, און לויפט אנטקייגן מיט אויסגעשטרעקטע הענט.

— יונה קרוין ! קינד מיינס ! כ'האב דאך מיך גארנישט געריכט אויף דיר ! און ווי איז מיר !... זע נאר... א ליבער גאסט דאס איז !

זי נעמט ארום דאס גאנצע פנים פון איר יונהן. זי ווישט די נאז. זי דרייט זיך אויף איין ארט, זי קוקט זיך ארום איבערן הויפל — צי זעט מען זי כאטש. ס'איז דאך יונה, איר יונגסטער זון פון ערשטן מאן.

יונה איז דאר און שמאל. ביי יונהן אין האלז לויפט ארום א קנאפ, אזוי ווי א לעבעדיק מייזל. אין די באקן האט יונה לעכער, טיפע, איינגעפאלענע לעכער.

— יונהשי... — ווערט דער מאמעס קול געבראכן — וואס זעסטו מיר, נעבעך, אזוי שלעכט אויס ?

— מען ארבעט, מאמע.

— באהאנדלט מען דיך כאטש גוט ? איז מען צופרידן פון דיר ?

— פארוואס זאל מען נישט זיין צופרידן ?

די מאמע ווישט מיטן פארטוך די אויגן. יונה האט שוין אוועקגעשטעלט ס'וואליזקעלע. איצט זעט מען ערשט, אז דאס מאלטנדל, וואס ער טראגט, האט קורצע ארבל. עס קריכט אפער די מארינארקע. די שיך אבער גלאנצן, — זיי זענען לאקירטע. א שניפס טראגט יונה אויך א שייגעם — מיט זיל־בערנע פאסיקלעך און מיט א פערלמוטערנער שפילקע.

אבער וואו איז דאס אהינגעקומען איטע ?

— איטע, וואו ביסטו ערגעץ, איטע ! ? — רופט די מא־מע מיט א צעשפרייט קול.

איטע קומט אראפ פון גאניקל, פון די קעמערלעך דארט. דאס קלייד אראפגעלאזט, די עלנבויגנס — צוגעדעקט, די האר — אביסל צוזאמענגענומען. איטעס פנים איז רויט, צעשמייכלט אין א צוריקגעהאלטענער פארלעגנהייט. בלויז די אויגן בלישטשן אפן, ווארעם.

— ליב אייך אייער גאַסט, מומעשי! — ווייסט איטע אַ פול מויל מיט גרויסע, ווייסע ציין.

— אַ שיינעם דאַנק. ס'איז דאָך מיין יונה! קענסט אים נישט?

— פונוואַנען זאָל איך אים קענען? — רעדט איטע צו דער מאַמען און קוקט מיט אַ האַלב פנים אין יונהס זייט.

יונה אַליין שטייט אַ דינער. דער קנאָפּ אין האַלז גיט זיך אים אַ שאָקל, אַזוי ווי ער וואָלט עפּעס אַראָפּגעשלונגען. איטעס מויל איז אויפגעשטעלט, אָנגעדראָלן.

— ס'איז איטע — זאָגט די מאַמע — דעם פעטערס טאָכטער.

יונה גיט אַ שאַר מיט אַ פוס. אַזאַ גרויס-שטאָטיש שאַ־רעלע... דאָס דינע פיגורל זיינס דרייט זיך אויף אַ פּאָר הויכע אָפּצאַסלעך. איטע מאַכט אַ גוידערל, זי נעמט אַביסל איין די גרוי־סע צעבוזימטקייט אירע און ציט אויס צו יונהן אַ קורצע, שווער־אויסגעאַרבעטע האַנט.

באַקענען זיי זיך — דעם טאַטנס יונגסטע טאָכטער מיט דער מאַמעס יונגסטן זון.

ק א פּ י ט ל צ ע ן

אויב איטע האָט געבּרענגט פון וואַרשע די זאַטקייט פון בייכיקע קרעדענצן און דאָס זאָרגלאָזע באַנעמען זיך פון גבירישקייט, איז יונה געקומען פון לאָדזש מיט אַ באַהאַלטענער קבצנישקייט אין די קליינע, לויפנדיקע אויגן און מיט אַ גרינלעך-טונקעלן שטויב אויפן פנים פון די פּליושענע דיוואַנעס. ביי וועלכע ער האָט געאַרבעט דאָרט, אין לאָדזש.

אין דער צייט, וואָס איטע, אַ צעפּלאָקערטע, איז געשטאַנען ביי די רייכע טעפּ, האָט זיך יונה געמוזט איידל בוקן פאַר קוי־נים, חנפענען זיי, צורעדן און... אָפּגענאַרן.

קען זיין, אַז דערפאַר איז יונה אַזאַ דינער, אַזאַ באַוועג־לעך־אויסגעדרייטער. אַז ער רעדט, זעט עס אויס, אַזוי ווי אַ האַלב מויל וואָלט געווען ביי אים פאַרמאַכט. ער רעדט טאַקע פאַמעלעך, מיט צוזאַמענגעצויגענע ליפּן, מיט אַ ניגונדל. ער וואַרפט אַ סך מאָל אַריין אויסגעצאַצקעטע פּוילישע ווערטער. אַפילו דער מאַ־מען זאָגט ער אויך פון צייט צו צייט: „פּראָשען, לאַסקאַוואַ פּאַני"...

מען זעט — יונה איז אַ גרויס־שטאָטישער. זיין שטעקעלע איז ווייך, זיין קאַפּעלושל ליגט אויף אַ זייט; ס'מאַרינאַרקעלע איז אָנגעצויגן אין דער טאַליע. יונה גייט נישט, נאָר טענצלט. אַ שפּרונג און אַ גיי, אַ גיי און אַ טענצל.

איטע קוקט אויף אים פון אַ זייט. זי שאָבט די גרויסע צע־דרייטע שטיקער פּאַסטערנאַק. זי חנדלט און זשמורעט דאָס גוידערל, וואָס פאַלדעוועט זיך און לאַכט. און אַז יונה הערט נישט, גיט זי אַזאַ זאָג מן הצד:

— ווי „זגראַבנע" ער איז, דער יונה...

צעשמייכלט זיך דער מאַמעס פּנים. זי גיט אַ זופּ מיט דער נאָז און שאָקלט צו נחתדיק מיטן קאָפּ:

— שיין, קיין עין־הרע, ווי גאָלד! הע, איטע?

— כ'זאָל מיר שוין האָבן אַזאַ יאָר! — גיט איטע אַ צע־שנייד דעם פּאַסטערנאַק אויף פיר לאַנגע שטיקער און לאָזט זיי אַלע מיטאַמאָל אַריין אין יום־טובדיקן טאָפּ וואַסער.

צוליב יונהן איז אין אונזער שטוב צוגעקומען נאָך אַ בעט, אַן אייזערנס. די מאַמע האָט עס געבאָרגט און איטע האָט עס גע־ברענגט צו שלעפּן. מען האָט דאָס בעט אַוועקגעשטעלט אויף יע־נעם אָרט, וואו ס'איז אַמאָל געשטאַנען האָדלס קופערט. מען האָט געזאָגט, אַז פון היינט אָן וועל איך שלאָפן צוזאַמען מיט יונהן, טאַקע אין דעם בעט.

איטע האָט דאָס בעט פאַרדעקט מיט אירס אַן אייגענע אויס־געשטעפּטע קאָלדרע. זי האָט שיין און גלייך צוגעגלעט די קאַנטן

אין די ווינקלען. זי האָט אויסגעמאָסטן און אויסגעצערטלט מיט אירע גרויסע הענט יעדעס קנייטשעלע, יעדעס פעלדעלע. דערנאָך האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט פונדערווייטנס און מיט אַ גרויס, זאַט פּנים געשעפּט נחת:

— דער קייסער מעג שלאָפן אין אַזאַ בעט!

ס'איז טאַקע געווען אַ קייזערלעך בעט.

די פרישע ריינקייט האָט אַראָפּגעפּאַכלט נישט נאָר פון דאָזיקן בעט, נאָר אויך פון טאַטע־מאַמעס בעטן, פון דער גאַנצער שטוב האָט עס אַראָפּגעשיינט. אַזאַ בלויע לויטערקייט אויף די שויבן, אַזאַ ווייסקייט אויף די פאָרהענגלעך איבער די געפּעסשענקלעך האָט מען אין אונזערע דירות קיינמאָל נישט געזען. אַז עס איז געקומען אויף דער נאַכט צום סדר — האָט מען נישט דערקענט, נישט די שטוב, נישט דאָס ביסל ווירטשאַפט און נישט די מענטשן.

די מאַמע האָט לכּבוד יום־טוב באַנייט אַן איבערגעמאַכט שייטל מיט אַ שוואַרצן לאָק פון פאָרנט, אַזוי ווי אַ פויגל. די בלויע אויגן אירע זענען איצט געווען געשניטן און דער ברייט, אַזוי ווי אומישנע־געשליפענע, בלויע דימענטן. דאָס ווייכע, נגידישע גוידערל, וואָס איז געהאַט פאַרלוירן געוואָרן נאָכדעם, ווי די מאַמע האָט עס געהאַט געבערענגט פון וואַרשע, איז איצט צו דער סדר־נאַכט צוריקגעקומען. די שוואַרצע, זיידענע בלוזקע מיט די ווייסע שפּיצן ביי די אַרבל, דאָס זשאַבאָטל אונטערן האַלז, צוזאַמען מיט דער געפלאָכטענער, גילדענער בראָש — דאָס אַלץ האָט דער מאַמען צוגעגעבן גרויס חן און שיינקייט.

אויפן טאַטן האָט מען דעם יום־טוב אַזוי ווייט נישט אָנגעזען. קיין נייע טוכענע קאַפּאָטע האָט ער זיך נישט געקאָנט מאַכן — האָט ער געטראָגן די אַלטע, די מעלאַנזשענע, וואָס איטע טאַקע האָט אויסגעפּוצט און אויסגעפּרעסט.

לכּבוד יום־טוב האָט ער זיך געלאָזט אַרומשערן, אַרומגלייכן. אָבער ס'פּנים זיינס איז געווען מיד און אָפּגעריסן פון ווינט.

ער האָט געקוקט גרוי, שווער: דאָ אויף די טאָכטער זיינע, דאָ אויף דער מאַמעס זון. אַמאָל האָט ער אויך אָפּגעשטעלט זיין

שטילן בליק אויף מיר. ער האָט מיך באַטראַכט פון קאָפּ ביז פיס און טיף אָפּגעצויגן דעם אָטעם.

כ'האָב געפילט, אַז דער טאַטע האָט צער, וואָס אויך מ י ר האָט ער גאָרנישט געקאָנט מאַכן אויף פּסח. ער האָט אויך געהאַט צער פון נייעם קיטל, וואָס ער האָט אַרויפגעצויגן אויף דער אַלטער, מעלאַנזשענער קאַפּאָטע.

אָט דעם נייעם קיטל מיטן בלויען, זיידענעם קאָלנער, מיט די פּאַסקעלעך אַרום די אַרבל, האָט דער טאַטע פאַר זיין אייגן געלט נישט געקויפט. דאָס האָט אים איטע, די טאָכטער, געברענגט אַ מתנה פון וואַרשע.

ער האָט געוואוסט, אַז זיינע קינדער זענען אָרים, אַז זיי אַרבעטן שווער ביי פרעמדע מענטשן. טאָ צו וואָס נאָך ברענגען מתנות? אַ קיטל וואָלט ער זיך אַליין געקאָנט קויפן.

אָבער איטע האָט געשמייכלט אַ גליקלעכע.

— טראָג אים געזונטערהייט, טאַטע! — האָט זי געוואונשן מיטן גאַנצן האַרץ און געקוקט מיט געטרייע, פאַרטרערטע אויגן, ווי שיין דער טאַטע זעט דאָס אויס אין איר קיטל.

איטע גופא האָט צו דער סדר-נאַכט אינגאַנצן געגליט. רויט דאָס פּנים, רויט די אויערן. די הענט — אויך רויטע. זי האַלט זיי אַראָפּ, פאַרשטעקט אונטערן טיש. ווען די בלוזקע, למשל, זאָל זיין שוואַרץ און נישט רויט, וואָלטן די הענט אויסגעזען ווי שטיקער פייער.

איטעס שוואַרצער קאָפּ איז אויסגעצוואָגן, אויסגעקעמט מיט לאָקן און לעקעלעך. ער גלאַנצט מיט אַ בלויער שאָטנדיקייט. פון איטען שמעקט איצט. עס שאָרכט פון איר גאַנג. מוז זיין, אַז איטע טראָגט אַ זיידענע ספּודניצע.

פאַרוואָס זאָל זיך איטע נישט פאַרגינען? זי האָט דאָך געברענגט פון וואַרשע אַ קופערט מיט זאַכן. זיצט דאָך יונה אויך... איטע גייט אַ סך מאָל פאַרביי פאַר אים. זי דרייט זיך אים אין די אויגן, כאָטש יונה איז געקומען צום סדר נישט אַזוי יום-טובדיק אָנגעטון און נישט אַזוי יום-טובדיק] אויסגעקעמט. ווייך און שמאָל, מיטן לויפנדיקן קנאָפּ אין האַלז, מיט די טונקעלע צוויי

לעכער אין פנים, אין אויסגעריבענעם מארינארקעלע, האט ער זיך אוועקגעזעצט און זיצט.

דער טאטע זאגט די הגדה הויך. איך — נאך העכער. יונה ברומט. ער מישט די בלעטלעך שטייף מיט איין פינגער.

— יונה — רופט זיך אן די מאמע — דו ברומסט אין דער הגדה אריין, אזוי ווי יענער בער.

— וואסער בער?

דערציילט די מאמע א מעשה מיט איינעם א יוד, וואס האט געוואלט אויסלערנען א בער דאווענען. האט ער גענומען א סידורל, דער יוד, און אריינגעלייגט צווישן די בלעטלעך קיכלעך מיט מאן. איז דארט, וואו ס'איז געווען א קיכל, האט דער בער א כאפ געטון און אראפגעשלונגען. דארט, אבער וואו ס'איז קיין קיכל נישט געווען האט דער בער געברומט. אזוי ארום האט דער יוד אויסגעלערנט דעם בער דאווענען.

ביי יונהן שאקלט זיך דער קנאפ פון געלעכטער. דער טאטע הערט נישט. איך קען די מעשה מיטן בער שוין פון לאנג. איטע שמייכלט אין דער ברייט. פון קעגנאיבערדיקן עק טיש קוקט זי אויף יונהן. זי אליין קאן נישט זאגן, מאכט זי מיטן מויל אזוי ווי א פיש, וואס זוכט לופט.

די מאמע זאגט אויך. א, די מאמע קאן שוין איינמאל זאגן! שארף און קיילעכדיק, מיטן זיידנס ניגון און מיט אירס אן אייגן זיפצעלע, פאלן די ווערטער פון דער מאמעס מויל, אזוי ווי אויסגעוואַרעמטע שיינע פערל. זי האלט גלייך מיטן טאטן. זי גייט אים נאך טריט ביי טריט. איך ווייס, אז דא נישט ווייט וועט זיך דער טאטע צעשאקלען, ער וועט אויפהויבן דאס קול העכער. דעמאלט וועט זיך די מאמע פון א זייט אריינשניידן מיט א פרעמד, קאלט קול און ווארענען:

— נו, א!

אלע מאל ווארט איך מיט אן אומרואיק הארץ, אז דאס ארט, וואו דער טאטע וועט זיך צעשאקלען, זאל וואס גיכער אריבער, מען זאל דערפון פטור ווערן. יאר ביי יאר געשעט דאס

אייגענע. דער טאַטע פאַרגעסט, וואָס ס'איז געווען פאַראַיאָרן, און די מאַמע קען זיך נישט אָפּגעוויינען פון וואָרגענען.

אָט צעוויגט זיך טאַקע דער טאַטע. דער קאָלנער פון בייע קיטל וואַרפט פון זיך אַ נגידישע בלויקייט, אויפן רויטן ווייַן ציטערן די אָנגעצונדענע ליכט מיט פאַרזילבערטע שפּיזלעך. דעם טאַטנס קול ווערט תקיפותדיקער. און מיטאַמאָל, דווקא העכער ווי אומעטום, גיט ער אַ פּאָר אַריין:

— על אחת מכה ומכה...

ס'דערהערט זיך גלייך דער שניט פון דער מאַמען:

— נו־אָ, לייזער! „על אחת כמה וכמה" שטייט...

דער טאַטע בלייבט שטיין אינמיטן שאָקלען זיך, אַזוי ווי אַ מיד־געוואָרענער אומרו. ער הויבט אויף דאָס טויבלעכע פּנים, קוקט אויף זיין ווייבס טייטלדיקן פינגער און ברומט מיט אַ געפּאַלענער שטים:

— יאָ, יאָ... כמה וכמה.

אַ מינוט איז שטיל. אַ שווערע מינוט. דער טאַטע נעמט זאָגן אויפסניי, גיכער, ווי פריער און העכער, ווי פריער. באַלד אָבער ווערט ער ווידער געשטרויכלט:

— מנין שכל כמה וכמה... — נעמט ער דריידלען און צושאָקלען מיטן קאָפּ. די מאַמע שטעלט ווידער אויס איר טייטלדיקן פינגער:

— נו אָ, לייזער! „מנין שכל מכה ומכה" שטייט...

איך האָב נישט געקענט קוקן דער מאַמען גלייך אין פּנים אַריין. ווען איך וואָלט אַלט געווען, אַזוי ווי יונה, וואָלט איך געזאָגט דער מאַמען, זי זאָל נישט טייטלען. זאָל עס בלייבן, אַזוי ווי עס איז. דער טאַטע ווייסט דאָך, וואָס עס שטייט, נאָר מן־הסתם דערזעט ער נישט.

יונה אָבער האָט זיך מיט גאָרנישט אָפּגערופן. ווען די מאַמע האָט אַזוי געזעגט מיט איר קאַלטער, פרעמדע שטים, זענען יונהס לעכער אין פּנים געוואָרן אויסגעגלייכט. ער האָט געשמייכלט אין אַ זייט אַריין. איך האָב פּלוצלינג דערזען ביי יונהן אין מויל נישט מער, ווי איין צאָן, אַ גאָלדענעם, אַ ברייטן, אַ פאַררייסע־

נעם. אַלע ציין האָבן זיך אַזוי ווי אָפּגערוקט און ס'איז געבליבן נישט מער, ווי דער איינער, דער גאָלדענער.

כ'קען נישט זאָגן, נאָר דאַכט זיך, אַז אָט פאַר דעם דאָזיקן איינציקן גאָלדענעם צאָן, וואָס האָט זיך אַזוי אַרויסגעשטופּט גראָד־אין יענער מינוט, ווען דער טאַטע האָט זיך טועה געווען, האָב איך מיין ברודער יונה מיט איינמאָל פיינט געקריגן. כ'האָב גע־טראַכט, אַז יונה האָט אַצינד מער געזינדיקט, ווי איך, וואָס כ'האָב היינט אינדערפרי נישט פאַרברענט דאָס חמץ.

און נישט נאָר איך האָב פיינט געקריגן יונהן. דאַכט זיך, אַז איטע קוקט שוין אויך נישט אים אַזוי גלייך אין פּנים אַריין.

איך זע, ווי אירע גרויסע, שוואַרצע אַפּלען לויפן אומרואיק אַרום: דאָ אויפן טאַטן, דאָ אויף דער מאַמען. אַ לענגערע רגע האַלט זי זיי אויף יונהס גאָלדענעם צאָן. באַלד אָבער שטעלט זי זיי אָן אויף מיר. איך דערפיל נעבן זיך איטעס אַ צעפלאַמטע באַק, איטעס גאַנצע צעוואַרימטקייט.

— מענדלשי — בויגט זי זיך אַריין אין מיין הגדה — וואו האַלט מען? ווייז מיר.

איך ווייז איר דאָס אָרט, וואו דער טאַטע האָט זיך טועה געווען. זי קוקט לאַנג, זייער לאַנג. איך דערפיל, אַז אין דער איצ־טיקער מינוט האָט זיך יונה געקויפט נאָך אַ שונא.

ביים עסן שווייגט איטע. זי דערלאַנגט צום טיש. יונהן שטעלט זי אַוועק די מאכלים צום סאַמע סוף. קיינער אין שטוב איז זיך נישט משער, פאַרוואָס איטע טוט אַזוי: איך איינער פיל איר האַרץ. אָ, איטע איז מיינע אַ שוועסטער. פון איין טאַטן אַ שוועסטער!

נישט מער, איך האָב יונהן פיינט געהאַט אַ גאַנצן יום־טוב און איטע, זעט אויס, האָט אַזוי לאַנג נישט געקענט אויסהאַלטן.

די סדרים־נעכט האָבן זיך געענדיקט. יונה האָט אָנגעטון אַ נייעם אנצוג מיט אַ נייעם שניפּס, אַ קליינעם, אַזוי ווי אַ זומער־פייגעלע.

בײטאָג האָט יונה גערעדט העכער, געפײפט לידלעך און אונטערגעטענצלט מיט זיך אַלײן.

— קאָנען זי טאַנצן? — האָט ער אײנמאָל געפרעגט איטען און אָנגעשטעלט אויף איר דעם אײנציקן גאָלדענעם צאָן זײנעם.

— פאַרוואָס זאָל איך נישט קאָנען? — האָט איטע אַרײנגעשמײכלט אין איר אײגענעם גוידער.

— אדרבא, לאָמיר זען, וואָס זי קאָנען — האָט יונה אויסגעשטרעקט בײדע הענט.

איטע האָט נישט געזאָגט יאָ און נישט געזאָגט נײן. יונה האָט נישט געפרעגט. שווײגנדיק, מיט אַ פאַרצויגן מײלכל, האָט ער אַרײנגענומען איטעס ברײטע, פולע פיגור אין זײנע אויסגעשטרעקטע, האַלב־אויסגעבויגענע הענט.

ער האָט זיך אַרומגעדרײט מיט איר עטלעכע מאָל איבער דער שטוב, אונטערגעפײפט צום טאַקט, און כאָטש, קײן עין־הרע איטע האָט געהאַט אויף זיך אַ שפּאַר ביסל פלײש, האָט יונה פונדעסטוועגן געזאָגט, אַז אין טאַנצן איז זי גרינג, ווי אַ פעדערל.

— אַלע זאָגן אַזוי — האָט איטע אָפּגעצויגן די בלוזקע, וואָס האָט זיך בשעתן טאַנצן געהאַט אַביסל אַרויפגעשאַרצט.

איצט האָט שוין יונה געשמײכלט נישט בלויז מיטן אײנציקן גאָלדענעם צאָן, נאָר מיטן גאַנצן מויל און מיט אַ צולאָג פון די צווײ טונקעלע לעכער אין די אײנגעפאַלענע באַקן.

זעט אויס, אַז איטען איז יונהס צעשמײכלטקײט געפעלן געוואָרן. זי האָט פאַרגעסן, וואָס ס'איז געווען בײם סדר. יונה האָט אָנגעהויבן רעדן צו איר מיט אַ נידריק שטימעלע. ער האָט אָנגעהויבן באָרגן בײ איר דעם שמעקנדיקן זײף. בײם עסן האָט איטע דערלאַנגט יונהן אַ גרעסערן טעלער. און גלאַט... פּסח, חול־המועד: מ'פאָרט מיט בריטשקעס אין „קאַפּטער" וואַלד אַרײן. ס'קומען זין פון ווײטע שטעט, מען זעט כלות, מען שרײבט תּנאים.

מאַכט זיך, אַז אײנמאָל חול־המועד טאַקע, האָט זיך איטע אויסגעשלײערט אין אַ שטײף קלײד מיט בלומען, אויסגעשמעקט

זיך מיט זייף, אַרויפגעצויגן אויף די אויסגעהאָרעוועטע הענט אַ פּאָר גלאַטיקע, זאַמשענע הענטשקעס און אַוועקגעגאַנגען אין גאַס אַריין. וואו זי איז געווען, האָט איטע נישט דערציילט. גאָר אַהיימגעקומען איז זי שפּעט אויפדערנאַכט.

זי איז אַריין אין שטוב אַביסל צו גיך. זי האָט איילנדיק אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דאָס שטייפע, געבלומטע קלייד. די זאַמשענע הענטשקעס האָט זי אַוועקגעוואָרפן אויפן בעט. אַליין איז זי נישט געגאַנגען עסן, נאָר גלייך געשטעלט זיך וואַשן ס'געפעס, וואָס איז געבליבן פון בייטאָג.

די מאַמע האָט געפרעגט איטען, וואו זי איז געווען אַזוי לאַנג. האָט איטע געענטפערט, אַז זי איז געווען צו גאַסט ביי דער מומע נעמי.

איז, מילא, די מומע נעמי איז דעם טאַטנס אַ לייבלעכע שוועסטער. פאַרוואָס זאָל איטע טאַקע נישט האָבן געווען ביי איר צו גאַסט?

נישט מער, ס'איז געווען אַביסל חידושלעך, פונוואַנען איטעס פּנים איז אַזוי צעפלאַמט? פאַרוואָס דרייט זי זיך אַזוי אומרואיק אַרום איבער דער קיך? פאַרוואָס ענטפערט זי אויף דער מאַמעס קשיות קורץ, אָפּגעהאַקט?

שפּעטער איז אַהיימגעקומען יונה. ער איז געקומען אפשר נאָך האַלבער נאַכט. אין קיך איז שוין לאַנג געווען אויסגעלאָשן ס'לעמפּל. ווי אַזוי יונה איז אַריינגעקומען, איז שווער געווען צו וויסן. איטע האָט אַלע נאַכט פאַרן שלאָפן גיין פאַרשלאָסן די טיר. זאָל זי היינט נישט האָבן דאָס געטון?

איך בין שוין געלעגן אין אייזערנעם בעטל און געוואַרט אויף מיין ברודער יונה. די מאַמע איז געזעסן אַ האַלב-אויסגעטועטע אויף איר בעט. דרימלדיק און אָפּגעהאַקט, מיט אַ רגע שלאָף און מיט אַ רגע אויף-זיין, האָט זי געלייענט קריאת-שמע. אונטערן בעליק האָט זיך געהויבן דאָס הויכע אָטעמען פון שלאָפנדיקן טאַטן.

דאַמאָלס איז יונה אַריינגעקומען. טענצלדיק איז ער געקומען, ווייך-בויגעוודיק מיט אַן אויפגעשטעלט קעלנערל.

די מאַמע האָט אים גלייך דערשפּירט. דאָס דרימלדיקע געמיט איזס אין וואַך געוואָרן.

— יונה? — האָט זי געפרעגט מיט אַ קלאָר קול.

— יאָ, מאַמע, איך.

— פונוואַנען קומסטו אַזוי שפּעט?

— פון דער מומע מרים.

— האָסט שוין עפּעס געגעסן?

— יאָ, מאַמע.

דער מאַמעס קאָפּ האָט זיך צוריק פאַרבויגן אויף אַ זייט אין שטוב איז געשטאַנען אַ שוואַרצלעכע האַלב-ליכטיקייט, האַלב-שאָטנדיקייט. איבער יונהס קאָפּ האָט זיך אויסגעשפּרייט אַ גרויסער קיילעכדיקער פלעק, אַזוי ווי אַן איבערגעדרייטע שיסל.

— גיי, לעג דיך, יונה — האָט זיך די מאַמע וואַקלדיק אויפגעשטעלט און אויפגעשלאָגן ס'איבערבעט. זי איז אַרויס-געקראָכן פון די שטעק-לאַטשן, איבערגעלאָזט דאָס אָנטועכץ אויף אַ בענקל און אין אונטערקלייד האָט זי זיך אַריינגעוואָרפן אין בעט. אַזאַ טבע האָט זי געהאַט, די מאַמע. נישט אַריינ-געלייגט זיך, נאָר אַריינגעוואָרפן.

— אַז דו וועסט דיך לייגן — האָט די מאַמע אַרויסגע-נומען דאָס אונטערקלייד פון אונטערן איבערבעט — זאָלסטו פאַרשליסן די טיר. איטע, זעט אויס, האָט געמוזט פאַרגעסן.

— גוט, מאַמע, כ'וועל פאַרשליסן.

די מאַמע איז באַלד אַנטשלאָפן געוואָרן. יונה האָט זיך נאָך אַ צייט אַרומגעדרייט. איך האָב נישט געהערט, ער זאָל האָבן פאַרשלאָסן די טיר. ער איז צוגעגאַנגען צו דער קאַ-מאָדע, וואו ס'האָט געברענט דאָס איינגעצויגענע פלעמל און מיט איין בלאָז עס אויסגעלאָשן.

ס'האָט זיך דערשפּירט אַ ריח פון נאַפט. אין האַלז איז געוואָרן חלשותדיק זיסלעך און ענג.

— שלאָפסט שוין, מענדל? — האָט יונה אונטערגעהויבן די קאָלדרע, וואָס איך האָב שוין געהאַט גוט אויסגעוואַרימט.

— שוין באַלד. וואָס איז דען?

— גאַרנישט. שלאָף. ס׳איז שוין שפּעט.

יונה האָט זיך אויך אַריינגעוואָרפן אין בעט, אַזוי ווי די מאַמע. ס׳בעטל האָט זיך געשאָקלט צוקאָפּנס און צופיסנס.

— אַ־אַ־אַ... — האָט ער ברייטליך אָפּגעצויגן דעם אָטעם— ס׳בעט זאָל קיינמאָל נישט אונטערגיין.

ער האָט זיך אויסגעדרייט מיטן פּנים אויף דער שטוב אַרויס. איך האָב מיך צוגעטוליעט צו זיין פּלייצע, אַזוי ווי איך פלעג עס טון, ווען כ׳בין געשלאָפן מיטן טאַטן אין איין בעט.

דער ריח פון טאַטנס לייב איז מיר געווען באַקאַנט. עס האָט געשמעקט מיט היי און מיט קאַלטער לופט.

יונהס לייב איז געווען דאַר און ביינערדיק. ס׳האָט זיך געטראָגן דערפון אַ ריח פון שמעקנדיקן זייף, אויסגעמישט מיט שווייס. דערוואָרימען זיך ביי יונהס לייב איז מיר געווען שווער.

האָב איך מיך אויסגעדרייט מיטן פּנים צו דער וואַנט. יונה האָט זיך אויך אויסגעדרייט און איינגעטוליעט זיך גאָר אין מיר.

מען איז געשלאָפן. ס׳הייסט יונה איז אַזוי גיך נישט אַנטשלאָפן געוואָרן. ער האָט זיך נאָך אַ סך מאָל אויסגעדרייט אויף דער שטוב אַרויס און צוריק צו מיינע פּלייצעס. ס׳בעט האָט נישט אויפגעהערט צו שאָקלען זיך.

איך האָב אַזוי לאַנג געהערט, ביז וואַנען די אויערן זע־נען מיר פאַרשטאָפּט געוואָרן. צי איך בין לאַנג געשלאָפן, צי באַלד ביים ערשטן דרימל—נאָר כ׳האָב מיטאַמאָל דערפילט, אַז ס׳איז מיר קאַלט אויף די פּלייצעס.

כ׳בין געווען, זעט אויס, אָפּגעדעקט. האָב איך גענומען ציען די קאָלדרע. ציענדיק אַזוי, האָב איך אַרום מיר אָנגע־טאַפּט אַן אויסגעוואָרימטע ליידיקייט. וואו איז יונה?

איך עפן די אויגן. דער טאַטע שנאָרכט. אין שטוב איז געדיכט, שוואַרץ. מען זעט אינגאַנצן קיין שטוב נישט. ס׳קאָן זיין, אַז צוליב דעם איז די שטילקייט אַזאַ רוישיקע. זי קלינגט מיר אין קאָפּ, אין די אויערן. און אפשר איז גאַרנישט אַזוי

שטיל? אַז איך הער מיך גוט איין מיט בײדע אויערן, ווײזט זיך מיר אויס, אַז מ׳שאַרט דאָ ערגעץ מיט אַ שטיקל פּאַפּיר. ב׳קאָן נישט דערגײן, פונוואַנען דאָס שאַרן קומט. אָבער, קענטלעך, אַז ס׳איז נישט פון גאָר ווײט. דערנאָך ווײזט זיך מיר אויס, אַז מען רעדט. ס׳טריפט פּאַמעלעך אַן אײנגעגעסן, טויבלעך קול, אַזוי ווי פון יענער זײט לאָדן.

מיטאַמאָל — גיט עס אַ קנאַק אין דער שאַנק. כ׳וויים, אַז ווען אַ שאַנק קנאַקט אין אַ פינסטערער שטוב, איז אַ סימן, אַז אין שטוב דרײט זיך אַרום אַ טויטער.

אפשר משה?

כ׳האָב נישט קײן מורא. משהן האָב איך ליב געהאַט און ער מיך — דערסטגלײכן. אָבער איבערן לײב גײט פונדעסטוועגן אַדורך אַ געגזוענע הויט. כ׳דעק מיך איבער מיט דער קאָלדרע און וואַרט מיט אַן אײנגעהאַלטענעם אָטעם — יונה זאָל צוריקקומען. די קאָלדרע ווערט אָבער קורץ. אַז איך צי זי אַריבער איבערן קאָפּ, בלײבן די פיס אויפגעדעקט. די שאַנק קנאַקט אויפסניי. אונטערן לאָדן רעדט מען... נײן, נישט אונטערן לאָדן. מען רעדט דאָ אַרום מיר. בפירוש, ווי מ׳רעדט...

דער טאַטע צעשנאַרכט זיך מיט אַ פײף, מיט אַ ווינט. די מאַמע הערט מען אינגאַנצן נישט שלאָפן.

יונה איז נאָך אַלץ נישט צוריקגעקומען. זאָל ער האָבן אַרויסגעגאַנגען אין דרויסן? באַלד, דאַכט זיך, אַז דאָ, ערגעץ נישט־ווײט, הער איך איטעס קול. כ׳וואָלט געשוואוירן, אַז ס׳איז איר קול. ס׳קומט מיר אויפן זינען האָדל. זי האָט זיך אַ סך מאָל אויפגעכאַפּט אינמיטן דער נאַכט און גערעדט. די מאַמע האָט געזאָגט, אַז האָדלען לאָזט נישט שלאָפן איר געקאָוועטער קופערט.

אָבער ווער לאָזט איטען נישט שלאָפן?

אינדעם פאַלט אַ קלאַפּ. אַ טויבער איז ער, דער קלאַפּ, אַזוי ווי פון אַ שוך. ער קומט פון יענעם ווינקל, וואו עס שטײען טאַטע־מאַמעס בעטן.

— אַ קאַטאַ! אַ קאַטאַ!... דערהער איך דער מאַמעס קול.

ס'איז אומרואיק דאָס קול. ס'דערטראָגט זיך אַ נייער קלאַפּ פון נאָך אַ שוך.

האָט זיך גאָר אַ קאַץ אַריינגעכאַפּט צו אונז אין שטוב. מוז זיין, אַז ווען יונה איז אַזוי שפּעט אַהיימגעקומען, איז מיט אים מיטגעקומען אַ קאַץ. די מאַמע וואַרפט דאָס איצט דעם שוך אין דער קאַץ אַריין. נאָר גיי טרעף, וואו אַזאַ באַשעפעניש געפינט זיך, אַז ס'איז שטאָק פינסטער.

– מאַמע! — רוף איך מיך אָן — דאַכט זיך, אַז די קאַץ איז ביים פענסטער.

– שלאָף!—האַקט מיר איבער דער מאַמעס קול און פּלוצלינג, כאָטש ס'איז שוואַרץ אַרום און אַרום, דערזע איך זי שטיין נעבן מיין בעט, זי שטייט אַ לאַנגע, אַ ווייסע.

איך פיל איר אָטעם אויף מיין פּנים. איך פיל אויך די הענט אירע. זי שאַרט מיט זיי דאָ, ביי מיר אין בעטל.

– פאַרוואָס שלאָפסטו נישט? — איז איר שטים שווער.

– יונה האָט מיך איבערגעוועקט – ענטפער איך.

זי קרעכצט אָפּ. איצט איז זי נאָך לענגער, נאָך ווייסער. דאַכט זיך, אַז זי גייט שוין צוריק צו זיך אויפן געלעגער. אינדעם דערהערט מען, ווי עמיצער פאַרשליסט דאָרט, אין קיך, די טיר. די מאַמע זעצט זיך שווער אַוועק אויף אַ קאַנט פון מיין בעטל.

– יונה?

– איך, מאַמע.

– וואו ביסטו געווען?

– כ'האָב פאַרגעסן צו פאַרשליסן די טיר.

די מאַמע שטעלט זיך אויף. יונה גיט אַ שווים אַריין צו מיר אין בעט. איך רוק מיך מער נישט צו צו אים. פונדערווייטנס שפּיר איך אַ שאַרפן ריח פון שוויס און פון עפּל. יונה קאָפּעט די קאָלדרע.

קאפיטל עלף

צומאָרגנס איז געווען יום־טוב — די אַנדערע טעג. איטע איז אויפגעשטאַנען פרי. זי האָט געהאַט אַ ווייך, נישט־אויס־געשלאָפן פּנים. שווייגנדיק און פאַרטון האָט זי געראַמט די שטוב. איצט איז איטע נישט שיין געווען. מ'האָט אָנגעזען די גאַנצע ברייטקייט אירע. יונה איז אַרומגעגאַנגען אין שטוב, ווי אַ פרעמדער. ער האָט זיך אָנגעטון פּאַמעלעך, אונטערגעפּייפט און איז אַרויס פון שטוב מיט זיין געווינלעך טענצעלע זאָגנ־דיק, אַז ער גייט אין שול אַריין.

די מאַמע איז אויך אויפגעשטאַנען פריער. איר פּנים האָט אויסגעזען מיד, פאַרזאָרגט. אַזאַ הויכע איז זי עפּעס געוואָרן דורך דער נאַכט, די מאַמע. ביי דער קילער זון, וואָס איז געשטאַנען אויפן קעגנאיבערדיקן דאַך, האָבן דער מאַמעס שוואַרץ־אַפּלען אויסגעזען גרין. זי האָט געשוויגן, אַלץ אין שטוב האָט געשוויגן.

איטע האָט געראַמט לאַנג. דאָס אויפראַמען איז טאַקע אַרויסגעקומען שענער, ווי נעכטן. אָבער אין שטוב איז גע־וואָרן דערפון טרויעריק. די זון פון שכנותדיקן דאַך האָט קוים אָנגערירט די אויבערשטע שויבן. די שטוב איז געלעגן אין שאָטן. ס'האָט אויסגעזען נישט־יום־טובדיק, נאָר מנחה־ומעריבדיק אין אַ וואָכעדיקן, ווינטערדיקן פאַרנאַכט.

איך מיטן טאַטן זענען אַוועק דאַווענען. אין בית־מדרש האָט היינט געזאָלט זיין אַ כפול־שמונהדיק, זינגענדיק דאַוונען. אַ מנהג געווען אַזעלכער, אַז אַלע אַנדערע טעג יום־טוב האָבן זיך די בעלי־תפילות געטוישט.

דער חזן פון שול, צוזאַמען מיט זיינע זינגערלעך, זע־נען געקומען אין בית־מדרש אַריין און דער בעל־תפילה פון בית־מדרש — מאַשקע גאַרקיכער, האָט זיך מטריח געווען אין שול אַריין אויסצוזינגען זיינע זעלנערישע מאַרשן מיט די פּוי־לישע אָבערקעס. איז טאַקע אין שול געווען קאַלט. די שיין־געשניצטע מזרח־וואַנט, מיט די האַרפעס און קלאַרנעטן, מיט די פּייקלעך און טרומפּייטן, וואָס האָבן, דאַכט זיך, מיט־געזונגען מיטן אַלטן חזן, זענען היינט געלעגן, ווי שטומע שאָף פאַר א רעגן.

פאַרדאָס אָבער האָט מען אין בית־מדרש קיין שפּילקע צו דער ערד נישט געקענט וואַרפן. א האַלבער עולם פון שול, דער גאַנצער עולם פון בית־מדרש, יודן פון שטיבלעך — דאָס אַלץ איז געקומען הערן דעם חזן מיט זיינע משוררים.

האָט טאַקע דער חזן, אַן אַלטער ליטוואַק, אָפּגעדאַוונט א שחרית מיט א מוסף, וואָס דער טעם זייערער איז געלעגן ביי אַלעמען אויפן גומען ביז א שטיק אין זומער אַריין. ס'האָט טאַקע געדויערט ביזן האַלבן טאָג דאָס דאַווענען, אָבער עולם איז אַהיימגעגאַנגען דערפרישט, אויפגעמונטערט.

מ'האָט נאָכגעברומט און נאָכגעזונגען. מ'האָט געדריידלט, אונטערגעהאָלפן מיט א פינגער, צוגעטופּעט מיט א פוס. אָבער ביי קיינעם איז עס נישט אַרויסגעקומען אַזוי ווי ביים אַלטן, ליטווישן חזן.

אַז מיר זענען צוריקגעקומען פון דאַווענען, איז נאָך אַלץ די שטוב אונזערע געשטאַנען א שווייגנדיקע. זי איז געווען אויפגערוימט, צוגעגלעט און צוגעפּוצט, אָבער קאַלט, פרעמד. ביים עסן האָבן די טעלער הויך און ליידיק אָפּגעקלונגען. די פּסחדיקע לעפל־מעסער האָבן אַראָפּגעקוקט פון טיש מיט א חמצדיקער גרויקייט. דער טאַטע האָט דערציילט די וואונדער פון חזנס היינטיקן דאַווענען, אָבער קיינער האָט אים נישט געהערט.

וואָס טוט זיך עפּעס אין שטוב, וואָס?

אָט פירט דער טאַטע זיין טויבלעכן בליק איבער אַלע־

מענס פנימער. ער וואונדערט זיך: ס'איז דאָך יום־טוב, מען האָט אָנגעגרייט, ברוך־השם, וואָס־זשע זענען די פנימער אַזוי פאַרזייצט? אַ שיף מיט היגער־דרעק איז אונטערגעגאַנגען? איטע זיצט אינגאַנצן נישט ביים טיש. זי דערלאַנגט דאָס עסן גיך, נאָך גיכער פאַרשווינדט זי צוריק אין קיך אַריין.

— וואָס איז עפּעס מיט איטען? פאַרוואָס זעצט זי זיך נישט צום טיש, פאַרוואָס?

— זי וועט זיך שוין זעצן — ענטפערט איטע — זי האָט נאָך אַ סך צו טון אין קיך,

יונהס פּנים איז פריש געגאָלט, אָבער נאָך אַלץ גרין, גריגער ווי פריער. ס'איז צעקנייטשט. דער קנאָפּ אין גאָרגל האָט זיך איבערנאַכט אויסגעצויגן שפּיציק און לויפט, ווי אַ לע־בעדיק מייזל.

יונה עסט מיט אָראָפּגעלאָזטע אויגן אין טעלער אַריין, צווישן איין מאכל און צווייטן ברעכט ער שטיקלעך מצה און שקייעט זיי, ווי אַ זאַטער.

די מאַמע קוקט אויף אים פון אַ זייט, נישט אָפן. מוז זיין, אַז ער פילט דער מאַמעס אָנגעשטרענגטן בליק. נעמט ער ציען מיטן קאָפּ אַרויף, דרייען מיטן האַלז הין און צוריק, אַזוי ווי דאָס שטייפע קעלנערל וואָלט אים געשטיקט.

נישט אַזוי האָט אויסגעזען היינט אַ יאָר ביים יום־טובדיקן טיש. נישט אַזוי האָט מען געבענטשט, נישט אַזוי איז מען אוועקגעגאַנגען פון אים. דער טאַטע, געדענק איך, האָט גע־ברומט אַ ניגון אַ זאָרגלאָזן, אַ היימלעכן. די מאַמע האָט שטי־לערהייט צוגעהאָלפן מיט איר קלאָר, פערלדיק מויל. היינט האָט יונה, באַלד נאָכן עסן, גענומען דאָס ווייכע שטעקעלע זיינס, אַ צי געטון דעם שניפּס און געלאָזט זיך אין גאַס אַריין.

— יום־טוב מיט אַ שטעקן? — האָט אים דער טאַטע נאָכגערופן.

אָבער יונה איז שוין געווען אינדרויסן. דורכן פענסטער האָב איך געזען, ווי ער גיט אַ דריי מיטן שטעקעלע אין דער לופטן און טענצלט אַרויס פון הויף.

איטע וואַשט ס׳געפעס. פאַרעקשנט און בייז רייבט זי אַריין די כּוחות אירע אין די יום־טובדיקע טעפּ.

אין שטוב שפּירט זיך אַ ריח פון ציבעלעס מיט אייער, פון איינגעלייגטן באָרשט, פון געפּרעגלטע כרעמזלעך. עס גייט אַרום אַ זאַטע מידקייט, וואָס שלאָגט קאַפּויר. ס׳קלעבן זיך די אויגן. האָט זיך טאַקע דער טאַטע לאַנג נישט מיישב געווען און געלייגט זיך אין די הויזן אונטערן איבערבעט אַרונטער. די גרויסע צעוואָרפענע באָרד זיינע, וואָס האָט אַ גאַנצן פּסח געהאַלטן אויף זיך אַ נגידישלעכע סטאַטעטשנעקייט, רייסט זיך איצט תּקיפותדיק צום בעליק. ס׳געדויערט אַ פּאָר רגעס און די שטוב ווערט פול מיטן טאַטנס שווערן אָטעמען.

די מאַמע דרייט זיך אַרום אומרואיק. איך דערקען שוין, זי האָט עפּעס צו זאָגן, אָדער זי וויל עפּעס באַהאַלטן. אָט נעמט זי אַ שמאַכטע פון דער קאָמאָדע אַראָפּ און לייגט עס באַלד צוריק אַוועק. אָט רוקט זי אויף אַ שופלאָד און פאַררוקט עס מיט גאָרנישט. זי עפנט ס׳פענסטער.

— אַזאַ דושנעקייט! — זאָגט זי, און הערט נישט אויף צו קוקן אויף מיר.

— מענדל — שאַרט זי מיט דער האַנט איבערן טיש — גייסט גאָרנישט אין ערגעץ שפּאַצירן?

— וואו זאָל איך גיין?

— איך דאַרף דיר זאָגן, וואו דו האָסט צו גיין? האָסט גאָר קיין חברים נישט?

— כ׳האָב. פאַרוואָס זאָל איך נישט האָבן?

— גייט מען אַביסל צו זיי. אַזאַ יונגל, ווי דו, שפּילט פּסח אין ניס.

— כ׳האָב נישט קיין ניס.

— זע נאָר, ס׳פעלט אים, נעבעך, ניס! נאַ, דאָ האָסטו ניס.

די מאַמע נעמט אַרויס אַ גרויסן, פּאַפּירענעם בייטל און שיט מיר אָן אַ פולע קעשענע מיט ניס. די קעשענע ווערט אויפגעבלאָזן. זי שטייט אָפּ. ווען האָט מיר דאָס די מאַמע

געגעבן אַזויפיל ניס? איז נאָך ווייניק — קריג איך נאָך אַ צוּ־לאָג צוויי מאַקאַראָנדלעך און אַ שטיקל מיט צוקער־איבערגע־צויגן פּאָמעראַנצן־שאָלעכץ.

— נו, גיי, גיי... — לייגט זי אַרויף ביידע הענט אויף מיינע אַקסלען.

— כ׳האָב נישט וואו צו גיין — זאָג איך — כ׳על שוין וואַרטן, ביז דער טאַטע וועט אויפקומען, וועלן מיר גיין צו דער מומע נעמי.

— וועסט נישט פאַרשפּעטיקן צו דער מומע נעמי — ביי־זערט זיך די מאַמע — אַזאַ מלכותדיקער טאָג איינדרויסן און דאָס זיצט איבעראַנאַנד.

די מאַמע מוז האָבן אַ שווער האַרץ. אַז נישט—וואָלט זי אַזוי נישט גערעדט צו מיר. אין די שווערסטע טעג, אין די קאַלטע, ווינטערדיקע פאַרנאַכטן, ווען ס׳איז נישט געווען מיט וואָס פייער צו מאַכן, האָט די מאַמע צו מיר אַזוי נישט גע־רעדט. מוז דאָך דער מאַמען היינט שטאַרק עפּעס וויי געטון.

ס׳קאָן זיין, אַז דערפאַר טאַקע גלוסט זיך מיר נישט אַוועק־צוגיין. כ׳וויל נישט איבערלאָזן די מאַמען אַליין.

אָבער די מאַמע האָט מיך סוף כל סוף אַרויסגענאַרט. ס׳הייסט, פּשוט אַרויסגעשטופּט, איטע האָט זיך מיט גאָרנישט אָנגערופן. זי האָט געריבן די טעפּ נאָך פאַרביסענער, מיט מער עקשנות און מיט מער בייזן כח.

כ׳בין אַרויס פאַר דער טיר. איצט האָב איך מיך שוין משער געווען, אַז די מאַמע וויל פון מיר פּטור ווערן.

האָב איך מיך דוקא אַוועקגעשטעלט צווישן אָפענעם פענ־סטער און צווישן דער טיר. אין שטוב האָט מען, מן־הסתם, נישט געזען, אַז איך שטיי דאָ.

אויפן קעגנאיבערדיקן דאַך האָבן שפּאַצירט טויבן. שפּאַ־צירט נגידישלעך, מיט שאָקלדיקע גוידערלעך. פון מאָל צו מאָל האָט אַ טויב אונטערגעהויבן אַ פליגל, אַ פלי געטון אַרום דאַך און צוריק זיך אַוועקגעשטעלט.

מיטאַמאָל האָבן זיך אַלע קעפּלעך צעשאָקלט. מ׳האָט זיך

אַ קוק געטון אין די אויגן אַריין און ווי דורך אַ קײזערלעכן באַפעל האָבן אַלע מיטאַמאָל אַ צענעם געטון די פעדערן און געלאָזט זיך מיט אַ פּאַטשעריי אין דער הויך, אַזוי ווי אָפּגע־טײלטע שטיקער שניי, פאַרגאָלדנט מיט זון.

כ׳האָב מיטגעריסן דאָס פּנים מיטן לויף פון די טויבן. זיי האָבן זיך געדרייט אויף איין אָרט. אַראָפּ און אַרויף. זיי האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען, אַזוי ווי אַ לײבלעכע, געטרייע משפּחה. האָט זיך אויף אַ רגע איינע פון זיי אָפּגעטײלט — איז זי אין איין בהלה צוריקגעקומען צו דער מחנה אַ ציטער־דיקע, אַ דערפרייטע. נישט אַזוי ווי ביי אונז אין שטוב, וואו ס׳איז דוקא לכבוד פּסח צעשטערט געוואָרן די פרייד פון שענסטן יום־טוב אויף דער וועלט.

אודאי איז דאָס אַלץ צעשטערט געוואָרן. אָט איצט טאַ־קע, ווי איך שטיי אַזוי פאַרקוקט אויף די טויבן, הער איך דורכן אָפענעם פענסטער איטעס קול. ס׳איז שלינגנדיק דאָס קול, הייס איז עס.

— מומע קרוין — זאָגט איטע — כ׳זאָל אַזוי לעבן און געזונט זיין!

— אָן שבועות, איטע! — דערטראָגט זיך צו מיין אויער אַ שווער, טיף קול פון דער מאַמען — דעם אמת וויל איך וויסן.

— דעם גאַנצן אמת, מומעשי. ס׳איז אַזוי געווען. מ׳אָמיר זיך באַשטעלט אין „קאַפּטער" וואלד אַריין. איך און ער. גאָר־נישט. מ׳אָמיר שפּאַצירט... מ׳אָמיר גערעדט פון וואַרשע, פון לאָדזש, דערנאָך, אַז ס׳איז טונקל געוואָרן, האָט ער געוואָלט...

וואָס ער האָט געוואָלט, האָב איך שוין נישט געהערט. אין אָפענעם פענסטער האָט זיך פּלוצלינג באַוויזן מיין מאַמעס קאָפּ. אַ בייזן געשריי האָט מיר אַ שניט געטון אין אויער אַריין:

— וואָס שטייסטו דאָ, ליימענער גולם! גיי ערגעץ, צו אַלדי גוטע יאָר!

דאָס אָפענע פענסטער האָט זיך מיט אימפּעט פאַרהאַקט. די טויבן האָבן נידריק געקרייזלט אַרום דאַך. מ י ך האָט דער מאַמעס קול געגעבן אַ ברי. ס׳האָט מיך אַרויסגעוואָרפן

פון הויף. כ׳האָב נישט געוואוסט, צי לויפט מיר די מאַמע נאָך, צי איז זי געבליבן דאָרט אין שטוב. כ׳האָב מיך אומגעקוקט: ס׳האָט מיך קיינער נישט געיאָגט. פונדעסטוועגן בין איך געלאָפן. אין דער איצטיקער מינוט האָב איך געוואָלט עמעצן געפינען, אויסזוכן עמעצן. כ׳האָב געוואָלט שפּילן אין ניס, כ׳האָב געוואָלט רעדן. עפּעס טון האָב איך געוואָלט.

ווייס איך נישט, ווי אַזוי ס׳איז געשען. — גאָר פּיטאָמאָל האָב איך מיך דערזען בײַ יענעם הויז, וואו משה איז, נישט דאָ געדאַכט, געשטאָרבן, און פונוואַנען מיר האָבן זיך שוין לאַנג געהאַט אַרויסגעצויגן.

מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז איך דאַרף דאָ איצט טרעפן יוזשע דעם בעדנערס. איך מוז זי דאָ טרעפן. כ׳דאַרף איר עפּעס זאָגן. ס׳איז מיר הייס אין פּנים, ס׳איז מיר הייס אין די פינגער פון די הענט.

כ׳ווייס, אַז יוזשע וואוינט שוין דאָ נישט. פונדעסטוועגן קוק איך אין אונזער געוועזענעם פענסטער אַריין. איצט שטייען דאָרט בלומען-טעפּ, אַ סך בלומען-טעפּ. מן-הסתם וואוינען דאָ גויים. ס׳קומט מיר פאָר אויסטערליש. אין אונזער שטוב זאָלן וואוינען גויים? אָט עפנט זיך טאַקע אַ טיר, אונזער טיר. ס׳באַווייזט זיך אַ בלאָנד שיקסל מיט אַ שטיק געלער חלה אין האַנט.

ס׳ווערט מיר איבער דער טבע. כ׳קאָן נישט קוקן, ווי דאָס שיקסל האַלט אַזוי דאָס שטיק חלה אָפן, פריי. ס׳איז דאָך פּסח!

דאָס בלאָנדע שיקסל פאַרבויגט דאָס קעפּל אויף אַ זייט. זי נעמט אַוועק די חלה פון מויל און קוקט מיך אָן.

— צו וועמען דאַרפסטו?

— צו יוזשען.

— איך הייס נישט יוזשע. סטאַשע רופט מען מיך. און דו ווי הייסטו?

— מענדל.

— ווילסט דיך שפּילן?

— יאָ. נאָר וואַרף אַוועק די חלה. ס'איז דאָך חמץ.
— ביי אונז איז היינט „ווילקאָנאָץ", עסט מען חלה.
— און ביי אונז איז פסח, טאָר מען נישט עסן קיין חלה.
— און מיין מאַמעשי האָט מיר געזאָגט, אַז איר, זשידקעס, טוט אַריין אונזער בלוט אין מצות.
— דיין מאַמעשי איז אַ גויע.
— און דו ביסט אַ זשידעק.
— און דו ביסט אַ שיקסע.
— פּאַרכו!
— סאַמאַ פּאַרכו!

דאָס שיקסל רוקט זיך הינטערווייליגס נענטער צו דער טיר פון זייער שטוב. איך רוק מיך נאָך. מיר ביידע קוקן אויף זיך, ווי הינט. דעם וועג אין דער דאָזיקער שטוב אַריין קאָן איך. ס'איז דאָך אונזער שטוב געווען. כ'קאָן אויך דעם וועג אויפן בוידעמל אַרויף. ס'קומט מיר אויפן זינען, אַז דאָרט אהין איז צו יוזשע דעם בעדנערס געקומען אַ רוסישער זעלנער. ער האָט געקלאַפּט אויף די שטיגן מיט די שווערע שטיוואַלעס. דער בעליק אין שטוב האָט זיך געשאָקלט.

וויל איך עס זאָגן סטאַשען. איך וויל איר זאָגן, מיר זאָלן אַרויף דאָרט אויפן בוידעמל. אָבער זי שטייט שוין ביי איר טיר. זי האַלט די האַנט אויף דער קליאַמקע.

— ווינאָש שען, זשידזשע! — גיט זי אַ קאָפּע מיט אַ פוס אין מיין זייט אַריין און רייסט אויף די טיר.

כ'וויים נישט, מן־הסתם האָט זיך מיר געדאַכט. מן־הסתם האָב איך נישט גוט געזען. נאָר פאַר די אויגן האָט אַ מיניע געטון יוזשע דעם בעדנערס שוואַרצער, שעפּסענער קאָפּ.

— יוזשע! — האָב איך מיך צעשריגן נישט מיט מיין קול און געוואַלט אַריינפאַלן אין אונזער אַמאָליקער קיך.

אָבער אין הויז האָט זיך דערטראָגן אַ שפּיציק ווידער־קול:

— מאַ־מאַ, זשיד כצע זאַביטש!

דעם שיקסלס מאַמע האָב איך שוין נישט געזען. יוזשע דעם בעדנערס — אויך נישט. כ׳האָב גענומען לויפן פון הויף אַרויס אין גאַס אַריין, אין גאָרטן אַריין, וואו ס׳האָט זיך נאָר געלאָזט.

ערשט ביים אַלטן גאָרטן בין איך שטיין געבליבן. ס׳האָט מיך קיינער נישט נאָכגעיאָגט.

אויף די בוימער זענען געלעגן אָפּגעקילטע שטיקער זון. ס׳האָבן שפּאַצירט חתנים מיט כּלות. אַלע כּלות זענען געווען פאַרגאָלדעטע. אַלע האָבן הויך געקלאַפּט מיט די אָפּצאַסן.

ווען איך קאָן אַזוי אַ זאַג טון... ניין, נישט קיין זאָג טון, נאָר שרייען: „הערט אויף צו קלאַפּן מיט די אָפּצאַסן!“ — וואָלט מיר אַראָפּ אַ שווערער שטיין פון האַרץ.

כ׳האָב לאַנג געוואַרט, ביז כ׳האָב אָפּגעסאַפּעט פון לויפן. כ׳האָב מיר נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון, וואָס מיט מיר איז פריער געווען. כ׳האָב געפילט, אַז איך דאַרף שולדיק זיין, אָבער קעגן וועמען — האָב איך נישט פאַרשטאַנען.

כ׳בין אַהיימגעגאַנגען מיט אַ מורא. ס׳האָט זיך מיר געדאַכט, אַז איך דאַרף מיך פאַרענטפערן.

איטע איז שוין אין שטוב נישט געווען. דער טאַטע איז שוין געהאַט אויפגעשטאַנען פון שלאָף. ער האָט געוואַרט אויף מיר.

— וואו ביסטו דאָס געווען, וואו? — האָט ער מיך געפרעגט, וואו נאָר כ׳בין איבערגעטרעטן די שוועל.

— אין אַלטן גאָרטן.

— וואָס עפּעס אין אַלטן גאָרטן? וואָס האָסטו צו טון אין אַלטן גאָרטן, וואָס?

— כ׳האָב געשפּילט אין ניס.

— אין ניס גאָר! אַזאַ יונג, ווי דו, שפּילט אין ניס?

— כ׳האָב אים אַליין געהייסן גיין — האָט די מאַמע זיך פאַר מיר אָנגענומען.

— אין אַלטן גאָרטן אַריין? צו די לאָבוזעס דאָרטן?

— עס זענען נישט געווען קיין לאָבוזעס — האָב איך געפּראָוווט אַריינוואַרפן אַ וואָרט.

— אַז ד ו ביסט דאָרט געווען, איז שוין גענוג.

ס'פּנים האָט מיר אויפסניי געגומען ברענען. דער טאַטע האָט צו מיר קיינמאָל אַזוי נישט גערעדט. פאַרוואָס קומט מיר דאָס, פאַרוואָס?

— וואָלסט מ י ך געהאָרכט — האָט די מאַמע איבער־געריסן מיינע מחשבות—וואָלסטו אים היינט צו נעמי נישט מיטגענומען.

— פאַרוואָס?

— זעסט דען נישט, אין וואָסער הולך ער גייט?

— מילא. נו... אָפּגעריסן, חלילה, גייט ער נישט.

איך אַליין וואָלט היינט אויך נישט געוואָלט גיין צו דער מומע נעמי. כ'בין היינט עפּעס אַזוי אַנדערש, ווי אַלע מאָל. אין לייב ביי מיר ליגט אַ הייסע פוילקייט. כ'וואָלט מיך נאָר געצויגן און געוואַרימט.

אמת, אַז מען וועט היינט נישט גיין צו דער מומע נעמי, וועט אויסקומען צו וואַרטן אַ גאַנץ האַלב יאָר, ס'הייסט, ביז די אַנדערע טעג סופות. כ'וואָלט עס פאַר ליב גענומען, אַבי נישט צו ווייזן זיך דאָרט מיט מיין פאַרשעמט, צעגליט פּנים.

אָבער דער טאַטע האָט זיך איינגעשפּאַרט:

— וואָס הייסט, ער וועט נישט גיין און וואָס וועט נעמי זאָגן?

— גיי אַליין.

— ניין. אַליין גיי איך נישט.

זענען מיר דאָסמאָל אויך געגאַנגען, איך און דער טאַטע.

אַז ס'פּנים ברענט נישט און אויפן האַרץ ליגט נישט קיין שווערער שטיין, איז גאַנץ נישקשה צו גיין צו דער מומע נעמי. זי איז אַן אַנדערע, ווי אַלע מיינע מומעס. דאָס לעבן ביי איר איז אויך אַן אַנדערס.

זי וואוינט אין אַ געמויערט, צוויי־שטאָקיק הויז מיט

בּרייטע, אייזערנע שטיגן. אין יענעם הויז וואוינט אויך פּושי־לענצקי דאָקטאָר און דער גויאישער לערער.

אַז מען גייט דאָרט אויף די אייזערנע שטיגן, לויפט אַרום אין קילן, טונקעלן הויז אַ פּרעמדע, הויל ווידער־קול. די טיר פון דער מומע נעמיס שטובּן איז אַ הויכע, אַ בּרוינע מיט אַ מעשענער קליאַמקע. צוליבּ דער דאָזיקער מעשענער קליאַמקע, מוז זיין, האָט מיין מאַמע נישט ליבּ געהאַט דעם טאַטנס שוועסטער און איז כּמעט קיינמאָל נישט געגאַנגען צו איר גוט־יום־טוב־בּיטן.

— כ'האָבּ אויך אַמאָל געהאַט מעשענע קליאַמקעס — האָט די מאַמע נישט אויפגעהערט צו דערמאָנען — נו, האָבּ איך אַזוי געפּאָכעט פון מיר, ווי נעמי?

כ'ווייס נישט, צי בּיי דער מאַמעס טירן מיט די מעשענע קליאַמקעס האָט מען אויך געמוזט קוועטשן בּיי אַ קנעפּל, איידער מען איז אַריינגעקומען. דאָ, בּיי דער מומע נעמי, מוז מען אַבּיסל צוואַרטן הינטער דער בּרוינער טיר. דאָ פרעגט מען צוערשט, ווער עס איז דאָרט. דערנאָך עפנט מען און מען לאָזט אַריין.

דער טאַטע, אַז ער גייט צו דער איינציק־בּאַהעבּיקער שוועסטער זיינער, בּרומט ער אויפן וועג אַ ניגונדל, וואָס אַלע האַלבּע יאָר האָט עס אַנדערע תּנועות מיט אַנדערע טענער.

אַז ער קומט צו דער טיר, שנייצט ער זיך אויס, הוסט אָפּ, דערנאָך גיט ער אַ קוועטש פאַמעלעך בּיים קנעפּל. אַז מען עפנט, גיט ער בּרייט אַ שפּרייז אַריין, ווי אײנער רעדט:

— קיין גביר בּין איך טאַקע נישט, אָבּער אַ בּרודער בּין איך דיר און אַזאַ יחסן, ווי דו, שוועסטער־לעבּ, בּין איך אויך.

ער איז טאַקע דער אייגענער יחסן, וואָס די מומע נעמי. בּיידע זענען זיי אַרומגעלאָפן נאַקעט און בּאָרוויס אין „נייעם מילכל" און געגעסן ראַזעוואַנע בּרויט מיט צוואָרעך. בּיידע האָבּן זיי געקוקט דאָרט אויף די ווייטע, צעוואָרימטע פעלדער. בּיידע האָבּן זיי זיך געבּאָדן אין איין טייך. נישט מער, מיין טאַטע וואוינט אין איין שטוּבּ מיט אַ קיך, און זי, די מומע

נעמי — אין א סך שטובן. מיין טאַטע לאָזט איבער אויף שבת הונדערט קופערנע צווייערס, און ביי דער מומע נעמי גייט אַוועק דריי און פיר רובעל אויך.

די מומע נעמי אַליין איז אַ הויכע, אַ טונקעלע מיט שוואַרצע, שפיציק־אויפגעשטעלטע ברעמען, אַזוי ווי ביי אַ יוד אַ למדן. איך האָב נישט ליב די מומע נעמיס אויגן. זיי זענען ווייסע. זיי יאָגן אָן מרה־שחורה, אומהיימלעכקייט. כ'האָב אויך נישט ליב, ווי אַזוי די מומע נעמי רעדט. נישט אָפן גייען ביי איר די רייד, נאָר באַהאַלטן. זי זייעט זיי צווישן די דינע ליפן פאַמעלעך מיט אַ פאַרצויגן ניגונדל:

— ליי־זע־ע־ער... — זאָגט זי — גוט־יום־טוב, גוט־יאָר!... איז וואָס־זשע מאַכסטו? אַזוי... מאַ, געלויבט זיין ליבער נאָמען! און וואָס מאַכט פרימעט? אַזוי... מאַ, געלויבט זיין ליבער נאָמען! און דאָס איז טאַקע דיין מענדל?

בשעת זי זינגט אַזוי אויס דעם „געלויבט זיין ליבער נאָמען", האָבן די אויגן אירע אַ טבע האַלב צו פאַרמאַכן זיך, אַזוי ווי פון גרויס מתיקות. דאָס פנים שאָקלט זיך צו רביצין־מעסיק.

איר טונקל געשטאַלט, די פאַרשפיצטקייט פון גאָמבקעלע, די הויכקייט אירע—דאָס אַלץ פאַסט זיך מיט די גערוימע, קילע שטובן, וואו דאָס מענטשלעכע קול לויפט אַרום אין די ווינקלען אַ שפּאַרע ווײַלע, ביז עס געפינט פאַר זיך אַ שטיקל תיקון. ס'דאַכט זיך, אַז נאָר די דאָזיקע ווענט און נאָר די דאָזיקע טונקעלע טישן מיט קאָמאָדעס האָבן געקאָנט אַרויסגעבן פון זיך אַזאַ מומע נעמי. ערגעץ אַנדערש, אונטער אַ נידריקען בעליק, למשל, צווישן וואַרימערע ווענט, וואָלט זיך די מומע נעמי קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען.

ס'איז נאָר אַ חידוש, ווי אַזוי דער מאַן אירער, פעטער בן־ציון, פאַסט זיך יאָ אַריין אין די דאָזיקע שטובן.

אַז אַליין איז ער נידעריק געוואַקסן, קיילעכדיק און פעט. אַז פיסלעך האָט אים גאָט געגעבן קליינע, גאָרנישט קיין מאַנסבילשע. הענט — קורצע, פולכנע. בלויז אַ באָרד האָט ער אַ

ווייסע — און דער בויך האָט זיך ביי אים פאַרנומען מיט נגידי־שער העזה.

פעטער בן־ציון טראָגט נישט קיין שטיוול, נאָר שוואַרץ־געפוצטע שטיבעלעטן מיט שטייפע, גומענע ווענטלעך ביי די זייטן. הויזן האָט פעטער בן־ציון ליב אויך שוואַרצע, געפּרעסטע מיט אַ קאַנט אין סאַמע מיטן. אַז ס׳איז געקומען צו דער קאַפּאָטע, האָט פעטער בן־ציון לאַנג מעדיטירט, איבערגעלייגט זיך מיט זיין ווייבנעמי, און ס׳איז געבליבן, אַז די קאַפּאָטע זאָל זיין אַביסל אונטערגעשאָסן, געהאַקט. ס׳הייסט: משפּליש און פרומלעך. פרומלעך דערפאַר, וואָס צו קיין קאַפּעלוש האָט נאָך פעטער בן־ציון נישט קיין כח. טראָגט ער טאָקע אין שטוב־אַרום אַ זיידן, אַכט־קאַנטיק קאַפּל און אין גאַס אַריין גייט ער אַרויס אין אַ שוואַרץ, טיכן היטל מיט אַ שמאָלער דענקע. נישט מער — דאָס שנירל ביים פעטער בן־ציונס דאַשיק איז פון זייד, און דער שמוקלער האָט עס דריי מאָל געפלאָכטן.

פעטער בן־ציון וויגט זיך אויף זיינע קורצע פיסלעך קאַטשקע־מעסיק, מיט דראָבנע, ווייבערישע טריטלעך. יודן, וואָס באַגעגענען אים, זאָגן אים צו ערשט גוט־מאָרגן; פאַר גויים נעמט ער דער ערשטער אַראָפּ דאָס היטל. פעטער בן־ציון איז אַן אָנגעזעענער מענטש אין שטאָט. ער ווייסט, וואָס ביי יעדן יוד אין שטוב עס טוט זיך. ער ווייסט, ווען אַ יוד האָט חתונה, ווען אַ יודענע גייט צום קינד, ווען מאַן און ווייב גטן זיך, ווען אַ יוד שטאַרבט. אַלץ ווייסט פעטער בן־ציון.

נישט בחינם איז ער דער פירער אין דער שרייבער פון דער קהל־שטוב. וועמען, אַ שטייגער, זעט מען אַזוי האָפּערדיק אַריינגיין אין מאַגיסטראַט אַריין? בן־ציון קהל־שרייבער. וועמען טרעפט מען אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג לויפן אין גובערניע אַריין, אָדער צום „וואָיסקע נאַטשאַלניק”? פעטער בן־ציון. און ווער גייט דאָס אַזוי גוט־ברודעריש מיטן רב אין גאַס, אויב נישט בן־ציון?

פאַר מיר און פאַר מיין טאַטן איז אַ כבוד, וואָס בן־ציון קהל־שרייבער איז מיינס אַן אייגענער פעטער און דעם טאַטנס — אַ לייבלעכער שוואָגער. פאַר מיר איז אויך אַ כבוד, וואָס פעטער

בן ציון דאַוונט אין שול אויף מזרח-וואַנט, טאַקע נישט ווייט פון רב, און וואָס פון דאַוונען גייט ער אַהיים מיטן חזן, מיטן דאָזאַר ראובעלע בעקערמאַן און מיט נאָך אַ סך חשובע לייט פון שטאָט.

מיר מיטן טאַטן דאַוונען אין בית-מדרש. אַהיים גייען מיר צוזאַמען מיט מאָטל שטרוי, אָדער מיטן קליינעם משהלע דעם היטלמאַכער. טוט אונז טאַקע הנאה, ווען אין אַ יום-טוב, אָדער אין אַ שבת-ראש-חודש, פאַר קריאת התורה באַווייזט זיך פּלוצלינג אין בית-מדרש אונזער פעטער בן-ציון.

מען ווייסט, אַז גלאַט קומען אין בית-מדרש אַריין, קומט נישט בן-ציון. מן-הסתם ברענגט ער נייעס, וועלט-זאַכן. שטעלט מען טאַקע אויף מויל און אויערן. טליתים רוקן זיך אַראָפּ פון די קעפּ, קליינע יונגלעך שטעלט מען אַרויף אויף די פענסטער, אויף די שלחנס.

פעטער בן-ציונס נגידישער בויך שטופּט זיך אַרויף צום באַ-לעמער. די ווייסע, ריין-צעקעמטע באָרד קוקט גדלותדיק אַראָפּ אויף די איינגעהערטע, ניכטערנע פּנימער. יחיאל-סאַגע, דער עלטערער שמש, גיט אַ קלאַפּ אין שלחן אַריין מיט אַ תקיפותדיקער פאַרשייטקייט.

— שאַ-אַ! זאָל זיין שטיל!

ווערט שטיל, ווי אין אַן אויער. איך שטיי אויך אויף אַ טיש. ס'הייסט? ס'איז דאָך עפּעס מיין פעטער בן-ציון!

פעטער בן-ציון קוקט זיך אַרום פאַמעלעך אויף אַלע פיר זייטן און נאָך פאַמעלעכער לאָזט ער הערן דאָס וועלט-נייעס, וואָס ער האָט געברענגט:

— כ'בין מכריז ומודיע מידיעת הרב ומידיעת הקהל — רופט ער אויס מיט זיין געשפּאָלטן קול — אַז איינשרייבן קינ-דער אין תלמוד-תורה קאָן מען יעדן טאָג פון צוועלף אַ זייגער אינ-דערפרי ביז אויפדערנאַכט, אויסער פרייטאָג און שבת...

מילא, איז עס נישט אַזאַ גרויסע וועלט-נייעס. יודן נעמען טאַקע באַלד צוריק אַראָפּ די יונגלעך פון די טישן. עמעצער אויף מזרח-וואַנט גיט גיך אַ רוק אַרויף דעם טלית אויפן קאָפּ און ברומט אין אויפגעעפנטן מחזורל אַריין:

— נגע... אַ וואַזשנע נייעס... טאָמער קאָנסטו וויסן...

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, האָט פעטער בן־ציון פאָרט עפּעס געזאָגט. יודן האָבן אויסגעהערט. אָרעמע מאַמעס, אַלמנות, נעבעך, מיט עגונות וועלן טאָקע וויסן, ווען איינצושרייבן זייערע קינדער אין תּלמוד־תּורה.

איצט, די צווייטע טעג יום־טוב, זיץ איך אין די הויכע, טונקעלע שטובן פון דעם אייגענעם פעטער בן־ציון. די מומע נעמי זיצט נאָענט ביי דער זייט פון טאַטן. זי ווייסט, אַז דער ברודער אירער דערהערט נישט אַביסל. פעטער בן־ציון אָבער ווייסט נישט דערפון, אָדער וויל נישט וויסן. ער זיצט פונדע רווייטנס. ער האָט אַריינגעקוועטשט זיין פעסלדיק גופל אין אַ ווייכער פאָטעלשטול, פונוואַנען די פיסלעך הענגען אים אַראָפּ, ווי קלעצלעך. ער זיצט אין זיין אַכט־קאַנטיק זיידן קאַפּעלע, קנאַקט ניס, טינקט די יאָנדרעס אין אַ גלעזל מעד, שיילט פּאָמעראַנצן און קוקט אויף מיר.

וואָס אַזעלכעס האָט דאָס פעטער בן־ציון דערזען אויף מיר? וואָס פּאַטשט ער אַזוי מיט די ליפּן נאָך יעדן מאָל טועם זיין פון ביסל מעד? און דער עיקר — וואָס קרימט ער אַזוי מיט דער נאָז?

כ׳בין מיך סוף־כּל־סוף משער, פאַרוואָס פעטער בן־ציון קרימט זיך אַזוי. אויף היינטיקן פּסח האָט מיר דער טאַטע גאָרנישט געקאָנט מאַכן. כ׳בין געקומען אַהער אין דער וואָכנדיקער קאַפּאָטע. די מאַמע איז גערעכט געווען: ווי זיצט מען דאָס פּסח אין פעטער בן־ציונס שטובן אין אַזאַ אָפּגענוצט מלבוש? כ׳שעם מיך פאַרן פעטער, פאַר דער מומען, פאַר די שיינע, רייכע שטובן, דער עיקר אָבער שעם איך מיך פאַר מענדלען.

זיי האָבן אויך אַ מענדל. מיר, ביידע מענדלס, הייסן נאָך איין זיידן. נאָר דער מענדל פונדאַנען איז עלטער, אָנזעעוודיקער, שענער. ער איז געראָטן אין דער מומע נעמי. ער האָט אויך אַזאַ קליין, שמאָל מויל, ווי זי. אַז ער רעדט. פאַרקרימט זיך אים דאָס מויל אין אַ ווינקל אַריין אַזוי, ווי ביי דער מאַמע זיינער.

מיר דאַכט זיך תמיד, אַז ס׳איז ביי אים אַזאַ סיגעלע: ער
האַלט זיך גרויס, קרימט ער מיטן מויל.

און גרויס צו האַלטן האָט זיך מענדל מיט וואָס. ער גייט
אין אַ ווייס העמד מיט אַ שניפּסל. די הויזן זענען ביי אים לאַנ-
נע, איבער די קאַמאַשן אַריבער. ער לערנט נישט אין קיין חדר,
נאָר אין אַ „שקאָלע״. ער קאָן אַרומגיין פראַנק און פריי איבער
די הויכע, געראַמע שטובן. ער קאָן זיך אויסבעטן ס׳טעלערל פון
הימל. ער האָט נישט קיין שוועסטערן, ער האָט נישט קיין ברי-
דער. ער איז איינער.

אָבער דאָס אַלץ איז נאָך גאָרנישט. אין שטאָט זענען דאָ אַ
סך אַזעלכע שיינע, רייכע מענדלס מיט געראַמע, זאַטע שטובן.
קיינער אָבער פון יענע מענדלס פאַרמאָגט נישט אין האַלז אַזאַ
קול-נגינה, ווי דער הינעדיקער.

מען רעדט אין שטאָט, אַז מענדל בן-ציונס וואַקסט אַ כלי,
וואָס די וועלט וועט מיט אים אַמאָל קלינגען. גאַנץ שטאָט זאָגט,
אַז מענדל בן-ציונס שרייבט און לייענט, ווי אַ וואַסער. מענדל
בן-ציונס קאָן גאַנצע קאַפּיטלעך תנ״ך פון אויסנווייניק. טאָ ווי
אַזוי זאָל איך מיך נישט פילן קליין און אָרעם אַקעגן אַזאַ מענדל,
וואָס אַלטע יודן לויפן אַרויס פון בית-מדרש אין שול אַריין, הערן
אים זינגען?

איך אַליין לויף אויך. מענדל העלפט צו דעם אַלטן ליט-
ווישן חזן. ער איז דאָס ערשטע זינגערל. זיין קולכל לויפט
אַרום אונטערן אויסגעהוילטן בלויען, בעליק פון שול, אַזוי ווי אַ
בת-קול. אַז מענדל פאַרגייט זיך אַ מאָל אונטער דער נאָז, דאַכט
זיך, אַז די אַלע פליימן און קלאַרנעטן, די אַלע טראָמפּייטן און
פידלען, וואָס זענען אויסגעשניצט אויף דער מזרח-וואַנט, אַז
דאָס זינגען און שאַלן זיי אַזוי.

איצט זיץ איך ביי זיי צו-גאַסט. מענדל קוקט אויף מיר, ווי
אויף אַ פרעמדן. ער קען מיך. איך קום דאָך דאָ אַלע האַלבע יאָר.
פונדעסטוועגן זעט עס אויס, ווי ער וואָלט מיך נישט דערקענט.
ער קרימט מיטן קליינעם מויל און רופט זיך צו מיר גישט אַן

מיט קיין איין וואָרט. איך צו אים וואָלט יאָ גערעדט. אָבער ווי אַזוי רעדט מען צו אים, אַז ער קען מיך גאָרנישט?

בעט אים די מומע נעמי:

— מענדלשי, זינג עפּעס פאַרן פעטער לייזער.

שטעלט מענדל אָן אַ פּאָר גרויסע, ווייסע אויגן, אַזוי ווי ביי דער מאַמע זיינער. ער גיט אַ קוועטש מיט אַן אַקסל. מען קאָן זיך משער זיין, אַז ער מיינט צו זאָגן:

„טאָמער ווייסטו, פאַר וועמען כ'האָב דאָ צו זינגען."

שמייכלט צו אים מיין טאַטנס גרויסע, יום-טובדיק-אויסגעצוואָגענע באָרד:

— נו, טאַקע — זאָגט די באָרד — זינג עפּעס, מענדל, כ'הער דיך אַמאָל אין שול, אָבער נישט אַלעמאָל קאָן מען זיך אַהין אַריינשטופּן און נישט אַלעמאָל דערהער איך...

ווערט מענדלס קליין מויל נאָך איינגעצויגענער. די אויגן-לעפּלעך מאַכן זיך האַלב-דרימלדיק צו. ער גייט טאַקע זינגען. איך האַלט איין דעם אָטעם. אויפן טאַטנס באָרד ליגט אַ גרויסער, וואַרעמער שמייכל. מומע נעמיס אויגן מאַכן זיך אויך האַלב-דרימלדיק צו, אַזוי ווי ביי איר מענדלען. בלויז פעטער בן-ציון גיט אַ זאַטן זופּ פון גלעזל מעד און פאַרלייגט ביידע הענט אויפן בויך.

אָבער מענדל זינגט נישט. ער גייט גאָר פּאַמעלעך און שטייף אַריין אין דער אַנדערער שטוב.

פון טאַטנס באָרד טוט זיך אָפּ דער שמייכל. זי ווערט טונקל, די באָרד. איך לאָז אָפּ דעם אָטעם. מומע נעמי קוקט נאָך איר זון מיט אַ פאַרקנייטשטן שטערן.

אָבער אין עטלעכע מינוט אַרום דערהערט זיך פון דער אַנדערער שטוב מענדלס קול. ער זינגט. פון דאָרט אַרויס זינגט ער. דעם טאַטנס מויל ווערט קיילעכדיק איינגעהערט. דאָס פּנים פון מומע נעמי רינצלט זיך מיט אַ סך לאַכנדיקע קנייטשעלעך;

— ס'זאָל מיר נאָר נישט פאַרשטערט ווערן, ליבער גאָט אין הימל! — שאָקלט זי שטיל מיטן קאָפּ — ער זינגט דאָך, קיין עין-הרע, ווי אַ פייגעלע אין וואַלד.

איך אַליין ווייס נישט, ווי אַזוי אַ מענטש קאָן זינגען, ווי

אַ פייגעלע אין וואַלד. נאָר מענדלס קול-נגינה לייגט זיך מיר אויפן האַרץ, אַזוי ווי גוטער האָניג. איך קאָן אים מיט גאָרנישט פאַרגלייכן. איך פאַרשטיי נאָר, אַז נישט בחינם האַלט ער זיך אַזוי גרויס. איך אויף זיין אָרט וואָלט אויך נישט בעסער געווען.

אין שטוב איז שוין גוט טונקל. אַלע זיצן אַזוי ווי חולאים, וואָס האָבן זיך מורא צו רירן מיט זייערע יסורים. די גלעזלעך מעד שטייען אין שאָטן, פאַרגעסענע. מענדלס ניגון לייגט זיך אַוועק פאַר אונזערע פיס, אַזוי ווי אַ געשאָכטן עוף. איך הער בפירוש, ווי ער קלאַפּט מיט די פליגל, דער ניגון.

אַ וואונדערלעך זינגען. אַ וואונדערלעך יונגל. מענדל דעם פעטער בן-ציונס. איך גיי אַוועק אַ זאַטער פון מעד, אַ זאַטער פון איבערגעצויגענע, געצוקערטע פּאָמעראַנצן, אָבער אַ הונגעריקער. אַ דערשלאָגענער פון מענדלס קול-נגינה.

דער טאַטע רעדט צו מיר און איך קאָן אים נישט ענטפערן.

וואָס בין איך אַקעגן יענעם מענדלען? אַ שטויבל, אַ פלעווע. אַפילו קיין ניי שטיקל מלבוש האָט מיר דער טאַטע נישט געקאָנט מאַכן אויף יום-טוב. יענער מענדל איז אָנגעטון ריין, אַזוי ווי אַ שררה. דאָס קול זיינס איז אויך אַזוי ריין און שררהדיק. און איך לויף אַרום אויף פרעמדע הייף. איך האָב צו טון מיט יוזשען און מיט האָדלען. איך בין פאַרגרעבט. מיר וואָלט גוט געווען, ווען מען זאָל פלוצלינג קומען אָנזאָגן די בשורה, אַז יענער מענדל איז שלאַף געוואָרן, מען האָט אים געמוזט אויסשניידן דאָס קול פון דער קעל. איך וואָלט מענדלען דאַמאָלס ליב געקריגן. ער וואָלט דאַמאָלס געוואָרן דער איינציקער, דער בעסטער חבר מיינער. איך וואָלט אים דערציילט פון די טויבן, וואָס זיצן ביי אונז אויפן דאַך. איך וואָלט אים געזאָגט פון יוזשע דעם בעדנערס, פון איטען, פון יונהן. אַ סך זאַכן וואָלט איך אים געהאַט צו דערציילן. איצט אָבער קאָן איך גאָרנישט.

גלייך פון דער מומע נעמי זענען מיר געגאַנגען אין בית-מדרש אַריין. מאָשקע חזן האָט היינט אַזוי שווער און טרוקן געוועגט די זעלנערישע מאַרשן, אַז מיר האָט געהאַקט אין די שלייפן. איך האָב געבעטן, עס זאָל שוין נעמען אַ סוף, עס זאָל ווערן

גוט שפעט, כ׳זאל מיך קענען לייגן, און אין קישן אריין — יויינען. כ׳וואלט א סך געוויינט.

אינדערהיים האט מיך דער טאטע אינגאנצן נישט אין זינען געהאט. ער האט דערציילט נסים פון זיין שוועסטער נעמי, פון דעם כיבוד, וואס מען האט פאר אונז געשטעלט, פון מענדלען מיט זיין טייער קול-נגינה.

איך זע, ווי דער מאמעס פנים קנייטשט זיך, דאכט זיך, אז זי הערט דעם טאטן גאנץ קנאפ. כ׳וואלט געשוואוירן, אז איר זענען נישט ניחא דעם טאטנס רייד.

— נו, שוין גענוג! — גיט זי טאקע אומגעדולדיק א מאך מיט דער האנט — מען האט שוין געהערט די גליקן.

איך בין דער מאמען דאנקבאר געווען פון גאנצן הארץ. א טייער מענטש דאס איז, די מאמע מיינע, פאר מ י ר נעמט זי זיך דאס איצט אן. פאר מיין עוולה.

דער טאטע איז שטיל געבליבן. אלץ אין שטוב איז מיטאמאל שטיל געווארן. איטע האט געגרייט צום טיש, זי האט געהאט א פארמאכט, ברוגז פנים מיט איבערגעבערענטע פלעקן. די מאמע איז נישט געווען אנגעטון יום-טובדיק. זי האט אויסגעזען צעטראגן, עגמת-נפשדיק.

— און וואו איז ערגעץ דער זון דיינער? — האט דער טאטע געפרעגט, איידער מען איז זיך געגאנגען זעצן צום טיש.

— ער וועט היינט נישט זיין — האט די מאמע קורץ געענטפערט.

איטע איז גיך ארויס אין קיך אריין. דער טאטע האט גע-קנייטשט די ווינקלען ביי די אויגן.

— וואס הייסט? מען דארף דאך מאכן קידוש?

— קאנסט מאכן אן אים.

— כ׳פארשטיי נישט.

— וואס פארשטייסטו נישט? ר׳איז נישטא און שוין. ער איז פארבעטן צו מרימען, איז ער פארבעטן.

— אזוי... מא...

מען האט זיך געזעצט צום טיש אן יונהן. איטע איז ווידער

נישט געזעסן צוזאַמען מיט אונז. מען האָט געגעסן שווייגנדיק, שווער.

יונה איז נישט געקומען שלאָפן. ער איז אויך נישט געקומען צומאָרגנס.

איטע איז כסדר אַרומגעגאַנגען מיט איבערגעבערענטע קינבאַקן. זי האָט נאָר געדוימט, נאָר געוואַשן, נאָר געפוצט.

מוצאי-יום-טוב, ווען מען האָט באַדאַרפט אַרויסרוימען דאָס יום-טובדיקע געפעס און אַריינברענגען דאָס חמצדיקע, איז די מאַמע אוועקגעגאַנגען. זי האָט מיטגענומען מיט זיך יונהס אָפגעשיילט וואָליזקעלע. איטע איז געזעסן אַ פאַרהאָרוועטע ביים פענסטער און געקוקט אין פינסטערן דרויסן אַרויס.

דער טאַטע איז געהאַט געגאַנגען צו זיין שותף, צו מאָטל שטרוי. אין שטוב ביי אונז איז געווען גרוי. מען האָט נישט צוריק געזען נישט די מאַמען, נישט יונהן און נישט דעם טאַטן. איך איך האָב מיך אַרומגעבלאָנקעט אין דער פאַרלאָזענער שטוב, אַזוי ווי אַ יתום. ס'האָט זיך מיר נאָר געדאַכט, אַז כ'וועל שוין די מאַמע קיינמאָל נישט צוריקזען, כאָטש שפּעט ביי נאַכט איז זי געקומען אָן יונהן און אָן זיין וואַליזקעלע. איך בין געבליבן שלאָפן איינער אַליין אין אייזערנעם בעטל.

קאפיטל צוועלף

שפעטער בין איך געוואָר געוואָרן, אַז יונה איז אין יענעם מוצאי-יום-טוב אַוועקגעפאָרן, נישט געזעגנט זיך מיט קיינעם. אַנטלאָפן, צי וואָס? קיינער אין שטוב האָט זיך נישט געפרעגט אויף אים. אַזוי ווי מען וואָלט זיך געשעמט מיט זיין נאָמען.

איטע איז נאָך געבליבן ביי אונז אַ צייט. זי איז מאָגערער גע־וואָרן. אין די אויגן אירע איז שוין נישט געלעגן יענץ שוואַרצע, וואַרעמע בלישטשל, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט פון וואַרשע. זי איז געוואָרן פויל, שווער.

קיינער האָט נישט געזען, ווי זי גייט איין. די מאַמע האָט געשוויגן. איך האָב געקוקט און גאָרנישט געקאָנט טון. דעם טאַטן איז זיין טאָכטער איינגאַנצן נישט אָנגעגאַנגען. האָט ער דאָך זעקס טעג אין דער וואָך געלעבט צווישן הימל און ערד, צווישן סטויגעס היי און פויערישע פורלעך. בלויז שבת האָט ער געקאָנט זען זיין טאָכטער. איז אָבער דער איינציקער שבת געווען צו קורץ, דער טאַטע זאָל אַלץ קאָנען זען. און באַזונדער האָט דער טאַטע נאָך אַלץ געלעבט מיטן טעם פון זיין שוועסטער נעמיס כיבוד און פון איר זונס קול־נגינה.

נישט געווען דאָס מאָל, ער זאָל נישט דערמאָנען די מומע נעמיס שטוב און איר געראָטענעם מענדל. פרייטאָג־צונאַכטס, צי שבת ביים עסן, אַז ס'איז געקומען צו זמירות און איך האָב גע־פרווט אים אונטערהאַלטן, האָט זיך דער טאַטע פאַרקרימט, אַזוי ווי ער וואָלט אַראָפגעשלונגען אַ שלעכטן ביסן און אָפגעזיפצט:

— וואו נעמט מען דאָ מענדל־נעמיס?

— ווער מיט עפּעס, און ער מיט מענדל נעמיס? — האָט די מאַמע פאַרביטערט אַריינגעוואָרפן.

זי האָט נישט ליב געהאַט צו הערן רעדן וועגן דער רייכער שוועגערין אירער. זי האָט גישט ליב געהאַט, ווען מען האָט גע־רומט דער מומע נעמיס זון. אַלץ, וואָס ס'האָט געהאַט אַ שייכות מיט יענע גרוימע, זאַטע שטובן, האָט די מאַמע נישט געקאָנט פאַרטראָגן.

— וואָלסט בעסער געזאָרגט פאַר דיין מענדלען — האָט זי גערעדט מיט פאַרדרוס — ער איז אויך אַ טאַטנס אַ קינד. גלויב מיר, ווען מיר זאָל גאָט העלפן, וואָלט אונזער מענדל אויך געקאָנט זינגען.

— נאַרישע יודענע, וואָס דו ביסט! — האָט דער טאַטע שטיל געשמייכלט. — וואָס בייזערסטו דיך, וואָס? ווער זאָגט עס

דיר, אַז אונזער מענדל איז נישט קיין טאַטנס אַ קינד? נאַר זינגען, זעסטו, דאָס איז שוין אַ גאָב פון גאָט.

— אַ גאָב, אַ שמאָב — האָט די מאַמע פאַרשאַרצט מיט דער נאָז — מען האָט שוין געזען אַזעלכע גאָבן! אַז זיי וואַקסן דערנאָך אונטער, די גאָבן דיינע, ווערט פון זיי פּראָצענטניקעס און לײדיקגייערס. וואָס, מיינסטו, איז דען דער גאַנצער שוואָגער ריינער, אויב נישט קיין לײדיקגייער?

— ווער, בן־ציון?

— יאָ, בן־ציון, בן ציון...

— ער איז דאָך קהל־שרייבער. יודענע, וואָס טוט זיך מיט דיר? — האָט דער טאַטע ממש געשטוינט.

— אָווא, אַ וואַזשנע מלאכה! כ׳קען אויך שרייבן און כ׳מאַך גאָרנישט אַזאַ אָנשטעל מיט מיר.

— נו, לאָז מיך שוין צורו — האָט דער טאַטע ביטולדיק אַ מאַך געטון מיט דער האַנט — דו ווייסט דאָך גאָרנישט, וואָס דו רעדסט!

— כ׳ווייס, כ׳ווייס, האָב נישט קיין מורא. כ׳זאָל מיר שוין די גוטע יאָר האָבן, וואָס מרדכי־מענדל איז טויזנט מאָל מער לייט, ווי דער גאַנצער בן־ציון דיינער.

— אַזאַ יאָר אויף מיינע שונאים, וואָס פאַראַ לייט מרדכי־מענדל איז — האָט דער טאַטע חוזקדיק אַ וויג געטון מיטן קאָפּ.

— זאָג איך דיר, אַז מרדכי־מענדל וועט נאָך רודערן מיט פוילן.

— מיט די וואַנצן וועט ער רודערן, נישט מיט פוילן.

— וועסטו דאָך זען!

— כ׳זע שוין אַזוי אַ יאָר צוואַנציק, זינט חנה, נעבעך, איז געוואָרן זיין ווייב.

— חנה איז מיר טויזנט מאָל ליבער, ווי נעמי.

מיר איז די מומע חנה אויך ליבער געווען. זי איז געווען אָרעם, זייער אָרעם. אַ לייבלעכע שוועסטער פון טאַטן און פון דער מומע נעמי, האָט די מומע חנה פאַרמאָגט דאָס טונקעלע פּנים פון יענער און די שטילע פאַרדרימלטקייט פון מיין טאַטנס

אויגן. זי האָט גערעדט פּאַמעלעך, אַזוי ווי איר שוועסטער נעמי·
נאָר אָן יענערס ניגון און אָן יענערס יחסנישן אָנשטעל.

צו דער מומע חנה איז מען צו גאַסט נישט געגאַנגען. זי
האָט געוואוינט הינטער דער שטאָט, אין אַ קליין, הילצערן הייזל
מיט פאַרשטויבטע שייבלעך, מיט אַ גרינעם שינדל·דאַך.
אירע שטובן זענען נישט געווען קיין גרויסע און נישט קיין
גערוימע. סך·הכּל איין שטוב מיט אַ נידריק·געזעצטן, שוואַרצן
בעליק. אַ פּאָדלאָגע — אַ ליימענע, אַ צעהויקערטע, מיט גריבער
און לעכער. צוויי נישט·אויפגעבעטע בעטן מיט אָפּגעשאָסן רויט·
לעך בעטגעוואַנט. אַ בּרייטער, אַלט·פּרענקישער, ליימענער אויוון
מיט אַ פּיעקעליק, וואו ס'האָבן זיך געטריקנט אַ פּאָר שייטלעך
העלץ און וואו ס'האָבן זיך געוואַרעמט שוואַרצע, הונגעריקע קינ·
דער אין אויסגעוואַקסענע העמדלעך.

אַ הויכע, אַן איינגעבויגענע פאַר דער צייט, האָט זיך דער
מומע חנהס דאַרער גוף תּמיד געהילט אין אַן אַלטער, גרויער
פּאַטשיילע מיט געוואַלד·ריסן. דער קאָפּ איז אייביק געווען פאַר·
וויקלט מיט אַ וואָלן דערעלע, וואָס האָט מיט דער צייט פאַרלוירן
די קאָליר.

ביי איר אין שטוב האָט מען געגעסן קאַרטאָפל אינדערפרי·
קאַרטאָפל אינמיטן טאָג, קאַרטאָפל ביינאַכט. אַז מען האָט גע·
וואָלט אַרויס פון דער מומע חנהס שטיבל, איז פאַר דער שוועל
געלעגן אָנגעשיט אַ באַרג מיט שניי ביז אין דער העלפט פון
פענסטערל. האָט מען געוואַרט. מען האָט געקוקט אין די פאַר·
פרוירענע שייבלעך אַריין מיט אויסגעהונגערטע אויגן, ביז אויף
דער קעגנאיבערדיקער טאָפּאָלע האָט זיך אַוועקגעשטעלט דער
פאַראַיאָריקער באָטשאַן און אָנגעזאָגט די בשורה, אַז מען קאָן
שוין גיין: דער ליבער זומער איז געקומען.

האָט טאַקע צו יענער צייט אַ שמעק געטון פון דער מומע
חנה מיט קו און מיט מילך, זי האָט געבּרענגט אין שטאָט אַריין
די אויפגעטויכטקייט פון צעבליטער תּבואה און דעם ריח פון
וואַרעמע רעגנס, וואָס האָבן דורכגענעצט דעם באַלקן פון איר
געלעכערטן שינדל·דאַך.

זי איז געקומען צו אונז, ווען דער באַגינען איז נאָך גע־לעגן אַ פאַ שלאָפענער אויף די שויבן. אַ שטילע, אַ מן־הצדיקע, האָט זי זיך אַריינגעשלייכט און מיט אַ ניכטערנעם גוט־מאָרגן אָוועקגעזעצט זיך צו דער מאַמען אויפן בעט.

מיט דער מאַמען האָט זיך די מומע הנה געהאַלטן, ווי מיט אַן אייגענער שוועסטער. פאַר דער מאַמען האָט זי אויסגע־גאָסן איר ביטער האַרץ, דערציילט איר פינסטער מזל: אַז קיין גראָשן אין שטוב איז נישטאָ, אַז אַ שטיקל פלייש זעט מען משבת לשבת און אַ סך מאָל דאָס אויך נישט; אַז די קינדער, נעבעך, גייען אַרום באָרוויס און נאַקעט; אַז דירה־געלט איז מען שולדיק פאַר דריי קוואַרטל — איז אַ פאַל, מען זאָל, חלילה, גיין אין די הייזער.

האָט די מאַמע געטרייסט:

— זינדיק נישט — האָט זי געזאָגט — האָב בטחון, חנה. איך גלויב אין דיין מרדכי־מענדלען. ער וועט נאָך רודערן מיט פוילן. וועסט זאָגן — יאַך האָב געזאָגט.

די מומע חנה, כאָטש זי האָט נישט געהאַט מיט וואָס דעם טאָג איבערצולעבן, האָט אויך געגלויבט אין איר מאַן. אַלע, אויסער מיין טאַטן, האָבן געגלויבט אין פעטער מרדכי־מענדלען.

און איז דען נישט געווען אין וועמען צו גלויבן? אַזאַ קאָפּ־מענטש, אַזאַ אויפטוער! ווער האָט זיך דען געקאָנט צו אים גלייכן!

עס מאַכט נישט אויס, וואָס מרדכי־מענדל איז געווען אַן אָרעמאַן אין זיבן פאַלעס, וואָס ער האָט געבאָרגט אַ זעקסער אויף פאַפּיראָסן. אָבער פלענער האָט ער געהאַט גרויסע, עשירות־דיקע. דער קאָפּ איז ביי אים געגאַנגען, ווי אויף שרויפן.

פעטער מרדכי־מענדל איז נישט געווען פון יענע יודן, וואָס בעטן ראש־השנה, יום־כפור, נישט מער, ווי אויף פרנסה און אויף געזונט פאַר ווייב און קינד. דאָס זענען יודן — האָט ער געזאָגט — אָרעמע, מיט קליינע השגות און מיט נאָך קלענערע דאגות. ער, מרדכי־מענדל, וועט זיך זיך נישט אָוועקשטעלן פאַרן רבונו־של־עולם אויסבעטן דאָרט אביסל פרנסה. און אַז מען האָט שוין

פרנסה איז וואָס? — קריגט מען נאָך אַ שיסל גריץ מיט נאָך אַ פּאָלקע געגזונס.

דער עיקר דאַרף אַ מענטש עפּעס אויפטון. מען דאַרף — האָט ער געזאָגט — די גאַנצע וועלט זאָל וויסן, אַז ס'איז דאָ אַ מרדכי-מענדל. ס'זאָל קלינגען מיט אים, קינד און קייט זאָל רעדן פון אים.

למשל: פאַרוואָס זאָל ער, מרדכי-מענדל, נישט קאָנען זאָגן, אַז דער „קאָפּטער" וואַלד מיטן גאַנצן פּאָלוואַרק דאָרטן איז זיי-נער? מיט וואָס איז דאָס אַהרן שטיינבערג מער יחסן פון אים? ער קען בעסער לערנען? ער האָט שענער געדרשנט? און פאַרוואָס זאָל ער, מרדכי-מענדל טאַקע, נישט זיין יענער, וואָס זאָל זיך שטעלן בויען אַ באַן קיין ביאַלאָבזשעג? און פאַרוואָס זאָל גאַנץ „פּאַרלע", דאָס גרויסע גוט מיט די מילן, מיט דער צעגעלניע, מיט די טאַרטאַקעס — פאַרוואָס זאָל דאָס אַלץ נישט געהערן צו מרדכי-מענדלען? איז דען איטשעלע בעקערמאַן מער קאָפּ-מענטש פון אים?

טאָג און נאַכט איז מרדכי-מענדל געפאָרן צו פּריצים, גע-מאָסטן פעלדער, געהאַקט וועלדער. אָבער קיין פּרנסה איז אין ליימענעם שטיבל אויפן שאָסיי נישט געווען.

איז ער איינמאָל געפאַלן אויף אַ פּלאַן, אויף אַ גאָר גרויסן פּלאַן. די שטאָט האָט נישט קיין הוטע. ווי קאָן דאָס אַזאַ שטאָט מיט אַזויפיל יודן, קיין עין-הרע, און מיט נאָך מער גויים, להבדיל, לעבן אָן אַ הוטע? וועט ער, מרדכי-מענדל, אויפשטעלן אַ הוטע. אין אַלע עקן וועלט וועט גיין דאָס גלאָזוואַרג פון זיין הוטע. מ'וועט „זשאָבן", מ'וועט נתעשר ווערן.

האָט ער אויפסניי אָנגעהויבן פאָרן און גיין צו פּריצים. האָט ער אויפסניי טעג מיט נעכט געחשבונט. אין שטיבל איז געשטאַנען אַ בלויע, שטייפע קעלט. די אָפּגעריסענע, איינגעשמירטע קינדער האָבן זיך געשלאָגן איבער אַ בעסער שטיקל אָרט אויפן פּיעקעליק. אַלע אין שטוב האָבן געלעבט מיט בטחון. היינט, מאָרגן, אַז עס וועט זיין אַ הוטע, וועט אויך זיין אַן אָרט אויפן פּיעקעליק.

איז טאַקע געקומען אַ טאָג, ווען פעטער מרדכי־מענדל צו־זאַמען מיט צוויי פּריצים זענען אַוועק צום רעיענט שרייבן אַן אַקט. מען האָט דערווייל אָנגעלייגט געהילך. מ׳האָט אָנגעהויבן בויען. די הוטע איז מיט מזל אויפגעוואַקסן, מיט אַ פּאַרריסע־נעם קוימען אין הימל אַריין, מיט דעכער, מיט פּאַרקאַנעס, מיט אויוונס.

גאַנץ שטאָט איז געלאָפן אָנקוקן דאָס בייזע וואונדער. מ׳האָט פּאַרריסן די קעפּ, געטאַפּט די ווענט, געקנאַקט מיט די צונגען:

— ננע, ביסט אַ מבין!

אָבער מרדכי־מענדל איז אין דער הוטע קיין שותף נישט געוואָרן.

עמעצער איז אים פאַרלאָפן דעם וועג. עמעצער האָט אים אָפּגענאַרט.

האָט פעטער מרדכי־מענדל גענומען אָנקלאַפּן די טירן פון אַדוואָקאַטן, פון שרייבערס, פון סענדזשעס. ער האָט זיך אויסגע־לערנט פון אויסנווייניק אַלע פּאַראַגראַפן מיט אַלע פּונקטן פון קאָדעקס. ער האָט אויפגעוויזן, ווי אויף דער האַנט, אַז מ׳האָט אים באַשווינדלט, אַז דעם פּראָצעס מוז ער געווינען. אָבער מער ווי ביי די פּאַראַגראַפן מיט די פּונקטן איז ער נישט גע־בליבן. די הוטע האָט טאַקע געשיקט גלאָזוואַרג אין אַלע עקן יועלט, אָבער אָן מרדכי־מענדלען.

זיין שוואַרצע, געדיכטע באָרד איז דערפון, חלילה, נישט גרויער געוואָרן. פאַרקערט. — זי איז, דאַכט זיך, געוואָרן שוואַרצער, ווידענער. די גרויסע, לעבעדיקע אויגן, וואָס האָבן דערמאָנט אָן שוים פון ביר, האָבן צאַפּלדיקער געבריט. דאָס מויל מיט די ווייסע, געקליבענע ציין האָט זיך נאָך פּאַרעקשנטער און שאַר־פּער געשאַרצט אין די ווינקלען אַריין.

פעטער מרדכי־מענדל איז נישט אָפּגעשטאַנען. מילא, מען קאָן לעבן אָן אַ הוטע אויך. אָבער אַ גאַזשעלניע דאַרף אַזאַ שטאָט האָבן? ווער זאָגט דאָס, אַז דוקא פון גלאָזוואַרק מוז ער נתעשר ווערן? און אַז מ׳וועט טרייבן בראָנפן, איז ווייניק? אַ

פלאַץ האָט ער שוין אויסגעקליבן. געווען שוין אַפילו אַ קאָמיסיע. צוגעשטימט. ס'פעלט נישט מער, ווי אַוועקצושטעלן זיך און צו בויען.

— חנה, מיין ווייב — האָט זיך מרדכי־מענדל אין אַ זומערדיקן פרימאָרגן צעזונגען ביי אונז אין שטוב. — גרייט דיך. מ'עט וואוינען אין „פּאַקאָיעס". געלט וועט שווימען דורך טיר און פענסטער. מ'עט זיך אָנשיכורן, ווי די גויים. נישקשה, מרדכי־מענדל לעבט נאָך.

ער איז געלאָפן איבער דער שטוב, אַזוי ווי אַ ווינט. אַ צעקנעפּלטער, אַ צעטראָגענער, מיט אַן אַרויפגעשאַרצטן דאַשיק, מיט צעפּאָרענע הענט.

— וואָס איז מיר בן־ציון קהל־שרייבער? — האָט ער געפּראַלט מיט ג' לות — ווער איז מיר בן־ציון קהל־שרייבער?

די מאַמע האָט נאָכגעקוקט דעם צעטראָגענעם מרדכי־מענדלען מיט אַ גרויס, צעשמייכלט פּנים. זי האָט געגלויבט אָן אים. זי האָט נביאות געזאָגט, אַז דער שוואָגער אירער וועט נאָך רודערן מיט פוילן. איצט ווערט איר נביאות מקוים. די מומע חנה האָט געקריגן רויטלעך־איבערגעבּרענטע פלעקן אויף די דאַרע באַקן. זי איז שטאָלץ געווען אויף איר שיינעם, פלוישנדיקן מאַן בלויז דער טאַטע איז געזעסן אַ שווייגנדיקער. ער האָט געקוקט אין טיש אַריין. דאָס גדלות, דאָס פּראַלן פון זיין שוואָגער, האָט דעם טאַטן נישט מיטגעריסן. ער האָט שוין געהערט אַזעלכעס. נישט דאָס ערשטע און נישט דאָס לעצטע מאָל. נאָר אַז בן־ציון קהל־שרייבער איז שוין ביי מרדכי־מענדלען אויך גאָרנישט — דאָס, זעט אויס, האָט שוין דעם טאַטן אונטערגעהויבן.

פּאַמעלעך האָט ער אַוועקגענומען דאָס פּנים פון טיש. ער האָט פאַרשאַרצט די ברעמען ארויף און שטילינקע, מיט חוזק, האָט ער זיך אָנגערופן:

— אַז אָך און וויי, ווער עס רעדט פון בן־ציונען.

— לייזער! — האָט זיך מרדכי־מענדל אָפּגעשטעלט אינמיטן שטוב — קאָנסט דיר דיין בן־ציונען איינמאַרינירן אין זויערן, כאָטש ער איז קהל־שרייבער. און וואָס שייך מיינע געשעפטן, האָסטו אַזאַ.

ידיעה, ווי אַ קו אין מפטיר. דו ווייסט דאָך נישט מער, ווי היי — טאָ שמעק דיר צו דײַן היי.

— מײַן היי שמעקט כאָטש — האָט דער טאַטע צוריקגע־ביסן — אָבער פון דײַנע גאָלדענע גליקן עפּירט מען גאָרנישט קיין גוטן ריח.

ער דאַט אַ קוק געטון אויף דער מאַמען מיט אַ נצחונדיק שמייכעלע. ער האָט געוואָלט, מן הסתם, זען, צי זײַן שאַרף ווערטל איז געפעלן.

אָבער דער מאַמען איז עס נישט געפעלן. קיינעם איז עס נישט געפעלן. פונדעסטוועגן איז דער טאַטע אינגאַנצן נישט אומ־גערעכט געווען. מרדכי־מענדל האָט טאַקע געהאַט בדעה צו רודערן מיט פוילן. ער האָט געמיינט גוט. אָבער אין שטאָט האָט מען גערעדט, אַז מרדכי־מענדל וועט נאָך צוליב זײַנע געשעפטן מיט זײַנע אויפטועכצן פאַרפוילט ווערן אין קרימינאַל.

טאַקע דאָס עסק מיט דער גאָזשעלניע. ס'האָט שוין געהאַלטן אָט־אָט, היינט־מאָרגן האָט מען שוין געזאָלט שרייבן דעם אַקט.

מרדכי־מענדל האָט געמאַכט אַ כפול־שמונהדיקן שנאַפּס און פאַרביסן מיט אַ גענצן פּופּיקל. די קינדער האָבן זיך אין יענער נאַכט נישט געשלאָגן איבער אַ בעסער אָרט אויפן פּיעקעליק. די מומע חנה האָט אַ גאַנצע נאַכט נישט צוגעטון קיין אויג.

מאַכט זיך אָבער, אַז דער פּריץ, דער שותּף, לייגט זיך אַוועק פּריש און געזונט און שטייט מער נ'שט אויף.

מרדכי־מענדל וואָלט שוין היינט געוואוינט אין „פּאָקאָיעס".

ער וואָלט שוין געפאָרן מיט אַן אייגענער בריטשקע אין צוויי פערד געשפּאַנט. בן־ציון קהל־שרייבער וואָלט שוין נישט פאַררײַסן אַזוי מיט דער נאָז. מײַן טאַטע וואָלט שוין נישט חוזק געמאַכט, ווײַל אָבער נישט גאָט. שלעפּט מען נאָך מרדכי־מענדלען צו פּאָ־ליציע, צו „שליעדאָוואַטעלעס", ער זאָל זאָגן, פאַרוואָס דער פּאַן דאָמבראָווסקי איז אַזוי פּלוצלינג געשטאָרבן.

וואוינט נאָך אַלץ מרדכי־מענדל אין יענעם אייַנגעפאַלענעם הײַזל ביים שאָסיי. יאָגן נאָך דאָרט ווינטן מיט רעגנס איבער זײַן שינדל־דאַך. פאָרן פורן אין ווײַטע שטעט אַריין אויף מערק און

יריד'ים. שטייט דאָרט אין שוואַרצע נעכט די מומע חנה, אַרומ־געוומען מיט פעלד אין מיט ווינט. זי קוקט נאָך די פאָרנדיקע פורן און בעט ביי דעם, וואָס לעבט אייביק, אַז אויך איר מרדכי־מענדל, איר שאַרפער קאָפּ, איר שיינער קידוש־מאַכער, זאָל שוין אַמאָל געהאָלפן ווערן מיט אַ הילף.

מרדכי־מענדל אַליין פּראַלט שוין נישט. נאָך דער מפּלה מיט דער גאָזשעליניע איז די זיידענע, שוואַרצע באָרד גרויליק געוואָרן. די צעגליטע, אומרואיקע אויגן קוקן מיט אַ מאַטער, אויסגעלאָשענער דערשלאָגנקייט. אָבער בטחון, חשק גרויס צו ווערן — דאָס פאַרמאָגט ווייטער מרדכי־מענדל.

און אפשר האָט טאַקע די מומע חנה, אין די פינסטערע נעכט אויפן ליידיקן שאָסיי, אויסגעבעטן די הילף פאַר איר מאַן?

מרדכי־מענדל האָט זיך פאַרקוקט אויף אַ גוט. ס'איז געווען אַ פרישער שגעון. אַזאַ יוד, וואָס האָט כל ימיו געלעבט אין אַ הילצערן שטיבל, געגעסן גריץ מיט ראַזאָווע ברויט, נישט געמאַכט זיך קיין ניי מלבוש פון דער חתונה אָן — ווי קומט דאָס, ער זאָל גאָר חלומען פון אַ גוט?

פונדעסטוועגן איז די „ווייסופּקע", דאָס גוט, אים געפעלן.

אין אַ זומערדיקן באַגינען איז מומע חנה געזעסן אויפן בעט ביי מיין מאַמען. אַ בלויער פאַס זון איז געפאַלן אויף איר גאָל, צעקנוידערט שייטל. מיט אַן איינגעהאַלטן, פאַרסודעט קול האָט זי מער געאָטעמט, ווי גערעדט, אַז פ ל יי ש ע ר, דער דייטש פליישער, האָט בדעה אָפּצוקויפן די „ווייסופּקע" און צוצונעמען מרדכי־מענדלען פאַר אַ שותף.

— מילא, דו ווייסט דאָך — האָט זי געזאָגט — מרדכי־מענדל האָט נישט זיין אייגנס, זאָלסט זאָגן, וואָס דאָס איז ווערט. אָבער וואו שטייט עס געשריבן, אַז צו אַ גוט דאַרף מען האָבן געלט? און צווייטנס, לייגט דאָך דאָס געלט אַריין דער דייטש פ ל יי ש ע ר. מרדכי־מענדל וועט נאָר אַריינלייגן שכל.

די מומע חנה האָט דאָס נייעס אַריינגעאָטעמט אין דער מאַמעס האַלב־פאַרשלאָפענעם פּנים אַריין, נאָך שטילער, ווי דאָס שאַרן זיך פון אַ פליג. פונדעסטוועגן האָט דער טויבלעכער טאַטע־

וואָס איז געשטאַנען אין טלית · ותפילין,ביים פענסטער, אויסגעדרייט דאָס פּנים און אַ קוק געטון אויף דער שוועסטער זיינער מיט אַזאַ ביטולדיק שמייכעלע, אַז איבער דער מומע חנהס באַקן זענען דורכגעלאָפן רויטע פּאַסמעס בלוט.

די מאַמע איז געלעגן אין בעט מיט אַ פול, געסקלאַרעוועט פּנים. די לעצטע צייט איז די מאַמע שענער געוואָרן. זי האָט צוריקגעקריגן דאָס וואַרשעווער גוידערל מיט אַ צולאַג פון אַ נגידישער פאַרריסנקייט אין די ווינקלען פון דער נאָז. אַז זי האָט זנגעטון דעם ווייסן זשאַבאָט מיט די ווייסע שפּיצן ביי די אַרבל, אַז זי האָט אַביסל אונטערגעהויבן דעם קאָפּ און אָנגעמאָסטן אַ פרעמדן מענטש מיט אַ פּאָר לאַנגע, ציענדיקע בליקן, האָט מען איר אַליין געקאָנט אָנגעטרויען אַ גוט.

דעריבער האָט זי דאָס איצט מיט אַזאַ פאַרנומען פּנים אויסגעהערט, וואָס די מומע חנה האָט אין איר אַריינגעאָטעמט. זי האָט געזען, ווי די מומע חנה איז רויט געוואָרן. בשעת דער טאַטע האָט אַזוי צוגעוואָרפן דאָס ביטולדיקע שמייכעלע זיינס, האָט זי אַריינגעצויגן די ברעמען און מיט נאָך מער ביטול אָנגערופן זיך הויך:

— הער אים נישט, חנה, מער, ווי ביים שמייכלען, וועט ער נישט בלייבן, דער ברודער דיינער. ער מיינט דאָך, אַז קיין בעסערס, ווי צו האַנדלען מיט היי, איז שוין גאָר נישטאָ אויף דער וועלט. זאָג איך דיר, אַז מיט גאָטס הילף, וועסטו אין קורצן ווערן אַ גוט-באַזיצערין.

— פון דיין מויל אין גאָטס אויערן אַריין — האָט די מומע חנה שטיל אָפּגעזיפצט.

די טעג מיט די וואָכן זענען דערווייל נישט געשטאַנען. אָט-אָט ווערט פון געשעפט, און אָט-אָט לאָזט זיך אויס אַ בוידעם. די פּריצטע, וואָס פאַרקויפט דאָס גוט, וויל אַ מטמון מיט געלד. אָט קריגט פּל יי ש ע ר חרטה. מרדכי-מענדל ווידער וויל זיך באַווארענען.

לויפט מען. עסט מען נישט, שלאָפט מען נישט. זיצט מען אָפּ טעג מיט וואָכן אין דער היפּאָטעק. מילא, וואָלט שוין דאָס

נישט אויסגעמאַכט. אָבער ווער וועט מיר ערב זיין, צי עס וועט זיך נישט, חלילה, אויסלאָזן, אַזוי ווי עס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט דער הוטע און מיט דער גאָזשעלניע, נישט היינט געדאַכט?

— האָב בטחון! — גיט די מאַמע צו מוט — ס'האַרץ זאָגט מיר, אַז פון ד ע ם געשעפט וועט שוין מרדכי-מענדל מיט קיין ליידיקע הענט נישט אַוועקגיין.

מרדכי-מענדלען אַליין האָט מען כמעט ווי נישט אָנגעזען. ער האָט נישט געגעכטיקט אין שטוב. ער איז געלאָפן אויף טראַקטן, געפאָרן מיט באַנען, געריבן זיך די פיס ביי פריצישע „פּאָקאָיעס". און נישט געהאַט קיין צייט אפילו אַראָפּצוּלויפן אין מרחץ אַריין לכבוד שבת.

איינמאָל נאָר איז ער צו אונז אַריינגעפאַלן אינדערפרי, אַ הונגעריקער, אַ נישט דערשלאָפענער, מיט אַ פאַרקנוילטער באָרד.

די מאַמע האָט אין גרויס איילעניש געגרייט פאַר אים צום טיש. זי האָט אַוועקגעלייגט אַ פיר-פונטיק, פריש ברויט, אַרויסגעלאָפן נאָך פרישע פּוטער מיט קעז, געשטעלט אַ גרויס טעפל מיט קאַווע. בשעת מרדכי-מענדל האָט געגעסן, האָט זיך די מאַמע אָנגעשפּאַרט מיטביידע עלנבויגנס אויפן טיש און נייגעריק געקוקט אים אין ברוינעם, אָפּגעאַרבעטן פּנים אַריין.

— איז וואָס-זשע הערט זיך, מרדכי-מענדל? — האָט זי געפרעגט מיט אַ וואַרעמען שמייכל אין די אויגן.

— ס'גייט! — האָט ער אַ זופּ געטון די קאַווע — מ'דאַרף נאָך האָבן אַ קליין ביסעלע רחמים.

— זיי נאָר רואיק — האָט די מאַמע גערעדט צו אים, ווי צו אַן אייגענעם מאַן — קאָך דיך נאָר נישט.

— אַז דאָ גייט נישט וועגן קאָכן זיך. דאָ איז אַן אַנדער אומגליק: דער דייטש, דער פליישער, איז אַ גנב שבגנבים. מען זאָגט, אַז יודן זענען שווינדלער — זאָג איך דיר, אַז דער דאָזיקער דייטש גייט איבער אַלע יודן צוזאַמען. מילא, דו ווייסט דאָך: קיין געלט האָב איך דאָך נישט, זאָלסט זאָגן אַ פּרוטה. כ'האָב נאָר אויפטו, איינפאַל. ווייל מיר דער גנבישער פליישער אַזוי פאַרבינדן דעם קאָפּ, כ'זאָל שוין מער קיין תחית-המתים נישט אויפשטיין. ער

וויל, למשל, איך זאָל זיין ביי אים אַן עקאָנאָם, אַ משרת, אין ער זאָל זיך זיין פריץ. ער וויל, למשל...

און פעטער מרדכי-מענדל לאָזט שטיין דאָס האַלב - אָפּגע-טרונקענע טעפּל קאַווע. ער דערוואַרעמט זיך און נעמט געבן צו פאַרשטיין דער מאַמען קלאָר און דייטלעך, ווי אַזוי דער דייטש פלייישער וויל דאָס אים אָפּנאַרן, פאַרפירן אין אַ בלאָטע אַריין און מאַכן פון אים אַ תל לעולם ועד.

די מאַמע קוקט אים גלייך אין די ברייטענדיקע אויגן אַריין. זי קוקט מיט אַ פּאָר אויפגעריסענע ווייסלעכטסער, אַ פאַרגאַפּיע-טע, מיט אַן אומבאַהאָלפן שמייכעלע אויף איר שיין מויל.

פאַרשטייט זי אַלץ, וואָס מרדכי-מענדל רעדט? אפשר יאָ. מיר דאַכט זיך אָבער, אַז זי זעט נאָר זיין צעפאָרענעם קאָפּ, די ברייטע רעדער, וואָס ער מאַכט אין דער לופטן, די צעברענטע אַפּלען און דער עיקר — דאָס גרויסע, פריציש-פּוילישע גוט, וואָס ער מאָלט פאַר איר אַזוי שיין אויס.

איז טאַקע געשען, אַז אין אַ מיטן מיטוואָך, פון דער הע-לער הויט, האָט גאַנץ שטאָט גענומען קאָכן: מרדכי-מענדל האָט געקויפט די „ווייסופקע".

— מרדכי-מענדל? — האָט מען געקנייטשט מיט די נעז — ווער איז דאָס דער מרדכי-מענדל?

— ס'הייסט ווער? לייזערס שוואָגער.

— ווער איז דאָס דער לייזער?

— לייזער „שאַניאַזש", דער היי-הענדלער.

— האָט זיין שוואָגער געקויפט די „ווייסופקע"?

— זיין שוואָגער.

— אַ שוואַרצער, בייזער חלום זאָל מיר אויסגיין צו מיינע שונאימס קעפּ, ער איז דאָך אַן אָרעמאַן, אַן אביון!

— זעסט דאָך!

מען האָט געפרעגט ביי אַ שכן. דער שכן — ביי אַ צווייטן ס'איז געגאַנגען אַ געזשומערייי און אַ גערעדערייי פון שטוב צו שטוב, פון מאַן צו ווייב, פון גוי צו יוד.

די מאַמע איז געקומען צו לויפן פון דער מומע מרים אַ פאַרקייכטע:

— לייזער, האָסט געהערט?

איז אָבער דער טאַטע נאָך נישט בעווען אין דער היים. גראָד היינט האָט ער זיך פאַרשפעטיקט. איז די מאַמע געלאָפן צו שכנים, געזוכט עמעצן, וואָס זאָל איר זאָגן אויפן רעכטן אמת. האָבן אַלע טאַקע געהערט, אָבער קיינער איז נישט געשטאַנען דערביי.

די מאַמע האָט געוואָלט אַרויסלויפן אויפן שאָסיי, דאָרט אין יענעם שטיבל אַריין מיט דער ליימענער פאָדלאָגע, וואו עס האָט געוואוינט מרדכי־מענדל. זי מוז וויסן, שוין! די מינוט! אָבער אין דער לעצטער רגע האָט זי זיך מישב געווען.

— ניין — האָט זי פאַראיבל געהאַט — מ׳האָט בעדאַרפט קומען אָנזאָגן די בשורה איר — צום ערשטן.

שפעטער איז אָנגעקומען דער טאַטע. ער איז אויך אַריין נישט, ווי געוויינלעך. די באָרד איז פול געווען מיט היי־שטויב, ס׳היטל פאַררוקט אויף אַ זייט, ס׳פּנים — צעטומלט. נישט אַנדערש, נאָר ער האָט געקויפט די „וויסופקע" און נישט פעטער מרדכי־מענדל.

— האָסט געהערט, לייזער?

— ס׳איז טאַקע וואָר?

— וואָס הייסט, צי ס׳איז וואָר? גאַנץ שטאָט קאָכט דאָך!

— נו, יאָ, ער האָט טאַקע געהערט. ער איז געווען אין בית־מדרש צו מנחה־מעריב. אַז מען האָט גאָרנישט געדאַוונט, אַז ס׳רוישט דאָרט, ווי אין אַ בינשטאָק. מען לויפט אים אַקעגן, מען גיט אים אָפּ מזל־טוב. נבע, גיי וויים!...

— און וואָס האָב איך געזאָגט, לייזער? — שאָקלט די מאַמע מיטן גאַנצן פּנים און מיטן גאַנצן גוף.

— געזאָגט... מ׳קאָן זיין אַ חכם...

— אָבער מרדכי־מענדל איז אַ קאָפּ־מענטש, הע?

— יאָ אַ קאָפּ־מענטש, נישט אַ קאָפּ־מענטש, אָבער צו אַ גוט דאַרף מען דאָך האָבן געלט...

— אויסגעזאָרגט. ער האָט שוין געהאַט געלט אויך. וואָס דען, אַזוי ווי דו? היי היינט, היי מאָרגן...

— נו, וואָס-זשע האָסטו געוואָלט, אפשר אויך אַ גוט?

— וואָסי, ס׳פּאַסט מיר נישט, מיינסטו?

— ס׳זאָל דיר גיין אין דעם... — האָט דער טאַטע אַ קוועטש געטון מיט אַן אַקסל — מ׳קאָן קויפן אַ גוט אויך.

— חכמהט זיך נאָך צו די צרות...

זי איז אַוועקגעגאַנגען ברוגז אין קיך אַריין. דער טאַטע האָט איר נאָכגעקוקט מיט שטילע, פרעגנדיקע אויגן.

אַ גאַנצן אויפדערנאַכט האָט די מאַמע שוין נישט גערעדט. שווייגנדיק און מיט אַ גרויסער זאָרג אין די קנייטשן פון שטערן, האָט זי דערלאַנגט וועטשערע.

אויפן בעליק זענען אַנטשלאָפן געוואָרן עטלעכע פליגן. דער זייגער האָט טרוקן און איינגעגעסן געטיקעט: היי היינט, היי מאָרגן... די וואַגעס האָבן שוין באַלד אָנגעשפּאַרט אויף דער קאָמאָדע, האָט דער טאַטע זיי פּאַמעלעך אַרויפגעצויגן, ס׳האָט געקרעכצט אינעווייניק, אין געוועדק, אַזוי ווי אין דער מאַמעס האַרץ.

נאָך דער וועטשערע האָט זי זיך אַוועקגעזעצט ביים אָפענעם פענסטער. געקוקט אין דער נאַכט אַריין. ס׳איז געגאַנגען אַן ענגע ווארעמקייט פון קעגנאיבערדיקן מויערל. אין דער הויך, דאָרט אויפן גאַניקל, איז עמעצער געקראָכן אין די קעמערלעך אַריין, דער זייגער האָט טעמפּ און גיך אויסגעקלונגען איין שעה און נאָך אַ שעה. די מאַמע איז אַלץ געזעסן ביים פענסטער. איך וואָלט געשוואוירן, אַז זי זעט איצט די מעשענע קליאַמקעס, וואָס זי האָט געהאַט ביים ערשטן מאַן, דעם רופא. זי פּאַרגלייכט, מן-הסתם, יענץ לעבן מיט׳ן היינטיקן. און אפשר איז זי מקנא די מומע חנה מיטן נייעם גוט, וואָס שטייט דאָרט צווישן תבואה-פעלדער, צווישן ליפּע-בוימער און האָט איבער זיך אַזאַ שיינעם, טיפן הימל?

די מאַמע... מיין מאַמע, ביזן טויט אַריין האָט זי נישט פאַרגעסן די מעשענע קליאַמקעס.

קאפיטל דריצן

ס'איז טאַקע אמת געווען. מרדכי-מענדל, דער עני ואביון, איז געוואָרן אַ גוט-באַזיצער. טאַקע ער אַליין און נישט בשותּפות מיטן דייטש פליישער.

— ווי קאָן עס געמאָלט זיין ? — האָבן יודן בשום אופן נישט געקאָנט תּופס זיין — ער האָט באַגנבעט אַ קלויסטער, צי וואָס ?

— אפשר האָט ער באַגנבעט.

— און וואָס איז מיט פליישערן, האָט אים מרדכי-מענדל אַרויסגעשטופט ?

— מן-הסתּם.

— ס'הייסט ? און דער דייטש האָט זיך געלאָזט אַרויסשטופן ?

— זעסט דאָך.

ס'איז געווען אַ האַרב רעטעניש. שטאָט איז געגאַנגען אויף רעדער. נישט נאָר פרעמדע מענטשן האָט עס זיך נישט געלייגט אויפן שכל, נאָר אפילו די אייגענע משפּחה האָט אויך בשום אופן נישט געקאָנט פאַרשטיין, וואָס דאָ טוט זיך. יודן זענען געלאָפן אינמיטן דער וואָך אויפן שאָסיי אַרויס, אַ קוק טון מיט די אייגענע אויגן, אַ טאַפּ טון דאָרט דאָס גוט. אפשר איז עס אַ חלום, אַן איינרעדעניש ?

אָבער שונאים אויף להכעיס — איז עס קיין חלום נישט געווען. די גאַנצע „וויסופקע" מיטן וואַלד דאָרט, מיט די לאָנקעס, מיט אַלע בהמות און עופות — דאָס אַלץ האָט געהערט צום פעטער מרדכי-מענדל.

אונזער שטוב איז אַזוי גיך נישט געלאָפן. די מאַמע איז געווען באַליידיקט, הלמאי די מרדכי-מענדלס זענען נישט געקומען איר אָנזאָגן די בשורה. דער טאַטע האָט זיך נאָך

אלץ נישט געוואָלט צוגלויבן. מען האָט אים טאַקע אָפּגעגעבן מזל-טוב. דער און יענער האָט אים שוין אָנגעהויבן רופן: ר לייזער, דעם גוט-באַזיצערס שוואָגער. אָבער גיין אַ קוק טון האָט זיך דער טאַטע נישט געאײַלט. וואָסי? ער האָט נאָך נישט געזען קיין גוט? ער קען נישט די „ווייסופקע", קען ער נישט?

האָט מען אָפּגעלייגט משבת לשבת, מזונטאָג לזונטאָג.

ביז ס'האָט זיך איינמאָל „געיאָוועט" צו אונז אַ שטאָפּעט. עס איז אַריינגעקומען אַ לאַנגער גוי מיט אַ בייטש און געפרעגט, צי דער „פּאַן קופּיעץ" איז דאָ אין דער היים.

— וואָסי? צו וואָס דאַרפסטו דעם פּאַן קופּיעץ, פּאָטערל?

האָט דער גוי געזאָגט, אַז דער פּאַן דזשעדזשיץ פון דער „ווייסופקע" האָט געשיקט בעטן דעם פּאַן קופּיעץ מיט ווייב און קינד אין גוט אַריין.

— דער פּאַן דזשעדזשיץ? — האָט דער טאַטע פאַרזשמורעט ביידע אויגן — וואָסער פּאַן דזשעדזשיץ?

—דער נייער. אָט דער... ווי רופט מען אים דאָרט?

— דו ווייסט גאָרנישט, ווי דער נייער דזשעדזשיץ דיינער הייסט?

— כ'ווייס יאָ — האָט דער פויער אַ מאַך געטון מיט דער האַנט — נאָ, ווי הייסט ער דאָרט, מענדל, צי ווי?

— האָט ער געקויפט די „ווייסופקע"? — האָט דער טאַטע, ועט אויס, חוזק געמאַכט פון גוי.

— ער.

— נוע!... אַ שיינער דזשעדזשיץ, כלעבן. ביסט דיך, פּאָ-טערל, נישט טועה?

— ניין, ער איז זיך נישט טועה.

— עפּעס קען איך גאָרנישט דעם דזשעדזשיץ דיינעם.

— עע... דער פּאַן קופּיעץ מאַכט חוזק. ווער קען אים דאָס נישט? מענדל, דער שוואַרצער מענדל!

— אַך, יענער!... טאָ רעד-זשע באַלד אַזוי!

איך האָב דעם טאַטן קיינמאָל נישט געזען אַזוי חוזק מאַכן.

פון וועמען האָט ער אָפּגעלאַכט? פון פויער, פון מרדכי-מענדלען? וואָס איז ער אויסן געווען מיטן מאַכן זיך תּמעוואַטע?

— וואָס חוזקסטו, וואָס? — האָט זיך די מאַמע אַריינגעמישט — ס׳שטייט דיר נישט אָן דער שוואָגער דיינער?

— פונוואַנען ווייסטו, אַז יאָ? — האָט דער טאַטע צוריקגעפרעגט מיט אַן ערנסט, נישט-היימלעך קול.

— גיי-זשע נישט צו אים. ווער בעט דיך?

די מאַמע איז געווען רויט. די הענט אירע האָבן אַוועקגעשטעלט כּלים מיט אַ צו הויכן קלאַפּ און נישט אויפן ריכטיקן אָרט. ס׳האָט איר, זעט אויס, וויי געטון דעם טאַטנס ביטול פון מרדכי-מענדלען.

איך האָב ביי מיר אין האַרצן אויך געהאַט טענות צום טאַטן. פאַרגינט ער נישט מרדכי-מענדלען דאָס גוט? מיין טאַטע זאָל נישט פאַרגינען! ס׳איז געווען פאַר מיר ניי און ווייטאָגלעך. איך האָב געטראַכט, אַז דער טאַטע האָט דאָך קיינמאָל נישט געהאַט קיין מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן. טאָ, וואָס פאַרגינט ער נישט, וואָס?

אָבער אַרויסגעגאַנגען צום נייעם דזשעדזשיץ איז ער פאָרט. אַלע זענען מיר געגאַנגען. איטע אויך.

געלעגן איז די „ווייסופקע" אויפן אייגענעם שאָסיי, וואו ס׳איז געשטאַנען דאָס הילצערנע הייזל, אין וועלכן מרדכי-מענדל האָט אַמאָל געוואוינט.

ערשט איצט האָט מען זיך גוט צוגעקוקט צום דאָזיקן הייזל. שוואַרץ איז עס געווען, אויסגעקרימט, איינגעהויקערט. אַרום פענסטערל איז נאָך געהאַנגען דאָס געלע, געשפּאָלטענע ליים, מיט וועלכן מען האָט עס פאַרקלעפּט אויף ווינטער. צוויי איינגעריסטע קינדער אין קורצע העמדלעך, מיט די בייכעלעך אין דרויסן, זענען געזעסן אויף דער שוועל מיט ליידיקע בלעכענע שיסעלעך און אויסגעקראַצט דאָס ביסל גריץ, וואָס האָט זיך נאָך געפונען דאָרט אויף דער דנאָ.

פרעמדע קינדער, בלאָנדע, גויאישע. ערשט דאָ נישט לאַנג זענען אויף דער אייגענער שוועל געזעסן מרדכי-מענדלס קינדער.

זיי האָבן אויך אַזוי געקראַצט פון די לײדיקע, בלעכענע שיסעלעך און נישט געהאַט וואָס אויסצוקראַצן. הײנט האָבן זיי אַן אייגן גוט. ווי גאָט פירט דאָס די וועלט! דאָרט ווייט אַרויף, אַ שטיקל נאָכן רוסישן בית-עולם, ליגט עס, דאָס גוט.

מיר, די נאָענטע משפּחה, גייען ס'ערשטע מאָל צום פעטער מרדכי-מענדלען צו גאַסט.

אויפן וועג איז שבת.

אײנציקע, פויערישע פורלעך פאָרן אין שטאָט אַרײן און פון שטאָט צוריק. מ'קוקט אויף אונז, אויף די שבתדיק אויסגע-רוטע און אויסגעשלאָפענע. טייל פויערן קאָנען דעם טאַטן, כאַפּן זיי זיך בײ די דאַשקעס:

— ניעך בעדזשע פּאָכוואַלאָני...

— נאַ וויעקי וויעקוו!

די זון שטייט אינמיטן פעלד אַ לײדיקע, אַ ריינע. הינטער אַ טאָפּאָלע, אַרומגענומען מיט שאָטן, זיצט אַן איבערגעבויגענער גוף און וויקלט זיך איבער די אָניצעס. אַ צווייטער — שלאָפט אין גראָז מיט דער זון אויפן הינטער-חלק. אַ פויערטע מיט צוויי אויסגעליידיקטע קויבערלעך ביי דער זייט קניט פאַר דער הייליקער מוטער, וואָס הענגט אויף אַ טאָפּאָל-בוים — אַ שוואַרצע, אָן אַ פּנים. אָט צייכנט זיך שוין דער גרויער, פייכטער פּלויט פון רוסישן בית-עולם. ס'איז קיל דאָ, פרעמד. די צלמים שרעקן.

— אָט דאָרט... — ציט אויס דער טאַטע אַ האַנט אין פעלד אַרײן — דאָס איז די „ווייסופּקע".

פונדערווייטנס שוואַרצט זיך אַ שטיק טונקלקייט — אַ רמז פון אַ וואַלד, צי פון אַ גאָרטן. פון דער טונקלקייט אַרויס מיניעט פון צייט צו צייט אַ ווייסער פלעק.

— דאָס איז דער הויף — זאָגט דער טאַטע — און יענץ דאָרט, דאָס ווייסע, איז דער פּאַלאַץ.

אַ פּאַלאַץ... דאָס וואָרט גיט אַ קלאַפּ אין ביידע שלייפן.

איך האָב נאָך קיין פּאַלאַץ קיינמאָל נישט געזען. כ'ווייס נאָר, אַז אין מעשה-ביכלעך שטייט געשריבן וועגן שררות און וועגן קיסרים, וואָס וואוינען אין פּאַלאַצן. אָבער, אַז מיין פעטער

מרדכי-מענדל, דער יוד מיטן צעפלויגענעם כאַלאַטל, זאָל אויך וואוינען אין אַ פּאַלאַץ, דאָס לייגט זיך מיר גאָרנישט אויפן שכל.

די מאַמע, זעט אויס, גלויבט אויך נישט. איצט, אין דער לעצטער מינוט, האָט זי אויפגעהערט צו גלייבן.

— און אין יענעם פּאַלאַץ וואוינט טאַקע מרדכי-מענדל ? — פרעגט זי מיט גרויס באַוואָרעניש און נעמט צו די האַנט צום שטערן.

— מן-הסתם, אַז ער איז אַ דזשעדזשיץ, קומט אים צו וואוינען אין אַ פּאַלאַץ — שמייכלט דער טאַטע אין דער באָרד אַריין.

מילא, דער טאַטע קאָן זיך שמייכלען, וויפיל זיין האַרץ גלוסט. אָבער מיר קומען פאָרט אין אַ גוט אַריין מיט אַ פּאַלאַץ.

זעט אַזוי אויס אַ פּאַלאַץ ? די מעשה-ביכלעך דערציילן אַפילו, אַז אַ פּאַלאַץ דאַרף זיין פון גאָלד און פון קרישטאָל. אָבער פאָרן פעטער מרדכי-מענדל איז אַזעלכער אויך גוט. כ'זע אַ ברייט, געמויערט ווייס הויז, מיט לאַנגע, שפּיגלדיקע פענסטער. דער דאַך איז געדעקט מיט רויטע, איבערגעבראָכענע דאַכוואָקעס. ביי די קאַנטן פאַרשאַרצט ער זיך, דער דאַך, אַביסל אַרויף, אַזוי ווי אַן איבערגעבויגענער קאַפּעלוש.

אַרום ווייסן פּאַלאַץ ציען זיך, אַזוי ווי אויסגעשטעלטע זעלנער, גלייך-געשניטענע ליפּע-בוימער, הויכע, פאַרריסענע. מוז זיין, אַז אַזוי האָבן אויסגעזען די טענענבוימער פון חומש.

אָבער דאָס איז גאָרנישט. דער עיקר איז דער וועג, וואָס פירט אין ווייסן הויז אַריין. ער איז ברייט, דער דאָזיקער וועג, גלייך געמאָסטן, אויסגעשיט מיט האַרטע, קליינע שטיינדלעך, וואָס רופט זיך „זשוויר" און רוישט אונטער די טריט, אַזוי ווי אָפּגע-זעסענער, געפרוירענער שניי.

דער טאַטע שפּרייזט איבער די שרייענדיקע שטיינדלעך זיכער, היימיש. ער איז געוואוינט צו אַזעלכע וועגן. די מאַמע גייט שטייפלעך, דעם קאָפּ אַביסל פאַרריסן. שווער צו וויסן, צי איז עס אַזאַ מין גאווה, צי אַ פאַרחידושטקייט, צי גאָר אַזאַ פשוטע נישט-געוואוינהייט צו טרעטן אויף פריצישע וועגן. איטע,

די שוועסטער, שאַרט זיך מן הצד. זי שטעלט איין טריט און מאַכט צוויי צוריק.

אינעווייניק, אין שיינעם, ווייסן הויז, האָט מען אונז, זעט אויס, שוין דערזען. עס פּראַלט זיך מיטאַמאָל אויף אַ ברייטע שויבן-טיר. נגידיש, רחבותדיק פּראַלט זי זיך אויף.

אויף די לאַנגע, שטיינערנע שטיגן בלייבט שטיין מרדכי-מענדל אַליין, דער פעטער מיינער, מיט צעגומענע הענט, מיט אַן אויפגעקנעפּלטן, געבלימלטן שלאָפראָק, מיט אַ צעפּלאָשעטער, גרויסער, שוואַרצער באָרד.

ער איז העכער געוואָרן, דער פעטער מרדכי-מענדל, ברייטער. ער רעדט שוין נישט מיט אַזאַ מאַטער שטים, וואָס האָט תמיד דערמאָנט אָן קאַלטע שטובן מיט נאַסע ווענט. ער גייט איצט אונז אַקעגן מיט אַ צעשפּרייט, אויפגעבלאָזן קול:

— גוט שבת! סקאַציל קומט, שלום עליכם, געסט מיינע!

ער שטופּט אַרויס אַ פאַרקיילעכדיקט, נגידישלעך בייכל, פעטער-בן-ציון-מעסיק.

פון ווען אָן האָט זיך דאָס מרדכי-מענדל אויסגעלערנט גיין מיט אַזאַ באַלעבאַטיש, אויסגערעכנט געגנגל?

גיי, פאַרשטיי דאָ, אַז אפילו די מומע חנה—די יודענע, וואָס האָט זיך אַ גאַנץ לעבן געשאַרט ביי די ווענט מיט אַ דערעלע אויפן קאָפּ— אפילו זי גייט אויך איצט אַראָפּ פון די שטיינערנע שטיגן מיט דראָבנע, געלאַסענע טריטלעך, האַלב-האָפּסלדיק, מומע-נעמידיק.

זי איז אָנגעטון איצט, די מומע חנה, אין אַ שוואַרץ, גלאַנצנדיק שייטל מיט אַ לאָק פון פאָרנט. דאָס זיידענע קלייד מיט די בופן ביי די אַרבל רוישט, אַזוי ווי דער באַשטיינדלטער וועג אין פּאַלאַץ אַריין. עס גיט אָנצוגעהערן:

— מאַכטס אַ וואַרע, קינדערלעך. יאַך, חנה די גוט-באַזיצערין, גיי!

דאַכט זיך, אַז מיין מאַמעס פּנים האָט זיך אַ קליין ביסל אויסגעצויגן. מיר געפעלט נישט דאָס דאָזיקע פּנים. איך ווייס — די מאַמע איז דאָ אַריינגעגאַנגען מיט גאָוהדיקע טריטלעך, מיט

איר ווייך, ווארשעווער גוידערל. זי האָט גערעכנט, אַז מ'וועט איר אַקעגנגיין מיט כלי-זמרים, מ'עט זיך פרייען מיט איר.

ווייזט זיך גאָר די מומע חנה אַזוי נגידישלעך. טראָגט זי נאָר אַזאַ זיידן, שווארץ קלייד מיט אַ געפלאָכטענער, גאָלדענער בראָש אונטערן האַלז.

וואו האָט זי דאָס אַלץ אַזוי גיך גענומען? פונוואַנען ווייסט זי, ווי אַזוי מען טראָגט עס?

דער מאַמעס גוידערל ווערט איינגעשרומפּן. איבערן לויטער'ן פּנים גיט אַ לויף פאַרביי אַ קרום קנייטשעלע. קיינער זעט עס נישט. אָבער מיין אויג איז אָפן. קיינער קען נישט אַזוי דער מאַמעס קנייטשעלעך, ווי איך.

אָבער ס'איז אַ טעות. די מומע חנה איז געבליבן די אייגענע שטילע, גוטע יודענע, וואָס פלעגט אַריינקומען צו אונז אַלע אינדערפרי און אָוועקזעצן זיך אויף דער מאַמעס בעט, ווי אַ לייבלעכע שוועסטער.

זי גייט גאָרנישט נגידישלעך, און נישט מיט יענע דראָבנע, געלאַסענע טריטלעך, וואָס דערמאָנען די מומע נעמי. דאָס האָט זיך נאָר אַזוי אויסגעוויזן אין דער ערשטער מינוט.

פאַרקערט—ווי נאָר זי איז אַראָפּ פון די שטיינערנע שטיגן, האָט זי גלייך צוריקגעקריגן אירע אָרעמאַנישע, וואַכנדיקע טריט. זי איז צוגעלאָפן מיט אַ שיינענדיק פּנים צו דער מאַמען, אַרויפגעפאַלן יענער אויפן האַלז, און צעקושט זיך איינמאָל און נאָך אַמאָל:

— פרימעטשי — האָט זי אַזש געהעשעט פאַר פרייד — געזונט זאָלסטו מיר זיין, האַרצעדיקע מיינע, וואָס זאָגסטו, האַ? מרדכי-מענדל!

— כ'האָב דאָך דיר שטענדיק געזאָגט — ווישט די מאַמע דאָס רעכטע אויג.

— לעבן זאָלסטו, טייערע שוועגערין מיינע. פריער גאָט, ד'ערנאָך דו.

— זאָלסט דיך עלטערן דערמיט אין עושר און אין כבוד — ווישט די מאַמע אויס דאָס צווייטע אויג.

— אָמן, ליבער גאָט אין הימל! און דיך זאָל דער רבונו של עולם באַגליקן מיט אַ גרויס עשירות, אַזוי ווי דו נעמסט דיר אַליין פאַר. האָסט אָבער שטענדיק געזאָגט — ציטערט דער מומע חנהס קול מיט טרערן — אַז מרדכי-מענדל וועט נאָך רודערן מיט פוילן.

— כ׳קען אים בעסער ווי דו, חנה, כאָטש ער איז דיין מאַן — ענטפערט די מאַמע מיט אַ קלוגער געלאַסנקייט.

פעטער מרדכי-מענדל גייט מיטן טאַטן. ער האַלט דעם טאַטן גוט-ברודעריש אַרומגענומען. די צוויי שוואָגערס, זעט אויס, האָבן זיך איצט איבערגעבעטן. פון מרדכי-מענדלס געשעפטן גייט שוין נישט קיין שלעכטער ריח. זיי שמעקן איצט, די געשעפטן, אַזוי ווי עס שמעקט מיין טאַטנס היי. דערהערנדיק פונדערווייטנס זיין נאָמען, לאָזט מרדכי-מענדל שטיין דעם טאַטן און אַליין שווימט ער צו צו די ווייבער.

— לאָמיר זיך כאָטש צעקושן, פרימעט לעבן — צענעמט ער ביידע הענט — געזונט זאָלסטו מיר זיין, קלוגע שוועגערין מיינע.

די מאַמע קריגט אַ פול פנים מיט חן-גריבלעך. מרדכי-מענדל גיט אַ בלישטש מיטן גאַנצן מויל ווייסע ציין. און כאָטש דער טאַטע איז דאָ, און כאָטש אַלע זעען, שעמט ער זיך גאָר-נישט, דער פעטער, און גיט אַ נעם די מאַמע אונטערן אָרעם און גיט אַזוי אַ גיי מיט איר פאָרויס, אַזוי ווי ער וואָלט זי גע-נומען צום טאַנץ.

די מאַמע לאַכט מיט אַ הויך, קיילעכדיק געלעכטערל. מומע חנה שמייכלט מיט אַ האַלב פנים, פרומלעך, פאַרשעמט. דעם טאַטנס ציין ווייסן זיך שאַרף פון אונטער די וואָנסעס אַרויס.

לויטן שיינעם, ווייכן טריטל, וואָס די מאַמע שטעלט ביי דער זייט פון פעטער מרדכי-מענדל, לויטן שטאָלץ-אַרויסגע-שטעלטן פנים אויף דער זון, דערקענט מען ערשט, אַז די מאַמע האָט טאַקע געהאַט אַמאָל מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

דער טאַטע גייט מיט זיין שוועסטער חנה — פון הינטן

איך מיט איטען — צום סאַמע סוף, אַרומגענומען און אַרומגע־רינגלט מיט אונזערע געשוועסטער־קינדער.

עס גייט ברוך — דער עלטסטער זון מרדכי־מענדלס, אַ יונג, אַ שוואַרצער, אַזוי ווי דער טאַטע זיינער, מיט שאַרפע, שפּיציקע ברעמען.

עס גייען שוועסטערלעך מיט ברידערלעך אין לאַנגע באַר־כאַנע יאַקעס, מיט צעשויבערטע, שוואַרצע קעפּ.

און ס'גייט אויך רייזל — מרדכי־מענדלס שענסטע טאָכטער. זי איז אַ ווייסע, די דאָזיקע רייזל, אַ בלאַסע, מיט אַ בלוי אָדערל אונטערן שטערן. ס'פּנים ביי איר איז ברייט און פלאַטשיק אַזוי ווי אַ טעלער. זי גערעט נישט אַריין אין קיינעם. נישט אין פע־טער און נישט אין דער מומען. די גאַנצע שיינקייט אירע ליגט אין צאָפּ האָר. ער איז בלאָנד, דער צאָפּ, ווייך. ער גלאַנצט מיט דער ווייסער גאָלדנקייט פון קאָרענע זאַנגען.

איך מיט רייזלען זענען אין איין עלטער. זעט אויס, אַז לכּבוד דעם נייעם גוט האָט מען רייזלען פאַרגעסן צו קויפן שיך. שפּרינגט זי אונטער באָרוויס אויפן שטעכעדיקן „זשוויר". פון צייט צו צייט הויבט זי אונטער אַ פוס און קרימט זיך.

רייזל רעדט אַזוי ווי די מאַמע אירע: פאַמעלעך, פון האַרץ אַרויס, מיט אַ שטילער הכנעה, וואָס נעמט זיך, מן־הסתּם, פון דער ליימענער פּאָדלאָגע, אויף וועלכער מרדכי־מענדל מיט זיין הויז־געזינד האָבן אַלע יאָרן געוואוינט.

איצט שטייען שוין אַלע אויף די ברייטע, שטיינערנע שטיגן, וואָס פירן אין וויסן פּאַלאַץ אַריין מיט די בלוי־גלאַנצ־דיקע שויבן־טירן. רייזלס יונגערע שוועסטער און ברידער זענען אַריין דאָרט די ערשטע. איטע מיט ברוכן זענען שוין אויך איינ־ווייניק. אין דרויסן זענען נאָר געבליבן איך מיט רייזלען.

זאָגט צו מיר רייזל:

— מענדל, דו האָסט ליב בלומען?

ענטפער איך:

— וואָס הייסט? כ'האָב נישט ליב און כ'האָב נישט פיינט.

נעמט מיך רייזל אָן פאַר דער האַנט און זאָגט:

— קום, וועל איך דיר עפעס ווייזן.

זי פירט מיך אויף יענער זייט פּאַלאַץ. דורך אַלטע טאָ־פּאָלן און הויך־פּאַרריסענע ליפּע־בוימער. זי פירט מיך ווייט אַראָפּ, איבער אַ שוואַרצן, פייכטן וועג, וואָס איז גלייך אויסגע־שניטן, אַזוי ווי די אַלעען אין אונזער שטאָטישן, נייעם גאָרטן. דאָ עפנט זיך פאַר אונז אויך אַ גאָרטן, אַ קילער, מיט אַ סך שאָטן, מיט געדרייטע וועגן און מיט אַ צוויי־דריי הילצערנע בענק, האַלב־אָפּגעבראָכענע, אויף וועלכע די צייט האָט זיך אָפּ־געזעצט מיט אַ גרינער, פעטער פאַרעלטערטקייט.

רייזל פירט מיך נאָך ווייטער, ביזן סאַמע אויסלאָז פון גאָרטן. דאָרטן בויגט זיך אין דער קרום אַן אַלטע אַלטאַנע פון בזשאָזע־צווייגן געפלאָכטן, דורכוואַנען די זון, אַ געקעסטלטע, כאַפּט זיך אַ מאָל אַריין אויף אַ רגע אָפּרוען.

דאָ, אַרום דער דאָזיגער אַלטאַנע, ווייזט מיר רייזל עטלעכע שמאָלע בייטן, גלייך פאַרזייעטע, מיט געוויקסן און שטעקעלעך, וואָס שטאַרצן אַרויס פון דער ערד.

— דאָס זענען בלומען— זאָגט רייזל — „אַסטראָזשנע”, טרעט נישט אַרויף. יענע רויטע דאָרט, זעסט, — זענען רויזן. אַצינד זענען זיי נאָך קליין. שפּעטער וועלן זיי אויסוואַקסן גרויסע, שיינע. דאָ וואַקסן פיאַלקעס — ווייזט זי מיר נאָענט ביי אונזערע טריט טיף־סאַמעטענע פינטעלעך — זע, ווי בלוי זיי זענען. האָסט שוין געזען אַמאָל אַזעלכע בלימעלעך? און יענע דאָרט, אין דער זייט, די בעכערלעך — רופט מען: טוליפּאַנעס.

די דאָזיקע רייזל, וואָס רעדט פּאַמעלעך, אַזוי ווי זי וואָלט זיך געשעמט, רעכנט אויס אַלע נעמען פון אַלע בלומען. פונוואַנען ווייסט זי דאָס אַלץ? ווער האָט עס איר געזאָגט?

מיט די באָרוויסע פיס, אַ גרינגע און אַ געניטע,גייט זי צווישן די בייטן, אַ טריט איבער אַ טריט, אַ שפּרייז איבער אַ שפּרייז.

— מיר האָבן — זאָגט זי — אַן „אָגראָדניק”, אַן אייגענעם.

ער האָט דאָ געדינט ביים אַלטן פּריץ, דערנאָך ביי דער פּריצה, וואָס האָט פאַרקויפט דאָס גוט דעם טאַטן. ער גייט אום ביי די בלומען. ער זאָגט, דער אָגראָדניק, אַז די בלומען — דאָס זענען

זיינע אייניקלעך. ווען נישט די בלומען, זאָגט ער, צו וואָס וואָלט אים געטויגט דאָס גאַנצע לעבן?

אַזוי דערציילט רייזל וועגן אַלטן אָגראָדניק, און אַליין קוקט זי אויף מיר מיט איר בלויער, פֿאַרדרימלטער פייכטקייט אין די אויגן. זי קוקט אַזוי, אַז איך שעם מיך מיט מיין שטאָטישקייט, מיט מיין גאָרנישט וויסן.

מענדל דער מומע נעמיס קען זינגען, רייזל מרדכי-מענדלס האָט ליב בלומען, און וואָס האָב איך?

ביי אונז אין שטוב זענען קיין בלומען נישטאָ. זיי זענען קיינמאָל נישט געווען. ביי אונז אויפֿן פענסטער שטייט אַן ערדענער טאָפּ מיט לאַנגע, דיקע בלעטער, פֿאַרשטויבטע, וואָס וויקלען זיך ביי די ראַנדן פֿון אַלטקייט און פֿאַרטריקנטקייט. פֿון די דאָזיקע פֿאַרשטויבטע בלעטער שניידט דער טאַטע ציבעלעס צו זיין קראַנקן פֿוס. דאָס זענען די בלומען, וואָס איך האָב געזען און וואָס איך קען.

און צוריקגעשמועסט. צו וואָס דאַרף אַזאַ יונגל, ווי איך, בלומען? וואָס האָט מען פֿון זיי? כ׳זע נישט, אַז יודישע יונגלעך זאָל עפּעס פֿעלן אָן בלומען! נישט מער, רייזל איז אַ מיידל. זי האָט כל ימיה געוואוינט אויף אַ שאָסיי צווישן הימל און טאָפּאָל-ביימער, איז פֿון דאָרטן, מוז זיין, שטאַמט דאָס איר מבינות און איר ליבע צו בלומען.

רייזל דערציילט מיר נאָך אַ סך וועגן די בלומען. זי ווייזט מיר אָן יענע, וואָס זי אַליין האָט פֿאַרזעצט און זי אַליין האָדעוועט זיי. איך הער שוין נישט רייזלען. איך וואָלט שוין געוואָלט זיין דאָרט אין פֿאַלאַץ און זען, וואָס איבעווייניק טוט זיך.

דערהערט זיך טאַקע אַ קול פֿונדערווייטנס:

— רייזל! רייזל!

— כ׳גיי שוין, מאַמע — ענטפֿערט רייזל מיט אַ צוזאַמענגעקנייטשט פּנים און נעמט מיך אָן ביי דער האַנט.

— זעסט — ציט זי אויס אַ פֿינגער — דאָרט אַראָפּ-צו-צו ליגט אַ סאַד. דאָרטן וואַקסן באַרנעס מיט עפּל, מיט קאַרשן. פֿון כל-טוב וואַקסט דאָרט. און דאָס אַלץ איז אונזערס! דו ווייסט?

אודאי ווייס איך. ווען ס'וואָלט נישט געווען זייערס, וואָלט איך נישט געקאָנט מיר אַזוי גיין פראַנק און פריי איבערן גאַנצן גוט און קוקן, ווו נאָר אַ ווינקל.

אַלץ איז מרדכי-מענדלס. די בלומען דאָרט, וואָס דער אָגראָדניק האַלט פאַר זיינע אייניקלעך, זענען אויך מיין פעטערס. דער בעסטער סימן — אָט זענען מיר אַלע געקומען אָנקוקן און אָנקווען פון מרדכי-מענדלס עשירות. די מומע נעמי מיטן פעטער בן-ציון זענען אויך געקומען. צו-פיס, נעבעך, געגאַנגען אַזאַ מהלך וועגס.

זיי זיצן טאַקע איצט אין ווייסן פּאַלאַץ ברייטלעך צעלייגט אויף ווייכע, אַלט-פרענקישע פאַטעלן מיט הויכע אָנלענען צו-קאָפּנס. פעטער בן-ציון פרייכט שווער. ערווישט די גרויסע טראָפּנס שוויס פון שטערן און קוקט זיך דערווייל אַרום.

ס'איז דאָ פאַראַן אַ סך צו זען און נאָך מער צו פרעגן.

אַזעלכע שטובן מיט אַזאַ ווירטשאַפט האָט נאָך קיינער פון אונז נישט אָנגעקוקט. אויסער אפשר דער טאַטע מיינער, וואָס איז געווען אַן אָפּטער איינגייער אין פּריצישע הייף.

— סאַליעס — זאָגט ער — איז עס, נישט קיין שטובן, סאַליעס מיט טונקעלע סופיטן. גרויסע, קילע.

„פּאָקאָיעס" אַזעלכע מיט זייגערס, וואָס גייען נישט, נאָר שטייען זיך גלאַט אַזוי אונטער גלעזערנע קלאָשן, אויף הויכע, טונקל-געשניצטע, קאָפּלענע אויוונס. „פּאָקאָיעס" מיט ווייט-פאַר-וואָרפענע הערנער פון הירשן איבער די טירן, מיט אויסגע-שטופּטע פייגל, וואָס קוקן אַראָפּ מיט גרויסע, גלעזערנע אויגן פאַרחידושט און צעטומלט.

אָט האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויף אַן אַלט-מאָדיש גע-שניצטער, ברוינער שאַנק אַן אָדלער (דער טאַטע זאָגט, אַז ס'איז אַן אָדלער) מיט אַ פאַרדרייטן, האַרטן שנאָבל, אַזוי ווי אַן איי-זערנער האָק.

ער האָט זיך אַראָפּגעבויגן, דער אָדלער, איינגעגעסן זיך מיט די פאַזורעס אין דער שאַנק, צענומען אַ פּאָר פליגל, וואָס פאַרדעקן מיט זייער צעשפּרייטקייט אַ האַלבע וואַנט. און אָט,

שוין אין אַ מינוט אַרום, וועט ער זיך מיטן גאַנצן אימפּעט געבן אַ הויב אונטער, אַ לאָז אין פענסטער אַריין, אַ האַק אויס די שויבן און... פיו אין דער וועלט אַריין...

פעטער בן-ציון טריקנט מיט אַ ווייס טיכל דעם נאַקעט-פאַרשוויצטן קאָפּ און קאָן זיך גאָרנישט אָפּחידושן:

— איז דאָס טאַקע אַן אָדלער? ווייסט „פּעוונע״, אַז ס'איז אַן אָדלער?

— וואָס דען איז עס, אַ האָן? — גדלותט זיך דער טאַטע — אַז מען זאָגט דיר אַן אָדלער, איז אַן אָדלער.

מיין טאַטע פילט זיך אין די דאָזיקע שטובן, ווי אַן אייגע-נער, ווי אַ הינעדיקער. ער זיצט נישט אַזוי הכנעהדיק און טויב-לעך, ווי בשעת ער קומט צו גאַסט צו זיין באַהעביקער שוועסטער נעמי. דאָ, דאַכט זיך, האָט דער טאַטע אַ חלק. ער איז דאָך עפּעס אַן איינגייער אין פּריצישע הייף, האָט ער זיך דאָך שוין אָנגעזען אין זיין לעבן מיט פּריצישע שיינקייטן. וואָס פאַר אַ ראָלע שפּילט דאָרט ביי אים עפּעס אַן אָדלער.

ער ווייסט טאַקע. ער זאָגט מבינות. ער ווייזט אַרויס בקיאות.

אָט פירט מען אונז אָנקוקן טישן: ברוין-רויטלעכע זענען זיי, אייער-מעסיק געפורעמטע, מיט אויסגעבויגענע, בייכיקע פיס, געפלאָכטן און געקניפּט פון הינטן. קאָמאָדעס מיט האַלב-גע-שפּאָלטענע שופלאָדן, מיט אָפּגעלעבטע, טונקל-פאַרגאָלדיקטע קליאַמרעס ביי די שליסל-לעכער.

ערגעץ אַנדערש ווייזט מען אונז אַ סאָליע, אַ פּיר-קאַנטיקע, מיט דריי לאַנגע, שיין-געפּוצטע פענסטער אין דער זון אַריין. דאָ איז דער בעליק ווייס, די פּאָדלאָגע — געל ווי וואַקס, צוזאַ-מענגעשטעלט און צוזאַמענגעקלאַפּט פון קליינע באַזונדערע קעס-טעלעך. די ווענט — העל-בלויע מיט גאָלדענע, שמאָלע לייסטעלעך אונטערן בעליק.

אויף די ווענט הענגען דיוואַנעס. בלייכע זענען זיי שוין, אָפּגעדינטע, פון מלך סאָביעסקיס צייטן, מיט שמאָל-אויסגעצויגענע, שפּיציקע הינט, מיט ווייבער אין ברייט-אויפגעזעצטע קליידער.

מיט מאַנסלייט אין ווייסע זאָקן, אין ווייסע שייטלען מיט צעפּלעך פון הינטן.

אַן אויסטערלישער עולם, אַ פאַרשטעלטער, מוז זיין.

די גאַנצע משפחה שטייט מיט פאַרחידושטע אויגן: וואָס זענען דאָס פאַר אַ מענטשן? וואָס מאַכן זיי עפּעס פון זיך לייטיש געלעכטער?

דאַכט זיך, אַז פעטער בן-ציון איז שוין יאָ אַ שטיקל וועלט-מענטש. ער איז אַן איינגייער אין מאַגיסטראַט, ער קומט אַ סך מאָל אין דער גובערניע אַריין, פונדעסטוועגן הויבט ער נישט אָן צו פאַרשטיין, וואָס די דאָזיקע דיוואַנעס באַטייטן.

מיין טאַטע ווייסט יאָ. ער זאָגט, אַז דאָס זענען אַזעלכע פּאָרטרעטן. פּאַרצייטנס, זאָגט ער, האָבן זיך די שררות געלאָזט מאַכן פּאָרטרעטן אויף דיוואַנעס אַ שטייגער, ווי מען לאָזט זיך היינט מאַכן „פאָטאָגראַפן". און דאָס, וואָס זיי גייען אַזוי אויס-טערליש אָנגעטון, איז אַ סימן, אַז ס׳איז ביי זיי אַ באַל. זיי רופן עס „קאַרנאַוואַל", רופן זיי עס. דעמאָלט, זאָגט דער טאַטע, איז אַ צייט, ווען די שררות מיט זייערע ווייבער פאַרשטעלן זיך.

איך פאַרשטיי דעם טאַטן אויסגעצייכנט. דער קאַרנאַוואַל איז ביי זיי אַ שטייגער, ווי ביי אונז יודן-פּורים. מן-הסתם האָבן זיי אויך געהאַט אַ המן הרשע.

די מאַמע אָבער פאַרציט מיט דער נאָז.

— ס׳איז נישט — זאָגט זי — קיין קאַרנאַוואַל און ס׳איז גאָר-נישט. נאָר זי האָט אַמאָל געלייענט אַ ביכל, שטייט דאָרט גע-שריבן, אַז אין נאַפּאָלעאָנס צייטן זענען אַלע מענטשן געגאַנגען אַזוי אָנגעטון. דער אָרעמסטער, זאָגט זי, האָט געהאַט זיין אייגנס אַזאַ הונט מיט אַזאַ ווייס שייטל.

— אַ נפקא מינה, שוין — מישט זיך אַריין פעטער מרדכי-מענדל — כ׳על עס סיי-ווי-סיי אַראָפּוואַרפן, ס׳באַשיינונג. זעטס בעסער די בעטן, וואָס שטייען דאָ.

טאָקע שיינע בעטן. אַנדערע גאָר, ווי אין אַלע שטובן פון אונזער שטאָט. רויטלעך-ברוין זענען זיי, נידריק-געזעצטע, ברייטע, מיט אַ טונקל-גאָלדענעם בלישטש אין די ווינקלען.

— וועסט מיר גלייבן — רופט זיך אָן די מומע חנה צו מיין מאַמען — ס׳איז מיר שווער אַנטשלאָפן צו ווערן אין אַזאַ בעט.

— מ׳געוויינט זיך צו — ענטפערט די מאַמע מיט אַזאַ נגי־דישער זיכערקייט, אַזוי ווי זי וואָלט אַלע אירע יאָרן געשלאָפן נאָר אין אַזעלכע בעטן.

— ביי מיין ערשטן מאַן, זאָל זיין אָפגעשיידט — גיט זי טאַקע גלייך צו — האָט ווייניק געפעלט, כ׳זאָל האָבן אַזעלכע בעטן. אַז מ׳איז אַריינגעקומען צו מיר און מ׳האָט געזען די מעשענע קליאַמ־קעס...

איך הער נישט, וואָס די מאַמע דערציילט דאָרט ווייטער. איך קוק מיך אַרום און וויל זען, צי דאָ זענען אויך דאָ מעשענע קליאַמקעס.

אודאי זענען זיי דאָ. זיי זיצן אין די הויכע, ווייסע טירן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ. זיי זענען מאַט, גלאַנצן נישט. לויט מיין מאַמען דאַרפן מעשענע קליאַמקעס גלאַנצן.

— מען דאַרף פאַרריכטן — פאַרענטפערט זיך די מומע חנה — ס׳איז דאָ אַ סך צו טון. מען דאַרף נאָך אַריינלייגן אַן אוצר מיט געלט.

מומע חנה רעדט וועגן געלט. וועגן אַן אוצר מיט געלט. זי זאָגט עס רואיק, געלאַסן, אַזוי ווי זי וואָלט זיכער געווען, אַז היינט־מאָרגן וועט מרדכי־מענדל ברענגען איר דעם גאַנצן אוצר מיט געלט.

און אפשר... אויף מרדכי־מענדלען איז אַלץ צו גלייבן.

פעטער בן־ציון האָט כסדר געשוויצט. ער האָט נישט אַראָפּ־גענומען דאָס ווייסע נאָז־פאַטשיילכל פון נאַקעטן, רויטן קאָפּ. די מומע נעמי האָט האַלב־צוגעמרוזשעט די אויגן. פון אירע דינע, יחסנישע ליפּן איז אַראָפּגעפאַלן פאַמעלעך און צעצויגן:

— מרדכי־מענדל!

— הע?

— האָסט דאָך אונז געזאָלט דערציילן, ווי אַזוי דו ביסט גע־קומען צום גוט, ווי אַזוי?

אָבער מרדכי־מענדל האָט, זעט אויס, נישט דערהערט.

— קומטס! — האָט ער ברייטלעך אַ פיר געטון מיט דער האַנט און אויפגעשטעלט זיך פון ווייכן, טיפן פאַטעל — לאָמיר אַביסל אַרויסגיין. עטס האָט דאָך נאָך גאָרנישט געזען. די „ווייסופקע" איז דאָך אַ גרודע מיט גאָלד.

ער האָט אַ קעם געטון מיט דער האַנט די זיידענע באָרד אויף דער לינקער זייט, מעשה מלך אחשורוש, ברייט אויפגעפּראַלט די גלעזערנע טיר און אַרויסגעלאָזט די געסט „באַשאָנען" דאָס גרויסע פאַרמעגן, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט.

איז טאַקע געווען וואָס צו זען. ס׳הייסט, געווען איז אַמאָל, ביים אַלטן פּריץ. ביי דער לעצטער פּריצה איז אפשר אויך געווען. היינט איז דאָ קיין סך נישט געבליבן. לויטן אויסזען, לויטן פאַרנעם, האָט דאָס גוט אין דרויסן אויך באַדאַרפט פאַרמאָגן כאָטש אַזוי פיל שיינקייט מיט אַזוי פיל רייכקייט, ווי דער פאַלאַץ אינעווייניק.

אין אַ גוט, ווייסט מען, זענען דאָ שטאַלן מיט פערד, מיט קי און אָקסן. עס דאַרפן זיך אַרומדרייען אויפן הויף חזירים מיט קליינע חזירימלעך, הינער, הענער, אינדיקעס, קאַטשקעס.

מיין טאַטע זאָגט, אַז ס׳דאַרפן זיך אויך אַרומדרייען אַ צווייי-דריי פאַוועס, מיט ברייט-צענומענע, גבירישע ווידלען, וואָס אין יעדער פעדער פון זיי איז דאָ אַ זון מיט אַ לבנה. זיי דאַרפן דאָ אויסשרייען פאַר די פאַרבייפאָרער און פאַרבייגייער:

— דאָ איז אַ גוט, דאָ איז אַ גוט, דאָ איז אַ גוט.

איז מילא, נישט אַלע פּריצים האָבן פאַוועס, און קיין חזירים וועט פעטער מרדכי-מענדל אויך נישט גיין האָדעווען. אָבער פאַרוואָס שטייט נישט אין שטאַל מער, ווי צוויי מאָגערע פערדלעך אויף דינע, הויכע פיס? און פאַרוואָס זעט מען נישט מער, ווי אַ פאָר איינגעדאַרטע בהמות, נעבעך? איינע — אַ יאַלוווקע, אַ ווייסע, מיט אַ געלער לאַטע אונטערן אויג, די צווייטע — אַ שוואַרצע, אַ מעלקנדיקע מיט אַ ווייסן פלעק אויפן סאַמע הינטן.

לויט דער גרויס און לויט דער לענג פון שטאַל האָבן דאָ אַמאָל געמוזט שטיין בהמות אויף בהטות. אָט הענגען נאָך דאָרט אויף דער קעגנאיבערדיקער האַנט די זשלאָבעס, אָן פאַשע, אַזוי

ווי אויסגעליידיקטע לאָגלען. עס זענען נאָך געבליבן די אָפּגע-טיילטע ווענטלעך צווישן די זשלאָבעס.

דער ריח פון וואָרעמען בהמהשן מיסט איז שוין, ווייזט אויס, לאַנג אַרויס דורכן געלעכערטן דאַך און דורך די צוויי טירן, וואָס הענגען מיד אַראָפּ אויף לויזע זאַוויאַסעס.

געבליבן זענען צוויי פערדלעך מיט צוויי קיעלעך.

אָט דרייט טאַקע אויס די מעלקנדיקע קו אירע פייכטע שוואַרצע נאָזלעכער אויף די געסט. פון פעטער בן-ציונס ווייטער צעשפרייטער באָרד בויגט זי אַוועק ס׳פּנים. אויפן טאַטן מיינעכ קוקט זי פאַרחידושט, אַזוי ווי זי וואָלט אים שוין אַמאָל געזען.

מיר ווייזט זיך אויס, אַז זי זוכט דאָ אַ באַקאַנט פּנים, אַ היימישן מענטש.

אָט האָט זי אָנגעשטעלט אויף מיר אירע גרויסע, פאַרוויינטע אויגן. נישט אַנדערש, נאָר זי בעט מיך, כ׳זאָל אַרויסיאָגן די קליינע, דראָבנע פליגעלעך, וואָס האָבן זיך אויסגעקליבן אַ מקום-מנוחה אין די ווינקלען פון אירע ווייסלעכטסער.

איך פּרוּוו אַ פאָכע טון מיט דער האַנט פאַר דער קוס פּנים, אָבער זי בויגט אַוועק דעם קאָפּ נישט-צופרידן.

— ניטע! — דאַכט זיך מיר, זאָגט זי — אַז דו ווייסט נישט, וואָס איך מיין. אַז ס׳איז גאָרנישט דאָס, וואָס דו זעסט.

— אַמאָל, ביי דער פּריצה, זענען דאָ געווען אַ סך, אַ סך שוועסטערן מיינע. גאַנצע משפחות אונזערע האָבן דאָ געלעבט. באָבעס, מאַמעס, קינדער. אַמאָל איז מען נישט געשטאַנען דאָ אין שטאַל, צוזאַמען מיט די בייזע פערד, נאָר אין אַ באַזונדערער „אָבאָרע״, אין אַ גרויסער, נאָך גרעסער, ווי דאָס שטאַל, וואָס דו זעסט.

אַז מען איז אַרויסגעגאַנגען אויף דער לאָנקע זיך פּאַשען, האָט מען זיך געשטופּט איינס אויף ס׳אַנדערע — אַזוי ענג איז גע-ווען. אונזערע אייטערס זענען איבערגעגאַנגען. מ׳אָמיר אַ וועלט פאַרפלייצט מיט אונזער מילך.

היינט איז אַנדערש. שלעכטע צייטן. דער אַלטער דזשעדזשיך איז געשטאָרבן ווייט פונדאַנען. אין דער פרעמד ערגעץ. עס

זענען געבליבן חובות. האָט די פּאַני, דעם דזשעדזשיצס ווייב, ביסלעכווייז אָנגעהויבן אויספאַרקויפן איין קו און נאָך אַ קו, אַ פערד און נאָך אַ פערד.

עס זענען געווען שעפּסן אויך. אַזעלכע גרויסע, אויסגעפּאַשעטע, קיילעכדיקע. מ׳האָט געשוירן וואָל און געפירט אויף ירידים. דערנאָך איז שוין נישט געווען, וואָס צו פאַרקויפן, האָט מען דאָס גוט אַרויסגעשטעלט אויף ליציטאַציע.

זענען געקומען קונים. אַ סך קונים. יודן און גויים. ס׳איז אויך געקומען דער דייטש פליישער, דער אייגענער, וואָס איז געווען אַ פּראָסטער בלעכער, געקראָכן אויף דעכער און געשמירט זיי מיט רויטער, געדיכטער פאַרב. ער האָט געוואָלט ווערן דער דזשעדזשיץ פון דער „ווייסופּקע״. האָט מען געהאַנדלט, געדונגען זיך. מען האָט געשריגן און געקריגט זיך. די אַלטע „פּאַני״ האָט געוויינט, געזעגנט זיך מיטן פאָלוואַרק, מיט די פאַראָבקעס, אויסגעצאָלט, וואָס ס׳איז עמעצן געקומען און אָפּגעלאָזט אַלע אויף דער פריי. זי האָט כמעט ווי גאָרנישט מיטגענומען, אויסער אַ בונט בלומען.

איצט איז דאָס גוט געבליבן נישט ביים דייטש פליישער, נאָר ביי יענעם דאָרט, מיט דער שוואַרצער באָרד, וואָס הייסט מרדכי־מענדל.

אַזוי דערציילט אַן אַלטער פויער, אַ ווייסער, מיט אַ קליין ליולקעלע אין מויל. ער גייט צווישן דער מאַמען און מיר. ער רעדט דאָס אַזוי, נישט, חלילה, די קו...

דאָרט אַהינצו־צו שפּאַנט טאַקע מרדכי־מענדל אין ברייטן, שבתדיקן שלאַפראָק. ער ווייזט מיט די הענט אויף רעכטס און אויף לינקס. ער האָט איצט אויסטערליש־גרויסע הענט געקריגן, דער פעטער מרדכי־מענדל. אַז ער גיט אַ פיר מיט זיי, דאַכט זיך, אַז ער נעמט אין זיי אַריין דעם גאַנצן ווייטן, ליידיקן שטח, צוזאַמען מיטן וואַלד און מיטן הימל.

ער דערציילט, ווי אַזוי דאָס גוט איז אים אָנגעקומען. פּריצים — זאָגט ער — האָבן אים געשלאָגן אין מקח אַריין. גאַנצע נעכט — זאָגט ער — האָט ער קיין אויג נישט געקענט צוטון.

דער קאָפּ האָט אים געדאַרט: און טאָמער לאָזט זיך אויס אַ בוידעם? און טאָמער דינגען אים די פּריצים אויס די „ווייסופקע"? און טאָמער דאָס און טאָמער יענץ? ביז ס'איז אים איינגעפאַלן צו מאַכן יד-אחת מיטן דייטש פלייישער.

איז דאָך אָבער פליישער אויך נישט קיין מפיל-קינד. פליי־שער וויל אַליין זיין פּריץ. אָט דער „בלאַכאַזשטשינע" (בלעכער־יונג) וויל זיין שררה אויף דער „ווייסופקע" אָן מרדכי-מענדלען. וואָס-זשע טוט מרדכי-מענדל? —

נאָר וואָס מרדכי-מענדל טוט — הער איך שוין נישט. רייזל איז צוגעקומען צו מיר מיט בלימעלעך, מיט רויטע און מיט בלויע. זי זאָגט, אַז דאָס האָט זי אָפּגעריסן פאַר מיר. אַז כ'וועל צוריקפאָרן אין שטאָט אַריין, זאָל איך זיי מיטנעמען און אַריינשטעלן אין אַ בלומען-טאָפּ מיט וואַסער.

מרדכי-מענדל דערציילט דאָרט ווייטער, וואָס אַזעלכעס ער האָט געטון. אַז איך קום צו נענטער, הער איך ווי פּעטער בן־ציון רייסט איבער:

— נו, און וואָס איז געוואָרן מיט פלייישערן?

אָבער מרדכי-מענדל איז אַזוי פאַרנומען מיטן געבן צו פאַר־שטיין דעם שכל פון גוט, אַז ער הערט נישט, וואָס פּעטער בן־ציון פרעגט.

אָט האָט אונז מרדכי-מענדל אַרויסגעפירט פון הויף, ער גיט אויפסנייי אַ ברייטן פיר מיט דער האַנט איבערן גאַנצן שטח:

— זעטס נאָר די פעלדער — זאָגט ער — זעטס נאָר די ערד. סליגט דאָך גאָלד דאָ באַגראָבן. זיי ווייסן דען, די כאַמעס, די פּריצימטשינעס, וואָס זיי האָבן פאַרמאָגט?

אדרבא, לאָמיר זיך מטריח זיין אַביסל ווייטער, וועט ער אונז עפּעס ווייזן.

מיר אַלע זענען זיך מטריח. פאַר אונז שפּרייטן זיך אויס ליי־דיקע, פאַרוואָרלאָזטע שטיקער פעלד, פאַרוואַקסן מיט „פּאָקזשי־ווע" און מיט סימנים פון פאַראַיאָריקן לובין. מען דערקענט, אַז דאָ האָט מען שוין לאַנג נישט געזייעט און נאָך לענגער נישט

געאַקערט. דער טאַטע מיינער זאָגט טאַקע, אַז ער געדענקט שוין נישט די צייט, ווען דאָ זאָל האָבן געוואַקסן אַביסל תבואה.

וואָס זשע פאַר אַ גליקן ליגן אין דער דאָזיקער ערד? וואו איז דאָס גאָלד, וואָס מרדכי-מענדל פראַלט אַזוי דערפון?

די פיס טרעטן אויף ווייכער, גליטשיקער בלאָטע. ס'שטייט אַ געלע היץ אין פעלד. פונוואַנען נעמט זיך אַזאַ פייכטקייט? זומפען, זעט אויס.

פאַרשאַרצט מרדכי-מענדל די באָרד:

— חלילה! טאַקע די ווייכקייט, טאַקע די גליטשיקייט, דאָס איז דאָס אמתדיקע גאָלד, וואָס די פריערדיקע פריצים האָבן נישט קיין שכל געהאַט אויפצוהויבן.

ס'ווייזט זיך אַרויס, אַז די גאַנצע ערד דאָ איז איין גרויסער שטח ליים. מרדכי-מענדל ווייזט אונז אַ פיר-קאַנטיקן, טיף-אויסגעשניטענעם גרוב, אין וועלכן ס'איז שטיין געבליבן אַ קאַלווזשע פאַרברודיקט וואַסער. אָבער די ווענט פון גרוב, די קאַנטן, גלאַנצן מיט פעט, טונקל-ברוין ליים.

— ס'איז נישט גלאַט קיין ליים—זאָגט פעטער מרדכי-מענדל — ס'איז בוימל. פלייש איז עס. ס'איז אַ ברויט מיט אַ מעסער.

— פון דעם ליים—זאָגט מרדכי-מענדל—וועט ער מאַכן ציגל, און דאַכוואָקעס, און טעפּ. ערדענע טעפּ,זאָגט ער, וועט ער מאַכן. קרוגן, זישקעס אויף זויערמילך, און... וואָס נישט? ער וועט דאָ, זאָגט ער, אויפשטעלן אַ קוימען. ער וועט דינגען גויים — טעפּערס. ס'וועט אַוועקגיין אַן אַרבעט, וואָס די וועלט האָט עס נאָך נישט געזען.

ער בויגט זיך אַראָפּ אין גרוב אַריין און שלעפּט פון דאָרט אַרויס אַן אויסגעשמירטע, פולע האַנט מיטן „גאָלדענעם" ליים.

— זאָל מען זיך נאָר גוט צוקוקן — זאָגט ער — ס'איז דען ליים? ס'איז ברילִיאַנטן, נישט קיין ליים.

ער טראָגט אונטער די אויסגעשמירטע, פאַרליימיקטע האַנט אַלעמען אין פּנים אַריין. די מומע נעמי פאַרקוועטשט מיט צוויי פינגער די נאָזלעכער. פעטער בן-ציון רירט זיך צו מיט אַ שפּיץ פון קליינעם פינגערל. דער טאַטע מיינער קוקט פון אַ זייט, אַזוי

זי מיט אַ האַלב אויג. בלויז די מאַמע שמעקט צום לייס מיטן גאַנצן פּנים.

מיך האָט דאָס „גאָלדענע" לייס אויך נישט געגומען. ביי אונז דאָרט, אין שטאָט, אויף דער אַלטער דירה, וואו משה איז געשטאָרבן, האָט מען אַמאָל אויסגעגראָבן אַ גרוב און אַרויסגעוואָרפן דערפון פונקט אַזאַ לייס, ווי פעטער מרדכי-מענדל ווייזט אונז.

און שמחהלע מולאַרזש, וואָס האָט אַמאָל פאַרראַכטן ביי אונז דעם אויוון, האָט אויך געפּאַטשט מיט אַזאַ לייס. טאָ מיט וואָס באַווייזט ער זיך דאָ, דער פעטער מרדכי-מענדל?

ער האָט אונז אין יענעם שבת געוויזן נאָך אַ סך זאַכן. ער האָט אונז פאָרגעשטעלט דעם וואַלד, וואָס איז געשטאַנען, אין אַ בלויען, דרימלדיקן נעפּל, אַ מהלך ווייט פונדאַנען.

— דער וואַלד — האָט ער געזאָגט — געהער אויך צו דער „וויסופּקע".

ער האָט אונז אַריינגעפירט אין גאָרטן מיטן סטאַוו, וואָס איז געווען פאַרדעקט מיט אַ געל-גרינער, גערינצלטער הויט — אַ שימל פון דורות.

— דעם שימל — האָט מרדכי-מענדל געזאָגט — וועט ער לאָזן אַראָפּציען. ער וועט דאָ מאַכן אַ סאַדזאַווקע מיט פיש, מיט קאַרפּן, מיט לעשטשעס.

ער האָט אונז געוויזן דעם סאָד מיט אויבס. ס'הייסט, אייגנטלעך, אָן אויבס, מחמת ס'איז היי-יאָר עפּעס נישט געראָטן. ביי אים אָבער וועט שוין, מיט גאָטס הילף, געראָטן.

אַלץ האָט ער אונז געוויזן, אפילו די ליידיקע בודע פון הונט.

שפּעטער, פאַרנאַכט-צו, האָט מען אונז מכבד געווען מיט קאַלטן שטשאַוו-באָרשט, מיט ראַזאָווע ברויט, גראָב באַשמירט מיט פּוטער.

פון ווייט-צעברענטן הימל, פון בלויען וואַלד דאָרט, האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די פעלדער אַ מנוחהדיקע קילקייט. ס'האָט געשמעקט מיט היי. אין גראָז האָבן געזעגט די נאַכט-גרילן פון גאָרטן. פון סטאַוו דאָרטן, מיט דער שימלדיקער הויט, איז דערגאַנגען אַ געדיכט קרעכצן פון זשאַבעס.

מען איז געזעסן אינדרויסן. דער הימל איז זיך פאַרגאַנגען אין שוואַרצן גראַנאַט. ווייט איז ער געוואָרן און ברייט, נישט מיטן אויג צו דערכאַפּן. דאָ זעט מען ערשט, וויפיל מיליאַנען-מיליאַסן שטערן עס זיצן אין הימל.

רייזל דערציילט מיר שטיל, אַז אַלע נאַכט קוקט זי אויף יענעם שטערן דאָרט, אויפן גרעסטן. איר דאַכט זיך, אַז דאָס איז אַזאַ גרויסער, גאָר גרויסער בריליאַנט, וואָס וועט זיך אַ ליאַדע מינוט אָפּרייסן און פאַלן איר צו די פיס. רייזל איז אַ נאַריש מיידל. אָבער פאָרט איז דאָ בעסער צו זיצן, ווי ביי אונז אין קליינעם, שמאָלן הייפל, וואו ס'שמעקט מיט חזיר.

נאָך הבדלה האָט אונז מרדכי-מענדל אָפּגעשיקט אין שטאָט אַריין מיט אַ בריטשקע.

ס'איז געווען ענג. מען איז געזעסן איינער אויפן אַנדערן. אָבער מען האָט פאַר ליב גענומען. פון אַלע פיר זייטן איז גע-לעגן די נאַכט, אַ וואַרעמע, אַ פעטע. ס'האָט געשמעקט מיט רו-מיאַנעק, מיט מיענטע, מיט מאַנדלען.

פעטער בן-ציון האָט זיך טאַקע צעלייגט כמעט איבער דער גאַנצער בריטשקע:

— איי, איז דאָ אַ מחיה — האָט ער נחתדיק געצויגן מיטן גאַנצן בויך — ווען גאָט העלפט מיר אַזוי און איך קאָן שלאָגן כפרות מיט גאַנץ קהל...

ער האָט נישט פאַרענדיקט. פון אַ ווינקל אַרויס האָט זיך איינגעשניטן דאָס ציענדיק-זינגענדיקע קול פון דער מומע נעמי:

— בן-ציון... בן-ציון...

מוז זיין, אַז ער האָט געוואוסט, וואָס זיין ווייב גייט אים איצט זאָגן. האָט ער אַ קרעכצל געטון און אויסגעלאָזט, אַז ער איז דערגאַנגען, דאָס מרדכי-מענדל איז טאַקע אַ גרויס לייט. אַז אַ מענטש האָט געקאָנט קומען אָן אַ גראָשן געלט צו אַזאַ גוט, איז עס טאַקע נישט פון די קליינע זאַכן. הע, לייזער?

— יאָ, ס'איז טאַקע נישט פון די קליינע זאַכן — האָט דער טאַטע געענטפערט אין דער שוואַרצער לופט אַריין — אָבער ער האַלט נישט דערפון.

— ס׳הייסט, דו האלטסט נישט ? ביסט געווען אַצינד אויף דער „ווייסופקע״ ?

— כ׳בין געווען.

— האָסט געזען?

— כ׳האָב געזען.

— נו?

— ס׳האָט נישט קיין חאַפּט. דער משא-ומתן געפעלט מיר נישט.

— פאַרוואָס ?

— ווייל ס׳געפעלט מיר נישט.

איז מילא, געפעלט אים נישט. אָבער מרדכי-מענדל האָט ויינס פּאָרט אויסגעפירט.

ס׳האָט גאָרנישט לאַנג געדויערט און אויף די פייכטע, ליימיקע פעלדער פון דער „ווייסופקע״ האָט פלוצלינג אויסגע- שאָסן אין הימל אַריין אַ הויכער, קיילעכדיקער קוימען, וואָס מען האָט אים אָנגעזען ביז אַ שטיק אין שטאָט אַריין.

מענטשן האָבן פאַרריסן די קעפּ. מען איז געשטאַנען מיט אויסגעצויגענע העלזער און געוויזן אין הימל אַריין, אַזוי ווי די שטערנזעערס :

— זע נאָר, מרדכי-מענדל ...

דער קוימען האָט אַרויסגעוואָרפן פון זיך ווייסע און שוואַרצע קנוילן רויך, געדיכטע, פעטע, אַזוי ווי געוויקלטע וואַטע. דער רויך איז געגאַנגען איבערן פּאַלאַץ, איבערן גאָרטן, איבערן סאָד, איבער די בלומען, וואָס רייזל האָט זיך אַזוי געקוויקט מיט זיי.

פויערן, וואָס זענען געקומען אין שטאָט אַריין, האָבן דער- ציילט, אַז דער רויך זעצט זיך אָפּ אויף די שפּיצן פון די טאָ- פּאָליעס. די באָטשאַנעס קוקן זיך אַרום צעטומלט. זיי זוכן אַן אַנדער מקום-מנוחה, וואו דער רויך זאָל נישט קאָנען צוקומען.

אין שכנות מיטן ווייסן פּאַלאַץ האָט מרדכי-מענדל אויפ- געמויערט אַ רויטע געביידע, אַ קיילעכדיקע, אַ בייכיקע. פון איר

אַרויס וואַקסט דאָס דער קוימען. פון איר אַרויס גייען דאָס די טעפּ, וואָס מרדכי־מענדל בריט אויס אין די הייס־צעגליטע אויוונס.

דער געשטיינדלטער וועג, דער פּריצישער, וואָס האָט גע־פירט אין פּאַלאַץ אַריין, איז שוין איצט צעפאַרן און צעריטן. טעפּ — מאַטע און געגלייזטע, מיט אָפּגעהאַקטע אויערן, מיט לעכער אין דער דנאָ — וואַלגערן זיך אויפן אַמאָליקן „זשוויר“. אויף די ברייטע, שטיינערנע שטיגן, וואו מרדכי־מענדל איז אין יענעם שבת אַזוי גדלותדיק שטיין געבליבן, אין די שטובן מיט די ווייכע פּאָטעל־שטולן, אויף די לאַנגע ווייסע פענסטער — אומעטום איז אָנגעלייגט און אָנגעוואָרפן מיט ערדענע טעפּ, מיט זשישקעס אויף מילך, מיט גרויסע, פויערשע שיסלען, מיט טאָפּל־טע טעפּלעך, וואָס גויעס טראָגן אין זיי עסן פאַר די מאַנען אין פעלד אַריין.

מרדכי־מענדל האָט זיך פאַרמאָסטן ברייט. אַז נתעשר ווערן — טאָ זאָל שוין גיין די אַרבעט בייטאָג און ביינאַכט.

זיצן גויים מיט פאַרמעטענע, צעשניטענע פּנימער, מיט פאַרשאַרצטע, אָדערדיקע הענט און מיט קלוגע, העלע אויגן.

זיי זיצן איבערגעבויגענע ביי אַ הילצערן מאַשינדל, וואָס האָט דאָס אויסזען פון אַ קאָלערל, פון וואַנען מען האָט אָפּגע־וויקלט דעם גאַרן. מיט איין פוס לאָזן זיי דאָס אָפּגעוויקלטע קאָלערל לויפן, עס זאָל זיך דרייען אַרום און אַרום, און מיט די הענט, מיט די נאַקעטע צען פינגער, קלעבן זיי די טעפּ מיט די קרוגן.

גיך, אָן אָטעם, דרייט זיך דאָס רעדל. דאָס שטיק ליים, וואָס דער טעפּער האָט רויערהייט אַרויפגעוואָרפן, דרייט זיך מיט. אָט ציט זיך עס אויס און אָט פאַלט עס איין. אָט פאַרברייטערט עס זיך און אָט ווערט עס שמאָל. עס לויפן אויפן רעדל ליאַלקעלעך מיט מענטשעלעך. אונטער די צען ליידיקע פינגער וואַקסט אַ לעבעדיק באַשעפעניש. דער טעפּער צערטלט עס און גלעט עס, ווישט עס אָפּ, רייניקט עס אַרום. ביז ס'קומט די די מינוט, ווען די כּלי שטייט שוין אַ פאַרטיקע, אַ גאַנצע.

שניידט זי דער טעפּער אָפּ פון רעדל מיט אַ דין שטריקל, אַזוי ווי מען שניידט אָפּ אַ קינד פון דער מאַמעס נאָפּל.

זעט אויס, אַז מרדכי־מענדל ווערט טאַקע פון די טעפּ נתעשר. אויף דער „ווייסופּקע" איז צוגעקומען נאָך אַ פערד מיט נאָך אַ לייטער־וואָגן. אויף דעם אייגענעם לייטער־וואָגן האָט די מומע חנה, צוזאַמען מיט איר זון ברוך און מיט דער טאָכטער רייזל, געפירט אַלע דאָנערשטאָג איינדערפרי די טעפּ אין מאַרק אַריין צו פאַרקויפן.

אין דער ווייטער וועלט אַריין, ווי מרדכי־מענדל האָט זיך פאַרנומען, האָט מען די טעפּ נישט געקאָנט שיקן. ער האָט, וואָס אָן אמת, געפּרוווט איינמאָל צו לאַדעווען אַ וואַגאָן, אָוועקצושיקן קיין לובלין — זענען אָהינגעקומען נישט קיין טעפּ, נאָר שאַרבנס. פּגרים האָט מען אַרויסגעשיט פון וואַגאָן.

איז געבליבן, מען זאָל די סחורה נישט פירן אין מרחקים, נאָר פאַרקויפן זי דאָ, אויפן היגן מאַרק.

האָט מען אַ גאַנצע וואָך אויסגעקוקט אויפן דאָנערשטאָג. פאַרטאָג, ווען מענטש און פעלד איז נאָך גוט געשלאָפן, האָט מען שוין גענומען לאַדעווען דעם לייטער־וואָגן. מען איז אַרויסגעפאָרן אין שטאָט אַריין אויפן ניכטערן האַרץ. די טעפּ, מיט די קריגן, מיט די זשישקעס, האָט מען אויסגעשטעלט אויפן מאַרק אייגס לעבן ט'אַנדערע — אַזוי ווי קינדער פון איין מאַמע.

קונים האָבן געקלאַפּט מיט די פינגער, צי זענען זיי אַמאָל נישט געפּלאַצט, די טעפּ. מען האָט זיך געדונגען איבער אַ גראָשן, מען איז צען מאָל אַוועקגעגאַנגען און איינמאָל געקויפט אַ טעפּל, צי אַ קריגל, פאַר צוויי קופּערנע צענערלעך.

דאָ, אין מאַרק, שטייענדיק ביי די טעפּ, האָט שוין מומע חנה נישט אויסגעזען, ווי יענע שיינענדיקע גוט־באַזיצערין, וואָס איז אַרויסגעקומען צו אונז אויף די שטיינערנע שטיגן אין אַ שוואַרץ־זיידן קלייד מיט אַ גאָלדן־געפלאָכטענער בראָש אונטערן האַלז.

דאָ איז פון איר צוריק געוואָרן די אַלטע מומע חנה אין דער פּאַטשיילע מיטן דערעלע אויפן קאָפּ. די אָפּענע זון האָט געברענט

איר פּנים, די רעגנס מיט די ווינטן האָבן איר צעהאַקט די הויט. זי האָט געקריגן שוואַרצע הענט, אַ שוואַרצע נאָז, אַ צעאַקערטן שטערן.

בײַ רייזלען, וואָס האָט קיינמאָל נישט פאַרגעסן מיטצונעמען אין שטאָט אַריין אירע טוליפּאַנעס מיט אירע רויזן, האָט זיך די בלאַסע הויט פאַרברוינט. אַז זי האָט געשפּיגלט דאָס פּנים אין די געגלייזטע שאַרבנס, האָט עס אויסגעזען, אַזוי ווי צוויי לאַכנדיקע טעפּ וואָלטן זיך געקוקט אין די נעז אַריין.

פון דאָנערשטאָגדיקן מאַרק האָט די מומע חנה צוריקגעפירט מער טעפּ, ווי זי האָט מיטגענומען. אַז מען האָט צוריק אויסגעלאָדעוועט דאָס לייטער־וועגעלע, איז אַ העלפט סחורה געווען צעבראָכן. ס'האָט געפּלאַצט, געקנאַקט, געשיט זיך.

דאָס פּנים פון דער מומע חנה האָט געפּלאַצט צוזאַמען מיט איר ערדענעם געפעס. די שוואַרצע, זיידענע באָרד פון מרדכי־מענדלען האָט אָנגעהויבן כאַפּן גרויסע, ווייסע פלעקן.

ער האָט שוין איצט צייט געהאַט צו קומען אין בלויע באַגינענס צו אונז אין שטוב אַריין. נישט פּראַלן מער, נישט חוזק מאַכן פון בן־ציון קהל־שרייבער. נאָר כאַפּן דעם טאַטן אינמיטן דאַווענען און עפּעס אַריינרעדן אין אים. ער האָט אויפגעוועקט די מאַמע, וואָס האָט זיך גיך איבערגעדעקט מיטן איבערבעט און געפרעגט מיט אַ פויל, פאַרשלאָפן קול:

— וואָס הערט זיך, מרדכי־מענדל?

— געלויבט דער אויבערשטער. גאַנץ גוט. נאָר מיט די טעפּ איז גאָרנישט צו מאַכן.

— דהיינו?

— צופיל שאַרבנס, צופיל אָפּפאַל. מען דאַרף אַ צעגעלניע, שטאָט הויבט אָן מויערן. מענדל דאַנציגער מויערט; יודל קאַמאַשנמאַכער האָט שוין געקויפט אַ פּלאַץ; בעקערמאַנס גאַס מיט די ליידיקע פּלעצער דאָרטן איז שוין אינגאַנצן פאַרצעלירט. ווער ס'האָט נאָר אַן איבעריקן גראָשן. האַנדלט איין אַ שטיקל פּלאַץ און גייט מויערן. און צעגעלניעס זענען כמעט ווי נישטאָ. מוז מען פירן ציגל פון דער פרעמד — טראָגט עס נישט, אָבער אַז

ער, מרדכי-מענדל, וועט אויפשטעלן אויף דער „ווייסופקע" אַ אַ צעגעלניע...

— אודאי, אודאי! — שאָקלט די מאַמע מיטן קאָפּ — ביסט גערעכט.

— ס׳הייסט גערעכט?—גיט זיך מרדכי-מענדל אַ וויג אין דער ברייט — ס׳איז דאָך קלאָר ווי דער טאָג. נישט מער, עס פעלט אים אויס אַ ביסל באַרעס געלט. איז ער דאָס טאַקע אַצינד גע-קומען אַהער, צו לייזערן הייסט עס, יענער זאָל אים זשירירן וועקסלען אין דער קאַסע „פּאָזשיטשקאָווע" אַריין. בן-ציון האָט אויך זשירירט. ער האָט נישט גערעדט ס׳אַנדערע וואָרט, בן-ציון.

דער טאַטע האָט שטיל געמאָלן די ווערטער פון דאַוונען. ער האָט געכאַפּט פון הינטערן טלית אַפער אַ טויבלעכן בליק אויף זיין שוואָגער מרדכי-מענדלען.

ער האָט געהערט, דער טאַטע. נאָר עפּעס האָט ער נישט אַזוי גוט פאַרשטאַנען.

— הע?

— דו פאַרשטייסט — האָט מרדכי-מענדל נאָענט צוגעבויגן די באָרד זיינע צום טאַטנס טלית — אַז איך דאַרף גאָרנישט קיין סך. אַ קלייניקייט, כ׳לעבן.

אָבער וואָס הייסט דאָס „זשירירן"? ווען האָט דער טאַטע זשירירט וועקסלען? און וואָס איז דען ווערט זיין זשירע? אַז בסך-הכל קאָן ער גאָרנישט שרייבן. ער ווייסט דען נישט, מרדכי-מענדל?

— יאָ, ער ווייסט. נאָר דאָס איז אַ קלייניקייט. מ׳עט אים שוין אויסלערנען. פרימעט וועט ווייזן ווי אַזוי, און ער, לייזער, וועט נאָכשרייבן.

אויפן טאַטנס וואָנסעס האָט זיך צעלייגט אַ שמייכל. אַ גע-לאַסענער, אַ גוטער שמייכל.

— נאַרישער מענש, וואָס דו ביסט! — האָט ער געזאָגט — וואָס פאַר אַ האַפט קאָן האָבן מיינס אַ זשירע, אַז כ׳בין אַן אָרעמאַן אין זיבן פאָלעס!

— האסטו דאך אודאי נישט, וואס מורא צו האבן!

— אז איך האלט נישט דערפון.

האט פעטער מרדכי-מענדל גענומען צו הילף די מאמע.

— פרימעט — האט ער געזאגט — דו ביסט דאך יא נישט קיין נאר. אדרבא, גיב אים צו פארשטיין, וואס ער לייגט דא אריין. מיך וועט ער ראטעווען און זיך וועט ער קיין רעה נישט טון.

די מאמע האט אים געגעבן א צייכן, ער זאל אצינד נישט רעדן. זאל ער עס איבערלאזן. זי וועט שוין אליין רעדן.

אויפדערנאכט, נאך דער וועטשערע, ווען דער טאטע איז שוין געזעסן אויפן בעט און אראפגעצויגן די שטיוול, האט זיך די מאמע אנגערופן:

— לייזער...

— הע?

— כ׳מיין, אז דו מעגסט זשירירן.

— וואס מעג איך?

— זשירירן פאר מרדכי-מענדלען. כ׳זע נישט איין, זאלסט, חלילה, האבן א רעה דערפון.

איין שטיוול האט אזוי גיך נישט געוואלט נאכלאזן. דער טאטע האט פארשפארצט ס׳מויל אין ליגקן ווינקל אריין און שווער זיך איינגעבויגן. דארט, אין שפיץ שטיוול אריין, האט ער געענטפערט:

— כ׳בעט דיך זייער, פרימעט, אפשר וואלסטו דיך נישט נעמאכט צו נאר?

— ס׳איז דאך דיין שוואגער!

— און אז ס׳איז מיין שוואגער איז וואס? ער איז דאך א „דזשעדזיק"! וואס וויל ער פון מיר, וואס?

— אבער מען קען דאך אים ראטעווען!

— ראטעווע דו אים. ווער לאזט דיך נישט?

— הלואי וואלט מיין זשירע עפעס ווערט געווען, ווי כ׳וואלט נישט גערעדט ס׳אנדערע ווארט. זעסט דאך: בן-ציון האט דאך אויך זשירירט.

— דאָס זאָגט מרדכי-מענדל.

— ער וועט קיין ליגנט נישט זאָגן.

— חלילה... נאָר צוויי מאָל אין יאָר.

דער טאַטע האָט אונטערגעהויבן ס'איבערבעט, אויפגעקלאַפּט עס און אויסגעדרייט זיך צו דער וואַנט.

— מאָך נאַכט, פּרימעט — האָט ער געזאָגט — וועסט שוין מאָרגן קלערן.

צומאָרגנס איז געקומען צו לויפן די מומע חנה. אַ שוואַרצע, אַ מאָגערע, מיט דאַרע, אָדערדיקע הענט. זי איז אַריינגעפאַלן צו-זאַמען מיטן קריי פון האָן.

— ברודער! — האָט זי געזאָגט—זעסט דאָך אַליין, אַז ס'איז אַ גאָלדן געשעפט. מען דאַרף נאָר האָבן עטלעכע הונדערט קערבּ-לעך אַריינצולייגן.

— ווייסטו וואָס? — האָט זי אין אַ מינוט אַרום צוגעגעבן — ווער אַ שותּף.

— אַז איך וויל נישט זיין קיין גוט-באַזיצער, וויל איך נישט.

— אָבער דו ביסט דאָך אַ ברודער. נאָך ווייניק האָבן מיינע קינדער, נעבעך, געליטן הונגער?

— און מיינע קינדער זענען יאָ זאַט? — האָט דער טאַטע בּייז צוריקגעפרעגט.

— דו האָסט דאָך, ברוך-השם, פּרנסה.

— זיי האָרעווען ביי פרעמדע. — האָט זיך דער טאַטע וואָס אַמאָל מער אָנגעצונדן — זיי זענען דינסטן. דינסטן זענען זיי, די קינדער מיינע.

— אָבער וואָס וויל איך דען פון דיר? כ'וויל דען געלט?

— אַז איך קען נישט שרייבן.

— יאָך וועל דיר פאַרשרייבן — האָט זיך די מאַמע אַריינ-געמישט — און דו וועסט נאָכשרייבן.

— כ'האָב צייט.

האָט דער טאַטע אַזוי צייט געהאַט נישט איין וואָך און נישט צוויי וואָכן. מרדכי-מענדל מיט דער מומע חנה זענען נאָך

אַ סך מאָל געקומען צו אונז. די מאַמע האָט זיך נאָך אַ סך מאָל איינגעשטעלט פאַר זיי. זי האָט זיך געקריגט מיטן טאַטן. זי האָט אים געזאָגט, אַז ער איז אַ פּויער, אַן אוממענטש. אָבער דער טאַטע האָט נישט זשירירט.

איז איינמאָל געקומען אַ טאָג, אַ גרויער, אַ שווינדזיכטיק-פאַרנעפּלטער. אויף די לאָדנס פון אונזער פענסטער האָט זיך אַ גאַנצע נאַכט געריסן אַ ווינט. די טויבן האָבן זיך אינדערפרי אויפן דאַך נישט געוואַרעמט.

אין יענעם טאָג איז מען אין חדר אַריין נישט געגאַנגען. געווען אַ רוסישע חגא, אַ „גאַלוווקע". דער קייזער אַליין זאָל האָבן אין יענעם טאָג געבוירן געוואָרן.

אינדערפרי האָט אין שול דער חזן געזונגען „באָזשע צאַריאַ כראַני". מענדל בן-ציונס, אין אַ ווייס קעלנערל, אין שוואַרץ-אויסגעפּרעסטע הויזן, איז געשטאַנען צוזאַמען מיטן חזן אויפן באַלעמער און זיס אויסגעצויגן און אויסגעדריידלט דעם „כראַני", פון מאַגיסטראַט איז געקומען אַ „ראַדצע" אין אַ שוואַרצן, דריי-שפּיציקן ספּאָדעק מיט זילבערנע קאַנטן. ער איז אויך געשטאַנען אויפן באַלעמער צוזאַמען מיטן רב און מיטן חזן. אַלע האָבן געקוקט אויפן „ראַדצע", אויפן גוי אין שול, אַזוי ווי ער וואָלט געווען דער קייזער אַליין.

שפּעטער האָט אין קיילעכדיקן מאַרק געשפּילט די רוסישע מוזיק. יודן האָבן געהאַלטן פאַרמאַכט די געוועלבער — פאַלט מיר איין אַרויסצוציין אַביסל אויף דער „ווייסופקע".

אין די ראָוועס פון ביידע זייטן שאָסיי האָבן זיך שוין גע-וויקלט טרוקענע, אָפּגעפאַלענע בלעטער. דער ווינט האָט זיי אונטערגעהויבן, צעשיט זיי איבער די אָפּגעשניטענע פעלדער, געפּייפט מיט זיי אין די הוילע טאָפּאָל-צווייגן. פון רוסישן בית-עולם אַרויס האָבן די אַלטע-בוימער אָפּגעענטפערט מיט אַ יעמער-לעך ווידער-קול. דער שאָסיי איז געלעגן אַ פאַרמיסטיקטער, אַן אויסגעליידיקטער פון פורלעך און פון מענטשן.

ווען נישט דאָס, וואָס היינט איז געבוירן געוואָרן דער קייזער און איך האָב נישט, וואו אַהינצוטון דעם טאָג, וואָלט מיר נישט איינגעפאַלן אַרויסצוגיין אויף דער „ווייסופקע".

כ'האָב טאַקע אויף האַלב וועג חרטה געקריגן און גע-וואָלט צוריקגיין. אָבער דאָ איז פון הינטערן רוסישן בית-עולם אַפּערגעקומען אַן אַלט גויעלע, אַן אויסגעקרימטס, מיט אַ סענקע-וואָטן שטעקן און האָט מיך אָפּגעשטעלט:

— וואו גייסטו דאָס, יונגעלע, אין אַזאַ ווינט?

— צום פעטער מרדכי-מענדל.

— ווער איז דאָס דיין פעטער מרדכי-מענדל?

— דער דזשדזשיק — האָב איך מיט שטאָלץ אַרייַנגעשריגן דער גויע אין אַלטן, פאַרדאַרטן פּנים אַריין.

— הע, הע... — האָט די אַלטע געוויזן צוויי געלע, ברייטע ציין — איז דאָס דיין פעטער, דער יודישער פריץ דאָרטן?

— יאָ. דער יודישער פריץ.

— האָסטו שוין נאָך וואָס צו גיין, יונגל. נישטאָ מער קיין יודישער פריץ אויף דער „ווייסופקע". „נימא".

דאָס גויעלע, ווייזט אויס, איז משוגע. זי קוקט אויף מיר מיט צוויי קיילעכדיקע אויגן, אַזוי ווי אַ סאָווע.

איך לאָז זי שטיין, די משוגענע, און גיי ווייטער. אַצינד וויל איך שוין דווקא יאָ אַהינגיין. מעג שוין דער ווינט רייסן פון אַלע פיר זייטן.

דער רויטער, לאַנגער קוימען פון דער טאָפּ-פאַבריק איז, דאַכט זיך, העכער און רויטער געוואָרן. קיין רויך גייט היינט נישט פון אים. אָבער דאָס נעמט זיך, מן הסתם, דערפון, וואָס היינט איז געבוירן געוואָרן דער קייזער. ס'איז יום-טוב-אַרבעט מען נישט.

אַ וואָראָנע שרייט אַראָפּ פון אַ שפּיץ בוים. אַ צווייטע — הויבט זיך אויף פון אַ קופּע מיסט און צעפּאַטשט זיך מיט די פליגל. פון רוסישן בית-עולם אַרויס קומט אָן פלוצלינג אַ גאַנצע טשאַטע מיט וואָראָנעס. ס'ווערט אַ געשריי איבער מיין קאָפּ. די

גאַנצע טשאַטע ציט אַהין, וואו עס שטייט די „ווייסופקע“. מוז זיין, אַז די שוואַרצע פייגל פליען דאָרט ערגעץ אויף אַ חתונה.

איז אַט, ווען כ'קום שוין צו נאָענט, דערזע איך אויפן לייידיקן וועג, ווי ס'גייט מיר אַקעגן אַ מענטש. נאָכן מענטש שלעפט זיך אַ קו. היינט איז, וואָס אַן אמת, נישט קיין מאַרק-טאָג. נאָר, מן-הסתם, פירט מען די קו אין שעכט-הויז אַריין.

איך דערזע אויך אַ פערד-און-וועגעלע. וואָס נענטער איך קום, גרעסער ווערט דער מענטש, די קו און דאָס פערד-און-וועגעלע. כ'וואָלט געשוואוירן, אַז די קו איז מרדכי-מענדלס. זי האָט טאַקע אַ לאַטע צווישן די אויגן.

דאַכט זיך, אַז דער מענטש, וואָס גייט נעבן דער קו, איז די מומע חנה, טאַקע די מומע חנה.

אויף אַ שטריקל פירט זי דאָס בהמהלע. אַצינד זע איך שוין אַלץ קלאָר. דאָס פערד-און וועגעלע, וואָס גייט נאָך, איז דאָס אייגענע, אויף וועלכן מען פירט אַלע דאָנערשטאָג אינדער-פרי, די טעפּ אין מאַרק אַריין.

איצט אָבער טרייבט נישט אָן ברוך מרדכי-מענדלס, נאָר אַ גוי. ס'וועגעלע איז נישט פאַרלאַדעוועט מיט קיין טעפּ נאָר מיט רויט, אויפגעבלאָזן בעטגעוואַנט.

פון אייגענעם בעטגעוואַנט אַרויס פאַררייסט אַ טיש אַלע פיר פיס צום הימל, ס'איז נישט פון יענע רויט-ברוינע טישן, וואָס שטייען דאָרט אין פּאַלאַץ. דער דאָזיקער דאָ איז אַ ווייסער, אַ פּראָסט-געהובלטער.

צווישן די רעדער פון וועגעלע שאָקלט זיך אַ קובעל. אויפן בעטגעוואַנט זיצט רייזל. זי שאָקלט זיך אין דער ברייט, אַזוי ווי זי וואָלט געדרעמלט. זי האָט אָפּגעריסן בלומען.

ס'וועגעלע קרעכצט. ברוך, מרדכי-מענדלס עלטסטער זון, גייט נאָך פון הינטן, אַזוי ווי, להבדיל, נאָך אַן עגלה. אַ יונגער ברידערל מיט נאָך אַ שוועסטערל האָבן זיך אַוועקגעזעצט מיט די פּנימער צו דער „ווייסופקע“ צו. די רעשט זעט מען נישט. מען זעט אויך נישט מרדכי-מענדלען אַליין.

צווישן די טאָפּאָליעס לויפט אַרום דער ווינט. פון יענער זייט פּאַלאַץ שווימט צוריק אַרויס די טשאַטע וואָנעס. זיי קרייזלען איבערן פערד-און-וועגעלע מיט אַ הפקרדיק געשריי.

וואָס זאָל דאָס אַלץ באַטייטן? ציט מען זיך אַרויס פון דער „ווייסופּקע״?

איך שטיי און מען זעט מיך נישט. די קו קוקט אויף מיר מיט גרויסע, פאַרוויינטע אויגן. די מומע חנה קוקט און דערקענט מיך נישט, זעט אויס. פון בעטגעוואַנט אַראָפּ קוקט רייזל מיט די בלומען און ווייסט אויך נישט, ווער איך בין.

— גוט-מאָרגן, מומע! — שריי איך אויס און לויף גלייך אַרויף אויף די קו.

וועקט זיך די מומע חנה:

— מענדל?

— יאָ, איך. גוט-מאָרגן.

— גוט-מאָרגן, גוט-יאָר. וואו גייסטו דאָס אין אַזאַ ווינט?

— אויף דער „ווייסופּקע״.

— האָסט שוין נישט נאָך וואָס צו גיין... — שאָקלט די מומע חנה מיטן קאָפּ און פאַרמאַכט פּאַמעלעך די אויגן.

פון איר שוואַרץ פּנים גייט מיר אַ קעלט אין די ביינער אַריין.

מיר ווייזט זיך אויס, אַז נישט די מומע חנה רעדט, נאָר דאָס שאָקלט אַזוי די קו מיט איר נאַרישן קאָפּ.

— אויס! נישטאָ מער קיין „ווייסופּקע״ — גיט די מומע חנה אַ שלעפּ די קו ביים שטריקל.

די קו שטעלט נישט-ניחאדיקע שווערע טריט. זי לאָזט איבער סימנים אויפן שאָסיי. זי צעמעקעט זיך און דרייט אויס דעם קאָפּ צוריק צום ווייסן־פּאַלאַץ, צום שטאַל דאָרט, וואָס איז מיט איר נישט מיטגעגאַנגען.

דעם פערדל אויף די הויכע פיס, איז זעט אויס, אַלץ איינס. עס שלעפּט באהבה דאָס וועגעלע אין שטאָט אַריין. מן-הסתם — טראַכט עס — איז היינט דאָנערשטאָג און מען פירט די טעפּ אין

מארק אריין. אָבער די טשאַטע קראַען, וואָס וויל פונדאַנען נישט אָפּטרעטן, שרייט אויס אין ליידיקן, גרויען חלל אריין, אַזוי ווי יענץ אַלטע גויעלע מיטן סענקעוואַטן שטעקן:

— נישטאָ מער קיין יודישער פריץ אויף דער „ווייסופקע״. נימאַ!

קאפיטל פערצן

אַט אַזוי איז צעשוואומען אַ חלום פון אַ ווייסן פּאַלאַץ, פון שיינע בלומען, פון גאָלדענע אוצרות.

פונקט, ווי מען האָט נישט געוואוסט, פון וואַנען מרדכי-מענדל איז געקומען צו אַ גוט, אַזוי איז מען אויך נישט דערגאַנגען, ווי אַזוי ער האָט עס פאַרלוירן.

מען האָט גערעדט אין שטאָט, אַז לעולם האָט די „ווייסופקע״ צו מרדכי-מענדלען קיינמאָל נישט געהערט, אַז קיין איין שטיקל ליים דאָרט איז נישט געווען זיינס. מען האָט געזאָגט, אַז ער האָט זיך דאָרט אַריינגעריסן מיט געוואַלד, מיט שווינדל. ער זאָל האָבן ביים דייטש פליישער אויסגענאַרט וועקסלען. פליישער זאָל זיך נישט האָבן אַרומגעזען. שפּעטער ערשט, ווען מרדכי-מענדל איז שוין דאָרט געזעסן, ווען ער האָט שוין געהאַט אויפגעשטעלט דעם קוימען און גענומען פירן טעפּ אין מאַרק אַריין, האָט זיך פליישער אָנגעכאַפּט ביים קאָפּ.

איז אַוועקגעגאַנגען אַ סדרה פון פּראָצעסן. פון אַדוואָקאַטן. פליישער האָט זיך געלאָזט קאָסטן אין די טויזנטער, איינגעלייגט וועלטן, ביז ער האָט סוף-כל-סוף אַרויסגעקריגן אַ פּאַפּיר, אַז ביז

עפּעס וואָס — מוז מרדכי־מענדל מיט זיין גאַנץ הויז־געזינד פאַר־לאָזן די „ווייסופקע“.

האָט זיך די מומע חנה מיט אירע קינדער, מיטן אייניציקן קיעלע, וואָס זי האָט פאַראיבריקט אויף דער „ווייסופקע“, אַריינ־געצויגן ווידער אין אַ הילצערן, אויסגעקרימט הייזל מיט אַ פּרי־שער, ליימענער פּאָדלאָגע.

נישט קיין דיוואַנעס אויף די ווענט, נאָר בלויע פּאַסמעס קאַלך. נישט קיין לאַנגע, ווייסע פענסטער, נאָר פיר קליינע, פאַר־שטויבטע שייבלעך. נישט קיין נידריק־געזעצטע, ברייטע בעטן מיט גאָלדענע פּאַרפוצונגען, נאָר פּראָסטע, פּויערשע, אָן קאָפּ־שטיקן, וואָס מען האָט אויף דער גיך געקויפט אויפן סקאַרשעווער יריד.

מרדכי־מענדלען אַליין האָט מען אין שטאָט מער נישט געזען. עס זענען געגאַנגען ימים־נוראים, מוראדיקע, גרויע. איבער יודישע שטובן איז געהאָנגען זאָרג, חשבון־הנפש. מרדכי־מענדל איז נישט געקומען צום דאַווענען.

ביים פאַרשטויבטן פענסטערל פון הילצערנעם הייזל איז ער טאָג און נאַכט געשטאַנען און נישט אויפגעהערט צו קוקן צום שאָסיי, וואָס האָט געפירט אויף דער „ווייסופקע“ אַרויס.

ער האָט געקריגן אַ ברודיק־ווייסלעכע באָרד, רויטלעך־איבערגעבּרענטע אויגן. די ציין, די געזונטע, די איינס און איינס געציילטע, זענען געוואָרן געל. זיי האָבן זיך גענומען קרישלען.

מען האָט אָפּגעבלאָזן שופר. יודן האָבן זיך אָפּגעפּרייט מיט דער תורה. מרדכי־מענדל איז אַלץ געשטאַנען אין פענסטער און געזען, ווי ס׳פאָרן פורן אַהין אויף דער „ווייסופקע“ און ס׳פאָרן פורן צוריק פון דער „ווייסופקע“. מען פירט פון דאָרט טעפּ און ציגל, מען פירט געהילץ צום בויען. מען גייט דאָרט עפּעס שטעלן, עפּעס מאַכן. אָבער אָן מרדכי־מענדלען.

שטייט ער אַזוי איינמאָל אינדערפרי. פאַרן דאַווענען איז עס געווען. ברוך, דער זון, איז שוין געהאַט אַוועקגעגאַנגען אין שטאָט אַריין אַרומקוקן זיך וועגן פאַרדינען אַ גילדן. די קלענערע

קינדער זענען נאָך געשלאָפן. מומע חנה איז אַרויסגעגאַנגען אויס-מעלקן דאָס קיעלע.

ווייסט מען נישט, ווי אַזוי ס'איז געקומען. נאָר פּלוצלינג האָט מרדכי-מענדל געגעבן אַ פּאַטש מיט די הענט אין די שייבלעך אַריין. ס'גלאָז איז צעשפּרונגען, און מרדכי-מענדלס הענט זענען געוואָרן פאַרגאָסן מיט בלוט.

רייזל, די טאָכטער, איז אין יענער מינוט געזעסן איבער אַ גרויסער, ערדענער שיסל און געשיילט קאַרטאָפל.

אַז זי האָט דערהערט אַזאַ פּלוצלינגדיק געפּלאַצעריי פון גלאָז, האָט זי אַראָפּגעלאָזט ס'מעסער מיט די קאַרטאָפל אין דער שיסל אַריין און אַליין געגעבן אַ שפּרונג צו:

— טאַטע, וואָס טוסטו?

האָט דער טאַטע אין דער אייגענער רגע פאַרוואָרפן מיטן קאָפּ, אַזוי ווי אַ געשאָכטענער. ער האָט אַ דריי געטון מיט די פאַרבלוטיקטע הענט אין דער לופטן, אויסגעבויגן זיך שיף, אַזוי ווי אַ בוים, וואָס האַלט זיך אויף אַן אונטערגעזעגטן שטאַם, און ווי גרויס מרדכי-מענדל איז געווען, האָט עס אים געגעבן אַ זעץ אַראָפּ אויף דער ערד, אַ וואָרף-צו דעם קאָפּ צום קאַנט פון טיש און אַ שלאָג אַרויס פון ביידע נאָזלעכער מיט אַ שטראָם שוואַרץ בלוט.

די מומע חנה האָט אין יענער מינוט געמאָלקן דאָס איינ-ציקע, מאָגערע קיעלע.

ווייסט זי נישט: צי האָט זיך דאָס קיעלע דערשראָקן פאַר רייזלס געשריי „מאַמע, געוואַלדו", צי האָט עס עפּעס אַליין דערשפּירט. נאָר ווען מרדכי-מענדל, נעבעך, איז אַזוי אומגליק-לעך געפאַלן אויפן קאַנט פון טיש, האָט דאָס קיעלע פּלוצלינג געגעבן אַ וואָרף מיטן ווידל דער מומע חנה גלייך אין פּנים אַריין.

— נישט אַנדערש — האָט די מומע חנה שפּעטער דער-ציילט — אַז דאָס איז געווען אַ פּאַטש אַזעלכער, הלמאי זי, חנה האָט איבערגעלאָזט דעם מאַן אירן אַליין, אָן השגחה.

די מומע חנהס אַן אויג איז פאַרלאָפן מיט בלוט. ס׳פּנים איז געוואָרן אויסגעשמירט מיט בלאָטע.

דאָס קליינע שקאָפּעקל מילך האָט זיך איר צעגאָסן אין די פּיס אַריין.

דאַמאָלס האָט זי זיך אויפגעריסן פון בענקעלע און גענומען לויפן.

זי האָט, אייגנטלעך, נישט געוואוסט, וואוהין און נאָך וואָס זי לויפט. נאָר געפילט האָט זי, אַז ס׳האָט איר עפּעס אַ ביס געטון אין סאַמע האַרץ אַריין און זי מוז זיך גיין ראַטעווען.

אין דער אָפענער טיר האָט זי געטראָפן שטיין ריזלען מיט אַ פאַרגליווערט געשריי אין קיילעכדיקן מויל. איז רייזל, חלילה, געליימט געוואָרן? און ווי איז מיר!

— רייזל, רייזל!

אָבער יענע קאָן נישט אַרויסברענגען פון זיך קיין וואָרט. זי ווייזט נאָר מיט אַ האַנט אין שטוב אַריין.

לויפט מומע חנה אַריין. אינעווייניק איז טונקל. די זון זאָל שוין האָבן אונטערגעגאַנגען, צי וואָס? וואָס טוט זיך דאָ, וואָס? עפּעס שרייען אַזוי די קינדער?

האָט זיך די מומע חנה גענומען איינקוקען און דערזען, אַז איר מרדכי־מענדל ליגט עפּעס אַזוי אָנגעשפּאַרט מיטן קאָפּ אויפן קאַנט פון טיש.

— מרדכי־מענדל, מרדכי־מענדל! — האָט זי גענומען שאָקלען מיט אים ביים אַקסל. אָבער ביים ערשטן שאָקל האָט זיך מרדכי־מענדלס קאָפּ געגעבן אַ בויג אויס אויף אַ זייט און אַוועקגעלייגט זיך אויף דער ליימענער פּאָדלאָגע אָן אַ ווידער־קול.

ערשט איצט האָט די מומע חנה דערזען בלוט. בלוט אויפן פּנים, בלוט אויף די הענט, בלוט אויף דער באָרד.

האָט זי אַ פּאַטש געטון מיט די הענט. זי האָט געוואָלט, זעט אויס, כאַפּן לופט, אָבער דאָ האָבן זיך איר די פיס אונטערגעבראָכן. און די גאַנצע מומע חנה, מיטן איינגעשמירטן פּנים, מיטן פאַרלאָפענעם אויג, איז געגעבן אַ פאַל אַרויף אויפן מאַן אירן מיט אַ געשריי און מיט אַ יאָמער.

אָבער וואָס האָט שוין דאָ געקאָנט טון מרדכי-מענדל, אַז אַליין איז ער איצט געלעגן, ווי אַ קופּע ליים, ווי די צעבראָכענע שאַרבנס פון די טעפּ זיינע.

אין שטאָט האָט מען געזאָגט, אַז מרדכי-מענדלען איז געפּלאַצט אַן אָדער אין קאָפּ. מען האָט געהאַט פּאַראיבל, וואָס אַ יוד אַן אביון האָט אַנדערש נישט געוואָלט, נאָר ווערן אַ גוטבאַזיצער.

נאַרישע רייד געווען פון נישט-פאַרגינערס, פון שונאים. אָבער פון די דאָזיקע רייד איז מיין טאַטנס פּנים געוואָרן איינגעפאַלן, שוואַרץ.

נאָכן אימדערבאַרעמדיקן טויט פון שוואָגער, האָט זיך דעם טאַטנס קאָפּ אַראָפּגעלאָזט נידריקער צו די קלאַפּעס. די מאַמע איז אַ צייט אַרומגעגאַנגען מיט טיכלעך געריבענעם כריין אויפן שטערן. אין שטוב ביי אונז איז געוואָרן שווער. ס'האָט געיאָגט. איטע איז שוין געהאַט צוריק אַוועקגעפאָרן קיין ווארשע. די מומע חנה איז צו אונז מער נישט געקומען. נישט זי, נישט די קינדער אירע.

דער טאַטע האָט טעג מיט וואָכן געשוויגן. דאַכט זיך, אַז די דרימלדיקע אויגן זיינע האָבן אָנגעהויבן קוקן טויבלעכער. די מאַמע האָט איר צער לאַנג נישט געקאָנט באַהאַלטן.

— אַזאַ בילדישער מענטש! — האָט זי נישט איינמאָל אַרויסגעקרעכצט — אַזאַ טייערער מאַן! אַ זשירע זיך געבעטן... וואָס איז, אַז מען גיט אַ שוואָגער אַ זשירע, גייט שוין די וועלט אונטער?

דער טאַטע האָט געגעסן וועטשערע. פּאַמעלעך האָט ער געקייעט, אָן טעם, אָן הנאה. די מאַמע האָט גערעדט שטיל, אַזוי ווי זי וואָלט זיך מיישב געווען מיט זיך אַליין. אָבער דער טאַטע האָט דערהערט. ער האָט אויפגעהויבן ס'פּנים פון עסן. אויפן שטערן, צווישן ביידע אויגן, איז אים געלעגן אַ קנייטש, אַ טיפער, אַן איינגעפּוגעוועטער, אַזוי ווי אַ לאַנגער וואָרים. אָט פירט דער טאַטע מיטן קאָפּ איבערן טיש. ס'זעט אויס, אַז ער זוכט עפּעס און קאָן נישט דערזען. ער רעדט נישט, נאָר דער לעפל

רוקט זיך אים אַליין אַרויס פון דער האַנט און גליטשט זיך אַראָפּ אין טעלער אַריין ביז איבערן האַלז.

— לייזער! — שטעלט זיך די מאַמע ראַפּטום אויף — נו, הער שוין אויף. פאַרוואָס עסטו נישט, פאַרוואָס? וואָס האָב איך דען געזאָגט?

אָבער דער טאַטע האָט שוין יענע וועטשערע נישט געגעסן. דער טעלער אַרבעס מיט קליסקעלעך איז פאַרגאַנגען מיט אַ קאַלט, געדיכט הייטל. די מאַמע האָט געוויינט. דער טאַטע האָט געבענטשט, קוקנדיק שווער אין די שוואַרצע שויבן אַריין.

מער האָט מען פון מרדכי-מענדלען נישט גערעדט. ס'האָבן זיך געשטעלט געלע, שווינדזיכטיקע טעג. די טויבן אויפן קעגנ-איבערדיקן דאַך האָבן זיך באַהאַלטן אין טויבנשלאַק אַריין. ביי-נאַכט האָט גערעגנט. הינטער דער טיר האָט געקאַפּיעט פון אַ רינע. ס'האָט אויסגעלעכערט שטיקער האַרץ, שטיקער מוח. אינ-מיטן דער נאַכט האָט זיך אין דער פינסטערניש אַריין פון שטוב אַריינגעשניטן אַ געוועץ, אַ לאַנגער, אַ נאָגנדיקער, אַזוי ווי אַ פייף פון אַ באַן, ערגעץ אין דער ווייטער וועלט אַריין.

דאָס האָט די מאַמע אַזוי געגענעצט פון נישט שלאָפן, פון ליגן און טראַכטן.

ביי טאָג איז זי נאָך אַלץ אַרומגעגאַנגען מיט טיכלעך כריין אויפן שטערן. זי האָט נישט געמאַכט קיין פייער, זי האָט נישט צוגעבעט די בעטן.

אַז צו אונז איז קיינער נישט געקומען, אַז דער טאַטע איז געווען פאַריאָגט ערגעץ אין ווייטע דערפער — פאַר וועמען האָט די מאַמע געהאַט פייער צו מאַכן? פאַר וועמען האָט זי געזאָלט די בעטן אויפבעטן?

איז געווען קאַלט. אין קיך האָט שוין קיינער נישט געוואוינט. דאָס בעטל דאָרט איז געשטאַנען ליידיק, וויסט. פון די ווענט האָט אַראָפּגעקוקט אַ גרינע מרה-שחורה. דער זייגער האָט צו

הויך געטיקעט. די זון איז צום פענסטער נישט צוגעקומען. אינ־גאַנצן ברוגז געוואָרן מיט אונז, די זון.

האָט די מאַמע גענומען האָבן טענות:

— אַז וואָס איז דאָס פאַר אַ דירה, וואָס? אַז ס׳איז דאָך ערגער, ווי אין אַ קעלער? זי זאָל געוועזן וויסן, אַז דאָ וועט אַזוי יאָגן, וואָלט דאָך איר פוס דאָ נישט געשטאַנען. בייַנאַכט שלאָפט זי נישט. ס׳דאַכט זיך איר אַלץ אינאיינעם, אַז אָט עפנט זיך די טיר, און ס׳קומט אַריין מרדכי־מענדל. מיט דער שוואַרצער, ווײַדענער באָרד קומט ער אַריין. מיטן שײנעם מויל ציין. אַזאַ אויפטוער, אַזאַ בילדישער מענטש!

די מאַמע רעדט צו זיך אַליין. דער טאַטע איז נישטאָ. פאַרן טאַטן רעדט זי שוין נישט אַזוי. דאָס דערציילט זי אַזוי מיר איר ביטער, פינסטער האַרץ.

איך פיל, אַז דער מאַמען איז געוואָרן שווער צו לעבן. זי קריגט נישט קיין בריוו פון די קינדער. זי ווייסט נישט, וואָס מיט ציפּעלעס חתונה איז דאָרט געוואָרן. קיין וואַרשע קאָן זי נישט פאָרן. זי קאָן זיך נישט אַרויסרייסן פונדאַנען. און מרדכי־מענדל איז, נעבעך, אַזוי אומגעריכט אַוועקגעריסן געוואָרן פון דער וועלט. און אין דער דירה דאָ יאָגט, און אַרום און אַרום שטינקט מיט חזיר.

ס׳איז אמת — דער גאַנצער הויף, אַלע ווענט מיט אַלע טירן זענען אויסגעשמירט מיט חזיר.

שיקאָרסקעלע, דער גוי, דער בעל־הבית פון הייזל, וואו מיר וואוינען, האָט געמאַכט שותּפות מיט איינעם אַ קיילער און געעפנט אין דרויסן, אויף דער גאַס, אַ חזיר־געוועלב. עס שלאָגט פון דאָרט אַרויס אין האַלז אַריין אַן אויסגעוואַרעמטע נישט־גוטקייט.

איך האָב מורא פאַר די ווייסע, קאַלטע שטיקער חזיר־פעטס, וואָס הענגען דאָרט אין פענסטער. מיך שרעקן די לאַנגע, פאַרטריקנטע קישקעס, די האַק אויפן שילד צוזאַמען מיטן אָק־סענעם קאָפּ. און דער עיקר וואַרפט אויף מיר אַ פחד — דער כלב, דער מאַפּס מיטן רוצחישן פּרצוף, מיט די איינגעפאַלענע

צוויי ווינקלעןביים פּיסק. ער זיצט דאָרט פאַרן געוועלב, שמעקט צו יודישע קאַפּאָטעס, שטשירעט די ציין און היט די טויטע שטיקער חזיר.

מען מוז זיך פונדאַנען אַרויסציען. די טעג זענען דאָ געוואָרן גרויער, ווי אויף דער גאַנצער וועלט. זיי זענען דאָ קירצער אויך.

אָבער וואו ציט מען זיך אין אַזאַ צייט? מ׳עט דאָך אונז אָנקוקען ווי משוגע... אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג ציט מען זיך...

אָבער, אַז די מאַמע האָט געוואָרפן אַן אומחן אויף דער דירה, וועט מען זיך שוין פונדאַנען אַרויסציען. זי גייט טאַקע, די מאַמע. זי זוכט, זי פרעגט זיך נאָך. אין שטוב ווייסט מען גאָרנישט. אפילו איך ווייס נישט. אָבער כ׳בין מיך משער. דאָס אַרומקוקן זיך אירס איבער די ווענט, דאָס מעסטן די לענג פון די בעטן מיט אַ שטריקל — דאָס אַלץ זאָגט עדות, אַז היינט-מאָרגן וועט צופאָרן אַ „וואָזשיוואָדע" און מ׳וועט אַרויפלאַדעווען די זאַכן.

איז טאַקע אַזוי געווען. אין אַ גרויען טאָג, אין אַ פאַר-רויכטן, באַלד נאָכדעם, ווי דער טאַטע איז געהאַט אַוועקגעגאַנגען, איז מנשה קלאַפּער פאַרפאָרן מיט זיין ווייסער קאָשקע און מען האָט גענומען צערוקן אונזערע שענק מיט אונזערע בעטן.

מנשה קלאַפּער האָט געהאַט צו הילף נאָך אַ יונג — אַ שרייער מיט אַן אויסגעדרייטן דאַשיק. מיך האָט די מאַמע גע-הייסן בלייבן אין שטוב. זי אַליין האָט אויך צוגעהאָלפן. האָט מען אַזוי ביסלעכווייז פאַרלאַדעוועט ס׳ביסל גראַטעס און געלאָזט זיך אין דער שפּאַציר-גאַס אַריין, הינטערן קרימינאַל, וואו די מאַמע האָט געדונגען די נייע דירה.

אויפן וועג האָבן זיך יודן אַוועקגעשטעלט מיט אונטער-געשפּאַרטע שטעקעלעך פון הינטן. געחידושט זיך, מוז זיין, וואָס אין אַזאַ פאַררויכטן טאָג האָט זיך עמעצן פאַרגלוסט אַרויסצו-ציען. פאַר געוועלבער זענען אַרויסגעקומען סוחרטעס, אין אויס-

געבעטע, וואַרעמע קאַפּטאַנעס, איבערגעשריגן זיך פון איין שוועל אויף דער אַנדערער אַרויף און געקוועטשט מיט די אַקסלען?

— אַ משוגעת אַביסל, היינט זיך צו ציען!

מנשה קלאַפּערס וואָגן האָט אונטערגעקרעכצט, איבערגעבויגן זיך אויף אַ זייט, אַזוי ווי אים וואָלט אויך נישט אָנגעשטאַנען אין אַזאַ חושכדיקן טאָג צו טראָגן אויף זיך דאָס אָרעמע ביסל ווירטשאַפט.

אָבער מען איז בשלום איבערגעקומען. אויס מיטן חזיר, אויס מיט די קאַלטע ווענט, אויס מיטן גריבענעם כריין אויף דער מאַמעס שטערן.

דאָס געסל, וואו מנשה קלאַפּער איז פאַרפאָרן מיט אונזערע זאַכן, איז אַ שמאָלס, אַ שטילס. פונדאַנען קאָן מען אין אַ צווייטער גאַס נישט אַריינקומען. דאָ פאַרמאַכט זיך דאָס געסל מיט אַ הויכן, הילצערנעם פּאַרקאַן, דורך וואַנען ס'קוקן אַריבער ליפּעס און קאַשטאַן-ביימער. קיין הייזער פאַרמאָגט דאָס דאָזיקע געסל אויך נישט. פון איין זייט הויבט זיך דער געלער, געמויערטער פּאַרקאַן פון קרימינאַל, פון דער צווייטער זייט — איין אָפּגעריסן, אַלט הייזל. אַ מקום פאַר שוואַלבן און פאַר קעץ.

ס'קרימינאַל אַליין שטייט הויך און לאַנג צעוואַקסן. אויף געדיכטע שורות קליינע, פאַרקראַטעטע פענסטערלעך הענגען בלעכענע דעכלעך, אַזוי ווי ראַנצעס אויף זעלנערישע פּלייצעס.

דאָ, הינטער דער געלער, לאַנגער מויער, דרייט זיך אַרום הין און צוריק אַ זעלנער מיט אַ ביקס. אַזוי ווי אַן אומרו, וואָס קען נישט מאַכן קיין טריט מער און קיין טריט ווייניקער.

פאַר אים, פאַר דעם דאָזיקן זעלנער, טאָר מען נאָענט נישט פאַרבייגיין. מען טאָר זיך נישט אָפּשטעלן, און מען טאָר נישט קוקן אויף אים. ער אַליין קוקט אויך נישט אויף קיינעם. ער טאָר מער נישט זען, ווי די בלעכענע דעכלעך אויף די פאַרקראַטעטע פענסטער און דאָס שכנותדיקע הייזל, וואו קיינער גייט נישט אַריין און קיינער גייט נישט אַרויס.

דאָס הייזל איז אויך אַ געלס. די פענסטער שטייען דאָ פינסטערע, שוואַרצע.

איין שטיינערן טרעפל, אַרומגענומען ביי די זייטן מיט קופּקעלעך גראָז, פירט צו אַן אָפּגעשיילטער, ברוינער טיר אָן אַ קליאַמקע. אַ שוואַרץ, פאַרוועבט לאָך זאָגט עדות, אַז אינעווייניק מוז זיין קאַלט און פינסטער, אַז אין די ווינקלען דאַרטן הענגען גאַנצע חמרים מיט שפּינוועבס.

מענטשן האָבן טאַקע דערציילט, אַז אַמאָל האָט אין דאָזיקן הייזל געוואוינט אַ רוסישער קאַפּיטאַן. ער האָט געזאָלט האָבן אַ יונג ווייב מיט גאָלדענע האָר און שוואַרצע אויגן, האָט זי זיך פאַרליבט אין אַ פּוילישן כראַביע און איז אַנטלאָפן מיט אים.

דער קאַפּיטאַן האָט עס זיך גענומען צום האַרץ, אַז ער האָט זיך אַזש אויפגעהאָנגען. טאַקע דאָ, אין דעם הייזל. ביזן היינטיקן טאָג געדענקט קיינער נישט, צי מען האָט אים פונדאַנען אַרויסגענומען און צי מען האָט אים קובר געווען.

פונדעסטוועגן האָט מיין מאַמע נישט קיין מורא געהאַט און געדונגען, דאָ אין שכנות, די נייע דירה.

אַ נידריק, געעפנט טויער פון ווייסע, געקאַלכטע שטאַכעטן האָט געפירט אין אַ גרויסן, גערוימען הויף אַריין, וואו פון אַ זייט אַרויס האָט זיך געהויבן אַ לאַנגע געביידע מיט אַ סך גע-דיכט-באַזעצטע פענסטער.

צווישן די אַלע פענסטער איז אויך געווען אונזער דירה.

אַ שיינע דירה, אַ ליכטיקע. די קיך — אַ קליינע, ענלעך צו אַלע קיכן, וואָס מיר האָבן ביז אַהער געהאַט. פאַרדאָס אָבער האָט מען אין שטוב געקאָנט אַרומפאָרן אין אַ קאָטש מיט גומענע רעדער.

אַ פּירקאַנטיקער, הויך אונטערגעהויבענער בעליק, צוויי גרויסע פענסטער, קלאָר-געוואַשענע, האָבן אַרויסגעקוקט אין אַ סאָד אַריין. אין מיינע אויגן האָט די שטוב אויסגעזען, ווי יענע שיינע „פּאָקאָיעס", וואָס מרדכי-מענדל האָט געהאַט אויף דער „ווייסופּקע".

ס'איז דאָ אַלץ ניי, פריש. די פּאָדלאָגע איז דאָ אויך גע-פאַרבט אויף רויט. די מאַמע זאָגט, אַז דאָס האָט מען געפאַרבט

די פאַדלאָגע עקסטרע פאַר אירעט-ווענן. אין קיין שום שטוב דאָ איז די פאַדלאָגע נישט געפאַרבט אויף רויט.

ס׳איז נאָר אַ שאָד, וואָס איצט איז שוין אַ שטיק נאָך סוכּות. די בוימער הינטער די קלאָר-געוואַשענע שויבן שטייען שוין מיט אָפּגעשיילטע, אויסגעטועגע צווייגן. אויף אַ טייל פון זיי קלעבן נאָך סימנים פון ווייסן קאַלך, מיט וועלכן מען האָט זיי אַרומגעשמירט פסח-צייט. אַנדערע, די פּירות-בוימער, זענען איינגעהילט און אַרומגענומען מיט בינטלעך שטרוי, אַזוי ווי מיט וואַרעמע פאַטשיילעס.

אויף ביינאַכט כאַפּן שוין פרעסטלעך. אינדערפרי שטייען די שויבן פאַרהויכט. ס׳גייט צו ווינטער.

אָבער אייביק וועט ער דאָך נישט געדויערן, דער ווינטער. ס׳וועט דאָך אַמאָל קומען זומער אויך.

וועט מען דאָס אויפּפּראַלן דעמאָלט די פענסטער. וועלן דאָס די היינטיקע אָפּגעשיילטע בוימער אויפבליען.

כ׳ווייס, אַז אין דעם ווינקל איז זומער-צייט שענער, ווי אין דער גאַנצער שטאָט. שענער ווי אין נייעם גאָרטן, וואו מען לאָזט קיין יונגלעך אין לאַנגע קאַפּאָטעס נישט אַריין.

דערפאַר טאַקע האַלט איך, אַז די מאַמע האָט קלוג געטון מיט דער נייער דירה.

עפּעס אַ קלייניקייט אַזאַ רחבות פון אַ הויף? מען קען פאָרן און רייטן. מ׳קאָן אויפשטעלן נאָך דריי קאַמעניצעס און ער וועט נאָך אַלץ בלייבן גרויסער הויף. חוץ לזה ציט זיך אין סאַמע עק הויף אַ גאָרטן, אַרומגעפּאַרקאַנט מיט הויכע, שמאָלע שטאַכעטן. ס׳איז אַ גאָרטן מיט אַ סאָד צוזאַמען. ס׳וואַקסן בלומען און קאַרשן, ווייַנפּערלעך מיט עפּל.

די באַלעבאָסטע פון הויז, — אַ גרויע גויע, וואָס וואוינט אויף דער לובלינער גאַס — האַלט אַן עקסטרע מענטש צום גאָרטן, אַן אַלטן, אַן איינגעבויגענעם, אַזוי ווי אַ קזשאַק.

ער גייט דאָ אַרום, דער דאָזיקער אַלטער, מיט אַ גרויסער שער, מיט אַ בלעכענער קאָן וואַסער. ער צופּט און שניידט,

פאַרזייעט און קאַפּעט אונטער. ער האַלט אויך, אַזוי ווי יענער אויף דער „ווייסופקע", אַז די בלומען זענען זיינע אייניקלעך...

אַ שאָד, וואָס רייזל מרדכי-מענדלס איז דאָ נישטאָ. זי וואָלט שוין געוואוסט אָנצורופן די אַלע בלומען מיט זייערע אמתדיקע נעמען. זי וואָלט געהאַט אַ גרויסע פרייד דאָ נאָכדעם, ווי מען האָט זי אַרויסגעטריבן פון דער „ווייסופקע".

יאַנקל, דער נייער חבר מיינער, וואָס וואוינט אויף דעם הויף, זאָגט, אַז זומער שלאָפט מען דאָ אין דרויסן. טאַקע דאָרט, ביים פּאַרקאַן פון גאָרטן. אַלע שלאָפן אין דרויסן. אפילו דער פּוילישער סטראַזשניק מיטן רוסישן ווייב און אפילו זייער בלאָנד שיקסעלע, יאַנינקע.

מיט יאַנקלען ווער איך חבר באַלד אין ערשטן טאָג פון אונזער אַריינציען זיך. ער העלפט אַראָפּלאָדעווען פון וואָגן, ער שרייט זיך איבער מיט מנשה קלאַפּער, אַזוי ווי מיט זיינס גלייכן.

יאַנקל איז אַ יונגל אין מיינע יאָרן, נאָר קלענער פאַר מיר, דאַרער, מיט אַ פול פּנים זומער-שפּרענקעלעך.

זיי זיצן אים, די זומער-שפּרענקעלעך, אין די אויגן, אויף דער נאָז, אין די אויערן און אפילו אויף די ליפּן. ער איז איבגאַנצן באַשיט מיט זיי, אַזוי ווי אַ פאַרברוינט ציבעלע-פּלעצל מיט קמינעק.

יאַנקל דערציילט, אַז ער איז שוין געווען אַמאָל אין וואַרשע. דאָרט, זאָגט ער, איז ער געפאָרן אויף אַ שיף. מען פאָרט, זאָגט ער, ביז מען קומט-צו צו אַ בריק. נישט עפּעס דאָרט צו אַ היל-צערן בריקל, נאָר צו אַן אייזערנער, צו אַ שטאָלענער, מיט אַ דאַך, מיט שטאַבעס אייזן, וואָס זענען געפלאָכטן איינס אין אַנדערן אַריין אַ שטייגער, ווי שקאָטסקע קראַטן. אין וואַרשע, זאָגט יאַנקל, קען ער איינעם, וואָס פאַרמאָגט אַן אייגענע קאַרוזעלע מיט אפשר הונדערט קאַטאַרינקעס, מיט אַן אָ שיעור פּאַפּוגעס, מיט צוויי ווייסע בערן און מיט אַזעלכע אויסטערלישקאָלירטע פייגל, וואָס די וועלט האָט עס נאָך נישט געזען.

יענער, זאָגט יאַנקל, איז אַ יוד. ער גייט אין אַ לעדערנעם, גלאַנצנדיקן דאַשיק און דאַוונט אַלע טאָג.

ער, יאַנקל אַליין, האָט געוואָלט בלייבן ביי יענעם אין וואַרשע. מען האָט אים געוואָלט — זאָגט ער — געבן אַ קאַטאַ-רינקע מיט צוויי פּאַפּוגעס, מיט אַ ווייס מייזל, ער זאָל גיין איבער די הייף און ווייזן קונצן.

האָט אָבער דער טאַטע זיינער, יאַרמע בעל-עגלה, נישט צוגעלאָזט. ער האָט יאַנקלען געקאַטעוועט מיט אַ לעדערנעם פּאַ-סיק, געבונדן אים מיט אַ שטריק און אַזוי אַרום געבראַנגט אים צוריק אַהיים.

אויף יאַנקלס טאַטן איז עס צו גלייבן. ער פאַרמאָגט, דער דאָזיקער טאַטע, צוויי אַקסלען, קאָן ער אויף זיי אָנשפּאַרן אַ פערד מיט אַ וואָגן. אַז ער רעדט, יאַנקלס טאַטע, גייט דאָס קול זיינס נישט פון מויל, נאָר אַזוי ווי פון אַ בלאָז-זאַק אַרויס. ער האָט טאַקע נישט קיין קול, נאָר אַזאַ מין ברומעכטס, וואָס הענגט אים אויף די גרויסע, בלאָנדע וואָנסעס און אויף דער צעקנוילטער, געלער באָרד.

יאַנקלס טאַטע האָט זיין אייגנס נישט מער, ווי איין פּאָר פערד. ער האָט זיי שוין יאָרן, די פערד. זיי זענען ביי אים, זאָגט ער, דאָס שוואַרץ-אַפּל פון אויג.

צו די פערד רעדט ער, אַזוי ווי צו דערוואַקסענע מענטשן, ער ציטערט איבער זיי מער, ווי איבערן אייגענעם ווייב און איבער די אייגענע קינדער.

— דער קאַשטאַן — זאָגט ער — האָט דאָס הײנט קיין עין-הרע אַביסל געאַכלט!

און קוקט ער זיך צו צום אַנדערן פערד, צו דער ווייסער קאָבילע, צעשמייכלט זיך זיין געלע באָרד און די גרויסע, קיי-לעכדיקע אויגן ווינקען צום ווייב:

— זי דאַרף האָבן, אַ געזונט איר אין די ביינער אַריין, אַן אָגער, ווי ס׳לעבן, דאַרף זי האָבן...

די ווייסע קאָבילע איז טאַקע אַן אויסטערליש פערד. אַ פערד — אַ שטיק אומרו.

זי האָט אַ לאַנגן, גרויען ווײדל, אַ געל־פֿאַרברודיקטן, אַ האַלב־אויסגעקראַכענעם, וואָס זאָגט עדות, אַז זי איז שוין נישט פֿון די מײדלשע יאָרן. פֿונדעסטוועגן פֿאַרמאָגט זי אַ חנעוודיקע, לענגלעכע מאָרדע און קלוגע, לאַכנדיקע אויגן.

יאַרמע האָט פֿון דער דאָזיגער קאָבילע צו זינגען און צו זאָגן. עס ברענט אין איר אַ נישט־אויסגעלאָשן פֿײער. זי קאָן רואיק נישט אײנשטײן אויף קײן אָרט. דאָ קאָפּעט זי, דאָ צעהאַקט זי די פּאָדקאָווע, דאָ שטעלט זי זיך אויף די פֿאָדערשטע צווײ פֿיס און הירזשעט אינמיטן דער נאַכט פֿון שטאַל אַרויס מיט אַזאַ ווילד, צעשיט געלעכטער, אַזוי ווי זי וואָלט פֿון זינען אַראָפּ.

אין שכנות מיט דער דאָזיגער בריה, שטײט אין שטאַל יאַרמע בעל־עגלהס צווײטער פּרנסה־געבער — דער קאַשטאַן. ער איז אַן אָגער, אָבער זאַט מיט יאָרן און זאַט, זעט אויס, מיט קאָבילעס און מיט קליאַטשעס. ער פֿאַראַרבעט מער, ווי צווײ יונגע פֿערד. ער איז דויערעוודיק, ער קאָן פֿאַרטראָגן קעלט מיט היץ, ער קאָן זיך באַגײן אפֿילו אָן פֿרעסן, אַבי מען זאָל אים לאָזן רואיק קוקן ערגעץ אין דער וועלט אַרײַן און טראַכטן.

אַן אָגער אַ חוש. עס אַרט אים נישט דאָס ווילדע הירזשען פֿון זײַן צערײַצטער שכנטע. עס גײט אים גאָרנישט אָן, ווען די ווײַסע לײגט אַרויף די פֿײכטע מאָרדע אויף זײַן אַלטן קאַרק. זי צערטלט און גלעט אים מיט דער לאַנגער, חנעוודיקער מאָרדע, זי הירזשעט אים גלײַך אין נאַריש־פֿאַרטראַכטן פּרצוף אַרײַן. אָבער ער שטײט, ווי ער וואָלט נישט געווען קײן היגער.

יאַרמע בעל־עגלה כאַפּט טײלמאָל פֿאַר פּעס די בײַטש און נעמט שפּיציק שמײַסן דעם קאַשטאַן איבער די פֿיס:

— מאַנספּאַרשוין מײַנער! — וואָרטשעט ער — וואָס שטײסטו, ווי אַ לײמענער גולם, וואָס? אַז אַן אונטערגאַנג זאָל אויף דיר קומען, רבש״ע...

אָבער דעם „מאַנספּאַרשוין“ נעמט אפֿילו נישט די בײַטש אויף. ער האָט דאָרט עפּעס זײַנס אין זינען. זײַן האַרץ ווערט

נישט גערירט נישט פון יאַרמעס כעס און נישט פון דער קאַבי-לעס פאַרבענקט געשריי.

מוז יאַרמע בעל-עגלה אָנקומען צו פרעמדע. וואוינט טאַקע אַ גוי אויף דער „מאַריאַצקע", אַן אַלטער גוי, אַ פאַרשימלטער. ער לאָמט אויף אַ פוס און קוקט אויף איין אויג. פאַרמאָגט דער דאָזיגער גוי אַן אָגער, וואָס טוט נישט מער, נאָר פרעסט און זויפט און פאַרעט זיך מיט פרעמדע פערד פון נקבהשן מין.

זאָגט מיר איינמאָל יאַנקל, דער חבר מיינער, אַז היינט וועט יענער גוי אַהערברענגען דאָ דעם אָגער. כ׳זאָל נישט אַוועק-גיין, וועל איך עפּעס זען.

געווען איז עס שבת. ס׳האָט געבלאָזן אַ ווינט. די מאַמע האָט געזאָלט גיין צו דער מומע מרים, האָט זי אָבער געהאַלטן אין מיטן לייענען אַ מעשה-ביכל און נישט געקאָנט זיך דערפון אָפּרייסן. דער טאַטע איז געשלאָפן צוגעדעקט מיטן איבערבעט איבערן קאָפּ. איך האָב שוין געהאַט אָפּגעזאָגט „ברכי נפשי" און געוואַרט, יאַנקל זאָל מיר געבן אַ צייכן, כ׳זאָל אַרויס אינדרויסן.

הינטער די פענסטער האָבן זיך אימהדיק צערוישט די בוימער. אַ קייטל פון לאָדן אין דרויסן האָט נישט אויפגעהערט צו קרעכצן און צו קלאַפּן אין דער וואַנט אַריין. דער הימל האָט זיך פאַרצויגן מיט אַ געל-גרויער מראה. אָט הויבט אָן שנייען.

אָבער דער גוי האָט נישט געקוקט דערויף און געברענגט צו פירן דעם אָגער. יאַרמע בעל-עגלה איז שוין געווען נאָכן שלאָף און נאָך „ברכי נפשי". ער איז אַרויס אויפן הויף אין אַ געקראַטעטן שפּאַנצער, אַ פּאַטש געטון דעם אָגער אין הינטן אַריין, פון וואָס יענער האָט אַ צאַפּל געטון און גענומען אומרואיק ציטערן מיט די פיס.

פון שטאַל האָט זיך פּלוצלינג דערטראָגן אַ הירזשען. דער שוואַרצער, אויסגעפּאַשעטער אָגער האָט גדלותדיק אויפגעשטעלט דעם האַלז, גענומען ציטערן מיט די אויערן און צוריק געענטפערט מיט אַ הירזשען, מיט אַ געדיכטן, מיט אַ מאַנסבילשן.

איך מיט יאַנקלען האָבן זיך אַריינגעכאַפּט אין שטאַל

פריער. מיר האָבן זיך פאַרשטעקט אין אַ ווינקל. אין שטאַל איז געשטאַנען אַ וואַרעמער ריח פון פערדיש מיסט. ס'איז געווען געווען טונקל. אָבער, אַז מען האָט זיך גוט איינגעקוקט, האָט מען אַלץ געקאָנט זען.

די ווייסע קאָבילע האָט זיך נאָך אַמאָל צעהירזשעט, אומגעקוקט זיך מיט אירע קלוגע, לאַכנדיקע אויגן, אַ ווײַלע פאַרהאַלטן זיי אויף אונז, אַזוי ווי זי וואָלט ביי אונז, יונגלעך, עפּעס געמאָנט.

נאָר אָט האָט דער לאָמער גוי אַרײַנגעפירט דעם בחור זיינעם. די קאָבילע האָט זיך שוין נישט צעהירזשעט, נאָר צעשריגן, צעסאָפּעט זיך. זי האָט זיך געגעבן אַ שטעל אויף די פאָדערשטע פיס, גענומען קאָפּען, קלאַפּן אין אַ ברעט אַריין, רייסן די קייט, אויף וועלכער זי איז געווען אָנגעבונדן.

ער, דער שוואַרצער אָגער, האָט אויך נישט געשוויגן. ער האָט אַ ריס געטון מיטן קאָפּ, פון די נאָזלעכער האָט אַ זעץ געטון מיט אַ ווייסער פּאַרע.

איך האָב מיך צוגערוקט נענטער צו יאַנקלען. כ'האָב מורא געהאַט, דער אָגער זאָל נישט אַרויף אויף אונז און צערייבן אונז אויף שטיקלעך.

יאַנקל האָט געקוקט מיט איבערגעדרייטע אויגן. ער האָט מיך נישט געהערט, נישט געזען. איך האָב געפילט, ווי יאַנקל וואַרפט זיך איינגאַנצן.

אין שטאַל איז געוואָרן הייס. ביידע פערד האָבן זיך מיטאַמאָל צעהירזשעט, צעלאַכט זיך אַזוי אַרום.

דער לאָמער גוי האָט אָפּגעלאָזט זיין בחור. די קאָבילע איז מיטאַמאָל נידריקער געוואָרן, אַראָפּגעזעצטער, ברייטער. דער אָגער האָט זיך אויסגעצויגן. ער איז געוואָרן גרעסער און לעבגער. מיטאַמאָל האָט ער זיך געגעבן אַ ריס אויף אויף די פאָדערשטע פיס, אַרויפגעכאַפּט זיך אויף זיין קרבן, איינגעגעסן זיך אין קאַרק מיט די ציין.

איז געגאַנגען איבערן שטאַל אַ געקלינגעריי פון קייטן אַ רייסן פון ברעטער פון מיסט אַרויס, פון די זשלאָבעס מיט

היי. פון די פערדישע פעלן האָט געזעצט אַ פּאַרע, אַ פרייכעניש, דעם אָטעם נישט צו כאַפּן.

מוז זיין, אַז מיט מיר איז עפּעס געשען. דער קאָפּ, זעט אויס, האָט זיך מיך מיר פאַרדרייט. כ'האָב נישט געשפּירט ס'האַרץ. די הענט זענען געוואָרן שלאַבריק, שווער. צי האָט מיך יאַנקל אַרויסגעפירט, צי וואָס? נאָר כ'בין אַ לאַנגע צייט געזעסן אויפן הויף, אויפן ווינט און כ'האָב נישט געוואוסט און נישט געזען, וואָס ס'איז דאָרטן געוואָרן שפּעטער.

מיט יאַנקלען האָב איך מיך אַ פּאָר טאָג נישט געטראָפן. די ווייסע האָט אויפגעהערט צו הירזשען. אַ צייט האָט זי נישט נעקאָפּעט און נישט צעהאַקט די פאָדקאָוועס.

נאָר, אַז זי האָט אויפסניי אָנגעהויבן וואויוען, און דער לאָמער גוי מיטן אָגער איז ווידער געקומען — האָב איך שוין אין שטאַל אַריין מער נישט געוואָלט גיין.

איז אָט מיט דער דאָזיקער ווייסער קאָבילע און מיטן פאַרמרה'שחורהטן קאַשטאַן מאַכט יאַרמע בעל-עגלה צוויי מאָל „יאָזדעס“ קיין וואַרשע. דאָרט, אינמיטן הויף, שטייט יאַרמעס אָמניבוס, וואָס די צוויי פּרנסה-געבער זיינע שלעפּן, אָנגעשטופּט מיט פּאַסאַזשירן.

דער אָמניבוס איז אַ הויכער, אַ לאַנגער, אַזוי ווי יאַרמע בעל-עגלה אַליין. דער דאַך, צוזאַמענגעקלאַפּט און צוזאַמענגעסטריגעוועט פון אַלטע שטיקער בלעך, פאַלט אַראָפּ פון ביידע זייטן קיילעכדיק. לינקס פאַרהאַלט ער זיך אינמיטן און מיידט אויס יענץ ווענטל, וואו ס'איז אויסגעשניטן אַ טירל צוזאַמען מיט אַ פענסטערל אין דער וועלט אַריין. דאָס פענסטערל, אַ חושכ-דיקס, אָן אָפּגעריסנס פון ווינטן און פון רעגנס, איז פאַרשטעקט מיט שמאַטעס און פאַרקלאַפּט מיט ברעטלעך.

יאַרמע בעל-עגלה זאָגט, אַז אָט פון דעם פענסטערל זעט ער די גאַנצע וועלט. ער זעט סטויגעס היי מיט פויערשע כאַטעס. ער זעט קי אויף לאָנקעס, הילצערנע בריקלעך איבערגעוואָרפן איבער שמאָלע וואַסערלעך. דורך דאַנען זעט יאַרמע בעל-עגלה

קליינע שטעטלעך מיט נאָך קלענערע יודן. שרפות אין דערפער, צלמים פון קלויסטערס, בית־עולמס מיט, להבדיל, צמענטאַזשעס.

פרייטאָג פאַרנאַכט, סיי זומער, סיי ווינטער, אַ שעה פאַר ליכט־צינדן, קומט יאַרמע בעל־עגלה צוריק פון וואַרשע. ברודיק, גרוי פון שטויב, אַזוי ער ווי די פערד, פאַרפאַרט יאַרמע אינמיטן הויף אַריין און וואַרפט אַראָפּ פון זיך די גאַנצע וואָך וואַלגערן זיך אין פרעמדע איינפאַר־הייזער און עסן פון פרעמדע שיסלען.

נאָך יעדער „יאַזדע" זעט יאַרמע בעל־עגלה אויס איינגע־דאַרטער, עלטער. ער קומט מיט פאַרנעפּלטע, נישט אויסגעשלאָ־פענע אויגן. די פערד ברענגען צוריק איינגעפאַלענע ריפּן.

פונדעסטוועגן, כאָטש ער איז פאַרשוויצט און פילט נישט קיין איין גאַנץ אבר אין זיך — שפּרינגט ער גיך אַראָפּ, טוט־אויס די שווערע, האָריקע „באָנדע" און צעשרייט זיך אין הויף אַריין:

— יאַנקל, וואו ביסטו, וואו? נו, אַ סוף, שפּאַן אויס די פערד. אַן אונטערגאַנג זאָל אויף דיר קומען. גיב זיי צו פאַיען. וואַרף אונטער אַביסל אָבראָק. ריר דיך, ממזר!

קומט אַרויס צוזאַמען מיט יאַנקלען יאַרמע בעל־עגלהס ווייב, אַ יודענע פון אַ יאָר פערציק, אַ קיילעכדיקע, אַן אויס־געצוואָגענע לכבוד שבת. זי גייט אַקעגן איר מאַן מיט אַ ברייט־צעשמייכלט פּנים:

— סקאָציל קומט, יאַרמע! וואָס עפּעס היינט אַזוי שפּעט?

— ווער זאָגט, אַז ס'איז שפּעט?

— דאַכט זיך מיר, אַז ס'איז היינט שפּעטער, ווי פאַר־אַכטאָגן.

— ס'דאַכט זיך דיר. ס'איז נישט שפּעטער.

זי העלפט אים אַרויסשלעפּן פון אָמניבוס ס'ביסל צידה־לדרך, וואָס יאַרמע ברענגט מיט פון וואַרשע: אַ ביסל פייגן מיט טייטלען, אַ לאַנגן, האַרטן ווורשט מיט אַ ווייס־פאַרשימלטער הויט. זי קריכט אין אָמניבוס אַריין מיט אירע הייס־געסקלאַרע־וועטע פליישן, אַ ריינע, אַ וואַרעמע. פאַרגעסט יאַרמע, אַז ער איז הונגעריק, אַז ס'האַלט שוין ביי ליכט־בענטשן, אַז ער איז

נאָך אפילו ניעט אַרומגעוואַשן. ער רוקט זיך צו נאָענט און פרעגט מיט אַ צעשמייכלט פנים:

— ס׳מאַכסטו, גאָלדע?

— אַ דאַנק פאַרן פרעגן. און דו וואָס מאַכסט?

— ש׳קשה...

— כאַטש אַ גוטע „יאַזדע“ געהאַט?

— ש׳קשה... נאָר די קאָבילע זאָל איינגעמען אַ פגירה.

— וואָס איז שוין ווייטער?

— אַ לאַסוף, האָב איר אַ שוואַרץ לעבן!

— אַזוי ווי אַלע נקבות... — צעלאַכט זיך דער גאַנצער גוף פון יאַרמע בעל-עגלהס ווייב.

— הע-הע — לאַכט צוריק יאַרמע. און אַזוי ווי ער שטייט און גייט, לייגט ער אַוועק אַ גרויסע האַנט אויף איר פולער, אויסגעבוזעמטער בלוזקע — שוין האָבן אַזאַ יאָר, וואָס פאַר אַ שטיקל דו ביסט...

— הער אויף, משוגענער — רוקט זיך די יודענע אַביסל אָפּ — גיי שוין אַריין, וואַש דיך אָפּ.

אין דרויסן בלייבט יאַנקל, יאַרמע בעל-עגלהס אַ יונגל פון ערשטן ווייב. ער שפּאַנט אויס די פערד, ער גיט זיי צו פּאָיען, ער וואַרפט זיי אונטער אַביסל אָבראָק און בשעת מעשה זאָגט ער מיר, אַז היינט ביינאַכט וועט דער טאַטע זיינער שלאָפן מיט דער מומען אין איין בעט. אַלע פרייטאָג-צונאַכטס שלאָפן זיי צוזאַמען.

איך העלף יאַנקלען וואַשן דעם אָמניבוס. יאַנקל האָט מיך אויסגעלערנט, ער זאָגט, יאַנקל, אַז ער וועט מיך אויסלערנען זיין אַ שמייסער אויך. אַז כ׳על קאָנען די מלאכה, זאָגט ער, וועלן מיר זיך אָנזאַמלען געלט און אַליין קויפן אַן אָמניבוס מיט אַ פערד. מ׳ע׳מיר אויך ווערן שמייסערס און מ׳ע׳מיר פאָרן מיט פאַסאַזשירן קיין וואַרשע. אין וואַרשע, זאָגט ער, וועט ער מיר ווייזן די שיף, אויף וועלכער ער איז געפאָרן און וועט מיך באַקענען מיט יע-נעם, וואָס פאַרמאָגט די קאַטאַרינקע מיט די ווייסע בערן.

דערווייל גיס איך אויף די פּאַרבלאָטיקטע רעדער איין קובעל וואַסער מיט נאָך אַ קובעל וואַסער. יאַנקל ווישט די „סטריכעס" מיט גרויסע וויעכעטשעס שטרוי. איך קריך ארויף אין דער הויך, רייב דאָרטן דעם בלעכענעם, געלאַטעטן דאַך, ביז ער הויבט אָן אַזש גלאַנצן. דערנאָך קריכן מיר ביידע אַריין אין אויסגעקנוילטן שטרוי פון אָמניבוס, וואָס שמעקט מיט שווייסיקער אויסגעוואַרעמטקייט פון יודן און גוים. יאַנקל רעדט ווידער וועגן זיין מומע, וואָס שלאָפט מיטן טאַטן און וועגן ווייטן, שיינעם וואַרשע.

אָט אַזוי איז עס געווען אין דער נייער דירה. וואָס אָן אמת, האָט דער טאַטע געהאַט פּאַראיבל אויף דער מאַמען. נישט, חלילה, צוליב דער דירה, נאָר צוליב דעם, וואָס ער האָט אפילו נישט געוואוסט, אַז די מאַמע האָט זיך געהאַט בדעה אַרויסצו-ציען פון דער אַלטער.

ער איז אַהיימגעקומען אויפדערנאַכט, אין דער אַלטער דירה אַריין, ווי געווייגלעך. זעט ער, אַז אין די פענסטער איז פינסטער און אַז די טיר איז פאַרשלאָסן. קלאַפט ער:

— פרימעט, פרימעט!

פרימעט האָט נישט געענטפערט. האָט עס אים אפילו געאַרט, אָבער חידושלעך איז עס אים נישט געווען. אַ סך מאָל האָט ער די מאַמע נישט געטראָפן אין שטוב און אַ סך מאָל האָט ער אַזוי געקלאַפּט.

היינט אָבער, ווי ער איז אַזוי געשטאַנען און געקלאַפּט, האָט זיך געעפנט אַ שכנישע טיר.

אַן אַלטער, ווייבערשער קאָפּ האָט זיך אַרויסגעשטעקט און געפרעגט:

— פּאַניע קופּיעץ?

— יאָ, איך. אפשר ווייסט איר פּאַני מאַרציניאָווא, וואו מיין ווייב איז אַהינגעקומען?

— אַרויסגעצויגן זיך.

— וואָס?

— היינט אינדערפרי אַרויסגעצויגן זיך.

— מיינע שונאים!

— יאָ, פּאַניע קופּיעץ. הונטערן קרימינאַל אַרונטער.

— וואָס עפּעס הונטערן קרימינאַל אַרונטער?

— ווייס איך? זי האָט געהייסן זאָגן, די פּאַני פּרימעט, אַז זי ציט זיך דאָרטן, ווי יאַרמע בעל-עגלה וואוינט.

דער טאַטע האָט עס שפּעטער דערציילט דער גאַנצער משפּחה מיט פּאַראַיבל און מיט פאָרוואורף. אין דער נייער דירה אַריין איז ער געקומען אַ ברוגזער, אַ פאַרמאַכטער.

אויף דער שפּיץ נאָז איז אים געלעגן דער הונגער. אויף די וואָנסעס, אין דער צעקנייטשטער באָרד האָט זיך געהאַלטן די קעלט פון די פעלדער, וואו ער האָט זיך אַ גאַנצן טאָג אַרומ-געוואַלגערט.

אין דער נייער שטוב איז שוין כמעט אַלץ געווען צו-זאַמענגעשטעלט. מנשה קלאַפּער מיט יאַנקל יאַרמע בעל-עגלהס האָבן צוגעהאָלפן. איך אַליין האָב אויך אונטערגעשפּאַרט אַן אַקסל, אַרונטערגערוקט דאָרט, וואו מען דאַרף, אַ שטיקל האָלץ, צעבראָכן דאָס גלעזל פון לאָמפּ, אָבער מען האָט צוזאַמענ-געשטעלט.

אַז דער טאַטע איז אַריין, איז אים די מאַמע אַקעגנגעלאָפן אַ צעשויבערטע, מיט פאַרשאַרצטע עלנבויגנס:

— נו, לייזער, וואָס זאָגסטו, העז זע נאָר די דירה. ס׳איז דאָך אַ מלכות, נישט קיין דירה!

— אָבער וואָס עפּעס?

— כ׳האָב שוין נישט געקאָנט מער. ס׳האָט מיך געשטיקט דאָרטן.

— האָסט דאָך געקאָנט זאָגן.

— אַז כ׳האָב אַליין נישט געוואוסט. און ס׳אַנדערע... כ׳ווייס? אפשר וואָלסטו נישט געוואָלט. און אַזוי — שוין. פּטור. זאָל זיין מיט מזל.

די מאַמע האָט גערעדט גיך, געפּאָרעט זיך אַרום טאַטן, אַזוי ווי אַ פאַרשולדיקטע. דער טאַטע איז געשטאַנען ביי דער

טיר מיט אַ שפּיץ צונג אין אַ ווינקל פון מויל. ער האָט דאָס שפּיצל איבערגעלייגט אין צווייטן ווינקל אַריין. אַ סימן, אַז דער טויש איז נישט קיין שלעכטער. נישט מער — פאַרוואָס האָט מען עפּעס נישט געוואָרט אויף אים ? און ווער האָט דאָס צונויפגעשטעלט די זאַכן, ווער ?

— מ׳האָט שוין צונויפגעשטעלט.

— די בעטן אויך ?

— זעסט דאָך.

— כ׳זע טאַקע. אָבער צי האָט מען דאָרט עפּעס נישט אָפּגעבראָכן ?

— חלילה.

— און די שאַנק ווער האָט אויפגעשטעלט ?

— אויך דער אייגענער.

— ווער איז ער דאָס, דער אויפשטעלער ?

— מנשה קלאַפּער.

— נגע... מנשה קלאַפּער. נאָר ער האָט דאָך געקאָנט אַ תּל מאַכן פון דער שאַנק, האָט ער דאָך געקאָנט.

— מ׳מאַכט נישט קיין תּל. זי שטייט גאַנץ גוט. נו, שוין. טו דיך אויס. גיי, וואַש דיך. כ׳האָב געקאָכט לעבער, האָב איך געקאָכט.

אָבער דער טאַטע האָט זיך אַזוי גיך נישט אויסגעטון. ער האָט צוערשט גוט באַטראַכט די אויפגעשטעלטע בעטן, אַרויפגעזעצט זיך אויף די באַקעס, דערנאָך האָט ער גענומען מעדיטירן איבער דער שאַנק. געעפנט און פאַרמאַכט די טירלעך, געדרייט מיטן קאָפּ, איינגעצויגן די נאָז און ווידער אַמאָל געפּרוווט די טירלעך.

— וואָס גייט עס אַזוי שווער, וואָס ? ס׳סקריפּעט. מ י י ן שאַנק סקריפּעט נישט.

— וועסט שוין מאָרגן, מערטשעם, צורעכט מאַכן. גיי, וואַש דיך שוין, גיי.

אויפן טיש איז געלעגן אַ גרויס, קיילעכדיק ברויט מיט קאָפּער, אונטערגעשיט מיט אַ סך מעל. שמואל-שיעס ברויט. דעם טאַטנס גרעסטע „עבודת זרה״.

האָט שוין דער טאַטע נישט געזאָגט קיין חסרונות, נאָר געשניטן פון ברויט קליינע, קאַנטיקע כזיתן, געטונקט זיי אין דער ברוינער לעבער-זוזע און נישט אויפגעהערט צו קוקן אויף דער שאַנק, וואָס עפּעס אַ מנשה קלאַפּער האָט צוזאַמענגעשטעלט, אָן זיין וויסן און אָן זיין הסכמה.

קאַפּיטל פּיפּצן

דאַכט זיך, אַז פון דער דאָזיקער דירה זענען שוין אַלע צופרידן געוועזן. די מאַמע, דער טאַטע, איך — אַוודאי און אודאי. און אין אמתן, וואו איז נאָך געווען אַזוי טרוקן און וואַרעם, ווי דאָ?

אַז ס'וועט קומען זומער — זאָגט יאַנקל — וועט מען זיך נישט האָבן, וואו אַהינצוטון פון די אַלע עפּל מיט באַרנעס, פון די אַלע קאַרשן מיט ווײַנפּערלעך, וואָס וואַקסן דאָ. און גלאַט... יאַנקל אַליין, דער חבר מיינער... ווער נאָך קאָן דערציילן אַזעלכע שיינע מעשיות פון וואַרשע, ווי ער? וואו נאָך האָב איך געהאַט אַזאַ גוטן חבר, ווי יאַנקל?

און דאָך, אַז ס'איז אַריבער אַ שטיקל צייט, האָט מיין מאַמע מיטאַמאָל אָנגעהויבן קרימען מיט דער נאָז. די דירה הינטערן קרימינאַל איז איר עפּעס נישט איינגעגאַנגען. מען קאָן נישט זאָגן, זי זאָל, חלילה, האָבן צו דער דירה גופא. פאַרקערט. אַ טרוקענע דירה. אַ ליכטיקע דירה. מיט די שכנים, סיי מיט יאַרמע בעל-עגלהס ווייב, סיי מיט איטעלע די מעל-הענדלערין און סיי מיטן סטאַרשי סטראַזשניקס משפחה, האָט זיך די מאַמע גוט פאַרהאַלטן. נישט מער, דער צוגאַנג צו דער דירה, דאָס

געסל הינטערן קרימינאַל האָט זי אָנגעהויבן אַרן. מילא, בייטאָג איז נאָך „יאַקאָש" צו דערליידן. נאָר אַז ס'רוקט זיך אָן די נאַכט זאָגט די מאַמע, פאַלט אויפן מענטש אַזאַ „מאַרקאָטנעקייט", אַז ס'איז זיך נישטאָ, וואו אַהינצוטון.

די מאַמע האָט נישט געזאָגט אויף קלאָר, מיט וואָס ס'איז איר דאָ אויפדערנאַכט אַזוי „מאַרקאָטנע", נאָר איך האָב מיך שוין משער געווען אַליין.

יאַנקל האָט מיר שוין פריער געהאַט דערציילט אַ גאַנצע מעשה, איז עס טאַקע געווען איבער דער טבע. ס'הייסט נישט אַזוי ווייט איבער דער טבע, ווי ס'האָט פשוט געשראָקן די מעשה זיינע.

אַזוי, למשל, איז צווישן דער געלער מויער פון קרימינאַל און צווישן דעם פאַרוואָרלאָזטן הייזל, וואו ס'האָט זיך אַמאָל אויפגעהאַנגען דער רוסישער קאַפיטאַן, אויף ביינאַכט אַראָפגעפאַלן אַזאַ פינסטערניש, אַז מען האָט זי געקענט אָנטאַפּן מיט די הענט. אין קיין איין גאַס אין שטאָט, אפילו אין שול-געסל, איז נישט געשטאַנען אַזאַ חושך, ווי דאָ. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער גאַנצער חושך גייט פון דער זעלנערשער בודקע, וואָס האָט געדינט בייטאָג פאַר אַן אָפּרו-אָרט פאַרן קרימינאַל-שומר, און ביינאַכט פאַר אַ מקום פון שדים.

ביינאַכט איז די דאָזיקע זעלנערשע בודקע געשטאַנען הפקר. מען האָט ביינאַכט דאָס קרימינאַל געהיטן. האָבן זיך טאַקע פון דער בודקע אַרויס געטראָגן הייזעריקע קרעכצן. אַמאָל האָט מען פון דאָרט אַרויסגעשריגן, אַרויסגעלאַכט, און טיילמאָל האָט מען בפירוש געהערט, ווי מען פאַרקייכט זיך מיט דערשטיקטע, אָפּגעריסענע קולות.

תחילת, ווי נאָר מיר האָבן זיך אַריינגעצויגן, איז ביי מיר אויסגעקומען, אַז די אַלע געשרייען מיט די קרעכצן גייען פון די פאַרקראַטעטע הויקערס איבער די קרימינאַל-פענסטער. כ'האָב פאַרשטאַנען, אַז אין תפיסה, וואו מען האַלט מענטשן געקאָוועט אין קייטן, מוז מען זיי ביינאַכט שמייסן און אָנטון גרויסע יסורים. אַזעלכע רוצחים, ווי שטשעפּקע מיט שערמאַנען, וואָס

האָבן אויסגעשאָכטן גאַנצע משפחות יודן און אונטערגעצונדן אַ טוץ פּריצישע הייף, וועט מען דאָך נישט גלאָט האַלטן אין קרי־מינאַל!

שפּעטער אָבער בין איך דערגאַנגען, אַז מען האַלט זיי יאָ גלאָט. אפשר טוט מען זיי דאָרט אָן יסורים. אָבער מיר, דאָ אין דרויסן, הערן נישט.

די געשרייען מיט די קרעכצן, וואָס פאַלן אין דער פינסטער־ניש אַריין, גייען טאָקע פון דער הילצערנער בודקע אַרויס. יאַנקעל, מיין חבר, האָט עס מיר קלאָר געמאַכט.

— דאָ, אויף דעם אָרט — האָט ער מיר שטיל דערציילט — האָט זיך געמאַכט אָן אָפּלאָג די הויכע יוזשקע, די הור. זי איז אַ געשטיפּלטע — האָט ער מיר זי אָנגעמשלט — זי גייט פאַרשוירן מיט אַ גזשיוקעלע, אַזוי ווי די שקצים, וואָס פירן זאמד.

די זעלנער האָבן שוין געוואוסט, וואו מען קאָן די הויכע יוזשקע טרעפן. זענען זיי געקומען און געגאַנגען. געקנאַקט סע־מיעטשקעס, געשפּיגן אין דער בודקע אַריין, געשפּיגן אויף דער הויכער יוזשקע און געדונגען זיך.

זי אַליין איז געזעסן אויף דער שוועל פון דער בודקע, ווי אַ הון אויף אויסגעבריטע אייער. זי האָט מיטגעקנאַקט די סע־מיעטשקעס, אַרויסגעשפּיגן זיי צוריק, די זעלנער, אין די רוסישע פּנימער אַריין און געפרעגט:

— וויפל קאָנסטו געבן, זעמליאַטשאָק טייערער?...

מן־הסתם האָט דער „זעמליאַטשאָק“ צוגעזאָגט אַ קליינעם מקח. האָט זיך די הויכע יוזשקע געגעבן אַ שטעל אויף אין דער בודקע און מיטן הייזעריקן, שנאָפּלדיקן קול אירן צעשריגן זיך:

— צו דער מאַמען דיינער גיי, פאַרשאָלטענער מאָסקאַל, אין חזיר־לאַנד אַריין!

ס'איז געוועזן פינסטער. וואָס ס'איז דאָרט דערנאָך געשען, האָט מען נישט געזען. נאָר נאָך אַזאַ פלוצלינגדיק געשריי איז מיטאַמאָל שטיל געוואָרן.

אַרום דער בודקע האָט זיך אָנגעהויבן אַ שטיל דעכעניש, אַ כאָרכלען מיט העלזער, אַ סאָפּען מיט נעז. ס'גאַנצע געסל מיטן

געמויערטן הייזל פון קאַפּיטאַן, מיט די ליפּע־בוימער, מיט די קרימינאַל־פענסטער — אַלץ האָט געסאַפּעט, שווייסיק געאָטעמט און אָנגעיאָגט אַ גרויסע אימה.

איז טאַקע ווי געווען צו יענעם מענטש, וואָס האָט אין אַזאַ צייט באַדאַרפט דורך דאַנען אַדורכגיין. קללות, אַזוי ווי דאָס בילן פון אָפּגעלאָזטע הינט, געמיינע רייד, האָבן גענומען פאַל, פון אונטער די שטיינער אַפּער.

אַמאָל האָט אויך אַ שטיין געטראָפן אין קעגנאיבערדיקן פלויט אַריין, אַמאָל — אין אַ מענטשלעכן קאָפּ.

— דאָ כאָלערי טשענזשקעי! — האָט יוזשקעס הייזעריק קול געשניטן, אַזוי ווי מיט אַ טעמפּער זעג, און אַ טיף־רוסיש קולן אַ ברוסטיקס, האָט אונטערגעהאַלטן:

— סוקין סין! מאַט טוואָיו...

האָט מען אויסגעמיטן צו גיין ביינאַכט דורכן געסל. מען איז באַדאַי געזעסן אין דער פינסטער און נישט געוואָלט אַרויס־לויפן אין געוועלבל אַריין נאָך אַ קוואַטירל נאַפט.

אינדערפרי האָט מען אין דער בודקע געטראָפן אָנגעשיט שאָלעכטס פון סעמיטשקעס, שטיקער אַלטן קעלבאַס, אויסגעליי־דיקטע פלעשלעך פון בראָנפן. איז ביינאַכט אָנגעפאַלן אַ שניי, האָבן זיך אַרום דער בודקע געצייכנט איינגעקניטשטע פלעקן, אַזוי ווי מען וואָלט זיך דאָ געקוילערט.

יאַנקל איז אַלע אינדערפרי געלאָפן קוקן. ער האָט עפּעס געזוכט אין צעקנייטשטן שניי. ער האָט געהאַט אַ טויט פּנים מיט אַ פאַרגאָוועט מויל.

איך האָב פאַר יאַנקלען אין יענע פרימאָרגנס מורא געהאַט. כ'האָב נישט געקאָנט קוקן אין טויטן פּנים אַריין זיינעם. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז מען שפּירט פון אים אַ מיאוסן ריח.

איינמאָל האָט מיר יאַנקל געזאָגט, אַז נעכטן האָט ער גע־רעדט מיט דער הויכער יוזשקע. זי האָט אים מכבד געווען מיט סעמיטשקעס. זי האָט אים געגלעט, זאָגט ער, אונטער דער גאָמבע און האָט געזאָגט, ער זאָל ברענגען אַ גילדן, וועט זי מיט אים אַריינגיין אין דער בודקע. ער מוז זיך, זאָגט ער, אָנ־

זאַמלען אַ גילדן, אַרויסגנבענען זיך בײנאַכט פון בעט און אַהער־קומען דאָ צו דער בודקע.

איך האָב יאַנקלען קלאָר נישט פאַרשטאַנען.

— וואָס הײסט ? האָסט גאָר קײן מורא נישט?

— פאַר וועמען זאָל איך מורא האָבן ?

— כ׳ווײס ? פאַר די זעלנער, פאַר די הויכע יוזשקע...

— ביסט אַן אָקס! — האָט ער מיר געענטפערט און אַזאַ מאַך געטון מיט דער האַנט, אַז איך האָב מיך געפילט אַקעגן אים זײער שפּל און אָרעם.

אַודאי, וואָס בין איך אַקעגן אַזאַ יאַנקל ? אַז געוועזן איז ער שוין אין וואַרשע, אַז גערעדט האָט ער מיט דער הויכער יוזשקע. ער איז שוין אַ מענטש אַ גאַנצער, און איך ? איך בין דאָך אַנטלאָפן פון האָדלען. איך האָב שוין אַ סך מאָל געוואָלט דערצײלן יאַנקלען די גאַנצע מעשה. אָבער נאָכדעם, ווי יאַנקל האָט אַלײן גערעדט מיט דער הויכער יוזשקע, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז יאַנקל וועט מאַכן פון מיר חוכא-וטלולא.

איז טאַקע אפשר קײן וואונדער נישט, וואָס די מאַמע האָט געוואָרפן אַן אומחן אויף דער שײנער, ליכטיקער דירה.

דעם טאַטן איז די גאַנצע מעשה נישט אָנגעגאַנגען. מען האָט אים אָנגעוויזן אויף דער בודקע, מען האָט אים דערצײלט וועגן דער הויכער יוזשקע, מיט די זעלנער. אָבער ער אַלײן האָט עס נישט געזען. אַז ס׳איז אים אויסגעקומען דורכצוגײן בײנאַכט דאָס געסל און מען האָט גענומען צו אים אַרויסשרײען פון דער בודקע, איז עס צו זײן טויבלעך אויער נישט דערגאַנגען.

דאָס איז אײנמאָל אַוועק. צווײטנס — האָט דער טאַטע אין דער נײער דירה געהאַט די מאַמען אין דער הײם. זי איז נישט געלאָפן, נישט צו דער מומע מרים, נישט צו דער באָבע ראָכל. דער טאַטע האָט נישט באַדאַרפט אַלײן צו וואַרעמען דאָס איבער־געשטאַנענע ביסל עסן. ער איז נישט געזעסן בײם טיש אַלײן, ווי אין די אַמאָליקע דירות. נישט געמוזט כסדר קוקן אויף די לײדיקע פיר ווענט און אויפן טרויעריקן פלעמל פון נאַפט־לעמפל.

אין יענע דירות האָט דער טאַטע כמעט ווי נישט געלאַכט. ער האָט געהאַט טענות צו דער מאַמען, פאַרוואָס זי לאָזט אים אַזוי איינעם אַליין, פאַרוואָס ס׳איז אין שטוב קאַלט. ער האָט געזאָגט דער מאַמען, אַז ס׳יאָגט אים פון שטוב אַרויס, ווען זי איז נישטאָ.

דאָ אָבער, אין דער דירה הינטערן קרימינאַל, האָט די מאַמע מורא געהאַט אויף ביינאַכט אַרויסצוגיין פון שטוב. די מומע מרים האָט געשיקט פרעגן, פאַרוואָס מען זעט זי נישט, די מאַמע. די באָבע ראַכל האָט זיך אַליין מטריח געווען צו אונז געוואָר ווערן.

האָט די מאַמע געוויינט פאַר איר, אַז זי איז אַריינגעפאַלן מיט דער דירה, אַז נישט דאָרט, אין דרויסן, שטייט ס׳קרימינאַל, נאָר דאָ, ביי איר אין שטוב, איז עס.

זי האָט זיך געסודעט מיט דער באָבען. זי האָט געוואונקען אויף מיין זייט. זי האָט זיך אויך אַ סך געסודעט מיטן טאַטן. אָבער דעם טאַטן האָט עס פאָרט נישט גענומען.

— כ׳ווייס נישט, וואָס דו ווילסט — האָט ער געקנייטשט מיטן פנים — מ׳דאַרף דען אַ בעסערע דירה?

— וואָס געפעלט זי דיר אַזוי, וואָס?

— ס׳איז טרוקן, ס׳איז וואַרעם. וואָס ווילסטו נאָך, וואָס?

— און איך זאָג דיר, לייזער, מ׳זאָל זיך אַרויסציען. ס׳איז אַ העק. ס׳איז אַ קרימינאַל.

— האָסט זי דאָך אַליין אויסגעקליבן. ווער איז דיר שולדיק, ווער?

— ווען כ׳וואָלט געוווּסט געוואוסט, אַז ס׳וועט אַזוי זיין...

— תּמיד ווייסטו נישט, אַז ס׳וועט אַזוי זיין.

די מאַמע ענטפערט נישט. זי פאַרשנורעוועט די ליפּן און ווערט ברוגז.

דער טאַטע בענטשט שטיל און דרימלדיק. ער איז מיד, אָנגעאַרבעט. די בעטן שטייען געבעט. אינמיטן בענטשן ווערט ער שטיל. דער קאָפּ וויגט זיך אין דער קרום. ער רייסט זיך

אויף אויף א ווײַלע, כאַפּט ווידער דעם פּאָדעם פון בענטשן און דרימלט אויפסניי.

ס׳איז פרי. דער ווײַזער אויפן זייגער רוקט זיך אַרויף אויף דער אַכט.

די מאַמע וואָלט נאָך אַצינד אַריבערגעכאַפּט זיך צו דער מומע מרים, זי ווייסט, אַז דאָרט נעמען זיך איצט צוזאַמען שכנים. מען רעדט. די קינדער שפּילן אין טערנישקע. ס׳קומט צו גיין יצחק לערער, וואָס לערנט אין נגידישע הײַזער. איז היימלעך, וואַרעם, ליכטיק.

ליגט אָבער אין דרויסן דאָס פאַרשאָלטענע, פינסטערע געסל. עס ליגט, ווי א וואַנט, ווי א צוים, וואָס טיילט אָפּ איין וועלט פון דער אַנדערער.

דרימלט אַזוי דער טאַטע. די מאַמע קאָן נישט גיין שלאָפן גלײַך מיט די הינער. נעמט זי עפּעס אויף זיך און כאַפּט זיך אַרײַן צום סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס וואוינט מיט אונז א טיר אין א טיר.

דער סטאַרשי סטראַזשניק, א פּוילישער גוי, וואָס האָט ליב צו רעדן רוסיש, איז א מענטש מיט געלע וואָנסעס און מיט א סך קנייטשן אויפן פּנים.

ער איז אויך נישט פון הינטערן אויוון אַפּער. אויסגעוועזן שוין א וועלט. אָנגעהערט זיך כל המיני מעשיות. און אַליין איז ער א באַרעדעוודיקער. רעדט ער, דערציילט ער פון דער „פּאָ-ווסטאַניע״, פון רוסישן בונט, פון דער טערקישער מלחמה, און דער עיקר האָט ער ליב צו דערציילן פון רוצח „שטשעפּקע״, וואָס זיצט אין קרימינאַל געקאָוועט אין קייטן.

— שטשעפּקען — זאָגט דער סטראַזשניק — האָט מען אין תּפיסה אָפּגעגאָלט א האַלבן קאָפּ מיט איין וואָנסע. ער איז אַזוי הויך, דער דאָזיקער שטשעפּקע, אַז ער וואָלט נישט אַרײַן אין דער הינעדיקער טיר.

— אַמאָל — דערציילט ווייטער דער סטראַזשניק — איז שטשעפּקע געווען אַ שטיין-האַקער, אַ מצבה-קריצער אַזעלכער. ער האָט געמאַכט „פּאַמניקעס“ אויפן צמענטאַזש אַרויס. פייגל אין דער לופטן האָט ער געקאָנט מאַכן. ווייסט מען נישט ווי אַזוי, נאָר ער האָט זיך פּלוצלינג אָנגעהויבן חברן מיט איינעם אַ „זשידעק“ — מיט שערמאַנען. און פון דאַמאָלס אָן איז ער גע-וואָרן אַ רוצח.

שערמאַן זיצט אויך אין קרימינאַל. ער האָט אַ באָרד, דער שערמאַן, אַ געלע. האָט מען אים אַ האַלבע באָרד אָפּגעשוירן.

מען האָט אים אויך אָפּגעגאָלט נ'קאָפּ און איין וואָנסע האָט מען אים אויך אַראָפּגענומען.

ביידע רוצחים. זומער וועט מען זיי אַוועקשיקן קיין סיביר, אויף קאַטאָרגע.

דער סטראַזשניק ווייסט, אַז דאָרט, אין סיביר, וועט מען זיי צוקאָווען צו טאַטשקעס. זיי וועלן עסן און שלאָפן מיט טאַטשקעס, שטיין און גיין מיט טאַטשקעס, און אפילו נאָכן טויט וועט מען זיי באַגראָבן אויך מיט טאַטשקעס.

דער סטראַזשניק דערציילט, אַז דער אייגענער שטשעפּקע האָט אַ ווייב מיט צוויי קינדער. די קינדער, זאָגט ער, האָבן בלויע אויגן מיט פלאַקסענע האָר. אַז דאָס ווייב מיט די קינדער קומען צו אים אין קרימינאַל אַריין, וויינט שטשעפּקע.

מיר וואָלט נישט מיאוס געוואָרן צו הערן דעם סטראַזשניק בייטאָג און ביינאַכט. ער קאָן דאָס אַלץ אַזוי אַרויסלייגן אויפן טעלער, אַזוי געבן צו פאַרשטיין. מיין מאַמע קאָן אויך דערציילן, אָבער ווי קומט זי צום סטראַזשניק!

און צווייטנס — איז דאָ, ביי אים אין שטוב, וואַרעמער, ווי ביי אונז, היימלעכער. אויפן פענסטער שטייען בלומען-טעפּ. אין אַ ווינקל, אויף דער וואַנט איבערן איינציקן בעט, הענגט דאָס טונקעלע בילד פון דער הייליקער מוטער.

אָט זיצט דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב — אַ הויכע, אַ בלאָנדע. זי גייט פאַרקעמט מיט געדיכטע פלעכטן איבערן גאַנצן קאָפּ. תמיד זעט זי אויס, אַזוי ווי זי וואָלט זיך נאָר וואָס

אַרומגעוואַשן און אויסגעצוואָגן, עס שמעקט טאַקע פון איר מיט זייף און מיט שטייף-אויסגעפּרעסטע וועש.

זי אַליין איז אַ רוסישע, פון ווייטע מקומות. דאָ, אין פּוילן, וואוינט זי שוין אַ צייט, אַ לאַנגע צייט. זי האָט זיך אויסגעלערנט פּויליש און רעדט אים פאַרצויגן, נישט פאַרענדיקט.

זי האָט אויך צו דערציילן מעשיות. זי רעדט אָפט פון איר היים, פון דאָרף, דאָרט ערגעץ ביים טייך דאָן. ער איז אַזוי בלוי, זאָגט זי, דער טייך, בלויער ווי דער הימל און בלויער, ווי דאָס בלויעסטע אויג. ס׳איז דאָ, זאָגט זי, דאָרט אַ קלויסטער מיט אַ קיילעכדיקן דאַך, מיט גאָלדענע צלמים—איז ער אויך בלוי, דער קלויסטער. ס׳איז דאָ דאָרט, זאָגט זי, אַ פּאָפּ, אַ יונגער מיט אַ שוואַרצער באָרד, האָט ער זי געוואָלט נעמען פאַר אַ ווייב.

זי וואָלט געווען היינט אַ פּאָפּיכע. זי וואָלט געזעסן דאָרט אויף דער „פּלעבאַניע", אַלע וואָלטן איר אָפּגעגעבן „טשעסט". האָט זי נישט געוואָלט.

ס׳איז בעסער געווען פאַר איר אָט דער פּאָליאַק, דער היינטיקער סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס האָט געדינט ביי זיי אין מיליטער. ער איז איר ליבער געווען, מער צום האַרץ איז ער איר געווען. האָט זי אים אויסגעקליבן.

יודן, זאָגט זי, זענען דאָרט, אין זייערע מקומות, אויך דאָ. נאָר אַנדערע זענען זיי דאָרט. זיי טראָגן נישט קיין לאַנגע קאַפּאָטעס, נישט קיין פּעיסעס (פּאות) און רעדן נישט אויפן יודישן לשון.

ס׳האָט גאָר קיין שיעור נישט, וואָס דער סטאַרשי סטראַזשניק מיט זיין ווייב קאָנען דערציילן.

די שעהן רוקן זיך. די וואַגעס פון זייגער קרעכצן, פאַלן אַראָפּ פון איין רעדל אויפן אַנדערן אַרויף. אינעווייניק, אין די געדערים, נעמט עפּעס הייזעריק רוישן. ס׳קלינגען אָפּ אויף דער גיך צוועלף אַלטע קלעפּ — אַ סימן, אַז מען דאַרף זיך געזעגענען און גיין שלאָפן.

אין שטוב ביי אונז ציט זיך איין דאָס קנויטל פון פּלעמל פון זיך אַליין. אויף די ווענט קריכן שטיקער שאָטנס, אַזוי ווי

צעטרענטע זעק. דער טאַטע האָט אָנגעשפּאַרט נ׳קאָפּ אויף אַ קאַנט פון טיש און שלאָפט מיט דער גאַנצער פּאַרע, מיט דער גאַנצער אָנגעאַרבעטקייט זיינער.

אַרום איז ליידיק, שוואַרץ. אין מיינע אויגן זעט עס אויס אַזוי, אַז די זאַכן האָבן זיך ערגעץ-וואו אַרויסגערוקט, געמאַכט אָרט פאַרן טאַטן, ער זאָל קאָנען גערוימער שלאָפן און מען זאָל אים מער אָנזען.

די מאַמע ציט שווער דעם אָטעם:

— אַך, ווי טרויעריק, ווי טרויעריק!

און איר שטים בלייבט הענגען איבערן טאַטנס שלאָפנדיקן קאָפּ, ווי אַ מאָנונג.

קאַפּיטל זעכצן

מ׳עט פרעגן — ווי אַזוי קומט מיין מאַמע, וואָס האָט געהאַט ביים ערשטן מאַן, דעם רופא, מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן און געוואוינט אין „פּאָקאָיעס“, ווי אַזוי קומט זי צום טאַטן, צום יוד פון „נייעם מילכל“, וואָס איז אַ מבין געווען אויף היי, וואָס האָט געגעסן זויער-מילך מיט סמעטענע פון גרויסע, ערדענע „זשיזשקעס“, ליב געהאַט צו באָדן זיך אין דאָרפישן טייך און צו שלאָפן אין וואַלד הינטער אַ „כאַאינע“? ווי אַזוי קומט דאָס איינער צום צווייטן?

האָט מען דערציילט אַזוי:

איידער דער טאַטע מיט דער מאַמען זענען געגאַנגען חתונה האָבן, האָבןביידע נישט געוואוסט, וויפיל קינדער עס איז

זיי געבליבן נאָך זייערע ערשטע מאַנען און ווייבער. ביים מאַכן א „וואָרט״ האָט מען פאַרגעסן צו דערמאָנען די נעמען פון אַלע יתומים. מען האָט געשמועסט, אַז עס זענען דאָרט געבליבן עפּעס קינדער. אָבער אַלע זענען שוין לייט און קיינס דאַרף נישט אָנקומען נישט צום טאַטן און נישט צו דער מאַמען.

האָט מען געשטעלט אַ חופה. געמאַכט אַ מאָלצייט פאַר אַ מנין יודן. דערנאָך האָט די מאַמע פאַרפאַקט אירע אַלע זאַכן אין קופערט אַריין. ס׳ביסל צירונג איבערגעלאָזט ביי דער מומע מרים און אַליין איז זי אַרויסגעפאָרן אין „נייעם מילכל״ אַריין, וואו דער טאַטע האָט געוואוינט נאָכן טויט פון זיין ערשט ווייב. אַז די מאַמע איז אָנגעקומען אַהין, האָט זי דערזען אַ גרויסע, פינסטערע שטוב מיט אַ ליימענער פאָדלאָגע. אַ סך ערדענע טעפּ, צעשטעלט און צעוואָרפן אין די ווינקלען. צוויי אויסגעהאַקטע שויבן פאַרשטעלט מיט קישנס, און פיר שוואַרצע, איינגעריסטע מיידן, דערוואַקסענע, אין לויזע, באַרכאַנע בלוזקעס, האָבן זיך באַהאַלטן צווישן די קאָפּ-שטיקן פון די בעטן און געקוקט מיט גרויסע, פאַרחידושטע אויגן אויפן נייעם ווייב, וואָס דער טאַטע האָט זיך געברענגט פון שטאָט.

אַז די מאַמע האָט דאָס דערזען, איז איר יונג פּנים איינגע-גאַנגען, אַזוי ווי אַ פייג. זי האָט נישט אַראָפּגענומען פון זיך די פישעי, נישט אויסגעטון דעם פאַלטן, נאָר אַזוי ווי זי איז געגאַנ-גען און געשטאַנען האָט זי געפרעגט :

— דאָס איז דער פאלוואַרק, וואָס דו האָסט געזאָגט, אַז דו האָסט ?

— יאָ, דאָס איז דער פאָלוואַרק — האָט דער טאַטע גע-ענטפערט.

— און ווער זענען די מיידן, ווער ?

— מיינע טעכטער !

— אַלע פיר ?

— אַלע פיר, זאָלן געזונט זיין.

— האָסט דאָך נאָר גערעדט פון צוויי ?

— מאַלע, וואָס מען רעדט !

האָט עס די מאַמען צוגעדריקט בײַם האַרץ. רעדן האָט זי נישט געקענט. וואָס וועט דאָ העלפן ס׳רעדן? נאָר ווען זי שעמט זיך נישט, וואָלט זי געפאַלן אין חלשות.

האָט זי צוריק געעפנט די טיר און געזאָגט:

— ניין, ר׳ לײזער! אַזוי האָב איך מיך מיט אײַך נישט אויסגענומען. האַלט אײַך אײַערע טעכטער געזונטערהייט, נאָר איך אײַער ווײַב וועל נ י ש ט זײַן!

— ס׳הייסט? און וואו איז חופה-וקידושין?

— וועט מען זיך גטן, ר׳ לײזער!

און די מאַמע, צוזאַמען מיטן קופערט זאַכן, איז צוריקגעפאָרן אין שטאָט אַרײַן.

פאַרפאָרן איז זי צו דער מומע מרים, צו דער יונגערער שוועסטער פון איר, מיט אַ געוויין און מיט אַ יאָמער:

— מרים-לעב, וואָס האָסטו געוואָלט פון מיר? וואָס האָסטו מיך צוגערעדט צום שידוך, וואָס? ער איז דאָך אַן אביון! פיר מיידן אין שטוב, ווי די דעמבעס! וואָס ׳על יאָך טון מיט פיר מיידן, וואָס?

די מומע מרים האָט געוואוסט, אַז דער טאַטע האָט פיר מיידן אין שטוב. זי האָט אויך געוואוסט, אַז ר׳ לײזער פון „בײַעם מילכל“ איז אַן אביון גדול. דער פאָלוואַרק זײַנער, וואָס מ׳האָט אַרײַנגעשדכנט אין נדן אַרײַן, איז נישט מער, ווי די שטוב מיט דער לײמענער פאָדלאָגע און מיט די ערדענע טעפּ אויף זויערע מילך.

אָבער די מאַמע איז דאָך אויך געווען אַן אלמנה. און קיין געלט האָט ר׳ לײזער נישט פאַרלאַנגט, און קינדער פון ערשטן מאַן, זאָל זײַן אָפּגעשיידט, איז דער מאַמען אויך געבליבן — טאָ וואָס איז דער יחוס מיט איר? וואָס קלאָגט זי אַזוי, וואָס?

— ווי אַזוי זאָל זי נישט קלאָגן — האָט די מאַמע געענטפערט — אַז פון אַזעלכע „פּאַקאָיעס“, ווי זי האָט געהאַט בײַם ערשטן מאַן, וועט זי איצט מוזן גיין וואוינען אין אַ פינסטערער שטוב אַרײַן מיט אַ לײמענער פאָדלאָגע...

דער מומע מרים האָט אויך געשניטן ס'האַרץ. און ווער ס'האָט געהערט, האָט באַדויערט די שיינע, יונגע פרימעט.

אָבער ס'איז דאָך שוין געווען פאַרפאַלן. וואָס וועט דאָ העלפן ס'קלאָגן?

האָט מען זיך אַריינגעלייגט. די מומע מרים, און רייזעלע איטשע ביקס. און דעם טאַטנס שוועסטער – די מומע נעמי, מיט די איידעלע ליפּן – האָט געגעבן צו פאַרשטיין, אַז ס'מזל פון אַ מענטש הענגט אָפּ פון גאָט. אַז מ'קאָן גאַרנישט וויסן. ס'קאָן גאָר זיין, אַז אין דער מאַמעס זכות וועט דער טאַטע אויפגעריכט ווערן און אויך קאָנען קויפן פאַרן וויב זיינעם „פאָקאָיעס" מיט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

וואָס האָט די מאַמע געקאָנט טון? זי וועט דאָך נישט גיין מאַכן לייטיש געלעכטער – האָט זי געוויינט און געקלאָגט און סוף-כל-סוף געלאָזט זיך צורעדן. אָבער אין „נייעם מילכל" אַריין האָט זי מער נישט געוואָלט אַרויספאָרן. זאָל ער קומען אין שטאָט אַריין, דער מאַן – האָט זי געזאָגט – סיי-ווי-סיי איז ער אַן אביון, וועט ער זיין אַן אביון אין שטאָט.

אַזוי אַרום האָט זיך דער טאַטע געזעגנט מיט די ערדענע טעפּ, מיט די לאָנקעס, מיטן וואַלד און געקומען אין שטאָט אַריין ער, צוזאַמען מיט זיינע פיר שוואַרצע, איינגעריסטע טעכטער.

אַזעלכע פיר שוואַרצע, איינגעריסטע מיידן קאָנען דאָך נישט אייביק זיצן אויפן טאַטנס אָרעמע פּלייצעס? מען מוז דאָך עפּעס קלערן וועגן אַ תּכלית פאַר זיי?

האָט די מאַמע ביסלעכווייז גענומען זיי באַזאָרגן און באַשטאַטן.

איטע, די יונגסטע, האָט געקאָכט אין רייכע וואַרשעווער שטובן. איינמאָל, אין אַ יום-טוב, אַהיימגעקומען צום טאַטן און מיטגעבראַכט מתּנות.

חנה-שרה, די עלטסטע, אַ מויד, אַ שוואַרצע, אַ הויכע, מיט ברייטע, שטאַרקע הענט, האָט די מאַמע חתונה געמאַכט מיט אַ קצב אין אַ קליין שטעטל אַריין. חנה-שרה האָט זיך נישט געהאַט צו באַקלאָגן. ס'איז איר געגאַנגען גוט. וואָלף, דער מאַן אירער,

אַ נידריקער, מיט אַן אָפּגעצויגן, שוואַרצלעך פּנים, האָט זיין ווייב ליב געהאַט. מיט דער צייט האָט זי אים געבראַנגט אויף דער וועלט דריי טעכטער מיט פּיר זין, זאָלן געזונט זיין. אַלע — שוואַרצע מיט גרינע אויגן און ברוינע לייבער, באַוואַקסענע, שווייגנדיקע, אַזוי ווי די מאַמע זייערע.

חנה-שרה אַליין פלעגט קומען אין שטאָט אַריין איינמאָל אין אַ יובל. זי איז געקומען איינקויפן אויף אַ „וויפּראַווע" פאַר אַ טאָכטער, אין איין וועגס זעען זיך מיטן טאַטן און אין איין ווע גס... שווייגן.

דער טאַטע מיט דער עלטסטער טאָכטער זיינער, ביידע — הויך-פּאַרריסענע, צעוואַקסענע, אַזוי ווי אַלטע, פאַרוואַרצלטע טאָ-פּאָליעס, זענען געזעסן איינער אַקעגן אַנדערן, געקוקט זיך אין די אויגן אַריין און... געשוויגן. פון מאָל צו מאָל איז נאָר צווישן זיי געפאַלן:

— ס'מאַכסטו, טאַטע?

— ס'לאָמיר מאַכן?

— ס'הערט זיך?

— אַזוי...

— ס'מאַכט וואָלף?

— ש'קשה...

— און די קינדער?

— געלויבט צו גאָט.

שוין. אָנגעקוקט זיך, אָנגעשוויגן און אַוועקגעפאָרן. אויף אַ יאָר, אויף צוויי, אויף פינף.

דער טאַטע האָט פון זיין עלטסטער טאָכטער געהאַט נחת. זי איז געווען אַ נגידיתטע. געהאַט די גרעסטע יאַטקע אין שטעטל. אויסגעגעבן קינדער אין פריידן, געפּראַוועט שלום-זכרס מיט בריתן, און אויף אַלע שמחות פאַרבעטן אַהין דעם טאַטן.

ער איז צוריקגעקומען פון דאָרט אַ זאַטער, אַן אויסגע-שלאָפענער.

ער האָט דערציילט פון די סעודות, וואָס מען האָט דאָרטן געגרייט, פון די אייניקלעך זיינע, וואָס וואַקסן, קיין עין-הרע, צו

גאָט און צו לייט. ער האָט אַ סך גערעדט פון איידעם זיינעם, פון וואָלפן, וואָס כאָטש ער איז קליינגעוויקסיק און האָט אַ שיטער בערדל, קאָן ער זיך פונדעסטוועגן איינער אַליין אַן עצה געבן מיט אַ צעיושעט ביקל און מיט די אַרומיקע פויערן, וואָס זענען גרויסע שונאי-ישראל.

אָבער חנה-שרה איז געווען די איינציקע אויסגעגעבענע טאָכטער. נאָך איר איז געגאַנגען ביילע. אויך אַ הויכע, אַ צעוואַקסענע אין די אַקסלען, מיט לאַנגע, שמאָלע הענט און מיט אַ ברייט-פאַרענדיקטער גאָמבע.

ביילע האָט שוין נישט געהאַט אין זיך די אויסגעשטאַנענע געלאַסנקייט פון איר שוועסטער חנה-שרה.

זי, ביילע, האָט גערעדט אָפגעהאַקט, שאַרף. ביי יעדער קלייניקייט האָט זי געקריגן איבערגעברענטע פלעקן אויף די קינבאַקן.

זי האָט געקוקט אויף דער וועלט מיט ביסטרע, אומרואיקע אויגן. פרעמדע האָבן געקאָנט מיינען, אַז זי איז אַ מרשעת. אין אמתן אָבער האָט ביילע געקענט אַוועקגעבן פון זיך ס'לעצטע העמד. זי איז געווען באַקאַנט צווישן פרעמדע און אייגענע מיט איר טון. מ'האָט געזאָגט, אַז אַזאַ ווערטאַניס איז מיט שטורקאַצן נישט צו געפינען.

נישט מער — איין פעלער האָט ביילע געהאַט. אַ שווערן פעלער. קיין זיץ-פלייש האָט זי נישט געהאַט. כאָטש צעהאַק און צעבראָק זי, האָט זי נישט געקאָנט לאַנג בלייבן אויף איין אָרט. ס'האָט זי געטראָגן אין דער לופטן. זי וואָלט נאָר געלאָפן, נאָר געפאָרן. קיין וואַרשע, קיין לאָדזש, סתם אין אַ קליין שטעטל אַריין, אַבי נישט אויף איין אָרט.

טיילמאָל איז איר איינגעפאַלן אַראָפצוגיין ערגעץ אין אַ קרעטשמע אַריין, אָנוואַרעמען זיך. אַז ס'איז איר געפעלן דאָס אָרט מיט די מענטשן, האָט זי זיך אָנגעדונגען און איז געבליבן.

אין דער קרעטשמע האָט ביילע געמאָלקן קי, געקאָכט גרויסע סאַגאַנעס עסן פאַר יודן, פאַרבייפאָרער און פאַרבייגייער, צוגעשטעלט טעפלעך קלייען מיט קאַרטאָפל פאַר די בהמות. זי

האָט אויך געקאָנט שפּינען אויף אַ שפּינדל, שטריקן, פּאַרריכטן, פּאַרנייען. און אפילו שמועסן מיט פּריצישע זינדלעך, וואָס זענען פּאַרבייגעפאָרן פּאַר דער קרעטשמע אויף אויסגעפּוצטע פערד, האָט זיך ביילע אויך אונטערגענומען.

אַלץ האָט ביילע געקאָנט. בלויז פאַר זיך, פאַר איר אייגן מזל, האָט ביילע גאָרנישט געקענט טון. די יאָרן זענען געגאַנגען. ביילע האָט גענומען וואַקסן אין דער ברייט — און קיין שידוך האָט זיך אַלץ נישט געמאַכט.

בלויז איינמאָל, אויך אין אַ קרעטשמע, האָט עס שוין יאָ געהאַלטן ביי אַ שטיקל שידוך. געקומען איז דאָרט צו פאָרן אַ יוד, אַ שוואַרצער, אַ געזונטער. אַ יוד אין אַ „באָנדע", מיט אַ פּאָר אויגענעס, ווי שטיקער קויל. אין אַ שמועס האָט זיך דער יוד פאַרטרויט, אַז דאָס ווייב איז אים פון אַ קימפּעט, נישט דאָ געדאַכט, פון דער וועלט געגאַנגען.

ביילע האָט אים דערלאַנגט אַ גרויסע שיסל גריץ. זי האָט אים געגעבן צו טרינקען מילך גלייך פון דער קו. און — אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, האָט זי אים געפרעגט, וואָס, אַ שטייגער, אַזאַ יוד טוט? צי האָט אַזאַ יוד קינדער? וואו וואוינט אַזאַ יוד?

האָט ער געזאָגט, אַז קיין קינדער האָט ער נישט. אַז וואוינען וואוינט ער אויף יענער זייט פּיליצע. אַז קיין פּרנסה, קיין עין-הרע, פעלט אים נישט. נישט מער — גאָט האָט געוואָלט, ער זאָל בלייבן אַן אלמן.

האָט ביילע געשוויגן און געקריגן איבערגעבערענטע פלעקן אויף די קינבאַקן.

אויף בייננאַכט איז דער יוד געבליבן אין דער קרעטשמע נעכטיקן. ביילע איז געשלאָפן אין הויז, אין אַ קעמערל. אינעווייניק, אין דער הויך אויף אַ „גזשענדע", האָבן געדרימלט הינער. דאָס טירל פון קעמערל האָט נישט געהאַט קיין קייטל. צו וואָס? וואָס וועט מען דאָ גנבענען, וואָס?

איז ביילע אַזוי געלעגן און געטראַכט פון שוואַרצן יוד. זי האָט געוואָלט אַנטשלאָפן ווערן. באַגינען מוז זי אויפשטיין. מ'דאַרף מעלקן די קו, צוגרייטן אָנבייסן פאַר די פאַרבייפאָרער.

אָבער דעם יודס שוואַרצע אויגן האָבן ביילען נישט געלאָזט איינדרימלען.

די הינער אויף דער „גזשענדע" האָבן שוין באַלד געהאַלטן ביים אויפוועקן זיך. דערשפּירט ביילע, ווי עפּעס קיצלט זי אויפן פּנים. זי וואָלט געשוואוירן, אַז אַ הון האָט זיך אַראָפּגעגליטשט און דאָס גראַבלט זי אַזוי מיט אַ פיסל, צי מיט אַ פליגל, איבער ביילעס פּנים.

— אַ־ששאַ! אַ־ששאַ! — האָט ביילע גענומען שרייען אויף דער הון.

אָבער לויט אַלע סימנים האָט זי מיט אַמאָל דערשפּירט, אַז ס'איז נישט קיין הון. ס'איז טאַקע פינסטער אין קעמערל, אָבער ביילע זעט באַשיינפּערלעך, ווי ס'קוקן אויף איר אַ פּאָר גרויסע, אויפגעריסענע אויגן.

ווערט איר שוין ענג הינטערן האַרץ־גריבל און ס'גייט איבערן לייב אַ הייסער שוידער. זי זעט שוין, ווער ס'איז אַריינגעקומען. פרעגט זי מיט אַ זייער שטיל קול:

— וואָס איז דאָס, ר' יוד?

— וואָס זאָל זיין?

— וואָס טוט איר דאָ, ר' יוד?

— וואָס זאָל ער טון? גאָרנישט. זיין ווייב, לא עלינו, איז דאָך אים אַוועקגעקומען.

— קריכט איר צו פרעמדע?..

— חלילה! ווער זאָגט דען! נישט מער...

און די הענט זיינע בריען נאָך הייסער, ווי די אויגן. זאָגט ביילע ווידער שטיל:

— ר' יוד, איר טראָגט זיך אָפּ פונדאַנען?

— פאַרוואָס? ער וויל דען, חלילה, ביילעשיס שלעכטס? „ביילעשי" רופט ער זי גאָר. וואָס פּאַר אַ „ביילעשי" איז זי אים?

— אַז מען האָט ליב, פאַרציט מען דעם נאָמען.

— פון ווען אָן האָט איר דאָס מיך ליב?

— ס'הייסט פון ווען? פון דער ערשטער מינוט אָן.

— און אַ חופּה וועט איר שטעלן, ר׳ יוד?

— פאַרוואָס נישט? מען קאָן שטעלן אַ חופּה אויך.

— ווען?

— מ׳עט שוין שטעלן.

איז אין קליינעם קעמערל פּלוצלינג געוואָרן אַ מהומה. די הינער האָבן אויפגעצאַפּלט פון דרימל. אין דער פינסטער האָבן זיי געפּאַטשט מיט די פליגל, געשפּרונגען אויף קעפּ.ביילע אַליין האָט אויך אויפגעצאַפּלט. זי האָט אויך געפּאַטשט אין אַ פּאָר אָנגעפּרעסענע באַקן אַריין, אויפגעעפנט דאָס הילצערנע טירל און געשריגן אין דער נאַכט אַריין:

— נואף! האָב דיר אַ שוואַרץ לעבן! אַנדערש ווילסטו נישט?...

האָט מען אין דער קרעטשמע אויף דער גיך אָנגעצונדן אַ ליכט. יודן, אין פאַרפּעדערטע קאַפּלען, האָבן אין איילעניש אָפּגעגאָסן נעגל-וואַסער. ווייבער, באָרוויסע, אין שלאָף-קופּקעס, באַרכאַנקעס, האָבן זיך געקנייפּט די באַקן:

— און ווי איז מיר! אַזאַ יוד... וואו איז דאָס געהערט געוואָרן...

פון די געשרייען האָבן זיך צעוויינט קינדער, ס׳האָט זיך צעבילט אַ הונט. און דער יוד, דער שוואַרצער מיט די בריענדיקע אויגן, איז אינמיטן דער נאַכט נעלם געוואָרן, איבערלאָזנדיק די „באַנדע“ אין קרעטשמע.

ביילע האָט די „באַנדע“ באַזאָרגט אַהיים צום טאַטן מיט יאַרמע בעל-עגלה. זאָל דער טאַטע האָבן אין וואָס צו פאָרן ווינטער איבער די דערפער.

יאַרמע בעל-עגלה האָט דערציילט די גאַנצע מעשה פון אָנהויב אָן. ביילע אַליין האָט געהייסן. זאָל מען דאַרט, אין דער היים, וויסן, אַז זי, ביילע, כאָטש וואו זי נעבעכיקט, טאָגט זי נישט, וועט דעם טאַטן אויף דער עלטער נישט פאַרשעמען.

און טאַקע. זי האָט אים נישט פאַרשעמט, דעם טאַטן. אַז ס׳איז געקומען די צייט, האָט ביילע חתונה-געהאַט כדת משה וישראל.

דעם מאַן האָט זי זיך אַליין אויסגעשדכנט.

ער איז אויך געווען אַן אלמן. אָבער נישט קיין שוואַרצער און נישט מיט קיין ברענענדיקע אויגן, ווי יענער דאָרט אין קרעטש־מע. אַ יוד אַ גבור מיט אַ גרויסער, בלאָנדער באָרד, ווי ביים רוסישן קיסר אַלעקסאַנדער דעם דריטן.

אַזוי רייך, ווי דער קיסר, איז ביילעס מאַן נישט געווען. און אַ נאָמען האָט ער אויך נישט געהאַט קיין קייזערלעכן. וואָלף האָט ער געהייסן, אַזוי ווי דעם טאַטנס ערשטער איידעם. פאַרדאָס אָבער האָט ער פאַרמאָגט זיין אייגנס אַ פערד־און וואָגן. חוץ לזה האָט ער אַליין געקאָנט קאָוועו פערד, פאַרריכטן רעדער, אונטערהויבן מיט אַן אַקסל אַ וואָגן מיט סחורה, ווען אַן אַקס האָט געפּלאַצט. אַמאָל, ביים ערשטן ווייב, האָט ביילעס מאַן פאַרמאָגט אַן אייגן שטיקל פעלד מיט אַ גערטנדל. נאָר זינט ער איז, נישט דאָ געדאַכט, געוואָרן אַן אלמן, האָט ער דאָס שטיקל פעלד מיטן גערטנדל פאַרוואָרלאָזט. נישט געהאַט ב'קאָפּ צו די מייערן, מיט די ווייסע ריבן, וואָס ער האָט דאָרט פאַר־זייעט. האָבן די חזירים גענומען באַלעבאַטעווען. פאַראומריייניקט, פאַרמושבט. איז מילא, וועט ער זיך ציען אין שטאָט אַריין. אַ פערד און וואָגן האָט ער, קאָוועו קאָן ער — וועט מיט גאָטס הילף זיין פרנסה.

האָט ביילע געוואוינט מיט איר מאַן הינטער דער שטאָט, ווייט־ווייט אַראָפּ, אַזש ביי דער סקאַרשעווער ראָגאַטקע. איבער ביילעס דאַך זענען ביינאַכט אַרומגעלאָפן ווינטן. פורן זענען געפאָרן אַריין און אַרויס פון שטאָט. בעלי־עגלות האָבן געשריגן הינטער די פענסטער. ביילע האָט געקאָכט פאַר זיי גרויסע טעפּ גריץ. שבת געשטעלט טשאָלנט מיט קישקע. וואָלף, דער מאַן, איז געפאָרן מיט פערד־און־וואָגן אויף ירידים, אויף מערק. האָט זיך נישט געמאַכט קיין „יאַזדע״ — האָט ער געקאָוועט פערד. מ'האָט געלעבט, „געזשיוויעט״ זיך. און אַלע יאָר האָט זיך אינמיטן דער נאַכט דערהערט אַ געשריי פון אַ ניי נפש, וואָס ביילע האָט געבּרענגט אויף דער וועלט.

וואָס מער קינדער — ווייניקער פּרנסה אין שטוב. האָט ביילע פאַרדונגען אַן אַלקער און גענומען באַקן פּלעצלעך מיט מאָן פאַר די בעל-עגלה-יונגען. באַקלאָגט אָבער האָט זיך ביילע נישט.

זי האָט דאָך אַליין אַזוי געוואָלט. נישט מער, טיילמאָל, ווען ביילע איז געקומען צו אונז גוט-יום-טוב-ביטן, און די מאַמע האָט געפרעגט: וואָס ס'הערט זיך, ווי ס'דערגייט איר?—האָט זיך ביילע אַרויסגעכאַפּט מיט אַ וואָרט, אַז ס'טרעפט אַמאָל ביינאַכט, ווען די קינדער שלאָפן, קומט איר אויפן זינען יענער שוואַרצער יוד מיט די ברענענדיקע אויגענעס. זי זעט אים, ווי לעבעדיק. זי ווייסט אַליין נישט וואָס צו קלערן. נאָר נאָך אַזאַ נאַכט פילט זי נישט ס'האַרץ אין זיך. די גריץ געראָט נישט, די בעל-עגלה-יונגען קרימען מיט די נעז אויף די מאָן-קיכלעך, און זי אַליין, ביילע, קריגט זיך מיט דער שכנטע, וואָס וואוינט ביי איר אין אַלקער.

קאַפּיטל זיבעצן

אַזוי האָט געטון ביילע, די לויפערין, די אומרואיקע. אויף די שלום-זכרס און בריתן, וואָס ביילע האָט געמאַכט, האָט מען קיין פיש מיט „רעשינקע“ (קיכן) נישט געגעסן. מען איז יוצא געווען מיט אויסגעזאָטענע, קיילעכדיקע אַרבעס, מיט אָפּגעשטאַנענע פּלאָטקעלעך (קליינע פישלעך) און מיט קאָפּ-פלייש. דער טאַטע האָט פון צייט צו צייט אַריינגעשיקט ביילען אַ צווייער-גילדן פאַר די קינדער, אַ געבייטלט ברויט, פיש אויף שבת, מצות

אויף פסח.ביילע האָט דעם טאַטן אָפּגעדאַנקט מיט דעם, וואָס זי האָט געבראַנגט אירע קינדער צו אונז שבת נאָכן עסן אויסגע-צוואָגענע, צוגעקעמטע און געהייסן קושן דעם זיידן אין האַנט אַריין.

אַנדערש איז אָבער געגאַנגען מיט דער דריטער — מיט טויבען. טויבע איז געווען אינגאַנצן אַן אַנדערע, ווי אַלע אירע שוועסטערן. לויט דער הויך האָט זי די שוועסטערן איבערגע-וואַקסן. זי איז געווען ברייטער פון זיי אין די אַקסלען, צענומע-נער אין די באַקעס. אַ גלייך-געשטעלטע, מיט אַן אָפן פּנים אויף זון און ווינט, האָט טויבע אויסגעזען, ווי יענע נגידישע טעכטער, וואָס עסן הינדלעך מיט יויך און נייען תפילין-בייטעלעך פאַר זייערע חתנים.

טויבעס אויגן, גרויסע, אויפגעריסענע, אַזוי ווי זי וואָלט זיך אויף אַלץ און אויף אַלעמען געחידושט, זענען בייטאָג געווען בלוי, און ביינאַכט האָבן זיי געכאַפּט די קאָליר פון שוואַרץ. די האָר, אויך שוואַרצע, געקאַרבטע, הויך-צעוואָרפענע, זענען אין זוניקע טאָג אַריינגעפאַלן אין גראַנאַט.

אַז טויבע איז געגאַנגען, האָבן די שויבן אין די פענסטער געקלונגען. די פּאָדלאָגע האָט געקרעכצט. און כאָטש זי האָט גע-דינט אין אַ באַלעבאַטיש-גביריש הויז, וואו זי האָט געוואַשן גע-פעס, געשאָבן מייערן, געשיילט קאַרטאָפליעס — זענען אירע הענט געווען שמאָלע, אויסגעצאַצקעטע, מיט לאַנגע ריינע, פינגער.

שבת נאָכן עסן. איז טויבע געקומען צו אונז צו-גאַסט. זי האָט גערן געהערט, וואָס די מאַמע דערציילט פון וואַרשע. זי האָט ליב געהאַט צו דערמאָנען דער מאַמעס זון, משהן, וואָס איז אַזוי יונגערהייט אַוועקגעריסן געוואָרן פון דער וועלט. זי האָט אויסגעהערט ביזן סוף די מעשה וועגן די מעשענע קליאַמקעס מיט די „פּאַקאָיעס“, וואָס די מאַמע האָט אַמאָל געהאַט.

זי איז געווען דויערעוודיק, טויבע, געדולדיק און אַלץ אָנ-גענומען מיט אַ גוטן שמייכל.

זי אַליין האָט אויך געהאַט, וואָס צו דערציילן. פון „נייער מילכל“, וואו זי איז געבוירן געוואָרן, פון דער מאַמען אירער

וואָס האָט געקאָנט טראָגן צוויי קערץ קאַרטאָפל אויף די פּלייצעס. זי האָט דערציילט פון דער קליינער וואַסער-מיל, וואו דער טאַטע איז אַמאָל געווען מילנער. דאָרט, אין יענער מיל, האָט טויבע געזאָגט, האָבן זיך ביינאַכט באַהאַלטן שדים. זי אַליין האָט אַ סך מאָל געהערט, ווי אינמיטן דער נאַכט האָט זיך די מיל פּלוצלינג אָנגעהויבן דרייען פון זיך אַליין. דער טאַטע איז אַרויסגעלאָפן אַ קוק טון, אָבער געזען האָט ער גאָרנישט. ער האָט נאָר געהערט אַ פּייפן און אַ לויפן און אַ יאָגעניש.

און איינמאָל, דאָס איז געווען שבועות-צייט, דערציילט טויבע, האָט זיך די מיל אַזוי גענומען דרייען, אַז דער טאַטע האָט געמוזט אויפוועקן דעם סטאַרשי מילנער, וואָס האָט דאָרט געוואוינט מיט ווייב און קינד.

מען האָט אָנגעצונדן אַ לאָמפּ. דער מילנער האָט זיך איבערגעצלמט און מען איז אַריין אינעווייניק.

אַזוי ווי מען איז אַריין, האָט זיך פּלוצלינג דערהערט אַ יאָגעניש און אַ לויפעניש. דער מילנער איז געווען אַ גוי אַ גבור. האָט ער גענומען נאָכלויפן, נאָכיאָגן, ביז ער איז אַרויפגעפאַלן אויף איינעם אַ פּאַראַבעק און אויף זיין אייגן ווייב. אַ יונגע איז זי געווען דאָס ווייב, אַ שיינע. נאָך וואָס זי איז געגאַנגען אינמיטן דער נאַכט אין מיל אַריין — ווייסט מען נישט. נאָר ווי דער מאַן אירער, האָט זי דאָ דערזען, האָט ער זי געטון אַ נעם ביי די האָר, אַ שליידער אויף דער ערד, דערנאָך ווידער אַ נעם און—אַ וואָרף אַרויף אויף די שטיינער.

די שטיינער האָבן זיך געדרייט, ס'וואַסער איז געלאָפן. האָט עס אַריינגעדרייט דעם מילנערס ווייב אין די שטיינער אַריין, ס'האָט געקנאַקט און געבראָכן זיך. ס'האָט געזעצט און געשפּריצט בלוט. די גאַנצע מיל מיטן מעל איז פאַרגאָסן געוואָרן דאַמאָלס מיט בלוט.

דעם מילנער האָט מען דערנאָך אַוועקגעשיקט קיין סיביר, געקאָוועט אין קייטן, און דער טאַטע האָט מער אין דער מיל נישט געוואָלט אַרבעטן.

דאָס איז געווען לאַנג, שוין גאַנץ לאַנג. טויבע איז דאַמאָלס געווען אַ קליין מיידל. זי געדענקט, אַז זי איז אַנטלאָפן אין וואַלד אַריין, אָפּגעווען דאָרט אַ טאָג מיט אַ נאַכט. די מאַמע אירע איז געגאַנגען זי זוכן און האָט זי געפונען אַ פאַרחלשטע הינטער אַ בוים.

אַז טויבע איז גוט אויפגעלייגט, קאָן זי דערציילן נאָך מעשיות. טאַקע פון אייגענעם וואַלד, וואו זי איז אָפּגעזעסן אַ טאָג מיט אַ נאַכט. פון וועלף, וואָס זענען אין ווינטער-נעכט אַרויס אויף די שאָסייען, באַפאַלן פערד און מענטשן. פון קאַרגע פויערן, וואָס האָבן זיך אַ גאַנץ לעבן אַרומגעריסן צוליב אַ פּאָר מאָרגעס ערד. געשאָכטן אַן אייגענע מאַמע און צום סוף פאַרפוילט געוואָרן אין קרימינאַל.

לויטן פליען פון די פייגל, לויטן רויך פון קוימען, האָט טויבע געוואוסט, וואָס פאַר אַ טאָג ס'וועט מאָרגן זיין: צי וועלן פאַלן רעגנס, צי וועלן בלאָזן ווינטן, צי ס'וועט שיינען די זון.

איך האָב טויבען ליבער געהאַט, ווי אַלע מיינע שוועסטערן. מיינע נעכט און טעג זענען אַריבער מיט טויבעס קאָרן-פעלדער, מיט איר וואַלד און טייך.

כ'האָב געטראַכט, אַז ווען טויבע זאָל דאָס אַלץ קאָנען אָנשרייבן, וואָלט מען געמעגט מאַכן דערפון אַ מעשה-ביכל ס'וואָלט טויזנט מאָל שענער געווען, ווי די מעשה-ביכלעך, וואָס די מאַמע לייענט פאַר שבת נאָכן עסן פאַר שכנות און באַקאַנטע.

אָבער זינט טויבעס מאַמע איז געשטאָרבן און זינט שוועסטער און ברידער זענען זיך צעפאָרן און צעלאָפן איבער דער וועלט, האָט טויבע געמוזט פאַרלאָזן דאָס „בייע מילכל" מיט די פעלדער דאָרט און שטעלן זיך דינען אין שטאָט ביי באַלעבאַטיש-גבירישע מענטשן, וואו די טירן זענען געווען ביי טאָג און ביי נאַכט פאַרריגלט און וואו מען האָט גערעדט איינס צו ס'אַנדערע מיט פאַרצויגענע שנאָבעלעך.

דאָס האָט שוין די מאַמע געזען, אַז טויבע, די שענסטע פון טאַטנס טעכטער, זאָל אָנקומען אין אַזאַ גביריש, שיין הויז אַריין,

דער יוד דאָרט, וואו טויבע האָט געדינט, איז נאָך נישט אַלט געווען קיין גאַנצע פערציק יאָר. ער האָט געהאַט אַ בלאַס, טונקל פּנים, אַ לומדיש פּנים, אַ קליין, שוואַרץ בערדל, געטראָגן אַ זיידן היטל אין דער וואָכן, אויסגעפּוצטע, קליינע, שטיוועלעך מיט סקריפּקעס, און געשטעלט דראָבנע, געמאָסטענע טריטלעך.

טויבעס באַלעבאָסטע, אַ יודענע פון בלוט און מילך, איז אַרומגעגאַנגען אין אירע אויפגערוימטע, ליכטיקע שטובן, אַן אויסגעפּופלטע, אַ פוילע, מיט אַ צוויי-דריי גוידערלעך אונטערן פאַרנאָשטן גאָמבקעלע.

צו איר, צו טויבען, האָט זי געזאָגט:

— טויבעשי, צי מיר נאָר אַראָפּ די שיכלעך...

— טויבעשי, בינד מיר נאָר אויף דעם גאָרסעט...

— טויבעשי, לויף נאָר אַראָפּ נאָך אַ צוויי-דריי פּאָמעראַנצן...

טויבעשי איז געלאָפן, טויבעשי האָט געצויגן די שיכלעך, געבונדן גאָרסעטן, געשיילט קאַרטאָפל, געהייצט אין די אויוונס, און דאָך, ביי דעם אַלעמען, האָט טויבע נישט פאַרלוירן דעם חן פון אירע שיינע, אויסגעצערטלטע הענט.

ס'קאָן זיין, אַז צוליב די הענט טאַקע איז מיט טויבען געשען אַן אויסטערלישע און זייער טרויעריקע זאַך.

אָט, דער יוד דאָרט, טויבעס באַלעבאָס, מיטן בלאַסן, טונקעלן פּנים, מיטן זיידענעם היטל אין דער וואָכן, האָט אויף זיין דינסט-מויד נישט געקוקט, ווי עס קוקט אַ מענטש אויף אַ מענטש. אין קיך, וואו טויבע האָט אין די טעפּ אַריין אויסגעריבן אירע יאָרן, איז דער איידעלער יוד נישט אַריינגעקומען. וואָס האָט ער דאָ געהאַט צו טון? נישט מער, אַמאָל אין אַ יובל, ווען זיין ווייב איז גראָד נישט געווען אין דער היים, איז ער פּלוצלינג אָנגעקומען. גלאַט אַזוי אָנגעקומען.

— נישטאָ די מאַדאַם? — האָט ער גיך געפרעגט און נישט געקוקט אויף טויבען.

— ניין. נישטאָ די מאַדאַם.

— אַזוי... נישטאָ... יאָ... וואָס האָב איך דאָס געוואָלט זאָגן? טויבע אַזוי גוט זיין...

ער האָט נישט דערזאָגט, וואָס טויבע זאָל אַזוי גוט זיין. אַן איידעלער מענטש געווען, נישט געקענט רעדן הויך.

אָבער טויבע האָט דערפילט, אַז ווען ער קומט אַזוי אַמאָל אין אַ יובל אין קיך אַריין לאָזט ער נישט אַראָפּ די אויגן פון אירע שמאָלע, שיינע הענט.

טויבע האָט געהאַט גרויס דרך-ארץ פאַר איר איידעלן, זיידענעם באַלעבאָס. אַז זי האָט געפּוצט אינדערפרי די געהאַקטע קאַפּאָטע זיינע מיט די ווייכע, געפּאַלדעוועטע שטיוועלעך, האָט זי געפילט, אַז עס גייט אויף איר זיין איידלקייט מיט זיין רייכ-קייט.

ס'איז טויבען גוט געווען דאָרט, אין יענעם הויז. זי האָט שוין געהאַט אַן אייגענעם קופערט מיט וועש, העמדער מיט שפּיצן, ציכן מיט איינזאַצן. אפילו אַ ביכל פון דער קאַסע האָט שוין טויבע אויך געהאַט ליגן צווישן דער קלאָרער וועש.

אָבער אין די לעצטע וואָכן האָט טויבע אָנגעהויבן קומען צו אונז נישט אַלע שבת.

— וואָס איז, טויבע? פאַרוואָס זעט מען דיך עפּעס נישט?

— זי האָט נישט געהאַט קיין צייט — ענטפערט טויבע — פאַראַכטאָגן געווען ביי אַ חברטע. פאַר צוויי וואָכן געגאַנגען אויף אַן אויפרופן.

— זעסט מיר, דאַכט זיך, שלעכט אויס, טויבע?

— איך — שלעכט? עי...

מיר האָט זיך אויך אויסגעדאַכט, אַז טויבע איז בלאַסער געוואָרן. כאָטש אַזוי אַרום האָט זי אויסגעזען שענער און איי-דעלער.

דערנאָך זענען ווידער אַוועק עטלעכע שבתים און טויבע איז אויפסניי נישט געקומען.

— עפּעס זעט מען נישט טויבען — האָט זיך דער טאַטע איינמאָל שבת נאָכן שלאָף אָנגערופן, זיצנדיק אויפן בעט און געגעצנזיק אין שטוב אַריין.

— מן-הסתם קאָן זי נישט קומען.

טויבע האָט טאַקע נישט געקאָנט קומען. איר מאַדאַם, האָט זי געזאָגט, איז, נישט דאָ געדאַכט, שלאַף געוואָרן. פידלער דאָק-טאָר איז געגאַנגען.

— פידלער דאָקטאָר? — פרעגט איבער די מאַמע מיט גרויס שרעק אין די אויגן — אַזוי שלעכט, חלילה, האָט שוין דאָרט געהאַלטן?

— יאָ, זייער שלעכט, מומעשי.

— און הײַנט? וואָס הערט זיך הײַנט?

— געלויבט דער אייבערשטער. בעסער.

— וואָס איז איר געווען?

— אַ לונגען-אָנצינדונג, פאַר קיין שום יוד געדאַכט.

אויף טויבעס פנים ליגט הײַנט אַ שווייס, אַ מידער, אַ חלשותדיקער. ס'איז שוין נישט יענע אײַדעלע בלאַסקייט, וואָס מיט עטלעכע שבתים צוריק.

זי דערציילט הײַנט גאָרנישט. דאַכט זיך, אַז די אויגן אירע, וואָס זענען בײַטאָג בלוי און בײַנאַכט שוואַרץ, האָבן הײַנט אינגאַנצן קיין קאָליר נישט.

זיי קוקן איבער דער מאַמעס קאָפּ, צו דער קאָמאָדע אַהין, וואו עס הענגט די פאָטאָגראַפיע פון דער מאַמעס טאָכטער, פון ציפּען, וואָס האָט תנאים געשריבן אין וואַרשע מיט אַ באַרשטן-מאַכער.

— זי שרײַבט עפּעס, ציפּע? — פרעגט טויבע.

— יאָ, זי שרײַבט.

— ווען איז, מיט מזל, די חתונה?

— שוין באַלד, בלי נדר.

— אַ באַרשטן-מאַכער, דער חתן?

— יאָ, אַ באַרשטן-מאַכער.

די מאַמע ענטפערט פאַמעלעך, פרעמד. עס זעט אויס, אַז בשעת זי רעדט, האָט זי נישט אין זינען, וואָס זי זאָגט.

זי קוקט עפּעס אַזוי אויף טויבען...

דאַכט זיך, אַז טויבעס פּנים איז רויט געוואָרן. נאָר דאָס מוז זיין פון דער זון. זי זעצט זיך דאָך, די זון. דאָס גאַנצע שטיק הימל, וואָס מען זעט דורך אונזער פענסטער, ברענט צוזאַמיט טויבעס פּנים.

טויבע זיצט היינט לענגער, ווי אַלע שבת. פון בעליק קריכן אַראָפּ גרויסע שטיקער שאָטנס. מ׳שפּירט אַ ריח פון הערינג און פון אַלט-געוואָרענער חלה. דער טאַטע זיצט איינער אַליין בייִם טיש. ער קלאַפּט מיטן הענטל פון מעסער אין טיש אַריין. ער וויגט זיך פּאַמעלעך אין דער ברייט און ברומט אַ לאַנגן, אויסגעצויגענעם „אתקינו סעודתא“.

— ס׳שטייען שוין שטערן?

טויבע קוקט פון הינטן אַרויף אין פענסטער אַריין.

— ניין, נאָך נישט.

— קענסט אַזוי זיצן דאָ, טויבע? — פרעגט די מאַמע.

— כ׳גיי שוין טאַקע.

טויבע שטעלט זיך אויף פּאַמעלעך. די מאַמע קוקט אין דער טונקלקייט אַריין, אַזוי ווי אַ מענטש מיט אַ קורצער ראיה.

— אַ גוטן שבת! — געזעגנט זיך טויבע און פאַרגעסט דאָסמאָל צו קושן זיך מיט מיר.

— אַ גוטן שבת, אַ גוט יאָר, זיי נישט קיין גאַסט.

אין שטוב בלייבט הענגען אַ שוואַרצע שטילקייט. אונטער דער קיך נעמט זעגן אַ גריל, שפּיציק, פאַרעקשנט.

— לייזער! — רייסט די מאַמע איבער — לייזער!

איר קול גייט טויבלעך, פאַרשטעלט, אַזוי ווי מען וועקט אַמאָל עמעצן פון שלאָף.

אָבער דער טאַטע קלאַפּט ווייטער מיטן איבערגעדרייטן מעסער אין טיש אַריין.

— ער איז דאָס אַביסל טויב — רעדט צו זיך די מאַמע און נעמט אַריינוויקלען איר כּשרן „גאָט פון אברהם“ אין טאַטנס „בני היכלא“.

האָט מען ווידער טויבען אַ צייט נישט געזען. די מאַמע האָט געזאָלט אַהינגיין אין די רייכע שטובן אַריין נאָכפרעגן זיך,

צי טויבע איז, חלילה, נישט קראַנק. אָבער ס'איז איר אַלץ עפּעס נישט אויסגעקומען.

מאַכט זיך אַמאָל, אַ שבתדיקער נאָכן עסן. אויף די שויבן זענען געלעגן שאָטנס פון גרויסע, פּוכענע וואָלקנס. דער טאַטע האָט זיך נאָר וואָס געהאַט אַרונטערגערוקט אונטערן איבערבעט און איז גלייך אַנטשלאָפן געוואָרן.

די מאַמע האָט אַרויסגענומען פון ספרים-שענקל דאָס שיינע מעשה-ביכל „אַ זון פון צווי מאַמעס", אויסגעווישט די גאָלדענע ברילן, וואָס זי האָט אַמאָל מיטגעבראַכט פון וואַרשע און געגרייט זיך צו לייענען די וואונדערלעכע געשיכטע פון רודאָלף דעם באַטריגער און דער שיינער, אומשולדיקער קאַראָלינע.

דאָ, אין דער דאָזיקער דירה, האָט די מאַמע געלייענט אַ סך ביכלעך. נישט אַזוי פאַר זיך, ווי פאַר ווייבער, שכנות, וואָס זענען זיך צוזאַמענגעקומען צו אונדז אין שטוב אַריין, אַזוי ווי היינער פאַרנאַכט אויף דער „גזשענדע" אַרויף.

פאַראַכטאָגן איז די מאַמע שטיין געבליבן אויף יענעם אָרט, וואו די אומשולדיקע קאַראָלינע איז אויף אַ געהיימען אופן פאַר-שוואונדן געוואָרן פון איר פאָטערס פּאַלאַץ, פון דעם מיליאָנער דעם גראַף.

איצט האָט די מאַמע אויפגעמישט דאָס פאַרקנייטשטע בלעטל און געוואַרט, אירע צוהערערינס זאָלן זיך אָנהויבן צוזאַ-מענקומען. איך אַליין האָב אויך שוין געוואַרט מיט גרויס נייגיר און אומגעדולד אויפן סוף. און גלאַט... כ'האָב ליב געהאַט צו הערן, ווי מיין מאַמע לייענט.

זי האָט געקאָנט איבערגעבן די ווערטער אַזוי קלאָר, אַז אַפילו אַ קינד האָט פאַרשטאַנען. זי האָט געלייענט מיט אַ ניגון, מיט אירס אַן אייגענעם ניגון, וואָס איז געווען אַ געמיש פון סליחות און פון טייטש-חומש. ווען רודאָלף דער באַטריגער האָט געפּייניקט די שיינע, איידעלע קאַראָלינע, האָט די מאַמע געשריגן און געמאַכט מיט די הענט. רבקהלע מאיר זעלנערס, אַ יונג

ווייבל, וואָס האָט זיך מיטגעבערענגט חלה און וואַרעמע טיי אין אַ פלעשל, האָט אַ סך מאָל נישט געקאָנט אויסהאַלטן:

— פרימעטל — האָט זי זיך געבעטן — הערן זי אויף אויף אַ רגע! און ווי מיר, נעבעך, נישט געשען! ס'האָט מיך אַזש „פזשיטשישניעט" ביים האַר

און אַז די איידעלע קאַראָלינע איז געגאַנגען שפּאַצירן מיט איר געליבטן דעם פירשט, און דער „מאָנד" האָט געשיינט, און די פייגל האָבן געזונגען — האָט עס די מאַמע איבערגעגעבן מיט אַזאַ לויטערקייט אויפן פנים און מיט אַזאַ איינגעהאַלטן קול, אַז נישט נאָר מיר, נאָר אַלעמען האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז דאָס גייען זיי אַזוי שפּאַצירן מיטן געטלעכן פירשט. אַז דאָס שיינט אַזוי דער „מאָנד" פאַר זיי, און אַז די פייגל זינגען דאָס פאַר זיי.

איז אָבער היינטיקן שבת נישט באַשערט געווען צו וויסן דעם סוף פון דער אומשולדיקער קאַראָלינע.

ווייסט איין גאָט, פאַרוואָס דער מאַמעס צוהערערינס זענען נישט געקומען. האָבן זיי זיך אָפּגעשמועסט, צי וואָס? אפשר זענען זיי ברוגז געוואָרן?

די מאַמע האָט נישט פאַרשטאַנען. זי האָט גענומען דער־ווייל לייענען אַליין, פאַר זיך. איבערגעמישט אַ בלעטל און צו־ריקגעמישט. אַראָפּגענומען די ברילן און צוריק זיי אַרויפגעזעצט. ס'איז נישט געגאַנגען.

איז ווי די מאַמע האָט זיך אַזוי נישט געקאָנט קיין עצה געבן — האָט זיך די טיר פון אונזער שטוב אויפגעפּראַלט און ס'האָט זיך אַריינגעוואָרפן אַ קליינע, נידריקע יודענע, מיט רויטע, איבערגעבערענטע בעקלעך. אַן אַנדערע גאַר. נישט פון יענע, וואָס הערן לייענען.

ס'איז געווען ריי̈זל איטשע ביקס, דער מאַמעס אַ ווייטע קרובה.

זי פלעגט קומען צו אונז אַמאָל אין זעקס וואָכן. זי איז געווען אַן אונטערגעהאַקטע, אַ קורצע. אַז זי איז געזעסן אויף אַ בענקל, האָט זי געמוזט האַלטן די פיס אין דער לופטן. די מאַ־

מע האָט איר שטענדיק אונטערגערוקט אַ פּיסנבענקעלע, זי זאָל נישט אויסזען אַזוי נאַריש מיט די באָמבלדיקע פּיסלעך.

רייזל איטשע ביקס האָט ליב געהאַט צו טרינקען ביי אונז טיי מיט לימענע. אָפּרעדן זיך אַביסל פון האַרץ. זשאַלעווען זיך אַז די אייגענע קינדער זענען זי מבייש. זי האָט געשאָלטן די שנורן מיט די איידעמס. און אַלעמאָל האָט זי געהאַט טענות צו דער מאַמען, הלמאי יענע זעט נישט אויסצושדכענען פאַר איר עפּעס אַ לייטישן שידוך.

— כ'בין דאָך עלנט, ווי אַ שטיין — האָט זי געזופּט די קאָכעדיקע טיי, — ווי לאַנג איז דער שיעור צו זיצן אָן אַ מאַן ווי לאַנג?

— אָבער, רייזלשי — האָט די מאַמע באַהאַלטן געשמייכלט— דאַכט זיך, אַז ס'וועט שוין, קיין עין-הרע, זיין דער פערטער...

— איז וואָס? אַזוי אַלט בין איך דען?

ניין. רייזל איטשע-ביקס איז נישט אַלט געווען. זי האָט נאָר געהאַט רויטע, איבערגעבערנטע בעקלעך, וואָס האָבן תמיד געשמייכלט, דינע, פאַרנאַשטע ליפּעלעך און אַ סך קיילעכדיקע שניטן אויפן ווייכן, געפּאַלדעוועטן האַלז. זי איז געגאַנגען מיט אַ טענצל, מיט אַזאַ מין וואַרפן זיך פאָרויס. און סיי זומער, סיי ווינטער, האָט זי געהאַט גרויסע טענות צום רבונו-של-עולם, הלמאי ער מאַכט אַזוי, עס זאָל איר זיין איינמאָל צו הייס און איינמאָל — צו קאַלט.

רייזל האָט פון דער שיינער קאַראָלינע און פון רודאָלף דעם באַטריגער נישט געהאַלטן.

— באָבע-מעשיות! — האָט זי געזאָגט — נאַ דיר אַ דרייער פאַרן גאַנצן רודאָלף מיט דער גאַנצער... ווי הייסט זי דאָרטן — קאַראָלינע-שמאַראָלינע? ס'איז דען אמת?

איז אָט די דאָזיקע רייזל אַריינגעפאַלן צו אונז דאָסמאָל אַ צעגליטע, אַ פאַרבהלהטע.

— פרימעט!

די מאַמע האָט אויף דער גיך אַוועקגעלייגט ס'מעשה-ביכל, אויפגעשטעלט זיך מיט אַ פאַרחידושט פּנים:

— גוט-שבת, רייזל!

— ביסט אַליין? — האָט רייזל נישט געענטפערט אויף דער מאַמעס „גוט-שבת".

— וואָס הייסט אַליין? — איז די מאַמע שוין שטיין געבליבן מיט אַ צוזאַמענגעצויגענער נאָז. אַ סימן, אַז זי האָט זיך דערשראָקן.

רייזל'ס קליינע אויגן האָבן זיך גלייך אָפּגעשטעלט אויף מיר. זי האָט אַ שאָקל געטון מיטן פּנים צו דער מאַמען. איך האָב געקוקט אויף ביידע, נישט פאַרשטאַנען דעם שטומען שמועס וואָס זיי פירן מיט די אויגן.

— מענדל — האָט זיך די מאַמע אָנגערופן — גיי נאָר אַרויס אויף אַ מינוט.

— נאָך וואָס?

— אַז מען הייסט דיך, גיי!

ס'האָט מיך נישט געגלוסט. כ'האָב נישט געוואָלט.

— גיי אויף אַ מינוט אַרויס, גיי! — האָט רייזל געשאָקלט מיטן קליינעם, נאַרישן קעפּל.

זי אַליין האָט פאַרמאַכט נאָך מיר די טיר. כ'בין שטיין געבליבן אויף יענער זייט פאַרשעמט און בייז. דער גוטער יאָר האָט אָנגעטראָגן די בהמהשע רייזל. ווער האָט געשיקט נאָך איר, ווער?

אַ סוד געברענגט. און אַז אַ סוד, טאָר איך נישט הערן?

איך ווייס, אַז ביי אַלע סודות שיקט מיך די מאַמע אַרויס פון שטוב.

וועל איך דוקא נישט גיין. וועל איך מיך דאָ אַוועקשטעלן אין קיך הינטער דער טיר און הערן.

כ'האָב צוגעלייגט ס'פּנים מיט די אויערן צו דער פאַרמאַכטער טיר. כ'האָב אַריינגעקוקט דורכן לאָך פון שליסל. אָבער נישט כ'האָב געקאָנט עפּעס זען, און נישט כ'האָב געקאָנט עפּעס הערן.

מוז זיין, אַז ס'איז אַ גרויסער סוד, אויב מען רעדט אַזוי שטיל. ס'מוז אויך זיין אַ ביטערער סוד. מחמת די טיר גיט זיך

אַ רייס אויף נ״ש אַ ירגזון, מיט אַ בהלה, און כ׳זע, ווי די מאַמע וואַרפט אויף זיך אַרויף אין איין איילעניש די ווינטערדיקע שובע.

אין פאַרלויף פון די פּאָר מינוט, וואָס מען האָט זיך געסודעט, האָט די מאַמע געקריגן אַ לאַנג-אויסגעצויגן פּנים, אַ דערשראָקנס. רייזלס פאַרנאַשטע ליפּעלעך ציטערן, אַזוי ווי אין פּיבער. דער טאַטע הערט נישט. ער ליגט מיט פאַרריסענע נאָזלעכער צום בעליק.

פון גרויס איילעניש קאָן אַזש די מאַמע נישט אַריינטרעפן אין זיי לעכלעך פון דער שובע. די פּישעי וויל זיך באַין אופן נישט האַלטן אויפן אַרויפגערוקטן שייטל. זי לויפט, די מאַמע, מיט האַלבע טריט איבער דער שטוב. אָט וואַרפט זי אַ בליק דעם שלאָפנדיקן טאַטן, אָט דערזעט זי מיך און קוקט מיך אָן מיט אַ פּאָר צעטומלטע אויגן. נישט אַנדערש, נאָר די מאַמע האָט עפּעס אין זינען געהאַט. איצט וויל זי זיך דערמאָנען און קאָן נישט.

— מענדל! — גיט זי אַ שאַרפן, גיכן זאָג — זאָלסט נישט לאָזן די שטוב אַליין, אַז דער טאַטע וועט אויפקומען, שטייט דאָרט אויף דער „פּולקע״ באַרנדלעך-יויך. כ׳על באַלד צוריקקומען.

ס׳האָט געמוזט, חלילה, עמעצער אַוועקפאַלן. די מאַמע לויפט אַרויס, אַזוי ווי אַן אויסגעשאָסענע. רייזל איטשע-ביקס טאַנצט גאָך אויף אירע פאַרקירצטע פיסלעך.

אין שטוב בלייבט אַ ווינט, אַ ליידיקייט. מיך באַפאַלט אַ מרה-שחורהדיקע שרעק.

כ׳דאַרף טאַקע נישט לאָזן די שטוב אַליין. אָבער מיר ווייזט זיך אויס, אַז טאָמער בלייב איך, וועל איך דאָ אויסגיין.

איך האָב דער מאַמען נישט געפאָלגט. זאָל זיין, וואָס ס׳האָט צו זיין. אָבער כ׳מוז דערגיין, מיט וואָס פאַר אַ סוד רייזל איז דאָס צו אונז געקומען, און וואו איז דאָס די מאַמע אַצינד געלאָפן.

כ׳האָב געכאַפּט אויף מיר דאָס פאַלטענדל, נישט צוגעקנעפּלט, נישט צוגעהעקלט און בין אויך אַרויס אינדרויסן.

ביים דייטשישען קלויסטער האָב איך מיך פאַרשטעקט אין אַן אויסגעשניטן ווינקל אַריין. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז די מאַמע דרייט זיך אויס און קוקט, צי כ׳גיי נישט אַמאָל נאָך.

אויף דער וואַרשעווער גאַס האָב איך מיך נאָך אַמאָל באַהאַלטן אין אַ טויער אַריין.

די מאַמע מיט רייזלען זענען אַריין אין שול-געסל. איך בין זיי נאָך.

דאָס שול-געסל אַליין איז שמאָל, אויסגעבויגן, ווי אַ רייף, ענג און טונקל.

די ווייסע שול מיט די בלויע, רונדיקע פענסטער שפּאַרט זיך אָן אויפן נידריקן בית-מדרש, וואָס רוקט זיך אַביסל אַרויס אין געסל אַריין.

די איבעריקע הייזלעך ליגן אָנגעלענט איינס אויף ס׳אַנדערע. נישט אַנדערש, נאָר אַ שטורם-ווינט האָט אַמאָל געמוזט איבער זיי אַ שפּרייז טון, האָבן זיי זיך אויסגעבויגן און קאָנען זיך שוין מער נישט אויסגלייכן.

זעט אויס, אַז ס׳האָט זיך דאָ געמוזט עפּעס פאַרלויפן.

גאַנץ שטאָט ווייבער מיט יודן האָבן פאַרוואָרפן דעם שבתדיקן דרימל און זענען אַהערגעקומען צו לויפן אויף עפּעס אַ בייז וואונדער. ס׳איז אַ שטופּעניש און אַ געדראַנג. מען פאַררייסט פּנימער, מען ציט אויס העלזער, מען שטעלט זיך אויף די שפּיץ נעגל אַ קוק צו טון איבער יענעמס קאָפּ.

אַלע פּאָר מינוט קומט צו לויפן פרישער עולם, פרישע ווייבערשע קופּקעס. די מאַמע מיט רייזלען האָבן זיך פאַרפּלאָנטערט צווישן בערד און שייטלען. איך ווייס שוין לאַנג נישט, וואו זיי האָבן זיך ערגעץ אַהינגעטון.

איך שטופּ מיך צווישן קאַלטע, מאַנסבילשע קאַפּאָטעס און אויסגעוואָרעמטע, ווייבערשע ספּודניצעס. דורך פרעמדע פיס און עלנבויגנס וויל איך מיך אַדורכקריגן אַהין צו יענעם אָרט, וואו אַלע רייסן אַזוי די קעפּ מיט די פּנימער.

זעט אויס, אַז מען ווייסט נישט, ווער איך בין. מען גיט

גאָרנישט אַכטונג אויף מיר. אַז נישט, וואָלטן זיך נישט געשיט אַזעלכע אָפּגעריסענע, שווערע רייד:

— יאָ. לייזער היי-הענדלערס.

— אַוודאי, אַז מ׳האָט אַ שטיף-מאַמע!

— וואָס איז דאָ די שטיף-מאַמע שולדיק?

— ווער דען איז שולדיק, פּעטער גרונם?

— אַז איינס איז נישט קיין לייט, וועט אַן אייגענע מאַמע אויך נישט העלפן.

שטיקער האָגל זענען עס, נישט קיין רייד. מען רעדט, הער איך, וועגן מיין טאַטן, וועגן מיין מאַמען. הייסט עס, אַז דער גאַנצער געטומל, דאָס שטופּן זיך און דאָס ברומען האָט אַ שייכות מיט אונז, מיט אונזער שטוב.

איז, ווי כ׳רייס מיך אַזוי, דורך די קאַפּאָטעס און ספּודניצעס, דערטראָגט זיך מיטאַמאָל, איבער אַלעמענס קעפּ אַריבער, אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער פּייף, אַ מין געשריי מיט אַ יאָמער צוזאַמען:

— ליבער גאָט אין הימל, שיק מיר דעם טויט! נאָר דעם טויט שיק מיר!

עולם צערוקט זיך בהלהדיק. דאָס געשריי לאָזט אָפּ אויף אַ מינוט. ס׳ווערט אַזוי ווי איינגעשרומפּן. אָבער באַלד גיט עס אויפסניי אַ ריס מיט אַ ווידערקול:

— טאַטע דערבאַרמדיקער, וואָס האָסטו געוואָלט פון מיר?

מענטשן דרייען אַוועק די פּנימער. איין יודענע, אַן אַלטע שוין, אין אַ קופּקע, רייסט זיך מיט אַן איינגעפאַלן מויל:

— מאַנסלייט, גייטס אַוועק פון דאַנען, מאַנסלייט!

נעמען זיך שאַרן הינטערווייַלעכטס שטיוול און שיך. עס ווערט געראַמער. קום איך מיטאַמאָל אויס פון סאַמע פאָרנט. טאַקע דאָרט, וואו אַלע האָבן פאַרריסן די קעפּ מיט די נעז.

ערשט דאָ האָב איך דערזען, אַז אַרום מיר און דאָרט, וואו דער גאַנצער עולם האָט זיך געשטופּט, איז דער שניי רויט. די זון האָט זיך נישט געזעצט. די שויבן פון דער שול זענען בלוי. טאָ פאַרוואָס איז דער שניי רויט?

עס רוקט זיך ווידער עמעצער אַוועק. עפנט זיך פלוצלינג פאַר מיין פנים אַ לאַנגער, אויסגעצויגענער פלעק פון אַ מענטש, וואָס טאָרעט זיך אין שניי.

אַז ס׳איז גאָר קיין מענטש נישט און נישט קיין פלעק! ס׳איז דאָך טויבע. אונזער טויבע!

זי ליגט דאָס אַזוי אין רויטן שניי, אַ צעריסענע אויף צוויי שטיקער, אַן אויפגעעפנטע.ביידע פיס, נאַקעטע, זענען אויפגע־שטעלט ווי העלצער, און פון די פיס אַרויס, צי גאָר פון בויך אַרויס, גייט דאָס אַזוי דאָס בלוט.

טויבע דערזעט מיך. כ׳ווייס נישט, צי זי דערקענט, ווער איך בין. ס׳פנים איר איז רויט, געשוואָלן. זי קוקט אויף מיר מיט גרויסע, קיילעכדיקע, איבערגעדרייטע אויגן, אַזוי ווי אַ קעלבל.

מיטאַמאָל הויבט זי אונטער דאָס געשוואָלענע פנים, ציט אויס די נאַקעטע פיס אין פאַרבלוטיקן שניי אַריין און צעשרייט זיך מיט אַ פאַרשפּיצטן ניגון:

— מענטשן! גיטס מיר סם! האָטס רחמנות!

אין דער רגע האָב איך פונדערווייטנס דערזען די מאַמע. זי איז געגאַנגען אַהער מיט אַן אָפן מויל. כ׳ווייס נישט, צי זי האָט נאָר־וואָס געהאַט געשריגן, צי זי איז ערשט אַצינד געגאַנ־גען שרייען. כ׳ווייס אויך נישט, וואו זי איז געווען ביז אַצינד. נאָר עולם ווייבער האָט זיך גענומען אַוועקרוקן. ס׳איז געוואָרן שטיל. איבער די קעפ האָט זיך איבערגעגעבן אַ טויב, איינגע־האַלטן ווידערקול:

— פרימעט!

— פרימעט, דוד פרויקעס!

— די שטיף־מאַמע.

די מאַמע האָט זיך דורכגעשטופּט אַ שוואַרצע, מיט אַן איינגעפאַלן פנים.

די פישעי איז איר געלעגן אויף די אַקסלען. זי האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו טויבען. מיך האָט זי, זעט אויס, נישט געזען. כ׳האָב נישט געהערט, זי זאָל האָבן עפּעס געזאָגט צו טויבען,

אָדער טויבע צו איר. נאָר אויסגעוויזן האָט זיך מיר, אַז אַרום און אַרום איז איצט קיינער נישטאָ. בלויז די מאַמע און טויבע.

פון באָד-געסל, וואָס פירט צום שטאָטישן קאַנאַל, איז אָנגעפאָרן אַ שליטן, אַ לאַנגער, אַ פויערשער.

אויף אַזאַ שליטן האָט מען אַמאָל, נישט דאָ געדאַכט, אָוועקגעפירט מיין ברודער משהן אין שפּיטאָל אַריין. ס'איז, דאַכט זיך, דער אייגענער שליטן מיטן אייגענעם אָנגעפּעלצטן גוי.

— נאַבאָק, זשידקי! — שרייט דער גוי און שניידט זיך אַריין מיטן פערד צווישן די קאַפּאָטעס מיט די ספּודניצעס.

— יאַק יעדזיעש, כאַמיע? — כאַפּט אָוועק אַ יונגע מויד דאָס פּנים פון פערדישן קאָפּ.

— נאַבאָק! ניע סטאָטש טוטאַי, פּשאַ מאַטש!

— סאַם פּשאַ מאַטש!

— שאַ! שאַ! — רופן זיך אָן שטימען פון דער מיט אַרויס — זי האָט זיך שוין נישט מיט וועמען צו קריגן, האָט זי זיך שוין נישט!

עולם האָט זיך צערוקט. דער שליטן איז שטיין געבליבן נישט ווייט פון יענעם אָרט, וואו טויבע איז געלעגן.

דער אָנגעפּעלצטער גוי, צוזאַמען מיט נאָך אַ גוי, זענען אַרויסגעקראָכן פון שליטן. איינער האָט זיך אַראָפּגעבויגן צו טויבען און געוואָרטשעט:

— פּשאַקרעוו! ניע מאָגלאַ טאָ זאַטשעקאַטש!

— ניע מיאַלאַ טשאַסו... — האָט פון עולם ווער געענטפערט.

— ניע גאַדאַטש טאַם! — האָט זיך דער גוי געבייזערט.

די מאַמע איז געשטאַנען נאָענט נעבן אים. זי האָט אים עפּעס געזאָגט. ער האָט שטיל געשאָקלט מיטן קאָפּ.

דערנאָך האָבןביידע גויים אונטערגעהויבן טויבען פון שניי. איצט האָט טויבע געהאַט אַ ווייס פּנים. זי האָט געהאַלטן די אויגן פאַרמאַכט. זי האָט נישט געשריגן. מען האָט זי צוגעדעקט, אַרומגעוויקלט און אַרומגעלייגט מיט שטרוי.

צווישן עולם האָט מען געברומט. צו מיר זענען דערגאַנגען אָפּגעריסענע שטיקער קרעכצלעך, האַלבע קולות:

— ס׳ממזר?

— טויט...

— אַ יונגל?

— אַ מיידל?

אַ פרעמדער סטראַזשניק, אַ געקומענער פון דער צענטער גאַס, האָט זיך אַוועקגעזעצט צופיסנס פון שליטן, אַזוי ווי אַמאָל מיין מאַמע, ווען מען האָט געכאַפּט איר משהן אין שפּיטאָל אַריין.

איצט איז די מאַמע נעגאַנגען אין אַ זייט. ביי די אייזערנע שטאַכעטן פון דער שול האָט זי זיך געשאַרט. איינע אַליין, אָן רייזלען איטשע־ביקס. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז איצט גייט נישט די מאַמע, נאָר מען שטופּט זי.

דער שליטן האָט גערירט. שטיקער רויטער שניי האָבן זיך אָפּגעזעצט אויף די ביעגונעס. איבער דער שול איז געשטאַנען אַן אָנגעלאָפענער וואָלקן, אַ שוואַרצער, אַזוי ווי פון געזעצט בלוט.

קאַפּיטל אַכצן

זיבעצן האָט מען אַוועקגעפירט אין גויאישן שפּיטאָל אַריין. אין אייגענעם שפּיטאָל אַריין, הינטער וועלכן איך בין אַמאָל, אין אַ ווינטערדיקן אויפדערנאַכט, שיער נישט פאַרפרוירן געוואָרן און מען האָט מיך נעמויזט כאַפּן צו דער באָבען אין שטיבל אַריין.

אין דאָזיקן שפּיטאָל פירט מען אַריין קראַנקע דורך אַ רויט טויער. יודען זאָגן, אַז דורך דעם אייגענעם טויער גייען

שוין די קראַנקע צוריק נישט אַרויס. נאָר מען פירט זיי טויטער־הייט, דורכן שוואַרצן טויער, אין דער קאָזשעניצער גאַס אַריין.

אַ גאַנצע וואָך קוקן די לאַנגע שפּיטאָל־פענסטער אויף דער גאַס אַרויס מיט אַ ווייסער, אָפּגעהיטענער שטילקייט.

אַמאָל קומט צו גיין אַ גויעלע מיט אַ קויבערל עסן און וואַרט אָפּ אַ האַלבן טאָג, ביז מען נעמט עס פון איר צו. אַמאָל שלאָגט זיך אַ פויערטע הינטערן פאַרקאַן קאָפּ אָן וואַנט און פאַרגייט זיך מיט אַ גרויס געוויינעריי, און גאָר אַמאָל שטייט אַ גויאישער מאַנסביל מיט קינדער און בעט זיך, מען זאָל אים אַריינלאָזן צום קראַנקן ווייב.

נאָר אַז עס קומט זונטאָג, אָדער אַזוי אַ חגא־טאָג, ווערן די ווייסע, שטילע פענסטער באַזעצט און באַשטעלט מיט קראַנקע שיקסעס. זיי שמועסן זיך איבער, די שיקסעס, דורך איבערווינקען און דורך האַנט־צייכנס, מיט די רוסישע זעלנער, וואָס פאַרדרייסן די קעפּ אַרויף צו די פענסטער און שפּייען די סעמיעטשקעס־שאָלן דורך די ווינקלען פון מויל.

אויף שטום־לשון זידלט מען זיך, אויף שטום־לשון מאַכט מען חוזק, מען ווייזט פייגן, מען בלעזלט אַרויס די צונג. און געפעלט ווערן פון די קראַנקע שיקסעס — דרייט זי זיך אויס און דעקט אָפּ אַ ווייסן, גרויסן הינטן אין די שויבן אַריין. די זעלנער אויף דער גאַס צעשיטן זיך מיט אַ צעשפּרייט, אָנגעפּרעסן געלעכטערל. עס הויבן זיך אָן שיטן אַרויף דריי־גאָרנדיקע, רוסישע נבול־פּה־רייד. מען איז נישט יוצא מיט בלויז רייד, נאָר מען ווייזט צוריק זעלנערישע הינטנס מיט אַנדערע זעלנערישע מיאוסקייטן.

מיידן טאַקע יודן אויס, אין די זונטאָגדיקע טעג, דאָס גויאישע שפּיטאָל. זיי האָבן סתם נישט ליב דאָס דאָזיקע שפּיטאָל. דאָ — זאָגן יודן — שעכט מען און מען קוילעט און מען האָט אַפילו נישט פאַר וועמען זיך צו זשאַלעווען. זיי האָבן מורא, די יודן, נישט אַזוי פאַר די קראַנקע שיקסעס און פאַרן שוואַרצן טויער, ווי פאַר קאָשיצקעלע דאָקטאָר, וואָס האָט אַ האַרץ פון אַ טאַטער און אַ ליאַדע־וואָס הייסט ער שניידן.

— אַ קיילער — זאָגן יודן — איז ער, דער קאַשיצקי דאָקטאָר. אַ בויך-שניידער.

איז מיר טאַקע אַ גרויסע ווייטאָג, ווען מען האָט אָפּגעפירט טויבען אין יענעם שפּיטאָל אַריין, צום בויך-שניידער קאַשיצקי.

אַליין, פון גוטן ווילן, וואָלט זיך טויבע קיינמאָל נישט געלאָזט פירן אַהין צום מלאך-המות קאַשיצקי. איצט אָבער, אַז ס׳איז מיט איר, נעבעך, געשען אַזאַ אויסטערליש אומגליק, מוז זי דאָרט ליגן און וואַרטן, אַז ער, קאַשיצקי, זאָל זי צעשניידן און מען זאָל זי אַרויספירן דורכן שוואַרצן טויער.

ווער ווייסט, צי מען האָט זי שוין, חלילה, נישט אַרויסגעפירט.

אין די פענסטער האָט מען טויבען נישט געזען, נישט זונטאָג און נישט קיינמאָל נישט. צו איר האָט מען נישט אַרויפגעשריגן און נישט אַרויפגערעדט. איר האָט מען קיין קויבערלעך מיט עסן נישט געטראָגן. קיינער איז נישט געקומען, קיינער האָט זיך נישט געפרעגט אויף איר.

די מאַמע איז פון יענעם שבת אָן אַרומגעגאַנגען מיט אַ שוואַרץ פנים. זי האָט אינגאַנצן איפגעהערט צו רעדן, אויפגעהערט צו גיין צו שכנים און נישט פאַרענדיקט די טרויעריקע פאַסירונג פון דער אומשולדיקער קאַראָלינע.

אויפן טאַטן האָט די מאַמע, אַזוי ווי מורא געהאַט צו קוקן. פון צייט צו צייט האָט זי נאָר געכאַפּט אַ זייטיקן בליק אויף אים. אין דאָזיקן בליק איז תמיד געלעגן אַ צעשראָקענע פאַרחידושטקייט, אַ מין טויט-שרעק פאַר דעם, וואָס מוז קומען.

— ווייסט ער גאָרנישט, לייזער? — האָט דער בליק געפרעגט און געוואַרט, דער טאַטע זאָל זיך אויפוועקן פון זיין טויבקייט, פון זיין נישט הי-זיין.

דער טאַטע, זעט אויס, האָט נאָך טאַקע גאָרנישט געוואוסט פון איז געשלאָפן שווערער ווי אַלעמאָל. ער האָט געשנאָרכט העכער, ווי אַלעמאָל.

אַז ער איז אַהיימגעקומען אויפדערנאַכט אַ מידער, אַ געפרוירענער, האָט די מאַמע אים דערלאַנגט די וועטשערע וואָס

ניכער. זי איז נישט געזעסן מיט אים צוזאַמען בײַ איין טיש, נישט געפרעגט זיך, ווי ס׳איז אים דאָרט היינט דערגאַנגען אין דאָרף.

ס׳רוב איז זי געזעסן אין קיך.. זי האָט זיך געפּאָרעט דאָרט בײַם קוימען, געוואַשן די טעפּ, אויסגעשווענקט זיי צו עטלעכע מאָל, ביז דער טאַטע האָט גענומען דרימלען מיט אַ שווער-גע-זונקענעם קאָפּ. דאַמאָלס ערשט האָט זי אַראָפּגערוימט פון טיש און געשאָקלט דעם טאַטן בײַ אַן אַקסל.

— לייזער, גיי, לייג דיך, גיי...

אָבער ווי לאַנג איז דער שיעור נישט צו וויסן? מן-הסתם, מעסטנדיק מיט די הענט די סטויגעס היי, אָדער אַרומקריכנדיק צווישן די פורלעך אויפן מאַרק, איז צו זיין טויבלעכקייט דער-גאַנגען עפּעס אַ שאָרך. אפשר האָט אַ שלעכטער מענטש, אַ שונא, אַרײַנגעשריגן דעם טאַטן אין אויער אַרײַן די פינסטערע בשורה? אפשר האָבן די ווינטן אין פעלד געבּרענגט אים אַ גרוס פון זיין טאָכטער אין גויאישן שפּיטאָל?

ער האָט עס אונז נישט געזאָגט. נאָר איינמאָל איז ער אַהיימגעקומען תחילת נאַכט. ער איז נישט געגאַנגען, ווי אַלעמאָל פּאַמעלעך און שווער, ווי ס׳גייען אַלע יענע מענטשן, וואָס האָבן צו טון מיט פויערן און מיט פעלד, נאָר ער איז אַרײַנגעפאַלן.

ס׳פּנים צעטראָגן, די באָרד צעקנוידערט, אַזוי ווי ער וואָלט געשלאָפן אויף איר. ס׳מויל — קיילעכדיק געעפנט. נישט אַנדערש, נאָר די פינסטערע בשורה איז אים אַרײַן אין מויל און ער קאָן עס נישט פאַרמאַכן. דאָס קעזן-זעקל פון דער „באַנדע“, וואָס זיין טאָכטער ביילע האָט אים אַמאָל געשיקט מיט יאַרמע בעל-עגלה, איז אים איצט אַראָפּגעפאַלן פון קאָפּ, ווי אַ מיד, איבעריק אבר. דאָס פּליושענע היטל איז געשטאַנען בהלהדיק פאַררוקט אויף אַ זייט.

די מאַמע איז, גראָד אין יענער מינוט, געזעסן בײַם נאַפט-לעמפּל און פאַרראַכטן אַ העמד. אַז די טיר האָט זיך אַזוי גע-געבן אַ רוק אויף און דעם טאַטנס לאַנגער שאָטן איז געפאַלן ביז אַ שטיק אין שטוב אַרײַן, האָט די מאַמע, זעט אויס, גלייך

דערפילט, אַז דאָס האָט אים די פינסטערע בשורה געבּרענגט אַזוי צו טראָגן. זי האָט פּלוצלינג אַ כאַפּ געטון אַ פינגער צום מויל, אַ נאָג געטון און האַסטיק אויפגעשטעלט זיך מיטן העמד אין דער האַנט.

דעם טאַטנס גרויסע, בּלויע ווייסלעכטסער האָבּן איצט געהאַט רויטע אָדערלעך אין די ווינקלען. די מאַמע איז געשטאַנען פאַר אים אַ געבּויגענע, געמרוגעט מיט די אויגן, אַזוי ווי נישט טויבּע וואָלט שולדיק געווען, נאָר זי טאַקע, די מאַמע אַליין.

— פרימעט — האָט דער טאַטע מיט אַ שווערן אָטעם אַרויסגעקרעכצט — קום נאָר אויף אַ מינוט...

— וואָס איז געשען, לייזער?

— קום נאָר אויף אַ מינוט.

ער האָט זי אַריינגעפירט אין קיך אַריין. דאָס העמד, וואָס די מאַמע האָט געהאַלטן אין פאַרריכטן, האָט זיך נאָכגעשלעפּט מיט איין אַרבּל אַראָפּ, אַזוי ווי אַן איבּערגעדרייטע האַנט פון אַ פאַרחלשטן מענטש.

זיי האָבּן צוגעלענט די טיר. אין קיך אַריין האָב איך נישט געהאַט קיין מוט מיטצוגיין. בּין איך צוגעפאַלן צו דער האַלבּ-אָפּגעלענטער טיר און אויפגעשטעלט ס׳פּנים. קיין רייד זענען צו מיר נישט דערגאַנגען, כ׳האָב נאָר געהערט אַן אָנגע-צויגענעם, סאַפּנדיקן אָטעם. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז דאָרט אין קיך קנעט מען גרויסע שטיקער טייג און מען וואַרפט זיי אויף דער פּאַדלאָגע.

נאָר אָט דערהער איך, אַזוי ווי אַ לייכטער ווינט וואָלט געראַשט צווישן פּאַפּיר.

— שאַ, לייזער, רעד גאָרנישט...

— כ׳זאָל נישט רעדן, זאָל איך נישט? — פאַרדושעט זיך דער טאַטע מיט אַן ענג קול.

מיר איז אויסגעקומען, אַז דער טאַטע פאַרקייכט זיך דאָרטן און מען דאַרף אַריינלויפן אים דערמינטערן.

כ׳האָב מיך איינגעשטעלט, אָפּגעלענט בּרייטער די טיר און אַריינגעקוקט.

דער טאַטע איז געשטאַנען אײַנמיטן קיך מיט געלײמטע, אַראָפּגעלאָזטע הענט. אַזוי גרויס און לאַנג זענען דעם טאַטנס הענט קײנמאָל נישט געװען. די מאַמע פּאָרעט זיך אַרום אים, אַזוי װי בײַ אַ קראַנקן. מיט װאַרפנדיקע הענט ציט זי אים אַראָפּ די „באַנדע" פון די אַקסלען. ער שטערט איר נישט. זײַן קאָפּ בויגט זיך װאָס אַמאָל מער אַראָפּ צו דער ערד. נישט אַנדערש, נאָר דער טאַטע איז שלאָף געװאָרן. אָט נעמט אים טאַקע די מאַמע אָן אונטערן אָרעם און פירט אים געלאַסן אַרײַן אין שטוב. זי זעצט אים אַװעק בײַם טיש. ער בלײַבט זיצן שטײף, קאַלט, אַזוי װי אויסגעגאָסן פון גלאָז. די מאַמע ברענגט גיך אַרײַן פון קיך אַ קװאָרט װאַסער מיט אַ שיסל.

— נאַ, װאַש דיך, לײזער — רעדט זי אַזוי שטיל, פּונקט װי זי װאָלט געהאַט טרערן אין האַלז — כ'האָב געקאָכט לעבער מיט קאַרטאָפליעס.

אָבער דער טאַטע, זעט אויס, הערט נישט, אָדער פאַרשטײט נישט, װאָס מען װיל פון אים.

— נו, װאַש דיך שוין. ס'עסן װערט דאָך איבערגעשטאַנען.

דעם טאַטנס הענט ציטערן. דאָס װאַסער פון דער קװאָרט גיסט זיך אַריבער איבער דער שיסל. די מאַמע ברענגט אַרײַן די שװאַרץ-צוגעברוינטע לעבער מיט די צוגערײשטע קאַרטאָפל. איבער דער שטוב צעטראָגט זיך אַ זיסלעך-װאַרעמער ריח. דער טאַטע פרוּװט עסן. ער קײעט פּאַמעלעך, לאַנג און מיט שטײענדיקע אויגן קוקט ער אין פלעמל אַרײַן פון לעמפּל.

מיטאַמאָל בלײַבט דעם טאַטנס לעפל שטײן אין די צערי־בענע קאַרטאָפל.

די מאַמע, װאָס האָט װידער גענומען ס'העמד צו פאַרריכטן און נישט אַראָפּגעלאָזט דערבײַ קײן אויג פון טאַטנס פּנים, האָט אויפגעצאַפּלט, װי אַ הון:

— װאָס טוט זיך מיט דיר, לײזער! פאַרװאָס עסטו נישט. פאַרװאָס?

אָבער דער טאַטע קאָן זיך מער צום עסן נישט צורירן.

דער שטייענדיקער לעפל בויגט זיך אויס אין אַ זייט און פאַלט איינגאַנצן אַוועק, אַזוי ווי אַן אונטערגעשניטן בוימל.

דעם טאַטנס קאָפּ פאַלט אויך עפּעס אַוועק אין אַ זייט.

אַלץ אין שטוב, דאַכט זיך, בויגט זיך אַזוי אַוועק אין אַ זייט, אַפילו דאָס פלעמל פון לעמפל שרומפּט זיך אויך איין. איבער דער שוואַרץ-פאַרברוינטער לעבער פאַרציט זיך אַ גרינלעך-גערינצלט הייטל.

איז פון יענעם אויפדערנאַכט אָן האָב איך דעם טאַטן שוין אַנדערש נישט געזען, ווי נאָר מיט אַ געבויגענעם קאָפּ. וואָס מער דער קאָפּ איז אַראָפּגעפאַלן, מער האָבן זיך די אַקסלען אויפגעהויבן.

ער האָט אָנגעהויבן רעדן שטילער. גיין שטילער און עסן גאָר-גאָר פּאַמעלעך.

טויבען האָט מען אַ גאַנצע צייט נישט געזען. מען האָט נישט גערעדט וועגן איר. פאַרגעסן געוואָרן ביי אונז אין שטוב. בלויז יאַנקל יאַרמע בעל-עגלהס, דער חבר מיינער, האָט מיך אַריינגענומען איינמאָל אין אויסגעוואַרעמטן שטרוי פון זיין טאַטנס אָמניבוס און מיט אַ הייס קול, וואָס איז אים געגאַנגען נישט פון האַלז, נאָר פון גאַנצן לייב, האָט ער מיר אַריינגעאָטעמט גלייך אין פּנים אַריין:

— האָסט אַליין געזען? מיט דיינע אייגענע אויגן?

— יאָ, מיט מיינע אייגענע אויגן.

— איז שניי אַריין, זאָגסטו?

— אין שניי אַריין.

— ווי אַזוי האָט עס אויסגעזען?

כ'האָב אים נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפערן. כ'האָב אים, אייגנטלעך, נישט געוואָלט ענטפערן. וואָס דאַרף ער וויסן, ווי אַזוי ס'האָט אויסגעזען? וואס איז זיין עסק? וואָס מישט ער זיך צו אונזער טויבען?

ער האָט מיר צוגעזאָגט, אַז דער טאַטע זיינער וועט מיך מיטנעמען אין אָמניבוס ביז צו דער קרעטשמע.

אָבער דאָסמאָל בין איך אים מוחל געווען די „יאַזדע" און זאָל ער מיך געמאַך לאָזן.

איז שוין. אויס מיט טויבען. איר נאָמען הענגט אויף די ווענט פון אונזער שטוב. ער ליגט אין די פאַרטראַכטע, מידע אויגן פון טאַטן, אין דער מאַמעס צוזאַמענגעשנורעוועטע ליפן, אין מיין צעהיצטן, צעטראָגענעם דמיון. אָבער רעדן רעדט מען נישט וועגן טויבען. נישט טאַטע-מאַמע, נישט יאַנקל, נישט קיינער גישט.

כאַפיטל נײַנצן

אַזוי-אָ איז מען ביסלעכווייז איבערגעקומען דעם ווינטער. די נעכט זענען געוואָרן קירצער. די באַגינענס זענען אויפגעשטאַנען פאַררויטלטע און אויסגעוואַרעמטע. אין גבירישע הייזער האָט מען שוין גענומען עפענען פענסטער, פוצן שויבן.

ס'האָט אַ שמעק געטון מיט וואַרעמע וואַסערן. מיט געלופטערטע בעטגעוואַנט.

אַפילו ביי סימע-יוספן אין חדר האָט מען אויך געשפּירט, אַז עס גייט צו זומער. ער האָט אָנגעהויבן פאַרטייטשן מיט אונז די מגילה. המנס צען בנים האָבן זיך שוין געבאָמבלט אויף דער תּליה, ווי די הערינג. מרדכי הצדיק איז אַרומגעגאַנגען, ווי אַ שררה, אין קייזערלעכן פּאַלאַץ און גוטס געטון יודן. און אסתּר המלכּה איז זיך אַלע נאַכט געשלאָפן מיטן מלך אחשורוש.

צו יענער צייט האָט זיך יאַנקל, דער חבר מיינער, צו עפּעס צוגעגרייט. אַלע אויפדערנאַכט איז ער ערגעץ-וואו נעלם געוואָרן, געזוימט זיך לאַנג און עורשט, ווען אַלע אין זיין שטוב זענען שוין געשלאָפן, און דאָס שענקל מיט ברויט איז געשטאַנען פאַרשלאָסן — איז ער צוריקגעקומען.

מיר איז איינגעפאַלן, אַז יאַנקל גרייט זיך צו אַנטלויפן ס׳איז אים שוין פאַרמיאוסט די שטיף-מאַמע זיינע, וואָס קנייפּט אים, מיטן טאַטן, דעם בעל-עגלה — וויל ער עוקר זיין. אַז נישט, וואָלט ער זיך דאָך נישט געהיטן פאַר מיר און וואָלט נישט אַרומגעגאַנגען מיט אַזאַ סוד אויפן פּנים.

ס׳איז מיר אַ שאָד געוועזן יאַנקל. ווען האָב איך דען אַ חוץ אים? נאָר אַז ס׳איז געקומען די פּורים-וואָך און אין גאַס האָט שוין געשמעקט מיט המן-טאַשן — האָט מיך יאַנקל גענומען אויף אַ זייט און איינגערוימט אַ סוד, אַז היינטיקן שבת-צו-נאַכטס וועט מען אויף יאָסל צאַלעלס חתונה-סאַליע פאַרשטעלן מכירת-יוסף-שפּיל, און אַז ער, יאַנקל, וועט זיין יוסף הצדיק.

אַנדערש נישט, נאָר יוסף הצדיק. ער ווייסט דען, ווי יוסף הצדיק האָט אויסגעזען? ער האָט דען אַ כּתונת-פּסים? און גלאַט — ווי קומט יאַנקל יאַרמע בעל-עגלהס צו יוסף הצדיק?

זאָגט יאַנקל, אַז מיין קאָפּ זאָל מיר נישט דאַרן. אַ כּתונת-פּסים האָט אים אויפגענייט שבע די נייטאָרין. זי אַליין, שבע, וועט אויך פאַרשטעלן. זי וועט זיין, זאָגט ער, די מאַמע רחל. און נאַטעלע בלעכער וועט שפּילן פאַר יעקב אבינו. הערשל „מאָפּס" מיטן גלען ווערלוול וועלן זיין פאַרשטעלט פאַר ראובנען מיט שמעונען. ס׳וועט זיין, זאָגט יאַנקל, אַ מצבה. מ׳עט ווייזן ארץ-ישראל, פּרעה מלך מצרים מיט די פּלשתּים און מיט משה רבנו.

דע איך דאָך, אַז יאַנקל איז אַ נאַר און אַ גראָבער יונג. ווי קומען דאָ אַהער די פּלשתּים? און וואָס האָט דאָ צו טון משה רבנו, אַז בסך-הכּל, ווען יעקב אבינו האָט אַראָפּגענידערט קיין מצרים, איז דאָך משה רבנו נאָך אינגאַנצן נישט געווען אויף דער וועלט?

ענטפערט מיר יאַנקל, אַז אַזוי שטייט געשריבן דאָרט אין אַ ביכל. פון יענעם ביכל טאַקע שפּילן זיי דאָס דעם מכירת־יוסף שפּיל.

יאַנקל זאָגט, אַז בחינם וועט מען דאָרט קיינעם נישט אַריינלאָזן. מ׳עט מוזן אויסקויפן אַ קוויטל מיט אַ „פּעטשאַט" (סטעמפּל), און אַז אַזאַ קוויטל וועט קאָסטן צוואָנציק גראָשן.

וואָס טוט מען? ביז שבת־צונאַכטס וועל איך קיין צוואָנציק גראָשן נישט אָנזאַמלען. ווען יאַנקל זאָגט מיר דאָס אינמיטן ווינטער, וואָלט איך געקליבן אַ גראָשן צו אַ גראָשן — און וואָלט שוין היינט געקאָנט האָבן אויף צוויי קוויטלעך. אָבער אַזוי?

האָט אָבער די מאַמע מיינע אויך געהערט פון מכירת־יוסף־שפּיל, וואָס מען גרייט זיך פאָרצושטעלן אויף יאָסל צאַלעלס טאַליע.

זי האָט עס שוין געהאַט אַמאָל געלייענט אין אַ מעשה־ביכל, און באַלד נאָך דער חתונה מיט איר ערשטן מאַן האָט זי עס געזען פאָרשטעלן פון די בראָדער זינגער. דאַמאָלס, זאָגט די מאַמע, איז געווען בילעטן צו נעמען. ווער קאָן דען היינט אַזוי שיין פאָרשטעלן, ווי יענע בראָדער זינגער? זי גלויבט נישט — עס זאָל זיין עפּעס דערפון. וואָרום, וואָס מישטיינס־געזאָגט, איז ווערט אַ יוסף־הצדיק — אַז עס וועט אים שפּילן יאַנקל. דאָרט, ביי די בראָדער זינגער, זאָגט די מאַמע, האָט יוסף הצדיק געהאַט אַ שוואַרץ־זיידן בערדל. איז זיין פּנים איז גאָרנישט געווען אַריינצוקוקן. און דער יאַנקל דיינער — איז דאָך אינגאַנצן באַשיט מיט זומער־שפּרענקעלעך.

נו, יאָ. די מאַמע איז גערעכט. אָבער איך האָב דאָך די בראָדער זינגער נישט געזען. פאַר מיר וועט יאַנקל אויך גענוג זיין.

— מילא — זאָגט די מאַמע—אַז די ווילסט דוקא, וועל איך גיין מיט דיר.

אַ גאַנצע וואָך בין איך שוין נישט געשלאָפן. אין דמיון איז געשטאַנען די מצבה, וואָס יאַנקל האָט מיר אויסגעמשלט.

שבע די בייטאָרין, יאַנקל אַליין. וואו וועט ער טאַקע נעמען אַזאַ שוואַרץ-זיידן בערדל, ווי די מאַמע האָט געזען ביים בראָדער יוסף הצדיק?

שבת ביים דאַווענען איז מיר איינגעפאַלן, אַז נישט יאַנקל דאַרף שפּילן יוסף הצדיק, נאָר מענדל דעם פעטער בן-ציונס. יוסף הצדיק דאַרף דאָך, מן-הסתם, זינגען, און ווער האָט נאָך אַזאַ זיס קול-נגינה, ווי מענדל? נישט מער, מענדלען וואָלט, מן-הסתם, נישט אָנגעשטאַנען צו שפּילן מיט נאָטעלע בלעכער און מיט שבע די בייטאָרין.

נאָר וואָס איז דאָ צו קלערן, אַז היינט ביינאַכט שפּילט מען שוין. ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס דער שבת שטייט היינט צו לאַנג. די זון, אַ שוואַרצלעך-רויטע, וויל גאָרנישט אָפּטרעטן פון אונזערע שויבן.

דער טאַטע עסט היינט שלש-סעודות לענגער, ווי אַלע מאָל. ער קלאַפּט נישט מיטן מעסער אין טיש אַריין, נאָר האַלט עס אויפגעשטעלט ביים הענטל. מיט דער שאַרף צו דער פאַר-גייענדיקער זון. מיר קומט אויס, אַז זיין „בני היכלא" ווייַנט אַראָפּ פון מעסער.

אויך די מאַמע האָט היינטיקן שבת לענגער געצויגן איר „גאָט פון אברהם". זי האָט צוגעגעבן נייע ווערטער מיט נייע לויבענישן און איבערגעחזרט צוויי מאָל אַ שורה.

אַלץ איז היינט צוגעצאָגן לענגער ווי תמיד. די שטערן האָבן זיך פאַרשפּעטיקט. דער טאַטע האָט זיך פאַרהאַלטן אינ-מיטן הבדלה-מאַכן. די מאַמע האָט נישט געקענט געפינען די פישעי. אַ נס, וואָס מאַטל שטרוי איז געקומען זיך חשבונען — האָט זיך שוין די מאַמע צוגעאיילט און מיר זענען מיט מזל אַרויס פון שטוב.

דאָס הויז, וואו ס'האָט זיך געפונען יאָסל צאַלעלס סאַליע און וואו מען האָט היינט פאַרגעשטעלט דאָס מכירת-יוסף-שפּיל, איז געשטאַנען קיילעכדיק-פאַררוגדיקט צווישן „וואָעל" (אַ ברייַ-

טער מאַרק) און צווישן דער גאַס, וואָס האָט געפירט אין שפּי-טאָל אַריין. דורך דאַנען איז מען פרייטאָג פאַר ליכט-צינדן גע-גאַנגען צו פּיאַרסקיס וואַסער באָדן זיך, און דורך דאַנען האָט מען זומער ביי זומער דורכגעפירט דעם קרבן, וואָס דאָס אייגענע וואַסער האָט יאָר ביי יאָר געמוזט צונעמען.

די סאַליע אַליין אַ געראַמע, אַ קיילעכדיקע, מיט רויטע ווענט און לאַנגע פענסטער, האָט באַשיינט און באַלויכטן אַ שטיק „וואָעל" מיט נאָך אַ גרעסער שטיק שפּיטאָל-גאַס. אויבן-אָן, אויף סאַמע מזרח-וואַנט, איז געשטאַנען אַ ברייטע ווייך-געבעטע פּאָ-טער-שטול פון רויטן-פּליוש, אָן אויסגעריבענע און אַ פּאַרפּעצטע פון כלערליי כלהשע געזעסן. פונדאַנען האָט מען חתן-כלה גע-פירט „לייגן-פירן". פונדאַנען האָבן חברה קצבים און גאַרבערס געפירט אַ ספר אין שול אַריין. דאָ איז אַמאָל, אין אַן עת-צרה אויף יודן, פאָרגעקומען אַ גרויסע אסיפה פון רבנים און גוטע-יודן — און פון דאַנען האָט יאָסל צאַלעלס אַליין, אַ יוד אַ קלעזמער מיט אַן איידעלער שוואַרצער באָרד, געלאָזט הערן אויפן פידעלע זיינע שטייגערס מיט זיינע וואָלעכלעך.

אַצינד, אויף פורים, האָט יאָסל צאַלעלס פאַרדונגען די סאַליע צו שפּילן מכירת-יוסף.

אַ שטיק „וואָעל" מיט אַ האַלבער שפּיטאָל-גאַס איז געווען באַדעקט מיט מענטשן. דער הימל איז געלעגן אויף די דעכער אַ שוואַרצער. יונגען האָבן געשאָקלט מיט שטעקנס אין דער לופטן און געסטראַשעט, אַז מ'עט געדערים פון בייכער אַרויס-לאָזן. מיידן מיט צעשויבערטע קעפּ האָבן זיך געריסן אין די יונגען אַריין. אַ יודל אין אַ געהאַקטער קאַפּאָטע, מיט צעפּאָרענע פּאָלעס, איז אַרומגעלאָפן און געפּראַלט:

— ווער ס'האָט נישט קיין קוויטל, זאָל גיין „קיביני מאַ-טערי". מ'עט נישט אַריינלאָזן.

האָט זיך אויפגעהויבן אַ ברומעניש מיט אַ געשריי.

— אַנדערש וויל ער נישט, נאָר קוויטלעך...

— משהלע משומד... אַ שוואַרץ קוויטל קאָן איך אים געבן.

איך מיט דער מאַמען זענען געשטאַנען אין אַ זייט. נישט ס׳האָט געפּאַסט פאַר דער מאַמען צו שטופּן זיך און נישט זי האָט געהאַט כּוחות דערצו. נאָר אַז משהלע משומד מיט די צוויי צע־לאָפּענע פּאָלעס איז פאַרבייגעפלויגן פאַר אונז, האָט די מאַמע אים אָפּגעשטעלט:

— יונגערמאַן, זייט־זשע מוחל, יונגערמאַן!

— וואָסי? וואָס ווילן זי?

— כ׳האָב קוויטלעך,

— מילא.

— ס׳הייסט, מילא? כ׳האָב דאָך באַצאָלט.

ער האָט זיך אַ ווײַלע מיישב געווען. ערשט אַצינד אַ קוק געטון אויף דער מאַמען:

— דאַכט זיך, אַז פרימעטל?

— יאָ.

— און דאָס איז אײַנס יונגל?

— יאָ.

— ער האָט אויך אַ קוויטל?

— אודאי.

— קומען זי.

ער האָט אונז אַוועקגעפירט אין דער שפּיטאָל־גאַס אַריין. דאָרט האָט ער אונז אַרײַנגעלאָזט אין אַ ביר־שענק, וואו עס זע־נען געזעסן גויים ביי גרויסע, אָפּגעטרונקענע קופּליעס שוים. דער־נאָך זענען מיר אַריין אין אַ שמאָל, פינסטער הייפל מיט אַ ריח פון אַ קו. משהלע משומד האָט אונז אַרויפגעפירט אויף ענגע, גרויע שטיגן און אַ זאָג געטון:

— דאָ אַרום גייען זי.

מיר זענען אַריין אין אַ בלוי־געווייסטער קיך, וואו אַ ברייטע יודענע האָט געמישט מיט אַ הילצערנעם לעפל אין אַ גרויסן טאָפּ. אַ געלער יוד מיט אַ נאַסער באָרד האָט ביי אַ חלבן ליכטל אַרײַנגעקוקט אין אַ ספר. די ברייטע יודענע איז אונז גע־נעגאַנגען אין געווין:

— גלייך, גלייך.

אַזוי אַרום זענען מיר אַריינגעקומען אין יאָסל צאַלעלס סאַליע.

ס'האָט אונז אַרומגענומען אַ ריח פון שוויס, געמישט מיט קאַנדל-צוקער און פּאָמעראַנצן-שאָלן. עולם איז געשטאַנען אויף לאַנג גע, הילצערנע בענק. מיידן האָבן פאַרוואָרפן די הענט אויף יונגלשע אַקסלען. אַ יוד מיט אַ באָרד האָט זיך געשיבערט ביי דער וואַנט, ווייבער האָבן געפּרייכט און געגעסן פון פּאַטשיילעכלעך אַרויס שטיקער צעקוועטשטן פלאָדן.

דער שפּיל האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבן. דאָרט, וואו עס שטייט תמיד די פּליושענע פּאָטער-שטול מיטן רויטן פיסנבענקעלע פאַר די כּלות, זעט אַצינד אויס, ווי אין אַ גויאיש פענסטער צו די חגאות. אַ גרויסע בליך-לאָמפּ, אַרומגעוויקלט מיט רויט-זיידן פּאַפּיר הענגט, איבער אַ מצבה. די מצבה גופא איז צוזאַמענגעקלאַפּט פון ברעטלעך און אָנגעשמירט מיט קאַלך.

צווי פאַרקרימטע הערשעלעך מיט פנימער פון וויינענדיקע קעצלעך האַלטן הינטער די פאָדערשטע פיסלעך דעם גאָלדענעם כתר-תורה. ביי די אונטערשטע פיסלעך שטייט אויפגעשריבן שוואַרץ אויף ווייס:

פ"נ די מאמע רחל

איך שטעל מיר פאָר, ווי שיין דאָס וועט אויסזען, ווען מ'עט דאָ באַלד דערזען יעקב אָבינו מיט זיינע זין, ווי זיי וועלן דאָס פאַרקויפן דעם ברודער יוסף צו די ישמעאלים; ווי זיי וועלן דאָס איינטינקען דעם כתונת-פסים אין בלוט און דערנאָך קומען צום פאָטער און זאָגן, אַז א חיה רעה האָט פאַרצוקט זיין זון יוסף.

איז ווי איך שטעל עס מיר אַזוי אַלץ פאָר, באַווייזט זיך טאָקע ביי דער מצבה פון דער מאַמע רחל אַ הויכער יוד מיט אַ לאַנ-גער, געלער קאָנאָפּיע-באָרד, אין אַ ווייסן קיטל מיט אַ זילבער-נער עטרה. דער יוד האַלט אַ לאַנגן, פאַרדרייטן שטעקן — מוז זיין דער אייגענער, מיט וועלכן משה רבנו האָט געשפּאָלטן דעם ים און געשלאָגן וואַסער פון אַ שטיין.

איבער דער גאַנצער סאַליע גייט דורך אַ ברום:

— יעקב אָבינו!

די בענק נעמען סקריפּען. מען לייגט אַרויף גאָמבעס אויף פּרעמדע אַקסלען. עמעצער האָט טענות, הלמאי מען זשאָמזשעט אַזוי הויך מיט די מיילער.

ענטפערט מען אים, אַז ווען מען ס׳געפעלט נישט, האָט אַ ברירה נישט צו קוקן.

בלייבט מען נישט שולדיק און מען זאָגט, אַז ווער ס׳האָט גרויסע אויגן, מעגן זיי אים אַרויס.

יעקב אָבינו שטייט אַלץ ביי דער מאַמע רחלס קבר און וואַרט, עס זאָל שטיל ווערן. נאָר וואָס לענגער ער שווייגט און וואָס לענגער ער קוקט פון הינטער די געלע ברעמען אַפער — שטאַרקער נעמט מען זיך דאָ שטופּן און איבערוואַרטלען זיך. גיט יעקב אָבינו אַ קלאַפּ מיט משה רבנוס שטעקן אין דער פּאָדלאָגע אַריין און אַ ברום, ווי אַ לייב:

— שטיל זאָל זיין, צו אַלדי שוואַרצע יאָר!

ווערט טאַקע שטיל. דעמאָלס הויבט יעקב אָבינו אויף דעם שטעקן און זאָגט אַזוי:

— הערטס אויס, מענטשן — ווייבער און יודן. באַלד וועט מען דאָ פּאָרשטעלן פּאַר ענק:

„איינע בעגעבנהייט פון יוסף מיט די ברידער
מיט זיסע ווערטער און הערלעכע לידער.
צו זינגען אין פורים מיט דעם בעכער אין דער האַנט.
אין יעדער שטאָט, אין יעדער לאַנד"

דעם דאָזיקן פּזמון זאָגט נישט יעקב אָבינו גלאַט אַזוי, נאָר זינגט אים אויס אונטער דער נאָז האַלב-שנאַפּלדיק און מיט אַ קווייטשל.

אַז ער האָט שוין דעם פּזמון אָפּגעזונגען, גיט ער אַ פּאַטש מיט די הענט און רופט אויס אין אַ פאַרמאַכטער טיר אַריין:

— הערייך, הערייך, איר קינדער, די מיין".

הויבען זיי אָן קומען, די קינדער. ס׳קומט ראובן און שמעון, יהודה און יששכר. זיי גייען שטייף, אַזוי ווי ביידע וואָלטן אַראָפּגעשלונגען שטעקנס. אָט פּאַלט אריין נפתלי, אַזוי ווי ס׳וואָלט אים

וועד פון הינטן געגעבן אַ קאָפּ. דערנאָך לויפט אַריין לוי — אַ יונג, ווי אַ מת, מיט לאַנגע, רויטע הענט, וואָס ער האָט נישט וואו אַהינצוטון.

און ווי שיין זיי האָבן זיך דאָס אויסגעפּוצט, יעקבס קינדער!

ראובן גייט אין אַ זיידענער, שוואַרצער קאַפּאָטע. ער האָט זיך אונטערגעגאַרטלט, מעשה חסידישער יוד. ער טראָגט שטעקשיך מיט ווייסע זאָקן. אַ דיין אַ גאַנצער. ס׳פעלט אים נישט מער, ווי אַ שטריימל.

שמעון האָט אַרויפגעוואָרפן אויף זיך אַ בעל-עגלהשע קורטקע, איבערגעדרייט מיט דער וואַטענער פּאָדשעווקע אַרויף, און אַזוי שוויצט ער. יהודה זעט אויס, ווי אַ תליון. וואָרום וועלכער בר־דעת טוט זיך דאָס אָן אין אַ רויט העמד? און וואו האָט ער עס גאָר גענומען, דאָס רויטע העמד! פאַרדאָס זעט שוין יששכר אויס, ווי אַן איידעמל אויף קעסט, מיט זיין ווייך, איבערגעלייגט קעלנערל און מיטן שניפּסל. לויט מיין שכל האָט אַזוי געדאַרפט גיין אָנגעטון בנימין. גייט ער גאָר אין אַ ווייבערישן, ענגן סטאַניק, מיט געשנורעוועטע שיך.

אַלע שטעלן זיי זיך אויס אַרום דער מצבה. אַלע מרוגען זיי מיט די אויגן. און אַלע האָבן אַזעלכע אויסגעקרימטע, פאַרשמירטע פּנימער, אַז ס׳איז זיי בשום אופן נישט מעגלעך צו דערקענען.

נאָר אָט קומט צו לויפן יוסף הצדיק אַליין.

נישט נאָר אין חומש, נאָר אַפילו דאָ איז ער אויך גאָר אַן אַנדערער, ווי אַלע זיינע ברידער.

איך ווייס, אַז דאָס איז מיין חבר יאַנקל — דער מיט די זומער-שפּרענקעלעך אויפן פּנים. פונדעסטוועגן זעט ער דאָ אויס זייער שיין.

ער טראָגט אַ סאַמעטן קאַפּעלע, אַזוי ווי אַ רביש יונגל. פּאות האָט ער קליינע, שוואַרץ-געוויקלטע, גלאַנצנדיקע.

כ׳קען גאָרנישט פאַרשטיין, ווי ס׳קומען צו יאַנקלען אַזעלכע פּאות. אַז ערשטנס האָט ער קיינמאָל קיין פּאות נישט געהאַט און צווייטנס זענען דאָך יאַנקלס האָר האַרט און געלבלעך?

נאָר וואָס איז אייגנטלעך די נפקא מינה, אַז שיין איז ער סיי־ווי־סיי. דאָס בלויזע זיידענע העמדל מיטן אויסגעשניטענעם האַלז, ווי ביי אַ מיידל, קליידט אים צום פּנים. ס׳איז נאָר נישט גוט, וואָס מען האָט אים געלאָזט גיין באָרוויס. דער שטעקן זיי־נער האָט אויך אַ פעלער. ער איז נישט אַזוי פאַרבויגן אין דער חויך, ווי ביי יעקב אָבינו. ס׳איז אַ פּראָסטער שטעקן. גאָרנישט קיין ארץ־ישראלדיקער.

איז מילא. דער עיקר — אַז זיי זענען דאָ, אַלע בנים און דער שפּיל הייבט זיך אָן אויף אַן אמת.

יעקב אָבינו באַטראַכט זיי, די זין, און רופט זיך צו זיי אָן אַזוי צו זאָגן:

הערטס נאָר צו, בני ישראל,
די גבורה פון אייבערשטן איז אָן אַ מאָס און אָן אַ צאָל.
ווער קאָן זיך דערמאָנען,
וואָס כ׳בין ביי לבן הארמי אויסגעשטאַנען.
און אַצינד, קינדער מיינע, גייטס פּאַשן די רינדער.
און כדי כ׳זאָל נישט אַראָפּפאַלן אין מרה־שחורה,
וועל איך בלייבן דאָ מיט יוספן און לערנען תורה.

גייען די קינדער אַוועק פּאַמעלעך, איינער הינטערן אַנדערן. ס׳בלייבט נישט מער, ווי איין יוסף הצדיק.

אַז יוסף הצדיק מיטן פאָטער בלייבן — שטעלט ער זיך אַרויף, יעקב אָבינו, אויף אַ בענקל און הויבט אָן זינגען מיט זייער אַ טרויעריקן ניגון:

לויף שוין גיך, לויף־זשע געשווינד,
לויף אַהין צו זיי, צו די קינדער —
גיב אַ קוק, צי פּאַשן זיי די רינדער.

בוקט זיך יוסף הצדיק צו זיין פאָטער יעקב און ענטפערט:

פאָטער, פאָטער, כ׳טו דיין באַגער,
איך לויף צו די ברידער און ברענג זיי אַהער.

דרייט יעקב אָבינו אַראָפּ די בליך־לאָמפּ, יוסף הצדיק לויפט אַוועק צו די ברידער און ביי דער מאַמע רחלס קבר ווערט פינסטער.

ווייסט מען נישט, צי האָט זיך שוין דער שפּיל געענדיקט, צי וואָס. עולם הויבט זיך אָן אויפּטבּיי שטופּן. מען האָט טענות:

— וואו איז ער אַהינגעקומען, דער יוסף הצדיק?

— וואָס זוימט ער זיך אַזוי לאַנג, וואָס?

— כ'לעבן, מען קאָן אים שיקן נאָכן מלאך המות.

ס'געדויערט נישט לאַנג און די ברידער באַווייזן זיך צוריק. זיי שטעלן די שטעקנס פּאָרויס און גייען האָפּערדיק. יוסף הצדיק זעט אויס קליין און דערשראָקן. נישט בחינם — ער האָט, נעבעך, פּאַרוואָס אַזוי אויסצוזען.

וואָרום אָט גיט זיך אַ שטעל אַוועק איינער פון די ברידער ער מאַכט אַ בייז פּנים און לאָזט אַראָפּ די ברעמען:

בדודער, יוסף — זאָגט ער — ברודער, יוסף.

וואָס איז דיין פּאַרלאַנג, און וואָס איז דיין באַגער,

צו וואָס האָט דער טאַטע יעקב געשיקט דיך אַהער?

זעצט זיך דער ברודער יוסף אַוועק אויף אַ פּליושן פּיסנבענקעלע, וואו די כּלות שפּאַרן אָן זייערע ווייסע חתונה-לעטשלעך. ער צעשאָקלט זיך, ווי אַ גמרא-יונגל און ענטפערט אַזוי:

בּרידער, בּרידער, הערטס אויס, וואָס כ'על ענק זאָגן:

ס'האָט זיך מיר געחלומט, נאָר ס'זאָלט מיך נישט שלאָגן.

אויף איין אָרט האָבן מיר געטון שטונדן.

און סנאָפּיקלעך אין פעלד האָבן מיר געטון בינדן.

מיר האָבן פון דעם אָרט געטון אַוועקגיין,

איז מיין סנאָפּיקל געבליבן שטיין.

האָט גאָט צו מיר געזאָגט: איך וועל דיך דערקוויקן.

האָבן זיך אייערע סנאָפּיקלעך צו מיינע געטון ביקן.

אַז די בּרידער האָבן דאָס דערהערט, איז אַרויס שמעון אין דער בעל-עגלהשער קורטקע און מיט אַ גראָב קול, פול מיט געבייזער — אַזוי זיך אָנגערופן:

הער נאָר, דו!

מיט דיינע חלומות לאָז אונז צורו.

וואָס נוצן דיר אַלע זאַכן,

מען מוז מיט דיר אַן ענדע מאַכן.

עולם און איך בתוכם האָבן איינגעהאַלטן דעם אָטעם. מען האָט שוין געזען, אַז ס'קומט, נעבעך, אַ סוף צו יוספן. ער אַליין, יוסף הצדיק, איז אַראָפּ פון פיסנבענקעלע, אַנידערגעקניט מיט אויפגעהויבענע הענט צו די ברידער און אָנגעהויבן זינגען:

די ענגעל ווערדען דעריבער וויינען און קלאָגען,
ווי איין ברודער וויל דעם אַנדערן טויט-שלאָגען.

אָבער שמעון איז געווען אַ שלעכטער מענטש. ער האָט רציחהדיק אַ קלאַפּ געטון מיטן לאַנגן שטעקן, און ווי אַ קייזער אַ באַפעל געטון:

ברידער, ברידער, טוט אייך באַמיען,
דאָס זיידענע העמדל אים אַראָפּצוציען.
לויפט, ברידער, ווי אַ ווינט,
און וואַרפט אים ביז צום גרינט.

האָט יוסף אויפגעהויבן די הענט צום הימל און געבעטן גאָט, ער זאָל פאַרשליסן די מיילער פון די שלאַנגען מיט די עקדישן, זיי זאָלן אים, הלילה, נישט טון קיין בייז.

און די ברידער האָבן אים געטון אַ נעם, דעם יוסף הצדיק, אַ וואָרף געגעבן אין לייבן-גרוב אַריין, וואָס האָט זיך געפונען הינטער דער מאַמעס רחלס מצבה און אַליין האָבן זיי זיך געזעצט עסן און טרינקען.

און אַזוי ווי זיי האָבן געגעסן און געטרונקען, זענען אָנגעקומען פון דער אַנדערער שטוב אַרויס די ישמעאלים. זיבן זענען זיי געווען. הויכע, מיט פלאַקסענע בערד און גרויסע, רויטע נעז, אַרומגעוויקלט די קעפּ מיט ווייסע האַנטיכער.

האָט זיך ווידער אויפגעשטעלט שמעון, געבוקט זיך צו די „קויפלייטע" און אַזוי זיך אָנגערופן:

איר, הארן, פון ווייטן לאַנד,
מיר ווילן יוספן פאַרקויפן צו שאַנד.
ווי ס'איז אייך ליב דאָס לעבן און די וועלט —
זאָלט איר אונז געבן פאַר אים
צוואַנציק טאָלער זילבער-געלט.

די ישמעאלים האָבען זיך נישט געדונגען און גלייך באַצאָלט די צוואַנציק טאָלער זילבער-געלט.

מן-הסתם האָט עס יוסף דערהערט אין לייבן-גרוב. וואָרום באַלד האָט ער גענומען אַרויסזינגען פון דאָרט מיט גרויס געוויין און מיט גרויס קלאָג

מוטער, מוטער, הער אויס מיין געוויין,
וואָס קען איך מיר העלפן, אַז כ'בין דאָ אליין.
דרום בעט און קלאָג, לויף, זוך און מי,
די ברידער, זיי זאָלן מיך לאָזן צורו.

האָט זיך די מצבה אַ שאָקל געטון. מיר איז קאַלט געוואָרן. מן-הסתם איז דעם גאַנצן עולם אַזוי קאַלט געוואָרן.

פון הינטער דער מצבה אָפּער איז אַרויס אַ געשטאַלט אַ ווייס, אין אַ לאַנג העמד, מיט אַ טיולענעם וועלאָן איבערן פנים, ווי אַ כלה צום באַדעקנס.

ס'האָט געציטערט דאָס געשטאַלט, ווי אַ בלאַט. אַלע האָבן געוואוסט, אַז דאָס איז שבע די נייטאָרין, די אייגענע, וואָס האָט געקענט זינגען לידער פון ליבעס, פון יתומים און פון „אַ רויז איינמיטן וועג".

אין דער פּאַליע איז אַזוי שטיל געוואָרן, אַז מען האָט גע-הערט אַפילו אַ פליג דורכפליען.

שבע אַליין האָט אַצינד אויסגעזען העכער, ווי אַלע מאָל. זי האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט איין האַנט אויף איר אייגענער מצבה און אָנגעהויבן זינגען מיט אַ געבראָכן קול:

יוסף ליבער, יוסף דו מיין,
איך הער דיין קלאָג און פארנעם דיין געוויין.
אָך און ווי, ווי און ווינד,
וואָס ווילן די מערדער פון מיין ליב קינד!

פּאַמעלעך נעמען זיך אַרויסשאַרן די זין פון יעקב אָבינו. זיי גייען איינער ה'נטערן אַנדערן, אַזוי ווי גענז. פאַרן עולם בלייבט די מאַמע רחל פנים אל פנים מיט די ישמעאלים.

דאַמאָלט ציט זי אויס צו זיי די הענט און נעמט זיך בעטן מיט אַ מוטערלעך געוויין:

מענטשן ליבע, ווי אוןווינד,
האָסט רחמנות אויף יוסף, מיין קינד.
הערטס מיך אויס, פאַרנעמטס מיין געוויין,
ס'איז דאָך אַ ברודער, און אייגן געביין.

האָבן אָבער די ישמעאלים נישט פאַרשטאַנען קיין יודיש. און די ברידער זענען אַהיימגעגאַנגען אָנזאָגן דעם טאַטן יעקב, אַז אַ חיה רעה האָט פאַרצוקט זיין זון יוסף, און צוואָנציק טאָלער זילבער-געלט האָבן די „קויפלייטע" באַצאָלט — טאָ ווי אַזוי האָבן זיי געקענט רחמנות האָבן אויף דער אָרעמער מאַמע רחל?

זי האָט טאַקע געזונגען און געבעטן זיך — און זיי האָבן דערווייל געבונדן יוספן און אַוועקגעשלעפּט אים, ווי מען שלעפּט אַוועק אַ שעפּס.

ווייסט מען נישט, וואָס דאָ איז אינמיטן געשען. נאָר אַזוי ווי שבע די נייטאָרין האָט גענומען צוריק אַראָפּנידערן אין קבר אַריין — איז פּלוצלינג אין דער סאַליע געוואָרן אַ טומל. מען האָט געטופּעט מיט די פיס, געשטופּט זיך צו דער טיר — און דאָרט ווייט אַרויף, וואו ס'האָבן זיך צונויפגעקנוילט ווייבערשע שייטלען מיט מאַנסבילשע היטלען — האָט זיך געלאָזט הערן אַ יעמערלעך, ווייבעריש געשריי:

— ראַטעוועטס, און ווי איז מיר...

מיך האָט באַשלאָגן אַ קאַלטער שוויס. אַזעלכע קולות האָב איך געהערט פון טויבען, ווען זי איז געלעגן אין שניי.

זעט אויס, אַז די מאַמען האָט אויך געמוזט באַשלאָגן אַזאַ שוויס. וואָרום זי נעמט זיך שטופּן פאָרויס מער, ווי אַלע. זי צעשפּרייט דעם דורכגאַנג מיט די עלבויגנס.

— לאָזטס מיך — בעט זי זיך — ס'איז מיר נישט גוט. לאָזטס מיך!

עולם האָט זיך ווי עס איז איינגעצויגן און געמאַכט דער מאַמען אַ דורכגאַנג, אַלע קוקן איר אין פּנים אַריין. פּונקט אַזוי האָט מען געקוקט אויף איר, ווען טויבע איז געלעגן אַ צעריסע-נע אין שול-געסל.

אמת, דאָסמאָל איז עס נישט געווען טויבע. אָבער אונז האָט עס דערמאָנט אָן יענעם פינסטערן שבת, ווען מען האָט געכאַפּט טויבען אין שפּיטאָל אַריין.

דאָ האָט אויך געמפּילט אַ מויד. ווייבער האָבן זיך געקנייפּט די באַקן. מאַנסבילן האָבן זיך געחכמהט. איך מיט דער מאַמען זענען גיך אַהיימגעגאַנגען. די מאַמע האָט געשוויגן. ביינאַכט איז זי עטלעכע מאָל אַראָפּ פון געלעגער און געפּרוווט די פאַרשלאָסענע טיר.

צומאָרגנס האָט זי זיך געלייגט געריבענעם כריין צום שטערן. זי האָט פּסדר אונטערגעקרעכצט און שטאַרק חרטה געהאַט, וואָס זי האָט זיך געלאָזט צורעדן און געגאַנגען אויף דעם מכירת-יוסף-שפּיל.

— ס'האָט נישט געלוינט — האָט זי געזאָגט — ס'איז דען דער מכירת-יוסף פון די בראָדער זינגער?

אין שטאָט האָט מען שטאַרק גערעדט וועגן דער מויד, וואָס האָט געמפּילט אויף יאָסל צאַלעלס סאַליע. מען האָט דערמאָנט אונזער טויבעס נאָמען. ווייבער האָבן געשפּיגן און געזאָגט, אַז די נייע מויד, די הור, וועט האָבן אַזאַ שוואַרצן סוף, ווי ס'האָט געהאַט טויבע. אַז נישט — ווייסט מען דען נישט, אַז קאָשיצקי דאָקטאָר האָט זי צעשניטן אויף שטיקער, און אַז זי איז אים געפּגרט אונטער די הענט?

די דאָזיקע רייד זענען אויך דערגאַנגען צו אונז אין שטוב אַריין. דער טאַטע האָט זיי נישט געהערט. אָבער די מאַמען האָבן די שלעכטע רייד איינגעבויגן, ווי אַ קושאַק.

קאַפּיטל צוואַנציק

פורים אינדערפרי איז דער טאַטע אין ערגעץ נישט אַרויסגעפאָרן. נאָכן אָנבייסן האָט ער אָנגעטון די שבתדיקע קאַפּאָטע מיטן טונעגעם היטל, גענומען דאָס שטעקעלע און, מעשה סוחר, אַוועקגעגאַנגען אין גאַס אַריין. די מאַמע האָט אים אַראָפּגענומען אַ פּעדערל פון אַקסל, געזאָגט, ער זאָל למען-השם אַהיימקומען צו דער צייט, און אַליין האָט זי זיך צוריקגענומען צום געבעקס, וואָס זי האָט געהאַלטן אין פאַרקנעטן.

אין שטוב האָט געשמעקט מיט צימרינג און מיט אייל. די המן-טאַשן, גרויסע, דריי-קאַנטיקע, זענען אַרויס פון אויוון ברוינע, ווי די פּאָמעראַנצן. דער טאַטע האָט געברענגט פון גאַס אמתדיקע פּאָמעראַנצן, רויטע, אָנגעגאָסענע מיט בלוט. ער האָט אויך געקויפט אַ האַלב טוץ פּוילישע אותיות, געגאָסענע פון צוקער און פון קראָכמאַל, פאַרדריידלטע און פאַרפּוצטע. ער האָט אַרויפגעשטעלט אויפן טיש אַ פלאַש פינקלדיקן ארץ-ישראל-ווייַן, אַ בייטעלע געטריקנטע ראָזשינקעס און עטלעכע גרויסע, טערקישע ניס, וואָס קיין שום מענטש אין דער וועלט איז נישט בכוח געווען זיי צו צעקנאַקן.

אויף דער נאַכט צו דער סעודה איז געווען צוגערוימט און ליכטיק. די רויט-געשמירטע פּאָדלאָגע, וואָס די מאַמע אַליין האָט זי היינט עטלעכע מאָל איבערגעווישט, האָט געגלאַנצט, אַזוי ווי דער ווייַן אין דער ארץ-ישראל-פלאַש.

די בליצלאָמפּ און די צוויי פאַרזילבערטע לייכטערס האָבן אַרומגענומען די שטוב מיט אַ נגידישער וואַרעמקייט. דעם טאַטנס באָרד, אַן אויסגעקעמטע, אַ ריינע, האָט פאַרנומען דעם גאַנצן אויבן-אָן ביים טיש. ווען נישט די מידע אויגן זיינע, וואָס זענען, זינט דעם אומגליק מיט טויבען, געוואָרן דרימלדיקער, וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז דער טאַטע איז מיטאַמאָל באַגליקט געוואָרן.

און אפשר טאַקע?

אַט האָט די מאַמע פאַרבעטן צו דער סעודה די אַלטע גיטעלע יאָסל-גלעזערס, די קליינע אַלמנה, נעבעך, וואָס האָט זומער און ווינטער געטראָגן אַ לאַנגע, שוואַרצע יופּיצע, אַזוי ווי אַ מאַנסביל, און וואָס האָט זיך קיינמאָל נישט געשיידט מיטן צעריסענעם פאַראַסאָלקעלע אירן. די מאַמע האָט געזאָגט, אַז דאָס דאָזיקע פאַראַסאָלקעלע דינט גיטעלען מער, ווי די אייגענע פיס. אויסער דעם, האָט די מאַמע געזאָגט, איז גיטעלע אַ תּלמידה חכמה. זי קען לערנען אַ פּרשה חומש מיט רש״י און אַפילו אַ בלאַט גמרא. נישט מער, זי איז אַן אָרעם מענטש, דערפאַר האַלט זיך די מאַמע פאַר אַ כּבוד, וואָס גיטעלע האָט זיך געלאָזט פאַר־בעטן צו אונז צו דער סעודה.

זיצט זי דאָס אַצינד, די דאָזיקע גיטעלע, אין דער שוואַר־צער, לאַנגער יופּיצע מיטן רויטן שלייפל אויפן קאָפּ, וואָס שאָקלט זיך, ווי ביי אַ בייזן האָן. דאָס איינגעדאַרטע, געריינצלטע פּנימל שאָקלט זיך אויך. די ליפּעלעך, דינע, פאַרטריקנטע, וואַקסן איר שוין אין מויל אַריין. זי איז אַזוי קליין, די גאַנצע גיטעלע, אַז זי פאַרנעמט נישט מער, ווי אַ האַלב בענקל. דאַכט זיך, אַז זי איז טויב אויך. בלויז די אויגן, שוואַרצע, קליינע, קוקן אָפן און מיט אַ לעבעדיק פייערל.

די מאַמע איז פאַררויטלט. גביריש זעט אויס דאָס ווייכע זשאַבאָטל אויף דער שוואַרץ-טאַפטענער בלוזקע. מיט אַ ברייטער האַנט איז זי מכבד די פאַרשטעלטע, וואָס גייען אַריין און אַרויס און זינגען אָפּ אויף דער גיך דעם „גוטן פּורים מלאך“.

אַט שניידט די מאַמע אָפּ אַ שטיק פלאָדן, נעמט אַראָפּ פון שאַנק איינעם פון די חשובֿסטע המן-טאַשן, לייגט צו אַ צוקער־דיק, פּויליש אות, וואָס דער טאַטע האָט היינט געברענגט פון גאַס — און טראָגט דאָס אַלץ אַריין צום גויאישן שכן אונזערן, צום סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס ווייסט, נעבעך, נישט פון קיין פּורים.

דער טאַטע לייגט אַרויף אויף אַ טעלערל אַ פּאָמעראַנץ, פאַרפּוצט זי מיט אַ צווייגל אויסגעטריקנטע ראָזשינקעס, פאַר־שטעקט אין אַ זייט צוויי טערקישע ניס, מיט אַ שטיקל פלאָדן

דעקט דאָס אַלץ צו מיט אַ ווייס טיכל, און צום סוף גיט ער מיר אין האַנט אַריין די איינציקע פלאש ווײַן און הייסט מיך דאָס אַלץ אַוועקטראָגן שלח-מנות צום פעטער בן-ציון.

די מאַמע האָט פּאראיבל:

— וויפיל פלעשער ווײַן האָסטו דאָס, וואָס דו שיקסט עס אַוועק?

— וואָס זאָל איך טון, נישט שיקן?

— בן-ציון וועט זיך באַגיין אָן דײַן ווײַן.

— דאגה נישט — זאָגט דער טאַטע בנעימותדיק — בן-ציון וועט צוריק שיקן אַן אַנדער פלעשל, אַ בעסערס.

מיך אַרט אויך. אַ גאַנצע צייט האָב איך געוואַרט, מען זאָל עס שוין אויפקאָרקעווען, דאָס פלעשל, מען זאָל דערפון טועם זײַן — נעמט ער און שיקט עס גאָר אַוועק צו בן-ציון קהל-שרייבער. ס'פעלט אים ווײַן, פעלט אים?

נאָר, אַז דער טאַטע שיקט, וועל איך דאָך נישט גיין זאָגן: כ'וויל נישט. האָב איך עס גענומען מיט האַרץ-ווייטאָג און געגאַנגען דערמיט צום טאַטנס שוואָגער.

אויף דער גאַס גייען אַ סך יונגלעך. אַלע מיט איבערגע-דעקטע, הויקערדיקע טעלערלעך. ס'גייען יודן מיט בערד אויך. ס'קומען אַקעגן פאַרשטעלטע מיט איינגעריסטע פנימער און מיט רויטע, געשוואָלענע נעז.

ביי אונז שטייט פאַר זיי די טיר אָפן. אָבער ביים פע-טער בן-ציון איז די טיר פאַרשלאָסן. און כאָטש כ'בין נישט קיין פאַרשטעלטער, מוז איך אַריינשרייען, אַז כ'בין לייזער היי-הענדלערס יונגל, און אַז כ'האָב געבערענגט שלח-מנות. די דינסט-מויד קוקט אַרויס דורך אַ שפּאַרע און פרעגט מיך נאָך אַמאָל, ווער כ'בין. זי וויל וויסן, וואָס כ'האָס געבערענגט און צו וועמען כ'דאַרף.

— צום פעטער בן-ציון דאַרף איך — זי ווייסט דען נישט, די נאַרישע דינסט-מויד?

ערשט דאַמאָלס עפנט זי און גייט מיט מיר מיט ביז אין דער גרויסער שטוב אַריין.

אַצינד איז בײַ דער מומע נעמי נישט טונקל, ווי אין די אַנדערע טעג סוכּות אָדער פּסח.

אַצינד שטייט דער טיש אינמיטן שטוב. ער איז גרויס, דער טיש, ווייס־געדעקט. צוויי בליך־לאָמפּן ברענען: איינע אויפן בעליק, די אַנדערע אויפן טיש. דאָ שטייען אמתדיקע זילבערנע לייכטער, שווערע, געשניצטע. די ליכט זענען גרעסער, ווי בײַ אונז, און גרעבער. פון טישטוך אַראָפּ בלענדן און מיניען קלאָשן מיט פּאָמעראַנצן, מיט טייטלען, מיט כּלערליי צוקערוואַרג. און פלעשער ווײַן שטייען, אַז מען קאָן זיי גאָרנישט איבערציילן. צו וואָס האָט מען נאָך באַדאַרפט אונזער איינציק פלעשל?

פעטער בן־ציון זיצט אויבן־אָן אין אַ פאָטער־שטול. ער טראָגט אַ נײַ, אַטלאַס־קאַנטיק, זײַדן קאַפּעלע, זײַן באָרד איז אַצינד ווײַסער, ווי אַלע טאָג פון אַ גאַנץ יאָר. ער זיצט אַ זאַטער, אַ פוילער. דאָס יונגל זייגס, מענדל, איז אָנגעטון אין אַ שטײַף, ווייס קעלנערל מיט אַ שוואַרץ שניפּסל. ער זיצט אויך אַזוי ברייטלעך, ווי דער טאַטע זײַנער. ער האָט אַצינד אַ קלאָר, פאַרפלאַמט פּנים, מענדל. די הענט זענען בײַ אים ווייסע, ריינע. נישט מער, די ליפּן האָט ער פאַרביסן, אַזוי ווי ס'וואָלט אים עפּעס וויי געטון.

אויף מיר קוקט ער נישט. ער וועט דאָך נישט גיין קוקן אויף אַלע יונגלעך, וואָס ברענגען שלח־מנות.

פון דער מומע נעמי רוישט. עס טוישן זיך אין אויג די קנייטשן פון איר שוואַרץ־זײַדן קלייד מיט די אויפגעשטעלטע בופן בײַ די אַרבל. פון האַלז גלאַנצט אַראָפּ אַ גאָלדענע בראָש, אַ געקייטלטע, ווי אַ צוזאַמענגעוויקלטע שלאַנג. איר טונקל, פרום פּנים מיט די שאַרפע ברעמען שמייכלען:

— אַזוי — זאָגט זי — שלח־מנות... געלויבט דער אייבערשטער. און וואָס מאַכט דער טאַטע? אַזוי... געלויבט זײַן ליבער נאָמען. און די מאַמע, זאָל לעבן? אַזוי, נו, מילא...

איך שטיי אינמיטן שטוב. כ'ווייס נישט, צי שעם איך מיך, צי האָב איך מיך דערשראָקן פאַר די אויגן פון די פרעמ־

דע מענטשן, וואָס זיצן אַרום טיש. כ׳פיל, ווי ס׳גאַנצע לייב ברענט אויף מיר. כ׳וואָלט געוואָלט אַנטלויפן פונדאַנען. מיר איז דאָ נישט גוט.

די מומע נעמי לייגט אַרויף אויף אונזער טעלערל צוויי קליינע פּאָמעראַנצן, עטלעכע פייגן, אַ צוויי-דריי איבערגעצויגענע מאַנדלען. דערנאָך, אַז איך האָלט שוין ביים אַוועקגיין, דערלאַנגט זי מיר פון טיש אַראָפּ אַ גרויסע פלאַש ווייַן, אַ פּאַרשטויבטע — און שטופּט מיר אין האַנט אַריין אַ מטבע.

כ׳שפּיר, אַז ס׳איז צוואַנציק קאָפּיקעס. כ׳פריי מיך. אָבער נאָך מער בין איך צופרידן, וואָס כ׳בין שוין איבערגעקומען דאָס דאָזיקע שלח-מנות און כ׳זע שוין נישט, ווי די פרעמדע מענטשן דאָרט לאָזן נישט אַראָפּ קיין אויג פון מיר. איך איַיל מיך אַהיים. כ׳מוז נאָך היינט אַוועקטראָגן שלח-מנות צום זיידן און צו דער מומע מרים. דער עיקר גייט עס מיר אין דער מומע מרים. פון דאָרטן קום איך שוין נישט צוריק נעכטיקן. די מומע מרים אַליין, מיט אירע קליינע, וואַרעמע הענט, נעמט פון מיר אַראָפּ דעם פּאַלטן, זעצט מיך אַוועק צום טיש און לאָזט מיך שוין נישט אַהיים.

דאָרט, ביי דער מומע מרים, איז פורים פריילעכער, ווי אומעטום. חיימל, דער מומעס איינציקער זון, טאַנצט אינמיטן שטוב, ווי אַ בער. ער ווייזט, ווי אַזוי אַ מאַלפּע טראָגט וואַסער, ווי אַזוי אַ האָן קריייעט און ווי אַזוי אַ קאַץ טשאַיעט זיך צו כאַפּן אַ מויז. לאה, דער מומע מרימס יונגסטע מיידל, זאָגט „ווערשעס" אויף פויליש און זינגט אַ ליד פון דער שיינער וואַנדע, וואָס האָט נישט געוואָלט חתונה האָבן מיט קיין דייטש און געוואָרפן זיך בעסער אין דער ווייסל אַריין.

צוליב דעם אַלעמען און צוליב דעם, וואָס דער מומע מרימס פלאָדן איז באַטעמטער, ווי אַלע פלאָדנס פון דער גאַנצער שטאָט — וויל איך שוין וואָס גיכער דאָרט זיין.

אַז כ׳קום צוריק פון פעטער בן-ציון, וואַרט מען שוין אויף מיר. די ליכט האָבן זיך שוין אָפּגעברענט ביז אין דער העלפט אַריין. גיטעלע יאָסל-גלעזערס דרימלט. איך שטעל אַוועק

דער מומע נעמיס שלח־מנות און זאָג שטיל דער מאַמען, אַז כ׳האָב דאָרט געקריגן צוואַנציק קאָפּיקעס. די מאַמע פאַרקרימט מיט דער נאָז:

— נויטיק באַדאַרפט נעמען... — זאָגט זי און קוקט פון אַ זייט, ווי אַזוי דער טאַטע נעמט פאַרזיכטיק אַראָפּ ס׳פאַטשיי־לעכל פון זיין שוועסטערס שלח־מנות.

— זע כאַטש — זאָגט ער מיט גדלות — וואָס פאַר אַ שיין שלח־מנות נעמי האָט מיר געשיקט.

ער הויבט אויף ס׳פלעשל וויין צו דער ליכט. באַטראַכט עס פון אונטן און פון אויבן. דערנאָך שטעלט ער עס אַוועק אַזוי פאַמעלעך, ווי ער וואָלט געהאַט צו טון מיט אַ קראַנק קינד.

— טייערער וויין — פאַרקנייטשט ער מיט די ליפּן — ס׳מוז קאָסטן אַ הון מיט געלט.

— ס׳קלערסטו — חוזקט די מאַמע — גבירים האָבן אַן השגה אויסצוגעבן געלט. אַנדערש נישט.

— און איך זאָג דיר — נעמט דער טאַטע אויפּסניי דאָס פלעשל אונטער דער ליכט — אַז ס׳איז טייערער וויין.

— מאַך אים דיר איין אין זויערן...

דער טאַטע נעמט צוגרייטן אַ ניי טעלערל שלח־מנות. ער קלויבט אויס צוויי קליינע פייגן, אַ געריבטע פאַמעראַנץ און אַ זייטיק שטיקל פלאָדן. איך בין מיך משער, אַז דאָס וועל איך דאַרפן אַוועקטראָגן צו מאָטל שטרוי, צום טאַטנס שותף.

די מאַמע פאַרבינדט מיר וואַרעמער דעם שאַליק אויפן האַלדז:

— עפּעס שיין דאָרט, ביי דער מומע נעמי? — פרעגט זי.

— זייער שיין.

— אַ סך געסט דאָ?

— אַ סך.

— וואָס האָט זי דיר געזאָגט, די מומע?

— כ׳זאָל ענק לאָזן גרוסן.

— און דער תכשיט זייערער, מענדל, האָסט אים געזען?

— יאָ. ער זיצט אין אַ ווייס קעלנערל מיט אַ שניפּסל.

— נאָר אין ווייסע קעלנערלעך סטראָיעט זי אים; וואָס איז ער אַ מיידל, צי וואָס?

דאָס שלח־מנות צו מאָטל שטרוי שטייט שוין פאַרטיק. די מאַמע באַגלייט מיך אין קיך אַריין און זאָגט מיר אָן, כ׳זאָל למען־השם זען באַלד צוריקצוקומען. כ׳דאַרף דאָך נאָך גיין צו דער מומע מרים.

— אַודאי. וואָס דען, כ׳ווייס נישט?

איך האַלט שוין ביים אַרויסגיין. עפנט זיך אין דער אייגענער רגע די טיר פון יענער זייט און ס׳רוקט זיך אַריין אַ פאַרבאַבלטער קאָפּ.

אין קיך איז טונקל. ס׳איז שווער צו דערקענען, ווער דער פאַבאַבלטער קאָפּ איז. לויט אַלע סימנים זעט עס אויס צו זיין אַן אָרעמע יודענע. זי בלייבט טאַקע שטיין ביי דער טיר, אַזוי ווי זי וואָלט געקומען בעטן אַ נדבה.

איך קען נישט אַרויסגיין. דאָס אָרעמע מענטש האָט פאַרשטעלט די גאַנצע טיר. די מאַמע פרעגט נישט, וואָס יענע וויל. נאָר זי רוקט זיך אָפּ הינטערוויילעכטס אויף אַ פּאָר טריט צום פענסטער צו, און פון דאָרט גיט זי אַ קרעכץ אַרויס מיט אַ שטיל, פאַרהאַלטן קול:

— טויבע?...

מיר איז הייס געוואָרן. ס׳האָט וויניק געפעלט, כ׳זאָל אַראָפּלאָזן ס׳טעלערל מיטן גאַנצן שלח־מנות אויף דער ערד. ערשט אַצינד האָב איך פון הינטערן פאַרבאַבלטן קאָפּ אָפּער דערקענט טויבעס פנים. אַמאָל איז עס געווען ברוין, דאָס דאָזיקע פנים, שיין. היינט איז עס שוואַרץ, איינגעפאַלן. טויבע אַליין איז, דאַכט זיך, העכער געוואָרן. די אויגן זענען שוין נישט בלוי־גרין. אַז מען זעט זיי גאָרנישט, די אויגן. פון הינטערן דערעלע קוקן אַרויס צוויי קיילעכדיקע, טיף־שוואַרצע רעדער. אַפילו דאָס שטיין אירס איז אויך אַן אַנדערס — איבערגעבראָכן, קרימלעך.

און אפשר איז טויבען נישט גוט?

דער מאַמען מיינער, זעט אויס, האָט אויך געמוזט נישט נוט ווערן. מיר דאַכט זיך, אַז די הענט מיט די פיס זענען נישט אירע. דאָ וויל זי אַריינגיין אין דער אַנדערער שטוב, דאָ בלייבט זי צוריק שטיין, זי קוקט זיך אַרום איבער די ווינקלען, אַזוי ווי זי וואָלט עפּעס געזוכט.

אינמיטן פאַרהאַלט זיך איר בליק אויפן קיך־בענקל, זי גיט עס אַ שאַר מיט אַ פוס פון הינטערווייל־עכטס צו דער טיר, וואו טויבע שטייט, און אַליין שפּאַרט זי זיך אָן מיט ביידע הענט ביים טיש. אַזוי בלייבט זי מיטן פּנים צום פענסטער.

טויבע זעצט זיך נישט. זי קוקט מיט שטייענדיקע אויגן אויפן אונטערגערוקטן בענקל. כ'וויל איר זאָגן, זי זאָל צוגיין, אָפּרוען זיך, אָבער טויבע שפּאַרט אָפּ צוריק די טיר און וויל אַרויסגיין.

די מאַמע דערהערט. זי כאַפּט אַוועק די הענט פון טיש, דרייט זיך האַסטיק אויס און לויפט צו דער טיר:

— וואו גייסטו? — זאָגט זי מיט אַ פול האַרץ — קום אַריין.

די מאַמע האָט נישט, וואו די הענט אַהינצוטון. זי ווי… אָננעמען טויבען און טרעפט גאַר אויף דער פיטרינע אַרויף.

פון דער אַנדערער שטוב קומט פּאַמעלעך אַריינצוקריכן גיטעלע יאָסל־גלעזערס. זי קוקט זיך קורצזיכטיק אַרום איבער דער טונקעלער קיך און פרעגט מיט אַ צעצויגן גיגונדל:

— פרימעט?

— וואָס איז גיטלשי? — גייט די מאַמע צעטראָגן אַוועק פון דער טיר — איר האָט עפּעס געוואָלט?

— ניין קינד־לעבן. וואָס האָב איך דען צו וועלן? נאָר כ'על שוין גיין. ווער שטייט עס דאָרט ביי דער טיר, ווער?

די מאַמע ענטפערט נישט. זי שטעלט זיך אַוועק אין דער ברייט, אַזוי ווי זי וואָלט געוואָלט פאַרשטעלן טויבען פון גי־טעלעס קליינע, לעבעדיקע אויגן.

דער טאַטע האָט געמוזט דערהערן. צי אפשר האָט ער

עפּעס באַדאַרפט אין קיך? ער איז אַריינגעקומען גיך, אַ צעטראָגענער. ער האָט אויסגעזען צו זיין בייז.

— ביסט נאָך נישט געגאַנגען? — האָט ער קודם־כל דערזען מיך.

ער האָט פאַרשאַרצט ס׳גאַנצע פּנים און אָנגעשטעלט אויף מיר די באָרד.

כ׳האָב אים געוואָלט זאָגן, דעם טאַטן, אַז... נאָר זיין קאָפּ האָט זיך פּלוצלינג אויסגעגלייכט. ער האָט אויסגעשפּיצט די ברעמען צו דער טיר, וואו טויבע איז נאָך אַלץ געשטאַנען. ער האָט געשוויגן. אָבער מיטאַמאָל האָב איך דערהערט אַ קול, וואָס איז נישט געווען מיין טאַטנס:

— אַרויס פון מיין שטוב, הויכע יוזשקע!

צוזאַמען מיטן דאָזיקן פרעמדן קול האָב איך געזען אַ פּאָר אויפגעהויבענע פויסטן לויפן צו דער טיר.

— אין מיין שטוב אַריין וועסטו נאָך קומען? וואַן אַרויס פונדאַנען!

אין דער אייגענער רגע האָט זיך די מאַמע געגעבן אַ גליטש אַריין צווישן טאַטנס אויפגעהויבענע פויסטן און צווישן דער צוזאַמענגעבראָכענער טויבע.

— לייזער! — האָט זי הויך אויפגעריסן די הענט—זאָלסט נישט דערוועגן, הערסט?

— שוין זאָל זי אַרויס פון מיין שטוב. איר געביין זאָל זיך דאָ מער נישט געפינען!

— לייזער, כ׳על נישט לאָזן... זי איז דיין קינד.

— אַ הונט איז זי, נישט מיין קינד. אַ הויכע יוזשקע. זי האָט נאָך ווייניק פאַרשוואַרצט מיר ס׳פּנים!

טויבע האָט זיך געבויגן וואָס אַמאָל נידריקער. נישט אַנדערש, נאָר עמעצער האָט זי פּאַמעלעך אונטערגעזעגט. די טיר האָט זיך, אַזוי ווי אַליין פון זיך, געעפנט. גיטעלע יאָסל־גלעזערס האָט זיך אַרויסגעשאַרט מיט דראַבנע, אַלטע טריטלעך.

טויבע איז אַרויסגעגאַנגען אין דער קרום. דער טאַטע האָט געוואָלט פאַרשליסן די טיר, אָבער די מאַמע איז אים פאַרלאָפן דעם וועג און אַרויסגעכאַפּט דעם שליסל פון שלאָס.

— גיב אַהער דעם שליסל — איז ער געשטאַנען מיט אַ צעבּומען מויל ווייסע ציין.

— כ׳על דיר נישט געבן.

— גיב אַהער דעם שליסל, זאָג איך דיר.

— לייזער, הער אויף — האָט זיך די מאַמע פּלוצלינג אויסגעגלייכט — הער אויף, זאָג איך דיר. אַז נישט, גיי איך שוין אַוועק און וועסט נישט וויסן, וואו מיין געביין איז אַהינ־געקומען.

דעם טאַטנס ווייסע ציין האָבן זיך פאַרמאַכט. ער איז צוריקגעגאַנגען אין שטוב אַריין מיט אַראָפּגעלאָזטע, טויטע הענט. אויפן וועג האָט ער געוואָרפן אַ מיאוס וואָרט אויף טויבען. נישט קיין וואָרט איז עס געווען, נאָר אַ שטיין. מיך האָט עס געבומען שטעכן אין די שלייפן. די מאַמע האָט אַ צי געטון מיט איין אַקסל, אַזוי ווי ס׳וואָלט איר דאָרט אַריין אַ שטעכעדיקע ווייטאָג.

— מענדל — האָט זי מיר געזאָגט — לויף אַרויס. זאָג איר, זי זאָל וואַרטן.

אין דרויסן איז געווען קאַלט. אויף דער שוועל פון פאָדער־הייזל איז געזעסן טויבע, אַ קיילעכדיק־פאַרקנוילטע.

— טויבע — האָב איך מיך צוגעזעצט צו איר — די מאַמע האָט דיך געהייסן וואַרטן.

כ׳האָב דערשפּירט טויבעס האַנט אויף מיין פּנים.

— ביסט אפשר הונגעריק, הע?

— ניין, כ׳בין נישט הונגעריק — האָט זי געענטפערט מיט אַ הויל, פאַרטריקנט קול.

— כ׳האָב דאָ שלח־מנות. אפשר ווילסטו, טויבע?

— ניין, מענדלשי, כ׳דאַנק דיר זייער.

— כ׳האָב אַ פּאָמעראַנץ. נאַ, עס.

— מ׳דאַרף נישט, מענדל. טראָג עס אַוועק.

פון גאָרטן האָט געצויגן אַ ווינט. דער הימל איז געלעגן אַ שוואַרצער. ביים סטאַרשי סטראַזשניק אין שטוב האָט זיך צעבילט אַ הינטל.

דאָס שלח־מנות צו מאָטל שטרוי האָב איך שוין נישט אַוועקגעטראָגן. צו דער מומע מרים בין איך שוין אין יענעם פּורים אויך נישט געגאַנגען. כ׳בין געזעסן אינדרויסן מיט טוי־בען אַזוי לאַנג, ביז די טיר האָט זיך שטיל אָפּגעלענט און כ׳האָב דערהערט דער מאַמעס קול.

— מענדל?

— יאָ, מאַמעשי.

— וואו ביסטו?

— דאָ, מיט טויבען.

די מאַמע איז צו אונז אַרויסגעקומען.

— טויבע — האָט זי זיך אַראָפּגעבויגן — קום אַריין, ער שלאָפט שוין.

— כ׳דאַנק דער מומע — האָט טויבע אָפּגעקרעכצט — כ׳על שוין דאָ צוּוואַרטן.

— רעד שוין נישט קיין נאַרישקייטן, בהמה. קום אַריין, כ׳על דיר אויסבעטן אין קיך.

— כ׳דאַנק זייער.

— ווּעסט מיר שוין שפּעטער דאַנקען. נו, קום, ביסט דאָך הונגעריק, מן־הסתם?

— ניין, ס׳הונגערט מיך נישט.

— נו, שטעל דיך שוין אויף. ס׳איז דאָך קאַלט.

טויבע איז געזעסן. דאָס הינטל ביים סטאַרשי סטראַזש־ניק האָט זיך נאָך אַמאָל צעבילט.

— קום, טויבע, — האָב איך געגלעט מיין שוועסטער אי־בער די אויפגעשטעלטע קניען — וועסט עסן. ס׳איז דאָך פּורים, קום!

טויבע האָט געוויינט. כ׳האָב געשפּירט אירע טרערן אויף מיין האַנט. דערנאָך, אַז זי איז שוין אַריין אין קיך, און די מאַמע האָט איר געהאָלפן אַראָפּנעמען ס׳דערעלע מיט דער

פּאַטשיילע, איז זי צוגעפאַלן צו דער מאַמעס הענט און געוואָלט זיי קושן.

— הער שוין אויף — האָט די מאַמע צעטומלט געפּאַ־כעט מיט די הענט — ווּעסט מיך שוין שפּעטער קושן. נאַ, עס עפּעס...

די טיר אין שטוב אַריין, וואו דער טאַטע איז שוין גע־שלאָפן, איז געשטאַנען פאַרמאַכט. די מאַמע האָט אַרויפגעדרייט ס׳לעמפּל. טויבעס שיינע פּנים האָט אַצינד אויסגעזען גרין, איינ־געפאַלן מיט אויסגעשפּיצטע קינבאַקן.

ס׳איז גאָרנישט געבליבן פון טויבען. אויסער די האָר אי־רע, די גראַנאַטענע, וואָס זענען נאָך אַלץ געווען פאַרקעמט מיט אַ ווייסן שרינט אין דער מיט, אַזוי ווי ביי פרומע, נגידישע ווייבער.

טויבע איז געבליבן ביי אונז אין שטוב. דעם טאַטנס קאָפּ האָט זיך אַראָפּגעלאָזט נידריקער צו דער ערד. די אַקסלען האָבן זיך אויפגעשטעלט, שפּיציק געוואָרן. דאַכט זיך, אַז אויך דאָס געהער זיינס איז געוואָרן טויבלעכער.

פון באַלעבאַטיש־רייכן הויז, וואו טויבע האָט געדינט, האָט די מאַמע געלאָזט ברענגען איר קופערט. טויבע האָט אים נישט געעפנט. נישט געוואָלט וויסן, וואָס אין אים איז. זי איז אַרומ־געגאַנגען אַ שטומע, מיט אויסגעדאַרטע, אָרעמע ביינער. באַגי־נען, איידער דער פויער האָט נאָך באַוויזן צו קלאַפּן אין פענ־סטער און רופן דעם טאַטן—איז שוין טויבע אויפגעשטאַנען מאַכן פייער. מען האָט נישט געהערט, זי זאָל צעהאַקן האָלץ, אָדער אָנרייבן אַ שוועבעלע. דאָס פייער האָט זיך געמאַכט פון זיך אַליין. דאָס אָנבייסן, וואָס זי האָט געקאָכט פאַרן טאַטן, איז פון זיך אַליין פאַרטיק געוואָרן.

דער טאַטע האָט עס איינמאָל דערזען. ער איז אין יענעם פרימאָרגן אויפגעשטאַנען פריער פון טויבען. ער איז אַריין אין קיך מיטן צוזאַמענגעלייגטן טלית אויף אַן אַקסל.

טויבע האָט אַריינגעבלאָזן איר אָטעם אין דער קיך אַריין...

אויף די פייערקעס איז שוין געווען צוגעשטעלט אַ טאָפּ וואַסער, ס'איז געשטאַנען אַ שיסל אָפּגעשיילטע קאַרטאָפל. האָט ער אַ זאָג געטון, דער טאַטע:

— ניטע, טריפהנע מויד. כ'על נישט עסן דיין חזירישעסן.

דאָס אָנבייסן איז שטיין געבליבן נישט גערירט. די גרויע פּאַרע איז זיך צעגאַנגען אויף די שויבן אַרויף. אַרום די קאַנטן פון טעלער איז געקראָכן אַ פליג. דער טאַטע איז אַוועק אויפן ניכטערן האַרץ, און טויבע איז געבליבן זיצן אויף איר בעטל און געוויינט.

זינט זי איז צוריקגעקומען פון שפּיטאָל, האָט טויבע אַ סך געוויינט. די מאַמע איז ס'רוב געזעסן ביי דער מומע מרים, אָדער ביי דער באָבע ראָכל. טויבע האָט איינע אַליין געפּוצט און געררומט די שטוב, אַליין געקאָכט, אַליין געמאַכט שבת און... געוויינט.

בשעת דער טאַטע האָט געגעסן, איז טויבע נישט געווען אין שטוב. זי איז געזעסן אין הויז, אויף דער שוועל. ערשט, אַז דער טאַטע האָט אָפּגעבענטשט און געלייגט זיך, איז טויבע אַריינגעקומען, אַראָפּגערוימט פון טיש און אַליין געגעסן.

די שבתים, זינט טויבע איז צוריקגעקומען, זענען אויסגעפאַלן ביי אונז טרויעריקע. דער טאַטע האָט טרויעריק געזונגען זמירות. די מאַמע האָט נאָך טרויעריקער געלייענט דאָס טייטש־חומש. טויבע אַליין איז ביים טיש נישט געזעסן. אירע שבתים זענען אַריבער אין קיך אויפן אייזערנעם בעטל.

אַפילו פּסח איז טויבע אויך נישט געזעסן ביים סדר. זי האָט דעם גאַנצן פּסח אַריינגעבערענגט אין אונזער שטוב. זי האָט געמאַכט פון דער שטוב פּתום ורעמסס, אָבער דערלאַנגען צום טיש האָט געמוזט די מאַמע אַליין, און וויין פון די אַרבע כוסות האָט די מאַמע געמוזט אַריינטראָגן טויבען אין קיך אַריין.

ביי „שפוך חמתך", וואָס דער טאַטע האָט אין יענעם יאָר אַרויסגעשפּיגן פון זיך אַזוי ווי אַ שטיק בלוט, איז טויבע נישט בעגאַנגען עפענען די טיר, נאָר די מאַמע.

טויבע האָט געקוקט אין דער אָפענער, פינסטערער טיר

אַריין מיט גרויסע אויגן. דאַכט זיך, אַז ערשט אַצינד האָבן די אויגן אירע צוריקגעקריגן די טאָפּלטע פאַרב — די בלויע מיט דער גרינער. זי איז געשטאַנען אַזוי, ווי זי וואָלט געהאָפּט, די אָפענע טיר זאָל איר ברענגען די ישועה. נאָר אַז די טיר האָט זיך צוריק פאַרמאַכט און די ישועה איז נישט געקומען, האָט טויבע געוויינט. די מאַמע האָט אויך געוויינט. בלויז דער טאַטע האָט ווייטער געזאָגט די הגדה

ווען מען זאָל אָבער נישט וויסן, אַז דעם טאַטנס קול איז אַביסל צו שטיל, אַזוי ווי ביי אַלע טויבלעכע, וואָלט מען גע־קענט מיינען, אַז אויך אים ווערגן די טרערן.

קאַפּיטל אײן און צװאַנציק

נאָך פּסח האָט זיך דאָס ווייס־רויטלעכע בליעכץ אויף די קאַש־טאַן־ביימער אויפגעשטעלט, אַזוי ווי רערן פון מנורות. איבער די פלויטן אַריבער, פון די געקאַלכטע שטאַכעטן־פאַרקאַנדלעך אַפּער, זענען שוין אַריבערגעהאָנגען ווייסע און בלויע שטענג־לעך בעז, אַזוי ווי לעבעדיקע, פאַרביקע פייגל.

אונזער גרויסער, צעפאָרענער הויף מיט יאָרמע בעל־עגלהס אָמניבוס, מיט די לאָדנס אויף די פענסטער האָבן זיך געבאָדן אין זון און אין גרינס. פון חדר איז מען אַהיימגעקומען, ווען די דעכער האָבן נאָך געגליט מיט גין־גאָלד. אין דער לופט האָבן געראָיעט מחנות ברוינע, האָריקע כראַבאָנשטשעס, וואָס האָבן געשמעקט מיט האָניק.

איך מיט יאַנקלען האָבן אין יענעם זומער צוגעקריגן נייע חברים — יונגלעך פון פרעמדע הייף מיט פרעמדע נעמען. אין

די פאַרנאַכטן זענען זיי געקומען צו אונז הערן די וואונדער־לעכע מעשיות, וואָס יאַנקל האָט געקאָנט דערציילן.

כ׳האָב גאָרנישט געוואוסט, אַז אָט דער יאַנקל מיטן גע־שפרענקלטן פנים, וואָס די שטיף־מוטער זיינע רופט אים „גנב״ — האָט אַזאַ אוצר מיט מעשיות. נישט בחינם האָט מען אים אויס־געקליבן צו שפּילן יוסף הצדיק.

יאַנקלס מעשיות האָבן געהערט נישט נאָר די נייע חברים, און נישט נאָר יאַנינקע דעם סטאַרשי סטראַזשניקס, נאָר אַפילו טויבע, די שוועסטער מיינע, וואָס האָט שוין אַליין געקאָנט האָבן אַ קינד, איז אויך געזעסן און געהערט.

און דערציילט האָט יאַנקל פון קעלבלעך און ציגן, וואָס זענען נישט געווען — נישט קיין קעלבלעך און נישט קיין ציגן, נאָר פאַרשטעלטע שדים מיט רוחות. פון איינעם אַ יוד אַ נע־ונדניק, וואָס איז געגאַנגען צופוס איבער ימים און וואַסערן און האָט אַפילו די פאָלעס פון דער קאַפּאָטע נישט איינגענעצט. איין מעשה האָט יאַנקל געהאַט פון אַ גזלן, אַ רוצח, וואָס האָט געהאַט אַ גאָלדענעם פאַסעק מיט אַ גאָלדענער שווערד. דער דאָזיקער גזלן און רוצח האָט גענומען זיבן קייזערלעכע טעכ־טער פאַר זיבן קייבס־ווייבער. ער האָט אויסגעשאָכטן און אויס־געהרגעט זייערע טאַטעס, די קיסרים, און איז אַליין געוואָרן קיסר איבער דער גאַנצער וועלט. די זיבן קייבס־ווייבער האָבן אים געבוירן זיבן מאָל צו זיבן קינדער — זכרים און נקבות. די זיבן מאָל זיבן קינדער האָבן אויך געבוירן יעדער צו זיבן מאָל זיבן קינדער אַזוי לאַנג, ביז די גאַנצע וועלט איז פול געוואָרן מיט דעם גזלנס קינדער און קינדס־קינדער. אַפילו אונ־זערע טאַטעס — האָט יאַנקל געזאָגט — מיט אונזערע מאַמעס, מיט אונזערע באָבעס — אַלע קומען אַרויס פון יענעם גזלן. אַז נישט, וואָלט דאָך קיין וועלט נישט געווען.

יאַנקל האָט זיינע מעשיות דערציילט האַלב אויף יודיש, האַלב אויף פּויליש. ער האָט עס געטון דערפאַר, אַז אויך יאַ־נינקע דעם סטאַרשי סטראַזשניקס זאָל פאַרשטיין.

יאַנינקע אַליין איז איבערן ווינטער אויסגעוואַקסן. זי האָט

נעקריגן צווײ חן-גריבלעך אין די באַקן און אַ וואַרעמע, מילך-רויטלעכע הויט.

קײנעם איז עס, מן-הסתם, נישט אײנגעפאַלן. נאָר מיר האָט זיך אײנמאָל געגומען אויסדאַכטן, אַז יאַנקל דערציילט זײנע מעשיות נישט פאַר מיר און נישט פאַר די נײַע חברים, נאָר בלויז פאַר יאַנינקען.

זי איז געזעסן בײ יאַנקלען צופיסנס, אַרויפגעקוקט צו אים מיט פאַרקלערטע אויגן. אַז יאַנקל האָט פאַרענדיקט אַ מעשה, האָט זי אים געשאָקלט בײ אַ קני און געבעטן:

— יאַנקל, נאָך אײן מעשה... דערצײל... יאַנינקע בעט דיך...

איך האָב אַ פּאָר מאָל געזען, ווי יאַנקל מיט יאַנינקען זענען געזעסן אויפן דישעל פון זײן טאַטנס אָמניבוס און גע-געסן פון אײן שקאַרמיץ אַרויס. יאַנקל אַלײן האָט מיר אײנמאָל דערציילט, אַז יאַנינקע האָט אים צוגערעדט, ער זאָל ווערן אַ גוי. ס'הײסט, נישט אַצינד, נאָר שפּעטער, ווען ער וועט אונ-טערוואַקסן. איר טאַטע האָט זי געזאָגט — וועט אים מאַכן פאַר אַ סטראַזשניק. זײ וועלן בײדע חתונה האָבן און וואוינען אויף דער שפּאַציר-גאַס דאָרטן, וואו עס וואוינען אַלע גוײם.

יאַנקל האָט עס מיר דערציילט בסוד-סודות. ער האָט גע-זאָגט, אַז ער וועט זיך נישט שמדן. ער וויל נישט ווערן קײן גוי. ווײל גוײם האָט ער נישט ליב און ער האָט מורא פאַר זײ. אָבער מיט יאַנינקען וועט ער חתונה האָבן.

אין מיר איז געזעצט געוואָרן דאָס בלוט. ס'האָט זיך מיר געדאַכט, אַז שוין מאָרגן וועט יאַנקל אַוועקגײן אין „טומאה" אַרײן און וועט זיך אָפּשמדן.

האָב איך אים געזאָגט, אַז טאָמער, חלילה, שמדט ער זיך — פאַרלירט ער די וועלט און יענע וועלט. ער וועט לײדן חיבוט-הקבר. דער עונש אויף יענער וועלט — האָב איך גע-זאָגט — איז אַזוי גרויס, אַז ס'איז גאָרנישט אויסצוהאַלטן. מען בראָט און מען ברענט מיט אָנגעגליטע צוואַנגען. מען ציט אַרויס אײנציקווײז די האָר פון קאָפּ און די נעגל פון הינטער די פינ-

גער צפער. מען ברענט אויס צווערשט איין אויג, דערנאך — ס'אנדערע. און אז מען איז שוין אינגאנצן בלינד, מאכט מען דיך ווידער זעעוודיק און מען ברענט דיר אויפסניי אויס די אויגן. און ווייסטו וואס נאך — האב איך אים געזאגט — אויף יענער וועלט דרייט זיך ארום א שד מיט א שער, וואס שערט אפ די משומדים אלע טאג א שטיקל פון דער מילה.

יאנקל האט זיך באגאסן מיט א ש..ייס.

— פונוואנען ווייסטו? — האט ער אין איין אטעם גע־פרעגט — ביסט געשטאנען דערביי?

— ס'הייסט, פונוואנען איך ווייס? און ווער ווייסט דאס נישט?

יאנקלען, זעט אויס, זענען מיינע רייד אריין אין קאפ. ער האט אנגעהויבן אויסמיידן יאנינקען. אין די פארנאכטן איז ער מער נישט געקומען דערציילן קיין מעשיות. דאכט זיך, אז מיך האט ער אויך גענומען אויסמיידן.

אז ס'איז געקומען די וואך פון גויאישן שבועות, איז די מאמע מיינע איינמאל אהיימגעקומען און דערציילט, אז זי האט געזען יאנקלען ביים קלויסטער בשעת א פראצעסיע. ער איז געשטאנען אן א היטל און געקוקט אויף די צלמים און אויף דער „מאטקא באסקא", וואס קליינע שיקסלעך אין ווייסע וועלאנען האבן געטראגן. יאנינקע איז אויך געגאנגען אין דער פראצעסיע. זי האט געטראגן א רויט, סאמעטן קישעלע, און אויפן קאפ האט זי געהאט א קרענצל פון בלויע בלימלעך.

מיר איז שטארק טרויעריק געווארן פון דער דאזיקער בשורה. אויב יאנקל איז געשטאנען ביי דער פראצעסיע אן א היטל, איז א סימן, אז ער גייט זיך שמדן. און אפשר האט ער זיך שוין געשמדט?

איך האב אים געוואלט פרעגן. כ'האב אים אפגעווארט אלע פארנאכט ביי אונזער טיר. אבער ווער האט געזען יאנקלען? אז ער איז ערגעץ פארפאלן געווארן. אז ער ווייזט זיך גארנישט.

ערשט, אז ס'איז געקומען אונזער שבועות, האב איך מיך מיט אים געטראפן.

ער איז ווידער געזעסן אויפן דישעל פון זיין טאַטנס אָמיניבוס צוזאַמען מיט יאַנינקען. כ׳האָב באַלד דערקענט און ס׳האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז נאָך נישט געשמדט. ערשטנס, האָט ער גערעדט יודיש, און צווייטנס, ווען ער זאָל זיך, חלילה, האָבן געשמדט, וואָלט ער דאָ נישט געזעסן אַזוי פראַנק און פריי און געקנאַקט באַניקערן פון איין שקאַרמיץ אַרויס.

כ׳האָב געפרעגט יאַנקלען, וואו ער איז געווען. פאַרוואָס האָט מען נישט געזען, נישט אים און נישט יאַנינקען?

האָט דעם סטראַזשניקס שיקסל מיר געגעבן צו פאַרשטיין, אַז בשעת מען גייט מיט די פראָצעסיעס און מען „מאָדליעט“ זיך אין „קאָשטשאָל“, טאָר מען זיך נישט חברן נישט מיט מיר און נישט מיט יאַנקלען. ס׳איז אַן עברה — האָט זי געזאָגט — נאָר אַזוי ווי ס׳איז שוין אויס מיט די פראָצעסיעס, איז זי צוריקגעקומען צו אונז.

האָט מען זי טאַקע ערב־שבועות מיטגענומען אויף דער „זאַמלינע“ אַרויס רייסן טאַטאַראַק.

יאַנינקע איז געקראָכן אין די סאַדזאַווקע אַריין מיט אויפגעשאַרצטע קניען. איר לייב איז געווען ברוין און געהאַט קליינע, גאָלדענע הערעלעך. יאַנקל אַליין איז אין דער סאַדזאַווקע נישט אַריינגעקראָכן. ער איז געלעגן אויפן גראָז אַ שווייגנדיקער און געקוקט, ווי איך מיט יאַנינקען רייסן דעם טאַטאַראַק. אַז מיר זענען צוריק אַרויס מיט אַ גאַנצן בונט קוויטשערס, זענען יאַנקלס אויגן געווען פאַרלאָפן מיט רויך. ער האָט אונז נישט געקוקט אין פנים אַריין. יאַנינקע איז געשטאַנען אַ צעלאַכטע מיטן אויפגעשאַרצטן קליידל און מיט די גאָלדענע העלעלעך. באַלד אָבער האָט זי אויפגעהערט צו לאַכן. דאַכט זיך, אַז זי האָט אויך געקריגן פאַרלאָפענע אויגן מיט רויך. זי האָט געשווינד אַראָפּגעלאָזט ס׳קליידל און געפרעגט יאַנקלען, צי ער איז ברוגז מיט איר.

יאַנקל האָט נישט געענטפערט. ער האָט געהאַט אַ בייז פנים. מיר האָט זיך אויסגעדאַכט, אַז אין דער איצטיקער מי-

נוט האָט יאַנקל נישט קיין זומער־שפּרענקעלעך, נאָר לעכער אין פּנים.

ער האָט גענומען פון אונז דעם גאַנצן טאַטאַראַק און אַליין אים אַהיימגעטראָגן. אַ גאַנצן וועג האָט ער געשוויגן און יאַ־נינקע האָט שטילערהייט געהאַט טענות צו מיר — פאַרוואָס כ׳האָב זי געהייסן רייסן טאַטאַראַק אָן יאַנקלען.

אַז כ׳האָב זי גאָרנישט געהייסן. אַז יאַנקל אַליין האָט אויך נישט געוואָלט אַריינגיין אין וואַסער.

כ׳האָב חרטה געהאַט, וואָס כ׳בין מיטגעגאַנגען. מן־הסתּם, בין איך געווען די סיבה פון יאַנקלס בייז זיין און שווייגן.

נאָר, אַז מיר זענען אהיימגעקומען און דערשפּירט דעם ריח פון די פּוטער־קוכנס אויפן הויף, איז יאַנקל צו זיך געקומען.

מען האָט גלייך אויסגעשיט און אויסגעהאָנגען דעם טאַ־טאַראַק אין אַלע שטובן — נישט פאַרגעסן אַפילו דעם סטאַרשי סטראָזשניקס שטוב.

יאַרמע בעל־עגלהס ווייב האָט אַריינגעבראַכט צו אונז ווייזן איר געראָטן געבעקס, און מיין מאַמע האָט געוויזן אירע קעז־קוכנס דעם סטאַרשי סטראָזשניקס ווייב, מכבד געווען און גע־זאָגט, אַז מאָרגן, מערטשעם, וועט זי איר דערציילן די גאַנצע מעשה, פאַרוואָס ס׳איז שבועות.

מיין מאַמע האָט זיך ליב געהאַט פאַרצושטעלן, זי האָט געקאָנט און געוואוסט.

האָט זי טאַקע דערציילט צומאָרגנס.

געווען איז שוין פאַרנאַכטלעך. דער הימל איז געשטאַנען אַ קילער, וואו־נישט־וואו פאַרוואָרפן מיט רויטלעכע וואָלקנדלעך. ביידע — די מאַמע מיט דער רוסישער גויע — זענען געזעסן אויף דער שוועל פון אונזער הויז. די מאַמע האָט געגעבן צו פאַרשטיין אויף פּויליש, ווער ס׳איז דאָס געווען רות און ווער ס׳איז געווען בועז. ווי אַזוי רות, די גויע, האָט געזאָגט צו נעמי: „דיין גאָט איז מיין גאָט, און דיין פאָלק איז מיין פאָלק״. ווי אַזוי רות איז געקומען צו בועזן אין פעלד אַריין קלויבן זאַנגען, און ווי ס׳איז דערנאָך אַרויסגעקומען דוד המלך,

וואָס האָט געקאָנט שפּילן אויף אַ האַרפּע און זינגען, ווי אַ פויגל.

יאַנקל, כאָטש ער אַליין האָט געקאָנט דערציילן די שענ־סטע מעשיות, איז אויך אַצינד געזעסן און געהערט. יאַנינקע האָט זיך אָנגעשפּאַרט מיט דער גאָמבע אויף מיין מאַמעס אַ קני און אַרויפגעקוקט מיט אויפגעריסענע, בלויע אויגן.

איך האָב געקוקט אויף יאַנקלען. מיר האָט זיך אויסגע־וויזן, אַז ער האָט אַצינד געקריגן אויך אַזעלכע בלויע אויגן, ווי יאַנינקע, און ס׳איז מיר איינגעפאַלן, אַז יאַנקל איז נישט יאַנקל, נאָר בועז, און אַז יאַנינקע איז נישט יאַנינקע, נאָר רות. נישט מער, ביי אונז אויפן הויף איז נישטאָ קיין פעלד און ס׳וואַקסן נישט קיין זאַנגען. דאָ קאָן רות נ י ש ט קומען צו בועזן.

איז עס דאָך געווען יאַנקל. אַז ער האָט געקאָנט פאַר־שטעלן יוסף הצדיק, פאַרוואָס זאָל ער נישט קאָנען זיין בועז?

אין אַנדערן טאָג שבועות בין איך געזעסן מיט יאַנקלען אויפן הויף און געקוקט אין סאָד אַריין, וואו די זון איז גע־שטאַנען איבער איין בוים, אַזוי ווי אַ גרויס, אָנגעצונדן ראָד.

יאַנקל איז געווען ברוגז אין שטוב. ער האָט מיר געזאָגט, אַז אינדערפרי האָט ער פאַרשפּעטיקט צום דאַוונען. איז גע־נאַנגען דער טאַטע זיינער און האָט אים צווישן אַלע מענטשן אין בית־מדרש אַראָפּגעלאָזט אַזאַ פּלאַם, אַז ער האָט זיך שיער נישט באַגאָסן מיט בלוט. דעם טאַטן, זאָגט יאַנקל, וועט עס נישט זיין געשענקט. ער וועט זיך נאָך דערשפּילן, דער טאַטע, אַז ער, יאַנקל, וועט נעמען יאַנינקען און ביידע וועלן זיי פונדאַנען אַנטלויפן, עלעהיי בועז מיט רות.

מיר איז אַזש הייס געוואָרן הינטערן האַרץ. ערשט נעכטן האָב איך דאָך פאַרגלייכט יאַנקלען מיט יאַנינקען צו בועזן מיט רות. און זע נאָר, ער זאָגט דאָך אויך ס׳אייגענע.

— אָבער בועז האָט זיך דאָך נישט געשמדט.

— פונוואַנען הייסטו?

— ס'הייסט, פונוואַנען כ'ווייס? ס'שטייט דאָך אין דער תּורה.

— יאַך זאָג דען, אַז כ'על מיך שמדן?

— וואָס דען וועסטו טון?

— יאַנינקע וועט זיך מגייר זיין.

— און וואָס וועט זאָגן דער סטאַרשי סטראַזשניק?

— ער דאַרף דען וויסן?

כ'ווייס נישט פאַרוואָס, נאָר מיר האָט זיך אין יענער מינוט דערמאָנט דאָס טרויעריקע מעשה־ביכל פון רודאָלף דעם באַטריגער און פון דער שיינער קאַראָלינע, וואָס מען האָט ביינאַכט אַרויסגעגנבעט פון פאָטערס פּאַלאַץ.

כ'האָב געוואוסט, אַז בעלי־מלאכות מיט שניידער־מיידלעך פירן ליבעס. זיי גייען אין די שבתדיקע פאַרנאַכטן שפּאַצירן אויפן שאָסיי אַרויס. כ'האָב אויך געהערט לידלעך פון ליבעס. נאָר ווי אַזוי די ליבע אַליין זעט אויס — האָב איך מיר נישט געקענט פאָרשטעלן.

אַצינד, ווען יאַנקל האָט אַזוי שטיל און פאַרביסן גערעדט, איז מיר קלאָר געוואָרן, אַז יאַנקל מיט יאַנינקען פירן אַ ליבע.

אמת, אין די שבתדיקע פאַרנאַכטן האָב איך זיי נישט געזען גיין אויפן שאָסיי — פאַרוואָס האָב איך זיי געטראָפן אַמאָל הינטערן פאַרקאַן פון סאָד. אַז זיי האָבן מיך דערזען, האָבן זיי זיך אויפגעריסן און אַנטלאָפן. אַ הונט האָט זיך אויך פון ערגעץ אויפגעריסן און איז זיי נאָכגעלאָפן. אַן אַנדערשט מאָל האָב איך געזען, ווי יאַנינקע האָט געהאַלטן צווישן די ציין אַ קיכל און יאַנקל האָט געגעסן פון איר מויל אַרויס. מוז זיין, אַז דאָס טאַקע הייסט פירן אַ ליבע.

פונדערוויטנס איז אָנגעקומען יאַנינקע, אויף אירע פלאַקסענע האָר איז אַצינד געפאַלן די זון, וואָס האָט זיך אַרויסגערוקט פון סאָד. יאַנינקע איז געגאַנגען צו אונז. באַלד אָבער האָט זי זיך מיישב געווען, שטיין געבליבן אַ ווײַלע און איז צוריק אַריין אין שטוב.

יאנקל האָט אַ קוק געטון אויף מיר מיט אַ האַלב פּנים נאָך אַ ווײַלע שווײַגן האָט ער זיך געפרעגט:

— גייסט היינט נישט אין ערגעץ?

— ניין, כ׳גיי נישט. וואָס איז דען?

— גאָרנישט. גלאַט. נאָר זעסט — איז זײַן שטימע געוואָרן הייזעריקער — איך מיט יאַנינקען האָבן מיר זיך אָפּגעשמועסט היינט צו קלויבן זאַנגען.

— ס׳הייסט, זאַנגען? ווי קומען דאָ אַהער זאַנגען?

— כ׳האָב איר געזאָגט—האָט יאַנקל שוין נישט גערעדט, נאָר בלויז געאָטעמט — אַז זי וועט זײַן רות און איך — בועז. איך וועל שטיין אין פעלד און זי וועט קומען נאָך די זאַנגען.

— וואו האָסטו דאָ אַ פעלד? וואו האָסטו דאָ זאַנגען?

— ס׳עט דאָך נאָר זײַן אַזאַ שפּיל. דעם טאַטנס אָמניבוס האָבן מיר געמאַכט פאַר אַ פעלד, און דאָס שטרוי, וואָס ליגט דאָרט אינעווייניק, וועט זײַן די זאַנגען, פאַרשטייסט?

— כ׳פאַרשטיי. נאָר דאָס פעלד געפעלט מיר נישט. פון די זאַנגען דאָרט אין אָמניבוס שפּירט מען מיט שווייס. און גלאַט, וואָס איז דאָס פאַר אַ משוגענער אײַנפאַל?

— מ׳עט זיך שפּילן, וואָס אַרט דיך?

— ס׳אַרט מיך נישט. נאָר איך וויל מיך אויך שפּילן.

— וואָס וויעסטו זײַן? אַז דו ביסט נישט, נישט רות און נישט בועז?

נו, יאָ. ער איז גערעכט, יאַנקל. אָבער ווי וועל איך מיך אַהינטון?

— באַהאַלט דיך ערגעץ — האָט יאַנקל גענומען רעדן גיך — דאָ, הינטער די ברעטער. אַז איך מיט יאַנינקען וועלן שוין זײַן אין אָמניבוס, זאָלסטו דיך אַוועקזעצן אויפן דישעל. טאָמער גייט ווער, זאָלסטו געבן אַ הוסט.

יאַנקלס אויגן האָבן געקוקט אויף מיר מיט אַ גרינלעך פײַערל. אַזעלכע אויגן האָט יאַנקל געהאַט, ווען דער לאָמער גוי האָט געבראַכט דעם אָגער צו זײַן טאַטנס קאָבילע.

— ווייסטו וואָס נאָך? — האָט יאַנקל מיך אָנגעכאַפּט בײַ דער האַנט — כ׳על דיר געבן מיין קנייפּערל (מעסערל).

כ׳בין אים מוחל געווען דאָס קנייפּערל. כ׳האָב געשפּירט, אַז די רות מיט דעם בועז זענען נישט קיין פּאָר. אַז ס׳איז אינגאַנצן אַן אויסטערלישער שפּיל. כ׳האָב אָבער יאַנקלען ליב געהאַט. כ׳האָב נישט געהאַט קיין כח אים אָפּצוזאָגן. און גלאַט, מיך אַליין האָט באַשלאָגן אַ היץ. ווען איך וואָלט מיר געקאָנט אָפּגעבן אַ קלאָרן חשבון, וואָלט איך, מן־הסתם, געזאָגט, אַז אויך איך וויל פירן אַ ליבע מיט יאַנינקען.

דער סוף איז געווען, אַז כ׳האָב מיך באַהאַלטן צווישן די האַלב־פאַרפוילטע ברעטער. פונדאַנען אַרויס האָב איך געזען, ווי יאַנקל איז אַריינגעקראָכן אין זיין טאַטנס אָמניבוס. אַ רויטער פלעק פון דער זון איז אים נאָכגעקראָכן צופיסנס.

דערנאָך האָט יאַנקל געגעבן אַ פייף. דער פייף איז לאַנג געשטאַנען אין ליידיקן הויף. ס׳האָט געדויערט אַביסל. ביז יאַנינקע איז אַרויסגעקומען פון זייער שטוב און אויך אַריינגעקראָכן אין אָמניבוס. זי איז געקראָכן נישט מסוגלדיק. ס׳קליידל האָט זיך פאַרריסן. דאָס אָפּגעדעקטע שטיקל לייב איז נישט געווען ברוין, ווי די פיס אירע, נאָר ווייס, ווי קעז.

אַז ביידע זענען שוין געווען אינעווייניק, בין איך אַרויס פון הינטער די ברעטער און איבערגעגאַנגען אויפן דישעל. אַזוי ווי יאַנקל האָט געהייסן.

פון דער גאַס איז אַריינגעקומען אַ הונט. דאַכט זיך, אַז ס׳איז געווען דער אייגענער הונט, וואָס איז אַמאָל נאָכגעלאָפן יאַנקלען מיט יאַנינקען. אַצינד איז ער אַרומגעקראָכן ביי די ווענט און געשמעקט. דערנאָך איז ער שטיין געבליבן אינמיטן הויף און גענומען זיך דרייען אַרום זיין אייגענעם ווידל.

איך האָב געהיטן בועזן מיט רות. אינעווייניק, אין אָמניבוס, איז געווען שטיל. דער הונט האָט זיך אָפּגערוקט אויף אַ פּאָר טריט און פאַרקוקט זיך אויף מיר. געקוקט אַזוי לאַנג, ביז איך בין אים נישט געפעלן. האָט ער אַ ביל געטון. צום ערשט איינמאָל, דערנאָך וואָס אַמאָל געדיכטער און העכער.

אויף מיר איז געריגצלט געוואָרן די הויט. פון אָמניבוס אַרויס האָט מען זיך נישט אָפּגערופן. מיר האָט זיך גענומען אויסוויזן, אַז דער הונט רופט עמעצן, מען זאָל אַהערקומען און זען.

האָט זיך טאַקע געעפנט דעם סטאַרשי סטראַזשניקס טיר און ס'איז אַרויסגעקומען זי אַליין, יאַנינקעס מאַמע. זי האָט זיך גיך אַרומגעקוקט איבערן הויף. דער הונט האָט געקריגן נאָך מער חוצפה און גענומען שפּרינגען גלייך צום דישעל, וואו איך בין געזעסן אין העלישע פּייערן.

כ'ווייס נישט, צי האָב איך טאַקע געזען, ווי די רוסישע גויע גייט אַהער צום אָמניבוס, צי האָב איך עס מער דערשפּירט. נאָר כ'האָב מיך געגעבן אַ ריס אָפּ פון דישעל און מיט אַ געשריי — „יאַנקל, מ'גייט!" — האָב איך גענומען אַנטלויפן.

נאָך מיר איז נאָכגעלאָפן דאָס צעשראָקענע קול פון יאַנינקעס מאַמע:

— סטאָי... סטאָי... וואו איז יאַנינקע?

נאָר דאָס האָט מיך אַזוי ווייט נישט געיאָגט, ווי דער הונט. ער איז מיר נאָכגעלאָפן מיט אַזאַ געבילעריי און מיט אַזאַ רשעות, אַז דער קאָפּ פון הינטן האָט מיר אָנגעהויבן וויי טון.

כ'האָב נישט געוואוסט, ווי אַזוי ס'איז געשען. נאָר מיטאַמאָל האָב איך דערשפּירט אויפן גראָבן פלייש פון רעכטן פוס אַ שטאָך פון הונטס אַלע ציין.

כ'בין געפאַלן מיטן פנים אין אַ רינשטאָק אַריין. כ'האָב געמוזט שרייען. ווער ס'האָט מיך אויפגעהויבן, ווייס איך נישט. כ'האָב גאָרנישט געזען, כ'האָב נאָר געפילט אַ פּאָרע פון מיילער און אין די אויערן האָט טעמפּ אָפּגעקלונגען אַ האַרט, פאַרביסן קול:

— מערזאַוויעץ, סוקין סין. דאָ קרימינאַלו!

זומערגנס באַלד אינדערפרי האָט מען גערופן צו מיר

איטשע רופא. ער האָט אַריינגעשטעלט צו מיר אין די פּיס אַריין דעם שוואַרצן לעדערנעם דאַשיק. ער האָט דאָרט געטאַפּט און געקוועטשט מיט די אַלטע, קישלדיקע פינגער זיינע.

ביים בעט איז געשטאַנען די מאַמע מיט פלעקן אויף ביידע קינבאַקן. צופיסנס האָט געקוקט אויף מיר טויבע.

די מאַמע האָט מיט אַ קורצן אָטעם געפרעגט איטשע רופא, צי דער הונט איז, חלילה, נישט געווען משוגע. און וואָס זי האָט צו טון און וואו זי האָט צו לויפן.

איטשע רופא האָט אַרויפגערוקט דעם לעדערנעם דאַשיק און געבייזערט זיך:

— לויף נישט — האָט ער געשריגן מיט אַן ענג קול — אַז דו וועסט לויפן, וועסטו קריגן אַ שטיין אין בויך. נאַ — האָט ער געזאָגט — דאָ פאַרשרייב איך דיר אַזאַ וואַסער. זאָלסט אים מאַכן קאָמפּרעסן אַלע זעקס שעה. אַז ס׳וועט אים נישט בעסער ווערן, זאָלסטו מיך רופן, וועט מען אים שטעלן אַ צוויי פּיאַווקעס.

— וואָס עפּעס פּיאַווקעס? — האָט די מאַמע פאַרקרימט ס׳פּנים — מיין בערל, זאָל זיין אָפּגעשיידט, האָט קיינמאָל קיין פּיאַווקעס נישט געהייסן שטעלן.

— דערפאַר איז ער דאָך טאַקע געשטאָרבן, דער בערל דיינער — האָט איטשע רופא געענטפערט שוין נישט דער מאַמע, נאָר טויבען.

דאַכט זיך, אַז ער האָט בכלל נישט גערעדט צו דער מאַמען, נאָר צו טויבען.

כאָטש דער פוס האָט געברענט — האָב איך עס פונדעסט־וועגן געזען. ער האָט געקוקט אויף טויבען מיט דער גאַנצער ווייסער באָרד זיינער.

— ווי הייסטו? — האָט ער אומגעריכט געגעבן אַ נעם טויבען אונטער דער גאָמבע.

— טויבע — האָט מיין שוועסטער דערשראָקן געענטפערט.

— וועמענס ביסטו?

— אַ הינעדיקע — האָט זי זיך פאַמעלעך געוואָלט אָפּ־

רוקן פון אים. אָבער דעם אַלטנס קישלדיקע פינגער האָבן זיך פון טויבעס גאָמבע פלוצלינג אַראָפּגעגליטשט אויף אירע פולע, גרויסע ברוסטן.

זי האָט זיך, אַזוי ווי פאַרקרעקט. און כאָטש איטשע רופא איז געווען אַ שיינער יוד און איז אָנגעגאַנגען אין שטאָט פאַר אַ גרויסן מומחה — האָט פונדעסטוועגן אונזער טויבע געהאָט די העזה אָוועקצוּוואַרפן פון זיך זיינע הענט און בייז אַ זאָג צו טון:

— איך בין נישט קראַנק. מיך דאַרפט איר נישט „באַדען".

— האָסט נישט קיין דרך־ארץ פאַר קיין עלטערן יוד — איז איטשע רופא שטיין געבליבן מיט דער שיינער באָרד אין דער קרום.

— זאָל דער עלטערער יוד נישט קריכן, וואו מען דאַרף נישט — האָט זיך טויבע אויסגעדרייט מיטן פנים צום פענסטער און אַפילו נישט געענטפערט, ווען דער אַלטער רופא האָט געזאָגט „אַ גוטן־טאָג".

מיר האָט מען געלייגט קאָמפּרעסן. אויפן בעט איז געזעסן טויבע און געפירט איר וואַרעמע האַנט איבער מיין פנים. דער טאַטע האָט נישט געוואוסט, ווי אַזוי און פאַרוואָס דער הונט האָט מיך צעביסן. ווי נאָר ער איז אַהיימגעקומען, האָט ער זיך אַראָפּגעבויגן צו מיר אין בעט אַריין. ער האָט מיר געטאַפּט דעם שטערן און געזאָגט, אַז קיין היץ, חלילה, האָב איך נישט, נאָר אַ שטיקל ציבעלע וואָלט נישט געשאַדט צוצוּלייגן מיר צום פוס.

— ווער מיט עפּעס, ער מיט זיינע ציבעלעס — האָט די מאַמע ביטולדיק אַ קנייטש געטון מיטן קאָפּ.

איטשע רופא האָט מען שוין מער צו מיר נישט גערופן, דער פוס האָט זיך געהיילט אָן זיינע פּיאַווקעס.

וועגן דעם, וואָס איז געשען, האָט מען אין שטוב נישט גערעדט. די מאַמע איז צום סטאַרשי סטראַזשניק מער נישט אַריינגעגאַנגען. כ'האָב געהערט, אַז צו יאַנינקען האָט מען גערופן פּזשילענצקי דאָקטאָר — זי האָט היץ, יאַנינקע — און דער

סטאַרשי סטראַזשניק זוכט אַרום יאַנקלען. ער וויל אים איינזעצן אין קרימינאַל.

יאַנקל איז אָבער ערגעץ-וואו נעלם געוואָרן. טויבע זאָגט, אַז דער יאַנקל איז אַ משוגענער הונט, אַ לאָבוז, אַ גנב. ער האָט זי דאָך צעביסן, די יאַנינקע. וואָס האָט ער געוואָלט פון שיקסל, וואָס?

איך ווייס אויך נישט, פאַרוואָס ער האָט זי צעביסן. טאָקע עפּעס אַ משוגענער הונט. נישט בחינם איז ער נעלם געוואָרן.

קומט אָבער די מאַמע איינמאָל צו גיין און זאָגט, אַז יאַרמע בעל-עגלה האָט אים געפּאַקט, דעם תנא-ברא זיינעם. ער זאָל זיך האָבן אויסבאַהאַלטן אויף דער „זאַמלינע“ ביי אַ גויע. זי האָט אים געגעבן צו עסן קעלבאַס, די גויע, געקויפט אים אַ גראַנאַטענעם קאַשקעט מיט אַ לעדערנעם דאַשיק און צוגערעדט אים, ער זאָל זיך שמדן. יאַרמע בעל-עגלה איז דער-פון געוואָר געוואָרן, גייט ער אַראָפּ אויף דער „זאַמלינע“ און לאָזט דעם יונג אַראָפּ צוויי פייערדיקע פּעטש, און שלעפּט פון אים אַראָפּ די שטיוול מיטן גראַנאַטענעם קאַשקעט און בינדט אים, ווי אַ שעפּס. אַזוי אַרום, געבונדענערהייט, האָט ער אים אַוועקגעפירט קיין וואַרשע.

ווער ווייסט, צי איך וועל שוין אַמאָל יאַנקלען זען. בפרט, אַז די מאַמע מיינע קלערט אויף אַן אמת אַרויסצוציען זיך פון דער דאָזיקער דירה.

קאַפּיטל צוויי און צוואַנציק

זיין פוס האָט זיך שוין געהאַט אויסגעהיילט. פון הינטישן ביס איז געבליבן נישט מער, ווי אַ בלוי-רויטלעך געריגצלט הייטל, וואָס איז פון טאָג צו טאָג בלאַסער געוואָרן.

קומט אַמאָל, אין יענע טעג, אַהיים דער טאַטע תּחילת נאַכט, אַ פאַרשוויצטער, אַ צעפּאַרעטער, און הייסט זיך געבן אַ שיסל וואַסער מיט זייף. ער וואַרפט פון זיך אַראָפּ דאָס וועסטל מיטן העמד און שטייענדיק איבער דער שיסל, אַ האָרי־ קער, אײַנגאַנצן אַ פאַרשוויצטער, זאָגט ער, אַז אי״ה נאָך שבּת פאָרן מיר אַלע אַרויס אין אַ דאָרף אַרײַן.

די מאַמע קוקט אים אָן מיט אַ פאַרחידושט פּנים. זי טראַכט, מן־הסתם, אַז איר מאַן האָט זיך געמוזט אָנשיכּורן. וואָרום, ערשטנס, וואָס איז דאָס פאַר אַ וואַשן זיך אין אַ פּראָסטן מיטוואָך אין אַ קאַלטער שיסל מיט זייף, און צווייטנס, וואָס איז דאָס פאַר אַ פאָרן אין דערפער אַרײַן?

דער טאַטע נורעט דאָס פּנים מיט דער באָרד אין אַ לאַנג האַנטוך אַרײַן. ער פאַרסקעט אויף דער שטוב אַרויס, ער ווייזט זײַן גאַנץ מויל ציין און גיט צו פאַרשטיין, אַז וואַשן וואַשט ער זיך דערפאַר, וואָס די אותו רגע קומט ער צוריק פון אַ ווײַטער נסיעה. אויפן וועג איז געשטאַנען אַ שטויב מיט אַ היץ, נישט אויסצוהאַלטן. איז איינמאָל אַוועק. צווייטנס — זאָגט ער — האָט ער געמאַכט אַ מסחר, אַ גרויס מסחר, איז צוליב דעם מסחר, וועלן מיר אַרויספאָרן אין אַ דאָ־ף אַרײַן.

די מאַמע פאַרשטייט נישט. איך מיט טויבען פאַרשטייען אויך נישט. אַז קיינמאָל האָט נאָך דער טאַטע נישט געמאַכט קיין גרויסע מסחרים און קיינמאָל זענען מיר נאָך נישט געפאָרן אין קיין דערפער אַרײַן.

זאָגט שוין דער טאַטע קלאָר, אַז ער צוזאַמען מיטן שותּף זײַנעם, מאָטל שטרוי, האָבן געדונגען די לאָנקעס אין „לעניווע״, אַן ערך זיבן מייל פון דאַנען. אויף אַ גאַנצן זומער געדונגען. מ׳עט אַליין דאָרט קאָשען ס׳היי. דערנאָך וועט מען דאַרפן אַראָפּנעמען דער „פּאָטראַוו״. ס׳עט געדויערן ביז די ימים־טובים, מען זאָל עס דערלעבן. מאָטל שטרוי מוז בלייבן דאָ אין שטאָט. ער, דער טאַטע, מוז זײַן אין „לעניווע״. איז בײַ אים געבליבן — וואָס דאַרף ער אַלע טאָג פאָרן זיבן מייל אַהין און זיבן מייל צוריק — ער וועט זיך אײַנגאַנצן אַרויסציען אַהין אויף פּטור.

די מאַמע הערט מיט פאַרמרוזשעטע אויגן. אין דער אָפענער טיר פון קיך קוקט אַריין טויבע. מען שווייגט. דער־נאָך רופט זיך אָן די מאַמע מיט אַ גאוהדיק קול:

— וואו ליגט עס, דאָס „לעניוווע״ דייגס?

— ס׳ליגט אין אַ געגנט, ווער מיר גוטס גינט. אַ וואַלד, אַ וואַסער. קעז, פוטער, אייער — בחצי חינם.

— און וואו וועט מען דאָס וואוינען אין דעם „לעניוווע״?— פרעגט ווידער די מאַמע מיט אַ יחסנישן אָנשטעל.

— מ׳עט שוין וואוינען. דאגה נישט.

די מאַמע איז נישט צופרידן. עפעס קרימט זי שוין צו־פיל מיטן מויל.

— אַ העק מוז עס זיין, דאָס דאָזיקע „לעניוווע״.

— וואָסער העק, אַז עס ליגט ביים סאַמע שאָסיי, און אין אַ שטעטל אַריין איז אַ וויאָרסט פיר, פינף.

— אויף אַ גאַנצן זומער? — פרעגט די מאַמע מיט שרעק אין קול.

— וואָס דען האָסטו געמיינט, אויף אַ טאָג? און ס׳אַנ־דערע, וועסט דאָך זיין אויף פרישער לופט.

— מוחל די פרישע לופט. טאָמער קאָנסטו וויסן, צווישן פויערן.

— וואָס דען האָסטו געוואָלט — זאָגט שוין דער טאַטע בייזלעך — כ׳זאָל לויפן אַלע טאָג זיבן מייל?

— ווער הייסט דיך לויפן? פאָרסט דאָך מיט פערד־און־וועגעלע.

דער טאַטע ענטפערט נישט. ער עסט דאָס איבערגעבלי־בענע ביסל גריץ פאַמעלעך, אָן טעם. ער האָט עגמת־נפש, דער טאַטע.

מיר אַליין טוט אויך ווי׳ ס׳הארץ, דער זומער איז אַ היי־סער. אין שטאָט איז זיך נישטאָ וואו אַהינצוטון. און אַז דער טאַטע זאָל אַפילו אַלע טאָג פאָרן — איז עס דען געמאַכט געוואָרן פאַר אַ מענטש? און גלאַט, פאַרוואָס זאָלן מיר זיך נישט טאַקע אַרויסציען קיין „לעניוווע״? ס׳איז דאָ, זאָגט דער

טאַטע, אַ וואַלד און אַ וואַסער. מ׳עט קאַשען היי. ס׳וועט דאָך זיין גאָר אַן אַנדער לעבן.

סיי־ווי־סיי איז שוין יאַנקל נישטאָ. אויפן סטאַרשי סטראַזשניקס טיר טאָר מען אַפילו נישט קוקן. די בלאָנדע יאַנינקע דערקענט מיך שוין נישט. אין חדר ביי סימע־יוספן איז ענג, שוואַרץ. סימע־יוסף אַליין קרעכצט און ליגט גאַנצע טעג צו בעט. טאָ וואָס לוינט עס נישט דער מאַמען צו פאָרן קיין „לעניווע״?

טויבע וויל אויך, מען זאָל פאָרן. זי ווייסט דאָך יאָ, וואָס ס׳איז אַזעלכעס אַ דאָרף. זי זאָגט גאָרנישט. זי טאָר זיך נישט אָנרופן, ווען דער טאַטע איז אין שטוב. אָבער לויט די אויגן דערקענט מען, אַז זי וואָלט זיך שוין איינגעפּאַקט און שוין געפאָרן.

— נו, און דו, מענדל? — דרייט דער טאַטע אויס די באָרד צו מיר — פאַר דיר איז עס אויך אַ העק?

— ניין — זאָג איך — איך וואָלט געוואָלט פאָרן.

— אים פרעגט ער — רייסט איבער די מאַמע דאָס שווייגן — עלעהיי ער וועט פאַרשפאָרן צו גיין אין חדר אַריין.

— דער רבי לערנט מיט אונז סיי־ווי־סיי נישט — ווער איך שוין דרייסטער — ער ליגט אַ גאַנצן טאָג אין בעט.

— טאָ פאָרטס, ווער האַלט ענק — שאָקלט די מאַמע בייז מיטן קאָפּ — איך האָב אויך וואו צו פאָרן. װאַרשע איז נאָך אַזוי שיין, ווי „לעניווע״.

— שוין ווידער וואַרשע?

— יאָ, שוין ווידער וואַרשע. כ׳האָב דאָך, דאַכט זיך, אַ קינד אין וואַרשע, ניין?

— און מענדל — גיט דער טאַטע אַ וואָרף מיט דער גאַנצער באָרד — איז נישט דיין קינד?

— אָבער וואָס עפּעס קיין „לעניווע״, וואָס? מ׳זאָגט כאָטש קיין גאַרבאַטקע.

— גאַרבאַטקע איז פאַר גבירים, פאַר לעטניקעס. לייזער היי־הענדלער האָט נישט אויף קיין גאַרבאַטקעס.

שוין. מיט דעם האָט עס זיך דערווייל געענדיקט. די מאַמע איז אַרומגעגאַנגען אַ ברוגזע. דעם טאַטנס בעט האָט גלייך געמאַכט טויבע. ס׳עסן צום טיש האָט אויך דערלאַנגט טויבע. דער טאַטע האָט גאָרנישט גערעדט.

אין חדר אַריין האָב איך אינגאַנצן אויפגעהערט צו גיין, צום רבין מיינעם, צו סימע־יוספן, האָט מען געכאַפּט פידלער דאָקטאָר. מען האָט געזאָגט, אַז ער דאַרף האָבן גרויס רחמים, סימע־יוסף.

איך מיט נאָך יונגלעך האָבן זיך אַרומגעדרייט ליידיק צווישן פויערשע פורלעך, געטאַפּט זעקלעך מיט ווייץ און געקנאַקט ארץ־ישראל־ניסלעך. אין שטוב האָט מען נישט געוואוסט, צי בלייבט מען דאָ, צי פאָרט מען. שבת נאָכן עסן האָט דער טאַטע געכאַפּט אַ דרימל אויף דערווייל און איז באַלד דערנאָך אַוועק צום שותף זיינעם. טויבע איז געזעסן אויפן הויף. די מאַמע האָט אויך געוואָלט אַוועקגיין, איז געקומען צו גאַסט די באָבע ראַכל.

מער האָט די מאַמע נישט באַדאַרפט. זי איז אַרויס מיט אַ טענה און מיט אַ געוויין, אַז ער, דער טאַטע, הייסט עס, ווייל זי אַוועקשיקן אויפן גאַנצן זומער ערגעץ אין אַ העק אַריין. אַז ער האָט נישט קיין רחמנות אויף אירע יונגע יאָרן. אַז ער איז אַ מערדער, נישט קיין מאַן, און אַז ס׳איז אַ פאַל — זי זאָל זיך אָנטון אַ מעשה.

די באָבע ראַכל האָט פון תמיד אָן נישט גוט געלעבט מיטן טאַטן. ס׳הייסט, זיי האָבן זיך, חלילה, נישט געקריגט. נאָר סיי די באָבע און סיי דער טאַטע האָבן עפּעס געהאַט איינס צו ס׳אַנדערע. דער טאַטע האָט נישט איינמאָל געזאָגט, אַז אַלדאָס שלעכטס, וואָס די מאַמע האָט אין זיך, שטאַמט פון דער באָבען. די באָבע ווידער האָט געהאַלטן, אַז נאָך די מעשענע קליאַמקעס, וואָס איר טאָכטער האָט געהאַט ביים ערשטן מאַן — איז זי ביי מיין טאַטן אַריינגעפאַלן. אַצינד אַז די מאַמע האָט אַזוי געקלאָגט פאַר איר, איז עס דאָך געווען קלאָר, אַז די באָבע וועט אויך נישט הייסן פאַרז.

לאָזט זיך אויס, אַז איך האָב אינגאַנצן געהאַט אַ טעות אין דער באָבען.

— דאַרפסט דאַנקען גאָט — האָט זי זיך אַנגערופן נאָך דעם, ווי די מאַמע האָט שוין אַלץ געהאַט אויסגעווייַנט.— דאַרפסט דאַנקען גאָט, וואָס עס מאַכט זיך אַזאַ געלעגנהייט.

דער מאַמעס פּנים איז געוואָרן צעמישט.

— דו אויך, מאַמע?

— וואָס הייסט, איך אויך? און ווער וואָלט דאָס געזאָגט ניין?

— אָבער אין אַזאַ העק אַריין?

— זומער איז צו זאָגן אַ העק? וואָס האָסטו דאָ, וואָס? און ס׳אַנדערע — האָט די באָבע אויסגעדרייט דאָס פּנים צו מיר — זע נאָר, ווי דער יונג זעט אויס. ר׳איז דאָך אויסגעבלייכנט. און די אַלײן — זעסטו דען אויס בעסער?

— אַז איך וויל נישט פאָרן אין קיין דערפער אַריין.

— וואָס הייסט, דו ווילסט נישט? ס׳איז דען אַזוי, ווי מען וויל? און ס׳אַנדערע, וואָס ליגסטו דאָ צו, וואָס?

די מאַמע האָט ברוגז געשוויגן. די באָבע האָט נאָך גערעדט אַ סך. זי האָט געלויבט דעם טאַטן און געזאָגט, אַז איר מאַן, דער זיידע, הייסט עס, וואָלט זיך נישט געלייגט אין דער לענג און אין דער ברייט, אַז זיין ווייב זאָל קאָנען אַרויספאָרן אויף פרישע לופט. ביים אַוועקגיין, האָט זי אָנגעזאָגט דער מאַמען, זי זאָל למען-השם נישט זען אַנדערש צו טון.

אויפדערנאַכט נאָך הבדלה האָט זיך דער טאַטע אָנגערופן:

— נו, פרימעט, וואָס בלייבט?

— כ׳על מיך נאָך מיישב זיין; ס׳ברענט דאָך נישט.

זונטאָג האָט מען נישט געוואוסט, צי זי האָט זיך שוין מיישב געווען. נאָר אַ גאַנצן טאָג האָט זי געגראַבלט צווישן דער וועש. זי האָט גענייט און פאַרראָכטן. טויבע איז געשטאַנען איבער אַ באַליע גרעט, אַ רויטע, אַ צענומענע. די מאַמע האָט אַראָפּגענומען פון דער שאַנק צוויי פאַרשטויבטע פלעשער מיט יאַנאַדעס-סאַק און געפּרעגט טויבען:

— ווי מיינסטו, זאָל איך עס מיטנעמען?

— גלייכער וואָלט געווען מיטצונעמען. זומער, ס׳גייען אַרום שלאָפקייטן.

ערשט מיטוואָך אינדערפרי, נאָכדעם ווי מען איז עט־לעכע נעכט געלעגן אונטער אָפגעצויגענע, רויטע איינשיטן, איז צו אונזער שטוב פאָרפאָרן אַ פויעריש פערד־און־וועגעלע, און אַ יונגער גוי, די גרויס פון אַ בוים, איז אַריינגעקומען מיט דער אויפגעשטעלטער בייטש:

— יאַדזשעם, טשי ניע יאַדזשעם?

— יאַדזשעם, יאַדזשעם — האָט דער טאַטע פריילעך גע־ענטפערט און צו טויבען — אַ שאָקל געטון מיטן קאָפּ:

— נו, הויב אָן אַרויסטראָגן.

ס׳איז געווען דאָס ערשטע מאָל, זינט טויבע איז צוריק־געקומען פון שפּיטאָל, דער טאַטע זאָל רעדן גלייך צו איר.

האָט מען אַרויפגעלאָדעוועט ס׳רויטע, פאַרפעדערטע בעט־געוואַנט. מען האָט מיטגענומען אַ לאָקשן־ברעט מיט אַ וואַל־גער־האָלץ. אין אַ קובעל אַריין האָט די מאַמע פאַרשטעקט די צוויי פלעשער מיט יאַגאָדעס־סאָק. אין בעטגעוואַנט אַריין האָט מען פאַררוקט טעלערס, שיסלען. און זיי געזונט׳ גרויסער הויף — און דו, סאָד — און דו, יאַרמע בעל עגלהס אָמניבוס...

דער טאַטע האָט נאָך געהאַט אַריבערצולויפן צום שותּף זיינעם. ער האָט געהייסן וואַרטן אויף זיך ביי דער ראָגאַטקע. די מאַמע האָט נישט געוואָלט גלייך אויפזיצן. זי וועט דאָך נישט גיין שאָקלען זיך אויף אַ לייטער־וועגעלע איבער דער גאַנצער שטאָט. זי וועט אויך צוקומען צו דער ראָגאַטקע.

איז מילא. זיצן דערווייל אויפן וועגעלע איך און טויבע. טויבע האָט זיך געזעצט אויפן ווייכן בעטגעוואַנט, מיטן רוקן צום יונגן גוי, איך פון פאָרנט —ביים פערדל.

אויפן הויף איז געשטאַנען אַ בלויע לופט. די דעכער האָבן געגלאַנצט מיט טוי. צווישן דיביימער פון סאָד האָט געציטערט אַ שיטערע זון. ביים סטאַרשי סטראַזשניק איז דאָס פענסטער געווען פאַרהאַנגען מיט אַ ליילעך. יאַנינקע שלאָפט,

מן-הסתם. יאַנקל איז אויך נישטאָ. איך האָב נישט מיט וועמען זיך צו געזעגענען. כ׳פאָר דאָך אין אַ דאָרף אַריין, ס׳דאַרף דאָך מיר זיין גוט אויפ׳ן האַרץ — ווייס איך נישט — ס׳איז מיר נישט גוט.

יאַרמע בעל-עגלה מיטן ווייב זיינעם זענען אַרויסגעקומען געזעגענען זיך.

ערווישט אָפּ די האַנט מיט אַ גאַרשטש שטרוי און זאָגט מיר — כ׳זאָל פאָרן געזונטערהייט און כ׳זאָל זיין אַ לייט — נישט אַזוי, ווי דער ממזר זיינער, יאַנקל.

יאָרמע בעל-עגלהס ווייב קושט זיך מיט דער מאַמען. זי ווינטשט אונז אַ גליקלעכע רייזע, און מען זאָל זיך פרייען אויף שמחות. דאָס וועגעלע רירט.

די גאַסן ליגן קילע, האַלב-ליידיקע. אויף געוועלבער רוי-ען שווער-פאַרשלאָסענע, אייזערנע פרענטן.

אַ יונגל פון סימע-יוספס חדר שפּרינגט אַרויס פון אַ הויז און שרייט צו מיר אַרויף:

— מענדל, וואו פאָרסטו?

— קיין „לעניווע" — שטעל איך מיך אויף, ער זאָל מיך איינגאַנצן זען — אויף פרישע לופט.

ער זעט אויס אַזינד נאַריש, דאָס יונגל. ווען איך האָב אַ דעה און ווען זיין מאַמע גיט אים מיט צדה-לדרך — פועל איך ביים טאַטן, מען זאָל אים אויך מיטנעמען קיין „לעניווע".

די שטאָט רוקט זיך אָפּ הינטערוויילעכטס. פון אַלע הייזער און דעכער בלייבט נישט מער, ווי ס׳גויאישע שפּיטאָל מיט דער קופּע ביימער, וואָס זעען אויס, ווי איין בוים.

די זון, אַ געדיכטע, שטייט שוין אויפן צלם פון בערנאַרדינער קלויסטער. די שאָטנס אַרום די טאָפּאָל-ביימער אויפן שאָסיי גייען אַוועק אין די פעלדער אַריין. ס׳ווערט אָפן אַרום און אַרום.

ביי דער ראָגאַטקע וואַרט שוין דער טאַטע. די מאַמע איז נאָך נישטאָ. דער טאַטע טאַפּט דאָס בעטגעוואַנט. ער באַקוקט אַרום דאָס וועגעלע פון אַלע זייטן. ער פּרוּווט נאָך אַמאָל די

שטריק און הייסט מיך אַראָפּוואַרפן ס׳כאַלאַטל. ס׳וועט זיין, זאָגט ער, הייס, כ׳על צעשמאָלצן ווערן.

מיר וואַרטן אַ שפּאַר שטיקל צייט, ביז עס באַווייזט זיך די מאַמע. זי קומט אַ פּאַרסאַפּעטע, אַ צעוואַרעמטע. זי וואָלט, זאָגט זי, פריער געקומען, נאָר זי האָט זיך געמוזט שאַפן אַ פּאַראַסאָלקעלע.

איצט פאָרן מיר שוין אַלע. די מאַמע זיצט סאַמע אינ־דערמיט. אונטערן געעפנטן פּאַראַסאָלקעלע, וואָס וואַרפט אַ בלאַס־גרינע שיין, זעט די מאַמע אויס, ווי אַ שוואָם.

אויף די פעלדער שטייען שיטער צעוואָרפן הילצערנע הייזלעך מיט שטרויענע דעכלעך, אויך אַזוי ווי שוואָמען. די תבואה הויבט זיך אַ גרינלעכע. אָט שווימט אַרויס ס׳יודישע בית־עולם. דאָרט, צווישן די בוימער, ליגט אונזער משה.

די מאַמע פאַרמאַכט ס׳פּאַראַסאָלקעלע און קוקט אַהין. זי דרייט זיך אויס עטלעכע מאָל, ביז דער פּאַרקאַן ווערט קלע־נער און צעגייט אין דער הייך.

אָט איז אַ הילצערן בריקל אַריבערגעוואָרפן איבער אַ טייכל. באָרוויסע גויעס, אין פאַרשאַרצטע באַרכאַנקעס, קלאַפּן מיט קיאָנקעס אין שטיקלעך גרעט אַריין. אונזער פערד־און־וועגעלע שטעלט זיך אָפּ. דער פויער שפּאַנט אויס ס׳פערדל און פירט עס אַראָפּ צום טייכל „פּאָיען". מיר שפּאַנען זיך אויך אויס. די מאַמע האָט מיטגענומען וואַרעמע טיי, ברויט מיט פּו־טער, האַרטע אייער, אַפילו בראָנפן איז אויך דאָ.

זעצן מיר זיך אויס ביים וואַסער הינטערן איינציקן בוים, וואָס שטייט דאָ און נעמען זיך עסן אָנבייסן.

דער טאַטע טרינקט קליינע זיפּעלעך בראָנפן. דער פויער פאַרוואַרפט דעם קאָפּ אַרונטער און שלינגט איין ס׳גלעזל ביז צו דער דנאָ. די מאַמע טינקט אַ שטיקל זעמל אין קעלישיקל, איך און טויבע טרינקען צו האַלבע גלעזלעך. זאַטע, צופרידענע, סיי מיר און סיי דאָס פערדל — נעמען מיר זיך צו דער ווייטער נסיעה.

ס׳איז האַלבער טאָג. אויף לאָנקעס קריכן מירע, געלאַטעטע

קי. אַ פֿויער לייגט צו אַ האַנט צום שטערן און קוקט אין דער זון אַריין. די זון, אַ גרויסע, אַ ווייסע, ברענט אויף די אַקסלען.

אויפֿן שאָסיי איז ליידיק, ס׳איז היינט אַ פּראָסטער טאָג, פּאַרט מען נישט אין שטאָט אַריין. אַ באָבע גייט מיט אַ קלו־מעקל. אַ בלאָנדער יוד, אַ פֿאַרשוויצטער דרייט ביים ווידל פֿון אַן איינגעשפּאַרט, געל־געפּלעקט קעלבל.

אונזער פערדל שטעלט זיך ווידער אָפּ.

— יאַנישעוו — זאָגט דער טאַטע און קריכט אַראָפּ פֿון וועגעלע.

פֿיר אָפּגעשײלטע דרענגלעך שפּאַרן אונטער אַ קליין פּאָדער־הייזל, וואָס פֿירט אין דער יאַנישעווער קרעטשמע אַריין.

אַ לאַנגער יוד מיט אַ גרינלעך־גרויער באָרד קומט אַרויס אויפֿן קרעטשמע־גאַניקל:

— שלום עליכם!

— עליכם שלום!

— ס׳מאַכט מען?

ס׳איז לאָזער קרעטשמער. ער העלפֿט אונז אַראָפּקריכן פֿון אויסגעקנוידערטן בעטגעוואַנט און שרייט אַריין אין אַ פֿינ־סטערער טיר:

— שרה, שרה!

— עס קומט אַרויס אַ דאַרע, הויכע מויד מיט בלויע, צעשראָקענע אויגן. זי מרוזשעט זיי, די אויגן, אַזוי ווי זי וואָלט אַרויס פֿון אַ פֿינסטערניש. אַז זי דערזעט, ווער עס קריכט אַראָפּ פֿון וועגעלע, גיט זי אַ פּאַטש מיט די הענט:

— און ווי מיר, נעבעך, נישט געשען! — און לויפֿט צוריק אַריין אין דער פֿינסטערער טיר.

דאָ, אין דער קרעטשמע, קאָן מען מיין טאַטן גוט. צוליב אים פֿרייט מען זיך מיט אונז אויך. מען איז אונז מכבד, ווי היימישע. שרה, דעם לאַנגן לאָזערס טאָכטער, וואָס איז פֿריער אַרויסגעקומען צו אונז באָרוויס, פּאַרעט זיך אַצינד אין צוגע־שנורעוועטע שיך, אין אַ רויט בלוזקעלע. זי קלאַפּט מיט די הויכע אָפּצאַסן איבער דער פּאָדלאָגע. זי שטעלט אוועק באָרשטש

איבערגעשלאָגן מיט סמעטענע, אַ גרויסן לאַבן ברויט מיט קמי-נעק, פוטער, וואָס זי האָט אַליין געשלאָגן, קעז, און אפשר ווילן מיר מילך גלייך פון דער קו, און אפשר צוואָרעך?

— איז פאָרסטו, הייסט עס, קיין „לעניווע"? — זאָגט פּאַ-מעלעך דער לאַנגער לאָזער.

— יאָ, דו ווייסט דאָך — ענטפערט דער טאַטע.

— האָסט אַ סך באַצאָלט פאַר די לאָנקעס?

— גענוג.

— און, ווי מיינסטו, ס'עט זיין ריווח?

— כ'מיין, אַז צולייגן, חלילה, וועט מען נישט.

— אַזוי. און וואָס הערט זיך גאָך עפּעס?

— אַזוי, ווי ביי מיר...

לאָזער דרייט אַ פּאַפּיראָס פון מאַכאָרקע. נאָך אַ פּאָר מינוט שווייגן פרעגט ער ווידער:

— קריגסט עפּעס בריוו פון דיין לייבקען?

— ער שרייבט נישט קיין סך.

— ווען קומט ער שוין מיט מזל?

— איך רעכן, אַז אויף די ימים-טובים, מען זאָל עס דערלעבן.

— ער האָט כאָטש געמאַכט געלט ביי „פּאָניע"?

— פונוואַנען זאָל איך וויסן?

— כ'קען אים, דיין לייבקע — פאַררויכערט לאָזער דעם פּאַפּיראָס — אַ גוטער בעל-מלאכה, האָב איך געהערט.

— יאָ. ער וואָלט שוין היינט געקענט זיין מייסטער, ווען נישט „פּאָניע".

— מן-הסתם, וועט מען דאָך אים זען, אַז ער וועט קומען.

— מן-הסתם.

דער טאַטע בענטשט. פליגן קריכן אַרום קופּעסווייז אין אונזערע אויסגעליידיקטע שיסעלעך. דער פויער האָט שוין אַראָפּגענומען פון פערדס אויערן דאָס זעקל שעצקע. אַרום דער קרעטשמע האָט זיך אָפּגעזעצט אַ גרויסער, צעוווירענער שאָטן.

די מאַמע הויבט זיך אויף די ערשטע. זי עפנט אויף

ס׳פּאַראַסאָלקעלע און גייט אַרויס מיט אַ נגידישלעכער פּאַר-ריסנקייט.

די גאַנצע צייט, וואָס דער לאַנגער לאָזער האָט גערעדט מיטן טאַטן, האָט זיך די מאַמע נישט אָנגערופן. זי האָט געמאַכט ברוגזע חנדלעך — אַ סימן, אַז דער שמועס האָט איר נישט געשמעקט.

ערשט, אַז מיר זענען שוין צוריק געזעסן אויפן בעטגע-וואַנט און דער לאַנגער לאָזער מיט דער טאָכטער זענען שוין צוריקגעגאַנגען פון באַגלייטן אונז — האָט זיך די מאַמע אָנגע-רופן:

— וואָס האָט ער זיך אַזוי געפּרעגט אויף לייבקען, וואָס?

— אַ דאגה — האָט דער טאַטע אַ קוועטש געטון מיט אַן אַקסל.

— דאָס איז זיין טאָכטער, די דאַרע מויד?

— יאָ, אַ בת-יחידה.

— אַ וואַזשנע מצאַצע (מציאה).

דער טאַטע האָט געקוקט אין דער ווייטקייט אַריין. ס׳פערדל האָט זיך אַפילו געהאַט אָפּגערוט, אָבער ס׳איז געגאַנגען מיד.

— ער האָט נישט קיין ווייב, דער לאָזער? — האָט די מאַמע אויפסניי זיך אָנגערופן.

— אַן אַלמן, נישט דאָ געדאַכט — האָט דער טאַטע פאַרקלערט געענטפערט און אַרויסגעצויגן אַ האַנט אין דער ווייטקייט אַריין:

— אָ, דאָרטן ליגט „לעניווע".

— וואו? — האָב איך מיך האַסטיק אויפגעשטעלט.

— דאָרטן, הינטער די טאָפּאָליעס.

— נאָך לאַנג צו פאָרן?

— אַ גוטע האַלבע שעה.

איך בין געוואָרן אומרואיק. כ׳האָב מיך כסדר אויפגעשטעלט און געקוקט. דאָס פערדל האָט פאַרקירעוועט אויף אַ זאַמדיקן פּוילישן וועג אַרויף. די אַקסן האָבן שווער געקרעכצט. אונזער

פויער האָט עטלעכע מאָל אַראָפּגענומען ס׳היטל פאַר בלוי־גע־קאַלכטע מויערלעך, וואו ס׳איז געשטאַנען די הייליקע מוטער מיט פאַרדאַרטע בלימלעך ביי די באָרוויסע פיס.

די זון האָט זיך אין דער קרום געדוקט הינטער אַ סטאָ־דאָלע אַרונטער. וואָס מער זי האָט זיך געבויגן צו יענער זייט דאַך — מער איז דער הימל צוגעגנומען געוואָרן מיט צע־שמאָלצן קופּער. הינט האָבן זיך גענומען רייסן פון פאַרקאַנדלעך אַפּער. קי זענען אַקעגנגעקומען און איבערגעלאָזט אין זאַמד גרויסע „פּעצענעס״ מיסט. ס׳האָט געקלונגען אַ קלויסטערל, ווייט און פאַרלאָזט. פון קוימענדלעך האָבן זיך געצויגן בלויע שניר־לעך רויך. אין דער נאָז איז פאַרגאַנגען אַ ריח פון קלייען געמישט מיט וואַרעמער, נאָר־וואָס געמאָלקענער מילך.

קאַפּיטל דריי און צוואַנציק

דער טאַטע האָט געזאָגט, אַז ער האָט באַשטעלט אין „לעני־ווע״ אַ דירה ביי אַ היימישן פויער. אַ גאַנצע שטוב וועט עס זיין, מיט צוויי פענסטער, מיט אַ פאָדער־הייזל.

נאָר אַז מיר זענען פאַרפאָרן צום היימישן פויער, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט זיך היינט נישט גערעכט אויף אונז. יענער „קופּיעץ״, ס׳הייסט מאַטל שטרוי, האָט אים גע־זאָגט, אַז מיר דאַרפן ערשט קומען אויף דער אַנדערער וואָך. נאָר גאָרנישט — אַז מען איז שוין דאָ — וועט ער זען, מיר זאָלן די היינטיקע נאַכט איבערנעכטיקן אין דער סטאָדאָלע. מאָרגן, זאָגט ער, וועט ער ריין מאַכן די „כאַלופּע״, און מיר וועלן קאָנען וואוינען אַ גאַנצן זומער.

די מאַמע איז געשטאַנען אַ שווייגנדיקע. שווער געווען

צו וויסן, צי שווייגט זי פאַר כעס, צי פאַר עגמת-נפש.

אויפן דאָרף איז שוין גוט געלעגן די נאַכט. אָבער די מאַמע האָט נאָך אַלץ דאָס פאַראַסאָלקעלע אירס נישט פאַרמאַכט.

דער טאַטע האָט פאַראיבל געהאַט אויפן פויער:

— ס'הייסט — ער האָט זיך נישט געריכט? ער, דער טאַטע, האָט דאָך בפירוש באַפוילן, אַז ער קומט היינט?

— ניין. יענער „קופיעץ" האָט אים אַנדערש געזאָגט.

אַ הונט מיט אַ שטעקן צווישן די פאָדערשטע פיס, האָט זיך געריסן אויף אונז פון אַ „בודע" אַרויס. צוויי ווייסע שקצימלעך אין לייוונטענע הויזלעך האָבן זיך באַהאַלטן הינטער אַ וואַנט פון דער כאַלופּע און פון דאָרט אַרויס בגנבה אָפּערגעשטעקט די פאַרחידושטע פנימער.

די פויערטע, אַ יונגע, מיט אָנגעגאָסענע, שווערע ברוסטן, האָט אַרויסגעברענגט פון שטוב צוויי בענקלעך, אָפּגעווישט זיי מיטן פאַרטוך און געבעטן זיצן:

— פּראָסע — האָט זי געזאָגט—ניעך פּאַנסטוואָ שאָנדזשע.

פאַר מיר האָט זי קיין בענקל נישט געברענגט. איז האָב איך אַ דאגה. שטייענדיקערהייט זעט מען בעסער דעם הימל מיט די שטערן. אַז כ'האָב נאָך קיינמאָל אַזאַ שוואַרצן הימל מיט אַזוי פיל מילי-מיליאָסן שטערן נישט געזען.

איז וואָס, אַז מען וועט שלאָפן אין אַ סטאָדאָלע? מיר דאַכט זיך, אַז די מאַמע דאַרף זיין צופרידן. אייביק געשלאָפן אין בעט מיט פליי און מיט וואַנצן—וועלן מיר איינמאָל פּרוּוון ליגן אויף פריש-געקאָשעש היי. ס'מוז זיין אויסטערליש גוט.

טויבע זאָגט מיר טאַקע, אַז ס'איז נישטאָ קיין גרעסער פאַרגעניגן, ווי איינצונורען דעם קאָפּ אין פרישן היי. ס'איז, זאָגט זי, אַזוי ווי מען וואָלט געלעגן צווישן ווייַנטרויבן און צווישן עפּל.

איך קען נישט דעם ריח פון ווייַנטרויבן. אויף ראש-השנה, ווען ביי דער מומע נעמי האָט מען געמאַכט אַ ברכה איבער ווייַנטרויבן, האָט מען ביי אונז יוצא געווען מיט פלוימען. נאָר ווי עס זאָל נישט זיין, צי פריש היי שמעקט טאַקע

מיט וויינטרויבן, צי נישט — בין איך דורכגעשלאָפן די ערשטע נאַכט אין „לעניוועץ" מיט איין אָטעם.

ווען כ'האָב אויפגעעפנט די אויגן, האָבן זיך פון שפּאַרעס געצויגן בלויע פּאַסיקלעך טאָג. דער טאַטע איז שוין נישט געווען. מיר האָט זיך אין דער ערשטער מינוט אויסגעדאַכט, אַז כ'האָב דאָס מאָל פאַרהערט דאָס קלאַפּן פון פויער אין פענסטער אַריין.

אָט זיץ איך גאָר אויף צעקנייטשט, אויסגעוואָרעמט היי, אין אַ טונקעלער, הויכער געביידע, וואו עס פליען אַרום שוואַלבן.

אין יענעם ווינקל זע איך זיצן די מאַמע. זי איז שוין אַצינד אָן פּאַראַסאָלקעלע. זי זיצט, ווי אַ הון אייננעטוליעט צווישן די אייגענע פעדערן און האַלט אין מויל אַ פלעכט פון איר שייטל.

נישט ווייט פון מיר גראַבלט זיך אַרויס טויבע. איר שוואַרצער קאָפּ באַשטייט אַצינד מער פון היי, ווי פון האָר. זי גענעצט מיט אַ ברייט, צעעפנט מויל און מיט צענומענע הענט, ווי אַ צלם.

— ביסט געשלאָפן? — פרעגט די מאַמע און גיט אַ פיר מיטן קעמל איבערן פלעכט.

— אַ מין שלאָפן.

— און דו, מענדל?

— זייער גוט, מאַמע.

— ס'האָבן דיך נישט געביסן קיין פליי?

— ווער פליי? וואָס פליי?

— ווייסט, וואָס כ'על דיר זאָגן — רופט זיך אָן די מאַמע נאָך אַ ווײַלע שטיל-שווייגן — אַז איך ווייס אויך נישט, וואו די נאַכט איז מיר אַהינגעקומען.

— זעט שוין די מומעשי — זאָגט טויבע — ניע טאַק דיאַבעל סטראַשני, יאַק גאַ מאַלויאַן.

— נו, יאָ. אָבער אַלע נאַכט צו שלאָפן אין אַ סטאָדאָלע ווינטש איך נישט מיינע שונאים.

— ס׳איז גאָרנישט אַזוי שלעכט — רוף איך מיך אָן.

— ביי אים איז אַלץ גוט.

— אַז מ׳עט נישט דאַרפן שלאָפן אַלע נאַכט — זאָגט טויבע — היינט וועט דאָך דער פויער אויסליידיקן די שטוב.

ער האָט טאַקע געהאַלטן וואָרט, דער פויער. ער האָט אַרויסגענומען זיין בעטגעוואַנט מיט זיינע טעפּ, מיט זיינע שיס־לען. ער האָט נאָר איבערגעלאָזט די בעטן, מיטן טיש, די בענק־לעך און די הייליקע בילדער אויף די ווענט.

ס׳איז געווען שטאַרק איבער דער טבע. צו דער מאַמען אין בעט אַריין האָט אַראָפּגעקוקט אַ רויט אייל־לעמפּל, וואָס האָט ביי טאָג און ביי נאַכט באַשיינט דאָס טונקעלע, שווייגנדיקע פּנים פון דער „שוויענטע פּאַננע״ מיטן קינד ביי דער ברוסט. איבערן אַנדערן בעט, וואו איך מיטן טאַטן זענען געשלאָפן, איז געהאָנגען אַ ברוינער, הילצערנער צלם, אַרומגענומען מיט שוואַרצע קרעלן.

דער דאָזיקער צלם האָט זיך מיר אַ סך מאָל געחלומט. ס׳האָט זיך מיר אויסגעזען, אַז ער גייט אַראָפּ פון דער וואַנט: ער לייגט זיך מיר אַרויף אויפן סאַמע האַרץ און דרוקט.

דער טאַטע האָט געהאַט בדעה צו זאָגן דעם פויער, ער זאָל די בילדער אויפרוימען. אָבער די מאַמע האָט אים אָפּגע־האַלטן דערפון.

— נו, הער שוין אויף — האָט זי געמאַכט אַ צעשראָקן פּנים — מער פעלט מיר שוין נישט.

האָט טאַקע דער טאַטע צוליבן צלם און צוליב דער „שוויענטע פּאַננע״ געמוזט לייגן טלית און תפילין אין דרויסן.

די צוויי ווייסע שקצימלעך האָבן זיך אונטערגעגנבעט און שטילערהייט זיך געסודעט:

— זיד סע מאָדלי, אָבאַץ.

— אַ ניעך סע מאָדלי — האָט זיך די מאַמע זייערע אָנגערופן — אַז אַ יוד דאַוונט — האָט זי געזאָגט — איז אַ סימן, אַז מען מעג אים גלויבן. און איר — האָט זי געזאָגט — ווינאַסטאַ סע סטאַנד.

— אַ טי סע מאָדליס? — האָבן די צוויי שקצימלעך מיך אַמאָל געפרעגט, ווען קיינער אַרום אונז איז נישט געווען.

— אודאי, וואָס הייסט? אַלע יודן מוזן זיך „מאָדליען".

— און פאַרוואָס טוסטו נישט אָן אַזאַ „ציצעלע", ווי דער טאַטע דיינער?

איך האָב זיי געזאָגט, אַז ווען כ'על, מיט מזל, חתונה האָבן, וועל איך אויך אָנטון אַזאַ „ציצעלע" — ס'הייסט אַ טלית. זענען זיי אַרויס מיט אַ גרויס געלעכטער און פון דאָמאָלס אָן האָבן זיי מיך גערופן נישט אַנדערש, ווי „ציצעלע".

מיך האָט עס נישט געאַרט. כ'האָב דאָך פאַרשטאַנען, אַז זיי זענען אָרעמע שקצים, נעבעך, און הויבן נישט אָן צו וויסן, וואָס ס'איז אַזעלכעס אַ טלית, און ס'אַנדערע — זענען זיי געווען גוטע שקצים. זיי האָבן געהאַט אָפּגעבריגטע פנימער און צעשראָקענע, בלויע אויגן. חברים זענען מיר געוואָרן באַלד אויפן אַנדערן טאָג. און חוץ לזה, פאַרוואָס זאָל מיך אַרן, אַז מיין טאַטע הייסט דאָ נישט לייזער הוי־הענדלער, נאָר „פּאַן קופּיעץ", און מיין מאַמע זיצט אין פעלד בשעתן קאָשען דאָס היי און לייענט ביכלעך.

דאָ, אין דאָרף, האָט מען זיך אויף מיין מאַמען גיכער דערקענט, ווי אין שטאָט. מען ווייסט דאָ, אַז די „פּאַני קופּצאָוואַ" איז אַ געלערנטע. איר ערשטער מאַן, ווייסט מען, איז געווען אַ סטאַרשי פעלדשער, און אַז מען האָט געהאַט אַ מאַן אַ סטאַרשי פעלדשער, מוז מען זיך אַליין אויך קענען אויף אַ קרענק.

קומען טאָקע צו גיין פויערטעס. ווען ס'שטעכט אַ זייט, ווער עס הוסט. ווער ס'איז גלאַט געל, ווי וואַקס. די מאַמע שטעלט באַנקעס, זי הייסט צולייגן אַ שפּאַנישע פליג צום לעפעלע, אויסשמירן די זייטן מיט חזיר־שמאַלץ. די פויערטעס קושן די האַנט ביי דער „פּאַני קופּצאָוואַ". זיי גייען אַוועק און שיקן אַנדערע. וואַקסט טאָקע אין „לעניוווע" דער מאַמעס גרויסקייט מיט דער מאַמעס גדלות פון שעה צו שעה.

מען זעט עס איר אָן אויך. זי איז געוואָרן ברוין, די

מאַמע. דאָס וואַרעמע גוידערל פּאַלדעוועט זיך טאָפּלט. זי גייט איבערן דאָרף אַ הויכע, אַ שטאַלטנע — כּסדר מיטן אויפגעעפנטן, גרינעם פּאַראַסאָלקעלע און כּסדר מיטן ווייסן זשאַבאָטל אונטערן האַלז.

מיר איז אויך גוט אין „לעניווע”. אפשר נאָך בעסער, ווי דער מאַמען.

באַגינען — די זון שלאָפט נאָך, די העגער קרייען אויס זייער ערשטן, געדריידלטן פּזמון, כאַפּן מיר זיך שוין אויף — איך און דער טאַטע. מען גיסט אָפּ נעגל־וואַסער, מען זאָגט אָפּ קריאת־שמע און באַלד דערנאָך לאָזן מיר זיך אַרויס אויף די לאָנקעס.

נידעריק איבער די פעלדער ליגט אַ ווייסע פּאַרע, אַזוי ווי יעשען־צייט אויף שויבן. די תּבואה, אַ גרינלעך־געלע, שטייט מיט שווער־געזונקענע קעפּ, פאַרדרימלט און מיד. איבערן וואַלד גייט אויף אַ גרויסע זון, אַזוי ווי אַ גאָלדענער טעלער. עס עפענען זיך שטאַלן. אויסגערוטע, פּוילע קי נעמען זיך ציען אויף די „פּאַסטוויסקעס” אַרויף.

ביסלעכווייז גייט די פּאַרע אויף די פעלדער איין, אַזוי ווי שוים. פון די נידעריק־געזעצטע קוימענדלעך הויבן זיך אָן ציען בלויע שנירלעך רויך — אַ סימן, אַז עס קאָכן זיך דאָרט שוין גרויסע סאַגאַנעס קאַרטאָפל מיט באָרשט.

„לעניווע” איז נישט גרויס. אַ צוואַנציק „כאַלופּעס”, צוזאַמענגעוואָרפענע איינס אויף ס'אַנדערע, אַזוי ווי נאַסע, אָנגעפּילטע זעק. פון דער פרי ביז בייַנאַכט שטייען די שטובן ליידיק. ס'גאַנצע גייעס אַרבעט אויפן פעלד. דין און ווייט קליינגען אָפּ די בלוי־געשאַרפטע קאָסעס. אַ שניט איין בייט, אַ שניט נאָך אַ בייט, און דאָס פייכטע גראָז לייגט זיך אונטערטעניק אַוועק, אַזוי ווי קראַנק־געוואָרענע, לעבעדיקע נפשות.

דער טאַטע דאַוונט אין וואַלד· ער שטייט אין טלית און תּפילין אַ הויכער, אַ ווייסער· ער שאָקלט אַריין זיינע תּפילות אין אַלטן סאָסנע־בוים, וואָס האָט נאָך, מן־הסתם, אַזאַ אויסטערליש „מאַדליען” זיך קיינמאָל נישט געהערט. ערגעץ אין

דער טיפּעניש קוקעט אַ קוקו. זי קלאַפּט הויל און סודותדיק. יונגע שיקסעס, פאַרהאַרעוועטע, הויבן אויף די פּנימער, שפּאַרן זיך אָן אַ ווילע אויף די גראַביעס און ציילן, וויפיל מאָל די קוקו קלאַפּט אויס איר פּזמון. לויטן חשבון ווייסן זיי, די שיקסעס, וויפיל וואָכן ס׳איז נאָך געבליבן צו וואַרטן אויף אַ חתן, וויפיל קינדער גאָט וועט זיי שענקען, און וויפיל יאָר ס׳איז זיי נאָך באַשערט צו לעבן.

נאָך האַלבן טאָג, ווען די זון שטייט אַ ווייס-צעברענטע אויף די איינגעבויגענע אַקסלען, קומט מען אָן פון די „כאַלופּעס" מיט ערדענע צווילינג-טעפּ — אָנבייסן פאַר די מאַנען אין פעלד אַריין.

צו יענער צייט קומט אויך אונזער טויבע מיט אַ צווילינג-טאָפּ.

טויבע איז נאָך ברוינער געוואָרן, ווי די מאַמע. איר קאָפּ איז אַרומגעוויקלט מיט אַ פּויעריש-געבלומט טיכל. זי איז דאָ, אין דאָרף, געוואָרן העכער, שטאַלטנער, ווי די מאַמע. זי קומט אַ באָרוויסע, אַזוי ווי אַלע פּויערטעס, אַ צעשמייכלטע. ביידע באַקעס וויגן זיך, אַזוי ווי ביי אַ יונג פערדל.

די מאַמע עסט נישט מיט אונז צוזאַמען. זי זאָגט, אַז עס פּאַסט נישט פאַר איר צו עסן אין פעלד. זי מוז, זאָגט זי, האָבן אַ טיש מיט אַ טישטוך, עסן מיט אַ גאָפּל, און גלאַט — זי האָט נישט ליב, אַז פרעמדע, גויאישע אויגן זאָלן איר קוקן אין מויל אַריין. מילא, עסט זי אין שטוב.

ווען די מאַמע פרעגט אָבער מיך, וואָלט איך איר געזאָגט, אַז זינט איך לעב, האָב איך נאָך נישט געשפּירט אַזאַ טעם אין עסן, ווי דוקא דאָ, אין פעלד, צווישן די אַלע פּויערן און שיקסעס.

מען לייגט אַוועק קאָסעס און גראַביעס. מען זעצט זיך אויס ביים ראַנד פון דער תבואה, אָדער אין וואַלד הינטער אַ בוים. די זון קוקט אַ צעברענטע אין די טעפּלעך אַריין. דער וואַלד רוישט אין דער טיף — איינגעהאַלטן און פאַרזאָרגט. אַלע מינוט אַן אַנדערער פויגל, אַן אַנדער געפּישטשעריי, און

ס׳גייט אַ שטיל, ערנסט זשאַמושען מיט מיילער. שווייס, פּראַצע
עסט...

דער טאַטע, פּונקט אַזוי ווי די פויערן, אַ באָרוויסער,
אין אַ צעקנעפּלט וועסטל, אַ ברוינער, מיט דער שיינער, שוואַרץ־
גרוילעכער באָרד, זיצט צוזאַמען מיט די פּאַראָבקעס, צוזאַמען
מיט די שיקסעס. די פויערן צלמען זיך. דער טאַטע מאַכט אַ
ברכה.

די מאַמע קומט אין פעלר אַריין, ווען די זון האָט זיך
שוין אָוועקגערוקט פון דער מיט הימל. זי פּאַרשפּעטיקט אַלע
טאָג דעם טוי אויף די גראָזן, דאָס רופן פון קוקו און דעם
זאַטן ריח פון האָלץ, וואָס מען שפּירט אין די בלויע שנירלעך
רויך פון די קוימענדלעך אַרויס.

זי קומט מיט איר פּאַראַסאָלקעלע, זעצט זיך אַוועק אין
שאָטן ביים ברעג וואַלד און דאָרטן נעמט זי לייענען אירע
מעשה־ביכלעך.

איך ווייס נישט, צו וואָס די מאַמע דאַרף אַצינד האָבן
אירע מעשה־ביכלעך. לייענען איז גוט ווינטער־צייט, ווען די
שויבן זענען פאַרקאָוועט און ס׳איז איינגעהייצט אונטער דער
קיך.

אַדרבא, זאָל זי זען, די מאַמע, ווי אַזוי איך מיט פּיעט־
רעקן און מיט יאַנעקן לעבן דאָס אָפּ אַ טאָג אויפן פעלד.

איך קוילער מיך אין די קאָפּקעס היי. כ׳קריך אַרויף
אויף די סטויגעס. איך העלף צוזאַמענשאַרן דאָס היי. און אָט
גיט מיר איין פויער אַ קאָסע און לערנט מיך, ווי אַזוי מען
שניידט. די קאָסע איז צו לאַנג פאַר מיינע הענט. זי שווערט
אַראָפּ ביים שפּיץ. אָבער איך אַרבעט — און פּאַרפאַר מיט
דער גאַנצער שאַרף מיר אין פוס אַריין. עס פאַלט אַ בייט
גראָז באַשפּריצט מיט בלוט.

אין יענער מינוט האָט זיך די מאַמע אויפגעהויבן פון
איר לייענען מיט אַ געשריי, אַז זי דאַרף נישט קיין שום „לע־
ניוועס״. און וואָס האָט ער געוואָלט פון אירע יונגע יאָר, דער
טאַטע, פון אַ נגידיתטע מיט מעשענע קליאַמקעס ביי די

טירן — איז זי געוואָרן אַ פויערטע אין „לעניוועּ״. און צו די צרות מוז זי נאָך צוקוקן, ווי איך האָב מיר צורעכט געמאַכט דעם פוס, און דוקא דעם אייגענעם פוס, וואָס דער הונט האָט מיר שבועות צעביסן.

דער טאַטע האָט איר פאַמעלעך געגעבן צו פאַרשטיין, אַז „לעניוועּ״ איז דאָ גאָרנישט שולדיק. אַז איך אַליין קריך דאָרט, וואו מען דאַרף נישט. און אַז זי זאָל אויפהערן צו שרייען. מחמת ס׳גייעס קוקט און מאַכט חוזק.

און טאַקע — צו וואָס איז דאָס געשריי, אַז מיר האָט גאָר־נישט ווי געטון. כ׳האָב נאָר אַ שטיקל צייט אונטערגעהאָפּסלט אויף איין פוס, ווי אַ געפּענטעטע פערד. פאַר דאָס אָבער, ווי נאָר כ׳האָב אָנגעהויבן גיין גלייך, האָב איך מיך אַרויסגעכאַפּט אויף אַ געל פערדל און אָן אַ זאָטל בין איך אַהיימגעריטן צוגלייך מיט פּיעטרעקן און מיט יאַנעקן.

ניין, מיין מאַמע איז נישט גערעכט. ס׳איז בעסער דאָ, אין „לעניוועּ״, אין דעם העק, ווי דאָרט אין קאָנסקעוואָלע מיט די מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

נישט מער, אַז ס׳איז געקומען שבת, איז געפאַלן אַ טרויער און אַ בענגלעכקייט אויפן האַרץ.

פרייטאָג באַגינען, איידער איך מיטן טאַטן זענען נאָך אויפגעשטאַנען, איז שוין טויבע געלאָפן אין דערבייאיקן שטעטל אַריין איינקויפן אַ פונט פלאָטקעלעך, אַ שטיקל קעל־בערנס, אַ צוויי־דריי חלהלעך. אָבער קיין טשאָלנט האָט מען דאָ נישט געקאָנט שטעלן. און כאָטש טויבע איז געווען אַ גרוי־סע בריה אין הלכות קאָכן, האָט פונדעסטוועגן דאָס עסן דאָ נישט געהאַט דעם שבתדיקן טעם מיטן שבתדיקן ריח.

ס׳האָט געפעלט דער טיש מיטן ווייסן, שבתדיקן טישטוך, די צוויי איבערגעזילבערטע לייכטערס, דאָס געלע זאַמד אויף דער פאָדלאָגע. ס׳האָט אפילו געפעלט די אַלטע פאַוולאָווע, וואָס האָט געהייצט ביי אונז אונטער דער קיך.

דאָ, אין „לעניוועּ״, זענען די פרייטאָג־צונאַכטסן צוגעפאַלן שפּעטער, ווי אין שטאָט. מען האָט נישט געהערט פאַרקלאַפּן

קיין געוועלבער, נישט געזען פאַרביילויפן קיין פאַרשפּעטיקטע יודן מיט נאַסע פאות און אויסגעצוואָגענע בערד.

אַזוי ווי אַלע טאָג פון אַ גאַנצער וואָך, האָט זיך אויך פרייטאָג פאַרנאַכט צעקלונגען דאָס קלויסטער-גלעקל. ס׳גייעס איז זיך, ווי געוויינלעך, אַהיימגעגאַנגען מיט די גראַביעס און מיט די קאָסעס אויף די אַקסלען, זינגענדיק זייערע נגונים. די קי האָבן געמעקעט, אַזוי ווי אַלע פאַרנאַכט פון אַ גאַנץ יאָר און אַפילו די זון, וואָס פרייטאָג פאַר ליכט-צינדן שטייט זי איבער דער שול אַ צאָרנדיקע — איז דאָ פאַרגאַנגען בלאַס, אַזוי ווי ס׳וואָלט איר קאַלט געווען.

אונז, די איינציקע יודן אין „לעניווע", איז אויך קאַלט געווען, כאָטש דער ריח פון די געפעפּערטע פיש מיטן געבראָטענעם קעלבערנס האָט זיך אָפּגעזעצט אויף אונזערע גומענס. אונטערן אייל-פלעמל פון דער „שוויענטע פאַננע" האָט געשמעקט מיט שבתדיק געקעכטס, אָבער געהאַלטן שבת האָבן מיר נישט אין דער דאָזיקער שטוב.

פאַרשוויצטע און פאַרברוינטע פון אַ גאַנצער וואָך זון, האָבן מיר זיך געזייפט ביי דער פויערשער פלומפּ, געצוואָגן און געוואַשן. ריינע, אויסגעטוענע פון זעקס טעג גויאישקייט, זענען מיר אַרויס אויף דער אָפּגעשניטענער לאָנקע דאָרטן האַלטן שבת. פון איין זייט האָט זיך מנוחהדיק געוויגט די תבואה, פון דער צווייטער זייט — איז דער וואַלד פאַרגאַנגען אין בלויען דרימל. אונזער שבתדיקער טיש איז געווען אַ שטיק פעלד צווישן וואַלד און צווישן קאָרן.

דאָ האָט די מאַמע אויסגעשפּרייט אַן אַלט טישטוך, דאָ האָט זי אַריינגעשטעלט פייער — דאַרע, קליינשטעטלדיקע ליכטלעך — אין פיר אויסגעהוילטע קאַרטאָפל, און דאָ האָט זי איבער זיי געבענטשט. נישט אַזוי ווי אין דער היים — שטייענדיק — גאָר זיצנדיק אויף דער ערד, אַרונטערגענומען די פיס הינטער זיך.

ס׳קאָן אפשר זיין, אַז דאָ, אין הוילן פעלד, אַרומגענומען מיט אַ שוואַרץ-אויסגעשטערנטן הימל, האָט מען מיין מאַמעס

ליכט־בענטשן מער אנגענומען, ווי דאָרט, אין דער היים.

דאָס מקבל־שבת זיין פון טאַטן האָט מען אויך געמוזט אַנדערש אָננעמען.

אַ הויכער, אַ צוואָקסענער, איז געשטאַנען דער טאַטע אַרומגעגאַרטלט, ס׳פּנים צום שוואַרצן וואַלד און דאָרטן אַריינגעזונגען דעם „לכו נרננה” מיטן „לכה דודי”.

דאָ איז דער טאַטע געווען נישט דער ר׳ לייזער מיט די שטאָטישע, גרוי־פאַרדרימלטע אויגן, וואָס האָבן קיינמאָל נישט פאַרלאַנגט מער, וויפיל ס׳איז זיי געווען באַשערט. נישט דער היי־הענדלער, וואָס האָט געלעבט אויפן פערד־און־וועגעלע. אויך נישט דער „פאַן קופּיעץ”, וואָס האָט באַרוויסערהייט, אין אַ פּאָר לייוונטענע הויזן, צוגעהאָלפן אַרבעטן אין פעלד.

איצט איז דער טאַטע געווען גאָטס אַ יוד. איינער פון יענע, וואָס זענען צוזאַמען מיט משה רבנו אַרויסגעגאַנגען פון מצרים און געשטאַנען אונטערן באַרג סיני.

איך האָב געקריגן גרויס אָפּשיי פאַרן טאַטן. כ׳האָב מיטגעזונגען און מיטגעדאַוונט מיט אים אויך אויף אַזאַ צעשויבערטן שטייגער, און כאָטש פּיעטרעק מיט יאַנעקן, די דאָרפישע חברים מיינע, האָבן שטילערהייט אונטערגעלאַכט, האָב איך פונדעסטוועגן געפילט, אַז אַצינד בין איך גרעסער און שטאַרקער פון זיי.

טויבע, האָב איך געזען, האָט אויך געהאַט גרויס אָפּשיי פאַרן איצטיקן טאַטן.

איז ער דאָך דאָ, אין דאָרף, גאָר אַן אַנדערער געוואָרן צו איר. ער בייזערט זיך נישט און שרייט נישט. ער עסט פון איר געקעכטס. אַ סך מאָל פאַרקוקט ער זיך אויף איר לאַנג און וואַרעם.

טויבע אַליין איז אויך אַנדערש געוואָרן. תמיד גייט פון איר אַ ריח פון לופט און זון.

— טאַטעשי — זאָגט זי, ווען ער שטעט אַ צעפאַרעטער אינמיטן פעלד — טאַטעשי, כ׳האָב דיר געבראַכט עסן.

לאָזט דער טאַטעשי אַלץ שטיין, ער גייט מיט זיין טאַכ־

טער צום וואַלד צו, ער קוקט אויף אירע שטאַרקע ברוינע פיס, אויפן גאַנצן געשטאַלט אירן; און אַז עס קומט שבת נאָכן עסן, ווען ער רוט ביים עק וואַלד און זאָגט שטילערהייט פּרק, רופט ער זיך אָן צו דער מאַמען:

— וואָס זאָגסטו צו טויבען?

די מאַמע נעמט נישט אַוועק די ברילן פון מעשה־ביכל. זי שאָקלט נאָר דאָרט אַריין מיט דער נאָז.

— וואָס זאָל איך זאָגן?

— אַ מויד, ווי אַ בוים, קיין עין־הרע...

און אין אַ ווײַלע אַרום גיט ער צו:

— עפּעס אַ שידוך אַ לייטישער, עס זאָל זיך טרעפן.

— דאָ, אין „לעניוווע", ווילסטו, ס'זאָל זיך טרעפן אַ שי־דוך, און דערצו אַ לייטישער?

— אומעטום איז איין וועלט, פרימעט.

— אין „לעניוווע" זענען דאָ נאָר שקצים.

דער טאַטע ענטפערט נישט. ער זאָגט אַ ווייטערדיקן פּסוק און נאָך אַ פּאָר מינוט רופט ער זיך ווידער אָן:

— זי איז מיר אַ שאָד, די מויד.

— ווער האָט זי געהייסן?! — זאָגט שטיל די מאַמע.

פון וואַלד קומט טאַקע אָן טויבע, אַ שבתדיק־אָנגעטוענע, אַ אויסגערוטע, מיט אַ געבלימלט טיכל פאַרוואָרפן אויפן אַקסל — אַ שיינע, אַ צעבליטע, אָבער אַ טרויעריקע.

זי האָט דאָך דאָ קיינעם נישט אין דאָרף. שקצים וואַרפן אויגן פון הינטער די דאַשקעס אַפער. אָבער זי מיידט זיי אויס די שקצים. אַ גאַנצע וואָך איז זי פאַרהאָרעוועט אין שטוב. זי שלאָפט הויך, מיט אַ געזונטן, טיפן אָטעם. בלויז שבת, דווקא דאַמאָלס, ווען זי האָט נישט צו טון, דרייט זי זיך אויפן געלעגער און רעדט אַ סך מאָל פון שלאָף. נאָכן עסן בלאָנקעט זי ז'ך אַרום אין וואַלד, אָדער צווישן דער תבואה. עס זעט אויס, אַזוי ווי זי וואָלט דאָרט עמעצן געזוכט, אָדער געוואַרט אויף עמעצן.

און אפשר האָט זי זיך טאַקע דערוואַרט?

קאַפּיטל פיר און צוואַנציק

געווען איז עס אָנהויב וואָך. טויבע האָט געקאָכט וועטשערע. אין פעלד, וואו די אַרבעט איז געשטאַנען אינמיטן ברען, האָט אַ בלאָז געטון אַ ווינטל, אַ לייכטס — קוים וואָס מען האָט עס געשפּירט. ווייט אין הימל, איבער דער לעצטער כאַטע, האָט זיך פאַרהאַלטן אַ קליין, ווייס וואָלקנדל. ווען מען רייסט נישט ארויף ס׳פּנים און מען קוקט זיך נישט איין דערין, וואָלט מען עס אַפילו נישט אָנגעזען.

די פויערן האָבן פאַרקנייטשט די פּנימער אין הימל אַריין און געזאָגט, אַז מען דאַרף זיך צואיילן מיט דער אַרבעט, מחמת ס׳פאַרנעמט זיך אויף אַ שטורם.

זיי האָבן טאַקע גענומען אַרבעטן גיכער. פון די צעוואַרעמטע לייבער איז געגאַנגען אַ שווייסיקער ריח. בינו לבינו האָט זיך דאָס ווייסע וואָלקנדל איבערגערוקט אויף נאָך אַ כאַטע אַרויף. מיטן אויג נישט צו דערזען האָט עס זיך אָנגעגאָסן מיט בלויקייט. די זון האָט זיך עטלעכע מאָל אונטערגעטיקט אונטער אַ גרויסן, ברייטן שאָטן, אַזוי ווי אונטער אַ קיל לײַלעך.

פון וואַלד אַרויס האָט אַ בלאָז געטון אַן אומרואיקער ברום. פייגל האָבן בהלהדיק גענומען קרייזלען איבער דער תבואה. אַ פערד האָט זיך צעהירזשעט. פון אַ כאַטע איז אַרויס אַ פויערטע און מיט די פאַרשאַרצטע עלנבויגנס גענומען איילנדיק אַראָפּשלעפן ס׳ביסל גרעט, וואָס האָט זיך געטריקנט אויפן פּלויטל.

די בלויע טונקלקייט, אונטער וועלכער די זון איז פריער אַרונטער, האָט זיך אָפּגעזעצט אויף די סטויגעס היי. פון שליאַך האָט זיך אויפגעהויבן אַ שטויב, געוויקלט זיך אין דער לופטן מיט אָפּגעפּאַלענע בלעטער. ס׳גייעס האָט געכאַפּט די גראַביעס מיט די קאָסעס, איבערגעלאָזט דאָס אָפּגעשניטענע גראָז אויף גאָטס

באַראַט, און אַליין געלאָזט זיך אין נאָענטן קלויסטערל אַריין, אָדער צו זיך אַהיים.

מיין מאַמע, מיטן אויפגעעפנטן פּאַראַסאָלקעלע, איז אַהיימ־געלאָפן ביים ערשטן גערויש. איך מיטן טאַטן זענען געבליבן אין פעלד. מען האָט גערעכנט, אַז עס וועט אפשר איבערגיין.

אָבער מיטאַמאָל האָט פון איין עק הימל ביזן אַנדערן אַ שניט געטון אַ בליץ, אַ הייס־בלויער. אין אַ מינוט אַרום האָט דער וואַלד פון זיך אַרויסגעוואָרפן דעם ערשטן דונער — גראָב און קיילעכדיק.

נישט געווען וואָס צו וואַרטן. איך מיטן טאַטן האָבן גע־כאַפּט, וואָס ס'האָט זיך געלאָזט און אויך גענומען לויפן. נאָך אונז איז נאָכגעלאָפן אַ צווייטער דונער — אַ שפּיציקער, אַ קורצער. דאַכט זיך, אַז ער איז געלאָפן דאָ נישט ווייט. אויפן גומען האָט זיך אָפּגעזעצט אַן אָפּגעזענגטער ריח פון שוועבל.

כ'בין געלאָפן און געמאַכט ברכות. מיטאַמאָל, שוין נישט ווייט פון אונזער כאַטע, האָט עס אַ פלייץ געטון מיט גאָס איבער אונזערע קעפּ און גענומען פּאַטשן אין דער קרום, אַזוי ווי מיט אָנגעצויגענע בייטשן.

טויבע איז אונז אַקעגנגעלאָפן מיט אַ זאַק. אין איין איילע־ניש האָט זי אים אַרויפגעוואָרפן אויף מיין קאָפּ, אָנגעכאַפּט מיך ביי דער האַנט און אַזוי אַרום אַריינגעשלעפּט מיך אין שטוב. דער טאַטע איז געקומען מיט עטלעכע מינוט שפּעטער, אַן אויס־געצוואָגענער, מיט אַ דורכגעווייקטער באָרד און מיט אַ צוגעקלעפּט העמד.

אין די שכנותדיקע פענסטערלעך זענען געשטאַנען צלמים. ביים קאָוואַל האָט עס פלוצלינג אַ ריס געטון דעם פאַרקאַן, אונטער־געהויבן אים, ווי אַ שטשאַפּע קין און אַוועקגעשליידערט. קיינער איז נישט אַרויסגעגאַנגען אים גלייכשטעלן. ס'גאַנצע דאָרף איז מיטאַמאָל, אַזוי ווי אויסגעשטאָרבן.

נאָר אָט האָט זיך באַוויזן אַ לעבעדיקער מענטש, איינער אַליין אונטערן גאָס רעגן. ער איז געלאָפן מיטן קאָפּ אַראָפּ. אַזוי אַרום איז ער אַריינגעפאַלן צו אונז אין פּאָדערהייזל. נישט אַנדערש,

נאָר ער האָט געמוזט אַראָפּפאַלן פון הימל צוזאַמען מיטן רעגן. דער מענטש איז געווען אַ באָרוויסער, אַ דאַרער, אין אַ לאַנגער, צעווייקטער קאַפּאָטע, וואָס האָט געגלאַנצט, ווי שוואַרצע בלעך. איבער אַן אַקסל האָט ער געהאַלטן אַריבערגעוואָרפן אַ פּאָר שטיוול פול מיט וואַסער. ער אַליין, אַ צעקנוידערטער, האָט אויך אויסגעזען, ווי אַן אַלטער שטיוול.

— ניעך בעדזשע פּאָכוואַלאָני... — האָט ער געזאָגט אויף אַ פּויערשן פּויליש.

— נאַ וויעקי וויעקוו — האָט דער טאַטע געענטפערט אויפן אייגענעם פּויערשן פּויליש — אַ סקאָנד טאָ?

דער אַריינגעפאַלענער האָט אויפגעהויבן אַ מאָגער, ביינער-דיק פּנים. מיר אַלע האָבן זיך אַ ווײַלע איינגעקוקט אין אים, און דער טאַטע האָט שטיל געפרעגט:

— דאַכט זיך, אַ יהודי?

— אַ יהודי, וואָס דען? — האָט יענער זיך אויסגע-גלייכט און אָפּגעשאָקלט פון זיך ס'וואַסער, אַזוי ווי אַ הונט, ווען ער קומט אַרויס פון אַ טייך.

— שלום עליכם, אַ יוד — האָט דער טאַטע צו אים אויס-געצויגן אַ האַנט.

— עליכם שלום. גיי, ווייס, אַז דאָ וואוינען יודן.

— פונוואַנען זענט איר דען?

— פון בזשאָזאָווע.

— וואו ליגט עס ערגעץ, דאָס בזשאָזאָווע?

— אַ ווייאָרסט פיר פונדאַנען.

— איר זענט נישט אַמאָל אַ קלעזמער?

— חלילה. ווי קומט צו מיר קלעזמערײַ?

דער טאַטע האָט געשמייכלט. פון תמיד אָן האָט ער גע-האַלטן קלעזמאָרים פאַר נאַראָנים און פאַר גרויסע לאַ-יוצלחס.

— נו, קומט אַריין. נעמט אַראָפּ פון זיך די קאַפּאָטע. איר זענט דאָך אויסגעווייקט.

— ווער זאָל זיך ריכטן. אַז כ'בין אַרויס אינדערפרי, איז דאָך געווען אַ חמימה.

ער האָט אַראָפּגעוואָרפן די פּאָר שטיוול פון אַקסל. ס׳וואַ־סער האָט זיך אויסגעגאָסן פון זיי, ווי פון אַ קאַן. ער האָט שווער אויסגעטון די בלעכענע קאַפּאָטע און שטיין געבליבן אין אַן אַלט, אָפּגעריסן, נישט פאַרקנעפּלט וועסטל.

— ווער איז אַ יוד?

— אַ שוסטער.

— אַ שוסטער גאָר. ווי קומט אַהער אַ שוסטער אין אַזאַ גאָס רעגן?

— כ׳בין דאָ נישט צום ערשטן מאָל. כ׳גיי אַרום איבער די דערפער נעמען „נאַפּראַווקעס״. נאָר גיי, זיי אַ נביא, אַז דאָ וואוינט אַ יוד. בנאמנות, ווי איך פריי מיך.

ער האָט געהאַט אַ שיטער בערדל, דער שוסטער. דאַרע געאָדערטע הענט. גערעדט האָט ער אויף ליטוויש לשון — מיט אַ שמייכעלע און מיט אַ הוסטל.

טויבע האָט אָנגעצונדן ס׳לעמפּל. אין שטוב האָבן זיך צע־לייגט וואַרעמע שאָטנס. די מאַמע איז געזעסן מיט אַ פאַרקנייטשט פּנים, געקוקט אויפן פרעמדן פון אַ זייט, אַזוי ווי זי וואָלט זיך נישט צוגעגלויבט, אַז ס׳איז עמעצער אַריינגעקומען און אַז אַלץ, וואָס ער רעדט, איז אמת.

די דונערן הינטערן פענסטער האָבן זיך איינגעשטילט, דער שוסטער האָט זיך אַביסל אָפּגעטריקנט. ער האָט שוין געזאָלט אַוועקגיין, האָט אים די מאַמע געזאָגט, ער זאָל בלייבן. ער וועט עסן מיט אונז וועטשערע.

ביים טיש האָט ער דערציילט, אַז ער איז נישט קיין הי־געבוירענער. ער שטאַמט פון בריסק, שטאַמט ער. אַליין איז ער נאָך אַ בחור. קיין מאַמע האָט ער נישט. ער האָט דאָ, אין פּוילן, קיינעם נישט. בלויז אין לייפּציג, אין דייטשלאַנד, האָט ער אַ טאַטן — אַ ראש־ישיבה.

— אַזוי גאָר? ווי קומט צו אַ ראש־ישיבה אַ זון אַ שוסטער?

ער ווייסט אַליין נישט. נאָר אין שטוב ביי זיי זענען קיין עין־הרע געווען אַסך קינדער, מיידלעך מיט יונגלעך. קיין פּרנסה

איז נישט געווען. האָט אים די שטיף־מאַמע אַוועקגעגעבן אויף דער לער צו אַ שוסטער.

די מאַמע קנייטשט שוין נישט מיטן פּנים. זי קוקט שוין נישט אויף אים מן הצד. אַצינד הערט זי אים אָן אויפגערוימטע.

— ווי הייסט ער, דער טאַטע אייערער? — פרעגט זי מיט אַ וואַרעם קול.

— יעקב־יצחק.

— אַז אין דייטשלאַנד — זאָגט זי ווייטער — מוז ער דאָך קאָנען דייטש, דער טאַטע אייערער?

— מן־הסתם. וואָס דען, ער קאָן נישט?

— און ווי הייסט איר?

— וואָלף!

הער, וואָלף גאָר! מיין טאַטע האָט צוויי אײדעמס, הייסען זיי ביידע וואָלף. איינער איז אַ קצב, דער צווייטער קאָן פאַר־ריכטן רעדער און אונטערקאָווען פערד. אָבער דער דאָ, דער פרעמדער שוסטער, מיטן ליטווישן לשון, מיטן שמייכעלע אויף איין באַק, ער זאָל אויך הייסן וואָלף — איז אַ חידוש.

דער מאַמען, זעט אויס, איז דער נאָמען וואָלף נישט גע־פעלן געוואָרן. האָט זי אים באַלד צומאָרגנס משנה־שם געווען:

— ס׳שוסטערל — האָט זי געזאָגט און אַזוי איז ער שוין געבליבן לעולם ועד.

אין יענער נאַכט איז ס׳שוסטערל שוין נישט אַהיימגעגאַנגען. מען האָט אים אויסגעבעט אין אַ קעמערל, וואו ס׳איז געשטאַנען אַ פעסל מיט איינגעזאַצט קרויט, און וואו די הינער האָבן גע־האַט זייערע „גזשענדעס".

פאַרן שלאָפן גיין האָט ער זיך שיין באַדאַנקט. ער האָט געקוקט אויף אונזערע באָרוויסע פיס און געפרעגט, צי מען דאַרף נישט אַמאָל אַ „נאַפּראַווקע". ער איז אַ גוטער בעל־מלאכה, האָט ער געזאָגט, ער האָט שוין געאַרבעט אַמאָל אין וואַרשע אויך.

ביינאַכט האָט זיך טויבע געדרייט אויפן געלעגער. די מאַ־מע האָט עטלעכע מאָל גערופן:

— לייזער, דו שלאָפסט?

אָבער דער טאַטע האָט הויך און מיד געשנאָרכט. דאַכט זיך, אַז אין יענער נאַכט איז נאָר דער טאַטע אַליין געשלאָפן.

וואָרום איך האָב מיך אויך געדרייט. כ'האָב געטראַכט, אַז דאָס שוסטערל, דאָרט אין קעמערל, מוז זיין איינער פון די ל"ו. ער זעט אויס, ווי אַזעלכער. דונערן מיט בליצן האָבן אים אַראָפּגעבראַנגט. ער האָט אַ טאַטן אַ ראש-ישיבה. וועלכער שוסטער האָט דאָס אַ טאַטן אַ ראש-ישיבה? און גלאַט — דאָס, וואָס ס'איז אַזוי אומרואיק געוואָרן ביי אונז, און דאָס, וואָס טויבע דרייט זיך כסדר אויפן געלעגער — דאָס אַלץ איז נישט גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין.

באַגינען, ווען דער טאַטע האָט אָפּגעגאָסן נעגל-וואַסער און דער מאַמעס פנים האָט אַרויסגעקוקט פון בעט אַ פאַרשלאָפנס, איז שוין דאָס שוסטערל געווען גרייט אין וועג אַריין.

ער איז געשטאַנען אין שטוב מיט די נעכטיקע שטיוול אַריבערגעוואָרפן איבערן אַקסל. ער האָט זיך נאָכאַמאָל שיין באַדאַנקט פאַר דער וועטשערע און פאַרן נאַכטלעגער. צו די שטיוול אויפן אַקסל האָט ער צוגעוואָרפן די מאַמעס אַ פּאָר לעטשלעך, וואָס זי האָט אים נאָך נעכטן געגעבן צו פאַרריכטן.

טויבעס פנים איז געווען פאַרשטעקט אין די טעפּ אַריין. זי איז אַצינד געשטאַנען נישט אין איר רויטער, קורצער באַרכאַנקע, נאָר אין אַ לאַנג קלייד. נישט באָרוויס, נאָר אין די שבתדיקע, פאַרשנורעוועטע שיך. אַ הויכע, אַ צוזאַמענגענומענע, אַזוי ווי אַ שמאָל-אַרומגעריפּטע קאַן.

ס'שוסטערל האָט מיט אַן אויסגעשלאָפן קול גערעדט: דאָ צו דער מאַמען, דאָ צום טאַטן, אָבער געקוקט האָט ער אויף דער קיך, וואו טויבע האָט געגרייט אָנבייסן.

ער האָט, אייגנטלעך, געקוקט אויף טויבעס שיך. וואָרום, אַז ער האָט שוין געהאַלטן ביים אַוועקגיין, האָט ער פּאַמעלעך געפרעגט:

— זי האָבן געקויפט די שיך, צי געלאָזט מאַכן?

טויבע האָט נאָך מער איינגעבויגן ס'פּנים אין דער קיך. זי האָט גענומען בלאָזן אין די פייערקעס אַריין.

— זי דאַרפן האָבן אַ פּאָר לעטשלעך, מיטן לעבן — האָט זיך דאָס שוסטערל מיט מבינות אַראָפּגעבויגן.

— ווער האָט געלט אויף לעטשלעך — האָט טויבע געענטפערט עפּעס בייזלעך און נאָך שטאַרקער אויפגעדראָלן די באַקן אין די פייערקעס אַריין.

— אַז מען דאַרף גאָר קיין געלט נישט, כ'על מאַכן אָן געלט.

טויבע האָט אים נישט געענטפערט. דאָס שוסטערל האָט זיך געזעגנט צום דריטן, צי צום פערטן מאָל, און איז אַרויס אַ קלענערער, ווי נעכטן, מיט אַן אויסגעשפּיצטן אַקסל.

אין שטוב איז געבליבן אַ ווידער-קול פון זיין ליטוויש, טרוקן לשון. טויבע האָט זיך אויסגעגלייכט. דער טאַטע האָט זיך געאײַלט אין פעלד אַריין.

דאָס שוסטערל האָט שוין געמוזט זיין ווייט פון אונזער כאַטע, ווען די מאַמע האָט פלוצלינג איבערגעריסן דאָס שווייגן.

— לייזער — האָט זי געזאָגט — אפשר זאָל מען אים פאַרבעטן אויף שבת?

דער טאַטע האָט נישט דערהערט. זיין קאָפּ איז שוין געווען דאָרט אין פעלד, ביי די סטויגעס היי.

נאָר אַזוי ווי איך בין שוין געווען אָנגעטון, האָב איך מיך אָנגערופן, אַז איך וועל אַרויסלויפן אים זאָגן, ער זאָל קומען אויף שבת.

— ניטע — האָט דער טאַטע פלוצלינג דערהערט — מען דאַרף נישט.

— פאַרוואָס דאַרף מען נישט?

— כ'ווייס, עפּעס אַ שוסטער דאָרטן.

— און אַז אַ שוסטער, איז ער שוין קיין מענטש נישט? האָסט דאָך געהערט, אַז ער האָט אַ טאַטן אַ ראש-ישיבה.

— נאַ דיר אַ דרייער פאַרן גאַנצן ראש-ישיבה. עפּעס דאָרט אין לייפּציג. וואו שטעקט עס, דאָס לייפּציג?

— וואו עס שטעקט, שטעקט עס. אָבער אויף שבת דאַרף מען אים פאַרבעטן, עלעהיי אַן אורח.

— פאַר מיינעטוועגן... פאַרבעט אים.

— וואָס זאָגסטו, טויבע?

— וואָס זאָל איך זאָגן?

אין דרויסן האָט געשמעקט מיט „זשיוויצע". דאָס שוסטערל איז שוין געהאַט אָפּגעגאַנגען ביז צום גרויסן, הילצערנעם צלם, וואו די וועגן צעגייען זיך.

— איר — האָב איך אים נאָכגעשריגן — זאָגט נאָר, איר!

די שטיוול אויפן אַקסל האָבן זיך אויסגעדרייט צום צלם. דאָס שוסטערל האָט געקוקט אויף מיר מיט אַ פאַרקלערט, איינגעפאַלן פנים.

כ'האָב אים געזאָגט, אַז די מאַמע האָט געבעטן, ער זאָל קומען צו אונז אויף שבת, עלעהיי אַן אורח.

זיין ביינערדיק, האַרט פנים איז פול געוואָרן מיט חן-גריבלעך. כ'האָב ערשט אַצינד דערזען, אַז ער איז גאָרנישט אַזוי מיאוס, ווי ס'האָט זיך מיר אויסגעדאַכט אין שטוב.

— עלעהיי אַן אורח, זאָגסטו?

— יאָ, עלעהיי אַן אורח.

— ווי אַלט ביסטו, בחורל?

— וואָס איז אייך די נפקא מינה?

— ס'איז מיר אַ נפקא מינה.

— ווי אַלט איך בין, בין איך. אָבער די מאַמע האָט אייך געלאָזט בעטן.

— און ווי הייסטו?

— וואָס איז אייך די נפקא מינה?

— ס'איז מיר אַ נפקא מינה.

— מענדל הייס איך.

— אַזוי. און יענע דאָרט, דאָס מיידל, איז דיין שוועסטער?

— יאָ, מיין שוועסטער. פון איין טאַטן.

— איז דיין מאַמע נישט איר מאַמע?

— ניין, אַ מומע.

— האָסט נאָך שוועסטערן?

— וואָס איז אייך די נפקא מינה?

ער האָט געלאַכט מיט אַ טיף געלעכטערל. גאָרנישט, ווי קיין ליטוויש שוסטערל. ער האָט געזאָגט, אַז אויף שבת, מערטשעם, וועט ער קומען, און געהייסן גריסן די שוועסטער מיינע, דעם טאַטן און באַזונדער די מאַמע.

צו שבת איז נאָך געווען ווייט. טויבע איז אַרומגעגאַנגען אַ פאַרנומענע. זי האָט אַלע טאָג אינדערפרי אָנגעטון די געשנורעוועטע, שווערע שיך און צוריק זיי אויסגעטון. אַ סך מאָל, פאַרנאַכט, איז די מאַמע אַוועקגעגאַנגען מיט טויבען ווייט אין פעלד אַריין. זיי זענען צוריקגעקומען, ווען ס'גייעס האָט שוין געהאַלטן די קאָסעס מיט די גראַביעס אויף די אַקסלען. טויבע האָט געשוויגן און באַלד נאָך דער וועטשערע איז זי געגאַנגען שלאָפן.

פרייטאָג האָט טויבע אַ גאַנצן טאָג געגליט. זי האָט געבאַקן גרויסע, געלע חלות מיט זאַפערן. פון שטעטל האָט זי געברענגט צו טראָגן אַ גרויסן פיש, אַ פלאַטשיקן, אַן אָפגעשטאַנענעם. פאַר ליכט-בענטשן האָט זי זיך געוואַשן ביי דער פלומפ מיט שמעקנדיקן זייף. זי האָט זיך איבערגעטון. אַן אויסגעצוואָגענע, אַ שטייף-אָנגעקראָכמאַליעטע, האָט זי אויסגעזען, אַזוי גוי זי וואָלט באַדאַרפט בענטשן ליכט, נישט די מאַמע.

דאָס שוסטערל איז געקומען, ווען מען האָט שוין געהאַט געצונדן ליכט. ער האָט מיטגעברענגט דער מאַמעס לעטשלעך שיין-פאַרראָכטענע, מיט אַ בלישטשל. אַליין האָט ער אויך געבלישטשעט. ער האָט שוין נישט געטראָגן קיין אויסגעפעצטן אַלטן דאַשיק, גאָר אַ ניי שוואַרץ, טוכן היטל, אַ געהאַקטע קאַפּאָטע, אַ לאַנגע ביז איבער די קנעכל, און אַ פּאָר קאַמאַשן מיט גרויסע, לאַקירטע „נאָסקעס“. נישט קיין שוסטערל איז עס אַצינד געווען, נאָר אַ יונגערמאַן אַ לייט, אַ טאַטנס אַ קינד.

אין יענעם פרייטאָג-צונאַכטס האָבן אין פעלד מקבל-שבת

געווען דריי יודן. אַ יוד אַ טאַטע, אַ יונגערמאַן אַ יוד און איך — אַ קליין יודל.

דער טאַטע האָט זיך דאָס מאָל מער געשאָקלט, ווי פאַראַכ־טאָגן. דאָס שוסטערל איז געשטאַנען גלייך. ער האָט מקבל־שבת געווען הויך, קלאָר. געזאָגט די ווערטער באַזונדער, אָפּגעטיילט איינס פון ס'אַנדערע. יעדעס וואָרט איז געפאַלן, ווי אַן אויפגע־קנאַקטע נוס.

די מאַמע האָט זיך איינגעהערט מיט מבינות. זי האָט גע־האַלטן פאַרמאַכט די ליפּן, אַזוי ווי זי וואָלט געשפּירט אויפן גומען אַ גוטן טעם און נישט געוואָלט אים אַזוי גיך אַרויסלאָזן.

טויבע האָט געקוקט מיט אַ ווייט־פאַרהערט פּנים. ס'איז שווער געווען צו וויסן, צי זי הערט זיך איין אין פינסטערן גע־רויש פון וואַלד, צי אין די ליטוויש־קנאַקנדיקע, לשון־קודשדיקע ווערטער.

קידוש האָט דאָס שוסטערל געמאַכט אויך אויף זיין ליט־ווישן שטייגער. ביי „מרנן ורבנן" האָט ער געקוועטשט אויף די נונעס אַזוי, אַז זיי זענען אַרויס פון זיין מויל טאָפּלט.

צומאָרגנס האָט מען געגעסן די שבתדיקע סעודה אין וואַלד. אויף דער לאָנקע האָט ס'גייעס געאַרבעט אונטער אַ ווייס־צעגלי־טער זון. די קי, געפּייניקטע פון דער היץ און פון די פליגן, זע־נען פאַרקראָכן אין וואַלד אַריין. ס'שוסטערל האָט הויך און מיט אָטעם געזונגען זמירות. דער טאַטע האָט געברומט אונטער דער נאָז. אויפן טישטוך האָבן אַרומגעזשומעט גרויסע, בלויע פליגן. עס זענען אַרומגעקראָכן רויטע און שוואַרץ־געפּינטלטע „משה־רבינוס פערדלעך". קיינער האָט זיי נישט אָפּגעיאָגט. אַז מען איז געווען פאַרהערט אין די שיינע, שוסטערשע, ליטווישע זמירות.

נאָכן עסן, ווען טויבע האָט שוין געהאַט אַלץ אַוועקגערוימט, האָט דער ליטוואַק ווידער דערציילט וועגן זיין טאַטן, דעם ראש־ישיבה. ער האָט געזאָגט, אַז דער טאַטע שרייבט אים לשון־קודש־דיקע בריוו, אַז אין יעדן בריוו פרעגט ער אים, פאַרוואָס ער,

וואָלף, ווערט נאָך נישט קיין חתן. ווי לאַנג איז דער שיעור צו וואַרטן?

ער אַליין ווייסט עס אויך. נאָר עס מאַכט זיך נישט קיין לייטישער שידוך. ער איז אַ גאַנץ גוטער בעל־מלאכה. ער האָט אַפילו אָפּגעשפּאָרט אַ ביסל געלט אויך. נאָר שוסטעריי — זאָגט ער — איז אַ מלאכה בזויה.

— און וואָס איז מכּח מיליטער? — האָט די מאַמע אָוועקגענומען ס'פּנים פון מעשה־ביכל.

— פאַרן מיליטער האָט ער נישט קיין מורא — זאָגט ער — ער איז באַפרייט.

שוין. מער האָט מען אים נישט געפרעגט און מער האָט ער נישט גערעדט.

שבת־צונאַכטס נאָך הבדלה האָט ער געבעטן — טויבע זאָל זיך לאָזן אַ מאָס נעמען אויף אַ פּאָר לעטשלעך. ס'גייט צו יום טוב — האָט ער געזאָגט — וואו וועט זי זיך ווייזן אין שטאָט מיט אַזעלכע שיך?

טויבע איז געשטאַנען אַ אָנגעצונדענע, מיט שוואַרץ־אַראָפּגעלאָזטע אויגן. מיר איז געווען אַ חידוש, וואָס טויבע שעמט זיך אַזוי, וואָס זי רעדט גאָרנישט מיטן שוסטערל. אַ גאַנצן שבת האָט זי געשוויגן.

— נו, מילא — האָט די מאַמע זיך אָנגערופן — נעמט איר אַ מאָס.

טויבע האָט אַרויסגעשטעלט דעם רעכטן פוס. דאָס שוסטערל האָט אים געמאָסטן פון אַלע זייטן. קיין שום שוסטער אין דער וועלט נעמט נישט אַזוי לאַנג קיין מאָס. ער האָט געזאָגט, דאָס שוסטערל, אַז אַזאַ פיסל, מיט אַזאַ שיינעם שניט, האָט ער געזען נאָר ביי זיין אייגענער מאַמע, זאָל זיין אָפּגעשיידט; און אַז די לעטשלעך, וואָס ער וועט מאַכן פאַר די דאָזיקע פיסלעך, וועט מען טראָגן די קייסערינע.

ס'איז אמת געווען. אַ חוץ דאַווענען און שיין זינגען זמירות האָט ער אויך געקאָנט מאַכן לעטשלעך פאַר קייסערינס. דער ליטוואַק. שוואַרצע זענען זיי געווען די לעטשלעך, לאַקירטע

מיט אַ שפּיצל; אויסגענייטע און אויסגעשניצטע, אויף הויכע אויסגעהוילטע קלעצלעך, גרינגע, ווי אַ פּעדער.

טויבע האָט אין זיי אויסגעזען העכער און שמעלער. דער גאַנצער געשטעל אירער איז געוואָרן איינגעצויגענער. זי איז טאַקע געגאַנגען אין זיי אויפן אַנדערן שבת שפּאַצירן צוזאַמען מיטן שוסטערל.

זיי האָבן זיך געזוימט לאַנג. אויף די פעלדער האָט זיך זאַמלעך אַראָפּגעלאָזט דער הימל. שוואַלבן, ווי בלויע פּיילן, האָבן זיך שיף געטיקט אין דער אָפּגעקילטער לופט. ס׳האָבן אָפּ-נעקלונגען די לעצטע שניטן פון די קאָסעס. און טויבע מיטן שוסטערל האָט מען נאָך אַלץ נישט געזען צוריק.

די מאַמע האָט פאַרמאַכט ס׳ביכל. זי האָט מיך געפרעגט, צי כ׳וויל מיך נישט אַביסל איבערגיין מיט איר. מיר זענען גע-גאַנגען אויף די אייגענע קאָרן-שטעגלעך, דורך וואַנען טויבע מיטן שוסטערל האָבן פריער שפּאַצירט.

די זון איז אונז געשטאַנען אין פּנים אַריין אַ געלע, זייער אַ גרויסע. אויף דער מאַמעס נגידישלעכן גוידערל איז אַצינד גע-לעגן אַ דאגה. מיט צוגעמרוזשעטע אויגן האָט זי געקוקט אין דער געלער זון אַריין. זי האָט אָפּגעווישט דעם שטערן, אַזוי ווי ס׳וואָלט זי באַשלאָגן אַ שווייס. כ׳האָב געפילט, אַז די מאַמע וואָרגט אַצינד שטאַרק פאַר טויבען.

נאָר אָט האָבן מיר זיי דערזען, טויבע מיטן שוסטערל. זיי זענען געקומען נישט פון וואַלד אַרויס און נישט פון הינטער די סטויגעס היי, נאָר פון פּוילישן וועג אַראָפּ, וואָס פירט צום שאָסיי.

טויבע האָט גייענדיק געקוקט אויף די שפּיצן פון אירע נייע, לאַקירטע שיכלעך. זי האָט געקייעט אַ בלימל. דאָס שוסטערל, אַ קליינס, אַן אָרעמס, האָט טויבען געהאַלטן אונטערן אָרעם און געשטעלט דראָבנע, פאַמעלעכע טריטלעך. ער האָט אַרויפגערעדט צו טויבען, אַזוי ווי אין אַ הויך פענסטער אַריין.

אַז מיר זענען זיי אָקעגנגעקומען, האָט ס׳שוסטערל אַרויס-געכאַפּט די האַנט פון טויבעס אָרעם. ער האָט געשמייכלט מיט

אַ דאַר, נאַרישלעך פּנים. טויבע האָט אויסגעגלייכט נ'קאָפּ, אויסגעשפּיגן ס'בלימל און מיט אַ צו הויך קול געפרעגט:

— וואו גייט דאָ די מומעשי?

— כ'גיי מיך אַביסל איבער — האָט די מאַמע שאַרף געקוקט טויבען אין פּנים אַריין.

— מ'זעמיר געווען אין שטעטל — האָט טויבע געזאָגט מיט אַזאַ נישט-זיכער קול, אַזוי ווי זי אַליין וואָלט נישט געגלויבט אין אירע אייגענע רייד.

— וואָס עפּעס אַזוי ווייט?

— ס'איז גאָרנישט ווייט — האָט ס'שוסטערל נאַרישלעך געשמייכלט — אַ שפּאַציר הין און צוריק.

צוריקגעגאַנגען זענען מיר שוין צוזאַמען. ס'שוסטערל איז געגאַנגען נעבן מיר. פון זיין טוכענער, געהאַקטער קאַפּאָטע האָט געשמעקט מיט לעדער און מיט עפּל-שאָלעכטס.

ער האָט מיך אויסגעפרעגט, וואָס עס הערט זיך ביי מיר, צי כ'בין צופרידן פון „לעניווע", צי כ'וואָלט שוין געקאָנט אַליין אויפשטעלן אַ סטויג היי און צי ס'אַרט מיך גאָרנישט, וואָס כ'האָב דאָ נישט קיין יודישע חברים.

ניין. ס'אַרט מיך גאָרנישט. גיכער איז מיר איבער דער טבע, וואָס ער רעדט אַזוי פיל. די מאַמע מיט טויבען שווייגן. ער אַליין וואָלט אפשר אויך געוואָלט שווייגן, נאָר ער ווייסט נישט, ווי אַזוי מען הערט אויף.

ער קומט מיר אויס אַצינד זייער נאַריש, דאָס ליטווישע שוסטערל. ס'וואונדעו[illegible] מיך אויף טויבען. וואָס האָט זי זיך עפּעס געלאָזט פירן אונטערן אָרעם? וואָס איז ער אירס — אַ חתן, אַ קרוב?

שפּעטער האָט ער אינגאַנצן נישט גערעדט. ער איז געזעסן אַ פאַרהערטער אין טאַטנס „אתקינו סעודתא", וואָס האָט זיך געלייגט אויף די פייכטע פעלדער מיט אַ שווערן זיפץ.

אין דער לופט איז געשטאַנען אַ ריח פון וואַסער, אויסגעמישט מיט אַ טעם פון הערינג. די מאַמע האָט איר „גאָט פון אברהם" נישט געזאָגט. פון וואַלד האָט גענומען ציען. דער טאַטע

האָט זיך צוגעאײַלט מיט דער הבדלה, אָפּגעזונגען אויף דער גיך „ויתן לך״, און אַלע זענען מיר אַרײַן אין שטוב. ס׳הייסט — נישט אַלע. טויבע איז געבליבן אין דרויסן. זי האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער שוועל, אָנגעשפּאַרט ביידע הענט אויף די קניען און אַזוי פֿאַרגאַנגען זיך אין מחשבות.

אין שטוב האָט געשמעקט די וואַרעמקייט, אַזוי ווי ס׳וואָלט שוין געגאַנגען צו יעשען. דאָס שוסטערל האָט זיך געגרייט אוועקצוגיין. ער האָט היינט גאָרנישט געהאַט מיטצונעמען, נישט קיין שטיוול און נישט קיין שיך, פֿונדעסטוועגן האָט עס אויסגעזען, אַזוי ווי ער וואָלט עפּעס געזוכט.

ס׳איז נישט געווען קיין נאַפֿט. אויפֿן טיש האָט זיך געברענט איין חלבן ליכטל. דאָס רויטע פֿלעמל ביי דער הייליקער מוטער איז גוסטדיק אייַנגעגאַנגען. אַרום חלבן ליכטל האָט זיך געדרייט אַ קאָלירט זומער-פֿייגעלע. ס׳איז צוגעפֿלויגן און אָפּגעשפּרונגען. אַלעמענס אויגן האָבן געקוקט אויפֿן נאַרישן באַשעפֿעניש, וואָס קריכט גלייך אין פֿייער אַרײַן.

פֿון דרויסן האָט זיך דערהערט אַ לאַנגער, רופֿנדיקער פֿייף. צי מען האָט אַזוי אַרום געגעבן עמעצן „האַסלע״, צי אַ שייגעץ האָט זיך סתּם געלאָזט וואוילגיין—נאָר דער דאָזיקער אומגעריכטער פֿייף האָט אויפֿגעבונדן ביים שוסטערל די צונג.

— פֿרימעטל — האָט ער זיך אָנגערופֿן מיט אַ פֿאַרשעמטקול — זי האָבן אפשר אַ מינוט צייט?

די מאַמע האָט גאָרנישט געטון. אודאי האָט זי געהאַט צייט.

— וואָס איז דען?

— כ׳האָב געוואָלט מיט אייַך עפּעס רעדן.

— מיט מיר? פֿון וואָס אַ שטייגער?

— כ׳האָב געוואָלט — האָט זיך דאָס שוסטערל געקרעקט — אַז ר׳ לייזער זאָל אויך הערן.

— מוזט איר רעדן אַביסל העכער.

— מילא, ס׳זאָל גיין אין דעם.

דער טאטע האָט געקוקט איבער די בלעכענע ברילן אין סידורל אַריין.

ס׳שוסטערל האָט אָפּגעהוסט — טרוקן, הארט.

— איר זענט נישט אַמאָל צוגעקילט? — האָט די מאַמע פאַרדאגהט געפרעגט.

— חלילה. נישט מער, ער האָט געוואָלט זאָגן, אַז ער איז נישט, חלילה, אַזוי אָרעם, ווי ער זעט אויס. ער האָט נאָך איין קאַפּאָטע, אַ שפּאָגל־נייע. ער האָט צוויי פּאָר קאַמאַשן אויך נייע. ערשט נישט לאַנג האָט ער זיך געלאָזט אויפנייען אַביסל וועש. און וואָס זאָל ער דאָ לייקענען, ער האָט אַ ביכל אין דער קאַסע אויך. און קיין שלעכטער בעל־מלאכה איז ער אויך נישט, והא ראיה — טויבעס לעטשלעך.

— נישט קיין מיאוסע לעטשלעך — האָט די מאַמע אַ בויג געטון איין זייט פּנים מיט אַזאַ אָנשטעל, גלייך זי וואָלט נישט געווען מיין מאַמע, נאָר די גרעסטע יחסנטע אויף דער וועלט.

— אָ, טאַקע! פּרימעטל אַליין זאָגט אויך — האָט זיך דאָס שוסטערל אָנגעכאַפּט — איז, אַז מען רעדט שוין, וואָלט ער גע־וואָלט זאָגן, אַז טויבע געפעלט אים. און לויט ווי אים דאַכט זיך, געפעלט ער טויבען אויך. איז ער גרייט צו נעמען טויבען, אַזוי ווי זי שטייט און גייט, אָן איין גראָשן נדן.

— נגע — האָט דער טאַטע פּאַמעלעך אַוועקגענומען ס׳פּנים פון סידורל און נאָך פּאַמעלעכער אַרויפגערוקט די ברילן אויפן שטערן.

— אָן אַ גראָשן נדן — האָט ס׳שוסטערל צעטומלט איבער־געחזרט — ער איז גרייט אַפילו מוותר צו זיין אויף דער „ווי־פּראַווע".

— ווי אַלט ביסטו? — האָט דער טאַטע אויסגעשפּיצט די באָרד און מיט איינמאָל געזאָגט צום שוסטערל „דו".

ס׳איז געקומען אַזוי אומגעריכט, אַז איך האָב אָנגעהויבן פינטלען מיט די אויגן. דאַכט זיך, אַז די מאַמע אויך.

— וואָס הייסט, ווי אַלט ער איז? ביי אַ מאַנספּערשוין איז דען געזאָגט, ווי אַלט ער איז?

— און מכּח פּרנסה וואָס וועט זיין?

— ס'הייסט, וואָס ס'וועט זיין? ער איז דאָך, געלויבט דער אויבערשטער, אַ בעל-מלאכה.

— אַ בעל-מלאכה ביסטו טאַקע, אָבער אַ ווייב איז אַזוי ווי, להבדיל, אַ פערד. מען מוז עס כּסדר פּאַשן, אַז נישט פאַלט עס פון די פיס.

— טויבע איז, חלילה, נישט קיין פערד — האָט דאָס שוסטערל אין פאַרלעגנהייט געשמייכלט — און וואָס שייך פּרנסה — וועט ער אַרבעטן, און מיט גאָטס הילף וועט ער זיין בכּח מפרנס צו זיין אַ ווייב.

— אָבער זאָג מיר, כ'בעט דיך, — האָט דער טאַטע געצויגן יעדעס וואָרט באַזונדער — ווער ביסטו דאָס פאָרט פאַר איינער? כ'קען דאָך דיך גאָרנישט.

— ס'הייסט, ווער ער איז? ר' לייזער דאַרף אים שוין אַביסל קענען. איי דאָס, וואָס ער איז אַ שוסטער, איז שולדיק די שטיף-מאַמע. דער טאַטע, דער ראש-ישיבה, האָט אים געוואָלט מאַכן פאַר אַ שוחט.

בשעת ער האָט אַזוי גערעדט, האָט דער טאַטע אים אויפ-סניי באַטראַכט. ער האָט אים געקוקט גלייך אין דאָרן, ביינערדיקן פּנים אַריין. דערנאָך האָט ער אָנגעשטעלט די שטילע, פאַרדרימלטע אויגן אויף דער מאַמען:

— וואָס זאָגסטו, פרימעט?

— כ'ווייס, מען דאַרף דאָך פרעגן טויבען אויך.

— נו, אודאי דאַרף מען פרעגן — האָט דער טאַטע אַראָפּגענומען די ברילן פון שטערן און צום שוסטערל האָט ער זיך אָנגערופן:

— זאָג מיר, כ'בעט דיך: ביסט נישט אַמאָל אַ פעסן, אַ ראַפּטוס?

— חלילה.

— און וועסט זי כאָטש גוט באַהאַנדלען?

— ס'הייסט גוט. ס'טעלערל פון הימל וואָלט פאַר איר נישט זיין צו טייער.

— ס׳זאָל נאָר נישט זיין קיין ליידיק טעלערל.
— חלילה, ר׳ לייזער, וואָס רעדט איר?
— נו, מילא.

מיט דעם איז דאָס שוסטערל אַוועקגעגאַנגען. ס׳ליכטל אויפן טיש האָט זיך בלוי געטיקט און אַלע ווײַלע אויפגעצאַפּלט אין גסיסה. פון דרויסן איז אַרײַנגעקומען טויבע און שווייגנדיק גענומען גרייט-מאַכן די געלעגערס. טאַטע-מאַמע האָבן געקוקט אויף איר פון אַ זייט. ס׳קען זיין דערפאַר האָט זיך טויבע טועה געווען מיטן אַוועקלייגן די קישנס. און אפשר האָט דאָס שוסטערל געזאָגט איר עפּעס אין דרויסן? מען האָט געזען, אַז טויבע קאָן זיך אַצינד נישט געפינען קיין אָרט, פּונקט ווי אַ קראַנקע הון, וואָס גייט אַרום אין יסורים און זוכט, וואו אַוועקצולייגן איר איי.

דער טאַטע האָט זיך פאַמעלעך אויסגעטון און געלייגט זיך. די מאַמע האָט אָנגעצונדן נאָך אַ ליכטל. טויבע האָט גלייך-געשטעלט די טעפּ אויפן קוימען. ס׳האָט נישט לאַנג געדויערט, און דער טאַטע האָט גענומען שנאָרכן. דאַמאָלס האָט זיך די מאַמע אָנגערופן:

— טויבע?
— וואָס, מומעשי?
— ער האָט עפּעס גערעדט מיט דיר?
— וואָס האָט ער געזאָלט רעדן?
— כ׳ווייס, עטס זענט געגאַנגען אַזוי לאַנג.
— ער האָט גערעדט...
— אַז?
— אַז ער וויל מיך...
— נו?...
— כ׳ווייס אַליין נישט. ער איז אַזאַ קליינער.
— אין דעם זאָל עס דיר גיין. וואָס האָב איך דערפון, אַז דיין טאַטע איז אַ גרויסער?
— וואָלט איך כאָטש אויך געווען אַ קליינע...
— עטס זענט אַלע, קיין עין-הרע, הויך. אַנדערע געזאָגט

געוואָרן. אָבער, דאַכט זיך מיר, אַז ער איז אַ גאַנץ אָרנטלעכער יונג.

— יאָ, ער זעט אויס צו זיין אָרנטלעך. אָבער ער רעדט ליטוויש. כ׳על דאָך אים נישט פארשטיין.

— און אַז איך פאַרשטיי נישט דיין טאַטן?

— מיין טאַטע איז דאָך נישט קיין ליטוואַק.

— איז ער עפעס אַנדערש. דער עיקר, צי געפעלט ער דיר?

— ר׳איז אַזאַ דאַרער, אַ שוסטער...

טויבעס קול איז געגאַנגען, אַזוי ווי נישט פון איר האַלז. אַ פרעמד קול איז עס געווען, אַ געפּאַלנס.

— הער מיך אויס, טויבע — איז די מאַמעס קול אויך געפאַלן — גאָט איז מיין עדות, אַז איך וויל דיין גוטס. נישט אַלץ איז אָבער אַזוי, ווי דער מענטש נעמט זיך פאָר. אַז ער איז אַן אָרענטלעכער יונג, דאָס זעט מען. אַ פּאַרדינער מוז ער אויך נישט זיין קיין שלעכטער. שטאַמט פון אַ שיינער משפחה. אַ אַ טאַטן אַ ראש-ישיבה. און אַליין איז ער אויך נישט קיין גראָ-בער יונג. האָסט דאָך געהערט, איז מיין עצה...

די מאַמע האָט איבערגעריסן. טויבעס אַקסלען האָבן זיך זראָפּגעלאָזט.

— מומע-קרוין — האָט זי אַ קרעכץ געטון און שוין מער נישט געקאָנט איינהאַלטן דאָס געוויין.

— נו, שוין, וואָס קאָן מען טון — האָט די מאַמע געגלעט טויבען איבערן אַקסל — כ׳ווייס, אין אַן אַנדער מעמד...

טויבע האָט נאָך מער געוויינט. ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אַריין האָבן זיך אירע אַקסלען געטרייסלט.

קאפיטל פינף און צוואנציק

אינמיטן דער וואָך איז ווידער געקומען צו לויפן דאָס שוסטערל. פון ביינערדיקן פנים האָט געגרונען אַ ברודיקער שווייס.

ער איז געקומען געוואָר ווערן, וואָס עס הערט זיך. ס׳טרעפט זיך אים, זאָגט ער, צו דינגען אַ דירה אין שטעטל, מיט אַ גערטנדל. ער וויל אויך קויפן אַ ציג. אַן אייגן ביסל מילך מאַכט נישט קאַליע. איז, ווען ער וואָלט געוואוסט אויף זיכער, וואָלט ער געדונגען די דירה, אַריינגעשטעלט אַ ביסל ווירטשאַפט און געגעבן האַנטגעלט אויף דער ציג.

טויבע איז, ווי געווייגלעך, געשטאַנען מיטן פנים אַריינגעטון אין די טעפּ. זי האָט זיך גאָרנישט אָנגערופן. אַפילו נישט אויסגעדרייט זיך אויף דער שטוב אַרויס.

די מאַמע האָט אים אויסגעהערט ביזן סוף. דערנאָך האָט זי געזאָגט, אַז זי פאַרשטייט נישט, וואָס ס׳איז אַזוי ס׳געאײַל. טויבע איז נישט, חלילה, קיין אַלטע מויד. און צווייטנס — צו אַ חתונה דאַרף מען דאָך האָבן אַ שטיקל העמד, אַ שיך. איז איר עצה: אַזוי ווי ס׳גייט צו ימים נוראים, זאָל ער אַראָפּקומען צו אונז אין שטאָט אַריין אויף חול-המועד סוכּות — וועט מען שמועסן דערפון.

דאָס שוסטערל איז שטיין געבליבן מיט אַן אויסגעלאָשן פנים.

— אַזש ביז חול-המועד סוכּות ?...

— וואָס איז ? ווי לאַנג איז עס דען ?

— מען זאָל וועלן גוט איבעררעכענען, איז עס גאָר לאַנג.

אייגנטלעך, פאַרשטייט ער נישט, צו וואָס מען דאַרף עס אָפּלייגן אין דער לאַנגער באַנק אַריין. אַז ער וויל נעמען טויבען, אַזוי ווי זי גייט און שטייט. אַז ער דאַרף נישט דעם אויסשטייער

אירן, אַז גאָט וועט אים העלפן און ס'וועט אים בלייבן אַביסל געלט נאָכדעם, ווי ער וועט האָבן געדונגען די דירה און געקויפט די ציג — וועט ער אַליין מאַכן טויבען אַן אויסשטייער.

ביי דער וועטשערע האָט ער נאָך איינגעטענהט מיטן טאָטן. ווינע סמכן האָבן געזשומעט איבער דער שטוב, ווי אומרואיקע פליגן.

דער טאַטע האָט נישט געזאָגט — נישט יאָ און נישט ניין. ער האָט געקוקט אויף דער מאַמען און מיט די טויבלעכע אויגן געעצהט זיך מיט איר.

— לאָמיר פרעגן טויבען אַליין — האָט די מאַמע ענדלעך געפונען אַן עצה — זי האָט דאָך אויך אַ שטיקל דעה...

אָבער טויבע האָט קיין אייגענע דעה נישט געהאַט. אַ טרויעריקע, אַן חשק — האָט זי דערלאַנגט וועטשערע צום טיש. דאָס שוסטערל האָט נאָכגעפירט דעם בליק איבער טויבעס יעדן קער און ווענד. אָבער טויבע האָט געשוויגן.

האָט דער טאַטע געפסקנט, מען זאָל צוואַרטן נאָך אַ וואָך. ער וועט זען, האָט ער געזאָגט. ער וועט געוואָר ווערן, ווער ער איז, דער וואָלף. אפשר איז ער גאָר קיין בחור נישט.

דאָס שוסטערל האָט געשמייכלט. ערשט אַצינד האָט מען געזען, אַז ער האָט אַ מויל מיט שיטערע, שוואַרצע ציין. ס'קאָן זיין, אַז אַ שטיק צוליב די דאָזיקע ציין, האָט טויבע נישט געזאָגט, צי זי וויל אים יאָ, צי זי וויל אים נישט.

— ער איז מיר נישט צום האַרץ — האָט זי שפּעטער גערעדט צו דער מאַמען — נאָר אַז די מומעשי וויל...

— איך וויל גאָר — האָט זיך די מאַמע גיך פאַרענטפערט — ווי פאַלט דיר איין? נישט מער, קיין גדן האָסטו נישט און די יאָרן שטייען נישט.

— כ'ווייס — האָט טויבע פאַרקרימט ס'פּנים — אָבער וואָס וועט זיין?

די מאַמע האָט זיך אַרומגעקוקט איבער דער שטוב, אַזוי ווי זי וואָלט געגאַנגען זאָגן אַ סוד, דערנאָך צוגעבויגן זיך צו טויבען.

— ניין — האָט טויבעס קול דערשראָקן געציטערט — ניין, מומעשי, וואָס ס'האָט צו זיין, זאָל זיין...

און שוין. פון שידוך איז געוואָרן.

די מאַמע איז געפאָרן אין שטאָט אַריין. אָפּגעווען דאָרט אַ טאָג מיט אַ נאַכט. געקויפט דאָרט אַ שטיקל לייוונט, סחורה אויף צוויי קליידער און אַ שטיק גאַזע אויף אַ וועלאָן.

זי האָט נישט אָפּגעטרעטן דאָרט ביי קיינעם, נישט דער-ציילט קיינעם און אויף אַ פרעמדער פור איז זי צוריקגעקומען קיין „לעניווע" צוגרייטן טויבעס חתונה.

די פעלדער זענען שוין אין יענע טעג געשטאַנען אָפּגע-שניטענע, האַרט-האַריקע, אַזוי ווי באַרשטן. די שפייכלערס זענען פול געווען מיט אַראָפּגענומענער תבואה. פון די פויערשע קוי-מענס האָט זיך דער רויך געלייגט אויף דער ערד. די פאַרנאַכטן זענען צוגעפאַלן קאַלטע מיט פייכטע, פאַרבלוטיקטע פלעקן פון דער זון. אין אַ מיטן מיטוואָך האָט מען דערזען באַטשאַנעס אַוועקפליען אין די וואַרעמע לענדער אַריין.

דאַמאָלס איז דאָס געווען טויבעס חתונה.

אין טאָג פון דער חופה האָט די מאַמע געערדט צו טויבען לאַנג און שטיל. טויבע האָט איבערגעטון אַ ניי העמד מיט אַ ווייסער האַלקע אין שפיצן, לאַטשן האָט זי אויך אָנגעטון ווייסע. דאָס האָט איר דאָס שוסטערל אין חופה-טאָג געשיקט. דעם וועלאָן האָט די מאַמע אַליין אויפגענייט — מיט אַ קרענצל ווייסע קאַרשן פון פאָרנט און מיט אַ שלעפּ פון הינטן.

אַז טויבע, אַ בלייכע, מיט פאַרטריקנטע ליפּן, האָט אים אָנגעמאָסטן, האָט זי אויסגעזען נישט, ווי לייזער היי-הענדלערס טאָכטער, נאָר ווי אַ דיינס אַ בת-יחידה. די מאַמע אַליין האָט אויך געזאָגט, אַז טויבעס הענט, די אייגענע, מיט וועלכע זי האָט אַ גאַנץ לעבן געשיילט קאַרטאָפל און געוואַשן געפעס — זענען אין חופה-טאָג געווען אַזוי ווייס און קליין, ווי צוויי איידעלע פייגל.

דער טאַטע האָט אָנגעטון די טוכענע, שבתדיקע קאַפּאָטע מיטן נייעם, טוכענעם היטל. די מאַמע האָט פאַרלייגט אויפן

שוואַרץ-טאַפּטענעם סטאַניק אַ פרישן, ווייסן זשאַבאָט. טויבע אין אַ לאַנגן מאַנטל אויפן חופּה-קלייד אַרויף, איך אין אַ פּאָר נייע שטייפע הויזן — זענען מיר אויפגעזעסן אויף אַ פויעריש לייטער-וועגעלע און געפאָרן אין שטעטל אַריין.

פאַר די שוועלן האָט זיך אויסגעשטעלט ס׳גייעס. מען נעמט פאַר אונז אַראָפּ די היטלען און מען שיקט ברכות. יאַנעק מיט פּיעטרעקן, די חברים מיינע, כאַפּן זיך אויף און פאָרן מיט אַ שטיקל וועגס. אויפן לייטער-וועגעלע צווישן די געזעסן זענען פאַררוקט טעפּ. די מאַמע האַלט אויף די קניען אַ גרויסן, געלן צוקער-לעקעך. דער ריח זיינער זעצט זיך אָפּ אויפן גומען מיט אַ פייכטער זיסקייט.

אַז מען קומט אין וואַלד אַריין, זעצט זיך שוין די זון. שיטערע, צעשטויבטע פלעקן פאַלן אויפן פערדל.

דער טאַטע קריכט אַראָפּ פון וועגעלע און שטעלט זיך דאַווענען מנחה. אויף זיין שבתדיקער קאַפּאָטע פאַלן אויך די שיטערע פלעקן פון דער זון. דער פויער שיט אונטער זיין בהמהלע אַ ביסל אָבראָק. ס׳ווערט וואָס אַמאָל טונקעלער, פייכטער.

— לייזער, מאַך עס בקיצור — רופט זיך אָן די מאַמע — ס׳ווערט דאָך נאַכט.

ס׳ווערט טאַקע נאַכט. נישט מיטן אויג צו דערזען גיסן זיך די ביימער צונויף. ס׳ווערט שוואַרץ פון אַלע פיר זייטן. טויבע האָט אַראָפּגענומען דעם מאַנטל. איר איז הייס. אין שוואַרצן וואַלד זעט אויס טויבע, אין איר ווייס חופּה-קלייד, ווי אַ מת.

נאָך מנחה איז מען ווייטער געפאָרן. ס׳פערדל האָט געטאַפּט אין דער פינסטער. די מאַמע האָט זיך געשראָקן פאַר גזלנים. פונדעסטוועגן איז אונז גאָרנישט געשען, און מיר זענען אָנגעקומען אין שטעטל אַריין צו דער צייט.

ס׳איז שוין געווען גוט נאַכט. פון דער פינסטערניש זענען אויסגעוואַקסן שאָטנס. ס׳האָט אַ זעץ געטון אַ קאַפּעליע.

— די כּלה איז געקומען — האָבן זיך דערהערט קולות, אַזוי ווי פון אונטער די רעדער אַפּער. אַ טיר האָט זיך אויפגע-

פראַלט מיט אַ פּאַרע. פון אַ געוועלב האָט עמעצער אַרויסגע־טראָגן אַ לעמפּל און געהויבן עס איבער אונזערע קעפּ.

— דאָ, דאָ — האָט מען אין דער פינסטער געפירט אונזער וועגעלע, און דער באַס פון דער קאַפּעליע האָט צוגעברומט:

— דאָרט, דאָרט...

מיר האָט זיך געגלוסט צו לאַכן. ס'האָט זיך מיר אויסגע־דאַכט, אַז די טרומפּייט טוט צו להכעיס דעם באַס און שרייט:

— נישט דאָ און נישט דאָרט...

ביז מען האָט אונז אַריינגעפירט אין אַ גרויסער, ווייס־געקאַלכטער שטוב אָן בעטן און אָן שענק. אַ צעגליטע בליך־לאָמפּ איז געהאָנגען איינגעראַמט בעליק, פרעמדע ווייבער מיט מיידן — פרישע, אויסגעקעמטע און אויסגעצוואָגענע האָבן זיך געפּאַרעט, ווי די געשטאָפּטע גענז.

אַקעגנאיבער דער אויסגעקאַלכטער שטוב, אָפּגעטיילט מיט אַ פּאָדער־הייזל און מיט שיפּע שטיגן אויף אַ בוידעמל אַרויף, איז געשטאַנען אויפגעפּראַלט אַ טיר אין נאָך אַ שטוב אַריין, אַ בלוי־געווייסטע, מיט צוויי טונקעלע בעלקעס אויפן פּולאָפּ.

דאָ האָבן זיך פאַרזאַמלט די מאַנסלייט מיטן חתן בראש, וואָס איז געקומען ערשט שפּעטער.

אויף די שויבן האָבן געקלעפּט צעפּלאַטשטע נעז מיט פאַרחידושטע אויגן. טויבע, אַ מידע, מיט האַלב־פאַרמאַכטע ברע־מען, איז געזעסן אויף אַן אַלטער, דיינישער פאַטער־שטול.

אַ נידריקער יוד, אַ קיילעכדיקער מיט אַן אונטערגעשוירן בערדל, האָט מיט כעס געגרימפּלט אויפן באַס. אים האָט צוגע־מרוטשעט אויף אַ לאַנגער טרומפּייט אַ הויכער, אָפּגעריסענער יונג מיט קורצע אַרבל. איבער זיי ביידע איז זיך פאַרגאַנגען מיט קלעמעניש אונטערן האַרץ אַ שוואַרצער בחור אויף אַ פידל.

די מיידן מיט די ווייבער זענען ביים טאַנצן געשוואומען, אַזוי ווי קאַטשקעס. נאָכאַמאָל אַריין אין ראָד, און אָבער אַמאָל אַרויס פון ראָד. צענומען זיך, צעגאַנגען זיך, אַזוי ווי די ברוגזע אינדיקעס.

מיין מאַמע, אַ צערוישטע, מיט אַ פאַרוואָרפענעם לאָך

אויפֿן שייטל, איז מיטגעשוואומען מיט די טאַנצנדיקע, מכבד געווען מיט באַקאַליעס און מיט טיי. געוואונטשן די פרעמדע מיידן: מערטשעם ביי זיי אויף שמחות, די פרעמדע ווייבער — אויף בריתן און בר-מצוהס. איידל, אַזוי ווי מיין מאַמע האָט געקאָנט: מיט אַ פאַרצויגן מויל און מיט יענעם נגידישלעכן אָנשטעל, וואָס האָט געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אַמאָל האָט די מאַמע געהאַט אַן אייגן הויז מיט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירן.

שפּעטער האָט די מאַמע „איינגעוואָרפן”, און דער שוואַרצער בחור האָט אויפגעשפּילט אַ וואַרשעווער וואַלס.

די מאַמע האָט געטאַנצט מיט טויבען.

האָבן זיך די מיידן מיט די ווייבער אָפגערוקט. פון דער אַנדערער שטוב זענען אַריינגעקומען מאַנסלייט. די צעפּלאַטשטע נעז צ׳ייף די שויבן זענען געוואָרן געדיכטער. דאָס אַלץ, כדי צו זען, ווי אַזוי די מחותּניתטע, שוין נישט קיין יונג מענטש, טאַנצט דאָס מיט דער כּלה. און ס׳איז טאַקע געווען, וואָס צו זען. מיט אַ פאַרבויגענעם קאָפּ אויף אַ זייט, מיט אַ פול זאַט פּנים, יחסניש און גרויס-שטעטיש, האָט די מאַמע געפירט טויבען. זי האָט גרינג געשאַרט מיט די שפּיץ פיס, איבערגעוואָרפן זיך פון איין טאַקט אין אַנדערן אַריין — מיט אַ באַחנט, ווייבעריש קנייטשל. אָט האָט זי זיך פאַרנומען לינקס, דאָס זיידענע קלייד האָט זיך אָנגעבלאָזן. אַ בויג דעם קאָפּ אַהין, אַ בויג צוריק — נישט אַנדערש, נאָר די מאַמע הנדלט זיך און שפּיגלט זיך אין אַ שפּיגעלע.

טויבע איז אויך נישט אָפּגעשטאַנען. העכער, ווי די מאַמע, מיטן לאַנגן, ווייסן שלעפּ, וואָס זי האָט געהאַלטן אויף איין האַנט, האָט זי זיך געלאָזט פירן און בויגן. זי האָט זיך צעיאָגט אויף די הויכע, אויסגעהוילטע אָפּצאַסלעך. דאָס טונקעלע פּנים האָט שטיל געפלאַמט, דער קאָפּ איז געווען אַביסל פאַרוואָרפן, ס׳מויל האַלב געעפנט. נישט ס׳האָט געלאַכט און נישט ס׳האָט געוויינט, נאָר געריפן האָט עס עמעצן.

נאָכן וואַלס האָט זיך דער שוואַרצער בחור מיט דער פידל פאַרנויגט פאַר דער מאַמען. ער האָט געזאָגט, אַז ער האָט

שוין געשפּילט אין גרויסע שטעט, נאָר אַזוי טאַנצן, ווי די מחותּניתטע — האָט ער נאָך נישט געזען.

עולם ווייבער האָבן געשנורעוועט די מיילער, מיט צע-שמייכלטע, נישט-דרייסטע פּנימער האָבן זיי באַוואונדערט די מאַמע:

— קיין עין-הרע, ביסט אַ מבין...

שפּעטער האָט מען טויבען צוזאַמען מיט דער דייַנישער פּאָטער-שטול אַרויסגערוקט אינמיטן שטוב אַריין. די ווייבער מיט די מיידן האָבן זיך אַרומגעשטעלט. אַ קורץ יודל, וואָס האָט געהאַט מער באָרד, ווי פּנים, האָט מיט אַ הייזעריקלעכן ניגון אַ רוף געטון:

— קלעזמאָרים, אויפגעשפּילט זאָל ווערן!

האָט זיך צעברומט דער באַס און צעבלאָזן די טרומפּייט, און ס'פּידעלע האָט זיך צעוויינט אויף אַ וואָלעכישן שטייגער. ער אַליין, דאָס קורצע יודל, האָט זיך אַרויפגעשטעלט אויף אַ בּענקל און פון דאָרט אַראָפּ געגומען באַזינגען די כּלה.

מיט אַ פולן, ענגן האַלז האָט דאָס קורצע יודל געזאָגט, אַז היינט איז אַ טאָג, וואָס איז געגליכן צו יום-כּפּור. היינט — האָט ער פאַרקנייטשט מיט דער נאָז — איז דיין שענסטער און ביטערסטער טאָג, כּלה. וואָרום היינט שטייסטו פאַרן מלכות-שמים, ווי אַ זעלנער שטייט, להבדיל, פאַר זיין קייסער. ווי אַזוי שטייט דאָס אַ זעלנער פאַר זיין קייסער? מיט גוטע מדות, מיט מעשים טובים און מיט גרויס פורכטיקייט. דרום — זאָגט ער — דאַרפסטו היינט תּשובה טון און בעטן צום אויבערשטן, זאָלסט געפינען חן און לייטזעליקייט אין זיינע אויגן.

אינמיטן האָט זיך דאָס קורצע יודל פאַרקרעקט. זיין באַוואַקסן פּנים איז אָנגעגאָסן געוואָרן מיט אַ דושנער רויטקייט. מען האָט געמוזט וואַרטן, ביז ער האָט אָפּגעאָטעמט, אָפּגעווישט דעם שווייס און ווייטער אָנגעהויבן:

— היינט — האָט ער געזאָגט — ביסטו, כּלה, געגליכן צו אַ בוים, וואָס וואַקסט ערשט אַרויס פון דער ערד און טראָגט נאָך נישט קיין פּירות. אָבער, אַז די זון הויבט אָן דערוואַרעמען די

וואָרצלען פון בוים, נעמען אַרויסשפּראָצן בלעטלעך, קומט אַרויס ס'בליעכטס און ערשט שפּעטער ווערט פון בליעכטס פּירות. אַזוי ביסטו אויך, כּלה. היינט ביסטו נאָך גאָרנישט. אַ שטויבל. אַ פּלעווע. אָבער אַז גאָט ברוך־הוא רצון וועט זיין — וועלן אָנהייבן שפּראָצן דיינע בלעטלעך און בליען דיינע פּירות.

טויבע האָט שטיל געציטערט מיט די אַקסלען. די מאַמע האָט געוויינט מיט אַ טיכל ביי די אויגן.

ביים חתן האָט דאָס קורצע יודל געמאַכט בקיצור. דער חתן אַליין, אין אַ טוכענער קאַפּאָטע, קלענער, ווי ער איז אַלעמאָל געווען, איז געזעסן אויבן־אָן מיטן פּנים אין טישטוך אַריין. אַרום אים — יודן אין וואָכנדיקע מלבושים, שווערע, מיט פּאַרוויקלטע, האַרטע בערד.

דאָס קורצע יודל האָט געמאַכט אַן „אל מלא רחמים" דעם חתנס מאַמע, דער צדיקת, געליבט אין הימל אַריין דעם טאַטן זיינעם, דעם ראש־ישיבה.

— און כאָטש דו ביסט — האָט ער געזאָגט — נישט מער, ווי אַ שוסטער, ביסטו אָנגעלייגטער ביים רבש"ע, ווי דער גרעסטער גביר, וואָרום דער תּנא ר' יוחנן איז אויך געווען אַ שוסטער. דרום, חתן, נעם דיר אַראָפּ אַ ביישפּיל פון ר' יוחנן הסנדלר, וועט דיר וואויל און גוט זיין, ובא לציון גואל, אמן.

נאָר, אַז ס'איז געקומען קודם החופּה און דער טאַטע מייַנער האָט אַרויפגעלייגט זיינע גרויסע הענט אויף טויבעס קאָפּ, איז נישט געווען קיינער, וואָס זאָל בענטשן דאָס קליינע, איינגעדאַרטע שוסטערל.

אָן איינגעפאַלענער, אַ שמאָלער איז ער געשטאַנען אונטער די פיר דרענגלעך אין אַ פרעמדן פאַלטן, אַריבערגעוואָרפן איבערן קיטל. ער האָט געזאָגט דעם „הרי את" מיט אַ ניכטערן, אויסגעהונגערט קול. אין גלאָז, וואָס מען האָט אים אונטערגעלייגט, האָט ער אַזוי גיך נישט אַריינגעטראָפן. אויף זיין האַרט, פאַרדאַרט פּנים איז געלעגן אַ קרענקלעכע גרינקייט.

די קלעזמאָרים האָבן אויפגעשפּילט אַ מאַרש צום מזל־טוב. פון פאָדער־הייזל האָט אַריינגעטאַנצט די מאַמע מיינע מיט

גרויסער, ברוין-געפלאָכטענער חלה. זי האָט געהאָפּסלט אין דער ברייט, געשאָקלט מיט דער חלה איבער אַלעמענס קעפּ, אַזוי ווי מיט אַ פּיצל קינד, ווען מען פאַרשפּילט עס טאַנצנדיק.

עולם האָט זיך צעגומען. די מאַמע האָט אַצינד אויסגעזען גאָרנישט נגידיש און גאָרנישט יחסניש. אַ גוטע יודענע איז עס געווען, אָן אַ גוידערל. אַ צדקה-געבערין, וואָס איז געקומען משמח זיין אָרעמע חתן-כלה און קויפן זיך דערמיט אַ מצוה.

אַזוי האָט זי אויך געטאַנצט דאָס מצוה-טענצל מיט טויבען. אָנגענומען ס'ווייסע טיכל ביי איין עק, טויבע — ביים צווייטן. אַ בויג מיטן קאָפּ פאָרויס, און ווי אונטערגעטיקט זיך אין וואַסער, אַ דריי זיך אַרום איינער ביי דער אַנדערער, און צוריק אויסגעגלייכט די קעפּ, אַזוי ווי מען וואָלט שוין אַרויסגעקומען פון וואַסער. ס'האָט געהייסן, אַז זי טוט עס פון גאַנצן האַרץ, אַז נישט קיין שטיף-מאַמע איז זי געווען טויבען, נאָר טאַקע אַן אייגענע מאַמע.

גאָר אַנדערש האָט דער טאַטע געטאַנצט ס'מצוה-טענצל מיט זיין שיינער טאָכטער טויבע. ער האָט נישט געקוקט אויף איר. ער האָט נישט געטיקט דעם קאָפּ, נאָר געבויגענערהייט האָט ער אָנגענומען ס'טיכל ביים עק. מיט שווערע טריט, פּאַמעלעכע און אויסגעהאָרעוועטע, האָט ער זיך עטלעכע מאָל אַרומגעדרייט. נישט זיכער געשאַרט מיט די פיס, געווען אין פאַרלעגנהייט. און מיר דאַכט זיך, אַז ווען דער טאַטע שעמט זיך נישט, וואָלט ער, מן-הסתם, געזאָגט: טויבע, טאָכטער, אפשר האָב איך דיך אַמאָל מצער געווען, טאָ זיי מיר מוחל. כ'בין דאָך אַ טאַטע. כ'האָב געוואָלט דיין גוטס. נישט מער, דו אַליין האָסט דיך פאַרזינדיקט.

און האָט ער עס נישט געזאָגט, האָט עס ס'פידעלע געזאָגט פאַר זיינעטוועגן. אַז ס'איז גאָרנישט צו פאַרשטיין, ווי אַזוי דער קלעזמער-יונג האָט עס אַרויסגענומען פון טאַטנס מויל און פון מיין האַרץ.

טויבע האָט געוויינט. אויפן ווייסן חופה-קלייד האָבן זיך צעשמירט גרויסע פייכטע פלעקן. אפשר האָט זי אויך געהערט

די רייך פון קלעזמער-יונגס פידעלע און אפשר האָט זי דער-שפירט עפּעס נישט גוטס?

ס'האָט שוין געטאָגט אינדרויסן, אַ דינע בלויקייט האָט זיך געלייגט אויף די שויבן. די מיידן מיט די ווייבער זענען געזעסן שווערע און הויך געגענעצט. מען האָט שוין געהאַט געררופן דרשה-געשאַנק, עולם האָט געהאַלטן אינמיטן בענטשן — איז פּלוצלינג געוואָרן אַ רעש—דער חתן איז, לא-עלינו, אַוועקגעפאַלן.

די מאַמע, אַן אָפּגעשטאַנענע, האָט זיך די ערשטע אויפ-געכאַפּט פון בענקל. הויבנדיק דאָס זיידענע קלייד, איז זי גע-לאָפן אין דער מאַנסביילשער שטוב אַריין. נאָך איר האָבן זיך אַ שטופּ געטון, ווי שעפּסן, די מיידן מיט די ווייבער. ס'איז גע-וואָרן ענג אין ביידע אויפגעפּראַלטע טירן. מען האָט געשריגן איבער די קעפּ אַריבער:

— וואַסער! אפשר אַ פעלדשער? זאָל מען לויפן נאָכן פעלדשער!

נאָר קיינער איז נישט געלאָפן. קיין וואַסער האָט אויך קיינער נישט געבראַכט. מען האָט נאָר גערעדט, אַז ביים טיש האָט דער חתן גערויכערט אַ סך פּאַפּיראָסן. די, וואָס זענען גע-זעסן נאָענט, האָבן געזען, ווי ער ווערט גרין, אויסטערליש גרין.

— אַן אַנדערער, זאָג, וואָס ס'איז דיר? ניין, זיצט ער. און איידער וואָס-ווען, לאָזט ער אַרויס דעם פּאַפּיראָס פון מויל, גיט זיך אַ גליטש אַראָפּ פון בענקל און פאַלט אויף דער פּאָדלאָגע מיטן פּנים אַרויף.

עמעצער האָט אים גענומען שרייען אין גרין-טויטן פּנים אַריין. אַ יוד, אין אַ געהאַקטער קאַפּאָטע, האָט אים געקוועטשט ביי די שלייפן, געפּרוווט אים אויפרייסן ס'מויל, אָבער ס'האָט קיין שום פּעולה נישט געהאַט.

אַז ס'איז געוועזן גאָר אַן אַנדער מין אַוועקפאַלן. ער האָט געציטערט מיט ביידע אויפגעשטעלטע קניען, צעלייגט די הענט ווי אויף אַ צלם, געדרייט הין און צוריק מיטן קאָפּ, און אויפן מויל האָט געקאָכט און געבלעזלט זיך אַ ווייסע שוים.

— גיטע — האָט אַ יוד אָנגעכאַפּט אַ פרעמדע האַנט, וואָס

איז געקומען צו לויפן מיט וואַסער — עטס זעט דען נישט, אַז ס'איז די שווערע קרענק? לייגטס אים אונטער אַ שליסל צוקאָפּנס.

דעם שליסל האָט אונטערגעלייגט דער טאַטע. ער איז געשטאַנען איבער זיין איידעם אַן איבערגעבויגענער, אַזוי ווי ער וואָלט געוואָלט יענעם בעטן מחילה. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז פון היינט אָן וועט שוין דער טאַטע קיינמאָל נישט קאָנען אויפהויבן דעם קאָפּ און קוקן גלייך אַ מענטש אין פּנים אַריין.

דער מאַמעס אַקסלען האָבן זיך אויך אַראָפּגעזעצט. זי האָט זיך אַרויסגעשאַרט אין דרויסן. אויף דער שוועל איז געשטאַנען אַ בלויער טאָג. פון דער ווייס-געקאַלכטער שטוב, וואו מען האָט אַ גאַנצע נאַכט געטאַנצט, איז אַצינד געגאַנגען טויבעס קלאָגנדיק געוויין. זי האָט אַראָפּגעריסן פון זיך דעם וועלאָן, גענומען דעם שיינעם, שוואַרצן קאָפּ אירן איןביידע הענט אַריין, און אַזוי אַרום האָט זי זיך געוויגט אין דער ברייט.

— וואָס האָט עטס געוואָלט פון מיר? — האָט זי גערופן צום טאַטן, צו דער מאַמען, צו אַלעמען — פאַ־וואָס קומט מיר אַזאַ פאַרשעמונג? אַ חולה-נופל פאַר אַ מאַן? פאַר אַ דינסט וועל איך מיך שטעלן. פּאָדלאָגעס וועל איך וואַשן, און מיט אים וואוינען — וועל איך נישט גיין...

פאַר אַ דינסט האָט זיך טויבע נישט געשטעלט. ווייניק האָט זי שוין געוואַשן פרעמדע פּאָדלאָגעס? ווייניק האָט זי געקאָכט און געבאַקן פאַר איידעלע, חסידישע יודן מיט העלפאַנטביין-שטעקעלעך? איז זי געבליבן אין שטעטל.

וואָלף, דער מאַן אירער, איז אַוועקגעפאַלן פון צייט צו צייט. טויבע האָט אים געלייגט שליסלען צוקאָפּנס, געברענגט אויף דער וועלט איין יונג מיט אַ גרויסן, בלאָנדן קאָפּ און נאָך אַ יונג אַ שוואַרצן. דערנאָך האָט טויבע געהאַט אַ טאָכטער מיט אויגן, וואָס בייטאָג זענען זיי געווען בלוי און ביינאַכט גרין. דאָס זענען געווען טויבעס אויגן, וואָס האָבן פאַרלוירן די קאָלירן דורך דער צייט, ווען זי האָט געלייגט שליסלען איר מאַן צוקאָפּנס.

קאפיטל זעקס און צוואנציק

נאָך טויבעס חתונה האָט מען אַראָפּגענומען דעם צווייטן היי-שניט. די זון איז שוין אונטערגעגאַנגען נאָך האַלבן טאָג, געל און קאַלט. פון דער ערד האָבן געצויגן פייכטע, פאַרפוילטע ריחות. די שפּייכלערס מיט די סטאָדאָלעס האָבן זיך געבראָכן פון דער אַראָפּגענומענער תבואה. וואָס איז אַצינד געבליבן אונדז צו טון אין „לעניווע“?

האָט מען איינגעפּאַקט ס'ביסל בעטגעוואַנט, מיט די טעפּ, מיט די שיסלען, און—אָפּגעברענטע, אויסגערוטע—איז מען צוריק-געפאָרן אין שטאָט אַריין.

אויפן וועג האָבן שוין פויערן געהאַלטן אין איבערוואַרפן די ערד אויפן אַנדערן יאָר אַרויס. נאָכן אַקער-אייזן זענען קופּעס-ווייז נאָכגעלאָפן שוואַרצע כמאַרעס קראָען. ס'האָט געשמעקט מיט אויסגעשטאַנענע עפּל, מיט איינגעזאַצט קרויט און מיט וואַרעמען קלייען.

לאָזער דער לאַנגער האָט צוריקוועגס אויך אָפּגעשטעלט אונזער פערד-און-וועגעלע, אָפּגעגעבן דעם טאַטן מזל-טוב, אויס-געפרעגט זיך, ווי ס'איז דערגאַנגען דער זומער, צי ס'וועט בלייבן ריווח. אין איין וועגס האָט ער אָנגעזאָגט, אַז טאָמער וועט לייבקע צוריקקומען פון „פּאָניע“ — זאָל מען אים למען-השם געבן צו וויסן.

לאָזערס טאָכטער, שרה, וואָס האָט איבערן זומער געקריגן אַ קלאָר, געסקלאַרעוועט פּנים און גענומען אויף זיך ברייטע באָקעס, האָט אונדז דערלאַנגט שיסלעך קנאָבל-באָרשט מיט צו-געריישטע קאַרטאָפל, שטיקער פעטע שפּאָנדרע, מכבד געווען אונדז מיט ווישניאַק, וואָס זי אַליין האָט איינגעלייגט.

נאָכן כּיבוד, אַז מיר זענען שוין געזעסן צוריק אויפן ווע-געלע, האָט זיך די מאַמע אָנגערופן, אַז די מויד דאַרט, אין

קרעטשמע, דאַרף זיין אַ בריה און אַ באַלעבאָסטע און, אַז דער לאָזער מוז האָבן אַ גרויסן טייסטער מיט געלט, און אויב לייבקע וועט צוריקקומען פון „פאַניע“ — דאַרף מען אפשר אַ שמועס טון מיט אים...

דער טאַטע האָט זיך נישט אָנגערופן. ער האָט אויסגעזען צו זיין טרויעריק. מיר אַליין איז אויך נישט גוט געווען אויפן האַרץ. אויפן וועגעלע האָט געפעלט טויבע. כ'האָב נאָך אַלץ געזען דעם מאַן אירן ליגן אויף דער פּאָדלאָגע מיט שוים אויף די ליפּן. דאָס פערדל אונזערס האָט זיך נישט-ניחאדיק געשלעפּט. פון די טאָפּאָליעס האָבן אַראָפּגעשריגן ווראָנעס. אונטערן בריקל האָט מען שוין נישט געפּאָיעט דאָס פערדל. אַפילו דאָ האָט מען געשפּירט, אַז עס רוקן זיך אָן די „ימים-נוראימדיקע טעג“ מיט זייער גאַנצער מרה-שחורה און פּחד.

אין שטאָט האָבן שוין יודן טאַקע אויסגעזען צעטראָגן. אויף זייערע פּנימער איז שוין געלעגן די נישט-אויסגעשלאָפנקייט פון די סליחות-נעכט, די פאַרדאגהטקייט פון די עשרת ימי תשובה.

כ'האָב זיי נישט ליב, די דאָזיקע טעג. ס'קומט אַ צייט, ווען דער טאַטע וועט מיך אויפרייסן אינמיטן שלאָף און שלעפּן מיך אין פינסטערן שול-געסל אַריין צו סליחות. כ'וועל כסדר הערן מאָשקע חזנס געשפּאָלטן קול. אין שטוב וועט מען אַרומגיין פאַרזאָרגט. כ'וועל מוזן לויפן אינדערפרי דאַווענען אין בית-מדרש אַריין, הערן דאָס וואָכנדיקע, קאַלטע שופר-בלאָזן, וואָס דערמאָנט מיך תמיד אין טויט.

וואָס וואָלט דאָס עמעצן געאַרט, טראַכט איך מיר, ווען ס'קאָן זיין זומער אַ גאַנץ יאָר. וואָלט דען נישט שענער געווען, מען זאָל זאָגן סליחות, ווען אויף די פעלדער שטייט נאָך די תבואה? און וואָלט דען דעם רבש“ע נישט ליבער געווען, אַז דאַווענען פאַרן עמוד זאָל אַ יונגער חזן מיט אַ באַטעמט קול, נישט מאָשקע גאַרקיכער, וואָס קרעכצט, אַזוי ווי פון אַ טעמפּער זעג אַרויס? און גלאַט — פאַרוואָס האָבן זיך יודן אויסגעקליבן אַזעלכע טרויעריקע ימים טובים, אַזעלכע שוואַרצע?

אַט זענען מיר שוין פאַרפאָרן אין אונזער גרויסן הויף אַריין.

יאַרמע בעל-עגלה מיטן אָמניבוס האָט געמוזט זיין אין וואַרשע. ס׳איז קיינער נישט אַרויסגעקומען אונז באַגעגענען.

דער סאָד איז געשטאַנען אַ פייכטער. אַז מען האָט געעפנט די שטוב, האָט אַ שלאָג געטון אַ ריח פון מייז און פון שפּינוועבס. פון אַלע ווינקלען האָבן זיך אַ לאָז געטון ווערים, שוואַרצע, געלע, אויסגעפּאַשעטע פון גאָרנישט.

די מאַמע, צוזאַמען מיט אַ געדונגענער גויע, איז אַרומגעגאַנגען מיט פאַרשאַרצטע עלנבויגנס, מיט פלעדערווישן, מיט שטשערקעס — מען האָט גערוימט און געוואַשן אויף יום-טוב.

איך האָב מיך אַרומגעדרייט ליידיק. אין חדר אַריין איז מען שוין פאַר די ימים-נוראים נישט געגאַנגען. און ס׳אַנדערע — סימע-יוסף, דער רבי מיינער, איז דאָ געשטאָרבן, ווען מיר זענען געזעסן אין „לעניוווע״.

יאַרמע בעל-עגלהס ווייב האָט דערציילט, אַז נאָך דער לויה פון סימע-יוסףן איז נאָכגעגאַנגען דעם רב און ר׳ אהרן מורה-הוראה. מען האָט גאָרנישט געוואוסט, וואָס פאַר אַ ערלעכער יוד דער סימע-יוסף איז געווען. מען האָט אים געפירט צו דער שול. דער רב אַליין האָט אים מספיד געווען. די געוויינען מיט די געשרייען זענען געגאַנגען עד לב השמים. בלויז די תלמידים זיינע, די נאַרישע, לאַבוזעוואַטע יונגלעך, האָבן נישט געוויינט.

איך וואָלט, מן-הסתם, אויך נישט געוויינט. וואָרום סימע-יוסף, דער ערלעכער יוד, האָט ביים לעבן געהאַט אַ טבע צו קנייפן די יונגלעך אין ווייכן פלייש אַריין פון געזעס. ער האָט געהאַט אַ טבע, דער ערלעכער יוד, אין אַ מיטן מיטוואָך אַרויסצוטרייבן אונז אַלע פון חדר מיט אַ פאַטשיילע, אַזוי ווי מען טרייבט אַרויס הינער, און אַליין פאַרקייטלען די טיר. וועלוועלע „גוי״, אַ יונגל, וואָס האָט שוין געהאַט געגעסן חזיר, האָט געזאָגט, אַז דער רבי טרייבט אונז אַרויס דערפאַר, ווייל ער לייגט זיך מיט דער רביצין אין בעט אַריין. ער, וועלוועלע, האָט עס אַליין געזען. און נאָך אַ טבע האָט ער געהאַט, דער רבי

סימע-יוסף — צוצונעמען ביי די יונגלעך ס׳עסן, באָרגן ביי זיי געלט און נישט אָפּגעבן.

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, איז שוין סימע-יוסף אויפן עולם האמת. כּבוד האָט מען אים באַדאַרפט אָפּגעבן, ער איז דאָך פאָרט געווען אַ יוד אַן אביון.

איך ווייס נאָך נישט, אין וועלכן חדר אַריין מען וועט מיך אָנדינגען. איך אַליין וואָלט געוואָלט צו פּאַמעראַנצן אין „שקאָלע”. אָבער דאָרט לערנען בלויז גבירישע יונגלעך. מענדל דער מומע נעמיס לערנט אויך דאָרטן.

דערווייל טו איך גאָרנישט. יאַנקעל איז נישטאָ. מען רעדט גאָרנישט פון יאַנקלען. יאַרמע בעל-עגלהס ווייב דרייט זיך אַרום מיט אַן אויפגעבלאָזענעם בויך.

— זי מוז טראָגן — זאָגט די מאַמע און וואונדערט זיך — אין די יאָרן, ביסט אַ מבין?

דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב גייט אויך פאַרריסן. זי האָט אַ פול פּנים מיט געלע פלעקן. די מאַמע קוקט נישט אויף איר. די רוסישע גויע דרייט אויך אַוועק דעם קאָפּ. זי רעדט נישט מיטן גאַנצן הויף, דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב. דער מאַן אירער גייט מיט ברייטע שפּרייזן, ער קלינגט מיט דער שווערד און ענטפערט נישט אויף קיין „גוט-מאָרגן”.

און איך וואָלט אים דוקא געוואָלט פרעגן, וואָס עס הערט זיך דאָרט אין קרימינאַל, וואָס מאַכן דאָרט שטשעפּקע דער מערדער און שערמאַנדל דער רוצח. האָט מען זיי שוין אַוועקגעשיקט קיין סיביר? איך וואָלט אויך געוואָלט רעדן מיטן סטאַרשי סטראַזשניקס שיקסל, מיט יאַנינקען. זי איז אויסגעוואַקסן איבערן זומער. די אויגן אירע זענען געוואָרן טונקל-בלוי. זי גייט פאַרפלאָכטן אין די לאַנגע, פלאַקסענע האָר אַריין אַ בלויע, זיידענע סטענגע.

ס׳איז אָבער גאָרנישט צוצושטיין אַצינד צו יאַנינקען. זי טראָגט אַ גראַנאַט-קליידל מיט אַ שוואַרץ פאַרטיכל. יאַרמע בעל-עגלהס ווייב זאָגט, אַז יאַנינקע גייט שוין אין דער מיידלשער גימנאַזיע אַריין. זי איז אַ סטודענטל געוואָרן.

איך פיל, אַז איך וועל שוין צו יאַנינקען קיינמאָל נישט צוקומען. וואָס וועל איך רעדן אַצינד מיט איר? ווי וועל איך מיך געפינען, אַז מער, ווי אַ ביסל חומש מיט רש״י, קען איך נישט. אין „לעניווע״ האָב איך שוין באַלד דאָס אויך פאַרגעסן. נאָך גוט, וואָס עס גייט צו יום-טוב. אין די יום-טובדיקע טעג קלערט מען נישט פון קיין תּכלית.

לכבוד יום-טוב איז אין שטוב ליכטיק געוואָרן. די מאַמע האָט געקויפט וויינטרויבן, האָניק, גרויסע געפלאָכטענע חלות, אַזוי ווי פייגל.

אין אַ שיסל וואַסער פּאַטשט אַרום אַ לעבעדיקער קאַרפּ. מען שפּירט אַ ריח פון אויסגעזאָטענער הון. ס'איז נאָר אַ שאָד, וואָס היי-יאָר ראש-השנה איז צו אונז קיינער נישט געקומען. נישט פון וואַרשע און נישט פון לאָדזש. אפילו טויבע איז שוין אויך נישטאָ.

איז טאַקע ביי דער גאַנצער אויפגערוימטקייט און ביי דער גאַנצער באַטעמטקייט פון די מאכלים טרויעריק אין אונזער שטוב. ביים טיש זיצן מיר נישט מער, ווי דריי. מען עסט שווייגנדיקער-הייט. מען קוקט אין די קלאָר-געוואַשענע פענסטער אַריין, אַזוי ווי מען וואָלט פון דאָרטן עמעצן אויסגעקוקט.

איך טרייסט מיך דערמיט, וואָס אין „לעניווע״ מוז אַצינד זיין נאָך טרויעריקער. די פעלדער — שוין לאַנג אָפּגעשניטן. דער וואַלד — שוואַרץ, נאַס. אין שטוב דאָרט ברענט אַ נאַפט-לעמפּל, אָדער אַ חלבן ליכטל. און ווי עס זאָל נישט זיין, איז דאָך ביי אונז ליכטיק. פון טיש שמעקן אַראָפּ די וויינטרויבן מיטן האָניק. און אַז מען וויל, איז גאָרנישט אַזוי טרויעריק.

אָט האָט דער טאַטע אין אַנדערן טאָג יום-טוב מיטגע-ברענגט פון בית-מדרש אַן אורח. אַ יונג זעלנערל פון ראַסיי, מיט שוואַרצע וואָנסעלעך, מיט רויטע, אויסגעקנייפּטע בעקלעך. ווען נישט דאָס, וואָס דער קאָפּ זיינער איז געווען נידעריק אָפּגע-

שוירן, אַזוי ווי ביי אַ גנב, וואָלט מען געקאָנט מיינען, אַז ס'איז מיין פאַרשטאָרבענער ברודער משה.

ער האָט גערעדט טיף ליטוויש, דאָס זעלנערל, מיט אַ סך געדרייטע רישן. עס האָט אים אָפטמאָל פאַרפעלט אַ ליטוויש וואָרט, האָט ער זיך אַרויסגעהאָלפן מיט אַ רוסיש.

— דאַ — האָט ער געזאָגט — טאַק טאָטשנאָ, באַריניאַ.

און די „באַריניאַ", ס'הייסט די מאַמע, האָט גערן מיט אים איינגעטענהט. זי האָט אים אויסגעפרעגט, פונוואַנען ער איז און וואָס זיין טון איז און ווי לאַנג ער האָט נאָך צו דינען. דערביי האָט זיך דאָס גוידערל אירס נגידישלעך-אויפגעבלאָזן געקנייטשט.

דאָס זעלנערל האָט דערציילט, אַז אַליין שטאַמט ער פון קיעוו, אַז זיין טאַטע איז דאָרטן „פּערוואַי גילדי קופּיעץ", אַז אַ שוועסטער האָט ער אַ „זובנאַי וורטש" און אַז איין ברודער, דער עלטערער פון אים, איז אַן אַפּטעקאַר.

— אַ וואָס?—האָט דער טאַטע פאַרקנייטשט ס'גאַנצע פּנים.

— אַן אַפּטעקאַר.

— וואָס איז עס אַזעלכעס?

— אַפּטעקאַר — גיט דאָס זעלנערל צו פאַרשטיין — נו, אַזעלכער, וואָס מאַכט „לעקאַרסטוועס".

— אפשר מיינט איר אַן אַפּטייקער? — האָט זיך די מאַמע אַריינגעמישט.

— דאַ, דאַ, באַריניאַ, אַפּטעקאַר.

— קען אַ יוד אין ראָסיי זיין אַן אַפּטייקער

— קאָניעטשנאָ.

— הער אַ מעשה -- חידושט זיך דער טאַטע — גיי, ווייס. ביי אונז אין פּוילן איז עס גאָרנישט געמאָלט.

— אפילו אין וואַרשע — זאָגט די מאַמע — איז אויך נישטאָ קיין יוד קיין אַפּטייקער.

— ניעאַוושעלי? — פאַרציט דאָס זעלנערל די שוואַרצע וואָנסעלעך.

— דאַ, דאַ — ענטפערט שוין די מאַמע אויך אויף רוסיש און דערציילט, אַז זי אַליין האָט אַ שטיקל שייכות מיט אַפּטייקערס מחמת איר זעליגער מאַן איז געווען סטאַרשי פעלדשער. און אַן עלטערן זון האָט זי, לערנט ער זיך אויך זיין פעלדשער.

דער טאַטע קוקט אַריין אין זעלנערל מיט איינגעהערטע אויגן, דאָס זעלנערל רעדט נאָך אַ סך פון זיין שטאָט, פון אַ גאַס וואָס הייסט קרעשטשאַטיק. ער דערציילט, אַז יודן טאָרן נישט וואוינען אין קיעוו, אַז זיי מוזן האָבן „פּראַוואָזשיטעלסטוואָ", אַז עס קאָסט ממון מיט דמים, מען זאָל מעגן וואוינען. און דער טאַטע קוקט אים אַזוי אין מויל אַריין, קוקט פאַרטון, ביז ער רייסט אינמיטן איבער:

— קאַטערינאָסלאַוו איז עפּעס ווייט פון קיעוו?

— ווייט, אודאי ווייט.

— אַזוי — בלייבט דער טאַטע צוריקגעזעצט — כ'האָב געמיינט, אַז ס'איז נישט ווייט.

— צו וואָס דאַרפט איר עס וויסן?

— כ'האָב דאָרט אַ זון, אין קאַטערינאָסלאַוו.

— אין סלוזשבע?

— יאָ. ביי „פאַניע".

— שוין לאַנג?

- ער האָט שוין באַדאַרפט אַהיימקומען.

— ווען?

— לויט מיין חשבון האָט ער שוין דאָ באַדאַרפט זיין.

— ער וועט, מן הסתם, קומען נאָך יום-טוב. „פאַניע" לאָזט אָפּ ערשט אין אָקטיאַבער.

— חשון-צייט צו רעכענען.

— טאַק טאַטשנאָ.

„פאַניע" האָט אָבער אָפּגעלאָזט דעם טאַטנס זון פריער. ער האָט אויסגערעכנט, „פאַניע", אַז לייבקע זאָל אַהיימקומען גראָד אין ערב יום כפור.

ס'איז געווען נאָך מנחה. אויפן טיש, אין אַ מערזשער מיט זאמד, איז געשטאַנען אַ לאַנג, אויסגעדאַרט ליכט. אויף די אויבערשטע שויבן האָט זיך אַרויפגעצויגן אַ קילער, בלויער שאָטן. מען האָט געגעסן יויך מיט לאָקשן, אויסגעזאָטענע הון און צעקאָכטע עפּל.

דער טאַטע איז נישט מער ווי טועם פון יעדן מאכל.

— וואָס קנאַפּער מען עסט — זאָגט ער — לייכטער קומט אָן דער תענית.

די מאַמע האָט שוין אָנגעשפּילעוועט דאָס ווייסע זשאַבאָטל אויף דער שוואַרץ-טאַפטענער בלוזקע. איך העלף איר צו אַראָפּרוימען פון טיש. דאָס לאַנגע, טויטע ליכט ברענט מיט אַ געל פלעמל אין שפּיגל אַריין. דאָרט, אין שפּיגל, איז דאָס ליכט ווייסער, און דער גאַנצער שפּיגל איז געל.

דער טאַטע זוכט דאָס ימים-נוראימדיקע קאַפּל, דאָס באַנייטע מיט זילבערנע פּעדים, וואָס זענען שוין דורך דער צייט געל געוואָרן.

גיי, ריכט זיך, אַז אין יענער מינוט וועט זיך עפענען די טיר און ס'וועט אַריינקומען אַ פרעמדער מענטש מיט אַ וואַליזקעלע, אין אַ שוואַרצן, קורצן פּאַלטן מיט אַ שוואַרצן, האַרטן קאַפּעלוש.

ס'האָט אויסגעזען צו זיין אַ דאָקטאָר.

אין פלוג דאַכט זיך מיר אויס, אַז דער שוואַרצער, קורצער פּאַלטן הענגט אויף אים, אַזוי ווי ער וואָלט נישט געווען זיינער. דער קאַפּעלוש פּאַסט אים אויך נישט צום פּנים.

דער טאַטע זוכט נאָך אַלץ דאָס קאַפּל. דער פרעמדער שטעלט אַוועק פּאַמעלעך דאָס וואַליזקעלע, קוקט אַזוי אויפן טאַטן, ווי ער פּאָרעט זיך פאַרטראָגן, און רופט זיך אָן מיט אַ שמייכל אויף די שפּיציק-פאַרשוירענע וואָנסעלעך:

— גוט יום-טוב!

דער טאַטע האָט געמאַכט אַ טריט הינטער זיך. ער האָט אויסגעזען, ווי דערשראָקן. זיין קול האָט זיך אויך דערשראָקן

מיט אַ האַלב-דערשטיקט קרעכצל האָט ער ראַפּטום אַ זאָג געטון:

— לייבקע?

— איך, טאַטע — האָט לייבקע געמאַכט אַ דרייסטן טריט אין שטוב אַריין.

דער טאַטע האָט געוואָלט נאָך עפּעס זאָגן, נאָר צי ס׳האָט גים פאַרפעלט אָטעם, צי וואָס — ער האָט מער נישט, ווי אַ וויש געטון מיט דער האַנט איבערן שטערן, און נאָך אַמאָל אַרויס-געקרעכצט:

— לייבקע?

די מאַמע האָט זיך, זעט אויס, אויך נישט צוגעגלויבט. זי איז געשטאַנען אַ גאַנצע צייט פרעמד און פאַרחידושט. נאָר, אַז זי האָט געהערט דעם טאַטן איבערחזרן צוויי מאָל זיין זונס נאָ-מען, האָט זי אָפּגעענטפערט, ווי מיט אַ ווידער-קול:

— לייבקע? ס׳קאַציל קומט. זע נאָר, אַ גאַסט!

פון מיר האָט זיך, אָן מיין וויסן און אָן מיין ווילן, אויך אַרויסגעריסן:

— לייבקע!

די גאַנצע שטוב איז פול געוואָרן מיט לייבקען.

דעם טאַטנס גרויסע באָרד האָט זיך פאַרקנוילט אין לייב-קעס פאַרשפּיצטע וואָנסעס אַריין.

— ביסט אַ מבין? — האָט דאָס קול זיינס געציטערט — אַזוי אומגעריכט. און וואָס מאַכסטו? ווייז נאָר, ווי זעסטו עפּעס אויס?

די מאַמע איז געשטאַנען אָפּגערוקט. זי האָט געוואַרט דער טאַטע זאָל אָפּלאָזן דעם זון זיינעם, זי זאָל זיך אויך קאָנען מיט אים פרייען.

איך האָב אויך נישט געוואוסט, וואָס כ׳האָב צו טון, צי זאָל איך צוגיין צו לייבקען, צי זאָל איך אים אַרומנעמען, קושן זיך מיט אים. אָבער לייבקע אַליין האָט זיך אין אונז דערמאָנט.

— מומע! — האָט ער שווער אַרויסגערעדט די מם — וואָס מאַכט עפּעס די מומע?

— אַ דאַנק פאַרן פרעגן. און דו?

ער האָט אַ קוש געטון דער מאַמען אין דער האַנט אַריין, מיך האָט ער אַרומגענומען, ווי גרויס איך בין געווען. ער האָט מיך געקושט גלייך אין מויל אַריין און איבערגעלאָזט מיר אונטער דער נאָז אַ ריח פון טיטון.

— מענדל! קיין עין-הרע, אויסגעוואַקסן. זע נאָר, זאָלסט אַזוי געזונט זיין — אַ גאַנצער חתן-בחור.

מיר איז וואַרעם געוואָרן אין לייבקעס גרויסע הענט. כ'האָב אים דערפילט, דעם ברודער. אַ סך מער, ווי יונהן, ווען ער איז אַמאָל אַהיימגעקומען צו אונז אויף פסח.

— ביסט דאָך, מן-הסתם, הונגעריק — האָט זיך די מאַמע ערשט אַצינד דערמאָנט — נאַ, זעץ דיך. עס עפּעס, ס'איז דאָך פאַר כל-נדרי.

— זאָל זיך די מומע נישט מטריח זיין. כ'האָב שוין געגעסן.

— וואו האָסטו דאָס געגעסן? ביסט דאָך נאָר-וואָס געקומען?

— כ'בין שוין דאָ אַ פּאָר שעה. כ'בין צוערשט פאַרפאָרן אין אַן אכסניה. אַרומגעוואַשן זיך, אָפּגעגעסן און אַהערגעקומען אַ גרייטער.

— אין אַן אכסניה גאָר? האָסט נישט קיין היים, צי וואָס?

— ס'מאַכט נישט, מומע. אַזוי איז גלייכער.

— ווילסט דיך, מן-הסתם, איבערטון? — האָט דער טאַטע געפרעגט — טאָ איל זיך צו. ס'ווערט שפּעט.

— ניין, כ'דאַרף מיך נישט איבערטון.

— וועסט אַזוי גיין צו כל-נדרי?

— פאַרוואָס נישט? ס'איז דען מיאוס אַזוי?

דעם טאַטן, זעט אויס, איז עס געווען איבער דער טבע. ווען לייבקע איז אַוועק צו „פּאַניע“, איז ער נאָך געגאַנגען אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע מיט אַ יודיש היטל. אַצינד איז ער געקומען אַ שוואַרצער, אַ האַרטער, אַ דייטש אַ גאַנצער. ווי אַזוי וועט זיך דאָס דער טאַטע מיט אים ווייזן אין בית-מדרש?

פונדעסטוועגן איז ער געגאנגען מיט זיין זון איבער דער גאס אקסל ביי אקסל. איך האב מיך אויך געשארט נאנט ביי לייבקעס שווארצן פאלטן. ער איז דאך עפעס געקומען פון קא-טערינאסלאוו. אדרבא, זאל מען זען, ווי אזוי מיין ברודער זעט אויס.

דער טאטע האט זיך אלע ווילע אפגעשטעלט, דא מיט דעם, דא מיט יענעם, געוואונטשן א גמר חתימה טובה און אנגעוויזן אויף לייבקען.

— מיין זון, לייבקע. געקומען פון „פאניע".

— אזוי. ליב דיר דיין גאסט. און וואס הערט זיך דארט? וואס מאכט מען?

מען גיט לייבקען אפ „שלום-עליכם", מען קוקט אים אין פנים אריין. מען קוקט אים נאך. אונז אלע קוקט מען נאך.

אפילו אין בית-מדרש, וואס איז שוין פול מיטן אויג, דער-זעט מען אויך לייבקען. צווישן אזוי פיל קיטלען און טליתים איז ער דא דער איינציקער אין זיין הארטן, שווארצן קאפעלוש.

ס'קאן זיין, אז ס'איז אפשר נישט גלייך געווען, וואס לייב-קע איז געקומען אין בית-מדרש אריין אזוי דייטשיש אנגעטון. ער האט באדארפט גיין אין שול אריין. דארטן זענען דא א סך אזעלכע הארטע קאפעלושן.

נאר צי האט זיך דער טאטע געקאנט אפזאגן פון גרויסן נחת — נישט צו ווייזן זיך מיט זיין איינציקן זון פון ערשטן ווייב, וואס איז די אותו רגע געקומען פון קאטערינאסלאוו?

דאס שטילע, צעקרעכצטע קול פון ר' אהרן מורה-הוראה האט גארנישט פארלוירן פון זיין צעבראכנקייט און פחד, ווען מ'האט מיט גרויס ציטערניש און אימה געזאגט:

— על דעת המקום ועל דעת הקהל...

לייבקעס הארטער, שווארצער קאפעלוש האט מיט גארנישט געשטערט מאשקע חזן טועה צו זיין זיך אין די „יעלהס" און פארפארן אויף א זייטיקן וועג.

לייבקע האט געשמייכלט אין די וואנסעלעך אריין, ער האט

געזאָגט, אַז דאָרט, אין קאַטערינאָסלאַוו, אין דער סינאַגאָגע, קאָן גאָר אַזעלכעס נישט געמאָלט זיין.

— ניעוואָזמאָזשנאָ — האָט ער געזאָגט — דאָרט איז אַזוי ווי אויף סלוזשבע. מען טאָר נישט כאַפּן און מען טאָר זיך נישט איילן. מען מוז הערן דעם סטאַרשי פעלדפעבעל — דעם קאָמענדאַנט.

— אהאַ — זאָגט לייבקע — ס'איז דאָרט „סאָוסיעם דרוגאַיאַ מאַלעבען אי סאָוסיעם דרוגאַיאַ זשיזן“.

ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אריין האָט אונז לייבקע דערציילט, ווי אַזוי ס'איז דאָרט דאָס אַנדערע לעבן.

דער טאַטע, אין לאַנגן טלית-קטן, איז געזעסן אויפן קאַנט פון בעט און געעסקט זיך מיט זיין קראַנקן פוס. די מאַמע, אין אַ ווייס נאַכט-קופּקעלע מיט אַ פריזע הינטערן האַלז — אויפן אַנדערן בעט, איך נעבן לייבקען — האָבן מיר אַלע געהערט, אַז אין קאַטערינאָסלאַוו זענען דאָ אַ סך „באַרינס“ מיט „באַריניעס“. יודן זענען אויך „באַרינס“. זיי טראָגן דאָרט גרויסע פעלצן מיט שמוישענע שטריימלען. שבת האַלטן יודן אָפּן די געוועלבער און דאַווענען דאַוונט מען נאָר אין די ימים טובים.

— און דו האָסט אויך נישט געדאַוונט? — האָט דער טאַטע אויפגעהויבן ס'פּנים פון קראַנקן פוס.

— אַז ס'איז געווען צייט, האָט מען געדאַוונט.

דער טאַטע האָט אָפּגעזיפצט:

— אַ ווילד לאַנד, אַ חזיריש לאַנד!

— ס'איז גאָרנישט אַזוי ווילד, טאַטע. די מענטשן דאָרט זענען רייכע „קופּצי“. „פּערוואַי גילדי“. „ווטאָראַי גילדי“

— און ווי אַזוי איז עס דיר דערגאַנגען?

— כאָראָשאָ — זאָגט לייבקע מיט אַ זאַט קול — דער קאָמאַנדיר פּאָלקאַ וואָלט פאַר מיר קיין זאַק באָרשט נישט אַוועקגעגעבן. ליאָווקאַ — זאָגט ער — גיב נאָר אַ לויף. ליאָווקאַ — ברענג מיר נאָר אַ פלאַש שפּירט. ער האָט ליב געהאַט די כוסה, דער קאָמאַנדיר, היינט דער סטאַרשי פעלפעבעל — מיט אים בין

איך גאָר געווען פאַן-בראַט. פאַר אַ „גריוועניק״ האָט מען מיט אים אַלץ געקאָנט מאַכן.

— און פון קעסל האָסטו געגעסן? — האָט דער טאַטע מיט צער אין קול געפרעגט.

— קאַקאַי טעביע קעסל? פון קעסל האָט געפרעסן איוואַן. איך האָב געגעסן אין שטאָט.

— האָסט כאָטש געמאַכט געלט ביי „פאַניע״?

— ווער דאַרף געלט? צו וואָס האָט מיר געטויגט געלט?

לייבקע האָט געפּראַלט שוין נאָך דעם, ווי די מאַמע האָט זיך אויסגעדרייט צו דער וואַנט און דער טאַטע איז פאַרטיק גע-וואָרן מיט זיין קראַנקן פוס. ער האָט נאָך גערעדט, ווען ער איז שוין געלעגן צוזאַמען מיט מיר אין אייזערנעם בעטל. פון זיין לייב איז געגאַנגען אַ ריח פון דזשעגעטש. דעם אייגענעם ריח האָט מען אויך געשפּירט פון יענעם זעלנערל, וואָס האָט געגעסן ביי אונז דעם אַנדערן טאָג ראש-השנה.

איך בין שווער געשלאָפן. דער דזשעגעטש האָט זיך מיר אָפּגעזעצט אויפן גומען. לייבקעס ראָטני קאָמאַנדיר, די „באַרינס״ מיט די „באַריניעס״ — דאָס אַלץ האָט זיך געפּלאָנטערט אין מיין דמיון, אויסגעמישט זיך צוזאַמען מיט לייבקען און מיט טאַטע-מאַמע.

צומאָרגנס בין איך אַרומגעגאַנגען מיט אַ גלעזערנעם קאָפּ. אין בית-מדרש איז געשטאַנען אַן ענגער, הייסער ריח פון די האַלב-אָפּגעטריפטע ליכט. דער גוי מיטן הויקער איז אַרומגע-קראָכן צווישן די שלחנס, אַרומגעציפּט דאָס חלב, גלייכגעשטעלט אַ ליכט און געווען טויב צו די אַלע געוויינען און בקשות, וואָס די עדה יודן האָט אַריינגעקרעכצט אין די מחזורים אַריין.

פישל שוחטס יונגל, וואָס האָט שוין געלערנט גמרא מיט תוספות, האָט צוגעהאָלפן ביים עמוד צו שחרית. ער האָט געזונ-גען שענער, ווי מענדל דער מומע נעמיס, באַטעמטער, פרומער.

אָבער מיך האָט דאָס היי-יאָריקע דאַווענען נישט גענומען. מאָשקע חזן האָט געהאַקט עברי, ווי אַ גוי. ס׳האָט מיך געצויגן אין שול אַריין. כ׳האָב געוואָלט הערן דעם אַלטן ליטווישן חזן,

און דער עיקר — כ׳האָב געוואָלט זיין צוזאַמען מיט לייבקען, וואָרום לייבקע איז טאַקע היינט געגאַנגען אין שול אַריין.

צום „אויסנעמען״ האָב איך מיך טאַקע אַהין אַריינגעכאַפּט. מען האָט געלייענט. לייבקען האָב איך נישט געזען. אין דרויסן זענען געזעסן פאַרשוויצטע יודן, ווייסע, און געקרעכצט. אַנדערע זענען געגאַנגען משתין זיין אויף דער קעגנאיבערדיקער מויער אַרויף. יונגען האָבן געגעסן גרויסע המוציאס חלה מיט האָניג, און לייבקע איז אין ערגעץ נישט געווען.

דער טאַטע האָט מיך דערנאָך געפרעגט, צי כ׳האָב אים געזען דאָרט, לייבקען.

— אודאי האָב איך אים געזען. וואָס דען, כ׳האָב אים נישט געזען?

נאָר ס׳הארץ האָט מיר ווי געטון, וואָס אום יום-כפור מוז איך אָפּנאַרן דעם טאַטן.

צו נעילה בין איך ווידער געווען אין שול. אָבער אויך דאָסמאָל האָב איך לייבקען נישט געזען.

מיר איז געווען אַ גרויסער שאָד, וואָס מיין ברודער איז אַצינד נישטאָ.

וואָרום נעילה האָט געדאַוונט דער רב אַליין. אָן משוררים און אָן נגינה. ער האט נאָר בלויז געזאָגט. איז עס געווען אַזאַ מין זאָגעכטס, אַז די לייבן מיט די הירשן, די פליטן מיט די פידלען, די פייקלעך מיט די טרומפייטן, וואָס זענען געווען אויס-געשניצט אויף דער מזרח-וואַנט, זענען אַראָפּגעגאַנגען און גע-דאַוונט צוגלייך מיט אַלע יודן.

לייבקע וואָלט שוין נישט געזאָגט, אַז דאָרט, אין קאַטערי-נאָסלאַוו, איז יענער סינאַגאָגע, וואו מען דאַרף האָבן אַ סטאַרשי פעלדפעבעל — איז שענער.

אָבער גיי זוך אים, אַז ער איז אינגאַנצן נישטאָ. כ׳האָב אים געזען ערשט מוצאי-יום-טוב אין שטוב. ווער ווייסט, צי ער האָט גאָר אינגאַנצן געדאַוונט, צי ער האָט געפאַסט? אַז אָנגע-הויבן האָט ער פון פלוימען. ווער עסט דאָס פלוימען אויפן ניכ-

טערנעם מאַגן? און נאָכן גאַנצן עסן האָט ער ווידער פאַרזוכט פון די פלוימען.

ס'האָט מיך געאַרט. וואָס עסט ער עפּעס אַזוי פיל פלוי-מען, וואָס?

אַפילו, ווען עס זענען געקומען געסט, האָט ער אויך נישט אויפגעהערט צו קייען די פלוימען. און געקומען איז אונזער שוועסטער ביילע מיט איר הויכן, בלאָנדן וואָלף, יאַרמע בעל-עגלה מיט זיין טראַגנדיקן ווייב. לייבקע האָט זיך געקושט מיטן שוואָגער, אַרומגענומען די שוועסטער, וואָס האָט אים געגלעט איבער די אַקסלען, ווי מען גלעט אַ חיה, און אַליין האָט ער געכאַפּט אַ פלוים פון טיש אַראָפּ.

דער שוואָגער אונזערער און יאַרמע בעל-עגלה זענען גע-זעסן מיט צענומענע פּיס. פאַרגאַפּיעטע האָבן זיי זיך איינגעהערט אין די קאַטערינאָסלאַווער גליקן, וואָס לייבקע האָט פאַר זיי פאַרגעשטעלט. זיי האָבן געהאַלטן אין איין פרעגן לייבקען, צי ער האָט עפּעס געמאַכט געלט ביי „פּאַניע". אָבער לייבקע האָט נישט קיין צייט געהאַט און אפשר נישט געוואָלט זיי אויסזאָגן דעם סוד. וואָרום, וואָס וועט ער דאָ גיין רעדן מיט פּראָסטע לייט, אַז אין שטוב ביי אונז האָבן זיך פלוצלינג באַוויזן דער סטאַרשי סטראַזשניק אַליין מיט זיין שיין רוסיש ווייב.

די גויים, זעט אויס, האָבן פאַרגעסן, אַז זיי זענען ברוגז מיט דער מאַמען. זיי זענען געקומען נישט-געבעטענע, צעשמייכלטע און אין גרויס פאַרלעגנהייט.

— זדראַסטיע — האָבן זיי געזאָגט און שטיין געבליבן נישט זיכער ביי דער טיר.

די מאַמע האָט זיך מיט די ברוגזע שכנים דערפרייט מער, ווי מיט די אייגענע געסט און מער אַפילו, ווי מיט לייבקען.

זי איז אַקעגנגעגאַנגען, ווי מען גייט אַקעגן ליבע מחותנים. זי האָט זיי אונטערגערוקט בענקלעך, און מיט נאָך מער פאַר-לעגנהייט, ווי די גויים, האָט זי צעטראָגן גערעדט צו זיך און צו קיינעם נישט:

— ביסט אַ מבין. זי האָט זיך גאָרנישט געריכט. אַזעלכע אָנגעלייגטע געסט.

— ניטשעוואָ — האָט דער סטאַרשי סטראַזשניק מבטל געמאַכט מיט דער האַנט און ברייטלעך זיך צעזעצט, אויך מיט צענומענע פּיס.

די יודישע געסט זענען שטיל געוואָרן. זיי האָבן גענומען רוקן מיט די בענקלעך.

לייבקע האָט דערפילט, אַז עס זענען געקומען זיינע מענטשן. האָט ער אין איין אויגנבליק פאַרגעסן אין זיין אייגענער שוועסטער, אָן טאַטן מיט דער מאַמען — און גענומען דערציילן זיינע מעשהס אויף רוסיש, שוין נישט פאַר אונז, נאָר פאַרן סטראַזשניק מיט זיין שיין ווייב.

ער האָט אויפסניי אָנגעהויבן וועגן זיין ראָטני קאָמאַנדיר. ווי אַזוי יענער האָט אים גערופן „ליאָווקאַ", און וואָס פאַר אַ בריליאַנטישער מענטש דאָס איז געווען. דער סטראַזשניק האָט זיך אויך דערמאָנט וועגן זיין ראָטני און וועגן זיין ווזוואָדני און וועגן איינעם אַ גענעראַל, וואָס זיין אייגן ווייב איז אַנטלאָפן מיט אַ ליובאָווניק.

דערנאָך האָט די רוסישע גויע געפרעגט לייבקען, צי ער קען נישט אַמאָל דאָס שטעטל אירס, דאָרט אויפן דאָן.

— אודאי קען ער עס! וואָט דען, ער קען עס נישט? ער איז דאָך דאָרט געווען אויף מאַניעוורעס.

— אַזוי, טאַקע? — האָט זיך די גויע טיפער אַוועקגעזעצט אויפן בענקל — טאָ וואָס הערט זיך דאָרט? האָט ער נישט געזען אַמאָל דעם דאָרטיקן פּאָפּ?

— אַודאי האָט ער אים געזען! וואָס דען, ער האָט אים נישט געזען? אַן אַלטער שוין דער פּאָפּ.

— אַן אַלטער, זאָגסטו? ווי אַלט איז ער דען אינגאַנצן? אַז ווען זי איז אַוועק פון דער היים, האָט ער דאָך געהאַט אַ שוואַרצע באָרד, דער פּאָפּ.

— אָ, ניין, סודאַריניאַ. ער איז שוין אַלט, ער האָט שוין היינט אַ ווייסע באָרד.

— אפשר איז עס אַן אַנדערער?

— ניין, ס׳איז דער אייגענער, סודאַריניאַ.

יאַרמע בעל-עגלה מיטן הויכן וואָלף האָבן זיך געוואָלט אַריינמישן. זיי האָבן דאָך אויך אַמאָל געדינט ביי „פאַניע”. אָבער דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב מיט לייבקען זענען אַוועק אויף אַ ווייט, טיף רוסיש. ווער האָט זיי געקאָנט נאָכיאָגן?

בלויז דער טאַטע האָט געהאַט נחת. אַז מען שטעלט צו הײַ פּאָר רוסישע פערד, פאַרשטייט מען רוסיש.

איז ער טאַקע געזעסן מיט ווייסע, צעשמייכלטע ציין און אַלע פּאָר מינוט אַ קוק געטון צו דער מאַמען:

— הע, פרימעט. וואָס זאָגסטו עפּעס צו לייבקען? האָסט דיך געריכט?

די מאַמע האָט געשוויגן. אַזוי ווי זי האָט זיך פריער דער-פרייט מיט די גויאישע שכנים, אַזוי איז זי אַצינד שטיל געוואָרן. ס׳איז נישט געווען אין איר טבע, אַנדערע זאָלן רעדן און זי זאָל שווייגן. זי האָט ליב געהאַט — מען זאָל זי אָנזען, מען זאָל זי הערן. אַצינד האָבן אַנדערע גערעדט. מען האָט זי נישט געזען.

האָט זי טאַקע צומאָרגנס, ווען לייבקע איז נישט געווען אין שטוב, עטלעכע מאָל געזאָגט, אַז דער לייבקע דערציילט און דערציילט פון דעם קאָטערינאָסלאַוו, ווי ער וואָלט געקומען פון מעבר לים. און אַז אַ ראָטני קאָמאַנדיר רופט שוין „ליאָווקע”, איז וואָס אַזוי די גדולה?

— נאַרעלע — האָט דער טאַטע געענטפערט — ס׳איז דען נישט טשעקאַווע?

— איינמאָל. אָבער כּסדר: ביי אונז אין פּאָלק אַהין, ביי אונז אין פּאָלק אַהער — קאַפּהענער ווערן דאָך אויך צוגעגעסן.

— און יאַך וואָלט אים געהערט און געהערט — האָט דער טאַטע געענטפערט מיט אַ וואַרעמען שמייכל אין דער באָרד אַריין.

— געזונטערהייט. ווער ס׳פאַרגינט דיר נישט, זאָל אַליין נישט האָבן.

זי איז געווען געקרענקט, די מאַמע. ס'איז איר צו ענג געווען מיט לייבקען. ער איז נישט געווען איר זון. ער האָט זי נישט גערופן, אַזוי ווי טויבע — מומעשי, נאָר פּראָסט — מומע. ער איז איר נישט געגאַנגען אונטער די נעגל, אַזוי ווי טויבע. דערפאַר, מוז זיין, האָט זי געהאַט טענות, אַז ער שנאָרכט בייַנאַכט, אַז ער קומט נישט אַהיים עסן צו דער צייט. זי איז דאָך נישט מחויב צו היטן אים די טעפּ.

דאָס אַלץ איז אָבער מיט איינמאָל אָפּגעווישט געוואָרן, ווען פון וואַרשע איז געקומען אַ קאַרטל, אַז ציפּע, דער מאַמעס איין-און-איינציקע טאָכטער פון ערשטן מאַן, קומט צו פאָרן אויף סוכות.

פון קאַרטל האָט מען נישט געקאָנט וויסן, צי קומט זי אַליין, צי מיטן חתן, דעם באַרשטן-מאַכער. די מאַמע האָט בכלל נישט געוואוסט, וואָס ס'איז דאָרט געוואָרן מיטן חתן.

אָבער ווי עס זאָל נישט זיין, דאַרף מען אָנגרייטן און שיין אָנגרייטן.

האָט זיך די מאַמע גענומען פאָרען. זי האָט אויפסניי גע-רוימט און געפּוצט. מיט די אייגענע הענט, מיט וועלכע זי האָט אַמאָל געקוועטשט מעשענע קליאַמקעס ביי די טירען, האָט זי איצט געוואַשן די פאָדלאָגעס. אַז דער טאַטע האָט איר איבער-געלאָזט געלט אויף יום-טוב, האָט זי נישט ציילנדיק אפילו געדונגען זיך:

— וויפיל לאָזטו מיר עס איבער?

— וויפיל זאָל איך דיר איבערלאָזן?

— דו פאַרגעסט, אַז לייבקע איז אויך דאָ.

— כ'פאַרגעס גאָרנישט. כ'האָב דיר טאַקע איבערגעלאָזט מער.

די מאַמע האָט אויף דער גיך איבערגעציילט דעם טיטול קופּערנע מטבעות, און איידער דער טאַטע האָט נאָך צייט גע-האַט אַרויפצוציען אויף זיך די קאַפּאָטע, האָט זי שוין אַ וואָרף געטון מיטן אויפגעוויקלטן טיטול צעשיטע מטבעות.

— וואָס לאָזטו מיר איבער, וואָס? וואָס זאָל איך צוערשט קויפן?

— וואָס וואַרפסטו דיך? וויפיל איז דער שיעור איבער־צולאָזן?

— ס׳הייסט? ווייסט דען נישט, אַז פּאַר יום־טוב איז אַ יקרות? און דיין לייבקע האָט ליב אַ בעסערן ביסן, און מיין ציפּעלע, זאָל געזונט זיין, קומט דאָך אויך אויף יום־טוב.

— דיין ציפּע? — האָט דער טאַטע טויבלעך געפרעגט — וואָס עפּעס?

— פאַרוואָס נישט? זי איז נישט מיין קינד?

— כ׳גנעם זי, חלילה, נישט צו ביי דיר. אדרבא, פאַרוואָס נישט? אָבער וואו וועסטו זי לייגן?

— וואו כ׳על זי לייגן? וואָס רעכנסטו, זי וועט שוין נישט האָבן קיין אָרט ביי איר מאַמען?

— כ׳זאָג נישט. נאָר מען מוז דאָך, פונדעסטוועגן, קלערן וועגן אַ געלעגער.

— כ׳האָב שוין געקלערט. זי וועט שלאָפן אין מענדלס בעטל.

— און וואו וועט שלאָפן מענדל?

— מיט דיר.

דער טאַטע האָט אַ ווײַלע געשוויגן, געקוקט אויפן צעוואָר־פענעם טיטול מטבעות און געפרעגט, אַזוי ווי מיט אַ פאַרמאַכט מויל:

— און לייבקע?

— לייבקע קאָן גיין שלאָפן צו דיין שוועסטער, צו נעמי.

— צו נעמי גאָר? וואָסי? ער האָט נישט קיין טאַטן ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר? פאַרוואָס זאָל דיין ציפּעלע נישט גיין צו מרימען שלאָפן?

— טרייבסט זי שוין? זי איז נאָך אפילו נישטאָ, טרייבסטו זי שוין?

— כ׳טרייב זי נישט, נאָר מיין לייבקע איז ביי מיר אַזוי טייער, ווי ביי דיר דיין ציפּע.

— לייבקע איז אַ מאַנסביל. ער קאָן שלאָפן, וואו ער וויל. און מיין ציפּעלע איז דיר נישט דיין טויבע.

דער טאַטע האָט נישט אַריינגעטראָפן מיט דער האַנט אין אַרבל פון דער קאַפּאָטע. אַזוי ווי ער איז געשטאַנען, הויך, ברייט-פּלייציק, האָט עס אים אַראָפּגעזועצט.

ער האָט שוין מער נישט נעפרעגט. מיט אַ קרעכץ האָט ער אָנגעטון די קאַפּאָטע, אַרויסגענומען פון זיין טיפער הויזן-קעשענע נאָך אַ פאַרוויקלטן טיטל מיט מטבעות, איבערגעלאָזט אַ העלפט אויפן טיש און איז אַוועקגעגאַנגען אַ שווערער, אַן איבערגעבויגענער, מיט אַ גרויס שוויגן אויף די אַראָפּגעלאָזטע אַקסלען.

די מאַמע האָט נאָך זיין אַוועקגיין גענומען רוימען גיכער, פאַרביסענער. זי האָט הויך און אַ סך געשנייצט די נאָז. זי האָט באַהאַלטן ס׳פּנים אין די זאַכן אַריין, וואָס זי האָט געפּוצט. די מאַמע האָט געוויינט.

און צו וואָס האָט מען עס איגגאַנצן באַדאַרפט, אַז לייבקע אַליין האָט געזאָגט, מען זאָל אים אויסבעטן אין קיך אויף בענקלעך און ציפּען זאָל מען אָפּגעבן ס׳בעטל.

קאַפּיטל זיבן און צוואַנציק

געקומען איז ציפּע ערב-יום-טוב אינדערפרי, אַ רויטלעך-פאַר-גאָלדעטע, אַ יונגע, מיט פרעמדע, גרויס-שטאָטישע ריחות, און מיט אַ פרעמדן, גרויס-שטאָטישן רעש. די גאַנצע שטוב איז מיט איינמאָל פול געוואָרן מיט ציפּען. זי האָט אָנגעשטעלט פּודלעס,

קיישלעך, צעוואָרפן אויף די בעטן וואָוואַלקעס, הענטשקעס, בייטעלעך. זי איז געפלויגן איבער דער שטוב, ווי אַ צעפּלאָשעטע הון, אָנגעמאַכט אַ שטויב און באַלד פון ערשטן טאָג אָן געהאַט טענות צו דער מאַמען, הלמאי דער שפּיגל הענגט אַזוי הויך און הלמאי מען קריגט אין אים אַ בלוי פּנים.

ביי דער מאַמען האָט זיך אַרויסגערוקט ס'שייטל. זי האָט זיך נישט געהאַט, וואו אַהינצוטון.

— ציפּעשי — האָט זי זיך געדרייט אַ פּאַרטראָגענע — און וואָס מאַכסטו עפּעס? און ווי גייט עס דיר? און ווי דינט דיר דאָס געזונט? כ'האָב געהערט, אַז דו האָסט, נעבעך, געהוסט.

— כ'בין געזונט, מאַמע — האָט ציפּע גיך געענטפערט — כ'האָב נישט געהוסט.

— טאָ פאַרוואָס זעסטו מיר אַזוי שלעכט אויס? האָסט נישט, חלילה, קיין עגמת-נפש?

— ניין, מאַמע. פון וואָס זאָל איך האָבן עגמת-נפש?

— כ'ווייס. ביסט אַזוי אַליין אין וואַרשע... — האָט די מאַמע געקרימט ס'פּנים און דוקא געוואָלט, ציפּע זאָל שלעכט אויסזען.

אָבער ציפּעס פּנים האָט געשיינט מיט אויסגעקנייפּטע פלעקן פון בלוט און פון מילך. אַ בלאָנדער טוי איז געלעגן אויף איר שיין גאָמבעלע. דאָס גאָמבעלע איז געווען געשפּאָלטן אינדערמיט מיט אַ חן-גריבל, וואָס האָט געשמייכלט פון זיך אַליין, אַפילו ווען ציפּע האָט נישט געוואָלט. און האָט ציפּע געעפנט די קליינע פרישע ליפּן, האָבן זיך צעשמייכלט נאָך צוויי חן-גריבלעך פון ביידע זייטן פּנים.

טויבע, וואָס האָט חתונה געהאַט מיטן ליטווישן שוסטערל, האָט געהאַט קליינע ציין, קלאָר-געוואַשענע, ווייסע, אַזוי ווי דער טאַטע. ציפּעס ציין זענען געווען גרויסע, ברייטע. ווען נישט די דאָזיקע ציין, וואָלט מען ציפּען נאָכגעלאָפן אין די גאַסן.

מען איז איר סיי-ווי-סיי נאָכגעלאָפן. ס'בלויזע געשטעל אירס — דאָס גלייך-געשניטענע מיט די הויכע פיס און שמאָלע באַקעס, וואָס האָבן זיך געוויגט, ווי לעבעדיקע באַשעפענישן —

האָבן צוגעצויגן אַלט און יונג. חוץ לזה האָט ציפּען באַשיינט דער געדיכטער קאָפּ האָר, טונקל-ברוין און פייכט, אַזוי ווי די קאַשטאַנעס, וואָס פּלאַצן אַרויס פון דער שאָל.

האָט טאַקע לייבקע נישט אַראָפּגענומען פון איר זיינע קליינע, שוואַרצע אויגן און נישט אויפגעהערט צו שמייכלען אין גרויס פאַרלעגנהייט.

צוליב ציפּען האָט לייבקע באַנייט אויף סוכּות אַ פּאָר לאַקירטע שיך מיט גרויסע, פלאַטשיקע נעז. דעם שוואַרצן קאַפּעלוש האָט ער פאַררוקט אויף אַ זייט. אינדערפרי האָט ער זיך געוואַשן מיט שמעקנדיקן זייף, באַגאָסן זיך מיט אַ וואַסער, וואָס האָט געקיצלט אין דער נאָז. ער האָט זיך פאַרקעמט מיט אַ שרינט אינדערמיט און נישט אויפגעהערט אַראָפּצונעמען פעדערלעך פון זיין נייעם אַנצוג.

מיט ציפּען האָט ער גערעדט רוסיש. זי האָט אויך געקאָנט דאָס דאָזיקע לשון. אַז נישט, וואָלט זי דאָך נישט געווען קיין פאַרקויפערין פון דאַמען-מלבושים אין גרעסטן געשעפט אין וואַרשע.

ציפּע האָט טאַקע געזאָגט, אַז אין יענעם געשעפט רעדט מען אַ גאַנצן טאָג אָדער רוסיש, אָדער פּויליש. עס קומט אויס צו רעדן פראַנצויזיש אויך. ווער עס רעדט פראַנצויזיש, האָט ציפּע נישט געזאָגט. נאָר, מן-הסתם, אויך ציפּע. עס קומען דאָרט קויפן בלויז ווייבער פון גענערעלער, פון כראַביעס, טענצערינס פון גרויסן טעאַטער — און ווער נישט?

ציפּע דערציילט, אַז דער גענעראַל-גובערנאַטאָר פון וואַרשע האָט אַ „ליובאָווניצע“, איז זי די שענסטע אין גאַנץ קרוין-פּוילן. זי, ציפּע, קען זיך מיט יענער, אַזוי ווי זי קען זיך, אַ שטייגער, מיט דער מאַמען. אפשר נאָך בעסער. אויף אַלע אָפּערעס און אויף אַלע טעאַטער-שטיק גייט ציפּע אָן אַ גראָשן געלט. זי איז שוין מיד פון דעם גיין אין די טעאַטערס אַריין. חוץ לזה מוז זי אויפשטיין אין וואַרשע פרי, גיין אין געשעפט אַריין, אַכטונג געבן, צוגרייטן — זי איז דאָך די „סטאַרשע פּאַננע“.

דערפאַר שלאָפט ציפּע ביי אונז, ביזן גרויסן טאָג אַריין. די טיר פון שטוב שטייט פאַרמאַכט. מען גייט אויף די שפּיץ

נעגל. דער טאַטע מוז דאַווענען פון פאָרנט אין קיך. לייבקע דרייט זיך אַרום אַ שטייפער, אַ שוואַרץ-אָנגעטועגער, אַזוי ווי אַ גאַסט אויף דערוויילו. די מאַמע קאָכט פאַר ציפען מילך מיט קאַקאַאָ. זי דערלאַנגט ציפען אין בעט אַריין לעקעך. ציפע וואַשט זיך נישט אין קיך, ווי מיר אַלע, ביים גרויסן פאַמיעטשאַף — נאָר דאָרט אין שטוב, אין אַ בלויע שיסל אַריין, וואָס די מאַמע ברענגט אַלע טאָג ביים סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב.

ביז ציפע שטייט אויף, געדויערט לאַנג. נאָך לענגער גע־דויערט, ביז זי טוט זיך אָן. זי האָט אַ סך שפּיגעלעך מיט אַ סך קעמעלעך. אויפן טיש און אויפן פענסטער וואַלגערן זיך האָר־נאָדלען, שפּילקעס, בראָשקעס, פלעשעלעך. פון דעם אַלעמען שלאָגט אַן ענגער, זיסלעכער ריח, וואָס מען שפּירט אים אַפילו אין עסן.

אַ גאַנצן איבערפרי זינגט ציפע לידלעך אויף פּויליש און אויף רוסיש. נישט אַזוי ווי איטע, וועגן אַ יונגעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן קיין ווין — נאָר וועגן איינער, וואָס האָט גע־הייסן „פיענקנע העלענאַ“ און וועגן נאָך איינער, וואָס מען האָט געמיינט, אַ זי איז אַ גלחס אַ טאָכטער, און ס'האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז ס'איז גאָר אַ יודיש קינד. ציפע זאָגט, אַז דאָס איז אַזאַ אָפּערע, „זשידובקאַ“ הייסט זי. מען שפּילט זי אין וואַרשע אין גרויסן טעאַטער. ציפע זאָגט אויך, אַז זי קען איינעם אַ זינ־גער — באַטיסטיני — זינגט ער שענער, ווי די גאַנצע וועלט. מלאכים זינגען נישט אַזוי, ווי דער דאָזיקער באַטיסטיני.

— דאַ, דאַ, — שאָקלט לייבקע מיטן קאָפּ — אין מאָסקווע איז ער אויך געווען, דער דאָזיקער באַטיסטיני.

— ער איז אומעטום — זאָגט ציפע — אַ קלייניקייט, ער זינגט דאָך פאַרן קייסער.

— אַ יוד ? — פרעגט די מאַמע מיט גרויס דרך־ארץ, נישט אַזוי פאַר באַטיסטיני, ווי פאַר איר איינציקער שיינער טאָכטער.

— אַנדערש נישט, נאָר אַ יוד. אַ יוד וועט מען לאָזן זינגען אין גרויסן טעאַטער ?

די מאַמע קריגט אַ שמאָל פנים. דאָס, וואָס באַטיסטיני איז

נישט קיין יוד, און נאָך מער דאָס, וואָס ציפּע מאַכט אַזוי אַוועק יודן מיט דער האַנט, פאַרשאַפט דער מאַמען עגמת-נפש.

— און דאַווידאַוון האָט ציפּע געהערט? — גיט זיך אַ רוק אַרויס לייבקע — קודי באַטיסטיני. ער, דאַווידאָוו, זינגט דאָך טאַקע פאַרן קייסער, פאַרן צאַר באַטיושקאַ אַליין.

— און לייבקע האָט יאָ געהערט דאַווידאַוון? — פרעגט ציפּע מיט אַ צוריקגעזעצטער שטים.

— אַודאי, וואָס דען כ'האָב נישט געהערט? — גיט לייבקע אַ שטעל אַרויס אַ פוס, אַ מאַך מיט דער האַנט אינדערלופטן, אַ וויג מיטן קאָפּ און נעמט אויף אַ מח-שטימע:

— וואָלגאַ, וואָלגאַ, מאַט ראָדנאַיאַ...

נאָר יענער דאָרט, דער דאַווידאָוו, האָט געמוזט אַנדערש זינגען. וואָרום ציפּע גיט ביטולדיק אַ מאַך מיט דער האַנט:

— זאָל שוין לייבקע בעסער אויפהערן...

שטענדיק מאַכט זי אַזוי. אַז לייבקע גייט דערציילן וועגן איין קאַטערינאָסלאַוו, וועגן זיין פאָלק מיטן ראָטני קאָמאַנדיר — פאַרקנייטשט ציפּע מיטן נעזל און גיט אַ זאָג אין דער זייט אַריין:

— מ'האָט שוין דאָס געהערט.

בלייבן לייבקעס ליפּן אַראָפּגעלאָזט. דער האַרטער קאָפּע-לוש פאַררוקט זיך אויפן שטערן, און דוקא אין יענע מינוטן דערזעט מען, אַז לייבקע האָט שווערע, האַריקע הענט און איין „באָבע"-נאָגל.

ציפּע זאָגט, אַז מאַנטלייט מיט גרויסע הענט זענען איר נישט צום האַרץ.

ס'איז צו פאַרשטיין. זי אַליין איז דאָך איידל. זי קען פאַר-ציען ס'מויל אַזוי קליין, עס זאָל אויסזען, ווי אַ גראָשן. נישט נאָר זי אַליין איז איידל, נאָר אפילו דער גרויסער הוט, וואָס דערמאָנט אָן אַ שוואָם, אפילו די פאַלדיקע קליידער, וואָס רוישן מיט זיידנס, די לאַקירטע שיכלעך אויף די הויך-אויסגעהוילטע אָבצאַסן — אַלץ מאַכט ציפּען איידל און באַחנט. און אַז ציפּע טוט אָן דאָס קורצע זשאַקעטל מיטן אויפגעשטעלטן קאָלנער,

וואָס זי רופט „מאַריאַ סטיוּאַרט" — גיט זיך לייבקע אַ דריי ביי אַ וואַנסע, אַ שאַר מיט אַ פוס און פרעגט אויף זיין קאַטערינאָ-סלאַוואָער רוסיש:

— מאָזשעט פאַגוליאַט פאַידיאָם?

— ספּאַסיבאָ — ענטפערט ציפּע מיט אַ שמאָל מיילכל און גייט אַוועק אַליין.

די מאַמע גייט אַרויס פאַר דער טיר נאָכקוקן. יאַרמע בעל-עגלהס ווייב שטעלט זיך אויך אַוועק מיט פאַרלייגטע הענט אויפן מעוברתדיקן בויך. דעם סטאַרשי סטראַזשניקס ווייב קוקט דורכן פענסטער, און די נייע שכנטע, וואָס וואוינט איבער אונז אין אַן אויפגעשטעלט דאַך-פענסטערל, שאָקלט אַראָפּ מיטן קאָפּ:

— אַ מלכותדיק מענטש דאָס איז, קיין עין-הרע.

פון אַ זייט קומט צו גיין יאַרמע בעל-עגלה מיט פאַמעלעכע, אויסגערוטע טריט.

— וואָס עפּעס אַליין? — פרעגט ער — פאַרוואָס נישט מיט לייבקען?

— ווי קומט לייבקע צו איר? — פרעגט צוריק די מאַמע מיט אַזאַ גדלות, אַזוי ווי זי וואָלט געהאַט שטיין אַן אייגענע שיף אויפן ים.

פונדעסטוועגן, כאָטש ציפּע איז אַזוי שיין, און כאָטש לייבקע קומט נישט צו איר, איז אין שטוב קאַלט מיט ציפּען, פרעמד.

מיך זעט זי אינגאַנצן נישט. פון וואַרשע האָט זי פאַר מיינעטוועגן גאָרנישט געברענגט. זי האָט פאַר קיינעם גאָרנישט געברענגט. אירע לידלעך פון דער „פיענקנא העלענא" און פון „זשידוווקאַ" זענען ווייטע, נישט מיינע. מיר איז ליבער געווען איטעס שיין יונגעלע, וואָס איז אַוועקגעפאָרן קיין ווין זען זיינע עלטערן.

און גלאַט, אין דער גאַנצער שטוב איז נישטאָ קיין אַנדערער, אויסער ציפּע. די מאַמע הערט נישט אויף צו רעדן וועגן איר. מען קאָכט און מען באַקט פאַר ציפּען. די מאַמע רייבט אַליין די טעפּ מיט די שיסלען, און ציפּע שפּיגלט זיך און פוצט

זיך. די מאַמע טראָגט אַליין עסן אין סוכּה אַריין, און ציפּע זאָגט נישט: „לאָז מאַמע, כ׳על דיר צוהעלפן".

אַפילו ביינאַכט, ווען ס׳גאַנצע הויז שלאָפט שוין, גייט די מאַמע אַראָפּ פון געלעגער אַ קוק טון צו ציפּען. זי פּרוווט די פאַרמאַכטע טיר, וואָס פירט אין קיך אַריין, וואו לייבקע שלאָפט. זי קוקט צו ציפּען אין בעט אַריין און הערט זיך איין אין איר אָטעם.

ציפּע אַליין איז גאָוהדיק, פאַרריסן. זי ווייסט אויך, אַז לייבקע קומט נישט צו איר. מיטן טאַטן רעדט זי אינגאַנצן נישט. אַז זי איז געקומען, האָט זי נישט געפרעגט:

— וואָס הערט זיך, פעטער? וואָס מאַכט איר, פעטער?

נאָר פונדערווייטנס, שטייענדיק איבערגעבויגן איבער אירס אָן אָפענער וואַליזקע, האָט זי דאָרטן אַריינגעפרעגט

— ווי גייט עס עפּעס, ר׳ לייזער?

יער טאַטע האָט נישט געענטפערט. די מאַמע האָט געשריגן צו אים:

— לייזער, מען פרעגט דאָך דיר עפּעס. פאַרוואָס ענטפערסטו נישט?

אָבער דער טאַטע האָט נישט געהערט. אַ גאַנצן יום-טוב האָט ער אַזוי נישט געהערט און — געשוויגן.

מוצאי-יום-טוב האָט די מאַמע פאַרפּאַקט ציפּעס פּודלעס. יאַרמע בעל-עגלה, וואָס האָט שוין תּחילת נאַכט געשפּאַנט די פערד, האָט געוואָלט פאַר דער „יאַזדע" קיין וואַרשע זעקס גילדן. מיט דער באַן האָט געקאָסט אַ רובל מיט פופציק קאָפּיקעס. האָט ציפּע בעסער אויסגעקליבן די באַן. זי וועט דאָך נישט גיין זיך „טליקען" אַ גאַנצן מעת-לעת מיט עפּעס אַ יאַרמע בעל-עגלה. וואָס וועט מען זאָגן אין וואַרשע?

נישט מער, כּדי צו פאָרן מיט דער באַן האָט איר צוגע-פּעלט אַ גאַנצער רובל, די מאַמע האָט נישט געהאַט. דער טאַטע האָט נאָך הבדלה אַרויסגעצויגן די יום-טובדיקע קאַפּאָטע און

געקליבן זיך אוועקצוגיין אין גאַס אַריין. האָט אים די מאַמע פאַרשטעלט דעם וועג.

— לייזער — האָט זי געזאָגט — האָסט אפשר אַ רובל מיר צו געבן?

— אַ וואָ-עס ?

— כ׳דאַרף האָבן אַ רובל.

דער טאַטע האָט נישט געענטפערט. ער האָט איינגעקניטשט דעם קאָפּ אין קאָלנער אַריין און איז שטיל אַרויסגעגאַנגען. ציפּע האָט אים נאָכגעקוקט מיט אירע שיינע מאַנדל-אויגן, און גאָר-נישט מאַנדלדיק אים נאָכגעוואָרפן:

— לייזער יאָלאָך!

מיר איז ס׳בלוט געקומען אין פּנים אַריין. „יאָלאָך” איז געווען אַ צונאָמען אויפן טאַטען. די מאַמע האָט טיילמאָל אויך געוואָרפן דאָס דאָזיקע וואָרט. אין ערשטנס — איז זי געווען אַ ווייב — אפשר האָט זי געמעגט, און צווייטנס, האָט די מאַמע ס׳גאַנצע לעבן געהאַלטן, אַז זי האָט אַ טובה געטון דעם טאַטן, וואָס זי האָט חתונה געהאַט מיט אים.

אָבער ציפּע, וואָס איז דאָ געווען אַ גאַנצן יום-טוב און געגעסן פון טאַטנס האָראָוואַניע — וואָס פאַר אַ העזה האָט זי צו צו וואַרפן דאָס דאָזיקע וואָרט?

אין יענער מינוט, ווען כ׳קען צוגיין צו דער שיינער ציפּע, וואָס האָט געגריזשעט די מאַמע, אַז זי, ציפּע, וועט פאַרשפּעטיקן די באַן — ווען כ׳קען אַזוי צוגיין און געבן איר אַ פּאַטש אין געשליפענעם מויל אַריין, וואָלט מיר צוגעקומען צען יאָר לעבן.

כ׳האָב געהאַט אַ שטאַרקע הנאה, וואָס דער טאַטע האָט זיך נישט געמאַכט הערן און דעם רובל נישט געגעבן. כאָטש ציפּע איז סיי-ווי-סיי אַוועקגעפאָרן און טאַקע מיט דער באַן.

דעם רובל האָט געגעבן לייבקע. אַ קאַטערינאָסלאַווער איז ער געווען, דער רובל, אַ נייער, אַ קנאַקעדיקער. לייבקע האָט אויך געהאָלפן אַרויסטראָגן ציפּעס פּודלעס אויף דער דראָשקע אַרויף.

מען איז געפאָרן איבער דער לובלינער גאַס. די מאַמע מיט ציפען אויפן הויכן געזעס, איך מיט לייבקען — אויפן קליינעם בענקעלע. ביי דער באַן האָט לייבקע געקויפט אַ בילעט פאַר ציפען, ער האָט אַריינגעטראָגן די פודלעס אין וואַגאָן אַריין. אַ גאַנצע צייט האָט ער געשאַרט מיט די פיס, כסדר געשטעלט זיין פאַר ציפען, ווי אַן אָפיציר. אַז די באַן האָט געריהרט, איז ער נאָכגעגאַנגען, געפאָכעט אין דער לופט מיטן האַרטן קאַפעלוש און גערעדט אויף רוסיש:

— דאָ סווידאַניאַ, דאָ סווידאַניאַ!

די מאַמע האָט געווישט די אויגן. זי האָט זיך געקושט מיט ציפען אַ סך מאָל און אָנגעזאָגט איר, זי זאָל האָבן גאָט אין האַרצן און נישט פאַרדרייען זיך קיין קאָפּ. מחמת ציפע האָט יום-טוב דערציילט, אַז דער חתן אירער, דער באַרשטן-מאַכער, איז איר נישט צום האַרץ. ער איז אַ גרוביאַן, האָט זי געזאָגט, ער קאָן נישט קיין וואָרט פויליש. ער קאָן זיך נישט געפינען צווישן מענטשן.

האָט די מאַמע געקרעכצט און געזאָגט, אַז זי, ציפע, האָט זיך באַדאַרפט פריער אַרומזען. אַצינד, ווען זי גייט שוין מיט אים אַזוי לאַנג, איז שוין שפּעט. און ס'אַנדערע, ער נעמט זי דאָך אָן אַ גראָשן נדן.

אָבער ציפע האָט געטענהט, אַז זי סאָך ווייט נישט. נעס טרעפט זיך איר, האָט זי געזאָגט, אַ בעסערער שידוך — אַ געלערנטער מענטש — אַ קאַנטאָזשיסט (בוכהאַלטער).

אַזוי איז זי אַוועקגעפאָרן צו לעצט-געלט און אָן געזעגענען זיך מיט מיין טאַטן.

די מאַמע האָט שווער אָפּגעזיפצט. אַ סך טעג האָט זי אַזוי געזיפצט. דאָס זיפצן צוזאַמען מיטן ריח פון ציפעס פודעלעך און פלעשעלעך איז געהאָנגען ביי אונז אין שטוב ביז אַ שטיק אין ווינטער אַריין.

קאַפּיטל אַכט און צוואַנציק

נאָך יום-טוב איז דער סאַד אויף אונזער הויף געוואָרן נאַס און שוואַרץ. זיינוול סאַדאָווניק האָט אַהיימגעפירט אַ רויט, אויסגעקנוידערט איבערבעט און דאָס לעצטע וועגעלע ווינטער-עפּל. די פּאַרנאַכטן זענען אַראָפּגעפאַלן אינמיטן טאָג — געדיכטע, נעפּלדיקע מיט געלע בלעטלעך אויף פאַרהויכטע שויבן.

דער טאַטע איז אין די פּאַרנאַכטן געזעסן אין שפּאַנצער און מיט קרייד אויפן טיש געחשבונט זיך פון „לעניוווע" מיט זיין שותּף מאָטל שטרוי.

לייבקע איז שוין נישט געווען אין שטוב. ער האָט געזאָלט פאָרן קיין וואַרשע זוכן אַרבעט. ער האָט נאָר געוואַרט אויף אַ בריף פון ציפּען. זי האָט אים צוגעזאָגט צו שרייבן און אָפּצושיקן דעם קאַטערינאָסלאַווער קנאַקנדיקן רובל. אָבער ציפּע, זעט אויס, האָט פאַרגעסן. איז ער אַרומגעגאַנגען, לייבקע, איצט אַ שטילער, אַ פאַרמחטער. ער האָט שוין נישט דערציילט מער וועגן „פּאָניע" — דער דזשעגעטש האָט אויסגעוועפּט פון זיין לייב — ביז ער איז איינמאָל אַהיימגעקומען און געזאָגט, אַז ער גייט וואוינען פאַר זיך. ער האָט געקריגן, האָט ער געזאָגט, אַרבעט ביי פנחס שלאָסער. ער באַקומט דאָרט שכירות זעקס רובל אַ וואָך מיט מיטאָג.

האָט ער זיך אַרויסגעצויגן. שבת נאָכן עסן איז ער געקומען צו גאַסט. נעברומט אונטער דער נאָז און צוגעטופּעט מיט אַ פוס. ער האָט זיך געפרעגט אויף ציפּען, צי זי שרייבט, צי זי האָט שוין חתונה געהאַט — און געבעטן די מאַמע, זי זאָל צושרייבן פון אים אַ גרוס.

לייבקע האָט געמוזט זען, אַז אין שטוב ביי אונז שווימט מען נישט אַרום אין קיין גאָלד. האָט ער איינמאָל געזאָגט דער מאַמען, אַז אויב זי דאַרף, קאָן זי ביי אים באָרגן עפּעס געלט.

די מאַמע האָט טאַקע באַדאַרפט. נישט, חלילה, פאַר זיך און נישט אויף קיין אויסטערלישע זאַכן, נאָר פאַר מיר. איך בין דאָך אין יענעם נאָך-יום-טוב געוואָרן אויס חדר-יונגל. די מאַמע האָט מיך אָנגעדונגען אין דער נייער „שקאָלע", וואו ס'קאָסט טייער שכר-לימוד און וואו מען לערנט רוסיש און דקדוק.

דער טאַטע האָט אפילו נישט געוואָלט. ער האָט געזאָגט אַז אין דער נייער שקאָלע מאַכט מען די קינדער פאַר גויים און מען לערנט מיט זיי אין די בלויזע קעפּ. האָט זיך אַריינגעמישט לייבקע. ער האָט געגעבן אַ משל פון קאַטערינאָסלאַוו — פון דאָרטיקן „קאַזיאָנני ראַווין", וואָס איז אויך געגאַנגען אין אַ שקאָלע אַריין. מען קאָן גאָרנישט וויסן, האָט לייבקע געזאָגט אפשר וועל איך אויך אַמאָל ווערן אַ „קאַזיאָנני ראַווין".

לייבקע האָט, מן-הסתם, חוזק געמאַכט, אָבער אין דער נייער שקאָלע האָט מען טאַקע גאָר אַנדערש געלערנט. אַז מען איז אַרויס פון דער נייער שקאָלע, האָט מען געקאָנט לייענען דאָס ספר מיטן טראָפּ, מען האָט געקאָנט אַריינקוקן אין אַ „הצפירה" און מען האָט געקאָנט עוסק זיין אין ציונות.

ס'איז דאָ אינגאַנצן אַנדערש געווען, ווי ביי סימע-יוספן נישט איין טונקעלע שטוב מיט פאַרשוויצטע בענק אַרום די ווענט, נאָר צוויי גרויסע, געראַמע חדרים מיט אַ סך קלאָר-געוואַשענע שויבן און מיט אַן אייזערנעם באַלקאָן אויף דער גאַס אַרויס. אינמיטן פון די צווייטע חדרים זענען געשטאַנען אַזוי ווי זעלנער איינער הינטערן אַנדערן, בענק: שוואַרצע, קורצע, מיט לעכלעך אויף טינט און מיט קעסטלעך, וואו יעדער איינער האָט געקאָנט באַהאַלטן ס'עסנוואַרג און די שרייב-מכשירים.

פון איין וואַנט האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אַן אַלטע, גרויסע מאַפּע, אַ בלויע, אַ האַלב-אָפּגעשיילטע, מיט שטעט און דערפער, מיט וואַסערן און ימען. פון דער אַנדערער וואַנט האָבן אַראָפּגעקוקט חיות מיט בהמות, פיש און עקדישן, געוויקסן און פירות.

און גאָר פון אויבן-אָן, דאָרט, וואו ס'איז געהאָנגען דער

געלער קייסער מיטן בלויען ויידענעם פאס אויפן הארץ, זענען געהאנגען נאך צוויי פארטרעטן.

איינער — פון א דיקלעכן פארשוין אין אן אכט-קאנטיק, זיידן קאפעלע מיט אן אונטערגעשוירן, גרוי בערדל, און מיט א קורצן האלז, פון וועלכן ס'האט ארויסגעשטעקט א ווייס זשאבאטל. מען האט געזאגט, אז דער דאזיקער פארשוין הייסט משה מאנ-טעפיארע און איז א גרויסער שררה.

איך האב אים ליב געקריגן דערפאר, וואס ער טראגט אזעלכע ווייסע זשאבאטלעך, ווי מיין מאמע.

דער צווייטער פארטרעט איז שוין געווען פון אן אנדערן מין. דא איז געשטאנען א מענטש אן א בארד, מיט א גויאיש פנים, ביסטרע אויגן, און שווארצע, אויפגעשטעלטע וואנסעס.

מיר איז געווען חידושלעך: ווי קומט אזא בייז, גויאיש פנים אין דער נייער שקאלע אריין? אבער די יונגלעך האבן מיר קלאר געמאכט, אז דאס איז, חלילה, נישט קיין גוי, נאר א יוד, א מאגנאט א גרויסער, א שני למלך — ס'איז דער באראן הירש אליין, וואס וויל, אז יודן זאלן אויסגעלייזט ווערן פון גלות.

כ'האב מיר נישט געקאנט צוגלויבן, און נישט געקוקט דע-רויף, וואס ער איז געווען א שני למלך, האב איך דעם דאזיקן באראן נישט פארטראגן. ער האט שוין צופיל געשטאכן מיט די שווארצע, אויפגעשטעלטע וואנסעס זיינע. א מענטש זאל דיר כסדר קוקן אין פנים אריין. און נישט גלאט אזוי קוקן, נאר שרויפן, אזוי ווי מען וואלט אים געדונגען — ער זאל היטן יעדן טריט אונזערן. יעדן קער און ווענד.

אז אן אים האט מען אונז אויך גענוג געהיטן. ער האט זיך געקאנט פארלאזן, דער דאזיקער באראן, אויף אונזער רבין ר' דוד.

ער, דער רבי ר' דוד, איז געווען א מין סימע-יוסף אויף אן אנדערן שטייגער. א יוד א פראסטער, אין א פראסט, מע-לאנזשן כאלאטל, מיט א פראסטער, שיטערער בארד, מיט א פראסטן, קורצן פוס — האט ער, א חוץ מלמדות, פארמאגט

זיין אייגנס אַ שפּייז-געוועלבל, אַ טאָכטער אַ בוגרת און אַ קיילעכדיק רימענדל פון אַ ניי-מאַשין אַראָפּ.

דער דאָזיקער רבי האָט געלערנט מיט אונז חומש מיט רש״י און מעביר זיין די סדרה. אייגנטלעך, האָט נישט ער געלערנט, נאָר דאָס קיילעכדיקע, בויגעוודיקע רימנדל, וואָס ער האָט געוויקלט צווישן די פינגער, אַזוי ווי אַ ווייכע שלאַנג.

ער האָט געהאַט אַ ברייט, נידריק געזעס, דער רבי ר׳ דוד. דאָס דאָזיקע געזעס האָט ער אַרויפגערוקט אויף אַ „סקאמעיקע״, דעם קורצן פוס — אָנגעשפּאַרט אויף אַ נידעריק בענקעלע און אַזוי אַרום אַריבערגעקוקט איבער די קעפּ פון אַלע תּלמידים. ער האָט פאַרמאָגט קליינע, פאַרזשמורעטע אויגן מיט שפּיציקע, רבנישע ברעמען. פונדעסטוועגן האָט ער געזען, וואָס עס טוט זיך ביי יעדן אין טאָפּ. און האָט ער עפּעס דערזען, האָט ער אַראָפּגענומען ס׳געזעס פון דער באַנק, געמאַכט זיך מכּלומרשט אַוועקקוקן, און צוהינקנדיק איז ער יענעם אונטערגעקומען מן הצד, ווי אַ שטילע קאַץ — אומגעריכט אַראָפּגעכאַפּט ס׳היטל פון יענעמס קאָפּ און אַ פּלי געטון מיטן לעדערנעם שלענגל איבער דער גאַנצער ברייט פון אָפּגעדעקטן קאָפּ.

— אַ כאָ-אָ-לערע זאָל דיך טרעפן — האָט ער פאַרקרימט ס׳מויל אין אַ זייט — וועסט מיר נישט אויפהערן צו שפּילן אין קנעפּ, ממזר איינער?

אויפן ממזרס קאָפּ איז אויפגעשפּרונגען אַ „פּרענגע״. די פּרענגע האָט זיך אַריבערגעכאַפּט אויף אַ שטיק באַק אַרויף, און דאָרט שטיין געבליבן, ווי אַן אויפגעלאָפענער, פאַרבלוטיקטער אָדער.

מען האָט געזאָגט, אַז דער רבי ר׳ דוד האָט שוין דאָס דריטע ווייב, און אַז אויך זי וועט ער באַגראָבן. מען האָט געוואוסט אין שטאָט, אַז ער האָט זי פיינט, אַז ער רופט זי מנוּוולת און וויל פונדעסטוועגן האָבן מיט איר קינדער, כאָטש ער האָט שוין געהאַט פון ערשטן ווייב אַ טאָכטער אַ בוגרת.

אין שקאָלע אַריין איז דער רבי ר׳ דוד געקומען שפּעטער, ווי די תּלמידים. ער האָט אונטערגעהינקט אין אַ פּאָר אַלטע,

פֿאַרדאַרטע לאַטשן, אין אַלטע צייגענע הויזן, פֿאַרדרייטע, אַזוי ווי רערן. אַליין האָט ער זיך געהאַלטן פֿאַר אַ יוד אַ תּלמיד-חכם, אין די סליחות-טעג געריסן זיך צום עמוד, און שבת געלייענט דאָס ספר ביי די ציונים.

מען האָט אויך דערציילט, אַז דער רבי ר׳ דוד איז אַ גרוי־סער מתנגד, אַז ער האַלט נישט פֿון רביים און האָט זיי פֿיינט. ער זאָל האָבן אַמאָל בקול רם געשאָלטן אַ גוטן-יוד — איז ער פֿון דעמאָלס אָן הינקנדיק געוואָרן.

מילא, איז ער געווען אַ פּראָסטער יוד און אַ רבי אַ שלע־גער. אָבער איין מעלה האָט ער געהאַט, וואָס צוליב איר האָבן מיר אים מוחל געווען נישט נאָר זיין מתנגדות, נאָר אַפֿילו דאָס פֿאַרשלאָסענע, קיילעכדיקע רימענדל.

אַזוי לערנען חומש, ווי דער רבי ר׳ דוד, האָט קיינער נישט געלערנט. ער האָט געהאַט אַ ניגון, גאָר נישט קיין מתנגדישן און גאָרנישט פֿון קיין שלעגער. ער האָט די ווערטער צעגומען, אַזוי ווי מען צעגעמט אַ שאָל פֿון אַ נוס אַראָפּ. ער האָט אונז די יאָנדרע אַריינגעלייגט אין מויל — מיר זאָלן פֿילן דעם אמת־דיקן טעם.

ביים רבין ר׳ דוד איז יוסף הצדיק אויסגעקומען אַ הויּ־כער, שוואַרצער בחור, אַזאַ שיינער, אַז מען האָט נישט געקאָנט אין זיין פּנים אַריינקוקן. ס׳איז נישט געווען יעקב אבינוס זון נאָר אַ פּרינץ, אַ פּירשט, וואָס האָט געשפּייזט גאַנץ מצרים און אַליין געהאַלטן זיך פֿאַר אַ גרויסן עניו.

משה רבנו האָט נישט געהאַט קיין ווייסע באָרד, אַזוי ווי אויפֿן פֿאָרטרעט, וואָס הענגט ביי דער מומע מרים. ס׳איז נאָר געווען אַ יונגערמאַן מיט אַ געקרויזלטן קאָפּ האָר, אַזוי ווי אַ שעפּס, הויך און שטאַרק, ווי אַ צעדערבוים. והא ראיה — פּרעהס איי־גענע טאָכטער, די פּרינצעסין פֿון מצרים, האָט דאָך אים געוואָלט פֿאַר אַ מאַן.

גאָר שיין איז געווען צו הערן, ווי אַזוי דער רבי ר׳ דוד האָט אונז פֿאַרטייטשט פּרשת בשלח. ס׳איז געוואָרן פֿון אים אַ

אַנדערער יוד, שוין נישט יענער מיטן פּראָסטן פּנים און מיטן מעלאַנזשענעם כאַלאַטל.

ביי פּרשת בשלח איז דעם רבינס קול שוין נישט געווען אַזוי קאַרג און געשפּאָלטן, ווי אַלע מאָל. האָפּערדיק האָט עס געקלונגען, רחבותדיק. ס'איז געגאַנגען נישט פון מויל, נאָר פון גאַנצן גוף זיינעם. ער האָט געזאָגט און אויסגעזונגען די פּסוקים נישט צו אונז, נאָר ערגעץ אין דער ווייטער וועלט אַריין.

דאָ זענען מיר אַרויסגעגאַנגען פון מצרים צוזאַמען מיט משה רבנו. מיר האָבן געהערט דאָס גיין, דאָס פאָרן פון פּרעהס רייט-וועגן, פאַר אונזערע אויגן האָט זיך געשפּאָלטן דער ים. מיר האָבן געקוקט, ווי די מצריים מיט זייערע וועגענער און פערד זענען איינגעזונקען געוואָרן אין די וואַסערן, געהערט, ווי משה רבנו האָט געזונגען מיטן פאָלק ישראל „אז ישיר" און ווי מרים הנביאה האָט צוגעקלאַפּט מיט דער פּויק.

ווען מען לערנט מיט אונז אַ גאַנץ יאָר פּרשת בשלח, וואָלט עס אונז קיינמאָל נישט פאַרמיאוסט געוואָרן. בפרט, אַז דער רבי ר' דוד האָט דאַמאָלס פאַרגעסן אין זיין לעדערנעם רימענדל און אין די כאָלערעס, וואָס ער האָט געשיט אויף אונזערע קעפּ.

אָבער נישט אַלץ האָט דער רבי ר' דוד געלערנט. און אחוץ חומש מיט רש"י האָט מען נאָך עפּעס באַדאַרפט קאָנען.

איז געווען נאָך איין רבי. שוין גאָרנישט קיין פּראָסטער יוד און שוין גאָרנישט אין קיין מעלאַנזשן כאַלאַטל — דער רבי ר' יאַנקעלע.

אין די ווינטערדיקע פאַרנאַכטן, ביי די צוויי רויט-צעגליטע בליך-לאָמפּן, האָט דער דאָזיקער יוד געלערנט מיט אונז „פּסוק" און דקדוק. ביי דער שיין פון טאָג האָט ער דעם פּסוק נישט געקאָנט לערנען. זיין קול, זיין גאַנץ געשטעל זענען געווען אַזוי טונקל און שאָטנדיק, ווי די ווינטערדיקע פאַרנאַכטן.

אַ הויכער, מיט איבערגעבויגענע אַקסלען, אַרומגענומען דאָס בלייכע פּנים מיט אַ קליין, חריפותדיק, שוואַרץ בערדל — איז דער רבי ר' יאַנקעלע געקומען אין שקאָלע אַריין פון גאַנץ ווייט — אַזש פון דער סקאַרשעווער ראָגאַטקע. ער האָט נישט

געטראָגן קיין פאַרדאַרטע, אַלטע לאַטשן, ווי דער רבי ר׳ דוד, נאָר אַ פּאָר קליינע, אויסגעפּוצטע, נגידישלעך-סקריפּנדיקע שטי-וועלעך—שבתדיקע, וואָס זענען אים נאָך געבליבן פון דער צייט, ווען ער האָט געהאַנדלט מיט וואַלד. דאָס שוואַרצע העבאַן-שטעקעלע מיטן ווייסן, ביינערנעם הענטל איז אים אויך געבליבן פון יענער צייט. דאָס פּאַמעלעכע, ישוב-הדעתדיקע גענגל, דער ווייסער, איבערגעלייגטער קאָלנער מיטן שוואַרצן שניפּסל — דאָס אַלץ איז אים געבליבן פון יענע יאָרן, ווען זיינע טראַטוואַס זענען געגאַנגען איבער דער ווייסל קיין דאַנציג.

יענע יאָרן זענען שוין לאַנג אַריבער. דער רבי ר׳ יאַנ-קעלע האָט דאַמאָלס געריעדט הויך. ער האָט געקלאַפּט מיטן העבאַן-שטעקעלע אין דער פּאָדלאָגע אַריין, ווען אַן אָרימאַן איז געקומען נאָך אַ נדבה. ער האָט דאַמאָלס נישט געהאַט אַזאַ בלייך פּנים און אַזעלכע איינגעפאַלענע, פייכטע אויגן, ווי ער האָט היינט.

פון די אַמאָליקע וועלדער און טראַטוואַס איז דעם יוד געבליבן נישט מער, ווי דער איידעלער נאָמען ר׳ יאַנקעלע, און די נאָך איידעלערע יודישע נביאים ישעיהו און יחזקאל.

מען האָט געזאָגט, אַז ר׳ יאַנקעלע איז אויף דער עלטער געוואָרן אַ מלמד נישט מחמת פּרנסה און אויך נישט מחמת דעם, וואָס ער האָט אַמאָל געהאַט צער גדול בנים, נאָר פון גרויס ליב-שאַפט צו תנ״ך.

אַז ער האָט אָנגעהויבן מיט אונז דעם ערשטן פּסוק פון ישעיהו, האָט מען געזען, ווי דער יוד, דער געוועזענער עושר און תקיף, האָט זיך אינגאַנצן אויסגעטון פון דער וועלט. נישט ישעיהו הנביא האָט געשטראָפט דאָס זינדיקע פאָלק ישראל, נאָר אונזער רבי ר׳ יאַנקעלע. זיין קול איז דאַמאָלס געוואָרן שוואַרץ, אַזוי ווי ער אינגאַנצן.

— בנים גדלתי ורוממתי! — האָט ער אַ וואָרף געטון דעם קאָפּ אַרונטער — והם פשעו בי — און זיי האָבן אין מיר ווידער-געשפּעניקט — האָט ער אָפּגעקרעכצט אין דער שטיל, אַזוי ווי

ער וואָלט זיך מיט עמעצן אויסגעטענהט און באַקלאָגט זיך אויף זיין אייגן ביטער מזל.

האָט ער געלערנט מיט אונז איכה — איז ער געוואָרן קליין און איינגעפאַלן, אַזוי ווי דער נביא ירמיהו. ער האָט נישט אויס-געשריגן דאָס אומגליק פון חורבן, נאָר געברומט אין זיך אַריין, אַזוי ווי טויבן פאַרטאָג הינטער פאַרמאַכטע פענסטער.

דער ר׳ יאַנקעלע האָט געוואוינט אין אַ באַזונדער אַלקער ביי זיין יונגסטער טאָכטער דבורה, וואָס האָט חתונה געהאַט, ווען דער טאַטע איז שוין געווען פאַראָרעמט און געמוזט דעריבער נעמען אַ יונגנמאַן נישט פון גרויסן יחוס.

זי, דבורהלע, האָט אַלע טאָג געפּוצט די סקריפּנדיקע שטיוועלעך פון איר טאַטן. זי האָט אָפּגעווישט פון שטויב דאָס שוואַרצע העבאַן-שטעקעלע זיינס — און כאָטש זי האָט שוין געהאַט צוויי דערוואַקסענע יונגלעך, וואָס האָבן זיך געגרייט צו באַלייגן עקזאַמען אין דער גימנאַזיע — האָט זי נאָך אַלץ גערעדט צום פאָטער:

— טאַטעשי, אפשר וועט דער טאַטעשי עפּעס מיטנעמען? אַ קיכל, אַן עפּעלע?

מיין שוועסטערביילע, וואָס וואוינט אין שכנות מיטן רבין ר׳ יאַנקעלע, דערציילט, אַז גאַנצע נעכט זיצט ער, דער יוד, ביי אַ הלבן ליכטל און שרייבט עפּעס. מען זאָגט, אַז ער מאַכט אַ ספר. אַלע שכנים ווייסן דערפון און אַלע דערציילן עפּעס אַנ-דערש וועגן אים. ער אַליין אָבער דערציילט גאָרנישט.

ער גייט אַרום אין שקאָלע אָנגעשפּאַרט אויפן העבאַן-שטעקעלע מיט די איבערגעבויגענע אַקסלען פאָרויס, אַ שטילער, אַן איינגעהערטער אין די פסוקים פון תנ״ך, אַ פאַרנומענער מיט זיינע אייגענע דמיונות. און כאָטש עס דאַכט זיך, אַז ער ווייסט נישט, וואָס אַרום אים טוט זיך, זעט ער פונדעסטוועגן, ווער עס גיט אַכטונג און ווער עס שפּילט אין קנעפּלעך.

גייט ער דאַמאָלס שטיל צו — נישט מיטן לעדערנעם רי-מענדל, ווי דער רבי ר׳ דוד, און נישט מיט דער כאָלערע אויפן אויסגעקרימטן מויל, נאָר גלאַט אַזוי שפּאַרט ער זיך אָן מיט

איין האַנט אויפן שטעקעלע און מיט דער צווייטער אויף דער באַנק — און פרעגט:

— ווען ביסטו, בחורל?

— איטשע שניידערס.

— ווי הייסט די מאַמע דיינע?

— פריידל.

— זאָג זשע דער מאַמען דיינער, און דער טאַטע מעג אויך הערן, אַז ס׳איז אַ שאָד זייער טרחה. דיין טאַטע, מן-הסתם, האָרעוועט שווער אויפן שטיקל ברויט. די מאַמע, פאַרשטיי איך, קלויבט אַ גראָשן צו אַ גראָשן אויף שכר-לימוד, קומסטו און מאַכסט אַ תל-עולם פון זייער האָראָוואַניע. דו מיינסט, אַז די נביאים האָבן גערעדט גלאַט אין דער וועלט אַריין? זיי זענען געווען אַזעלכע אָרעמעלייט, ווי דיין טאַטע. קיין פרנסה האָבן זיי פון זייערע רייד נישט געהאַט. נישט מער, זיי האָבן געוואָלט, מען זאָל זיי הערן. גייסטו און שפּילסט אין קנעפּלעך? אדרבא, זאָג אַליין, זינדיקסטו נישט דערמיט?

ער איז דאָך כשר גערעכט געווען, דער רבי. ווי קאָן מען דאָס שפּילן אין קנעפּלעך, בשעת ער לערנט מיט אונז תנ״ך? און איז דען נישט שענער און בעסער צו הערן דעם ניגון זיינעם, ווי צו געווינען ביי אַ חבר נאָך עטלעכע נאַרישע קנעפּלעך? נאָר איטשע דעם שניידערס אַ יונגל און נאָך אַזעלכע יונגלעך זענען געבליבן שוטים, ביז מען האָט זיי געלייגט שערבעלעך אויף די אויגן.

זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען, אַז אָן קלעפּ און אָן קללות קאָן מען זיך אויך עפּעס אויסלערנען. פאַר זיי איז גוט געווען דער רבי ר׳ דוד אָדער מאַטיאַס לערער.

מוז זיין, אַז נאָר צוליב די דאָזיקע יונגלעך האָט מען דעם מאַטיאַס לערער צוגענומען אין דער נייער שקאָלע אַריין. וואָרום ס׳איז גאָרנישט צו פאַרשטיין, ווי אַזוי ס׳האָבן אונטער איין דאַך געקאָנט לערנען אַזאַ רבי ר׳ יאַנקעלע און אַזאַ פאַרשוין, ווי ס׳איז געווען מאַטיאַס לערער.

נישט קיין יוד און נישט קיין גוי, נאָר אַ מאָסקאָוויטער, אַ קאַצאַפּ, נישט אַנדערש.

ער האָט געלערנט מיט אונז רוסיש, „טשיסטאָפּיסאַניע“ און חשבונען. דאָס אַלץ — מיט אַ שיכור, הייזעריק קול, מיט שיכּורע הענט און מיט אַ שיכורן קאָפּ.

מאַטיאַס לערער האָט ביים לערנען גערויכערט אַ פּאַפּיראָס נאָך אַ פּאַפּיראָס. ער האָט זיך פאַרהוסט און געשפּיגן אין די ווינקלען אַריין. ער האָט געהאַט אַ טבע אַרויפצושאַרצן די קינ-באַקן. זיין צעקנייטשט, נישט-אויסגעשלאָפן פּנים האָט געקריגן דאַמאָלס אַ מראה פון איינגעלאָפן געוואַנט. די פּאַפּיראָסן האָט ער נישט געהאַלטן צווישן די ליפן, נאָר אויף די געלע, איבער-געבראָכענע ציין, שפּיציקע און הויליקע, ווי ביי אַ וואָלף.

ער איז טאַקע אַרומגעגאַנגען אין שקאָלע, ווי אַ וואָלף. ער האָט נאָר אויסגעקוקט די מינוט צו קענען עמעצן פון אונז באַ-פאַלן און פאַרציקן. ס'איז נישט געווען משיג צו זיין מיטן שכל, פונוואַנען אין אַזאַ טרוקענעם, דאַרן גוף האָט זיך גענומען אַזוי פיל כּעס און רציחה.

מען האָט דערציילט, אַז מאַטיאַס לערער שלאָפט שוין נישט מיטן ווייב אַ סך, אַ סך יאָרן. ער שלאָפט אינגאַנצן נישט. ער שפּילט אין קאָרטן. זי, דאָס ווייב זיינס, איז אַ גרינע. זי טראָגט אַ לאַנגע, געלע שובע פון פּאַניאַטאָווסקיס צייטן און גייט אין די אייגענע האָר.

אַלע אין שטאָט האָבן געוואוסט, אַז מאַטיאַס לערערס ווייב קויפט פלייש אין די גויאישע יאַטקעס, זי מאַכט נישט כּשר און זאַלצט נישט אויס. אין דער ניטל-נאַכט שטעלט זי אויף ביי זיך אין שטוב אַ כאַאינקע און צלמט זיך. מאַטיאַס לערער אַליין, האָט מען דערציילט, אַז ער קומט אַהיים פאַרטאָג פון קאָרטן-שפּילן, שלאָגט ער דאָס ווייב. ער שפּייט אויף דער לאַנגער, געלער שובע און צעברעכט אַלץ, וואָס עס קומט אים אונטער דער האַנט.

דאָס אַלץ האָט מען אין שטאָט געוואוסט — מען האָט גע-

האט פאראיבל און אויסגעמיטן דאס הויז, וואו מאטיאס לערער האט געוואוינט.

פונדעסטוועגן האבן אלע מאמעס געוואלט, אז זייערע קינדער זאלן דוקא גיין אין דער נייער שקאלע אריין, וואו מאטיאס לערער לערנט.

מיין מאמע האט זיך פארענטפערט, אז ערשטנס, ווען מען „סקינטשעט״ די נייע שקאלע, קאן מען „לייענען דאס ספר״; צווייטנס — וויל זי טאקע, כ׳זאל קאנען גראמאטיקע מיט „טשיסטאפיסאניע״. זי אליין האט זיך אויך אמאל געלערנט „טשיסטאפיסאניע״. קען זי טאקע היינט שרייבן בריף פאר כלות צו זייערע חתנים וואס דינען ביי „פאניע״, און פאר ווייבער, וואס זייערע קינדער זענען אין אמעריקע.

די מאמע זאגט, אז עס וועט מיר גארנישט זיין. שלמה המלך אליין האט געהייסן אמאל א זעץ טון א קינד, און אז מען שלאגט אמאל אין הינטן אריין—גייט עס אין קאפ אריין.

איז ערשטנס — בין איך שוין נישט אזא קינד, מען זאל מיר דארפן א זעץ טון, צווייטנס — שלאגט נישט מאטיאס לערער אין הינטן אריין, נאר טאקי אין קאפ אריין, און דריטנס — וועט שוין דאס שלאגן אויך נישט העלפן, ווארום אזוי שרייבן, ווי די מאמע שרייבט, וועל איך שוין קיינמאל נישט קענען.

די מאמע האט געלערנט ביי אן אנדערן לערער. ער האט געמוזט זיין א געלאסענער, יענער לערער. מן הסתם, האט ער נישט געהאט קיין שיכורע הענט — אז נישט, ווי אזוי וואלט ער געקאנט לערנען „טשיסטאפיסאניע״. דא דארף מען דאך אוועקשטעלן די אותיות מיט ישוב-הדעת: אמאל גראב און אמאל דין, אן אנדערש מאל קיילעכדיק אדער פארשפיצט.

ווי אזוי האב איך דאס אלץ געקאנט טון, אז שוין די טריט אליין פון מאטיאס לערער זענען געהאנגען איבער מיין קאפ, ווי א חלף, און געמאכט ציטערן אין מיר די נשמה מיטן גוף.

אט האט ער אוועקגעווארפן א פאפיראס און פארוויכערט א צווייטן. מיר אלע זיצן מיט פארבויגענע קעפ אויף א זייט און ציען מיט קלאפנדיקע הערצער די אותיות אויפן בלוי-געווירנטן פאפיר.

דעם לערערס שיך סקריפּן אימהדיק איבער דער שטיל-אָטעמדיקער שטוב. אפילו זיי, די שיך, זענען אויך שיכּורע.

ס׳באַגיסט מיך אַ שווייס. כאָטש צו מיר, אייגנטלעך, קאָן ער נאָרנישט האָבן. איך האָב אויסגעקיילעכדיקט און אויסגעדריידלט אַלע אותיות, וואָס שענער קאָן עס שוין נישט זיין, סיידן מיין מאַמע אַליין וואָלט זיי אויפגעשריבן.

אָבער אינמיטן דערפיל איך אַ ביטערן ריח פון פּאַפּיראָסן. עס כאָרכלט עפּעס איבער מיר פון אַ צעריסענעם האַלז אַרויס. ב׳האָב אפילו נישט קיין צייט אויפצוהויבן ס׳פּנים, גיט מיר פלוצלינג אַ קלונג אין קאָפּ אַן אומגעריכטער זעץ מיט אַ פויסט אונטער אַ גאָמבע.

— סוואָלאָטש — שרייט ער, דער לערער, און פאַרהוסט — סוקין סין! אַזוי שרייבט מען אַ „שטשאַ״? אַהין צו דער „דאָסקע״. נאָכאַמאָל שרייב אויף, דו הונט איינער!

ער שלעפּט מיך אַרויס פאַר אַן אויער. ס׳גאַנצע פּנים רייסט מיך. עס האַקט אין די שלייפן. פונקען פליען פאַר די אויגן.

די קעפּ פון אַלע מיינע חברים האָבן זיך איינגעבוירעט אין די אַקסלען אַריין. זיי זענען אַצינד שוואַרץ, די קעפּ, אַזוי ווי אָפּגעזענגטע הייפּטלעך קרויט.

די „דאָסקע״, דאָס שוואַרצע ברעט דאָרט, אויף די דריי צעשפּרייטע, הילצערנע פיס — איז אַצינד נישט קיין „דאָסקע״, נאָר אַ טהרה-ברעט.

פאַר איר, פאַר דער „דאָסקע״, האָט מען מער מורא, ווי פאַר מאַטיאַס לערער. זי איז זיינער אַ לייבלעכער ברודער. זי שטייט אויך אַזוי, ווי זי וואָלט געווען שיכּור. דאָ קאָן מען זיך אין ערגעץ נישט אויסבאַהאַלטן. דאָ שטייט ער, מאַטיאַס לערער, אָנגעצויגן, מיט צענומענע פיס. ער טשאַיעט זיך, ווי אַ וואָלף אויפן שעפּסל. ס׳וועט שוין גאָרנישט העלפן. מעג מען שוין גוט אויפשרייבן די „שטשאַ״ — דער זעץ אונטער דער גאָמבע מוז קומען, די ציין אין מויל מוזן זיך צעקלינגען.

ביי קליינעם יאָסעלע האָט זיך אַנומלט איין צאָן אויסגעקרימט. ער האָט אים דערנאָך אַרויסגעראַבלט מיט דער צונג

אַ פאַרבלוטיקטן. ביי מיר—נאָכדעם, ווי כ׳האָב געהאַט אויסגעשריבן אַ האַלבע „דאָסקע״ מיט „שטשאַס״, צוגעפּוצט מיט אַלע חזיר־ווידעלעך — איז דאָס לינקע אויער געווען אונטערגעריסן. אין האַלז אַריין איז גערונען אַ וואַרעם ריווּעקל בלוט. מאַטיאַס לע־רער האָט געהאַט ווייסע ליפּן. דאָס ריווּעקל בלוט האָט אים נישט געאַרט. ער האָט מיר נאָך געגעבן אַ צולאָג מיטן פוס אין געזעס אַריין און אַ ריטשע אין אויער:

— פּאָשאָל וואָן, סוואָלאָטש!

אַזוי איז עס געגאַנגען אַלע טאָג. אַמאָל בין איך געפאַלן דער קרבן, אַמאָל — אַן אַנדערער. בלויז איין משהל שענקערס האָט נישט געפילט אויף זיך דעם טעם פון מאַטיאַס לערערס שיכּורע הענט.

דער דאָזיקער משהל, כאָטש ער האָט געהאַט אַ פּנים פון אַ מיידל און כאָטש ער איז תּמיד אַרומגעגאַנגען מיט פאַרנאַשטע ליפּן, איז ער פונדעסטוועגן געווען ביי מאַטיאַס לערער דער ערשטער תּלמיד.

ער האָט געגעסן אַ סך, דער דאָזיקער ערשטער תּלמיד, הויך און נאַס געזשאַמזשעט מיטן מויל. פון צופיל עסן האָט ער געקריגן אַן אויפגעבלאָזענעם בויך און ווייסע, קישלדיקע הענט.

ס׳האָט אים אָבער נישט געשאַדט גוט צו קענען „טשיסטאָ־פּיסאַניע״, צו וויסן וויפיל ס׳איז ניין מאָל ניין, און וואָס אַזעלכעס עס איז „אימיאַ פּרילאַגאַטעלנאָיע״.

אַלע אין שקאָלע האָבן משהלען פיינט געהאַט. ערשטנס דערפאַר, וואָס ער האָט טאַקע געקענט, צווייטנס, וואָס ער האָט קיינעם נישט געוואָלט צווייזן און דריטנס, וואָס ער האָט אויף אונדז געמסרט.

אין שקאָלע האָט ער געהאַט נישט מער, ווי איין חבר — אַן אָרעם, דאַר יונגל, יוקעלע. ער האָט נישט געהאַט קיין טאַטן, דער יוקעלע. די מאַמע זיינע, אַ יונג, רויט ווייבל, איז געגאַנגען אין די הייזער און געזאָגט, אַז אים, יוקעלען, האָט זי געהאַט פון אַ בוים.

יוקעלע האָט נישט געצאָלט קיין שכר-לימוד. מען האָט אים אַריינגענומען אין דער נייער שקאָלע פון רחמנות.

איז אָט מיט דעם יוקעלע האָט זיך משהל שענקערס שטאַרק געחברט. ער האָט זיך געשפּאַט מיט אים, ווי מיט אַן אייגענעם משרת. ער האָט אים ליב געהאַט צו קנייפּן און צו קיצלען. פון קנייפּן איז יוקעלעס פאַרגרינט פּנים פאַרגאַנגען מיט אַ ווייסער אויפגעלאָפנקייט. ער האָט אָבער געקריגן דערפאַר פון משהלען אַ קאַלט פּופּיקל, אַ געגנזן לעבערל, אַ האַרט איי, און טיילמאָל האָט אים משהל מיטגענומען צו זיי אין שענק אַריין, אים מכבד געווען מיט דער שום פון ביר, וואָס בעלי-עגלה-יונגען האָבן איבערגעלאָזט אין די גלעזער.

צוליב משהל שענקערס האָט מען יוקעלען אויך פיינט געהאַט, כאָטש ער איז געווען אַזוי פאַרדאַרט און כאָטש ער האָט געהאַט אַ בוים פאַר אַ טאַטן.

קיינער האָט מיט זיי נישט גערעדט. זיי זענען געגאַנגען תמיד צוזאַמען. און האָט זיך עמעצן פון אונז פאַרגלוסט מיט זיי צו טשעפּען, האָבן זיי זיך קיינמאָל נישט געווערט, שטענדיק אַנטלאָפן. ערשט צומאָרגנס, ווען מאַטיאַס לערער איז געקומען, האָט זיך משהל אויפגעשטעלט און געמסרט:

— גאָספּאָדין אוטשיטעל, זיי האָבן געוואָרפן אין מיר נעכטן שטיינער.

— ווער האָט געוואָרפן? — האָט מאַטיאַס לערער אָנגעשטעלט זיינע אונטערגעזעגטע, געלע וואָנסעס.

— איציק האָט געוואָרפן, מענדל האָט געוואָרפן. אַלע האָבן געוואָרפן.

מאַטיאַס לערער האָט געזעצט מיט דער פויסט אונטער דער גאָמבע, געריסן אויערן און געכאָרכלט מיטן שיכורן האַלז:

— סוואָלאָטש פאַרשיוואַיאַ! יאַ טיעביע פּאָקאַזשו...

ס'איז געווען ביטער ס'לעבן. אַלע האָבן געבעטן, אַז מאַטיאַס לערער, משהל שענקערס און די שוואַרצע „דאָסקע“ זאָלן איינגעמען אַ מיתה משונה.

אָבער וואָס האָט געהאָלפן אונזער בעטן, אַז מאַטיאַס לע-

רער האָט ווייטער געטרונקען בײַ משהלס טאַטן אין שענק, די שוואַרצע „דאָסקע” איז ווייטער געשטאַנען אויף אירע צעשפּריי־טע, שיכּורע פּיס, און משהל האָט נאָך מער געמסרט, ווי פריער.

קאַפּיטל ניין און צוואַנציק

דעם מאַטיאַס לערער האָבן אונזער קללות גאָרנישט געשאַדט. ער איז נאָך געזונטער געוואָרן. אָבער דעם רבין ר׳ יאַנקעלע האָט דער טויט יאָ אַוועקגעריסן, כאָטש מיר האָבן אים אַלע גע־בענטשט.

אין יענעם טאָג איז געגאַנגען אַ שניי מיט אַ רעגן. דער לאָדן בײַ אונזער פענסטער האָט זיך געריסן אויפן קייטל און געקרעכצט, ווי אַ קראַנקער מענטש. דער טאַטע איז נישט אַרויס־געפאָרן אין ערגעץ. מיך האָט די מאַמע נישט געלאָזט גיין אין שקאָלע אַריין.

— וועסט דיך נאָך, חלילה, צוקילן — האָט זי געזאָגט — בלייב אין שטוב.

אָבער מיך האָט דוקא אין יענעם טאָג געצויגן אין שקאָלע אַריין. בײַנאַכט נאָך האָט מיך אויפגעוועקט אַ שווערונג אויפן האַרץ. ס׳האָט זיך מיר געדאַכט, אַז דער געשטאָרבענער ברודער מײַנער, משה, דרייט זיך אַרום אין קיך און זוכט דאָרט אין די טעפּ. כ׳האָב געהערט גראַבלען מייז, און כ׳האָב בשום אופן נישט געקאָנט דערגיין, צי דער זייגער שטייט, צי ער גייט.

אין שטוב האָב איך נישט געזאָגט, וואָס ס׳האָט זיך מיר אויסגעדאַכט בײַ נאַכט, נאָר אַז די מאַמע האָט מיך נישט געהייסן גיין אין שקאָלע אַריין, האָט מיך אַרומגענומען אַ פּחד.

כ׳האָב געענטפערט, אַז כ׳מוז גיין. היינט וועט דער רבי ר׳ דוד מיך אויסרופן און הייסן פּאַרטײַטשן די סדרה פון דער וואָך.

דער רעגן מיטן שניי האָבן בייז מיר געפּאַטשט אין פּנים אַריין. דער ווינט האָט מיך געשטופּט צוריק, אַזוי ווי ער וואָלט אויך נישט געוואָלט, כ׳זאָל היינט זיין אין שקאָלע.

אָבער איך האָב מיך איינגעעקשנט.

די שווערונג פון ביינאַכט איז מיר נאָך אַלץ געלעגן אויפן האַרץ. כ׳האָב מיך זייער געאיילט — און פונדעסטוועגן פאַרשפּעטיקט. אָבער אין שקאָלע האָט מיר קיינער גאָרנישט געזאָגט. מען האָט מיך אַפילו נישט געזען אַריינקומען.

די שקאָלע האָט אַצינד אויסגעזען אויסטערליש. קיין איין יונגל איז נישט געזעסן אויף זיין אָרט. מען האָט נישט געלערנט. אַלע זענען אַרומגעלאָפן. טירן זענען געשטאַנען אָפן. דער רבי ר׳ דוד האָט גיך געהינקט אויף זיין קורצן פוס און געמאַכט עפּעס מיט די הענט. מאַטיאַס לערער איז שוין אויך געווען. אַ שוואַרצער האָט ער אַצינד אויסגעזען, אַן איינגעפאַלענער. ער האָט געדוויכערט פּאַפּיראָסן און נישט דערדוויכערט זיי ביזן סוף. אַלע מינוט איז געקומען צולויפן אַן אַנדער יונגל, געזאָגט עפּעס דעם רבין ר׳ דוד און געוואַרט מיט אַ צעטראָגן פּנים. דער דאַרער, גרינער יוקעלע האָט שטיל געוויינט. זאָל אים משהל שענקערס האָבן אַזוי שטאַרק געקנייפּט?

נאָר אָט גייט טאַקע משהל אַליין. עס זעט אויס, ווי ער וואָלט געגאַנגען צו מיר. איך בין דאָך מיט אים ברוגז, וואָס גייט ער עפּעס? אָבער משהל שטופּט זיך מיטן אויפגעבלאָזענעם בויך. זיין ווייך, מיידלעריש פּנים איז ווייס, ווי טייג. ער פאַרקרימט זיך:

— ווייסט — זאָגט ער מיט אַ ענג קול — דער רבי ר׳ יאַנקעלע איז געשטאָרבן.

— אוי ווי איז מיר!...

כ׳ווייס נישט, צי האָב איך דאָס אַזוי אויסגעשריגן, צי משהל אַליין. נאָר די שווערונג אויפן האַרץ איז מיר פּלוצלינג

צוגעקומען צום האַלז און ס'האָט מיך געגומען שטיקן. כ'האָב נישט געזען, ווען יוקעלע איז צו אונז צוגעקומען. כ'האָב נאָר דערפילט זיין קליינע, גרינע האַנט אויף מיין אַקסל.

— דער רבי ר' יאַנקעלע, דער רבי ר' יאַנקעלע — האָט ער זיך צעהעשעט.

ער איז אויסגעגאַנגען, דער רבי ר' יאַנקעלע, אינמיטן דער נאַכט. טאַקע פון אַ שווערונג אויפן האַרץ. ס'איז אים צוגעקומען, האָט מען געזאָגט, צום האַלז און ס'האָט אים דערשטיקט.

— אַלע זענען דאָ? — האָט זיך פּלוצלינג דערהערט דעם רבין ר' דודס צעשפּאָלטן קול.

— אַלע!

— שטעלטס ענק אויס. זאָל זיין שטיל.

מאַטיאַס לערער איז געשטאַנען מיט אַ געזונקענעם קאָפּ און געקוקט אונז אויף די פיס.

— רינט קיינעם נישט אַריין אין די שיך? — האָט ער געפרעגט אויף יודיש מיט אַ טיף קול, גאָרנישט קיין פּאַר-שיכּורטס.

— קיינעם נישט.

— מ'עט דאַרפן גיין צו דער לויה.

— מ'עמיר אַלע גיין.

דער רבי ר' דוד האָט אויפגעהויבן אַ האַנט, אַ ליידיקע, אָן דעם לעדערנעם רימענדל.

— קינדער — האָט ער אויסגערופן — אייער רבי, דער רבי ר' יאַנקעלע, איז געשטאָרבן.

— נפטר געוואָרן — האָט יוקעלע אַ כליפּע געטון.

דער רבי ר' דוד האָט פאַרמאַכט די אויגן, אַ וויש געטון דעם שטערן און שטיל צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ:

— יאָ, נפטר געוואָרן.

מאַטיאַס לערער האָט אונז געהייסן גיין צו דער סקאַרשעווער ראָגאַטקע. דאָרטן זאָלן מיר זיך אויסשטעלן צו דריי יונגלעך אין איין שורה און וואַרטן, ביז ער מיטן רבין ר' דוד וועלן אונ-טערקומען.

נאָך האַלבן טאָג האָט מען דעם רבין ר׳ יאַנקעלע אַרויס־געטראָגן פון זיין טאָכטערס שטוב. דער לאַנגער יוד מיט די אי־בערגעבויגענע אַקסלען איז אַצינד געלעגן אין אַ שמאָלן, קליינעם ארון, וואָס האָט זיך געוויגט אינדערמיט פון אַ מחנה שוואַרצע־גייענדיקע היטלען. צום העכסטן האָט זיך געהויבן דעם רבס אַטלאַסענער צילינדער און ר׳ אהרן מורה־הוראהס געל, אויסגע־קנייפט שטריימל.

ס׳איז געווען פרייטאָג. דער ווינט, וואָס האָט אינדערפרי געהאַט געריסן די בלעך פון די דעכער, האָט זיך אַצינד איינגע־שטילט. דער שניי מיטן רעגן האָבן זיך פאַרהאַלטן איבער דעם קליינעם, שוואַרצן ארון, אָפּגעוואַרט — מן־הסתם, די קבורה.

געוועלבער האָבן זיך אויף דער גיך פאַרמאַכט. יודן זענען מיטגעגאַנגען בעטן מחילה — ווער אין דער צווייטער גאַס אַריין, ווער ביז צו די „דריי בוימער״.

די גאַנצע [שקאָלע מיטן רבין ר׳ דוד און מיט מאטיאַס לערער בראש זענען געגאַנגען פאָרויס פאַר דער מטה, צו דריי אין אַ שורה. מיטן גאַנצן האַרץ, מיט אַלע אונזערע חושים האָבן מיר געזאָגט אין די נאַסע, קאַלטע גאַסן אַריין:

— צדק לפניו יהלך, צדק לפניו יהלך...

אין יענעם טאָג בין איך צום ערשטן מאָל געווען אויפן בית־עולם. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז אַפילו די לעבעדיקע קאָנען שוין נישט פונדאַנען צוריקקומען, און כ׳האָב נאָר געקוקט, צי פאַרמאַכט מען נישט אַמאָל דאָס בית־עולם־טויער.

דאָ, ביי דעם בוים, וועט ליגן דער רבי ר׳ יאַנקעלע, דער געוועזענער וואַלד־סוחר, דער בעל־תנ״ך, דער גרויסער משכיל. מן־הסתם, וועלן אים אַקעגנקומען די צוויי נביאים זיינע, ישעיהו און יחזקאל; מן־הסתם, וועט דער נביא ירמיהו וויינען אויפן טויט פון אַזאַ ערלעכן, שיינעם יוד.

אָבער פאַרוואָס לייגט מען דעם דאָזיקן שיינעם, ערלעכן יוד אין אַזאַ נאַסן, שמאָלן גרוב אַריין? וואָס איילט זיך אַזוי דער גרעבער? ווייסט ער דען נישט, דער פאַרגרעבטער יוד, אַז

אַזאַ נפטר דאַרף מען באַהאַנדלען איידל, אַזוי ווי ער איז אַליין געווען?

ס'איז אָבער געווען פרייטאָג. דער ווינט האָט געוואָרט. דער רעגן איז שטיין געבליבן אינמיטן. דער רב מיטן מורה-הוראה זענען שוין לאַנג געהאַט אַוועקגעגאַנגען. די איבערגעבליבענע יודן איילן זיך שוין אויך צוריק אין שטאָט אַריין. ווייבער זעצן זיך איין אין די ברישקעס. בעלי-עגלה-יונגען דינגען זיך. און דער ווינט האָט זיך אויך דערמאָנט, אַז ס'איז שוין נאָך דער לויה. ער האָט אַ פייף געטון צווישן די טאָפּאָליעס. פון דאָרט האָט גענומען יאָגן מיט שניי און מיט רעגן. פון קבר גייען שוין צוריק דעם רבין ר' יאַנקעלעס טאָכטער, דער איידעם און די צוויי יונגלעך זייערע. בלויז מאַטיאַס לערער, מיטן קליינעם, פאַרגרינטן יוקעלע — זיי שטייען אַזוי לאַנג, ביז אין פענסטערל פון זלמן גרעבערס קברים-שטיבל באַווייזן זיך צוויי חלבנע, שבתדיקע ליכטלעך.

אין שקאָלע האָט מען נאָך אַ צייט דערנאָך געהערט די טריט פון רבין ר' יאַנקעלעס סקריפּנדיקע שטיוול. די בליך-לאָמפּן האָבן נאָך זיין טויט געברענט מיט געלע פלעמלעך. ס'האָבן נישט געהאָלפן די נייע גלעזלעך, וואָס מען האָט אַריינגעשטעלט, ס'האָט אויך נישט געהאָלפן דער נאַפט, וואָס מען האָט געקויפט אין אַן אַנדער געוועלבל. עפּעס איז אַלץ אין אונזערע אויגן געוואָרן געל. די ווענט מיט דער מאַפּע, דער פּאָרטרעט פון משה מאָנטע-פיאָרע, אפילו דער רבי ר' דוד האָט אויך געהאַט אַ פאַרגעלט פנים מיט אונטערגעשלאָגענע אויגן.

מאַטיאַס לערער האָט נאָך מער געריכערט און הייזעריקער געכאָרכלט מיטן האַלז. געפּאַטשט און אונטערגעריסן אויערן האָט ער ווייטער. נישט מער, משהל שענקערס האָט אויך פון מאָל צו מאָל דערשפּירט דעם טעם פון לערערס האַנט. און ער אַליין, דער לערער, איז דורך דער צייט געוואָרן מיט אַ האַלבן קאָפּ גידעריקער.

תנ"ך האָט אַצינד מיט אונז געלערנט דעם רבין ר' יאַנקעלעס איידעם, דער בלאָנדער יונגערמאַן, דער משכיל און ציוני.

ער האָט געהאַט אַ ווייס פּנים, דער דאָזיקער איידעם, אַ פּאַרמאַכטס, אַ שיטער, אָרעם בערדל. זיין קול איז געווען אַ פלאַכס. אַז ער האָט פאַרטייטשט אַ פּסוק, איז ער אַרויסגעקומען טרוקן און קאַלט. מען האָט געזאָגט אויף אים, אַז ער פּאַשעט אונז מיט פּאָסטנע חלה און מיט איבערגעשטאַנענער גריץ.

ס'איז אמת געווען. אין זיין האַרט, ניכטערן קול האָבן די רייד פון די נביאים אויסגעזען, ווי מידע פליגן, וואָס האַלטן זיך מיט די לעצטע כחות אויף אָפּגעקילטע שויבן. ער האָט נישט געשלאָגן קיינעם, נישט געזאָגט קיינעם קיין מוסר. ער איז נאָר אַרומגעגאַנגען צווישן די בענק מיט אַ ווייך יאַמשן-שטעקעלע און געקלאַפּט דערמיט איבער די טישן.

מען האָט נישט געוואוסט, ווי אַזוי ער הייסט. אין די ערשטע וואָכן האָט מען אים גערופן — דעם רבין ר' יאַנקעלעס איידעם. שפּעטער אַריין האָט עמעצער געלאָזט פאַלן אַ וואָרט — „פּאָסטנע חלה" — און אַזוי איז עס שוין געבליבן.

מען האָט אים נישט ליב געהאַט און נישט פיינט געהאַט. געקומען איז ער מיט אַ טענצלדיק טריטל, אָפּגעקלאַפּט אַ פּאָר שעה מיטן יאַמשענעם שטעקעלע, אָפּגעמאָלט די פּאָר פּסוקים און אַנטלאָפן מיטן אייגענעם טענצלדיקן טריטל אָן אַ „גוטע-נאַכט".

מען האָט געזאָגט, אַז די „פּאָסטנע חלה" לערנט מיט אונז אויף דערווייל. אַז צום נייעם זמן וועלן מיר קריגן אַן אַנדערן רבין — איינעם מיט אַ שאַרפן קאָפּ, וואָס האָט שוין „געסקינטשעט" די גימנאַזיע און וועמען מיין זיידע האָט אַמאָל גענייט בלויע מונדירלעך מיט זילבערנע קנעפּ.

אָבער צום נייעם זמן איז ווידער געבליבן די „פּאָסטנע חלה", און מיין זיידע האָט שוין איגאַנצן אויפגעהערט צו נייען די בלויע מונדירלעך.

ס'איז שוין געווען נאָך פּסח. איבערן סאָד זענען שוין געשטאַנען בלויע, וואַרעמע פרימאָרגנס. אין שטוב האָט מען נאָך

נעשפירט דעם רוח פון קלר-איבערגעצויגן בעטגעוואַנט און פריש-געוואַשענע פאַדלאָגעס. ווער זאָל זיך ריכטן, אַז אין אַזעלכע בלויע פרימאָרגנס זאָל מיין זיידע קאָנען שטאַרבן? אַז איך האָב שטענדיק געמיינט, אַז דוד פרויקע, מיט זיינע לידלעך, מיט זיין פריילעכקייט, וועט שטאַרבן דער לעצטער אין שטאָט.

צום סוף איז ער נאָך געלעגן אויף דער פאַדלאָגע לאַנג און שמאָל, אַזוי ווי אַן אָפּגעשטאַנענער שלייען.

די טיר פון זיידנס שטיבל איז געשטאַנען אויפגעפּראַלט. פרעמדע יודן האָבן זיך געדרייט אַריין און אַרויס. אויף דער פלומפּ פון הויף איז געזעסן וולאַדעק, דער נאַרישער גוי, מיט זיינע צווייַ ליידיקע קאַנען, געשאָקלט מיט דער פאַרקנוילטער באָרד און געברומט אין זיך אַריין:

— נימאַ פּאַנאַ קראַווצאַ, נימאַ.

די מאַמע, וואָס איז אַרויס פון שטוב באַגינען אַ צעשוי־בערטע, מיט נישט־פאַרקנעפּלטע שיך, איז אַצינד געלעגן אויף דער באָבעס צעוואָרפענעם בעט מיטן פּנים אין קישן אַריין און נישט זי איז געשלאָפן און נישט זי האָט געוויינט. זי האָט נאָר אַרויסגעגעבן פון זיך הייזעריקלעכע גרעבצן און אָפּגעאָטעמט מיט אַ שלוקעכטס.

די מומע מרים, דעם זיידנס אַנדערע טאָכטער, איז געשטאַ־נען איבער איר טאַטנס וואַרשטאַטל און גערעדט דערצו מיט אַ גראָב קול, אַזוי ווי מען רעדט צו אַ לעבעדיק באַשעפעניש:

— און ווער וועט ביי דיר אַרבעטן? און ווער וועט ביי דיר זינגען?

זי האָט עס איבערגערעדט אַ סך מאָל. ס׳האָט אויסגעזען, אַז עס רעדט שוין עפּעס אַליין אַרויס פון איר, אַז זי איז נישטאָ דערביי. אינמיטן האָט זי זיך אַזוי ווי אין עפּעס דערמאָנט, צע־וואָרפן די הענט אויף דער שטוב אַרויס און שטייענדיק אויף איין אָרט גערופן:

— לאָזט מיך. לאָזט מיך צו צום טאַטן מיינעם.

נאָר וואָס האָט איר שוין געקענט העלפן דער טאַטע אי־רער, אַז ער איז שוין נישט געווען אין אונזער רשות. ס׳איז שוין

נישט געווען נישט איר טאַטע און נישט מיין זיידע. נאָר אַ גוף, אַ בר-מנן.

פון אונטער דער שוואַרצער דעק האָבן אַרויסגעקוקט צוויי גראָבע פינגער פון די פיס, געלע, איינגעדאַרטע, אַרומגעבונדן מיט שטרוי.

אין שטוב זענען געזעסן פרעמדע ווייבער. מען האָט דער-ציילט די שבחים פון זיידן. אויף די קיך זענען די טעפּ געשטאַ-נען קאַלטע, אָפּגעשפּרונגענע. אָבער דאָס אַלץ אַרום האָט מען נישט געזען. מען האָט נאָר געזען די צוויי גראָבע, טויטע פינגער און די באָבע ראָכל.

אַ קליינע, אַן איינגעשרומפּענע, איז זי געשטאַנען איבער איר טויטן מאַן און געשאָקלט מיטן דראָבנעם קעפּל אין דער שוואַרצער דעק אַריין:

— דוד — האָט זי זיך אויסגעטענהט — ביי וועמען לאָזטו מיך איבער, דוד? ווער וועט קידוש מאַכן, הע? ביסט דאָך אויס-געגאַנגען, ווי אַ ליכט. וואָלסטו מיר כאָטש געזאָגט: „ראָכל, ס'איז מיר עפּעס נישט גוט" — נעמסטו און דרייסט דיך אויס צו דער וואַנט און... שוין. אויף דעם האָב איך באַדאַרפט אָפּלעבן מיט דיר אַ לעבן, כ'זאָל דיך אַפילו נישט קאָנען ראַטעווען?

זי רעדט שוין אַזוי אַ גאַנצן טאָג, די באָבע. זי רעדט וואָס אַמאָל שטילער, וואָס אַמאָל טויבלעכער. זי וויל גאָרנישט נעמען אין מויל אַריין, אַפילו קיין גלעזל טיי נישט. זי בלייבט שטיל ערשט אויפדערנאַכט, ווען די צוויי ווייסע ליכט ביים זיידן צו-קאָפּנס נעמען ברענען מיט אַ געלער פאַרנעפּלטקייט.

די נאַכט קומט אַריין שוואַרץ, אַזוי ווי די דעק אויפן בר-מנן. אַ שוואַרצער יוד מיט אַן אונטערגעבונדענער באָרד זאָגט תהלים. די מאַמע שפּאַרט אָן דעם קאָפּ אויף אַ קאָפּ-שטיק פון דער באָבעס בעט, די מומע מרים — אויפן צווייטן, איך צוזאַמען מיט דער מומע מרימס קינדער קנוילן זיך איין אין דער ברייט פון אייגענעם בעט. די באָבע אַליין רוקט צו איר קופערטל נענטער צום בר-מנן — זי בלייבט דאָרט אַ גאַנצע נאַכט היטן די צוויי געלע, טויטע פינגער...

צומאָרגנס נאָך האַלבן טאָג איז געווען די לויה. מען האָט געוואָרט אויפן זיידנס צוויי זין: אויפן פעטער אברהם-אייזיק פון וואַרשע, וואָס האָט געקאָנט מאַכן פייגל אין דער לופטן און איז געווען אַ ביטערער אָרעמאַן, און אויפן פעטער לייזער פון לאָדזש, וואָס האָט נישט געקאָנט מאַכן קיין פייגל אין דער לופטן און איז געווען אַ יוד אַן עושר.

דער לאָדזשער איז געקומען מיט אַ נגידישלעך הוטל, מיט אַ שניי-ווייס טיכל, וואָס ער האָט כסדר גענומען צו דער נאָז. דער וואַרשעווער — אין אַן אַכט-קאַנטיק היטל, אין ברילן, אַ דאַ-רער, מיט אַ בלאָנדער, אויסגעקעמטער באָרד. ער האָט אַרויפגע-לייגט ביידע הענט צוזאַמען מיטן קאָפּ אויפן ארון. פעטער לייזער פון לאָדזש איז געגאַנגען מיט פּאַמעלעכע טריט און פון צייט צו צייט אומגעקוקט זיך אויף צוריק.

דער רב מיטן מורה-הוראה זענען נאָך מיין זיידנס לויה נישט נאָכגעגאַנגען. קיין געוועלבער האָט מען נישט פאַרמאַכט. קיין חדר-יונגלעך האָבן נישט געזונגען „צדק לפניו יהלך“. מען האָט נישט געוואוסט, ווער ס'איז געשטאָרבן. אַ גאַנצע שטאָט יודן האָט נישט געוואוסט. בלויז די זון, קאָן זיין, האָט יאָ גע-וואוסט. זי איז געלעגן אויפן ארון, אויף די אַקסלען, פאַר די טריט פון די פערד — אַ שטייגער, ווי דער עמוד האש, ווען די יודן זענען אַרויסגעגאַנגען פון מצרים.

קאַפּיטל דרייסיק

נאָכן טויט פון זיידן איז טרויעריק געוואָרן אין אונזער משפחה. דער רייכער פעטער לייזער איז נאָך אין אייגענעם טאָג צו-ריקגעפאָרן קיין לאָדזש. דער אָרעמער אברהם-אייזיק איז גע-

בליבן זיצן שבעה ביי דער באָבע ראָכל אין שטיבל. מען האָט דערציילט מעשיות פון זיידן. פעטער אברהם-אייזיק, וואָס איז אַליין געווען אַ שניידער, האָט אַ טאָג נאָך דער שבעה אַרויסגעפּאַרטיקט דאָס לעצטע בלויע מונדירל, וואָס דער זיידע האָט געהאַט אָנגעהויבן.

אויפדערנאַכט איז ער אײַנגעזעסן אין יאַרמע בעל-עגלהס אָמניבוס און אַוועקגעפאָרן צוריק קיין וואַרשע צו זיין ווייב און קינד.

די באָבע איז געבליבן איינע אַליין אין קליינעם, ווייסן שטיבל. ס׳האָט קיינער נישט געפרעסט. ס׳האָט קיינער קיין לידלעך נישט געזונגען. דער איינציקער אָפּהיטער אירער איז געווען וולאַדעק, דער נאַרישער גוי.

האָט די באָבע גענומען אַביסל אויספּאַרקויפן און אַביסל צעטיילן פון דער ירושה, וואָס איז געבליבן פון זיידן. פעטער אברהם-אייזיק האָט מיטגענומען קיין וואַרשע טלית-און-תפילין, אַ פּאָר מחזורים, וואַקס און אַ טעוועלע נאָדלען. מיין מאַמע האָט געקריגן ס׳פּסחדיקע געפעס מיט אליהו הנביאס כּוס. די באָבע אַליין האָט איבערגעלאָזט פאַר זיך נישט מער, ווי דעם זיידנס וואַרשטאַטל און איר אייגן קופערטל. מיטן דאָזיקן ביסל ווירטשאַפט האָט זי זיך געזעגנט צו ציען צו דער מומע מרים.

די מומע מרים האָט שוין דאַמאָלס געוואוינט אין אַ גרויס געמויערט הויז מיט אַ לאַנגן, פיר-קאַנטיקן הויף. איר שטוב מיט דער קיך איז געהאָנגען אויף אַ גאַניק. ס׳איז געווען ענג. אָבער פאַר דער באָבעס אַ בעט, פאַר איר קופערטל און פאַרן זיידנס אויסגעהאָרעוועט וואַרשטאַטל האָט זי נאָך געפונען אַן אָרט.

דאַכט זיך, אַז אַצינד נאָכדעם, ווי די מומע מרים האָט האָט אויך געטוישט איר דירה און נאָכדעם, ווי די באָבע איז אויף אירע אַלטע יאָר פאַרוואַנדלט געוואָרן צו אַ קינד, איז נישט געווען קיין שום שכל, מיר זאָלן נאָך אַלץ בלייבן אין קרימינאַלגעסל. מכּל-שכּן, אַז די מאַמע האָט שוין לאַנג געוואָרפן אַן אויגן אויף אונזער דירה.

האָט זי זיך גענומען נאָכפרעגן אויף אַזאַ דירה, וואָס זאָל זיין טרוקן און וואַרעם און זאָל נישט קאָסטן טייער.

דאָס נאָכפרעגן זיך האָט דאָס מאָל געדויערט לענגער, ווי תמיד. נאָר אַז ס'האָט אָנגעשלאָגן דער גויאישער „שווענטי יאַן" און ס'האָבן זיך געשטעלט גרויסע היצן — האָט מען אויפסנייַ פאַרלאַדעוועט אונזער ביסלווירטשאַפט אויף אַ וועגעלע אַרויף, געזעגנט זיך מיט די שכנים און מיטן שיינעם סאַד, און פאַרקליבן זיך מיט מזל אויף דער אייגענער גאַס אַרויס, וואו ס'האָט געלעבט און ס'איז געשטאָרבן דער זיידע דוד-פרויקע.

אַז איך האָב אַ קוק געטון אויף דעם נייעם מקום, וואוהין מען האָט אַרויפגעטראָגן אונזער שאַנק מיט די בעטן, איז מיר פאַרגאַנגען אַ געוויין הינטערן האַרץ. דער טאַטע, וואָס האָט דאָס-מאָל געהאָלפן איבערציען זיך, איז אַ ווײַלע שטיין געבליבן מיט אַ פאַרלוירן פּנים. נישט אַנדערש, נאָר ער איז על-פּי-טעות אַריין אין אַ פרעמדער שטוב און געטראָפן אויסטון זיך אַ נקבה.

וואָס איז דאָ דער מאַמען געפעלן געוואָרן? פאַרוואָס האָט זי אויסגעטוישט דעם סאָד מיטן גאָרטן אויף דער דאָזיקער צע-פאָרענער קרעטשמע? די פענסטער דאָ זענען דאָך גאָר קיין פענסטער נישט. צוויי טויבענשלאַגן שטייען אויפגעשטעלט אויפן דאַך. ס'ברענט אַ העלישע היץ אויף דער בלעך. איז וואָס, אַז מען זעט פונדאַנען די גאַנצע וואַרשעווער גאַס מיט אַלע קוימענס אויף די דעכער? אָבער פון אונטן, וואו עס שטייען די שטאָט-דראָזשקעס, שלאָגט דאָך אַרויף אַ ריח פון פערדישער השתּנה!

אפשר איז דער מאַמען געפעלן געוואָרן דאָס, וואָס אונזערע פענסטער זענען געווען די איינציקע אויפן דאַך? און אפשר דאָס, וואָס אונטן, אויף דער גאַס, האָט דער משוגענער לייבל אַ גאַנצן טאָג אונטערגעשפּאַרט די מויער און געקייעט פערדיש מיסט?

אַז אפילו קיין געשמירטע פּאָדלאָגע האָט די נייע דירה אויך נישט געהאַט. און וואו איז אַהינגעקומען די קיך? ס'איז דאָך גאָר קיין קיך נישטאָ. איין שטוב איז עס. אַ גרויסע, ווי אַן איינפאָר-הויז, מיט אַ נידעריקן בעליק, מיט אַ צעשוואָו-מענעם, אַלט-פרענקישן ליימענעם אויוון, מיט צוויי קעמער-

לעך אויףביידע זייטן ווענט, פונוואַנען עס גייט אַ ריח פון קעץ.

מוז זיין, אַז דער מאַמען איז געפעלן דאָס ווינקל צווישן אויוון און צווישן דער וואַנט, וואָס זי רופט עס אַן אַלקיר.

— אַז מען וויל — זאָגט זי — איז עס נישט קיין אַלקיר, נאָר אַ גאַנצע שטוב. מען קאָן דאָ — זאָגט זי — אַוועקשטעלן צוויי בעטן מיט אַ קאָמאָדע, פאַרהענגען מיט אַ פאָרהאַנג און פאַרדינגען עס פאַר אַ שטוב. און אונטן — זאָגט די מאַמע — אויפן ערשטן שטאָק, וואוינט דער נאַטשעלניק פון פאָוויאַט און די שטיגן זענען געפאַרבט אויף רויט.

דער נאַטשעלניק פון פאָוויאַט וואוינט טאַקע אויפן ערשטן שטאָק, אָבער די שטיגן זענען געפאַרבט אויף רויט נאָר ביז צו זיין טיר.

צו אונז האָט מען שוין געמוזט אַרויפקלעטערן דורך קרומע, פאַרשטויבטע טרעפּ. מען האָט געמוזט פאַרבייגיין פאַר אַ בוידעם, וואו עס זענען געהאָנגען שטיקער פרעמדע וועש און געשראָקן מיט זייערע הוילע גופים. מען האָט געמוזט שאַרן מיט די פיס, טאַפּן מיט די הענט, מען זאָל נישט אָנטרעפן אויף די קעץ, וואָס זענען דאָ אַרויפגעקומען אָפּוויינען זיך און אָפּשרייען פון האַרץ.

אַפילו דער הויף אין דער נייער דירה איז אויך נישט געווען יענער, וואָס אין קרימינאַל-געסל. דאָ איז ער געווען אַן ענגער, אַ פאַרמאַכטער, מיט מויערן, מיט גאַניקלעך, וואָס האָבן געפירט אין קעמערלעך אַריין פון האַלץ און פון הינער. די איינציקע באַשיינונג דאָ איז געווען די קיילעכדיקע, גרינע פלומפּ.

דאָ, האָב איך געטראַכט, אויף דעם הויף, קאָן מען שוין קיין מעשיות נישט דערציילן. דאָ וועל איך שוין קיין יאַנקל יאַרמע בעל-עגלהס נישט האָבן. קיין אָמניבוס אודאי און אודאי נישט — טאָ וואו וועל איך מיך דאָ אַהינטון?

מיר איז שטאַרק טרויעריק געווען אויפן האַרץ. אַזוי טרויעריק, אַז אַ סך מאָל האָב איך מיך אַראָפּגעכאַפּט אין קרימינאַל-

געסל אַריין אַ קוק טון אויפֿן סאָד דאָרט, אויפֿן גאָרטן און אויף אונזערע פֿענסטער, וואו עס זענען שוין אַצינד געשטאַנען גויאישע בלומען-טעפּ.

נאָר גאָט פֿאַרלאָזט נישט. אַז מען האָט אָפּגעוואַרט אַ שטיקל צייט, האָט די מאַמע געשלאָסן קאָנטשאַפֿט מיט איינער אַ שכנטע, וואָס איז גאָר געווען אַן אַנדער מענטש, מיט גאָר אַן אַנדער געשטעל, ווי אַלע ביז-איצטיקע אונזערע שכנטעס.

— ס'איז נישט קיין אידענע — האָט די מאַמע געזאָגט — נאָר אַ פֿרוי.

די דאָזיקע פֿרוי איז געגאַנגען אין די אייגענע האָר, נישט געבענטשט קיין ליכט און קיינמאָל נישט געגאַנגען אין שול אַריין. פֿונדעסטוועגן האָט מיין מאַמע און נאָך אַנדערע ווייבער געזאָגט, אַז רייזעלע די ווײַן-הענדלערין איז אַ צדיקת און אַ כּשרע יודישע נשמה.

רייזעלע אַליין איז געווען אַ נידעריקע, אַ דיקלעכע, מיט אַן אויסגעפּופּלט גוידערל. זי האָט גערעדט מיט אַ נגידישלעך שלוקעכצל און אַליין געפֿירט אַ געוועלב פֿון ווײַן, פֿון קיכלעך און פֿון צוקער-לעקעך.

רייזעלע, די פֿרוי, האָט געקענט רעדן דייטש און שרייבן פֿראַנצויזיש. אין איר ווײַן-געוועלב איז זי געזעסן אין אַ שוואַרץ, אַלפּאַגן פֿאַרטוך, פֿאַרמאַכט פֿון אויבן ביז אַראָפּ, און דורך אַ פּאָר גאָלדענע ברילן האָט זי געלייענט ביכלעך אויף פֿרעמדע לשונות.

פֿון יאָר צו יאָר איז רייזעלע געפֿאָרן אין די וואַרעם-בעדער, צוריקגעקומען פֿון דאָרט אַן אָפּגעצערטע. אין שטוב האָט זי געהאַלטן אַ גויאיש דינסט-מיידל, און כאָטש זי אַליין איז געווען געלערנט און האָט געקאָנט שמועסן אַפֿילו מיטן גו-בערנאַטאָר, האָט זי פֿונדעסטוועגן דעם דינסט-מיידל נישט געזאָגט „דו", נאָר „פּאַני".

נגידישע ווייבער האָבן עס איר פֿאַרגעהאַלטן:

— רייזעלע — האָבן זיי געטענהט — וואו איז דאָס געהערט געוואָרן? זי מאַכן דאָך קאַליע די דינסטן!

האָט רייזעלע געענטפערט, אַז דער רבש״ע האָט באַשאַפן אַלע מענטשן גלייך. נישט מער, די מענטשן האָבן זיך אַזוי איינגעטיילט מיטן וועלטל, אַז איינעם זאָל זיין גאָר גוט און דעם אַנדערן — גאָר שלעכט. וואָס איז, נעבעך, דאָס שיקסל שולדיק, אַז זי מוז זיין אַ דינסט ביי יענעם? און איז זי שוין יאָ אַ דינסט— פאַרוואָס קומט איר, מען זאָל זי מבייש זיין?

די נגידישע ווייבער האָבן געהאַלטן רייזלען פאַר אַ שטיקל חסר-דעהטע. זיי האָבן אין דער שטיל געמאַכט פון איר חוזק און געזאָגט, אַז דאָס מאַכט זי אַזאַ אָנשטעל — כדי מען זאָל מיינען, אַז זי איז טאַקע עפּעס.

פאַרדאָס אָבער האָבן די אָרעמע ווייבער שוין גאָרנישט חוזק געמאַכט פון רייזעלען די פרוי.

זיי האָבן געזאָגט, אַז אַזאַ רייזעלע מיט אַזאַ מאַן, ווי זי האָט, דאַרף מען זוכן אויף דער גאַנצער וועלט מיט ליכט.

ס׳קאָן טאַקע זיין, אַז אַזאַ יוד, ווי ס׳איז געווען ר׳ מנחם, רייזעלעס מאַן, האָט מען אויף אַן אמת באַדאַרפט זוכן מיט ליכט.

קודם-כל דערפאַר, וואָס ער איז געווען אַן אויסטערליש הויכער. פון הויכקייט האָט ער זיך אַזש איבערגעבויגן. ביי דער גאַנצער הויכקייט האָט ער נאָך געהאַט אַ הויקער.

דער איינציקער הויכער הויקער אין אונזער שטאָט און אפשר גאָר אויף דער גאַנצער וועלט.

אַ איד אַ כהן, אַ בייזער, אַ למדן און אַ משכיל, האָט ער געמוזט אויף זיינע עלטערע יאָרן ווערן אַ בוכהאַלטער ביי איינעם אַ יוד אַן עושר, מיט אַ ריין צעקעמטער באָרד, מיט אויסגעפּוצטע, סקריפּנדיקע שטיוועלעך און מיט אַ פויערישן קאָפּ.

ר׳ מנחם האָט, פּונקט אַזוי ווי זיין ווייב, אויך נישט געהאַלטן פון ליכט-בענטשן און נישט פון גיין דאַווענען.

— זאָל גיין — האָט ער געזאָגט — מיין בעל-הבית. ער איז אַ גנב און גנבים האָבן מורא פאַר גאָט.

אַז מען האָט אים פאָרגעהאַלטן, הלמאי ער רעדט אַזוי

אויס אויף אַן אייגענעם בעל-הבית, האָט ר׳ מנחם פאַרקנייטשט זיין ביינערדיק פּנים און געענטפערט:

— כ׳האָב אים דען געבעטן, ער זאָל ווערן מיין בעל-הבית? און צווייטנס, דער רבש״ע האָט אים אויף פיינט. דריי זאַכן האָט דער רבש״ע פיינט: משומדים, חזירים און גבירים.

ר׳ מנחם האָט געטראָגן אַ האַרטן, שוואַרצלעך-פאַרשטויבטן קאַפּעלוש, אַ טוחרישן, לאַנגן סורדוט מיט אַ שפּאַלט פון הינטן און אַ פּאָר נישט-אויסגעפּוצטע שטיבעלעטן. ער האָט אָבער דעם הילוך זיינעם נישט איבעריק ליב געהאַט.

— אַ מענש — האָט ער געטענהט — זאָל דיר נישט טאָרן גיין אָנגעטון, אַזוי ווי ער וויל און אַזוי ווי אים געפעלט.

— אודאי — האָבן באַלעבאַטישע יודן אַביסל אָפּגעחוזקט פון אים — פאַרוואָס זאָל אַזאַ יוד, ווי ר׳ מנחם, נישט טראָגן קיין סאַמעטן היטל מיט קיין זיידענער קאַפּאָטע?

ר׳ מנחם האָט פאַרשטאַנען דעם חוזק און אָפּגעענטפערט, אַז אין אַ סאַמעטן היטל איז גוט אַריינצומלאכהנען און פון די אַטלאַסענע קאַפּאָטעס דאַרף מען מאַכן אונטערהויזן פאַר ווייבער.

— יודן זענען דען אַזוי אַמאָל געגאַנגען? — האָט ער זיך געקאָכט — אדרבא, ווייזטס מיר, וואו שטייט עס אין דער תורה, אַז יודן זענען פאַרצייטנס געגאַנגען אין אַטלאַסענע קאַפּאָטעס מיט סאַמעטענע היטלען? ס׳איז דען נישט שענער און געזונטער צו גיין אין בלויזן קאָפּ, אָן שיך און אָן די אַלע נאַרישע בגדים?

— איר גייט דאָך שוין אין אַ סורדוט, וואָס ווילט איר נאָך?

— דער סורדוט טויג אויך אויף כפּרות. דאָס האָט מיך מיין ווייב אַזוי אויסגעשלייערט. ווען מען זאָל פרעגן מיך, וואָלט איך אַלע געהייסן גיין אין פעלערינעס. נישטאָ קיין בעסערס, ווי פעלערינעס. ס׳איז פריי, לופטיק און מען האָט וואו די הענט אַהינצוטון.

— פונקט ווי טשאַפּעלע דער קונצנמאַכער, אָדער ווי דער שניידער דוד-פּרויקע — האָבן יודן געשמייכלט אין די בערד

אַריין און שטילערהייט געסודעט זיך, אַז מנחם בוכהאַלטער איז אויך אַ שטיק חסר-דעה.

— טשאַפּעלע דער קונצנמאַכער און דוד פּרויקע דער שניי-דער — איז ר׳ מנחם רויט געוואָרן — זענען דעם רבש״ע ליבער, ווי איר מיט אייערע פאַרשמאַלצענע קאַפּאָטעס און גנבהשע שטיק-לעך. טשאַפּעלע קאָן כאָטש ווייזן קונצן, דוד-פּרויקע — אויפנייען אַ מלבוש, און וואָס קאָנט איר? אַז אפילו אַ פּרשה חומש מיט רש״י קאָנט איר רעכט נישט פאַרטייטשן.

ר׳ מנחם אַליין האָט יאָ געקענט. מען האָט געזאָגט, אַז פון צופיל קענען איז ער געוואָרן אַן אפיקורס און גענומען עוסק זיין אין ציונות. מיט יאָרן צוריק האָט ער זיך געחברט מיט איינעם ר׳ ישראל לערער, וואָס האָט פאַרלייגט די נייע שקאָלע און אַרויסגעלאָזט אַ דור „גוים״. ר׳ מנחם מיט ר׳ ישראלן האָבן אַ גאַנץ לעבן גערעדט פון ספרים, טאָג און נאַכט זיך מתוכח געווען און געריסן זיך ביי די בערד בשעתן שפּילן אין שאַך.

נאָר זינט ר׳ ישראל לערער איז געשטאָרבן, האָט ר׳ מנחם מיט קיינעם קיין קאָנטשאַפט נישט געפירט, אויסער מיטן ליטווישן מלמד, וואָס האָט גערויכערט אַ לולקע ציביק און געהאַלטן אין איין פרעגן:

— צי ס׳איז דאָ אַ רבש״ע, צי ס׳איז נישטאָ קיין רבש״ע?

איז אַ וואונדער, וואָס אויף מיר האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם די קאָנטשאַפט מיט עוזרן, מיטן יונגסטן זון פון ר׳ מנחם בוכהאַלטער און פון רייזעלע די וויין-הענדלערין?

פון עוזרן האָב איך געהערט נאָך ביי סימע-יוספן אין חדר. מען האָט דערציילט, אַז ער איז אַזאַ בייזער, ווי דער טאַטע זיינער, אַז ער וואַשט זיך נישט צום עסן און גייט אַרום אין בלויזן קאָפּ. אויך אים, עוזרן, האָט מען אין שטאָט געהאַלטן פאַר אַ שטיקל חסר-דעה. אָבער, אַז כ׳האָב געשלאָסן קאָנטשאַפט מיט אים, האָב איך איינגעזען, אַז אַלץ, וואָס מען האָט גערעדט אויף אים, איז שקר וכזב.

ער איז נאָר געווען אַן אַנדערער, דער דאָזיקער עוזר.

נאַרנישט פון יענעם שניט, וואָס יאַנקל יאַרמע בעל-עגלהס און גאַרנישט, ווי די יונגלעך פון דער נייער שקאָלע.

עוזר איז געווען דאַר און הויך, שוין באַלד אַזוי הויך, ווי דער טאַטע זיינער. ער האָט געהאַט יענעמס ביינערדיק פנים און יענעמס שוואַרצע אומרואיקע אויגן. קיין הויקער האָט עוזר נישט געהאַט.

אַז איך האָב מיך באַקאַנט מיט אים, איז ער שוין געגאַנגען אין דער רוסישער גימנאַזיע. ער האָט געטראָגן אַ בלוי מונדירל מיט זילבערנע קנעפּ וואָס מיין זיידע האָט געהאַט אַמאָל פאַר אים אויפגעניייט. מיט דער צייט זענען די זילבערנע קנעפּ געוואָרן געל, ווי מעש. דאָס מונדירל אַליין האָט געביטן די קאָליר פון בלוי אויף גרין. אָבער עוזרן האָט עס נישט געאַרט. ס'האָט אים אויך נישט געאַרט, וואָס פון זיין געדיכטער, שוואַרצער טשופּרינע איז געגאַנגען אַ טרוקענער שטויב. ער האָט זיך נישט ליב געהאַט צו קעמען. ער האָט אויך נישט ליב געהאַט דעם ווייך מיט די קיכלעך פון זיין מאַמעס געוועלב. ער האָט געהאַלטן, אַז ס'בעסטע עסן אויף דער וועלט זענען טרוקענע ועמל, קנאַקנדיקע, נאָר-וואָס פון אויוון אַרויס.

ער האָט טאַקע געבּרענגט אַ סך זעמל אויפן הויף אַרויס. אָוועקגעלייגט זיי אויף דער פּלומפּ, אָדער אויף די שטיגן, אַרויפגעזעצט זיך אויף זיי, ווי אַ הון אויף אייער, און פון דאָרט אַרויס געקנייפּט און געלייגט אין מויל אַריין.

ער איז, חלילה, נישט געווען קיין פרעסער, עוזר, קיין הונגער האָט ער אויך נישט געליטן.

— נאָר אַזוי — האָט ער געזאָגט — איז אים בעסער צו קלערן און צו רעדן.

און רעדן האָט עוזר ליב געהאַט.

אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן, ווען די זון איז אַ צעשטויבטע אַריינגעפאַלן צו אונז אין הויף אַריין, און איך בין שוין געהאַט געקומען פון שקאָלע — האָבן מיר זיך ביידע געטראָפן ביי דער פייכטער פּלומפּ, אָדער אויף איינעם פון די גאַניקלעך, וואָס פירן אין די קעמערלעך אַריין.

עוזר האָט גערעדט פּאַמעלעך. ער האָט צוערשט געטראַכט, דערנאָך געזאָגט. ער האָט, אייגנטלעך, מער געפרעגט, ווי גערעדט.

כ'האָב קיינמאָל נישט געזען, עוזר זאָל לאַכן, אָדער ער זאָל דערציילן אַ מעשה צום לאַכן. ער האָט בכלל נישט געהאַלטן פון קיין מעשיות. ער האָט געזאָגט, אַז אַלע מעשה-ביכלעך זענען אויסגעטראַכט פון קאָפּ.

כ'ווייס נישט, צי האָב איך עוזרן ליב געהאַט. כ'האָב מיר קיינמאָל נישט אָפּגעגעבן קיין חשבון. נאָר, אַז עס ציט מיך צו אים שטאַרקער, ווי אַמאָל צו יאַנקל יאַרמע בעל-עגלהס און ווי היינט צו די חברים פון שקאָלע — דאָס האָב איך יאָ געשפּירט. אַ סך מאָל, אין שלאָף, צי אַפילו אין שקאָלע, זענען עוזרס רייד געלעגן מיר אויפן האַרץ, ווי אַ שטיין. כ'האָב געפילט, אַז ס'איז מיר שווער מיט עוזרן, אָבער נאָך שווערער איז געווען נישט צו טרעפן זיך מיט אים.

— דו גלויבסט אין גאָט? — האָט ער מיר איינמאָל אין אַ פּאַרנעם פאַרנאַכט אַרויפגעלייגט אַ האַנט אויף אַן אַקסל און אַ קוק געטון גלייך אין פּנים אַריין.

כ'ווייס נישט, צי מיר איז געוואָרן ענג פון דער היץ, צי פון עוזרס קשיא. איבערן רוקן איז מיר דורכגעלאָפן אַ שוידער פון קאָפּ ביז אין די פינגער פון די פיס.

וואָס האָב איך געקענט עוזרן ענטפערן? זינט איך לעב האָט מיך נאָך קיינער אַזאַ קשיא נישט געפרעגט. און קאָן מען דען אײַנגאַנצן אַזאַ קשיא פרעגן? וואָס הייסט, צי כ'גלויב אין גאָט? אין ווער גלויבט דאָס נישט?

— האָסט מורא צו זאָגן?

— כ'האָב נישט קיין מורא. פאַר וועמען זאָל איך מורא האָבן? נאָר מען טאָר דאָך נישט.

— ווער האָט דיר געזאָגט, אַז מען טאָר נישט?

— ס'שטייט אין דער תורה.

— וואָס מיינסטו, איז די תורה?

— הייליק.

עוזר האָט זיך אַביסל אָפּגערוקט פון מיר. אין הויף אַריין איז מיט געלאַסענע טריט אַריינגעקומען דער משוגענער לייבל, דער אייגענער, וואָס שטייט אַ גאַנצן טאָג אויף דער גאַס און קייעט דעם אָפּפאַל פון די פערד.

צווישן מיר מיט עוזרן איז געוואָרן זייער שטיל. מיר האָבן דעם משוגענעם לייבל נאָכגעקוקט, ביז ער איז פאַרשוואונדן אין זיין טאַטנס שטוב אַריין. דערנאָך האָט זיך עוזר אָנגערופן:

— ווייסטו, פאַרוואָס ער איז משוגע געוואָרן?

— כ׳ווייס נישט.

— ווייל ער האָט געוואַרט אויף משיחן און האָט זיך נישט געקאָנט דערוואַרטן.

— אַלע יודן וואַרטן אויף משיחן.

— וועלן אַלע יודן משוגע ווערן.

ס׳האָט מיך אָנגעהויבן שוידערן. נישט אַנדערש, נאָר עוזר איז טאַקע אַ שטיק חסר-דעה. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז כאָטש אויפן הויף איז קיינער נישטאָ און כאָטש קיינער הערט אונז נישט — וועט זיך פונדעסטוועגן אַ ליאַדע מינוט אַראָפּלאָזן אויף אונז אַ האָגל מיט פייערדיקע שטיינער.

כ׳האָב מורא געהאַט מיט עוזרן לענגער צו זיצן. אַ גאַנצע נאַכט האָב איך געזען עוזרן מיט אַן אויסגעקרימטן מויל. כ׳האָב אים געזען אַרומלויפן איבער די גאַסן מיט הערנער און מיט אַ קאָזע-בערדל. איך בין נאָכגעלאָפן און געבילט אויף אים. נישט אַנדערש, נאָר עוזר איז מגולגל געוואָרן אין אַ שד, און איך — אין אַ הונט.

צומאָרגנס האָבן מיר זיך ווידער געטראָפן. איך האָב עוזרן וועגן מיין חלום נישט דערציילט. אָבער כ׳האָב גוט אַכטונג געגעבן, צי האָט ער טאַקע נישט קיין הערנער און קיין קאָזע-בערדל.

אַ צווייט מאָל האָט מיר עוזר אַ נייע קשיא געשטעלט:

— האָסט געלערנט חומש?

— כ׳האָב געלערנט.

— ווי אַזוי די וועלט איז באַשאַפן געוואָרן, ווייסטו?

— כ׳ווייס. ס׳שטייט אין „בראשית״.

— און מיין טאַטע זעגט, אַז קיינער ווייסט נישט. דאָס, וואָס עס שטייט אין „בראשית״, איז אַ מעשה.

— אַ מעשה?

— יאָ. אַ מעשה. מיין טאַטע זאָגט, אַז ס׳איז אַ שיינע מעשה, אָבער זי איז נישט אמת.

— און דו גלויבסט, וואָס דיין טאַטע זאָגט?

— מיין טאַטע קען גאַנץ חומש מיט רש״י, מיט תנ״ך, אפילו גמרא מיט תוספות קען ער אויך. ער זאָגט, אַז דאָס אַלץ האָבן געשריבן מענטשן.

— און דו וואָס זאָגסט?

— איך ווייס נישט. מיין טאַטע לערנט מיט מיר תנ״ך. ער זאָגט, אַז אַ יוד דאַרף אַלץ קאָנען. כ׳מעג נישט האַלטן דערפון, אָבער קענען מוז איך.

— און תפילין וועסטו לייגן?

— כ׳ווייס נישט. נאָר דער טאַטע לערנט מיך די דינים.

איך האָב סיי־ווי־סיי געוואוסט, אַז עוזר קאָן אַ סך מער פון מיר. אָבער צו וואָס פרעגט ער אַזעלכע אויסטערלישע קשיות? האָט ער גאָר קיין מורא נישט?

— אדרבא, אַז דיין טאַטע איז שוין יאָ אַזאַ חכם, טאָ זאָל ער מיר זאָגן, ווער עס האָט באַשאַפן די וועלט.

— קיינער נישט — ענטפערט עוזר — זי האָט זיך אַליין באַשאַפן.

— וואָס הייסט אַליין? וועלכע זאַך טוט זיך דאָס אַליין?

— זעסט דאָך.

— כ׳זע גאָרנישט.

— און אַז כ׳על דיר שוין זאָגן — ווערט עוזר אין כעס — וועסטו דען וויסן?

— אודאי וועל איך וויסן.

— נו, שוין. די נאַטור האָט באַשאַפן די וועלט.

— די נאַטור? — בלייב איך צוריקגעזעצט — ווער איז עס נאַטור?

— זעסטו שוין, אַז דו פֿאַרשטייסט נישט?

כ׳פֿאַרשטיי טאַקע נישט. אָבער כ׳גיב מיך אַזוי שנעל נישט אונטער:

— און משה רבנו? און די לוחות?

— מען ווייסט נישט, צי ס׳איז געווען אַ משה רבנו.

ער האָט מיך אין דער מינוט אָנגעכאַפּט ביי דער האַנט און צוגעדרוקט זיך צו מיר. פֿון זיין מויל איז געגאַנגען אַ הייסער ריח. אין די אויגן איז געווען עפּעס אַזעלכעס, וואָס כ׳האָב נישט געקאָנט אָנרופֿן מיט קיין קלאָרן נאָמען. נאָר אַזוי, מוז זיין, זעט אויס איינער, וואָס גייט משוגע ווערן.

כ׳האָב מיך דערמאָנט, ווי אַזוי דער רבי ר׳ יאַנקעלע ע״ה האָט געלערנט מיט אונז תּנ״ך. זיין ישעיהו און זיין יחזקאל האָבן דאָך יאָ געלעבט. און דעם רבין ר׳ דודס משה רבנו האָבן מיר דאָך אַלע געזען. און גלאַט, ווי אַזוי קאָן עוזר זאָגן, אַז משה רבנו איז גאָרנישט געווען, אַז ביי אונז אין שטוב און אין אַ סך אַנדערע יודישע שטובן הענגט זיין פּאָרטרעט אויף דער וואַנט. און חוץ לזה — ווער איז געגאַנגען צו פּרעהן? ווער האָט די יודן אַרויסגעצויגן פֿון מצרים? ווער האָט צעבראָכן דעם עגל־הזהב? שוין־זשע זאָל אַ גאַנצע וועלט יודן זיין משוגע, נאָר איין עוזרס טאַטע איז דער מיושבדיקער?

איך האָב פֿאַר דעם יוד מורא געקריגן. מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז דער הויקער זיינער איז אַ לעבעדיק נפֿש, ער קוקט אויף מיר מיט לעבעדיקע אויגן און לאַכט מיר גלייך אין פּנים אַריין:

— אודאי זענען אַלע יודן משוגע. וואָס דען, זיי זענען נישט משוגע?

עוזר אַליין איז געוואָרן אין מיינע אויגן אויך אַ בייזער הויקער. זיינע רייד האָבן מיך געפּייניקט. זיי האָבן מיר צוגענומען דעם טאַטן מיט דער מאַמען, די וועלט און יענע וועלט ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז שבת איז קיין שבת נישט, און יום־טוב איז קיין יום־טוב נישט.

און דאָך האָב איך מיך פֿון עוזרן נישט געקאָנט אָפּרייסן

ער האָט מיך געשראָקן און געצויגן. און אַ חוץ לזה, האָט עוזר אַ סך מאָל פֿאַרגעסן אין זיין טאַטנס רייד און איז געוואָרן אַ חבר מיט חברים גלייך, אַ יונגל, ווי אַלע יונגלעך.

ער איז דאָך שוין געגאַנגען אין גימנאַזיע, און מען האָט אים דאָך געהאַלטן פֿאַר אַ סטודענטל — פֿונדעסטוועגן איז ער אַרויפֿגעקומען צו אונז אין שטוב אַריין, שפּילן שבת-צונאַכטס אין „טערנישקע“, און ווען די מאַמע איז נישט געווען — אין „פֿאַרשטעלטע“.

דאָס איז געווען איינע פֿון אונזערע שענסטע און בעסטע שפּילן. עוזר האָט אַרויסגעבערענגט פֿון זיין מאַמעס געוועלב קאָ-לירטע פּאַפּירלעך. מיר האָבן די פּאַפּירלעך באַשפּיגן, איז גע-גאַנגען פֿון זיי פֿאַרב. מיט דער דאָזיקער פֿאַרב האָבן מיר זיך באַשמירט די פּנימער, די נעז, איבערגעדרייט די בגדים אויף דער לינקער זייט, און מיט בעזימער אין די הענט האָבן מיר גע-שפּרייזט איבער אונזער גרויסער, צעפּאַרענער שטוב. עוזר איז געווען משה רבנו, איך — דאָס פֿאָלק ישראל. דאָס האָט ער מיך אַצינד אַרויסגעפֿירט פֿון לאַנד מצרים.

— קום — האָט ער געזאָגט — לאָז איבער פּיתום מיט רעמסס און לאָמיר גיין אין לאַנד, וואָס פֿליסט מיט מילך און מיט האָניק. גענוג געהאָרעוועט פֿאַר פּרעהן, גענוג געווען קנעכט.

ער האָט מיך אָנגענומען ביי דער האַנט און געזאָגט:

— אַסטראָזשניע, פֿאָלק ישראל. דאָס איז דער ים. פֿאַל נישט אַריין. באַלד וועט ער זיך שפּאַלטן. אָ, זע, די וואַסערן צערוקן זיך שוין אויף רעכטס און אויף לינקס. קום, האָב נישט קיין מורא.

מיר זענען אַריין אין ים. ס'הייסט — אַריבערגעשפּרייזט דאָס לאָקשן-ברעט, וואָס איז געלעגן אינמיטן שטוב. אַז מיר זע-זען שוין געווען אויף יענער זייט ים, טרוקענע און גאַנצע, האָבן מיר זיך אָנועקגעשטעלט זינגען שירה און צוגעקוקט זיך, ווי אַזוי די מצריים מיט זייערע פֿערד און רייט-וועגן ווער. פֿאַרגאַסן.

דאָס שפּיל איז געווען גאַנץ שיין. אָבער מיך איז אַ סך מאָל באַפאַלן אַן אויסטערלישע שרעק.

עזור האָט אין יענע מינוטן געהאַט לעכער אין די באַקן און געלע ווייסלעכטסער אין די אויגן.

כ'האָב אַוועקגעשליידערט דעם בעזים, אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די שמאַטעס און נישט מיט מיין קול געשריגן:

— עוזר, מען טאָר נישט חוזק מאַכן. עוזר, מ'עט אונז ברענען און בראָטן אויף יענער וועלט.

עוזר, זעט אויס, האָט אויך מורא געקריגן. ער האָט גלייך אַוועקגעוואָרפן דעם בעזים, איבערגעדרייט צוריק ס'היטל אויף דער רעכטער זייט, געשטאַנען אַ צעטומלטער אינמיטן שטוב מיט בלויע ליפּן און קרענקלעך-שווער געאָטעמט.

נישט אַלע מאָל אָבער האָבן מיר זיך פאַרשטעלט פאַר משה רבנו און פאַרן פאָלק ישראל.

טיילמאָל האָט עוזר פאָרגעשטעלט דעם רב, ווי אַזוי יענער גייט שטייף אין גאַס מיטן פאַראַסאָל פאָרויס, און ווי בן-ציון קהל-שרייבער לויפט אים נאָך מיט אָפּגעהאַקטע, קורצע טריטלעך.

ער האָט נאָכגעמאַכט, ווי אַזוי מענדל דער מומע נעמיס בלאָזט זיך אָן ביים זינגען, ווי אַזוי ער קריגט רויטע בעקעלעך און אַרויסגעזעצטע אויגן.

איך האָב געקייכט פון געלעכטער. מיר האָט אַ הנאה געטון, וואָס עוזר האָט נישט קיין מורא חוזק צו מאַכן פון רב, פון בן-ציון קהל-שרייבער, פון מענדל דעם זינגערל און אפילו פון אַזאַ גביר, ווי ס'איז געווען ראובעלע בעקערמאַן,

צום שטאַרקסטן אָבער איז מיר געפעלן, ווען עוזר האָט אַראָפּגענומען אַ קאָלדרע פון בעט, איינגעהילט זיך אין איר, אַרויסגעשטעלט אַ פוס פאָרויס און אויפגעהויבן אַ האַנט אין דער הויך. זיין צעשויבערטער, שוואַרצער קאָפּ האָט אויסגעזען אין אַזאַ מינוט, ווי אַ פריש-געקויפטער בעזים.

מיך האָט עוזר געהייסן שטיין רואיק און קוקן אויף אים. און אַליין, נאָכדעם, ווי דער האַלז האָט זיך אים אָנגעגאָסן מיט

בלוט, האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ שטייף קול און מיט אַ ציטער־דיקער גאָמבע:

קאַק ניניע סביראַיעטסיאַ וויעשמשי אַלעג
אַטאַמסטיט ניעראַזומנים כאַזאַראַם,
איך סיאַלאַ אי ניוויִ זאַ בויני נאַביעג
אַבריאַק אַן מיעטשאַם אי פּאַזשאַראַם.

זיין קול איז געשטיגן וואָס אַמאָל העכער און קלאָרער. ער האָט שוין נישט געזאָגט, נאָר געזונגען. אַ צינד איז עס נישט געווען יענער עוזר, וואָס פרעגט ווילדע קשיות און ווייסט אַליין נישט, ווי אַזוי זיי צו פאַרענטפערן. אַן אַנדערער עוזר איז געשטאַנען. אַ העכערער, אַן עלטערער, אַ פרעמדער און אַ שיינער.

— ווייסט, וואָס דאָס איז?

— כ׳ווייס נישט.

— ס׳איז „סטיכי״. פּושקינס „סטיכי״. ווייסט, ווער ס׳איז געווען פּושקין?

— כ׳ווייס נישט.

— און לערמאָנטאָוו ווייסטו, ווער ס׳איז געווען?

— כ׳ווייס גאָרנישט. מאַטיאַס לערער לערנט נישט מיט אונז, נישט פּושקין און נישט לערמאָנטאָוו. מיר האַלטן ערשט ביי „טשיסטאָפּיסאַניע״.

— וואַרט — גיט עוזר אַ צעפּאַר מיט די הענט — כ׳וועל דיר באַלד זאָגן לערמאָנטאָוו.

און ער שטעלט זיך אויפסניי אַוועק מיט איין פוס אַרויס־געשפּאַרט. ער גיט אַ שאָקל מיטן צעשויבערטן קאָפּ און הויבט אָן מיט אַ מין גדלות און חוצפה, אַז עס פינקלט אַזש פאַר די אויגן:

סקאַזשי־קאַ, דיאַדיאַ, וויעד ניעדאַראַם
מאַסקוואַ ספּאַליאָנאַיאַ פּאַזשאַראַם
פראַנצוזו אַטדאַנאַ.
וויעד בילי־זש סכוואַטקי באַיעוויע,
דאַ גאַוואַריאַט יעשטשאַ קאַקיע...

כ׳פּאָרשטיי ווידער גאָרנישט. איך פּיל, אַז ער רעדט מיט עמעצען, אָבער כ׳ווייס נישט מיט וועמען. ער איז עוזר און ער איז דער פרעמדער. ער פרעגט און ענטפערט זיך אַליין. ער שפּאַרט זיך און גיט נאָך.

ערשט שפּעטער דערציילט מיר עוזר, אַז דאָס איז אַ מעשה פון קייזער נאַפּאָלעאָן, וואָס איז געגאַנגען קיין מאָסקווע מיט זיי־נע חילות, רוסלאַנד האָט מען נישט געקענט בייקומען. ערשט, ווען נאַפּאָלעאָנס חילות זענען געפרוירן געוואָרן, האָבן זיי גע־מוזט אָפּטרעטן. און נאָך דערציילט מיר עוזר, אַז דער פּושקין פון די „סטיכי״ — איז געווען אַ איינגייער אין קייזערלעכן הויף — אַז ער האָט פאַרפּאַסט אַ מעשהלע פון אַ גאָלדן פישע־לע און פון איינער, וואָס האָט געהייסן מיט אַ מיאוסן נאָמען. מאַזעפּאַ, און פון נאָך איינעם אַ פריצישען זון יעווגעני אָניעגין — און אַז בסך־הכל איז דער גאַנצער פּושקין אַלט געווען עטלעכע און צוואַנציק יאָר און איז דערשאָסן געוואָרן פון אַ פּיסטויל.

עוזר זאָגט, אַז ווען ער וועט אויפוואַקסן, וואָלט ער געוואָלט זיין אַזעלכער, ווי פּושקין.

אָבער מיך גייט נישט אָן דער גאַנצער פּושקין. סיי־ווי־סיי ווייס איך נישט, ווער ער איז געווען. מיר איז גוט צו הערן עוזרן. אַצינד איז ער מיר נאָענט, ליב. ער זאָגט, אַז ער וועט מיך אויסלערנען די אַלע „סטיכיס״. ער וועט מיר ברענגען ביכ־לעך פון איינעם אַ טאָלסטאָי, וואָס איז פון אַ גראַף געוואָרן אַ פּראָסטער פויער.

אַלץ ווייסט עוזר. אָבער מיר, זעט אויס, איז נישט באַ־שערט געווען צו וויסן. מחמת צווישן אונז איז דורכגעלאָפן אַ שוואַרצע קאַץ און אויף אַ סך, אַ סך יאָרן איבערגעריסן אונ־זער קאָנטשאַפט.

קאַפּיטל איין און דרייסיק

ב'האָב פאַרגעסן צו דערציילן, אַז אַ חוץ די אַלע קעמערלעך מיט
די גאַניקלעך און אַ חוץ דער גרינער פּלומפּ האָט אונזער
הויף נאָך פאַרמאָגט אַ קליין מויערל, אַ זייטיקס, וואָס האָט געהאַט
צוויי פענסטער און אַן אָפּגעשיילטע טיר אָן אַ קליאַמקע.

די צוויי פענסטער זענען געשטאַנען בלינדע, פאַרשטויבטע. מען האָט דערציילט, אַז אַמאָל האָט אין דעם דאָזיקן מויערל געוואוינט אַ יוד אַ זייגערמאַכער. ער האָט אַ גאַנץ לעבן געקוקט דורך אַ שפּאַקטיוו. קוקנדיק אַזוי, האָט ער זיין ווייב אַלע יאָר מכבד געווען מיט אַ בן-זכר. אָבער די זכרים האָבן זיך נישט לאַנג געהאַלטן ביי אים. מען האָט געזאָגט, אַז אויף דעם דאָזיקן זייגערמאַכער איז נגזר געוואָרן מן השמים, אַז גראָד אין דער וואַך-נאַכט, זאָל אַוועקגענומען ווערן דאָס ניי-געבוירענע נפש. מען האָט נישט געוואוסט, צי האָט עס פאַרצוקט אַ שוואַרצע קאַץ, צי די מוטער אַליין האָט עס דערשטיקט מיט אירע ברוסטן. גענוג איז, אַז אַ גוטער-יוד האָט געהייסן דעם זייגערמאַכער אַרויסציען זיך פון דעם מויערל, מחמת פאַרצייטנס איז דאָ געווען אַ בית-זונות.

דער זייגערמאַכער האָט זיך אַרויסגעצויגן. פון דאַמאָלס אָן שטייט דאָס מויערל פאַרהאַקט מיט די צוויי בלינדע, פאַרשטויבטע פענסטער, אַזוי ווי מיט צוויי אויסגעבריגטע פלעקן אויף אַ קלאָר לייב.

נישט קיין גוי און נישט קיין יוד ווילן זיך דאָ אַריינציען. ביינאַכט רוישן דאָ פלעדערמייז. ווייבער זאָגן, אַז דאָס זענען די נשמות פון יענע אומגעקומענע, נישט-געיודישטע קינדער.

האָט זיך געמאַכט, אַז גראָד דאַמאָלס, ווען מיר האָבן דאָ

געוואוינט, איז דאָס פאַרשאָלטענע מויערל אויפגעריכט געוואָרן.

פרעמדע מענטשן האָבן אויפגעריסן די טיר. עס זענען געקומען סטאָליאַרעס מיט מולאַזשעס. מען האָט געקלאַפּט און געזונגען, געשמירט און געזאָגט ראש־השנהדיקן יוצר.

דער גאַנצער הויף שכנים איז זיך צונויפגעלאָפן קוקן, ווי עס שטעלט זיך דאָס איין ס'לעבן און גייט זיך דאָ אַריינציען.

עוזרס טאַטע האָט אַריינגעשטעקט נ'קאָפּ און געזאָגט, אַז ס'איז גאַנץ גלייך, וואָס מענטשן ציען זיך דאָ אַריין. ער אַליין וואָלט זיך אויך דאָ אַריינגעצויגן — אויף צופּיקעניש אַלע בטלנים און שוטים, וואָס גלויבן אין רוחות און אין שדים.

די בעלי־מלאכות האָבן געאַרבעט בייטאָג און ביינאַכט. דער גאַנצער הויף האָט מיט גרויס נייגעריקייט געוואַרט, ווער עס וועלן דאָס זיין די נייע שכנים. זענען עס אמאָל נישט קיין גויים?

ניין, קיין גויים זענען עס נישט געווען.

אין אַ ווינטערדיקן פרימאָרגן האָט זיך געבראַכט צו צ'ען איינע מיט ווייסע, פאַרשאַרצטע הענט, געקנעטענע, אַזוי ווי פון ווייצן־מעל מיט מילך. ס'איז געווען חנטשע די אַלמנה, אַ ווייבל אָן אַ שייטל, מיט אַ שוואַרץ־פאַרקעמטען לאָק, אין דער גרויס פון א שוואַלב, אויפן סאַמע שטערן.

אין הויף האָט מען געוואוסט, ווער חנטשע די אַלמנה איז. איר טאַטע, אַ יוד אַ האַלב־בלינדער, האָט געלייגט לאַטעס אויף חסידישע יופּיצעס. די מאַמע אירע, אַן אויסגעקרימטע, אַזוי ווי אַ גויעלע פאַרן קלויסטער, האָט ליב געהאַט צו קויפן מציאות ביי פויערישע וועגעלעך און דינגען זיך אַזוי לאַנג, ביז דער פויער האָט פאַרלוירן דעם חשבון.

חנטשע אַליין איז יאָרנלאַנג געזעסן אין וואַרשע. מען האָט נישט געוואוסט, וואָס זי טוט דאָרט, אין דעם וואַרשע. נאָר אַז דאָס זיצן איז איר פאַרמיאוסט געוואָרן, איז זי צוריקגעקומען אַהיים מיט אַ גרויסן, גרינעם קופערט אויף רעדער, מיט טישטיכער און ליילעכער, מיט העמדער און האַנטיכער און מיט אַ סך זיידענע קליידער.

פון וואַרשע האָט חנטשע מיטגעבראַכט אַ טאָכטער פון אַ יאָר

פּוּפּצן. מען האָט געזאָגט, אַז ס׳איז נישט קיין טאָכטער, נאָר אַ ממזר, דאָס „ממזר״ האָט געהאַט פרישע, אויסגעקנייפּטע בעקלעך, חן־גריבעלעך אין דער גאָמבע און אַ גרויסן קאָפּ גראַנאַטענע האָר.

פאַר חנטשען מיט דער טאָכטער האָט מען דאָס אַזוי געקלאַפּט אין פאַרשאָלטענעם מויערל, געזונגען זמירות און געהובלעוועט ברעטער. פאַר זיי האָט מען געלייגט אַ נייע, ווייסע פּאָדלאָגע, געקיטעוועט שויבן, געשמירט די טירן, און אַז ס׳איז געקומען דער ערשטער אויפדערנאַכט — נאָכדעם, ווי זיי האָבן זיך אַריינגעצויגן — האָט אַ שלאָג אַרויס געטון אויפן הויף אַ פייער פון צוויי בליץ־לאָמפּן, נישט אויסצוהאַלטן. די שכנים האָבן געמוזט פאַרהענגען די פענסטער מיט לײַלעכער און פאַטשיילעס. וואָרום, ווער האָט עס געקענט צוטון אַן אויג ביי אַזאַ ליכטיקייט ?

חנטשע די אַלמנה האָט אין פאַרשאָלטענעם מויערל געמאַכט זיך אַ טשאַיניע. זי האָט געלאָזט איינמויערן אין דער וואַנט אַריין אַ גרויסן קעסל מיט שווערע, מעשענע קראַנען, אַזוי ווי ברוגזאַראָפּגעלאָזטע קעפּ. זי האָט אַוועקגעשטעלט לאַנגע, געהובלטע טישן מיט בענק, און אין מויערל אַריין האָבן אָנגעהויבן קומען זעלנערלעך, בעלי־עגלה־יונגען מיט כלות און סתם יונגעלייט, וואָס האָבן נישט געהאַט וואו צו רויכערן אום שבת.

פון ווייסע, גלאַנצנדיקע קריגן, געבייכטע, האָט מען געבלעפּטשעט טיי מיט לימענע, צוגעביסן מיט גרויסע אייל־קיכלעך, מיט שטיקער פלאָדן, וואָס חנטשע אַליין האָט געבאַקן, צוגעקנאַקט טרוקענע באַניקערן און געזונגען לידער — פון וואַרשע און פון ראָסיי, פון בוענאָס־איירעס און פון אמעריקע.

פאַר מיר מיט עוזרן האָט זיך געעפנט אַ נייע וועלט. מיר האָבן אויפגעהערט צו זיצן אויף דער גרינער פלומפּ און סודן זיך. עוזר האָט שוין מער נישט געפרעגט, צי כ׳גלויב אין גאָט און צי משה רבנו איז טאַקע משה רבנו. אַז ער האָט גאָר קיין צייט נישט געהאַט צו אַזעלכע קשיות. גאַנצע אויפדערנאַכטן זענען מיר געשטאַנען הינטער די פענסטער פון דער טשאַיניע און געהערט די שיינע, ווייטע לידער.

כ׳ווייס נישט, צי עוזרן האָט זיך אויך אַזוי אויסגעדאַכט.
נאָר ביי מיר איז אויסגעקומען, אַז קיין שענערס און קיין בעסערס,
ווי חנטשעס טשאַיניע, איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ.

ס׳קאָן זיין, אַז ס׳איז געווען דערפֿאַר, וואָס צוזאַמען מיט
די אַלע ניגונים און מיט דער גאַנצער פרייליכקייט, האָבן מיר
ליב געהאַט צו קוקן אויף רוכטשען, דער אַלמנהס מיידל.

איך האָב עוזרן גאָרנישט געזאָגט. עוזר מיר — דעסטגלייכן
נישט. נאָר בשעת מירביידע זענען אַזוי געשטאַנען הינטער די
האַלב-פֿאַרהאָנגענע פענסטער, האָבן מיר שטילערהייט געזוכט יענץ
געשטאַלט, וואָס האָט געשוועבט אין אונזער דמיון אפילו דאַמאָלס,
ווען מיר האָבן געהאַלטן די אויגן פֿאַרמאַכט.

— ס׳איז דיר קאַלט? — האָט עוזר געפרעגט.

— ניין, מיר איז נישט קאַלט — האָב איך אייגענוורעט
דעם קאָפּ אין קאָלנער אַריין.

— מיר אויך נישט — האָט עוזר געטופּעט מיט די פיס
אויפֿן אָפּגעזעצטן שניי.

— זעסט זי? — האָט עוזר שטיל געפרעגט.

— יאָ, כ׳זע זי — האָב איך נאָך שטילער געענטפערט.
באָטש כ׳האָב אַ סך מאָל רוכטשען נישט געזען.

— איך זע זי גאָרנישט — האָט עוזר געפירט דאָס פּנים
איבער דער קאַלטער שויב און געזוכט אַ ברייטערע שפּאַרע.

איך האָב געטראַכט, אַז ווען גאָט העלפֿט מיר און כ׳קען
אַזוי אַביסל אַוועקרוקן די פֿאָרהאַנג און זען רוכטשען אינגאַנצן,
ווער וואָלט צו מיר גלייך געווען!

עוזר האָט זיינע מחשבות אַרויסגעזאָגט הויך. ער האָט גע-
זאָגט, אַז ווען ער זאָל קיין מורא נישט האָבן, וואָלט ער אַ זעץ
געטון אין דער שויב אַריין און אַראָפּגעריסן די פֿאָרהאַנג.

— אינעווייניק זיצן רשעים — האָב איך מיך אָנגערופֿן —
וואָס וואָלט זיי געאַרט, די פענסטער זאָלן נישט זיין פֿאַרשטעלט?

האָט מיר אָבער עוזר געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז ס׳מוז אַזוי
זיין. אַז נישט, וואָלט אויפֿן הויף געווען שוואַרץ.

— זעסט דאָך — האָט ער צוגעגעבן — אַז עס זיצן דאָרטן

יונגען מיט מיידן. ער, עוזר אַליין, האָט געזען, ווי אַ זעלנער האָט אַרומגענומען אַ מויד און געקושט. אַלע זעלנער האָבן אַ טבע צו קושן מיידן.

כ׳ווייס נישט, וואָס מיט מיר האָט זיך אין יענער מינוט געטון. ס׳איז מיר הייס געוואָרן. מוז זיין, אַז פון דער הייסקייט האָט זיך ביי מיר אַרויסגעריסן:

— עוזר, דו וואָלסט געוואָלט אַ קוש טון רוכטשען?

— ביסט משוגע געוואָרן? דו מיינסט, זי איז אַבי ווער?

— חלילה, ווער זאָגט עס דען? כ׳ווייס דען נישט, ווער זי איז?

— דו קענסט זי נישט — האָט עוזר פאַרריסן נ׳קאָפּ — זי איז גאָר אַן אַנדערע. נישט גלאַט אַזוי אַ מיידל.

ער האָט עס געזאָגט מיט אַזאַ זיכערן אָנשטעל, אַז מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַז עוזר קען שוין רוכטשען מי יודע, ווי לאַנג; ער האָט שוין גערעדט מיט איר, ער איז שוין געגאַנגען מיט איר שפּאַצירן, און ס׳קאָן זיין, אַז ער האָט זי שוין געקושט אויך.

אין יענעם אויפדערנאַכט בין איך אַוועקגעגאַנגען פון עוזרן מיט אַ שווער האַרץ.

ס׳האָט מיך עפּעס געפּייניקט און כ׳האָב נישט געוואוסט וואָס. וואָס האָט עוזר אַזוי פאַרריסן דעם קאָפּ? איז ער טאַקע געגאַנגען מיט רוכטשען? האָט ער שוין טאַקע גערעדט מיט איר? אויב אַזוי, פאַרוואָס היט ער זיך פאַר מיר? און איז ער שוין יאָ געגאַנגען, פאַרוואָס שטייט ער הינטערן פענסטער און גייט נישט אַריין אינעווייניק?

ס׳איז געווען פאַר מיר אַ שווער רעטעניש. און נאָכמער רעטעניש איז מיר אויסגעקומען דאָס, וואָס עוזר האָט מיך איינמאָל געבעטן, איך זאָל אים מיטנעמען שבת אין דער טשאַיניע אַריין.

שבת בין איך געווען דער תקיף, איך — דער גאַנצער דעה־זאָגער. שבת האָב איך געזען רוכטשען אינגאַנצן, ווי גרויס זי איז געווען.

ס'האָט זיך גענומען דערפון, וואָס שבת נאָכן עסן האָט מיך די מאַמע אַראָפּגעשיקט צו חנטשען נאָך אַ טשאַיניק געקאָכט וואַסער.

עוזרן האָט זיין מאַמע נישט געשיקט. ערשטנס — איז ער געווען אַ סטודענטל, צווייטנס — האָט ביי זיי די גויאישע דינסט געקאָכט און געבאַקן אום שבת.

האָב איך מיך אָפּגעשמועסט מיט עוזרן, ער זאָל שבת פריער אַהיימקומען פון גימנאַזיע, וועל איך אים מיטנעמען.

די ביכלעך מיט די קאַיעטן האָט ער באַהאַלטן הינטער די שטיגן. דאָס היטל מיטן קריינדל האָט ער פאַררוקט אין אַ קעשענע אַריין, און אַזוי זענען מיר אַריין צו חנטשע אין דער טשאַיניע. ער — אין בלויזן קאָפּ, מיט דער צעשויבערטער, שוואַרצער טשופּרינע, איך — אין דער שבתדיקער קאַפּאָטע מיטן טשאַיניק אין דער האַנט. עוזר האָט גאוהדיק אַ שאָקל געטון מיט דער טשופּרינע און איז שטיין געבליבן ביי דער טיר, איך — כאָטש ס'האַרץ האָט געקלאַפּט, ווי אין אַ גזלן, בין געגאַנגען גלייך אַהין צו די צוויי מעשענע קראַנען.

רוכטשע אַליין האָט מיר אָנגעצאַפּט דאָס וואַסער. אַ הויכע מיט די חן-גריבעלעך אין דער גאָמבע, אין אַ ווייס בלוזקעלע, וואָס האָט געשמעקט מיט שבת-אויבס און מיט האָניג-קיכלעך, איז זי געשטאַנען אביסל אָפּגעבויגן און געוואַרט, ביז דער טשאַיניק וועט פול ווערן. ביי די טישן זענען געזעסן מיידן מיט יונגען, רויטע, צענומענע. רוכטשעס מאַמע, חנטשע די אלמנה, איז אויך דאָרט געזעסן מיט אַ יונג און אַריינגעלאַכט אים אין פּנים. איך האָב אָבער דאָס אַלץ נישט געזען, אויסער רוכטשעס גראַנאַטענעם קאָפּ און אויסער די קליינע, ווייסע הענט אירע. כ'האָב אויך געזען, אַז בשעת דאָס קאָכנדיקע וואַסער איז געלאָפן אין טשאַיניק אַריין, האָט רוכטשע עטלעכע מאָל אויסגעדרייט ס'פּנים צו דער טיר, וואו ס'איז געשטאַנען עוזר.

האָט זי זיך איבערגעוואונקען מיט עוזרן? קענען זיי זיך טאַקע?

מיר איז הייס געוואָרן אין די אויגן, ווי דורך אַ נעפּל

האָב איך געזען, ווי פון טיש אַוועק האָט זיך אויפגעהויבן אַ זעלנער'ל מיט אַ נידריק-געשוירענעם קאָפּ און געשאַרט זיך אַהער צו רוקטשען. ער האָט געמוזט זיין שיכור. אַז נישט, וואָלט ער זיך אַזוי נישט געוואַקלט און וואָלט נישט געהאַט די העזה — אַרויפצולייגן אַ האַנט אויף רוקטשעס טאַליע און שטופּן די שוואַרצע וואָנסעלעך איר אין פּנים אַריין.

— קום — האָט ער געלאַכט מיטן גאַנצן מויל ציין — קראַסאַוויצע מיינע, גיב די מאָרדאָטשקע, פּרעלעסט מאָיאַ...

איך האָב שוין געהאַלטן דעם טשאַיניק וואַסער איןביידע הענט. ער איז געווען שווער, אַזוי ווי אָנגעפּולט מיט זאַמד. אָבער נאָך שווערער איז געווען דאָס געפיל, וואָס האָט מיך צוגעדריקט ביים האַלז. ווען כ'האָב נישט קיין מורא, נעם איך דעם טשאַיניק און גיב איהם אַ גאָס אויס אויפן קאָפּ פון געמיינעם זעלנער'ל...

ערגער אָבער איז געווען מיט עוזרן. ער איז געשטאַנען ביי דער טיר מיט איבערגעבערענטע פּלעקן אויפן אויסגעצויגענעם פּנים. ער איז אצינד געווען העכער, ווי שטענדיק. אַזוי פלעגט ער אויסזען, ווען ער האָט געזאָגט „סטיכי״.

כ'ווייס נישט, ווי אַזוי. נאָר מיטאַמאָל האָב איך דערזען עוזרן שטיין נעבן קעסל. ער איז געווען ווייס, ווי די קרוגן אויפן טיש. די אויבערשטע ליפּ זיינע האָט געשוויצט.

— סוואָלאָטש! — האָט ער פּלוצלינג אַ וואָרף געטון ביידע הענט אין דער לופט אריין — סוואָלאָטש, מערזאַוויעץ!

ס'האָט זיך דערהערט אַ רוקן מיט בענקלעך. עמעצער האָט לאַנג און פויל אַ שנאָפּל געטון אונטער דער נאָז:

— טשטאָ-אָ-אָ?...

און געלאָזט זיך גיין מיט בערישע טריט אויף עוזרן און אויף מיר.

עוזרן האָט חנטשע די אלמנה געגעבן אַ נעם אָן פון הינטן און גיך אַרויסגעשטופּט. איך בין אַליין אַרויסגעפאַלן. פון טשאַיניק האָבן געשפּריצט הייסע טראָפּנס וואַסער. כ'האָב נישט געזען, וואו כ'גיי. נאָך אַ מינוט, און כ'וועל פאַלן. נאָך אַ מינוט, און כ'וועל זיך אָפּשרפּענען אויף ס'טויט.

אין דרויסן האָב איך שוין עוזרן נישט געזען. הינטער מיר האָב איך געהערט אַ געלעכטער, אַ פּרעמדס, אַ שפּיציקס. דאָס דאָזיקע געלעכטער האָט נאָך ערגער געבריט, ווי דער קאָכנדיקער טשאַיניק.

אַ גאַנצן שבת האָב איך מיך געשעמט און מורא געהאַט אַראָפּצוגיין. ערשט אויפדערנאַכט, נאָך הבדלה, האָב איך מיך, אַזוי ווי אַראָפּגעגנבעט.

אַז כ׳האָב דערזען עוזרן, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ער איז קלענער געוואָרן.

עוזר האָט מיר געזאָגט, אַז ס׳האָט ווייניק געפעלט, ער זאָל דאָס זעלנער׳ל דערשטיקן. און אַז ער וועט אים נאָך דערשטיקן אויך. וואָרום, וואָס פאַר אַ „פּראַווע" האָט אַזאַ ליטוואַק־חזיר אַרומצוגעמען רוכטשען ביי דער טאַליע?

עוזר האָט אין יענעם אויפדערנאַכט אַ סך געשוויגן, זיין צעשויבערטע טשופּרינע האָט אויסגעזען צו זיין נישט־זיינע. ער האָט מיר געזאָגט, אַז ס׳איז אים אַ רחמנות אויף רוכטשען. ווען ער זאָל האָבן געלט, וואָלט ער אויף גאָרנישט געקוקט און חתונה געהאַט מיט איר. ער וואָלט מיט איר אַוועקגעפאָרן אין אַ ווייט לאַנד אַריין. זי וואָלט נישט באַדאַרפט דערלאַנגען קיין טיי. ער, עוזר, וואָלט איר געזאָגט אַלע „סטיכיס" פון אויסנווייניק. ס׳וואָלט געווען גוט, זייער גוט.

כ׳פאַרשטיי, ס׳וואָלט טאַקע גוט געווען. אָבער וואָס וואָלט איך געטון איינער אַליין? צי וואָלט מיר אויך אַזוי גוט געווען? און גלאַט, וואָס הייסט, ער וואָלט חתונה געהאַט מיט רוכטשען? וואָס איז ער שוין ראוי לחופה? און וואו וועט ער נעמען אויף פּרנסה? און וואָס וועט ווערן מיט דער גימנאַזיע?

מיר איז רוכטשע אויך אַ שאָד. כ׳האָב אויך רחמנות אויף איר. ווען איך זאָל האָבן געלט, וואָלט איך מיט רוכטשען נישט חתונה געהאַט. ס׳איז דאָך נאַריש צו רעדן. איך וואָלט איר געגעבן דאָס גאַנצע געלט — זאָל זי זיך ארויסציען פון דער טשאַיניע אין אַ שענערער גאַס אַריין. זאָל זי דאָרט וואוינען, עסן, טרינקען און שוין.

זאָגט מיר אָבער עוזר, אַז איך בין אַ שוטה און אַ בהמה. וואָס וועט זי טון איינע אַליין אין יענער דירה?

— וואָס זאָל זי טון? זי וועט עסן, טרינקען און לאָזן זיך וואוילגיין.

— אַזוי ווי אין דער הגדה שטייט — מאַכט עוזר חוזק — דאָס איז גאָרנישט. דער עיקר איז, מען זאָל זי ליב האָבן.

— ווער זאָל זי דאָס ליב האָבן?

— איך — גיט עוזר אַ נעם צו די פויסט צום האַרץ.

מיך דריקט ווידער עפּעס אין האַלז. עס ווערט נאָך שווערער, ווי היינט בייטאָג, ווען דאָס זעלנערל האָט אַרומגענומען רוכטשען. איך פיל, אַז אַצינד וואָלט איך עוזרן געקאָנט אַראָפּלאָזן אַ פּאַטש.

— איבעראַכט-טאָג שבת וועסטו ווידער גיין נאָך טיי? — פרעגט מיך עוזר זייער שטיל.

— כ׳ווייס נישט. מן-הסתם.

— זאָג-זשע רוכטשען — רעדט עוזר פאַרקלערט — אַז איך וויל מיך זען מיט איר.

— ווערסט דען נישט מיטגיין?

— ניין. זאָלסט איר זאָגן, אַז כ׳על וואַרטן אויף איר שבת-צונאַכטס אויף דער וואַרשעווער גאַס, ביים קרימינאַל.

ער געזעגנט זיך נישט מיט מיר. ער לאָזט מיך זיצן איי-נעם אַליין אויפן גאַניקל און גייט אַראָפּ מיט פּאַמעלעכע טריט. ער גייט ווי אַ דערוואַקסענער מענטש, וואָס האָט גרויסע דאגות.

צו שבת איז נאָך געבליבן אַ גאַנצע וואָך. אַז מען זאָל וועלן איבערציילן וויפיל שעה און וויפיל מינוט ס׳איז נאָך גע-בליבן צו שבת, קען מען אַראָפּ פון זינען.

סיי-ווי-סיי ווייס איך נישט, וואָס עס טוט זיך מיט מיר. אומעטום גייען מיר נאָך רוכטשע מיט עוזרן. איך זע זיי אויפן אויפגעמישטן חומש, אויף דער רוסישער גראַמאַטיקע, אויף דער שוואַרצער „דאָסקע״ — אומעטום.

מאַטיאַס לערער רייסט שטאַרקער ביי די אויערן און שלאָגט

מיט אַן אײזערנער פויסט אונטער דער גאָמבע. דער רבי ר׳ דוד האָט אָנגעהויבן לערנען מיט אונז דקדוק: פקד, פקדתי... מען ברעכט זיך אויס די ציין. ביי מיר אין קאָפּ קלינגען כסדר עוזרס רייד:

— זאָלסט איר זאָגן, אַז כ׳על וואַרטן ביים קרימינאַל — פקד, פקדתי — אויף דער וואַרשעווער גאַס.

קאַפּיטל צוויי און דרייסיק

אויפן אַנדערן שבת בין איך ווידער געגאַנגען נאָך קאָכנדיק וואַסער. אין דער טשאַיניע איז געווען אויסגעשיט מיט טרוקן זאַמד. פון די צוויי לאַנגע טישן האָבן אַראָפּגעפּאַכלט פריש-געוואַשענע טישטיכער. ס׳האָט דאָ היינט אויסגעזען, אַזוי ווי מען וואָלט געוואַרט אויף מחותנים.

ביי איין טיש, אין סאַמע שפּיץ, איז געזעסן אַ יונג מיט אַ מויד, זיי האָבן גערעדט צו זיך זייער שטיל און געקוקט זיך אין די פּנימער אַריין. מער קיין געסט זענען אַצינד נישט געווען. פון הינטער אַ רויט-געבלומטער פאָרהאַנג, וואָס האָט געפירט אין אַ טונקל אַלקערל אַריין, האָט זיך געשטיקט אַ איינגעהאַלטן, נחתדיק געלעכטערל.

— הער שוין אויף — האָט דאָס געלעכטערל געזאָגט — וואָס האָסטו נישט קיין צייט, וואָס?

לויטן קול האָב איך מיך משער געווען, אַז דאָס מוז זיין חגטשע די אלמנה אַליין. רוכטשע האָט היינט אויסגעזען בלאַס. זי האָט מיר אָנגעצאַפּט וואַסער אין אַלע פּאָר מינוט אומרואיק אויסגעדרייט ס׳פּנים צו דער געבלומטער פאָרהאַנג.

דאָס וואַסער אין טשאַיניק אַריין האָט זיך געגאָסן פּאַמע־לעך. איך בין געשטאַנען, אַזוי ווי אויף הייסע קוילן. כ׳האָב דאָך היינט געהאַט עפּעס צו זאָגן רוכטשען. אָבער ווי אַזוי זאָגט מען עס איר? פון וואָס הייבט מען אָן? און אפשר אינ־גאַנצן נישט זאָגן? וואָס בין איך עפּעס עוזרס שליח?

נאָר אָט האָט רוכטשע אויפגעהויבן אויף מיר איר בליק, באַטראַכט מיך מיט פאַרמרוּזשעטע אויגן. מיר אָבער האָט זיך אויסגעוויזן, אַז זי קוקט נישט אויף מיר, נאָר צו דער טיר.

ס׳האָט מיר ווי׳ געטון דאָס גאַנצע לייב. כ׳האָב איר געוואָלט זאָגן, אַז עוזר וועט היינט נישט קומען, ער וועט שוין קיינ־מאָל נישט קומען, עוזר איז געשטאָרבן. נאָר אינמיטן האָב איך ווידער דערהערט פון הינטער דער געבלימטער פאָרהאַנג אַפּער:

— וואָס טוסטו, פּאַלעק? נו, הער שוין אויף...

רוכטשע האָט זיך אַ שאָקל געטון.

— ווי הייסטו? — האָט זי מיך צו הויך געפרעגט.

— מענדל.

— וועמענס ביסטו?

— פרומעט דוד־פּרויקעס.

— עטס וואוינט אויף דעם הויף?

— יאָ.

— אין יענער דאָרט, מיט דער טשופּרינע, איז דיין חבר?

— יאָ, מיין חבר, עוזר.

— פאַרוואָס איז ער היינט נישט מיטגעקומען?

— ער גייט אין גימנאַזיע. ער האָט נישט קיין צייט. ער לערנט זיך.

— וואָס לערנט ער זיך?

— „סטיכי״.

— וואָעס? — האָט רוכטשע פאַרשאַרצט ס׳גאַנצע פּנים און פון אַלע קנייטשעלעך האָט אַרויסגעשטיקט אַ געלעכטער.

כ׳האָב נישט פאַרשטאַנען, פון וואָס ס׳איז דאָ אַזוי צו

לאַכן. כ׳האָב אויך נישט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס רוכטשע האָט אין אַ מינוט אַרום געזאָגט:

— זאָג אים, דעם חבר דיינעם, אַז ער געפעלט מיר.

איך ווייס נישט, וואָס מיט מיר איז אין יענער מינוט געווען, צי דער טשאַיניק איז געוואָרן צו שווער, צי איך אַליין. נאָר כ׳האָב מיך בשום אופן נישט געקאָנט רירן פון אָרט.

— האָסט נאָך עפּעס געוואָלט?

איך האָב געפילט, אַז אַצינד וועט געשען אַן אומגליק. אָדער כ׳וועל אַנידערפאַלן און צעוויינען זיך, אָדער כ׳וועל מיטן טשאַיניק עמעצן פּלעטן ב׳קאָפּ.

רוכטשעס אויגן האָבן געקוקט אויף מיר גרויס און וואַרעם. פון איר ווייס בלוזקעלע איז אויך געגאַנגען אַזאַ וואַרעמקייט.

זי האָט זיך צו מיר צוגעבויגן און נאָכאַמאָל, אָבער מיט אַן איינגעהאַלטן פאַרסודעט קול, געפרעגט:

— האָסט נאָך עפּעס געוואָלט?

— עוזר — האָב איך גענומען שטאַמלען — עוזר וויל רעדן.

כ׳האָב נישט געקענט ענדיקן.

— ער האָט געזאָגט — האָב איך מיך געקרעקט מיט יעדן וואָרט—אַז ער וועט היינט אויפּדערנאַכט וואַרטן בּיים קרימינאַל.

ביים טיש האָט זיך די מויד צעלאַכט. היינטער דער נעבלימטער פאָרהאַנג איז געווען צו שטיל. רוכטשען האָב איך שוין אינגאַנצן נישט געזען. כ׳האָב נאָר געפילט אונטער דער נאָמבע אַ וואַרעמע האַנט, אַ גלאַטע, אַזוי ווי סאַמעט.

— כ׳על קומען, זאָג עוזרן, אַז כ׳על קומען.

ווי אַזוי איך בין אַרויס, ווייס איך נישט. דאַכט זיך, אַז עמעצער האָט מיר נאָכגעוואָרפן דעם טשאַיניק.

אויף אונזערע שטיגן האָב איך געטראָפן עוזרן.

— האָסט געזאָגט? — איז ער כמעט ווי אַרויפגעפאַלן אויף מיר.

— כ׳האָב געזאָגט — האָב איך בייז געענטפערט.

— נו?

— זי וועט קומען.

ער האָט געקריגן אַ רויט פּנים מיט נאָך רויטערע אויגן.

— מענדל — האָט ער גענומען שפּרינגען — מענדל, וועסט זען, וועסט מיטפאָרן מיט אונז. מ׳עט דיך מיטנעמען.

זיין פרייד האָט מיך נישט געפרייט. פאַרקערט, אין מיר האָט געברענט, אַזוי ווי אין קאָכנדיקן טשאַיניק. כ׳האָב פּלוצלינג גענומען לויפן אַרויף אויף די שטיגן, און ווען כ׳בין שוין געווען נאָענט פון אונזער שטוב, האָב איך מיטן גאַנצן כעס אַראָפּגעשריגן:

— גוי, אַפּיקורס! כ׳וויל נישט מיטפאָרן. כ׳האָב דיך אין דער ערד מיט דיין רוכטשע.

ער איז נאָכגעלאָפן:

— מענדל, מענדל! וואָס טוט זיך מיט דיר?

אָבער כ׳האָב אים אַצינד אַזוי פיינט געהאַט, אַז מיך וואָלט גאָרנישט געאַרט, ווען ער פאַלט אַראָפּ און צעברעכט ביידע פיס.

אַ גאַנצן נאָכמיטאָג בין איך געלעגן אין שטוב. כ׳האָב אָפּגעמאַכט ביי מיר, כ׳זאָל אויפדערנאַכט אויך נישט אַראָפּגיין. בכלל, וועל איך מיך שוין מער אויפן הויף נישט ווייזן. די שוועל פון דער טשאַיניע וועט מיין פוס מער נישט איבערטרעטן. אויס. אויס מיט עוזרן, אויס מיט רוכטשען. כ׳דאַרף זיי ביידע אויף כּפּרות.

צו שלש־סעודות האָט זיך אויף אונזער דאַך־פענסטער אַרויפגערוקט אַ בלויער שאָטן. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז ס׳איז עוזר. אין שטוב האָט מען געשפּירט אַ ריח פון הערינג, די מאַמע מיט אַ שכנטע זענען געזעסן ביים אויוון און איינס ס׳אַנדערע עפּעס איינגערוימט.

כ׳האָב געקוקט אין הימל אַריין, צי מען זעט שוין שטערן. גלאַט אַזוי געקוקט. פאַר מיינעטוועגן האָט מען היינט אינגאַנצן נישט געמעגט אָנצינדן קיין ליכט. אז סיי־ווי־סיי וועל איך נישט אַראָפּגיין.

אָבער נאָך הבדלה, ווען דער טאַטע אַליין האָט אַראָפּגענומען דאָס שבתדיקע טישטוך און אויפן נאַקעטן טיש אַוועקגעלייגט אַ שטיקל קרייד, און די מאַמע האָט זיך געגרייט אַוועקצוגיין צו דער מומע מרים, האָב איך שוין לענגער אין שטוב נישט געקענט איינזיצן. כ׳האָב געכאַפּט אויף מיר דעם פּאַלטן און בין געלאָפן צו דער טיר.

— וואוהין לויפסטו דאָס אַזוי? — האָט די מאַמע מיך אָפּגעשטעלט אינמיטן.

— כ׳לויף נישט, כ׳גיי אַראָפּ צו עוזרן.

— זע נאָר, ווי דאָס האָט קיין צייט נישט. ער וועט נישט אַנטלויפן, דער עוזר דיינער.

— ער וואַרט אויף מיר אונטן.

— וועט ער וואַרטן נאָך אַ מינוט. קנעפּל דיר צו בייַ האַלז. זאָלסט נישט לויפן, הערסט?

— ווער לויפט דען?

כ׳בין טאַקע אַרויסגעגאַנגען פון שטוב זייער פּאַמעלעך, אָבער פון די שטיגן האָב איך מיך געגעבן אַזאַ לאָז אַראָפּ, אַז כ׳האָב געהערט, ווי אין דער הויך, דאָרט ביי אונז, רייסט זיך אויף די טיר.

די לבנה, זעט אויס, האָט היינט געשיינט אומישנע. אַ גאַנצע, אַרומגעגומען מיט אַ ווייטער, קאַלטער בלויקייט, איז זי געגאַנגען איבער די דעכער און איבער די גאַסן, ווי אַ ווייסער שטורקאַץ. ס׳איז געווען בלוי אויף די שויבן, ווייס אין די רינשטאָקן און בלוי אויפן צלם פון דער רוסישער צערקווע.

די געוועלבער זענען אַלע געשטאַנען אָפן. יודן זענען אויף דראָזשקעס געפאָרן צו דער אַכטער באַן. איך האָב מיך געשאַרט צווישן די געוועלבער אַהין צום קרימינאַל. כ׳האָב אינגאַנצן פאַרגעסן, וואָס כ׳האָב היינט געהאַט אָפּגעמאַכט ביי מיר. אַז כ׳האָב גאָר אינגאַנצן נישט געטראַכט דערפון אַצינד, כ׳האָב נאָר געוואָלט זען, צי רוכטשע מיט עוזרן וועלן זיך טאַקע טרעפן.

פונדערוויטנס זע איך, ווי אויפן טראָטואַר פאַר דער רוסישער צערקווע ליגט אַ גרויסער, ווייס-בלויער פלעק. שוואַרצע פיס שניידן אים פון צייט צו צייט דורך. דאָס גערטנדל אַרום קרימינאַל פאַרשטעלט מיך. איך קאָן אַלץ זען, מיך זעט קיינער נישט.

זע איך טאַקע, ווי אין גרויסן, בלוי-ווייסן פלעק האָבן זיך אָוועקגעשטעלט אַ פּאָר לאַנגע פיס, קיינער אין שטאָט האָט נישט אַזעלכע לאַנגע פיס, ווי עוזר.

ער שטייט און קוקט זיך אַרום אויף אַלע זייטן. אַז איך רוק מיך אַרויס אַביסל מער פון הינטערן גערטנדל, זע איך אַפילו עוזרס פּנים. עס איז פאַרריסן אַרויף. ער זעט אויס, עוזר, ווי אַ גרויסער פויגל אויף אַ באַרג.

צום ערשטן מאָל, זינט איך קען עוזרן, זע איך אים מיט אַ שטעקעלע. ער גיט אַזאַ דריי מיטן שטעקעלע אין דער לופטן, גיט אַזאַ גיי הין און צוריק איבערן טראָטואַר און פאַררייסט נאָך מער דאָס פּנים אויף דער לבנה אַרויף.

איך אַליין רייס אויך מיט ס'פּנים. נישט אַנדערש, נאָר פון דאָרטן טאַקע דאַרף אַראָפּפאַלן רוכטשע.

עוזר אַליין אַרט מיך נישט אַצינד. אין דער איצטיקער מינוט האָב איך אים אַפילו נישט פיינט אויך. עס גיט מיר נאָר אַ ברי אונטערן האַרץ דאָס וווּל-יונגערישע שטעקעלע זיינס און דאָס דרייען דערמיט אין דער לופטן.

רוכטשע, זעט אויס, איז נישט געקומען. אַנדערש נישט, נאָר קום אים אַהער צום קרימינאַל.

כ'האָב אַ נקמה אָן עוזרן. זאָל ער נישט האָבן די חוצפה צו זאָגן, אַז ער וויל חתונה האָבן מיט איר און נאָך דער חתונה וועט ער איר זאָגן אַלע „סטיכים" פון אויסנווייניק.

לאַנג אָבער האָט מיין נקמה מיך נישט געוואַרעמט. רוכטשע איז יאָ געקומען.

אָט גייט זי אַריבער די וואַרשעווער גאַס. נישט זי גייט, נאָר זי לויפט אַריבער.

מיך זעט זי נישט, כאָטש זי גייט פאַרביי פאַרן גערטנדל

פון קרימינאַל. עוזר שטייט שוין נישט אין סאַמע מיט פון פלעק, נאָר אַביסל אָפּגערוקט. מיטן שטעקעלע פּאָכעט ער שוין נישט.

מיר דאַכט זיך, אַז וואָס נענטער רוכטשע דערגייט צו עוזרן, מער דערווייטערט ער זיך, עס קומט אויס, אַזוי ווי ער וואָלט זיך געדוקט הינטערווייל׳עכטס.

איך גיי הינטער רוכטשעס פּלייצעס. זי בלייבט שטיין אין בלוי־ווייסן פלעק, וואו עוזר איז מיט עטלעכע מינוט פריער געשטאַנען. ער האָט זיך אַצינד אַריינגערוקט אין דער שפּאַציר־גאַס. רוכטשע גייט אויך אַהין.

אָבער מיט אַמאָל גיט זיך עוזר אַ דריי אויס מיטן רוקן צו רוכטשען. ער וואַרפט אַוועק דאָס וואוילערישע שטעקעלע אינמיטן גאַס אריין, און אַליין, גאַרנישט מיט זיינע כּחות, נעמט ער לויפן אַראָפּ צום אַלטן גאָרטן צו. נישט אַנדערש, נאָר ער האָט עמעצן דערזען, אָדער ער איז משוגע געוואָרן.

איך אַליין האָב אויך געמוזט משוגע ווערן, אַז נישט, וואָלט איך מיך נישט געלאָזט לויפן נאָך עוזרן און וואָלט אים נישט נאָכגעשריגן מיט אַזאַ בהלהדיק קול:

— עוזר, עוזר!

— שטיי, וואו לויפסטו? — האָט מיך רוכטשע אָנגעכאַפּט ביים קאָלנער און גענומען מיט מיר שאָקלען, ווי מיט אַ לולב.

זי איז אויך געלאָפן. אויפן אָרט, וואו זי האָט מיך געכאַפּט, איז געווען טונקל. כ׳האָב רוכטשעס פּנים נישט געקאָנט זען. כ׳האָב נאָר געפילט, אַז עס גייט פון איר אַ היץ און אַ כּעס.

— לויף נישט — האָט זי שווער געזאָגט — ער איז אַ ראַצפּאַס, דער חבר דיינער. דו דאַרפסט נישט לויפן, דו האָסט דאָך מיך ליב.

איך האָב איר נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפערן. פון אירע רייד איז מיר געוואָרן הייס אין די פּיס. גאָט איז מיין עדות, אַז איך אַליין וואָלט אויך אַצינד אַנטלאָפן.

— קום אביסל — האט זי געזאגט און גענומען מיך אונ־טערן אָרעם.

אצינד איז מיר שוין הייס געוואָרן אין קאָפּ אויך. כ׳בין געגאנגען לעבן איר און געפילט, אז אהיימגיין וועל איך שוין היינט נישט. ס׳וועט דאָ זיכער אן אומגליק געשען.

— פארוואָס איז ער אנטלאָפן, דער דרעקמאן? — האט זי בייז געזייעט צווישן די ציין.

איך האָב אויך נישט געוואוסט, פארוואָס ער איז אנט־לאָפן. נישט אנדערש, נאָר ער האט געמוזט דערזען דעם טאטן זיינעם, אָדער עמעצן פון דער גימנאזיע.

— וואָס האט ער מורא געהאט, דער ראָצער? — האט זיך רוכטשע אלץ נישט געקאָנט שטילן.

איך האָב זי געוואָלט פרעגן, צי עוזר האט איר טאקע געזאָגט, אז ער וועט חתונה האָבן מיט איר און אוועקפאָרן אין ווייטע לענדער אריין. כ׳האָב אויך געוואָלט וויסן, צי זיי פירן א ליבע. אָבער אינמיטן האט זיך רוכטשע אָפּגעשטעלט, ארויס־געלאָזט מיין אָרעם און געפרעגט:

— ווי אלט איז ער, דער יאָט?

— ער לייגט שוין תפילין.

— און דו?

— כ׳על שוין באלד אויך לייגן.

פון אונטערן קרימינאל־פארקאן איז ארויס די לבנה. די גאנצע שפאציר־גאס איז געוואָרן בלוי.

— לאָמיר זיך זעצן — האט רוכטשע געזאָגט און צוגע־פירט מיך צום דייטשישן קלויסטער.

ארום איז געלעגן א בלויער שניי. מיר האָבן זיך געזעצט אויף די ברייטע טרעפּ, וואָס פירן אין קלויסטער אריין. רוכטשע האט מיך ארומגענומען ביים אקסל און צוגעלייגט איר באק צו מיינער.

כ׳האָב מורא געקריגן. כ׳האָב נישט געוואוסט, וואָס צו טון. כ׳האָב אָבער געוואָלט, אז עוזר זאָל אצינד פארבייגיין און זען.

— האסט שוין געקושט אמאל א מיידל? — האט רוכטשע געפרעגט.

— ניין.

— און מיר וואלסטו געוואלט א קוש געבן?

כ׳ווייס נישט, צי כ׳האב איר געענטפערט. כ׳האב גאר קיין צייט נישט געהאט צו ענטפערן. רוכטשע האט שוין געהאלטן איר וואַרעם מויל אויף מיינע ליפּן. צי אפשר איז גאר געוועזן פאַרקערט.

כ׳ווייס אויך נישט, צי האב איך עפּעס געטראַכט אין יענער מינוט. דער קאָפּ איז מיר געהאַט אַוועקגעפאַלן. כ׳האב נאר געהערט א שטיל, הייס קול:

— פּאַמעלעך. בייס נישט, דו, ממזר דו, ווער האט דיך אויסגעלערנט אַזוי קושן?

ס׳האט מיר קיינער נישט אויסגעלערנט. כ׳האב צום ערשטן מאל אין מיין לעבן אויף אַן אמת געקושט א מיידל.

— האסט מיך ליב? — האט רוכטשע געוויקלט די הענט אַרום מיין האלז און אַרום מיין פּנים.

זי האט אַצינד געהאט נישט צוויי הענט, נאר הונדערט הענט. אומעטום זענען זיי געוועזן, די הענט אירע.

— כ׳האב דיך ליב.

— וועסט חתונה האבן מיט מיר?

— כ׳על חתונה האבן.

— וואס וועלן מיר טון נאך דער חתונה?

— מ׳עמיר אַוועקפאָרן אין א ווייט לאַנד אַריין — האב איך שוין נאָכגעזאגט עוזרס רייד — קיין אַמעריקע וועלן מיר פאָרן, כ׳על דיר זאָגן פון אויסנווייניק אלע „סטיכים”...

— וואָעס? וואס וועסטו טון?

— כ׳על אַרבעטן — האב איך מיך צוריקגעכאַפּט — כ׳על דינגען א דירה, וועסט גאָרנישט טון, נאר עסן און טרינקען און לאָזן זיך וואוילגיין.

רוכטשע האט זיך ווי א קאַץ, אָפּגערוקט פון מיר, פּאַמעלעך און פויל.

כ׳האָב זי געוואָלט צוציען, נאָך איין קוש געבן. אָבער מיט איר איז אין איין רגע געשען אַן אויסטערלישער שינוי. זי האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט. אַז איך האָב געוואָלט זיין שטאַרקער פון איר, האָט זי מיך געגעבן אַ שטופּ אָפּ פון זיך און מיט אַ פרעמד קול, אַ בייז, אַזוי ווי ביי אַן אַלטער גויע, האָט זי אַ וואָרף געטון:

— פּאָשאָל וואָן, ממזר איינער!

כ׳האָב נישט פאַרשטאַנען. ביזן היינטיקן טאָג איז עס מיר נישט קלאָר. מוז זיין, אַז דאָס פאַרשאָלטענע וואָרט „סטי־כי״ האָט אויף אייביק צעשטערט מיין חלום וועגן רוכטשען.

זי האָט זיך אַפילו נישט געזעגנט מיט מיר. זי איז אַנט־לאָפן, אַזוי ווי עוזר איז אַנטלאָפן פון איר.

אויף דער גאַנצער שפּאַציר־גאַס בין איך אַצינד געשטאַ־נען איינער אַליין. הינטער מיר — דער שוואַרצער דייטשישער קלויסטער; פאַר מיר — דאָס שלאָפנדיקע קרימינאַל, איבער וועלכן די לבנה רוקט זיך, ווי הינטער אַ הייטל.

אַ גאַנצע נאַכט האָט מיך רוכטשע געקושט אין חלום. אינדערפרי האָט מיר די מאַמע געקוקט אין די אויגן אַריין און מיט אַנגסט געפרעגט, וואָס כ׳האָב אַזוי געשריגן אין שלאָף און פאַרוואָס כ׳האָב געשאָלטן עוזרן.

כ׳האָב אים טאַקע געשאָלטן נישט נאָר אין חלום, נאָר אויף דער וואָר אויך. כ׳האָב זיך מער נישט געוואָלט זען מיט אים. דאָס איינציקע, וואָס מיך איז אָנגעגאַנגען, איז געווען רוכטשע. כ׳בין געלאָפן צום דייטשישן קלויסטער, אפשר וועט זי קומען. כ׳בין שבת געגאַנגען נאָך קאָכנדיק וואַסער, אָבער רוכטשע האָט מיר דאָס וואַסער נישט אָנגעצאַפּט. זי האָט זיך אַרומגעדרייט מיט צעשויבערטע האָר, מיט נאַקעטע הענט. זי איז פאַרביי־געגאַנגען פאַר מיר און האָט מיך נישט געזען.

קאַפּיטל דרײַ און דרײַסיק

ס'קאָן זײַן, אַז אַ שטיק האָט עס זיך גענומען דערפֿון, וואָס אין דער טשאַיניע גופא איז איבערן זומער געשען אַ גרויסער שינוי.

עפּעס פֿון זיך אַליין האָבן צו חנטשע דער אלמנה אָנגעהויבן קומען ווייניקער יונגען מיט ווייניקער מיידן. חנטשע אַליין האָט שוין נישט געבאַקן קיין האָניג-לעקעך און נישט אַכטונג געגעבן די קרוגן מיט די גלעזער זאָלן גלאַנצן. מען האָט שוין נישט געזונגען קיין לידער, און קיין פּריש-געפּרעסטע טישטיכער זענען שוין אויף די טישן אויך נישט געלעגן.

מיר האָט זיך געדאַכט, אַז חנטשע איז ברוגז מיט רוכטשען. כ'האָב געזען, ווי דער יונג פּאַלעק, מיט די פּאַרדרייטע, שטייענדיקע וואָנסעס, זיצט שוין נישט מיט חנטשען הינטער דער געבלימטער פּאָרהאַנג, נאָר מיט רוכטשען. ער זיצט מיט איר ביים טיש און קוקט אין איר אַרײַן, ווי אין אַן אבן טוב.

כ'האָב פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז עפּעס נישט פּראָסט. האָט זיך מײַן שנאה, וואָס כ'האָב ערשט נישט לאַנג געהאַט צו עוזרן, אַריבערגעטראָגן אויף דעם דאָזיקן שוואַרצן יונג. כ'האָב אים טויזנט מאָל מער פֿײַנט געהאַט, ווי עוזרן. ער האָט דאָך אפילו קיין „סטיכי“ אויך נישט געקענט. טאָ וואָס פֿאַר אַ העזה האָט ער צו קוקן אַזוי אויף רוכטשען? ער עסט זי דאָך אויף מיט די אויגן.

חנטשע די אלמנה האָט אים אויך געמוזט פֿײַנט האָבן. אין מײַנע אויגן האָט זי אים גערופֿן: „שנאָרער“, „לויזן-פּויקער“, גיי אַרבעטן, האָב דיר אַ שוואַרץ לעבן.

דער יונג האָט געלאַכט מיט אַ פֿול מויל ציין. ער האָט זיך נישט געבייזערט, נישט צוריקגעזידלט, ער האָט נאָר גע-

זאָגט, אַז אויב זי וועט נישט אויפהערן, וועט ער מאַכן פון איר קרעפּל-פלייש.

אין הויף האָט מען געוואוסט, אַז חנטשע קריגט זיך אַרום מיט פּאָלעקן. מען האָט געהערט די געשרייען און די קולות. מיין מאַמע האָט אָבער געהאַלטן, אַז כאָטש זיי רייסן זיך אַרום, וועט דער שוואַרצער פּאָלעק אינגיכן חתונה האָבן מיט חנטשען.

זי האָט נישט געזאָגט קיין ליגנט די מאַמע. אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט חנטשע געקויפט ביי זישע סופר אַ טלית מיט אַ בלוי-זיידענער עטרה. די געוועלבער אויף דער וואַר-שעווער גאַס האָבן געלייזט פאַר שטיקלעך לייוונט און פאַר אי-בערציג. אויפן אייגענעם הויף האָט חנטשע געדונגען אַ שטוב מיט אַ קיך. נאָך דער חתונה וועט זי דאָך נישט גיין וואוינען אין דער טשאַיניע.

אברהמל דער מעבל-סוחר האָט אַריינגעשטעלט צוויי יע-שענאָווע בעטן מיט אַ דעמבענער שפּיגל-שאַנק.

חנטשע אַליין, כאָטש זי איז געווען פּאַרטון און פּאַרפאַ-רעט, האָט זי, פונדעסטוועגן, אין יענע טעג אויסגעזען ווייסער און געסקלאַרעוועטער.

זי האָט געלאָזט אָנ פּנייען פאַרן יונג אירן אַ קאַמגאַרע-נעם אַנצוג, באַשטעלט פאַר אים נאָך אַ פּאָר קאַמאַשן, מושווה געוואָרן מיט סימעק קלעזמער און צעשיקט חתונה-בריוולעך צו אַלע זעלנערלעך און צו אַלע יונגען מיט מיידן, וואָס זענען געווען איינגייער צו איר אין דער טשאַיניע אַריין.

נאָר פּלוצלינג, אַ טאָג צי צוויי פאַר דער חופּה, ווען חנ-טשע האָט שוין געהאַט אָנגעבאַקן צוויי גרויסע צוקער-לעקעכער, און אין אַ באַליע יענען אַרומגעגאַנגען לעבנדיקע קאַרפּן — איז געשען אַ בראָך.

געוואָר געוואָרן איז מען באַלד אינדערפרי. ביי אונז אין שטוב איז מען נאָר-וואָס געהאַט אויפגעשטאַנען. דער טאַטע האָט געדאַוונט פון פּאַרנט- אויף די שויבן איז געלעגן אַ גאָל-דענער פּאַס הימל. די מאַמע איז אַרומגעגאַנגען אין נאַכט-קופּקעלע און שטילערהייט אונטערגעקרעכצט. זי האָט זיך נישט

גוט געפילט, די מאַמע. זי האָט נאָר געוואָלט צוגרייטן אָנבייסן און לייגן זיך צוריק אין בעט אַריין.

ס'איז געווען שטיל. מיטאַמאָל האָט זיך דערהערט אויף די שטיגן אַ געלויפעריי, עטלעכע קולות האָבן געדיכט גערעדט.

— ווער רעדט דאָס אַזוי געדיכט באַלד אינדערפרי? — האָט די מאַמע געמאַכט אַ טריט צו דער טיר.

די טיר האָט זיך אָבער אַליין אויפגעפּראַלט. אַ פרעמד ווייבל מיט אַ טיכל אויפן קאָפּ האָט אין איין אָטעם אַריינגעוואָרפן:

— פרימעטל, גייען זי גאָר אַראָפּ. ס'איז דאָך איר אַ ווייסטע בראָך געשען.

וועמען ס'איז אַזאַ בראָך געשען, האָט דאָס ווייבל נישט געזאָגט. זי האָט, זעט אויס, נישט קיין צייט געהאַט. אַ זאָג געטון — און צוריק אַראָפּגעלאָפן פון די שטיגן.

די מאַמע האָט גענומען פאָרן מיט די הענט, אַזוי ווי אַ גאַנז, ווען מען יאָגט זי אונטער.

— און ווי מיר, נעבעך, נישט געשען — איז זי געלאָפן און געזוכט עפּעס צו נעמען אויף זיך — מענדל, לייזער, לויף נאָר אַראָפּ, זעטס נאָר, וואָס דאָרטן איז געשען?

דער טאַטע האָט געפירט זיינע טויבלעכע אויגן איבער דער צעטראָגענער מאַמע. ער האָט נישט געהערט, אָדער נישט פאַרשטאַנען. איך — אַ האַלב-אָנגעטועטער — האָב גיכער גענומען קנעפּלען די שיך, אַרויפציִען די שעלקעס. אָבער חי אויף להכעיס, איז מיר אַלץ געפאַלן פון די הענט.

פון הויף האָבן זיך געטראָגן געשרייען מיט געוויינען. נישט אַנדערש, נאָר עמעצער איז, חלילה, געשטאָרבן. איך האָב מיך ווי עס איז אָנגעטון און מיט איין שפּרונג אַראָפּגעגליטשט זיך אויפן פאָרענטש.

דער גאַנצער הויף איז פול געווען מיט מענטשן. פון אַלע גאַניקלעך און פון אַלע שטיגן זענען געלאָפן ווייבער מיט קינדער. אַלע האָבן גערעדט, אַלע האָבן געפרעגט און אַלע

האָבן זיך געשטופּט אין דער אָפענער טיר אַריין פון דער טשאַיניע.

חנטשע די אלמנה, אַ צעשויבערטע, אין אַ ווייס, קורץ הינטערקלייד, אין אַ פּאָר רויטע נאַכט-לעטשלעך מיט פּאָמפּאָ־ניקלעך, איז געלאָפן, ווי אַן אונטערגעצונדענע.

— מענטשן! יודן! דערבאַרמט אייך — האָט זי פאַרבראָכן מיט די הענט — זיי האָבן דאָך מיך איבערגעלאָזט אין איין העמד, דער גנב און די הור. זיי האָבן דאָך מיך בדלות גע־שטעלט. און ווי איז מיר, און אַ בראָך איז צו מיין לעבן... מענטשן, וואָס טוט מען?

זי האָט געקנייפּט שטיקער פון די באַקן, אויפגעפּראַלט די נייע דעמבענע שפּיגל-שאַנק, אויפגעהויבן דאָס דעקל פון קופערט און געוויזן:

— מיין שווערע האָרעוואַניע, מיין ביטערע פּראַצע. נעכט נישט געשלאָפן, נישט דערעסן, נישט דערטרונקען.

— ממזר! — האָט זי גענומען טופּען מיט די פיס — געמיינע הור, וואָס האָסטו געוואָלט פון דער אייגענער מאַמע, וואָס?

די ווייבער מיט די מיידן האָבן געשטעקט די נעז אין אָפענעם קופערט אַריין, אין דער ליידיקער שאַנק אַריין, גע־פרעגט, ווי אַזוי עס האָט געקענט געשען. האָט זי דען נישט געוואוסט, צי וואָס?

ווי אַזוי האָט זי געקענט וויסן, אַז זי האָט זיך גאָר גע־גרייט צו אַ חתונה. פונוואַנען האָט איר געזאָלט איינפאַלן, אַז דאָס טעכטערל אירס, די הור, פירט גאָר אַ ליבע מיטן הינטישן יונג! ווער האָט זיך געזאָלט ריכטן אויף אַזאַ צאָרן, אויף אַזאַ פינסטערן גזר פון הימל...

חנטשעס פנים איז געשוואָלן געוואָרן פון וויינען. זי האָט שוין נישט געהאַט קיין כח צו שרייען. זי איז געזעסן איבערן ליידיקן קופערט, ווי מען זיצט איבער אַן אבל. פרעמדע מענטשן זענען געלאָפן נאָך פּאָליציע. נאָר איידער פּאָליציע איז געקומען, האָט זיך חנטשע אויפגעריסן פון ליידיקן קופערט און גענומען

שמעטערן די ווייסע טיי-קרוגן, די טשאַיניקלעך מיט די גלעזער זי האָט אַראָפּגעריסן די געבלימטע פאָרהאַנג פון אַלקירל און געוויזן אַ צעקנוידערט אייזערן בעטל:

— דאָ איז זי געשטאָרבן, דאָס ממזרת — האָט זי אַ כאַפּ געטון דאָס איבערבעט און צעריסן עס אויף צוויי שטיקער.

די גאַנצע טשאַיניע איז ווייס געוואָרן פון פעדערן. די פעדערן זענען דורך די אָפענע פענסטער אַרויס אין הויף אַריין, אָפּגעזעצט זיך אויף דער פלומפּ, אויף די גאַניקלעך, אויף מענטשן. ווען פּאָליציע איז געקומען, איז חנטשע געלעגן אויף דער פּאָדלאָגע, צווישן די פעדערן און צווישן די צעהאַקטע שאַרבענעס, און אַריינגעקלאָגט דאָרטן, ווי מען קלאָגט אַריין אין אַ קבר.

זי האָט, נעבעך, געהאַט אויף וואָס צו קלאָגן, די אָרעמע חנטשע. מען האָט געזאָגט, אַז לא די, וואָס דער שוואַרצער פּאַלעק האָט זי באַגנבעט און איז אַנטלאָפן מיט רוכטשען, האָט ער נאָך די אלמנה איבערגעלאָזט מיט אַ בויך.

פון דער טשאַיניע איז קיין שריד ופליט נישט געבליבן. חנטשע איז געלאָפן צום נאַטשעלניק פון פּאָוויאַט, זי האָט אָנגעשפּאַרט אַפילו ביים גובערנאַטאָר, אָבער דער יונג מיט דער מויד זענען, ווי אין וואַסער אַריין.

מען האָט געזאָגט, אַז זיי זענען אַוועק קיין פּאַריז. מיין מאַמע איז אַפילו געוואָר געוואָרן, אַז פּאַלעק האָט פאַרקויפט רוכטשען קיין בוענאָס-איירעס, אָבער חנטשע האָט נאָך אַלץ נישט גערוט. געשריבן פּראָשעניעס קיין וואַרשע, געלאָפן צו אַדוואָקאַטן, ביז דאָס מויערל אויפן הויף האָט זיך אינגאַנצן פאַרמאַכט.

קיינער האָט עס מער נישט געוואָלט דינגען. די קלאָרגעפּוצטע שויבן זענען שטילערהייט פאַרגאַנגען מיט שוואַרצן שטויב. עמעצער האָט אַראָפּגעריסן די קליאַמקע פון דער טיר. אויפן דאַך זענען געזעסן קעץ. חנטשע אַליין איז אויפסניי אַוועקגעפאָרן קיין וואַרשע.

אויפן הויף איז געוואָרן אַ פּוסטקע. אין די אויפדערנאַכטן

האָב איך שוין מער נישט געקענט קוקן אין די פענסטער אַריין פון דער טשאַיניע.

מיט עוזרן האָב איך נישט גערעדט. נישט געטראָפן זיך מיט אים. כ׳האָב נאָר געזען, אַז ער איז אויפגעוואַקסן. ס׳האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ער איז צו הויך לויט זיינע יאָרן. נאָך אַ טאָג, און ער וועט קריגן אַ הויקער, אַזוי ווי דער טאַטע זייגער.

איך האָב מיך נישט געהאַט, וואו אַהינצוטון. נאָכן אומגליק מיט חנטשען איז אין שטוב ביי אונז אויך געוואָרן מרה-שחורהדיק. אין די שבת-צונאַכטסן איז מאָטל שטרוי, דעם טאַטנס שותף, נישט געקומען מער זיך חשבונען. ס׳איז נישט געווען, וואָס צו חשבונען, דאָס היי אויף די לאָנקעס איז פאַרפוילט געוואָרן, ס׳איז נישט געווען, וואָס צו קויפן און וועמען צו פאַרקויפן.

דער טאַטע איז, ווי געוויינלעך, אויפגעשטאַנען פאַרטאָג. ער האָט זיך לענגער געעסקט מיט זיין קראַנקן פוס, לענגער געזאָגט תהלים און געדאַוונט פון פאָרנט. מען האָט געגעסן אָפגעברענטע זופּ מיט זעלנעריש ברויט.

אויף שבת האָט די מאַמע געקויפט אַ שטיקל קאָפּ-פלייש, און אַנשטאָט פיש — געשטעלט אויפן טיש הערינג.

דער יעשען האָט זיך געשטעלט אַ שווערער, אַ רעגנדיקער. די קליינע שויבן האָבן ביי טאָג אוו ביינאַכט געוויינט. אויפן דאַך האָט כסדר געקאַפּיעט.

די מאַמע מיט טונקעלע קנייטשן אַרום מויל האָט געקרעכצט:

— מיט וואָס האָב איך מיך פאַרזינדיקט, אַז איך דאַרף אָפּקומען מיינע יאָרן אין אַזאַ בוידעם? לייזער, ווי לאַנג איז דער שיעור דאָ צו זיצן, לייזער?

כ׳האָב די מאַמע נישט פאַרשטאַנען. ערשטנס האָט זי דאָך דעם דאָזיקן בוידעם אַליין געדונגען, און צווייטנס, וואָס האָט דער טאַטע געקענט העלפן, אַז ס׳היי איז אין דער גאַנצער געגנט געווען פאַרפוילט, און אַז פּאָניע האָט גענומען קויפן געפּרעסט היי, וואָס מען האָט צוגעשטעלט פון רוסלאַנד.

האָט זיך אָפּגעטון פון אונזער שטוב די פרנסה. דער טאַ-

טע איז געגאַנגען צו מאָטל שטרוי באָרגן אַ גמילות־חסד, האָט מאָטל שטרוי געקנייטשט מיט די אַקסלען. פונוואַנען זאָל ער האָבן, אַז מען האַנדלט נישט?

אויפדערנאַכט איז דער טאַטע אַהיימגעקומען אַן איינגע־פאַלענער. פון שפּאַנצער זיינעם האָבן אַרויסגעקוקט שוואַרצע שטיקלעך וואַטע. די מאַמע האָט נישט געהאַט נ׳קאָפּ צו פאַרריכטן דעם שפּאַנצער. ס׳האָט זי געיאָגט פון שטוב. אַז סיי־ווי־סיי איז נישט געווען וואָס צו קאָכן, וואָס וועט זי זיצן?

מיך האָט מען אַהיימגעשיקט פון שקאָלע.

האָט די מאַמע איינמאָל אָנגעשריבן אַ בריוו קיין לאָדזש, צום רייכן ברודער אירן. זי האָט אים געשריבן, דעם ברודער, אַז איך, דאָס יונגל אירס, זיץ אין דער היים, מחמת זי האָט נישט צו באַצאָלן קיין שכר־לימוד. אַז אין שטוב גייט מען אויס פון קעלט, אַז דער מאַן אירער, לייזער, פאַרדינט נישט. — בעט זי אים, דעם ברודער, ער זאָל זיך מרחם זיין און אַרויסהעלפן איר אין דער נויט.

קיין תשובה איז נישט געקומען. די שאָטנס אין שטוב זע־נען געוואָרן גרעסער און קעלטער. אין גאַס זענען שוין געפאָרן שליטעלעך. די גלעקלעך האָבן פריילעך אַרויפגעקלונגען. כ׳זאָל אַראָפּקומען. אָבער כ׳האָב מיך געשעמט צו ווייזן אין גאַס, מען זאָל מיך נישט פרעגן, פאַרוואָס איך קום נישט אין שקאָלע אַריין.

ערשט ביים לעצטן חנוכּה־ליכטל האָט זיך איינמאָל נאָך־האַלבן טאָג געעפנט די טיר און ס׳איז אַריינגעקומען דער בריוו־טרעגער מיט דער ווייסער, יודישער באָרד.

— פּאַני לייזעראָוואַ — האָט ער גערעדט אויף דריי לשונות — דיענגי, געלט, פּיעניאָנדזע...

די מאַמע איז רויט געוואָרן. מיך האָט אָנגעהויבן דריקן היגטערן האַרץ־גריבל. נישט אַנדערש, נאָר די ווייסע, יודישע באָרד פון בריוו־טרעגער געהערט צו אליהו הנביא.

ער האָט געבראַכט אַ קוויטל, דער בריוו־טרעגער, אָפּצו־נעמען דאָס געלד אויף דער פּאָטשט.

די מאַמע, אַ קרענקלעך־פאַרוויטלטע, איז גלייך אַהינגע־

לאָפן. ס׳איז שוין אָבער געווען צו שפּעט. מען האָט שוין היינט נישט אויסגעצאָלט. פונדעסטוועגן איז די מאַמע צוריקגעקומען אָן אויפגעהייטערטע. זי האָט גלייך געמאַכט פייער, צוגעשטעלט באָרשט מיט קאַרטאָפל, וואָס האָבן היינט געשמעקט, ווי ווייַן. די לאָמפּ האָט געברענט ליכטיקער. אויפן קעגנאיבערדיקן דאַך איז געשטאַנען די לבנה, און פון אונזערע שייבלעך איז פאַמעלעך אַראָפּגעקראָכן די פראָסט.

איך האָב שוין מער גאָרנישט אין זינען געהאַט, ווי דאָס געלט, וואָס די מאַמע וועט מאָרגן אָפּנעמען פון דער פּאָטשט. ב׳בין זיכער געווען, אַז אַצינד זענען מיר רייך געוואָרן. מען וועט זיך ציען אין אַ שיינער דירה אַריין. די מאַמע האָט אויך דערמאָנט וועגן אַן אַנדערער דירה און וועגן אַ פּאָר נייע שטיוול פאַר מייַנעטוועגן.

בלויז דער טאַטע איז בייַ דער היינטיקער וועטשערע געווען שווייַגנדיקער, ווי אַלע מאָל, ער האָט געגעסן גלאָזיגער און געקוקט אין די שויבן אַריין מיט שטייענדיקע אויגן.

צומאָרגנס באַלד אינדערפרי איז די מאַמע געלאָפן אויף די פּאָטשט. איך האָב געוואַרט אין שטוב מיט אַ קלאַפּנדיק האַרץ. עטלעכע מאָל געעפנט די טיר און אַראָפּגעגאַנגען אויף די שטיגן.

ער האָט אָבער נישט געשיקט קיין סך, דער רייכער ברודער פון לאָדזש. ער האָט זיך פאַרענטפערט, אַז ס׳איז אַ שלעכטע צייַט, אַז ער האָט אַ טאָכטער חתונה צו מאַכן.

אָבער די שטיוול מייַנע האָט מען פאַרראָכטן. שכר־לימוד האָט מען באַצאָלט און פאַרן טאַטן האָט די מאַמע געקויפט אַ נייעם שפּאַנצער.

— וואָס עפּעס? — האָט דער טאַטע געפירט מיט דער צונג פון איין ווינקל מויל אין צווייטן אַרייַן.

— אַ שפּאַנצער.

— כ׳האָב דאָך אַ שפּאַנצער.

— מ׳שטיינס געזאָגט. ס׳פאַלט דאָך פון אים שטיקער.

— נגע... אַן איינפאַל. — האָט ער דעם שפּאַנצער פאַמעלעך

אַוועקגעלייגט און אַ שפּאַרע ווײַלע געקוקט אויף אים פונדער־ווייטנס.

ער האָט אים אָבער נישט אָנגעטון. אַ פּאָר טעג איז ער אַזוי געלעגן, דער שפּאַנצער, און קיינער האָט זיך נישט צוגערירט צו אים.

ערשט שבת אינדערפרי, ביים איבערטון די וועש, ווען די מאַמע האָט געהאַט אויפגערוימט דעם אַלטן, צעריסענעם שפּאַנ־צער — האָט זיך דער טאַטע לאַנג געדרייט הין און צוריק און סוף־כל־סוף אָנגעטון דעם נייעם, דעם געקויפטן.

איך האָב אין יענע טעג אויך עפּעס באַנייט. כ׳מיין נישט די פּאַר׳אַכטענע שטיוול און אויך נישט דעם שכר־לימוד אין דער שקאָלע, נישט אַפילו די וואָלענע הענטשקעס, נאָר עפּעס אַזעלכעס, וואָס כ׳האָב גאָר קיין נאָמען נישט דערפאַר.

אפשר איז עס געווען דאָס שטילע קול פון טאַטן, וואָס זינט איך געדענק — איז עס נאָך אַזוי שטיל נישט געווען.. און אפשר זענען דאָס געווען די מאַמעס פאַרטרערטע אויגן, ווען אין אַ וואָכנדיקן טאָג האָט דער טאַטע מיר געהאָלפן אָנטון דעם פּאַלטן און איז געגאַנגען מיט מיר אין בית־מדרש אַריין צו אַ געלן יוד מיט גרינע וואָנסעס, ביי וועמען איך האָב אָנגעהויבן לערנען די דינים פון לייגן תפילין...

Free Public Library, Newark, N. J.